

Міністерство освіти і науки України
ДВНЗ «Переяслав–Хмельницький державний
педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

Економічний вісник університету

Збірник наукових праць
учених та аспірантів

Випуск 29/1

Заснований у 2006 році
Видається чотири рази на рік

Переяслав–Хмельницький
2016

ББК 65.9(4)
УДК 330.658.114
18Е

У збірнику опубліковані наукові статті з актуальних питань національної економіки України, розвитку підприємництва, аграрної економіки, функціонування фінансової системи та соціальної сфери.

Для наукових працівників, викладачів, студентів економічних спеціальностей, працівників фінансово-кредитних установ та підприємницьких структур.

Редакційна рада: Боголіб Т.М., докт. екон. наук (головний редактор);

Алексєєв І.В., докт. екон. наук; Калюга Є.В., докт. екон. наук; Кириленко О.П., докт. екон. наук; Кужелєв М.О., докт. екон. наук; Лисецький А.С., докт. екон. наук; Лондар С.Л., докт. екон. наук; Лук'яненко І.Г., докт. екон. наук; Мех О.А., докт. екон. наук; Навальна М.І., докт. філол. наук; Оболенська Т.Є., докт. екон. наук; Оболенський О.Ю., докт. екон. наук; Петрук О.М., докт. екон. наук; Тарангул Л.Л., докт. екон. наук; Череп А.В., докт. екон. наук; Макарчук І.М., канд. екон. наук; Паламарчук О.М., канд. екон. наук; Чабан Г.В., канд. екон. наук; Кучеренко С.Ю., канд. екон. наук (відп. секретар).

Міжнародна редакційна рада: В. Косєдовскі докт. екон. наук (Польща); В. Воронов докт. екон. наук (Латвія); І. Бойко докт. екон. наук (Росія); О. Ванкевич докт. екон. наук (Республіка Білорусь); О. Доріна докт. екон. наук (Республіка Білорусь); А. Левітська докт. екон. наук (Республіка Молдова); Р. Нурєєв докт. екон. наук (Росія); М. Шефер докт. екон. наук (Німеччина); С. Полоник докт. екон. наук (Республіка Білорусь); М. Хітов докт. економіки (Болгарія); Т. Сорокіна докт. екон. наук (Республіка Білорусь); Т. Тетеринець канд. екон. наук (Республіка Білорусь).

Рекомендовано до друку Вченою радою ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди». Протокол № 7 від 21 березня 2016 року.

Постановою президії ВАК України від 10 лютого 2010 р. № 1-05/1 збірник наукових праць «Економічний вісник університету» внесено до нового переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт з економічних наук на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук.

Наказом Міністерства освіти і науки України № 1021 від 7 жовтня 2015 р. відповідно до рішення Державної атестаційної колегії Міністерства освіти і науки України від 29 вересня 2015 року збірник наукових праць «Економічний вісник університету» перереєстровано як фахове наукове видання України, в якому можуть публікуватися результати дисертаційних робіт з економічних наук на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук.

Адреса редакційної колегії:

08400, м. Переяслав-Хмельницький, вул. Сухомлинського, 30, к. 107.

Засновник та видавець: Державний вищий навчальний заклад «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди».

Художник обкладинки: Попенко О.В.

Коректор: Навальна М.І.

Верстка: Сердюк А.В.

Підписано до друку 22 березня, 2016 року. Формат 60х84/8.

Папір офсет. №1.

Гарнітура тип Arial. Друк офсетний. Ум. др. арк. 37,90

Обл.–вид. арк. 31,92. Наклад 300 примірників.

Державний вищий навчальний заклад «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди.

08400, обл. Київська, м. Переяслав-Хмельницький, вул. Сухомлинського, 30.

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єктів видавничої справи (реєстрація: серія КВ, №12268-1152 Р від 01.02.2007; перереєстрація: серія КВ, №21383-11183 ПР від 17.06.2015.)

Тел./факс +38 (04567) 5–66–71; 5–63–94; e-mail: ekon.dek@mail.ru, ekon.dek@ukr.net

Сайт збірника наукових праць: www.economik.phdpdpu.edu.ua

Періодичне наукове видання «Економічний вісник університету»

зареєстроване в міжнародній базі даних періодичних видань:

ISSN 2306-546X (print)

ISSN 2414-3774 (online)

Key title: Ekonomičnij visnik universitetu

Abbreviated key title: Ekon. visn. univ.

Індексування і реферування: Україніка Наукова, Джерело, Наукова електронна бібліотека eLIBRARY.ru

Міжнародні інформаційні та наукометричні бази даних: Російський індекс наукового цитування (РІНЦ), Всеросійський інститут наукової і технічної інформації Російської академії наук (ВІНІТІ РАН), Ulrich's Periodicals Directory (CША), International Scientific Indexing (ISI, UAE), Universal Impact Factor (UIF), Cite Factor, Google Scholar, Research Bible, Open Academic Journals Index (OAJI), CyberLeninka (Росія), Index Copernicus (IC), Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського, Українські наукові журнали.

© ПХДПУ, 2016.

Министерство образования и науки Украины
ГВУЗ «Переяслав–Хмельницкий государственный
педагогический университет имени Григория Сковороды»

Экономический вестник университета

Сборник научных трудов
ученых и аспирантов

Выпуск 29/1

Основан в 2006 году
Издается четыре раза в год

Переяслав–Хмельницкий
2016

ББК 65.9 (4)
УДК 330.658.114
18Е

В сборнике опубликованы научные статьи по актуальным вопросам национальной экономики Украины, развития предпринимательства, аграрной экономики, функционирования финансовой системы и социальной сферы.

Для научных работников, преподавателей, студентов экономических специальностей, работников финансово-кредитных учреждений и предпринимательских структур.

Редакционный совет: Боголиб Т.М., докт. экон. наук (главный редактор);

Алексеев И.В., докт. экон. наук; Калюга Е.В., докт. экон. наук; Кириленко О.П., докт. экон. наук; Кужелев М.А., докт. экон. наук; Лисецкий А.С., докт. экон. наук; Лондар С.Л., докт. экон. наук; Лукьяненко И.Г., докт. экон. наук; Мех О.А., докт. экон. наук; Навальная М.И., докт. филол. наук; Оболенская Т.Е., докт. экон. наук; Оболенский А.Ю., докт. экон. наук; Петрук А.М., докт. экон. наук; Тарангул Л.Л., докт. экон. наук; Череп А.В., докт. экон. наук; Макачук И.Н., канд. экон. наук; Паламарчук О.Н., канд. экон. наук; Чабан Г.В., канд. экон. наук, Кучеренко С.Ю., канд. экон. наук (отв. секретарь).

Международный редакционный совет: В. Коседовски докт. экон. наук (Польша), В. Воронов докт. экон. наук (Латвия), И. Бойко докт. экон. наук (Россия), Е. Ванкевич докт. экон. наук (Республика Беларусь), Е. Дорина докт. экон. наук (Республика Беларусь); А. Левитская докт. экон. наук (Республика Молдова), Р. Нуреев докт. экон. наук (Россия), М. Шефер докт. экон. наук (Германия), С. Полоник докт. экон. наук (Республика Беларусь), М. Хитов докт. экон. наук (Болгария), Т. Сорокина докт. экон. наук (Республика Беларусь), Т. Тетеринец канд. экон. наук (Республика Беларусь).

Рекомендован к печати Ученым советом ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий ГПУ имени Григория Сковороды». Протокол № 7 от 21 марта 2016 г.

Постановлением президиума ВАК Украины от 10 февраля 2010 № 1-05/1 сборник научных трудов «Экономический вестник университета» внесен в новый перечень научных профессиональных изданий Украины, в которых могут публиковаться результаты диссертационных работ по экономическим наукам на соискание ученых степеней доктора и кандидата наук.

Приказом Министерства образования и науки Украины № 1021 от 7 октября 2015 г. в соответствии с решением Государственной аттестационной коллегии Министерства образования и науки Украины от 29 сентября 2015 сборник научных трудов «Экономический вестник университета» перерегистрирован как профессиональное научное издание Украины, в котором могут публиковаться результаты диссертационных работ по экономическим наукам на соискание ученых степеней доктора и кандидата наук.

Адрес редакционной коллегии:

08401, г. Переяслав-Хмельницкий, ул. Сухомлинского, 30, к. 107.

Учредитель и издатель: Государственное высшее учебное заведение «Переяслав-Хмельницкий ГПУ имени Григория Сковороды».

Художник обложки: Попенко А.В.

Корректор: Навальная М.И.

Верстка: Сердюк А.В.

Подписан к печати 22 марта 2016. Формат 60х84/8.

Бумага офсет. № 1.

Гарнитура тип Arial. Печать офсетная. Ум. п.л. 37,90

Обл.-изд. л. 31,92. Тираж 300 экземпляров.

Государственное высшее учебное заведение «Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды.

08400, Киевская обл., г. Переяслав-Хмельницкий, ул. Сухомлинского, 30.

Свидетельство о внесении в Государственный реестр субъектов издательского дела (регистрация: серия KB, № 12268-1152 Р от 01.02.2007; перерегистрация: серия KB, №21383-11183 ПР от 17.06.2015.)

Тел. / Факс +38 (04567) 5-66-71; 5-63-94, e-mail: ekon.dek@mail.ru, ekon.dek@ukr.net

Сайт сборника научных трудов: www.economik.phdpu.edu.ua

Периодическое научное издание «Экономический вестник университета»
зарегистрировано в международной базе данных периодических изданий:

ISSN 2306-546X (print)

ISSN 2414-3774 (online)

Key title: *Ekonomičnij visnik universitetu*

Abbreviated key title: *Ekon. visn. univ.*

Индексирование и реферирование: «Украиника Наукова», «Джерело», Научная электронная библиотека eLIBRARY.ru

Международные информационные и наукометрические базы данных: Российский индекс научного цитирования (РИНЦ), Всероссийский институт научной и технической информации Российской академии наук (ВИНИТИ РАН), Ulrich's Periodicals Directory (CША), International Scientific Indexing (ISI, UAE), Universal Impact Factor (UIF), Cite Factor, Google Scholar, Research Bible, Open Academic Journals Index (OAJI), CyberLeninka (Россия), Index Copernicus (IC), Национальная библиотека Украины имени В.И. Вернадского, Украинские научные журналы.

©ПХДПУ, 2016.

Ministry of Education and Science of Ukraine
SHEE «Pereyaslav–Khmelnyskiy State
Pedagogical University after Grygoriy Skovoroda»

University Economic Bulletin

Collection of scientific articles of scientists
and post–graduate students

ISSUE 29/1

Established in 2006
Issued twice per year

Pereyaslav–Khmelnyskiy
2016

ББК 65.9(4)
УДК 330.658.114
18Е

The collection contains the scientific articles on the actual issues of the national economy of Ukraine, development of entrepreneurship, agricultural economy, functioning of financial system and social sphere.

For scientists, teachers, students of economic specialties, employees of financial and credit institutions and entrepreneurs.

Editorial Board: **T.M. Bogolib**, Doctor of Economics (chief editor);

I.V. Alekseyev, Doctor of Economics; **Y.V. Kaliuga**, Doctor of Economics; **O.P. Kyrylenko**, Doctor of Economics; **M.O. Kuzheliev**, Doctor of Economics; **A.S. Lisetsky**, Doctor of Economics; **S.L. Londar**, Doctor of Economics; **I.G. Lukianenko**, Doctor of Economics; **O.A. Mekh**, Doctor of Economics; **M.I. Navalna**, Doctor of Philology; **T.Y. Obolenska**, Doctor of Economics; **O.Y. Obolenskiy**, Doctor of Economics; **O.M. Petruk**, Doctor of Economics; **L.L. Tarangul**, Doctor of Economics; **A.V. Cherep**, Doctor of Economics; **I.M. Makarchuk**, Candidate of Economics, **O.M. Palamarchuk**, Candidate of Economics; **G.V. Chaban**, Candidate of Economics, **S.Y. Kucherenko**, Candidate of Economics (Secretary).

International Editorial Board: **V. Kosedovskiy**, Doctor of Economics (Poland); **V. Voronov**, Doctor of Economics (Latvia); **I. Boyko**, Doctor of Economics (Russia); **O. Vankevych**, Doctor of Economics (Republic of Belarus); **O. Dorina**, Doctor of Economics (Republic of Belarus); **A. Levitska**, Doctor of Economics (Republic of Moldova); **R. Nyreyev**, Doctor of Economics (Russia); **M. Shefer**, Doctor of Economics (Germany); **S. Polonyk**, Doctor of Economics (Republic of Belarus); **M. Khitov**, Doctor of Economics (Bulgaria); **T. Sorokina**, Doctor of Economics (Republic of Belarus); **T. Teterynets**, Candidate of Economics (Republic of Belarus).

Recommended by the Academic Council of SHEE «Pereyaslav-Khmelnyskiy SPU after Grygoriy Skovoroda». Protocol No 7 dated March 21, 2016.

By the decision of Presidium of Higher Attestation Committee of Ukraine dated February 10, 2010, No 1-05/1 Collection of Scientific Articles «University Economic Bulletin» was included to the new list of the professional publications of Ukraine, in which results of Dissertations in Economy for the Doctor and Candidate scientific degrees may be published.

By the order of the Ministry of Education and Science of Ukraine № 1021 from October 7, 2015 and according to the resolution of the State Attestation Board of the Ministry of Education and Science of Ukraine from September 29, 2015 the Collection of Scientific Articles of Scientists and Post-graduate Students «University Economic Bulletin» is re-registered as a professional scientific publication of Ukraine where the research results of doctoral and candidate theses in Economics can be published.

Address of Editorial Board:

08400, Pereyaslav-Khmelnyskiy, Sukhomlynskogo Str., 30, office 107.

Founder and issuer: State Higher Educational Establishment «Pereyaslav-Khmelnyskiy SPU after Grygoriy Skovoroda».

Cover page designer: O.V. Popenko

Corrector: M.I. Navalna

Layout: A.V. Serdyuk

Signed for print on March 22, 2016. Format 60x84/8.

Offset paper №1.

Type Arial. Offset print. Conventional printed sheet. 37,90

Issued sheets 31,92. 300 copies.

State Higher Educational Establishment «Pereyaslav-Khmelnyskiy State Pedagogic University after Grygoriy Skovoroda».

08400, Kyiv Region, Pereyaslav-Khmelnyskiy, Sukhomlynskogo Str., 30.

Certificate on inclusion to the State Publisher Register

(registration: series KB, No 12268-1152 P dated 01.02.2007; re-registration: series KB, No 21383-11183 PR dated 17.06.2015).

Tel./fax +38 (04567) 5–66–71; 5–63–94; e-mail: ekon.dek@mail.ru, ekon.dek@ukr.net

Website of scientific bulletin: www.economik.phdpu.edu.ua

Serial publication «University Economic Bulletin»,

Registered in the international database of serial publications:

ISSN 2306-546X (print)

ISSN 2414-3774 (online)

Key title: Ekonomičnij visnik universitetu

Abbreviated key title: Ekon. visn. univ.

Indexing and reviewing: Ukrainika Naukova, Dzhereho, Scientific Electronic Library eLIBRARY.ru

International information and scientometric data base: Russian Science Citation Index (RISC), Russian Institute for Scientific and Technical Information of Russian Academy of Sciences (VINITI), Ulrich's Periodicals Directory (USA), International Scientific Indexing (ISI, UAE), Universal Impact Factor (UIF), Cite Factor, Google Scholar, Research Bible, Open Academic Journals Index (OAJI), CyberLeninka (Russia), Index Copernicus (IC), National Library of Ukraine after V.I. Vernadskiy, Ukrainian scientific journals.

©ПХДПУ, 2016.

ЕКОНОМІКА ЗНАНЬ, ІННОВАЦІЙНА ЕКОНОМІКА

УДК 371.13: 372:378

SERIKE АКАДЕМІЯ ЯК СУЧАСНА ОСВІТНЯ БІЗНЕС-УСТАНОВА НА ГЛОБАЛЬНОМУ РИНКУ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ

Шефер Міхаель

Поточне століття є надзвичайно «просунуте» і назване століттям сучасних комунікацій. Тим не менш, багато компаній та освітніх закладів за своїм розвитком ще не досягли його рівня; навчальні матеріали та методи навчання часто мають статус 90-х років. Міжнародні комунікації в даний час набувають все більшого значення і змінюються швидкими темпами. Це означає, що сучасна освіта повинна йти в ногу з часом, з новими та інноваційними способами обміну досвідом, а також постійним підвищенням кваліфікації в мінливому глобальному і сучасному науковому світі.

Інноваційний розвиток відбувається одночасно на всіх рівнях, не обмежується будь-якими питаннями, тенденціями або видами діяльності. Застій означає регрес, тому ми не хочемо стояти на досягнутому рівні з нашими проектами, ми намагаємося показати нові перспективи для того, щоб знайти нові і, можливо, незвичайні способи. Сучасна освіта та навчання вимагають нових методів і сучасних форм, які повинні бути скоректовані оперативним чином відповідно до глобальних комунікацій і способу життя.

У нашій статті ми представляємо наш проект, який орієнтований на високий рівень наукових досліджень і в той же час на отримання практичного досвіду, адаптованого до інноваційних сучасних ринків.

Ключові слова: інноваційна освіта, подвійна освіта, наукові дослідження, теорія і практика, юнацьке підприємство

SERIKE АКАДЕМИЯ КАК СОВРЕМЕННОЕ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЕ БИЗНЕС-УЧРЕЖДЕНИЕ НА ГЛОБАЛЬНОМ РЫНКЕ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УСЛУГ

Шефер Михаэль

Текущее век является чрезвычайно «продвинутым» и назван веком современных коммуникаций. Тем не менее, многие компании и образовательные учреждения по своему развитию еще не достигли его уровня; учебные материалы и методы обучения часто имеют статус 90-х годов. Международные коммуникации в настоящее время приобретают все большее значение и меняются быстрыми темпами. Это означает, что современное образование должно идти в ногу со временем, с новыми и инновационными способами обмена опытом, а также с постоянным повышением квалификации в меняющемся глобальном и современном научном мире.

Инновационное развитие происходит одновременно на всех уровнях, не ограничивается какими-либо вопросами, тенденциями или видами деятельности. Застой означает регресс, поэтому мы не хотим стоять на достигнутом уровне с нашими проектами, мы стараемся показать новые перспективы для того, чтобы найти новые и, возможно, необычные способы. Современное образование и обучение требуют новых методов и современных форм, которые должны быть скорректированы оперативным образом согласно глобальным коммуникациям и образа жизни.

В нашей статье мы представляем наш проект, ориентированный на высокий уровень научных исследований и в то же время на получение практического опыта, адаптированного к инновационным современным рынкам.

Ключевые слова: *инновационное образование, двойное образование, научные исследования, теория и практика, юниорское предприятие*

JEL A2, F6, M29

THE SEPIKE ACADEMY AS A MODERN EDUCATIONAL BUSINESS-INSTITUTION IN THE GLOBAL EDUCATIONAL MARKET

Schaefer Michael

Current century is well advanced and named as the communications century. Nevertheless, many companies and educational institutions have not yet arrived there; teaching materials and teaching methods often have the status of the 90s. International communications are now becoming increasingly important and are changing faster. It means that modern education must keep pace with the time, with new and innovative ways to share experiences as well as the improvement of skills in a rapidly changing global and modern scientific world.

Innovative development takes place simultaneously at all levels, not limited to any issues, trends or activities. Stagnation means regression, so we do not want to stand on a reached level with our projects, we try to show new perspectives in order to find new and perhaps unusual ways. Modern education and training needs new methods and modern forms, which must be adjusted promptly according to the global communications and life-style.

In our article we present our project, which is oriented at a high level of scientific researches and at the same time gaining practical experience, adapted to innovative modern markets.

Keywords: *innovative education, Dual-education, scientific researches, theory and practice, junior enterprise*

Introduction. Globalization faces companies increasingly with new and greater challenges in competing for market share. The rapid development of technology and the change of customer behavior require a complex and efficient operational management including marketing, merchandising, logistics, customizing, human resources and many other integrated areas. New issues in quality management, controlling and in innovation are an existential necessity for the success of businesses today. But not only these factors play a crucial role in the field of education and training, but also issues such as demographic development, lack of skilled labor, youth unemployment, etc.

In the battle for qualification, budgeting and financing of modern colleges and universities, the fight for students will be the factor of the future. The times in which state colleges and universities haven't had to worry about existence or financing, are over in the 21st century. Due to declining student enrollment, demographic development, globalization and other factors, it is also true to think more and more entrepreneurially and to develop new strategies, methods and marketing concepts for a long-term claim on the education market. Reasons, developments and tendencies are rudimentary covered subsequently in this work. We also show solutions and describe an innovative type of training, which includes the issue of integration of theory and practice to meet the needs of companies and the market.

Project goals. Higher education as a key strategic objective in modern global requirements aims to reduce the outflow of domestic students and to attract foreign students through the use of modern teaching methods, scientific knowledge and practical training. The optimal preparation of students of tomorrow for a growing global labor market is an essential component in order to support domestic enterprises, thereby ensuring a strengthening and improving competitiveness.

In a globalized world where borders and distances disappear, students orient more and more to where they expect a better education, but also a better chance for their career paths. Besides above mentioned «brain drain» of indigenous students it is to add that while negative demographic development, the number of students from year to year decreases, and thereby the struggle for new students, an increase of customers and market share will intensify. It is visible that the quality of education among students is becoming increasingly important and students orient themselves in the global market to choose for the best deal, based on value for money.

Just as important in this context is the increasing availability of On-line courses and seminars, distance learning and On-line academies. But even here, only theoretical knowledge is taught and the teaching of practical knowledge is missing here completely.

As in all sectors counts also here the value for money, or in other words the cost-benefit factor of a particular product. The product formation was not evaluated in the past as a product, which is traded on the open market, but as a given state privilege. But this is no longer the case, education is a product that is available and can be obtained on the open market and thus utilizing the Quality Management (QM) and need marketing strategies to its customers (students) to advertise.

This change of thinking is necessary in the future to further continue to exist as a modern educational institution in a global market.

Demographic influence of education. The demographic development is composed of four fields: 1) field of fertility (the number of births); 2) field of mortality; 3) field of migration; 4) field of population structure and population equivalents. The above-mentioned areas defined below the population structures, the natural population movement, population trends and population distribution and their changes, which in the context of globalization and the growing population in the African and Asian countries on the one hand, and a decline in population in the Western countries on the other hand is constantly changing and in the future will continue to change.

Thereby not only economic factors play a role, but also social aspects, as nowadays thanks to the Internet not only new professional and economic perspectives are given, but e.g. also develop the theme of building partnerships (families) between the cultures which imply a continuing shift and change of these structures by themselves.

The economic theory of fertility can convincingly explain the observed in most industrialized countries, negative relationship between number of children and social position (Demographic-economic paradox) and the gradual disappearance of the multi-child family in conditions of equality of the sexes.

The increasing individualization in the modern global world raises prospects and development opportunities of individuals. But the formation of a partnership would affect precisely those freedoms, perspectives and individual personal development and career opportunities very strong, and this over longer term period.

Especially here, the topic location plays an important role, because nowadays the choice of employment also includes a choice of residence and career is often associated with a change of location, which further limits the theme of family and children.

For this reason, the probability to give up children and to marry or to alter that date as far back as possible increases, and thus education or career are more important.

The wealthier, freer and more educated a society becomes, the fewer children it gets. The causes of the decline in births are different. Individualized CVs, rising incomes, a vastly improved education and related employment opportunities, particularly for women have made a life without children more attractive, and at the same time, the world of work increases demands on mobility and employment of both partners and thus made it difficult to get create families.

Parallel on the one hand the costs for child care rose, and on the other hand, the opportunity cost of reproduction if the pursuit of professional goals is limited. The current mindset in modern social systems in most countries of Western Europe in the case of old age and illness think that we do not longer dependent on children. However, this is not correct, because without young workers who pay the social security contributions might be missing this money later to their security in old age. Children are also in modern social systems the decisive factor for securing the benefits for sickness, unemployment, disability and retirement.

High separation and divorce rates with far-reaching financial consequences especially in the presence of children make the family planning unsure for both sexes, the demands on a suitable partner increase and parallel it reduce the likelihood of further children. Long training periods and difficulties entering the job market lead to a delay of family formation, which with increasing age of the person concerned and the demands on the partners grow.

The ever higher education of women who exceed men at High School meantime, constraints for educated women and poorly educated men the range of potential partners (since women previously rarely accept a far inferior man, and men seldom accept a far superior woman), yet exacerbated by the higher migration tendency particularly of well trained Eastern European women.

Additional there is also a declining of religiosity and an increasing of urbanization, unsafe expectant careers, lack of availability of suitable family living space in urban areas, and more.

Highly qualified staff wanted. The search for skilled workers and specialists abroad assumes new dimensions; more and more companies can no longer fill vacancies. This takes time, sales and profits and affects the further business development.

Therefore companies, employment agencies, associations and recruitment agencies looking for new ways to bring e.g. specialists and young professionals, particularly in the STEM professions to Germany. But this raises new problems, which may not be meaningful in mainstream education systems and are therefore not given sufficiently importance in the training of young people in a global market. Among other things, this concerns the following areas:

- Overcoming language barriers,
- Cross-Cultural Management,
- Differences in culture, religions, traditions,
- Different work organization,
- Recognition of diplomas of various countries,
- Lack or different levels of knowledge and practical experience,
- Different demographic developments,
- Differentiated consumption and consumer behavior.

Companies are increasingly looking for so-called «Young Professional» and therefore expect an increasing number of compromises, when it comes to their own ability to compromise in terms of demands on new employees. Meanwhile, the number of vacancies is increasing as well as the willingness to compromise on the site of the company. But do compromises have to be real? Is it not time to move with the times and adapt to the modern needs of the labor market in the field of education and to focus modern workplace and practical training? On both sides, the requirements and demands have changed. In a growing global market the demands and claims not only to candidates increase, but also to the company. Employees would like to work in an international company in order firstly to promote their career and on the other to obtain a long-term job security. But most young people are badly prepared for the tasks ahead; practical experience, which gives them an advantage, they can hardly show. But companies want ready-trained people, because they do not have the time or the money to invest in their career entry qualifications. But how this gap can be closed? What are the possibilities, advantages and disadvantages and what is innovation in education?

Innovative approaches in higher education. With our concept we will go one step further. We are of the opinion that the measures so far, to unite theory and practice with each other, are not enough, especially in the

regions where the dual training system is largely unknown. Our idea of a new and innovative university not only combines theory and practice, but prepares students effectively and targeted to their subsequent activities and engages in parallel the issue of financing and cost-cutting.

Modern universities cost students or taxpayers a lot of money. But this money is important to ensure a high quality of training.

We also try to answer the question in our concept how future employees can be better prepared for their use? Often one talks about virtual companies, but are they really close enough to practice? We have discussed these issues intensively and have come to the following conclusions:

1. Students of tomorrow need sound on scientific research based knowledge

2. The need hands-on experience, and not only during a one-month internship, where they spend more time at the copier than really learn something useful.

3. The mixture of practice and theory must be complementary. The dual training system provides an excellent basis, but does not cover and convey all things.

Those students who could not find a company, for example, which gives them the practice, learn only the theory. But universities themselves can basically convey this practice, at least in subjects such as marketing, Human Resources, business administration, controlling, auditing, property management, and more.

4. Many companies are looking for young professionals and executives to expand in the international market. However, how does the current procedure works? One seeks employees or students in the domestic market, and then to send them in the «foreign market» to implement there the home concept one on one. The consequences of this strategy are enormous cost, high fluctuation, cultural differences, language barriers, lack of understanding of the mentality, etc.

Logically it would be better to recruit new employees already in the destination country and to form them in the home country of the company, to send them back after to the destination country. So target and actual requirements would better cover and allow implementing the conversion faster and cheaper.

So what would be if the university would even accept the practical training? The relevant departments are actually available, perhaps currently only rudimentary, but this could be expanded. Currently many people are employed in universities with administrative tasks, which could be partially or in whole acquired by students. This would on the one hand significantly alter the cost structure, and provide on the other hand the practical part enormously. Also it would add the possibility of each university to promote and to develop the theme of «entrepreneurship» stronger.

Often young people want to start their own business, the knowledge which they obtained in the study therefore is not sufficient. In an increasingly strong global market this direction is crucial for their future success.

Companies would thus save costs, since a long training period of young graduates would be deleted. Candidates would have profound practical knowledge, since they have provided not only practical work, but also have management experience. Here this kind of university has no limits. All is permitted that is innovative and successful. And the success of students can be measured in the company's («university») success. By connecting those kind of university will not be not only successful with practice but also with other universities from other countries as a kind of network, such topics as internationalization, globalization, intercultural management, etc. can be combined effectively and modern.

Summary and outlook. Innovation does not mean just to go with the time, but to be a little ahead of time. But this also means that there are resistances which must be overcome. Innovation means progress and progress means change. But changes for many people and above all the decision makers are connected with work, retraining, responsibility, risk and other negative things. However, without these steps there is no development. The biggest hurdle lies in ourselves, because in most cases one has to hear: «we have always done so.» That may be so, and it may be that it also worked well in the past, but it does not mean that tomorrow it will still work.

To change something, we must first change ourselves!

Likewise, the cost factor plays a critical role in every innovation. Because there is also a certain risk that the resources used cannot be covered.

Our concept includes a simple strategy, which also includes the issue of cost and financing, which is described in detail in the business plan. In summary, our approach is shown schematically in Figure 1.

The above scheme provides unprecedented opportunities and prospects worldwide. Among others are also subjects to be considered, which provides collaboration with the Goethe Institute, the Chamber of Commerce, organizations such as TOEFL, IELTS, etc.

Hereby the courses are adapted to the Bologna process and provide study content according to international standards of professionals and professors.

The following conditions must be created:

1. International Certification and Diploma

2. The imposition of registration and recognition as an international university

3. The transcript of the statutes, study programs and curricula

4. Finding suitable partners and professionals who are willing to start this project and to organize it.

5. Location and financing

6. Application for Grants under the Horizon 2020 program

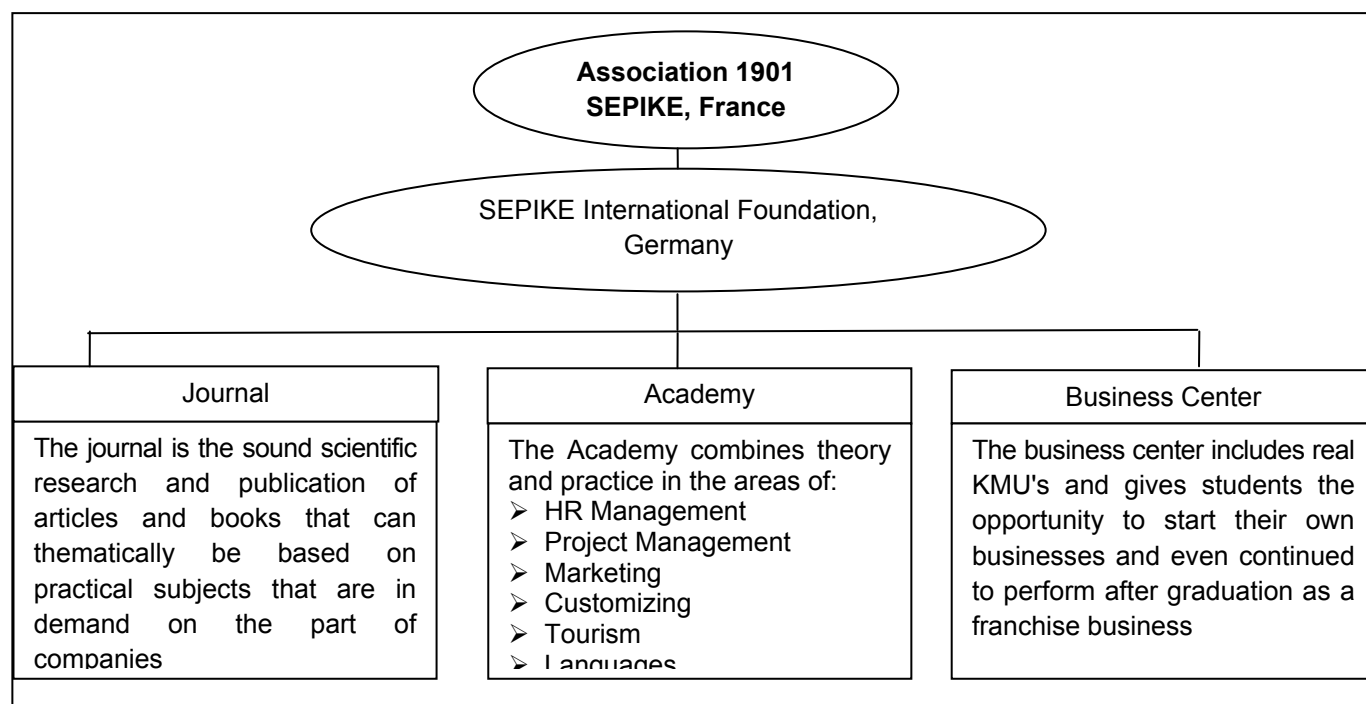

Figure 1. SEPIKE concept

Source: created by author

Junior Enterprise. The project offers students the opportunity to start their own junior companies and so to better communication on economic and business closer than an international project. The junior company received after it was founded 90 shares, each worth € 10. Thus, the start-up capital of the company is provided. As in real life Taxes, and Insurance contributions must be paid, generates reports, produced and marketed products or services are provided. At the end of the year the company will be automatically dissolved and its shareholders paid dividends. Specifically, this means that the participants are funded by the acquisition of knowledge and experience on their way to critical and responsible personalities and the impact of their decisions and their actions are aware of themselves and others. It should always have the economic, environmental and social impacts are considered equally. In this way, young people will allow to perceive the needs of present and future generations and to consider these issues accordingly.

In addition to materials that are made available, advises and assists Association 1901 «SEPIKE» the Junior Company, organizes events and provides contacts with companies, schools and universities.

References

1. Schaefer, Michael (2015), *Neue Wege: Hochschulbildung im 21. Jahrhundert*, *Ekonomichnyi Visnyk Universytetu, Bulletin of Scientific Papers, Perejaslav-Khmelnytsky, Ukraine*, Vol. 26, No. 1, pp. 60-64.
2. Schaefer, Michael, Halytsia, Ihor, Galkowski, Andzej & Getman, Oksana (2014), *Hochschulbildung im 21. Jahrhundert – Neue Innovative Wege*, *Journal L'Association 1901 «SEPIKE», Edition 5*, pp. 6-17.

ДАНИ ПРО АВТОРА

Шефер Міхаель, доктор економіки.
Президент L' Association 1901 «SEPIKE»
алея Марігні, 8, Пуатьє, 86000, Франція
e-mail: info@sepike.com

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Шефер Михаэль, доктор экономики,
Президент L' Association 1901 «SEPIKE»
аллея Маригни, 8, Пуатье, 86000, Франция
e-mail: info@sepike.com

DATA ABOUT THE AUTHOR

Schaefer Michael, Doctor in Economics,
President L' Association 1901 «SEPIKE»
Allee de Marigny, 8, Poitiers, 86000, France
e-mail: info@sepike.com

ІННОВАЦІЙНІ ПЛАТІЖНІ ПОСЛУГИ ЯК ІНСТРУМЕНТ РОЗВИТКУ ТОРГІВЛІ

Волосович С.В.

Предметом дослідження є теоретичні та практичні питання функціонування інноваційних платіжних послуг.

Мета статті полягає в аналізі інноваційних платіжних послуг та їх ролі в активізації торговельної діяльності.

Методи дослідження. У статті застосовано методи теоретичного узагальнення і порівняння, системного аналізу.

Результати роботи. Ринок платіжних послуг виконує одну із ключових функцій фінансової системи, забезпечуючи здійснення різноманітних трансакцій. Платіжні послуги – це діяльність oferentів із здійснення трансакцій в інтересах споживачів. Платіжні послуги можна класифікувати за oferентами, платіжними інструментами, величиною розрахункових операцій, видом платіжних систем. Інноваційні платіжні послуги стосуються платежів, що здійснюються із застосуванням бездокументарних платіжних інструментів. Тенденціями розвитку ринку платіжних послуг в Україні є скорочення частки готівкових коштів в оплаті за товари; зростання кількості небанківських установ, що надають фінансові послуги; активізація на внутрішньому ринку послуги рівноправного переказу коштів з картки та картку; зростання питомої ваги мобільних телефонів, смартфонів і планшетів у структурі платіжних інструментів, що стимулює розвиток e-commerce та m-commerce. Перспективами розвитку ринку платіжних послуг в Україні є: зростання питомої ваги мобільних телефонів, смартфонів і планшетів в сфері платежів та електронної комерції; розширення впровадження безконтактних платежів; зміна програми PayPal «Send only» на програму SRW; ширше використання криптовалюти у сфері e-commerce.

Галузь застосування результатів. Отримані результати створюють теоретичне підґрунтя для активізації інноваційної діяльності на вітчизняному ринку платіжних послуг.

Висновки. Ширше впровадження інноваційних платіжних послуг в Україні сприятиме інтеграції національного платіжного ринку у міжнародний. Це має ґрунтуватися на зручності, соціалізації, безпечності платіжних послуг. Підґрунтям інноваційного розвитку вітчизняного ринку платіжних послуг має стати гармонізація стандартів і правил ведення бізнесу із загальноєвропейськими вимогами, що передбачає ліцензування та контроль за діяльністю oferentів послуг. Це сприятиме забезпеченню безпеки і ефективності платіжних послуг.

Ключові слова: фінансові інновації, платіжні послуги, електронна комерція, мобільна комерція, роздрібні платіжні послуги.

ИННОВАЦИОННЫЕ ПЛАТЕЖНЫЕ УСЛУГИ КАК ИНСТРУМЕНТ РАЗВИТИЯ ТОРГОВЛИ

Волосович С.В.

Предметом исследования являются теоретические и практические вопросы функционирования инновационных платежных услуг.

Цель статьи заключается в анализе инновационных платежных услуг и их роли в активизации торговой деятельности.

Методы исследования. В статье применены методы теоретического обобщения и сравнения, системного анализа.

Результаты работы. Рынок платежных услуг выполняет одну из ключевых функций финансовой системы, обеспечивая осуществление различных сделок. Платежные услуги являются деятельностью oferentов по осуществлению трансакций в интересах потребителей. Платежные услуги можно классифицировать в зависимости от oferентов, платежных инструментов, величины расчетных операций, видов платежных систем. Инновационные платежные услуги связаны с платежами, осуществляемыми с применением бездокументарных платежных инструментов. Тенденциями развития рынка платежных услуг в Украине является сокращение доли наличных средств в оплате за товары; рост количества небанковских учреждений, предоставляющих финансовые услуги; активизация на внутреннем рынке услуги равноправного перевода средств с карты та карту; рост удельного веса мобильных телефонов, смартфонов и планшетов в структуре платежных инструментов, что активизирует развитие e-commerce и m-commerce. Перспективами развития рынка платежных услуг в Украине являются расширение внедрения бесконтактных платежей; изменение программы PayPal «Send only» на программу SRW; расширение использования криптовалюты в сфере e-commerce.

Область применения результатов. Полученные результаты создают теоретическую основу для активизации инновационной деятельности на отечественном рынке платежных услуг.

Выводы. Широкое внедрение инновационных платежных услуг в Украине будет способствовать интеграции национального платежного рынка в международный. Это должно основываться на удобстве, социализации, безопасности платежных услуг. Основой инновационного развития

отечественного рынка платежных услуг должна стать гармонизация стандартов и правил ведения бизнеса с общеевропейскими требованиями, предусматривающими лицензирование и контроль деятельности офферентов услуг. Это будет способствовать обеспечению безопасности и эффективности платежных услуг.

Ключевые слова: финансовые инновации, платежные услуги, электронная коммерция, мобильная коммерция, розничные платежные услуги.

INNOVATIVE PAYMENT SERVICES AS A TOOL OF TRADE DEVELOPMENT

Volosovich S.V.

Theoretical and practical issues of innovative payment services are the subject of the research.

The purpose of the article is to analyse innovative payment services and their role in the trade activation.

Methods of research. The methods of theoretical generalization, comparison and system analysis are used in the article.

Results. Payment services market fulfills one of key functions of the financial system providing implementation of various transactions. Payment services are offerors activities to implement transactions in favor of consumers. Payment services were proposed to classify by offerors, by payment tools, by value of payment transactions, and by kinds of payment system. Innovative payment services relate to payments carried out by paperless payment tools.

Current trends of the payment services market in Ukraine are the following: reducing the share of cash in payment for goods; increasing the number of non-bank institutions providing financial services; activation of equal money transfer from card to card on the domestic market; increasing the share of mobile phones, smartphones and tablets in the structure of payment tools, which stimulates the development of e-commerce and m-commerce. Future outlooks for payment services market development in Ukraine are expansion of contactless payments, change PayPal «Send only» program on the SRW program and expansion of the cryptocurrency use in the field of e-commerce.

Area of the results application. The obtained results provide the theoretical basis for the promotion of innovative activities on the domestic payment services market.

Conclusions. The widespread introduction of innovative payment services in Ukraine will contribute to the integration of the national payments markets into the international market. It should be based on convenience, socialization and security of payment services. The basis of innovative development of the domestic market for payment services should be a harmonization of standards and business rules with the European requirements providing for the licensing and supervision of suppliers of services. This will help to ensure the safety and efficiency of payment services.

Keywords: financial innovation, payment services, e-commerce, m-commerce, retail payment services.

Актуальність теми. Ринок платіжних послуг виконує одну із ключових функцій фінансової системи, забезпечуючи здійснення різноманітних трансакцій. Зростання обсягів е-комерції, глобальні структурні зміни на фінансовому ринку та активізація кіберзагроз призводять до якісної трансформації сфери платіжних послуг. У результаті спостерігається посилення інноваційної діяльності на ринку платіжних послуг, що призводить до впровадження у практику нових технологій, послуг та появи нових учасників ринку.

Ступінь дослідження даної проблематики вченими. У науковій літературі значну увагу проблематиці функціонування та розвитку ринку платіжних послуг приділили К. Бочарський, Й. Мерщ, А. Місра, А. Шамраєв та інші. Незважаючи на досягнення зарубіжних та вітчизняних учених у цьому напрямі, актуальними залишаються дослідження ролі інноваційної діяльності на ринку платіжних послуг в активізації торгівлі.

Предметом дослідження є теоретичні та практичні питання функціонування інноваційних платіжних систем.

Метою статті полягає в аналізі ролі інноваційних платіжних послуг в активізації торговельної діяльності.

Завдання дослідження. На основі вказаної мети у статті визначається дефініція «платіжні послуги», пропонується класифікація платіжних послуг, обґрунтовуються тенденції розвитку вітчизняного ринку платіжних послуг та перспективи його розвитку.

Методи дослідження. У статті застосовано методи теоретичного узагальнення і порівняння, системного аналізу.

Постановка проблеми. Незважаючи на значні здобутки вітчизняних та зарубіжних вчених щодо аналізу проблем функціонування ринку платіжних послуг, у сучасних умовах господарювання важливим є поглиблення досліджень, пов'язаних із впровадженням інноваційних платіжних послуг та їх впливом на активізацію торгівлі.

Результати дослідження. Модернізація вітчизняного ринку платіжних послуг значною мірою пов'язана із впровадженням фінансових інновацій. Підґрунтям цього процесу є перш за все фінансові технології (FinTech), що будуть кардинально змінювати фінансовий сектор в найближчі роки. За даними опитування 10 тисяч користувачів із Австралії, Канади, Гонконгу, Сінгапура, Великобританії та США Британською аудиторсько-консалтинговою компанією Ernst & Young було вперше визначено індекс проникнення FinTech, який у 2015 році становив 15,5% [3]. Цілком ймовірно, що цей показник буде зростати разом із обізнаністю населення про сучасні способи доступу до фінансових послуг. У глобальному масштабі відбувається розвиток конвергенції звичних і віртуальних засобів, започатковується ера, коли споживачі з будь-якого місця можуть одержати доступ до

здійснення платіжної операції, одночасно використовуючи цифрові інформаційні та аналітичні ресурси, портали магазинів, мобільний зв'язок, соціальні мережі й платіжні системи. Й. Мерщ акцентує увагу на необхідності інноваційного розвитку ринку платіжних послуг [11].

А. Шамраєв розглядає платіжну послугу як послугу з переказу грошових коштів, послугу поштового переказу та послугу з отримання платежів [6]. На нашу думку, це визначення містить лише окремі види платіжних послуг, не розкриваючи її зміст. Вважаємо, що платіжні послуги – це діяльність Oferentів із здійснення трансакцій в інтересах споживачів. Метою надання платіжних послуг є забезпечення потреб споживачів у здійсненні оплати за отримані товари, роботи, послуги. На нашу думку, платіжні послуги можна класифікувати за Oferentами, платіжними інструментами, величиною розрахункових операцій, видом платіжних систем (табл. 1).

Таблиця 1. Класифікація платіжних послуг

Ознака класифікації	Вид
За Oferentами послуг	Банківські платіжні послуги
	Послуги організацій поштового зв'язку
	Послуги операторів електронної готівки
	Послуги операторів мобільного зв'язку
	Послуги міжнародних та національних систем грошових переказів
	Послуги платіжних платформ
За інструментами	Платежі, що здійснюються із застосуванням документарних платіжних інструментів
	Платежі, що здійснюються із застосуванням бездокументарних платіжних інструментів
За величиною розрахункових операцій	Платежі на великі суми (large-value payments)
	Роздрібні платежі (retail payments)
За видом платіжної системи	Послуги, що надаються операторами національних платіжних систем
	Послуги, що надаються операторами міжнародних платіжних систем
За інноваційністю	Традиційні платіжні послуги
	Інноваційні платіжні послуги

** Побудовано автором на основі [5] та власних досліджень*

Інноваційні платіжні послуги стосуються платежів, що здійснюються із застосуванням бездокументарних платіжних інструментів. Існує кілька видів електронних платіжних систем, що використовують бездокументарні форми розрахунків, які можна умовно класифікувати за трьома основними типами:

- карткові системи;
- оператори цифрової готівки;
- платіжні шлюзи.

Інноваційний розвиток ринку платіжних послуг має базуватися на таких принципах як:

1. Зручність, що передбачає доступність послуги та високу швидкість її надання. Це стимулює Oferentів платіжних послуг максимально автоматизовувати процеси та налагоджувати якісну взаємодію із споживачами послуг.

2. Соціалізація, яка передбачає зближення процесу переговорів, укладення угод та оплати. У результаті цього платежі поєднуються із месенджерами та соціальними мережами.

3. Безпечність, підґрунтям якої є попередження або унеможливлення шахрайських дій у сфері платіжних послуг.

Тенденціями розвитку ринку платіжних послуг в Україні, на нашу думку, є:

1. Скорочення частки готівкових коштів в оплаті за товари. Водночас спостерігається зростання ринку електронної комерції (e-commerce), що сприяє безготівковим формам розрахунків. На першому етапі зростає роль такого платіжного інструменту як картки. Також розширюється застосування електронних гаманців та оплати з мобільних пристроїв. Щорічно все більше компаній використовують інтернет не лише для надання інформації про себе, а й як повноцінний канал залучення клієнтів та продаж своїх товарів та послуг.

2. Зростання кількості небанківських установ (фінтех-компаній, електронних гаманців, рітейлерів), що надають фінансові послуги.

3. Активізація на внутрішньому ринку послуги рівноправного переказу коштів з картки та картку. У 2015 році така опція з'явилася не лише на веб-сайтах великих банків, а й на сторінках популярних інтернет-магазинів, онлайн-ЗМІ і навіть на сайті Укрпошти.

4. Зростання питомої ваги мобільних телефонів, смартфонів і планшетів у структурі платіжних інструментів, що активізує розвиток e-commerce та m-commerce (мобільну комерцію). За даними Prom.ua частка покупців, які здійснюють онлайн-покупки з мобільних пристроїв протягом 2015 року, досягла 15%. Через півтора року цей показник має збільшитися до 50% [4]. Вже сьогодні за допомогою смартфона в Україні можна розплатитися за проїзд в метро, купити товар в магазині (зокрема, за Bitcoin), перевести гроші з картки на картку, і багато іншого. Українські розробники запускають додатки для мобільних платежів в

POS-терміналах і платформи для оплати рахунків зі смартфонів. Один з них нещодавно повідомив про запуск сервісу мобільних платежів на міжнародному ринку.

Нині у світі розвиваються дві моделі мобільних платіжних послуг:

- мобільний банкінг - послуга, при якій мобільний телефон виступає як інструмент управління і доступу до Ваших банківських рахунків. При цьому, всі платежі і перекази здійснюються з використанням і за рахунок грошей, які перебувають на банківському рахунку власника мобільного телефону. Послуга реалізується за допомогою технології SMS-банкінгу або за допомогою спеціальних мобільних додатків, що завантажуються на мобільний телефон. При мобільному банкінгу послуга надається особам, що є клієнтами банків. Вона надається зручним способом здійснення платіжних операцій як додаток до існуючих каналів дистанційного обслуговування за допомогою Інтернет-банкінгу, мережі банкоматів та інших автоматизованих пристроїв самообслуговування. У 2015 році на ринок вітчизняних платіжних послуг вийшло три банки.

- мобільний платіжний сервіс на базі систем мобільних операторів - послуга, що дозволяє здійснювати платежі і перекази з використанням мобільного телефону за допомогою грошей абонентів, розміщених у операторів мобільного зв'язку. У цій моделі грошові операції здійснюються без використання банківських рахунків абонента за рахунок невитраченої частини коштів абонента, що враховуються на його абонентському рахунку у мобільного оператора. Модель мобільних платежів на базі мобільних операторів передбачає можливість надання платіжних сервісів для всіх абонентів мобільного зв'язку, зокрема осіб, не охоплених банківським обслуговуванням, за допомогою систем мобільних операторів, незалежних сервіс-провайдерів або банків-партнерів мобільних операторів.

На нашу думку, перспективами розвитку ринку платіжних послуг в Україні є:

1. На вітчизняному ринку зростатиме питома вага споживачів інноваційних платіжних послуг покоління Z (у віці від 18 до 24 років). Дослідження, проведене GfK серед тисячі американських споживачів показало, що покоління Z (у віці від 18 до 24 років) в два рази більше здійснює мобільні платежі порівняно із споживачами інших вікових категорій [13]. Смартфони, планшети та інші мобільні пристрої становлять лише 3% від усіх угод в США - але 7% серед покоління Z. Перевагами, якими керуються споживачі є різноманітні нагороди, знижки, купони, що надаються інтегрованими в телефон платіжних систем.

2. В Україні має розширюватися впровадження безконтактних платежів, які використовуються в Україні вже чотири роки. У 2015 році завдяки співпраці MasterCard та Ощадного банку, в українців з'явилася можливість здійснювати безконтактні платежі в громадському транспорті: в столичному метро, швидкісному трамваї і фунікулері. У київському метро це можливо за допомогою безконтактної банківської картки, смартфона, або навіть годинника. Після Лондона, Санкт-Петербурга, Чикаго і Бухареста Київ став п'ятим містом світу, який запровадив цю технологію. Крім того, якщо пасажир розраховується за проїзд банківською картою «ПриватБанк», то вартість кожної десятої поїздки в київському метро, повертається йому на рахунок. Розплатитися безконтактною картою можна в швидкісному трамваї і фунікулері Києва. У подальшому така опція з'явиться у пасажирів львівських трамваїв. Безконтактну картку можна застосовувати й в інших проектах. Так, в латвійському місті Елгава, за її допомогою сплачують як проїзд у міському транспорті, так і обіди дітей у школах. Подібні ініціативи, з одного боку, дозволяють банкам збільшувати клієнтську базу, а з іншого боку, державі надавати адресну соціальну допомогу.

В 2015 році в ЄС було здійснено понад 1 млрд безконтактних транзакцій MasterCard і Maestro, що на 150% більше, ніж у 2014 році. Згідно з даними MasterCard обсяг транзакцій з використанням безконтактних карток або пристроїв збільшилася на 183%. При цьому кількість платіжних карток, мобільних телефонів і інших пристроїв, що використовуються, щоб зробити операцію безконтактною, в 2015 році зросла на 121%, а загальна кількість безконтактних карток і пристроїв, виданих споживачам, збільшилася на 50%.

Щорічно кількість торговельних точок, які приймають безконтактні транзакції, зростає на 72%. За оцінками MasterCard, у світі є понад чотири мільйони торгових точок, які можуть здійснювати безконтактні транзакції.

Нині у більш ніж у 10 країнах ЄС знаходяться в обігу понад п'ять мільйонів безконтактних карток або пристроїв. Водночас в четвертому кварталі 2015 року в середньому 13% угод в магазинах було безконтактних. При цьому перше місце займає Чехія, де частка безконтактних угод становить 77%. У Польщі цей показник становить 55%, в Угорщині - 40%, в Словаччині - 38%, в Іспанії - 13%, в Нідерландах - 9% [10].

3. В Україні зростатиме роль мобільної комерції (m-commerce). За даними компанії *Nokia*, у світі зараз близько 4,3 млрд. абонентів і тільки 1,8 млрд. власників банківських рахунків [1]. Відповідно до прогнозів Ovum загальносвітова абонентська база мобільних платежів зросте з приблизно 689,99 млн користувачів в 2014 році до 4,77 млрд користувачів в 2019 році. При цьому глобальне значення транзакцій мобільного комерції зросте з 50920 млн доларів США в 2014 році до 693 360 млн доларів США до 2019 року. Найбільшу кількість користувачів m-commerce до 2019 року матиме Китай – 370,29 млн користувачів до 2019 року. При цьому обсяг угод m-commerce у 2019 році в Китаї досягне 79360 млн доларів США, що обумовлюється наявністю таких гравців як Alibaba і Tencent. У результаті в 2019 році Китай після США стане другою за величиною країною для мобільної комерції [12].

В Україні вже використовуються передові технології у сфері мобільних платежів (NFC, HCE і QR-коди). Проте, щоб їх використовувати, необхідні дорогі смартфони та модернізовані POS-термінали.

4. Для розвитку вітчизняного ринку платіжних послуг необхідна зміна програми PayPal «Send only» на програму вищого рівня, що дозволяє клієнтам виконувати більше операцій. Нині PayPal оперує в 203 країнах, включаючи Україну [2]. Види програм PayPal представлено у табл. 2.

Таблиця 2. Види програм PayPal*

Програма	Види операцій	Кількість країн, охоплених програмою
1. Send only	Відправка валютних коштів.	98
2. PayPal Zero	Зарахування, введення і виведення валютних коштів.	18
3. Send - Recieve – Withdrawal (SRW)	PayPal Zero + можливість тримати на рахунку PayPal баланс у валюті і за необхідності перераховувати на картку кошти.	41
4. Local Currency	SRW + проведення платежів не лише у іноземній, а й в національній валюті.	21

*Складено автором за [2]

Програми PayPal мають чотири рівні.

Перший рівень (Send only) дозволяє лише відправку валютних коштів. За цією моделлю компанія працює крім України ще в 97 країнах.

Другий рівень (PayPal Zero) передбачає можливість зарахування, введення і виведення коштів у валюті. При цьому користувач не може тримати баланс на рахунку PayPal - кошти повинні автоматично зараховуватися на прив'язану до рахунку картку. Ця програма відкрита для 18 країн.

Третій рівень (Send - Recieve – Withdrawal – SRW), крім вищеописаного, дає можливість тримати на рахунку PayPal баланс у валюті і за необхідності перераховувати на картку кошти. Така програма відкрита для 41 країни. Але все одно, всі розрахунки - тільки cross-border і тільки у валюті.

Четвертий рівень – це програма, що передбачає все вищесказане, але також дає можливість проведення платежів не тільки в глобальній, а й в локальній валюті. Ця програма називається Local Currency і запущена для 21 країни, серед яких Російська Федерація. Перші кроки у цьому напрямі уже здійснено:

- визначено поняття міжнародних систем інтернет-розрахунків і умови їх реєстрації Національним банком України;

- дозволено юридичним особам приймати електронні гроші, випущені компанією-нерезидентом;

- спрощено ринок фрілансу.

Водночас досі не легалізовано виведення коштів з акаунтів в PayPal на рахунки в українських банках. А також не впроваджено розроблені зміни щодо можливості отримання фізичними особами електронних грошей, випущених нерезидентом.

5. Ширше використання криптовалюти у сфері e-commerce. Як стверджують експерти, криптовалюта є безпечнішим засобом розрахунків порівняно із традиційними платіжними картками [8]. Підґрунтям цього є застосування технології blockchain. За результатами досліджень компанії FTI Consulting, 70% фінансових інститутів вважають, що технологія blockchain позитивно впливатиме на їх бізнес [7]. Нині Україна входить до десяти країн світу за кількістю біткоїн-нодів у всесвітній біткоїн-мережі, лідер за кількістю біткоїн-бізнесменів. При цьому українці заробляють біля 15% від всіх коштів за майнінг, надаючи під біткоїн свої обчислювальні потужності. Водночас Україна входить до п'ятірки країн світу за якістю підготовки і кількості IT-спеціалістів [9].

Нині ПриватБанк став першим банком в світі, який розробив сервіс з прийому оплати в Bitcoin для інтернет-магазинів. Розплатитися в Bitcoin можна на веб-сайті Allo.ua. Проте поки гроші на рахунок магазину все одно будуть приходити в гривнях. У наступному році банк планує запустити ще п'ять сервісів на основі Bitcoin.

6. Відбуватиметься зростання використання віртуальних платіжних карток. Принцип її роботи полягає в тому, що - при здійсненні покупки клієнт переказує гроші з основної банківської картки на віртуальну і оплачує товар або послугу. Віртуальна карта приймається у всіх Інтернет-магазинах світу, з її допомогою можна здійснювати будь-які платежі в мережі Інтернет, бронювати готелі, купувати авіаквитки і оплачувати багато інших послуг. Перевагами віртуальних карток порівняно з пластиковими є: негайна доступність після заявки на вступ, ширші можливості використання картки в поєднанні з пластиковими картками, управління закупівлями в інтернет-магазинах і надійність та безпечність онлайн-платежів.

Адаптація вітчизняного законодавства у сфері платіжних послуг до міжнародного. Одним із стратегічних напрямків діяльності НБУ в сфері платіжних систем є перехід від реєстраційних підходів щодо платіжних систем та їх учасників до здійснення оверсайту платіжних систем на основі оцінки ризиків. Метою оверсайту платіжних систем є надійність і ефективність платіжних систем в інтересах їх користувачів - фізичних осіб, бізнесу і держави. Впроваджуючи оверсайт, Національний банк застосовує кращі міжнародні практики та стандарти, в тому числі Принципи для інфраструктур фінансового ринку Банку міжнародних розрахунків і Технічного комітету Міжнародної організації комісій з цінних паперів. Водночас Національний банк України дозволив українським громадянам з 13 лютого 2016 року отримувати електронних платежів від нерезидентів України в іноземній валюті. Зрозуміло, що міжнародні платіжні Інтернет-системи мають забезпечити погашення електронних грошей шляхом перерахування грошових коштів на рахунок фізичної особи в банках-резидентах. При цьому має відбутися нарощування капіталізації платіжних систем, що дозволить попередити їх масове банкрутство. Особливої актуальності набирає необхідність розкриття кінцевих власників учасників ринку платіжних послуг в контексті боротьби із фінансуванням тероризму.

7. Водночас виникає необхідність посилення безпеки у сфері платежів. Це обумовлюється перш за все інтенсифікацією розвитку FinTech, викликами банкам від нових учасників ринку і Директивою 2 ЄС про регулювання захисту даних і платіжних послуг (General Data Protection Regulation and the EU Payments Services Directive 2 (PSD2) з терміном реалізації у січні 2018 року.

Директива PSD2, що акцентує увагу на захисті споживачів і відкритті доступу на ринок новим продавцям платіжних послуг, сприятиме зміцненню безпеки та запобігання шахрайству, встановивши вимоги щодо аутентифікації і звітності для всіх гравців. За прикладом міжнародних платіжних систем варто було б зобов'язати всі платіжні системи, що працюють в Україні, резервувати на своїх банківських рахунках певні суми, які б покривали б їх зобов'язання.

Висновки. Ширше впровадження інноваційних платіжних послуг в Україні сприятиме інтеграції національного платіжного ринку у міжнародний. Це має ґрунтуватися на зручності, соціалізації, безпечності платіжних послуг. Підґрунтям інноваційного розвитку вітчизняного ринку платіжних послуг має стати гармонізація стандартів і правил ведення бізнесу із загальноєвропейськими вимогами, що передбачає ліцензування та контроль за діяльністю Oferentів послуг. Це сприятиме забезпеченню безпеки і ефективності платіжних послуг.

Список використаних джерел

1. Бочарський К. Небанківські платіжні системи на ринку мікротранзакцій / К. Бочарський [Електронний ресурс]. – [Режим доступу]: http://www.ufin.com.ua/analit_mat/strah_rynok/113.htm
2. Встреча НБУ с PayPal: чуда не произошло [Електронний ресурс]. – [Режим доступу]: <http://psm7.com/54072.html>
3. Индекс проникновения FinTech – 2015 [Електронний ресурс]. – [Режим доступу]: <http://psm7.com/index-proniknoveniya-fintech-2015.html>
4. Итоги года в украинском FinTech [Електронний ресурс]. – [Режим доступу]: <http://psm7.com/itogi-goda-v-ukrainskom-fintech.html>
5. Роздрібні платіжні послуги й тенденції їх розвитку [Електронний ресурс]. – [Режим доступу]: http://www.ufin.com.ua/analit_mat/gkr/147.htm
6. Шамраев А. Правовое регулирование платежных услуг: сравнительный анализ подходов российского и европейского права // А. В. Шамраев [Електронний ресурс]. – [Режим доступу]: <http://www.cbr.ru/PSystem/analytics/shamraev.pdf>
7. 70% финансовых институтов заинтересованы в Blockchain [Електронний ресурс]. – [Режим доступу]: <http://psm7.com/70-finansovykh-institutov-zainteresovany-v-blockchain.html>
8. Misra A. The confluence of the blockchain and traditional CNP payments / A. Misra [Електронний ресурс]. – [Режим доступу]: http://www.thepayers.com/expert-opinion/the-confluence-of-the-blockchain-and-traditional-cnp-payments/763257?utm_campaign=20160307-automatic-newsletter&utm_medium=email&utm_source=newsletter&utm_content=
9. Bitcoin Conference Kiev [Електронний ресурс]. – [Режим доступу]: <http://bitcoinconf.com.ua/ru>
10. European contactless payments pass 1 bln in 2015 – report [Електронний ресурс]. – [Режим доступу]: http://www.thepayers.com/mobile-payments/european-contactless-payments-pass-1-bln-in-2015-report/763063-16?utm_campaign=20160218-automatic-newsletter&utm_medium=email&utm_source=newsletter&utm_content=
11. Mersch Y. Challenges of retail payments innovation / Y. Mersch <https://www.ecb.europa.eu/press/key/date/2015/html/sp151026.en.html>
12. Mobile payments to reach 5 bln users by 2019 – Ovum [Електронний ресурс]. – [Режим доступу]: <http://www.thepayers.com/mobile-payments/mobile-payments-to-reach-5-bln-users-by-2019-ovum/763150-16>
13. US: Generation Z choosing mobile payments over cash [Електронний ресурс]. – [Режим доступу]: http://www.thepayers.com/mobile-payments/us-generation-z-choosing-mobile-payments-over-cash/763171-16?utm_campaign=20160226-automatic-newsletter&utm_medium=email&utm_source=newsletter&utm_content=

Reference

1. Bochars'kyj K. Nebankivs'ki platizshni systemy na rynku mikrotranzaksij [Non-bank payment systems on the market micro transactions]: http://www.ufin.com.ua/analit_mat/strah_rynok/113.htm
2. Vstrecha NBU s PayPal: chuda ne proizoshlo [Meeting of the NBU with PayPal: the miracle did not happen]: <http://psm7.com/54072.html>
3. Indeks proniknoveniia FinTech – 2015 [Penetration index FinTech - 2015]: <http://psm7.com/index-proniknoveniya-fintech-2015.html>
4. Itogi goda v ukrainskom FinTech [Results of the year in the Ukrainian FinTech]: <http://psm7.com/itogi-goda-v-ukrainskom-fintech.html>
5. Zozdribni platizshni poslugy i tendentsii jkh rozvytku [Retail payment services and their development trends]: http://www.ufin.com.ua/analit_mat/gkr/147.htm
6. Shamrayev A. Pravovoe regulirovanie platezhnykh uslug: sravnitel'nyy analiz podhodov rosijskogo i evropejskogo prava [Legal regulation of payment services: a comparative analysis of the approaches of Russia and European Law]: <http://www.cbr.ru/PSystem/analytics/shamraev.pdf>
7. 70% finansovykh institutov zainteresovany v Blockchain [70% of financial institutions interested in Blockchain]: <http://psm7.com/70-finansovykh-institutov-zainteresovany-v-blockchain.html>

8. Misra A. The confluence of the blockchain and traditional CNP payments: http://www.thepaypers.com/expert-opinion/the-confluence-of-the-blockchain-and-traditional-cnp-payments/763257?utm_campaign=20160307-automatic-newsletter&utm_medium=email&utm_source=newsletter&utm_content=
9. Bitcoin Conference Kiev: <http://bitcoinconf.com.ua/ru>
10. European contactless payments pass 1 bln in 2015 – report: http://www.thepaypers.com/mobile-payments/european-contactless-payments-pass-1-bln-in-2015-report/763063-16?utm_campaign=20160218-automatic-newsletter&utm_medium=email&utm_source=newsletter&utm_content=
11. Mersch Y. Challenges of retail payments innovation: <https://www.ecb.europa.eu/press/key/date/2015/html/sp151026.en.html>
12. Mobile payments to reach 5 bln users by 2019 – Ovum: <http://www.thepaypers.com/mobile-payments/mobile-payments-to-reach-5-bln-users-by-2019-ovum/763150-16>
13. US: Generation Z choosing mobile payments over cash: http://www.thepaypers.com/mobile-payments/us-generation-z-choosing-mobile-payments-over-cash/763171-16?utm_campaign=20160226-automatic-newsletter&utm_medium=email&utm_source=newsletter&utm_content=

ДАНИ ПРО АВТОРА

Волосович Світлана Василівна, д.е.н., професор, професор кафедри фінансів
Київський національний торговельно-економічний університет
e-mail: volosovich_sv@ukr.net

ДАНИЕ ОБ АВТОРЕ

Волосович Светлана Васильевна, д.э.н., профессор, профессор кафедры финансов
Киевский национальный торгово-экономический университет
e-mail: volosovich_sv@ukr.net

DATA ABOUT THE AUTHOR

Volosovich S.V., Doctor of Science, Economics, Professor, Professor of Finance
Kyiv National University of Trade and Economics
e-mail: volosovich_sv@ukr.net

УДК 330.32

ОСНОВНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНКИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ СУБ'ЄКТІВ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ

**Гудкова А.О.,
Ольшевський Д.В.**

Ключові слова: інноваційність суб'єкта Російської Федерації, науково-технічний і інноваційний потенціали, система показників інноваційності суб'єкта Російської Федерації, стандартний індекс, базовий індикатор, комплексний індикатор, порівняльний аналіз науково-технічного та інноваційного розвитку суб'єкта Російської Федерації.

ОСНОВНЫЕ ПОДХОДЫ К ОЦЕНКЕ ИННОВАЦИОННОСТИ РАЗВИТИЯ СУБЪЕКТОВ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ

**Гудкова А.А.,
Ольшевский Д.В.**

В статье проанализированы используемые в практике государственного регулирования системы показателей, характеризующие научно-технический и инновационный потенциал, включая региональный уровень. Предложена система показателей оценки инновационности субъектов Российской Федерации.

Цель – исследовать основные подходы к оценке инновационности развития субъектов Российской Федерации.

Методология – системный подход, методы анализа и синтеза.

Результаты работы – выполнен анализ различных подходов к оценке потенциала инновационной сферы, предложена методика оценки инновационности субъектов Российской Федерации (на основе экспресс-анализа).

Область применения результатов – государственное регулирование регионального инновационного развития.

Выводы – предложенная система показателей позволяет получить оперативную информацию о состоянии научно-технического и инновационного потенциалов субъектов Российской Федерации.

Ключевые слова: инновационность субъекта Российской Федерации, научно-технический и инновационный потенциалы, система показателей инновационности субъекта Российской Федерации, стандартный индекс, базовый индикатор, комплексный индикатор, сравнительный анализ научно-технического и инновационного развития субъекта Российской Федерации.

Работа выполнена в ФГБНУ НИИ РИНКЦЭ при финансовой поддержке Министерства образования и науки РФ в рамках Государственного задания по проекту № 2.45.2016/НМ «Организация и проведение мониторинга инновационной деятельности субъектов Российской Федерации».

THE MAIN APPROACHES TO ASSESSMENT OF INNOVATIVE DEVELOPMENT LEVEL OF SUBJECTS OF THE RUSSIAN FEDERATION

Gudkova A.A.,
Olshevskiy D.V.

The article analyzes the practical use of the state regulation system of indicators characterizing the scientific, technological and innovation potential, including the regional level. The system of indicators to measure the innovative development of the Russian Federation Subjects is suggested.

The goal is to explore the main approaches to the evaluation of innovation development of the subjects of the Russian Federation.

Methodology is the systematic approach, methods of analysis and synthesis.

The work resulted in the performed analysis of different approaches to assessing the potential of innovation sphere, suggesting the technique of evaluating the innovative level of the subjects of the Russian Federation (based on the Express-analysis).

Application of the results is the state regulation of regional innovation development.

Conclusions - the suggested system of indicators allows to obtain timely information on the state of scientific, technological and innovative potential of Subjects of the Russian Federation.

Key words: innovativeness (innovation level) of the subject of the Russian Federation, scientific, technological and innovation potential, system of innovativeness indicators of the Subject of the Russian Federation, standard index, base indicator, comprehensive indicator, comparative analysis of scientific, technological and innovative development of the Russian regions.

The work is performed in the SRI FRCEC with the financial support of the Ministry of Education and Science of the Russian Federation within the State Assignment on the project № 2.45.2016/НМ «Organization and monitoring of innovative activity of subjects of the Russian Federation».

Введение. Обеспечение роста социально-экономического развития субъектов Российской Федерации достигается за счет проводимой в регионах страны научно-технической и инновационной политики, а также восприимчивости территориальных хозяйствующих субъектов к инновациям. Оценка состояния инновационного сектора, потенциала и факторов развития позволяет выявить проблемы, на устранение которых должны быть направлены управленческие решения по стимулированию инновационной активности экономической системы субъектов Российской Федерации.

Инновационная активность экономической системы субъекта Российской Федерации основывается на наличии научно-технического и инновационного потенциала, динамике его развития, оцениваемых системой ключевых характеристик, индикаторов и показателей. При этом уровень инновационности экономической системы отражает ее способность эффективно использовать имеющийся научно-технический и инновационный потенциал, включая не только его очевидную часть, но и латентные составляющие.

Принято считать, что научно-технический потенциал является обобщенной характеристикой результативности развития самой науки и ресурсов, которыми располагает общество и государство для решения проблем технологического характера. Являясь интегрированным в общую экономическую систему и как часть этой системы, научно-технический потенциал обеспечивает создание научно-технических новшеств и получение информации, необходимых для решения проблем модернизации национальной экономики и повышения социально-экономической эффективности всех сфер человеческой деятельности.

В свою очередь комплексной характеристикой инновационного потенциала является его способность обеспечить повышение общего уровня социально-экономического развития общества.

В государственном регулировании инновационных процессов в субъектах Российской Федерации используются различные методики и показатели. В нашу задачу входит проведение анализа существующих подходов и оценки системы статистических показателей, используемых в отечественной практике для ее применения на региональном уровне.

Инновационность экономической системы субъекта Российской Федерации в терминологии инноваций. Вопросы теоретического и практического характера формирования инновационного потенциала, оценки его величины, определения инновационности субъектов Российской Федерации разработаны не достаточно полно.

В терминологии инноваций отсутствует единое толкование понятия «инновационность региона». Зачастую инновационность региона рассматривается посредством категории «инновационная активность», что, в частности, отражено в исследовании И.Н. Рыковой [1], в котором под инновационностью понимается способность региона оптимально использовать все типы и виды инноваций для достижения стратегических целей развития и решения текущих актуальных социально-экономических задач.

Этот же автор при расширенной трактовке инновационности региона вводит понятие «инновационный контур региона», рассматриваемый как «кумулятивный эффект от оптимального соединения территориального, административно-хозяйственного и научно-образовательного факторов региона» [2]. В таком случае инновационность региона представляет собой способность региона оптимально использовать инновационный потенциал в определенном инновационном контуре с эффективным использованием инновационной деятельности в условиях минимального инновационного лага.

Проблеме оценки инновационности региона посредством активизации инновационной деятельности посвящены также статьи А.Л. Бикмулина [3] и Б.П. Павлова [4].

Иной аспект в определение понятия инновационности региона вкладывается при рассмотрении его через призму определяющих его факторов, что позволяет предположить, что под инновационностью следует понимать свойство системы факторов экономического развития.

Проявление этого свойства, с нашей точки зрения, выражается в том, что тесно взаимодействующие между собой экономические и технологические факторы развития экономики способны обеспечить повышение интенсивности развития общественного воспроизводства за счет ускоренного распространения новых организационных и маркетинговых инноваций, а также высоких технологий.

Важным моментом является то, что инновационность региона определяется не только способностью использовать имеющийся научно-технический и инновационный потенциал, но и наличием стратегии инновационного развития, в которой учитывается потенциал экономической системы региона, необходимый для решения задач инновационного развития.

Система ключевых характеристик, индикаторов и показателей позволяет оценить наличие, динамику научно-технического и инновационного потенциала и его влияние на инновационность субъекта Российской Федерации.

Системы показателей оценки научно-технического и инновационного потенциала, включая региональный уровень. Системы показателей оценки научно-технического и инновационного потенциала, представленные в работах российских ученых, основаны в большей своей части на данных официальной статистики. Условно их можно подразделить на стандартную систему показателей (в том числе применимую для регионального уровня) и адаптированную к региональному разрезу статистического наблюдения.

Стандартный подход к оценке регионального научно-технического и инновационного потенциала. Таковым можно считать подход, отраженный в работах Л.М. Гохберга, основоположника современной российской статистики сферы исследований и разработок. Предложенная им система показателей научно-технического и инновационного потенциала рассматривается в разрезе трех основных групп: показатели науки (ресурсы, организационная структура, результаты научных исследований и разработок); показатели инноваций (затраты, результаты инновационной деятельности, инновационная активность предприятий); показатели, характеризующие влияние науки и инноваций на экономику и общество [5, с. 218-226].

Сформированная в [5] система показателей базируется на следующих основных методологических принципах: структуризация системы показателей с целью обеспечения взаимосвязи между ними в соответствии со структурой исследуемого объекта; отбор наиболее существенных признаков, формирующих состав показателей и достижение оптимальной компактности системы; целостность системы показателей, методологическое, информационное и организационное единство ее построения.

Л.М. Гохберг подчеркивал невозможность создания единых «объективных» измерителей научного и инновационного потенциала, а напротив отмечал неизбежность трансформации системы показателей в силу тех или иных обстоятельств. Состав российских государственных статистических показателей может меняться как по мере углубления теоретических представлений о сфере науки и инноваций, изменения динамики информационных потребностей, так и при совершенствовании практики статистического наблюдения, позволяющей реализовать возникающие потребности [5, с. 221].

Систематизация информации о видах показателей научно-технической и инновационной деятельности, собираемая органами официальной государственной статистики, представлена в таблице 1 (составленной по [5, с. 225-226]).

Система показателей, представленная выше, характеризуется широтой охвата измерителей научной и инновационной деятельности. В значительной своей части данные официальной государственной статистики отражают композицию национальной научной сферы и пропорции ее развития.

Достоинством данной системы показателей является возможность получить комплексную характеристику научно-технического и инновационного потенциала, в первую очередь, в национальном масштабе, а также описать состояние и динамику развития научной сферы и в региональном разрезе. В региональном анализе такая система показателей научно-технического и инновационного потенциала позволяет определить способность региона продуцировать знания. Именно анализ ситуации в субъекте Российской Федерации в части состояния и наличия научно-технического и инновационного потенциала должен дать сводную оценку и идентификацию научной системы региона.

Однако отсутствие в открытой печати информации по ряду показателей, а также наличие временного лага в ее получении затрудняет применение выше приведенной системы показателей во всей ее полноте для экспресс-анализа оценки научно-технического и инновационного потенциала.

Таблица 1. Тематические группы и виды показатели, используемые для оценки научно-технической и инновационной деятельности

Тематические группы показателей	Виды показателей
Показатели науки	Научные кадры (численность и состав персонала, занятого исследованиями и разработками (ИР); движение персонала, занятого ИР; подготовка научных кадров)
	Материально-техническая база (наличие и структура основных фондов ИР; движение основных фондов; использование основных фондов; объем, состав, динамика и использование оборотных средств ИР)
	Информационные ресурсы
	Финансирование ИР (объем и структура затрат на исследования и разработки; динамика затрат на ИР)
	Результативность научных ИР (публикационная активность; патенты, лицензии, технологии)
	Организационная структура науки (количество и состав организаций, выполняющих ИР)
Показатели инноваций	Источники информации об инновациях
	Численность персонала, занятого инновационной деятельностью
	Объем и структура производственных фондов, используемых в инновационной деятельности
	Затраты на инновации (объем и структура затрат на инновации; динамика затрат на инновации)
	Технологический обмен (приобретение технологий; передача технологий)
	Результаты инновационной деятельности (объем, структура и динамика производства инновационной продукции; влияние инноваций на результаты деятельности предприятия: экономия затрат производственных ресурсов в результате внедрения инноваций; прибыль от реализации инновационной продукции)
Показатели, характеризующие влияние науки и инноваций на экономику и общество	Инновационная активность предприятий
	Влияние науки и инноваций на экономический рост (технологическая структура экономики; экспорт и импорт технологий: баланс платежей за технологии; рост производительности труда; интегрированная оценка вклада научно-технического прогресса в прирост валового внутреннего продукта)
	Влияние науки на развитие общества (индикаторы общественного понимания роли науки и инноваций; индикаторы социального статуса науки; индикаторы научной грамотности населения)

В исследовании В.Н. Киселева [6] *система показателей полностью адаптирована к региональному разрезу статистического наблюдения*. Автор акцентирует внимание на том, что именно наличие и уровень развития научно-технического и инновационного потенциала является важным фактором повышения инновационной активности субъектов Российской Федерации.

Предложенная В.Н. Киселевым система показателей структурирована в разрезе трех тематических групп: показатели регионального инновационного потенциала (включая отдельные показатели научно-технического и образовательного потенциала); показатели результативности инновационной деятельности; показатели инновационного климата (таблица 2).

Новацией этой системы показателей стало включение параметров, характеризующих состояние инновационного климата в регионе.

В настоящее время оценку инновационности субъектов Российской Федерации с составлением рейтингов инновационного развития регионов представляют такие организации как Национальная ассоциация инноваций и развития информационных технологий (НАИРИТ), Национальный исследовательский университет «Высшая школа экономики» (НИУ ВШЭ), Финансовый университет при Правительстве Российской Федерации и др.

В 2012 г. Минэкономразвития России и Ассоциацией инновационных регионов была разработана методика Индекса инновационного развития регионов России, в основу которой приняты основные подходы Европейского инновационного табло (Innovation Union Scoreboard).

Следует отметить, что система индикаторов Европейского инновационного табло включает 25 показателей, охватывающих наиболее полную, постоянно обновляемую базу данных о тенденциях инновационной политики в Европейском Союзе. Показатели систематизированы по трем блокам: обеспечение инноваций (внешние факторы и условия), инновационная активность организаций и результаты инновационной деятельности. Подобная концепция присуща и американскому Сводному индексу инновационного развития (The Portfolio Innovation Index).

Система показателей, представленная в работах НИУ ВШЭ, полностью адаптирована к региональному разрезу статистического наблюдения. Первоначально в университете были апробированы показатели, позволяющие оценить состояние национальной инновационной системы России в целом [7]. В последующем для целей мониторинга инновационной деятельности субъектов Российской Федерации применялась система показателей, позволяющая построить агрегированные региональные инновационные индексы [8] на основе учета опыта межрегиональных сопоставлений (Regional Innovation Scoreboard), используемых в зарубежной практике.

Таблица 2. Показатели оценки инновационной деятельности субъектов Российской Федерации

Тематические группы показателей	Виды показателей
Показатели регионального инновационного потенциала	Образовательный потенциал (удельный вес населения с высшим образованием, занятого в экономике региона; удельный вес населения региона, охваченного всеми формами профессионального образования)
	Внутренние затраты на ИР из собственных средств организаций предпринимательского сектора
	Затраты на инновации (кроме затрат на научные исследования и разработки) из собственных средств организаций предпринимательского сектора
Показатели результативности инновационной деятельности	Занятость в секторе высокотехнологичных услуг
	Число созданных передовых производственных технологий
	Число поданных заявок на выдачу патентов на изобретения и полезные модели
	Доля организаций, осуществляющих технологические, организационные и маркетинговые инновации
	Текущие затраты на ИР в общем объеме отгруженных товаров, выполненных работ и услуг
	Инновационные товары, услуги в общем объеме отгруженных товаров, выполненных работ и услуг
	Доля отгруженной инновационной продукции, работ и услуг инновационного характера за пределы Российской Федерации в общем объеме отгруженных товаров, работ и услуг
Показатели инновационного климата	Доля организаций инновационной инфраструктуры в общем числе организаций и предприятий региона
	Суммарный бюджет инновационных проектов, реализуемых на территории региона и финансируемых из региональных источников
	Доля инновационных предприятий, имевших кооперационные связи в процессе инноваций
	Доля занятых в сфере высокотехнологичных услуг в общем числе организаций региона

Таким образом, система показателей, используемая НИУ ВШЭ, сопоставима с индикаторами науки, технологий и инноваций, применяемыми в практике зарубежных стран и международных организаций (ОЭСР, Евростат). Эта система показателей включает расширенный круг индикаторов, которые определяются как по данным статистического учета, так и на основе социологических опросов. Четыре группы показателей характеризуют социально-экономические условия инновационной деятельности регионов; научно-технический потенциал регионов; инновационную деятельность в регионах; качество инновационной политики регионов. Базой для составления системы показателей российского регионального инновационного индекса в значительной своей части стала стандартная методика оценки научно-технической и инновационной деятельности [5], расширенная за счет включения ряда индикаторов.

Информация о показателях российского регионального инновационного индекса, систематизированная по четырем группам, представлена в таблице 3 [9, с. 11-13].

К достоинствам системы рейтинговой оценки инновационного развития субъектов Российской Федерации, разработанной НИУ ВШЭ, можно отнести то, что рейтинговые оценки:

- могут служить основой для принятия управленческих решений, ориентированных на повышение уровня инновационного развития субъекта Российской Федерации (управленческая функция);
- являются инструментом информационного обеспечения, необходимого для повышения эффективности работы органов исполнительной власти федерального и регионального уровней (координационная функция);
- являются информационной основой анализа инновационного развития субъектов Российской Федерации (аналитическая функция);
- обеспечивают проверку степени достижения поставленных целей (контрольная функция).

Таблица 3. Показатели российского регионального инновационного индекса

Тематические группы показателей	Виды показателей
Социально-экономические условия инновационной деятельности	Основные макроэкономические показатели: - ВРП в расчете на одного занятого в экономике региона; - коэффициент обновления основных фондов; - удельный вес занятых в высокотехнологичных и среднетехнологичных высокого уровня отраслях промышленного производства в общей численности занятых в экономике региона; - удельный вес занятых в наукоемких отраслях сферы услуг в общей численности занятых в экономике региона
	Образовательный потенциал населения: - удельный вес населения в возрасте 25-64 лет, имеющего высшее образование, в общей численности населения соответствующей возрастной группы; - численность студентов, обучающихся по образовательным программам высшего образования – программам бакалавриата, программам специалитета, программам магистратуры, в расчете на 10 000 человек населения
	Уровень развития информационного общества: - удельный вес организаций, имеющих доступ к Интернету с максимальной скоростью передачи данных не менее 256 Кбит/сек, в общем числе организаций; - удельный вес домашних хозяйств, имеющих доступ к Интернету, в общем числе домашних хозяйств
Научно-технический потенциал	Финансирование научных исследований и разработок: - внутренние затраты на ИР в % к ВРП; - внутренние затраты на ИР в расчете на одного исследователя; - удельный вес средств организаций предпринимательского сектора в общем объеме внутренних затрат на ИР; - отношение среднемесячной заработной платы работников, занятых ИР, к средней номинальной начисленной заработной плате в регионе
	Кадры науки: - удельный вес занятых ИР, в среднегодовой численности занятых в экономике региона; - удельный вес лиц в возрасте до 39 лет в численности исследователей; - удельный вес лиц, имеющих ученую степень, в численности исследователей
	Результативность научных исследований и разработок: - число статей, опубликованных в рецензируемых журналах, индексируемых в РИНЦ, в расчете на 10 исследователей; - число патентных заявок на изобретения, поданных в Роспатент национальными заявителями в расчете на миллион человек экономически активного населения региона; - число созданных передовых производственных технологий, разработанных в регионе, в расчете на миллион человек экономически активного населения региона; - отношение объема поступлений от экспорта технологий к ВРП (в расчете на 1 тыс. руб. ВРП)
Инновационная деятельность в регионе	Инновационная активность организаций: - удельный вес организаций, осуществлявших технологические инновации, в общем числе организаций (по организациям промышленного производства); - удельный вес организаций, осуществлявших нетехнологические (маркетинговые и/или организационные) инновации, в общем числе организаций (по организациям промышленного производства); - удельный вес организаций, имевших готовые технологические инновации, разработанные собственными силами, в общем числе организаций (по организациям промышленного производства); - удельный вес организаций, участвовавших в совместных проектах по выполнению ИР в общем числе организаций (по организациям промышленного производства)
	Малый инновационный бизнес: - удельный вес малых предприятий, осуществлявших технологические инновации, в общем числе малых предприятий

Тематические группы показателей	Виды показателей
	Затраты на технологические инновации: - интенсивность затрат на технологические инновации (по организациям промышленного производства)
	Результативность инновационной деятельности: - удельный вес инновационных товаров, работ, услуг в общем объеме отгруженных товаров, работ, услуг (по организациям промышленного производства); - удельный вес вновь внедренных или подвергавшихся значительным технологическим изменениям инновационных товаров, работ, услуг, новых для рынка, в общем объеме отгруженных товаров, выполненных работ, услуг (по организациям промышленного производства); - удельный вес организаций, оценивших сокращение материальных и энергозатрат как основной результат инновационной деятельности, в общем числе организаций, осуществлявших технологические инновации (по организациям промышленного производства)
Качество инновационной политики регионов	Нормативная правовая база инновационной политики: - наличие стратегии (концепции) инновационного развития (инновационной стратегии) и/или профильного раздела по инновационному развитию (поддержке инноваций) в стратегии развития региона; - наличие в схеме территориального планирования, а также в материалах по ее обоснованию выделенных зон (территорий) приоритетного развития инновационной деятельности; - наличие специализированного законодательного акта, определяющего основные принципы, направления и меры государственной поддержки инновационной деятельности в регионе; - наличие специализированной программы или комплекса мер государственной поддержки развития инноваций, инновационной деятельности либо субъектов инновационной деятельности
	Организационное обеспечение инновационной политики: - наличие специализированных координационных (совещательных) органов по инновационной политике (поддержке инновационной деятельности) при высшем должностном лице или высшем исполнительном органе государственной власти субъекта Российской Федерации; - наличие специализированных региональных институтов развития (фондов, агентств, корпораций развития) с функционалом по поддержке субъектов инновационной деятельности и/или реализации инновационных проектов
	Бюджетные затраты на науку и инновации: - удельный вес ассигнований на гражданскую науку из средств консолидированного бюджета субъекта РФ в расходах консолидированного бюджета субъекта РФ; - удельный вес средств бюджета субъекта РФ и местных бюджетов в общих затратах на технологические инновации; - отношение объема привлеченных субсидий из федерального бюджета на развитие инновационной инфраструктуры для субъектов малого и среднего предпринимательства к ВРП (в расчете на 1 млн руб. ВРП)

Показатели инновационности субъекта Российской Федерации, методика их расчета

Как отмечалось ранее, в зависимости от информационных потребностей для выработки мер по реализации государственной региональной инновационной политики состав статистических показателей может меняться. Характерно, что еще в 1980-е гг. на возможность построения различных систем показателей в зависимости от поставленных целей, указывал Джеральд Холтон. Он писал: «... различные модели или представления (о науке, об обратной связи между наукой и обществом...), будут порождать разные наборы показателей, равно как и различные взгляды на ограничения, внутренне присущие отдельным показателям...» [10, с. 45].

Принимая во внимание работы различных авторов и различные методики оценки инновационных процессов (национального и регионального уровней), представляется целесообразным предложить еще один подход к проведению сравнительного экспресс-анализа научно-технического и инновационного развития субъектов Российской Федерации. Обязательным условием методики является ее «привязка» к данным официальной государственной статистики (Росстата России и территориальных органов статистического наблюдения), представленным в открытой печати в региональном разрезе.

Используемые показатели сгруппированы по четырем направлениям, позволяющим на уровне субъекта Российской Федерации оценить: экономическое развитие; конкурентоспособность региона; научно-технический потенциал; инновационная деятельность (таблица 4).

Таблица 4. Показатели инновационности субъекта Российской Федерации

Тематические направления	Наименование показателей	Назначение показателей
Экономическое развитие	Валовой региональный продукт в расчете на одного занятого в экономике региона (руб.)	Экономический результат производственной деятельности
	Удельный вес затрат на технологические инновации в инвестициях в основной капитал (%)	Инновационная емкость инвестиций в сфере производства и услуг региона
	Численность студентов образовательных учреждений высшего профессионального образования на 10 000 человек населения региона (чел.)	Образовательный потенциал населения
Конкурентоспособность региона	Удельный вес инновационных товаров в общем объеме отгруженных товаров (%)	Вклад инновационной деятельности организаций производства и услуг в развитие экономики региона
	Удельный вес затрат на технологические инновации в общем объеме отгруженной продукции (%)	Интенсивность затрат на технологические инновации
Научно-технический потенциал	Внутренние затраты на ИР в расчете на одного исследователя (руб.)	Уровень финансирования науки
	Удельный вес персонала, занятого ИР, в общей численности занятых в экономике региона (%)	Уровень занятости в сфере научно-технической деятельности
	Число поступивших патентных заявок на изобретения и полезные модели на 10 000 человек экономически активного населения региона (ед.)	Результативность научно-технической сферы
Инновационная деятельность	Удельный вес организаций, осуществляющих технологические инновации (%)	Степень участия организации в осуществлении инновационной деятельности в целом или отдельных ее видов
	Объем отгруженной инновационной продукции на один рубль затрат на технологические инновации (руб.)	Уровень экономической эффективности инновационной деятельности
	Число разработанных передовых технологий в расчете на 10 000 человек экономически активного населения региона (ед.)	Результативность инновационной и научно-технической деятельности

Интерес к представленной системе показателей может быть обусловлен возможностью проведения по обозначенным показателям сравнительного экспресс-анализа, позволяющего:

- обеспечить идентификацию уровня инновационного развития субъектов Российской Федерации;
- выявить и оценить статистическую значимость факторов, определяющих инновационность субъекта Российской Федерации.

Следует сразу подчеркнуть, что сравнение предложенной системы показателей с показателями, применяемыми в практике зарубежных стран и международных организаций (Regional Innovation Scoreboard; Statistical Classification of Economic Activities in the European Community), отражает ее недостаточную сопоставимость с показателями европейских региональных инновационных обзоров.

Однако целевым назначением предложенной системы показателей является ее использование для проведения сравнительного экспресс-анализа, необходимого для краткосрочного мониторинга инновационной деятельности субъектов Российской Федерации. Это обусловлено тем, что вопросы оперативной оценки ситуации в инновационной сфере приобретают первостепенное значение, а направленность и интенсивность протекающих в субъектах Российской Федерации процессов обуславливают необходимость регулярного наблюдения за динамикой в этой сфере и определяющими ее факторами.

Методика оценки инновационности развития субъектов Российской Федерации основывается на данных расчетов стандартного индекса, базового и комплексного индикаторов.

Первоначально, для проведения сравнительного экспресс-анализа, производится подготовка исходных данных за счет оценки степени симметричности распределения данных по каждому из

одиннадцати представленных выше показателей. При значении коэффициента асимметрии выше $\pm 0,5$ осуществляется сглаживание данных за счет извлечения корня степени N.

После подготовки данных производится расчет стандартного индекса, который представляет собой нормированные значения показателей по каждому субъекту и рассчитывается по формуле:

$$I_i = \frac{x_i - x_{\min}}{x_{\max} - x_{\min}} \quad (1)$$

где x_i , $x_{\min}$, $x_{\max}$ – соответственно текущее значение для определенного субъекта России, минимальное и максимальное значения определенного показателя «х» по группе субъектов Российской Федерации. Стандартный индекс принимает значение от 0 до 1 и является относительной характеристикой, принятой только в рамках рассматриваемой группы анализируемых субъектов.

Далее по каждому тематическому направлению (экономическое развитие ($I_{\text{эп}}$), конкурентоспособность региона ($I_{\text{кр}}$), научно-технический потенциал ($I_{\text{нтп}}$), инновационная деятельность ($I_{\text{ид}}$)) для каждого субъекта Российской Федерации осуществляется расчет базового индикатора (И) как среднее арифметическое стандартных индексов:

$$I_j = \frac{\sum_{i=1}^n I_{ij}}{n} \quad (2)$$

где n – число показателей в тематическом направлении.

Комплексный индикатор инновационности развития (КИ) определяется как взвешенное среднее арифметическое значение базовых индикаторов по каждому субъекту России:

$$\text{КИ}_j = \frac{n_1}{N} * I_{\text{эп}j} + \frac{n_2}{N} * I_{\text{кр}j} + \frac{n_3}{N} * I_{\text{нтп}j} + \frac{n_4}{N} * I_{\text{ид}j} \quad (3)$$

где n_1 , n_2 , n_3 , n_4 – число показателей в каждом из четырех тематических направлений; N – общее число показателей, $N = n_1 + n_2 + n_3 + n_4$.

По величине комплексного индикатора субъекты Российской Федерации условно разделяются на три группы:

- субъекты с высоким уровнем инновационного развития ($\text{КИ} \geq 0,5$; группа 1);
- субъекты со средним уровнем инновационного развития ($0,5 > \text{КИ} > 0,3$; группа 2);
- субъекты с низким уровнем инновационного развития ($\text{КИ} \leq 0,3$; группа 3).

Что касается способов проведения сравнительного анализа инновационности субъектов Российской Федерации, то анализ может быть выполнен, во-первых, по выборке соответствующих показателей по группе субъектов Российской Федерации за какой-либо год и, во-вторых, по временной выборке показателей за определенный период времени. В последнем случае анализируется динамический аспект инновационного развития, что является более корректным и наглядным способом, позволяющим выявить положительную или отрицательную тенденцию развития уровня инновационности субъекта Российской Федерации.

Однако следует учитывать, что комплексный индикатор является усредненной оценкой инновационности, отображая общую картину на основе выбранных показателей, и при анализе инновационного развития субъекта Российской Федерации следует учитывать значения базовых индикаторов, что позволит выявить «точки роста» и проблемы региона.

Проведение сравнительного экспресс-анализа инновационности развития субъектов Российской Федерации с использованием предложенной методики позволяет:

- описать изучаемые региональные ситуации в системе характерных для них признаков (параметров, показателей);
- дать количественную и качественную оценку этим ситуациям;
- установить и оценить внутренние и внешние причины, обуславливающие текущее состояние инновационного развития региона.

Выводы

Проблема оценки инновационности субъекта Российской Федерации предполагает построение системы показателей, которая дает возможность проанализировать различные аспекты его экономического и инновационного развития. С помощью системы показателей экспресс-анализа можно выявить состояние, тенденции и результативность научно-технического потенциала, определить вклад инновационной деятельности территориальных организаций в развитие экономики субъекта Российской Федерации и тем самым обеспечить федеральные и региональные органы исполнительной власти исходной информацией, необходимой при разработке стратегических решений региональной политики.

Обращение к информации, представляемой официальными статистическими органами, обусловлено тем, что исходные данные этого наблюдения приемлемы для регионального анализа уровня развития научного и инновационного потенциала.

Конструктивно предлагаемая система показателей инновационности субъектов Российской Федерации состоит из четырех частей:

- первая часть – показатели, отражающие факторы экономического развития субъекта Российской Федерации, инновационную емкость инвестиций в сферу производства;
- вторая часть – показатели, характеризующие конкурентоспособность региона;
- третья часть – показатели, описывающие потенциал науки региона;

- четвертая часть – показатели, отражающие потенциал и результативность инновационной деятельности.

Система представленной группы показателей позволяет получить информацию, как о конкретном субъекте Российской Федерации, так и общую характеристику научно-технического и инновационного потенциала на территории страны.

Практическая реализация результатов анализа научно-технического и инновационного потенциала позволит создать информационно-аналитическую базу для формирования государственной региональной инновационной политики, определить реальные и потенциальные возможности для развития инновационной деятельности в регионах Российской Федерации. Кроме того, наличие экспресс информации обеспечивает ускоренное решение базовых задач инновационного развития субъектов Российской Федерации. Таковыми задачами являются: определение влияния инновационной деятельности на экономический рост, конкурентоспособность и устойчивое развитие экономики региона; подготовка научно-обоснованных предложений по уточнению путей (приоритетов, проектов, направлений, мероприятий) достижения целей и эффективного решения задач обеспечения инновационного развития субъектов РФ; обеспечение информационной поддержки формирования региональной научно-технической и инновационной политики.

Список использованных источников

1. Рыкова И.Н. Методические основы оценки инновационной активности субъектов Российской Федерации // www.fa.ru/institutes/efo/.
2. Рыкова И.Н., Привалов А.И. Оценка и учет инновационного потенциала регионов // Современная наука (серия «Экономика и право»), №2. 2012. Available at: <http://www.nauteh-journal.ru/index.php/ru/---ep12-02/391-a>
3. Бикмулин А.Л. региональное регулирование инновационной активности в условиях современной российской экономики // Социально-экономические явления и процессы. № 3(19). 2010.
4. Павлов Б.П. Система показателей народнохозяйственной эффективности освоения инновационного потенциала // Вестник Казанского технологического университета. № 4. 2008
5. Гохберг Л.М. Статистика науки. – М.: ТЕИС, 2003
6. Киселев В.Н. О результатах сопоставления российских регионов по методике, основанной на методике Регионального Инновационного обзора ЕС. Семинар «Система индикаторов состояния РИС», Ассоциация инновационных регионов России, 26.04.2011 г. Режим доступа: <http://i-regions.org>
7. Российский инновационный индекс / под ред. Л.М. Гохберга. – М.: Национальный исследовательский университет «Высшая школа экономики», 2011.
8. Рейтинг инновационного развития субъектов Российской Федерации: аналитический доклад / под ред. Л.М. Гохберга. – М.: Национальный исследовательский университет «Высшая школа экономики», 2012.
9. Рейтинг инновационного развития субъектов Российской Федерации: аналитический доклад / под ред. Л.М. Гохберга. – М.: Национальный исследовательский университет «Высшая школа экономики», 2015.
10. Холтон Дж. Можно ли науку измерить? // Социальные показатели в системе научно-технической политики. М.: Прогресс, 1986.

References

1. I.N. Rykova. Methodical bases of an estimation of innovative activity of the Russian Federation // www.fa.ru/institutes/efo/.
2. I.N. Rykova, A.I. Privalov. Assessment and recognition of innovation potential of the regions // Modern science (series «Economics and Law»), №2. 2012. Available at: <http://www.nauteh-journal.ru/index.php/ru/---ep12-02/391-a>
3. A.L. Bikmulin. Regional regulation of innovative activity in the modern Russian economy // Socio-economic phenomena and processes. Number 3 (19). 2010.
4. B.P. Pavlov. The system of indicators of the national economic efficiency of development of innovative potential // Bulletin of Kazan Technological University. № 4. 2008.
5. L.M. Gokhberg. Statistics of science. - M.: TEIS 2003.
6. V.N. Kiselev. On comparing the results of Russian regions on a procedure based method of review of EC regional innovation. Seminar «System indicators RIS status.» Association of innovative regions of Russia, 26.04.2011 of Access: <http://i-regions.org>
7. Russian innovation index / edited by L.M. Hochberg. - M.: National Research University «Higher School of Economics», 2011.
8. Rating of innovative development of the Russian Federation: analytical report / ed. L.M. Gokhberg. - M.: National Research University «Higher School of Economics», 2012.
9. Rating of innovative development of the Russian Federation: analytical report / ed. L.M. Gokhberg. - M.: National Research University «Higher School of Economics», 2015.
10. J. Holton. Can science be measured? // Social indicators in the science and technology policy. M.: Progress, 1986.

ДАНІ ПРО АВТОРІВ

Гудкова Ангеліна Олександрівна, кандидат економічних наук, начальник відділу.

e-mail: ang-gudkova@yandex.ru

Ольшевський Денис Валерійович, старший науковий співробітник.

e-mail: olsh@extech.ru

ФДБНУ НДІ - Республіканський дослідний науково-консультаційний центр експертизи.
вул. Антонова-Овсєєнка, 13/1, 123317, Москва, Російська Федерація.

ДАННЫЕ ОБ АВТОРАХ

Гудкова Ангелина Александровна, кандидат экономических наук, начальник отдела.

e-mail: ang-gudkova@yandex.ru

Ольшевский Денис Валерьевич, старший научный сотрудник.

e-mail: olsh@extech.ru

ФГБНУ НИИ – Республіканський дослідницький науково-консультаційний центр експертизи.
ул. Антонова-Овсєєнка, 13, стр. 1, 123317, Москва, Российская Федерация.

DATA ABOUT THE AUTHORS

Angelina A. Gudkova, Ph.D. of Economics, Head of Department.

e-mail: ang-gudkova@yandex.ru

Denis V. Olshevskiy, senior researcher.

e-mail: olsh@extech.ru

Federal State Budget Institution, Scientific Research Institute, Federal Research Centre for Projects Evaluation and Consulting Services (SRI FRCEC).

Antonova-Ovseenko St. 13, Bldg. 1, 123317 Moscow, Russia, SRI FRCEC.

УДК 339.13

БЕНЧМАРКІНГ У РОЗВИТКУ РИНКУ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ РЕСПУБЛІКИ БІЛОРУСЬ

Рутко Д.Ф.

Ключові слова: бенчмаркінг, етапи бенчмаркінгу, бізнес, інформаційно-комунікаційні технології, ІТ-послуги

БЕНЧМАРКИНГ В РАЗВИТИИ РЫНКА ИНФОРМАЦИОННО-КОММУНИКАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ РЕСПУБЛИКИ БЕЛАРУСЬ

Рутко Д.Ф.

Актуальность исследования. Практика мирового бизнеса показывает, что для достижения конкурентного преимущества целесообразно применять инструментальный бенчмаркинга, который позволяет использовать опыт своих конкурентов, добившихся успехов в различных направлениях деятельности. Особую актуальность приобретает применение бенчмаркинга в сфере инноваций, в частности, в ИКТ-отрасли, которая стала ключевым фактором экономического роста и производительности труда во многих странах мира.

Цель исследования – разработка методических положений и практических рекомендаций по внедрению и использованию технологии бенчмаркинга в системе управления бизнесом.

Объект исследования - система управления бизнесом. Предмет исследования - бенчмаркинг в системе управления бизнесом.

В статье рассмотрены основные виды и этапы реализации бенчмаркинга, обосновано применение концепции бенчмаркинга в системе управления бизнесом; разработаны методические и практические рекомендации по внедрению бенчмаркинга в ИТ-сектор Республики Беларусь. Практическая значимость работы: обосновано создание национальной бенчмаркинг-платформы, что повысит инновационную активность ИТ-компаний и будет способствовать формированию более тесных связей между ИТ-компаниями, промышленными предприятиями и органами государственного управления.

Ключевые слова: бенчмаркинг, этапы бенчмаркинга, бизнес, информационно-коммуникационные технологии, ИТ-услуги

BENCHMARKING IN DEVELOPMENT OF THE ICT-MARKET IN THE REPUBLIC OF BELARUS

Rutko D.F.

The relevance of research. World business practice shows that to achieve the competitive advantage it is advisable to use tools of benchmarking, which allows you to use experience of their competitors who have achieved success in various areas of activity. Especially important is using of benchmarking in the field of innovation, particularly in the ICT sector, which has become a key factor in economic growth and productivity in many countries.

The purpose of research - development of methodical thesis's and practical recommendations for the implementation and use of benchmarking technology in business management system. The object of the

research is the business management system. The subject of the research is the benchmarking in business management system.

This article applies to major types and stages of benchmarking, justified use of benchmarking concept in business management system; methodical and practical recommendations on the introduction of benchmarking in the IT sector of the Republic of Belarus. The practical significance of the work: justified the creation of a national benchmarking platform that will enhance innovation activity of IT companies and will contribute to the formation of closer links between IT companies, industrial businesses and governments.

Keywords: *benchmarking, benchmarking stages, business, information and communication technologies, IT services*

В условиях глобализации мировой экономики деятельность компаний направлена на поиск конкурентных преимуществ, на выигрыш в конкурентной борьбе за мировые рынки, поэтому одной из основных конкурентных стратегий является стратегия маркетинга с учетом его новых форм и элементов.

Практика мирового бизнеса показывает, что для достижения конкурентного преимущества необходимо изучать, знать и использовать опыт своих конкурентов, уже добившихся успехов в различных направлениях деятельности. В данной ситуации использование технологии бенчмаркинга становится актуальной задачей.

Особую актуальность приобретает применение бенчмаркинга в сфере инноваций, в частности, в отрасли информационно-коммуникационных технологий, которая является инновационной и обладает значительным потенциалом в повышении уровня конкурентоспособности. В настоящее время ИТ-сектор является ключевым фактором экономического роста, производительности труда, социальной защиты и, как правило, источником добавленной стоимости.

В общедоступном виде теоретические основы бенчмаркинга как целостной системы были заложены в трудах ведущих специалистов по управлению качеством Э. Деминга, Ф. Кросби, К. Исикавы. Научные черты методология бенчмаркинга приобретает в конце 1980-х гг. в трудах основателей этого направления Р. Кемпа, Г. Ватсона, М. Заири, Х.Дж. Харрингтон, Дж. Шотмиллера и других. Помимо работ, посвященных бенчмаркингу, таких зарубежных и отечественных авторов, как Н.А. Воеводина, И.П. Данилов, Т.В. Данилова, Б.Л. Кузнецов, Г. Зиберт, Р. Кэмп, Р. Рейдер, Дж. Харрингтон, А.И. Хорев теоретической и методологической основой работы послужили основные труды специалистов по маркетингу и стратегическому управлению, таких как И.Л. Акулич, Г.Л. Багиев, И.С. Березин, О.С. Виханский, С.В. Разумова и др. Необходимо также отметить труды Е.Л. Давыденко, К.А. Забродской, М.М. Ковалева, О.И. Лавровой, П. Лемешенко, Л.Л. Покровской и других авторов, посвященные анализу белорусского рынка информационных технологий и инструментам бенчмаркинга, которые были использованы при написании данной работы. Вместе с тем отдельные теоретические и прикладные аспекты применения концепции бенчмаркинга в системе современного бизнеса остаются недостаточно исследованными.

Этимологически термин «бенчмаркинг» происходит от английского слова «benchmark», которое в переводе имеет несколько значений «веха», «этап», «точка отсчета», «база» (в статистике), и может быть истолковано в том смысле, что «benchmark» – это некая базовая точка, используемая как эталон.

По мнению Н.Ю. Четыркиной «бенчмаркинг представляет собой систематическую деятельность, направленную на поиск, оценку и учебу на лучших примерах, независимо от их размера, сферы бизнеса и географического положения» [1, с. 38]. В данном определении следует обратить внимание на «систематическую деятельность», что действительно важно для предприятий, внедряющих бенчмаркинг в своей деятельности. Таким образом, можно сделать вывод, что бенчмаркинг должен проводиться систематически, а не быть разовой акцией. По сути, бенчмаркинг, интегрируясь в систему управления организации (предприятия, компании, фирмы), позволяет устанавливать цели, соответствующие требованиям мирового рынка, обнаруживать лучшие стратегические решения и бизнес-стратегии для систематического совершенствования ее деятельности.

Предпосылки для понимания категории «бенчмаркинг» в экономике и, в частности, в системе управления бизнесом, связаны с разработками в области управления качеством. Так, по мнению большинства исследователей, концептуальные основы бенчмаркинга заложены в работах таких известных специалистов по управлению качеством, как: Х. Эмерсон, В. Шухарт, Э. Деминг, Ф. Кросби, А. Фейгенбаум, Дж. Джуран, К. Исикава и др. [2].

Что касается видов бенчмаркинга, то их множество, к наиболее распространенным относят следующие: *внутренний бенчмаркинг* производится внутри компании; *отраслевой бенчмаркинг* – сравнение организации с компаниями, действующими в той же отрасли, но не обязательно с конкурентами; *бенчмаркинг конкурентоспособности (конкурентный бенчмаркинг)* – применяется в тех случаях, когда необходимо изучить и сравнить деятельность своей компании с компанией-конкурентом, которая действует на том же рынке; *функциональный бенчмаркинг* – сравниваются отдельные функции компаний, действующих в одних и тех же отраслях экономики; *глобальный бенчмаркинг* осуществляют компании, деятельность которых выходит за рамки одной страны; *общий бенчмаркинг (или бенчмаркинг процесса)* – сравниваются определенные функции или процессы (например, технологический процесс или даже процесс оказания определенных услуг); *ассоциативный бенчмаркинг* реализуется компаниями, которые сформировали бенчмаркинговый альянс [3, с. 37; 4, с. 10, 180].

У каждого из них есть свои преимущества и недостатки, каждый может оказаться более полезным в одной ситуации, и менее полезным в другой. В целом, можно утверждать, что бенчмаркинг, прежде всего, связан с системой управления качеством и управлением изменениями, оптимизацией бизнес-процессов. Множество определений и видов бенчмаркинга отражает развитие этого явления и его многоаспектность.

Исследователи пока не выделяют такой вид бенчмаркинга, как инновационный. Однако в современных условиях именно этот вид приобретает наибольшую степень привлекательности для компаний. На основе инновационного менеджмента бенчмаркинг содействует формированию нового качества управленческих кадров, существенному ускорению диффузии нововведений и в целом приводит к ускорению инновационного цикла. Не ставя своей целью разработать новое определение бенчмаркинга, применительно к настоящему исследованию, остановимся на понимании инновационного бенчмаркинга как методе сопоставления инновационных показателей организации с данными о работе ведущих предприятий отрасли или наиболее значимых конкурентов. Это дает возможность копировать конкурентные преимущества основных конкурентов с применением инновационных методов. Основные показатели, по которым можно сравнивать деятельность своей компании с компанией-лидером: количество новых продуктов / услуг, моложе 3 лет; оборот с новыми продуктами / услугами; инвестиции в научно-исследовательские и конструкторские разработки; количество инновационных проектов, которые не внесены в календарный план; количество новых идей, которые генерируются сотрудниками компании и др.

Следует отметить, что стандартизированной методики бенчмаркинга не существует. Исследователи предлагают различные варианты внедрения бенчмаркинга. Например, компания IBM определяет 15 этапов процесса реализации бенчмаркинга, Innova Europe разработала собственную консалтинговую практику бенчмаркинга на основе 4-х этапной модели, Р. Кэмп предложил 10-и этапный общий этап бенчмаркинга. В целом, различные модели описывают разное число этапов – от 4-х до 30-и [3; 5] Но во всех моделях настойчиво повторяется, что процесс должен быть скрупулезным и хорошо спланированным.

Стандартный процесс бенчмаркинга можно представить в виде 6-и основных этапов:

Этап 1. Выбор продукта, услуги или бизнес-процесса для сравнения. Необходимо сконцентрировать усилия и определить те сферы деятельности компании, которые подлежат исследованию. Необходимо сфокусироваться на самых приоритетных, затем на второстепенных.

Этап 2. Определение основных критериев оценки. Определяются конкретные факторы и основные показатели, по которым будет сравниваться деятельность компании-лидера и компании, намеревающейся осуществить бенчмаркинг.

Этап 3. Выбор компании или внутрифирменной области для сравнения. На этом этапе выбирается компания с лучшими количественными и качественными показателями. Компанией-эталом могут быть: прямые конкуренты; параллельные конкуренты (компании в той же отрасли бизнеса, но не конкурирующие напрямую); латентные конкуренты (компании, которые могут являться угрозой в будущем); компании вне отрасли (наиболее творческая часть анализа лидеров). Как только создан перечень компаний, потенциальных объектов сравнения, необходимо оптимизировать этот список и свести его к минимуму (до 4-6).

Этап 4. Сбор информации. К источникам сбора необходимой информации относятся публикации, обмен информацией, внешние источники (годовые отчеты компании, брошюры о продуктах и услугах компании, новостные пресс-релизы; статьи в деловой прессе; статьи в местной прессе; аналитические отчеты по сегментам рынка; публикации профессиональных ассоциаций; конференции; контакты с компаниями других отраслей; неформальные контакты сотрудников конкурирующих фирм; клиенты; поставщики; оптовики; правительственные чиновники; отраслевые консультанты).

Этап 5. Анализ показателей и определение возможностей применения полученных данных. Необходимо собирать данные о компаниях-лидерах и о собственной компании в одном формате для объективного сравнения, учитывая при этом разумный предел детальности и точности собираемой информации.

Этап 6. Адаптация и применение лучших практических разработок, установление обоснованных задач для компании, применение полученного опыта. Разработка программ, основанных на проведенном бенчмаркинг-анализе. Эти программы сводятся к четырем категориям: программы «работайте лучше»; копирование конкурентов; программы прямого опережения конкурентов; изменение принципиальных правил игры на рынке.

Определение этапов бенчмаркинга зависит от масштаба задач и целей исследования, а так же должны учитывать специфику окружения компании (доступность информации, уровня развития менеджмента в компании, место компании на рынке, степень развития бенчмаркинга в отрасли). Так, в силу сложности моделирования и сравнения самих процессов (кроме набора и последовательности операций, индивидуальных для каждой организации, объектом исследования должны выступать технологии выполнения операций, регламенты распределения ресурсов, методы и инструменты управления), основой для сравнения процессов являются в первую очередь их показатели.

В качестве примера использования бенчмаркинга в современном бизнесе рассмотрим белорусский рынок ИКТ. Для этого проведем сравнительный анализ Республики Беларусь со странами Европейского Союза (ЕС) и Евразийского экономического союза (ЕАЭС) по трем субиндексам: субиндексу доступа, субиндексу использования и субиндексу практических навыков, каждый из которых отражает различные аспекты и компоненты процесса развития ИКТ. Для определения «информационного разрыва» сравним

количественные показатели субиндексов по Республике Беларусь со средними значениями показателей по странам ЕС и ЕАЭС (рисунок 1).

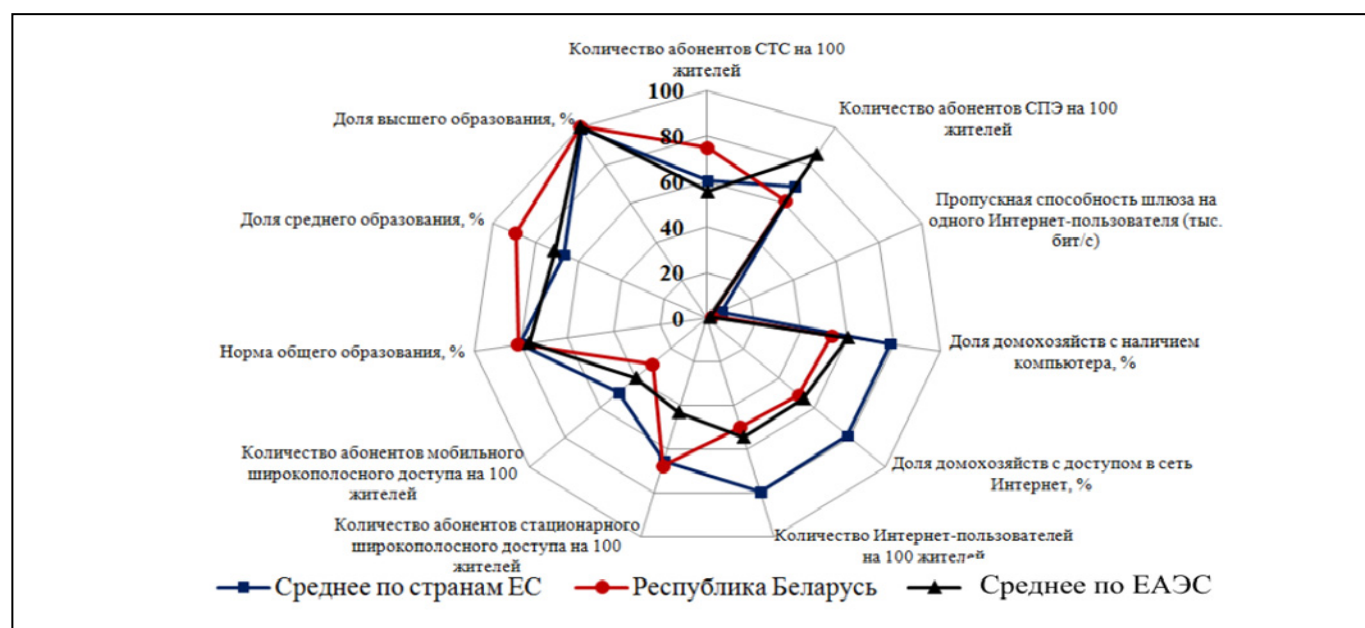

Рисунок 1. «Профілі» країн ЄС, ЕАЭС та Республіки Беларусь по рівню розвитку ринку ІКТ
Примечание - Источник: собственная разработка на основе [6; 7; 8]

Из представленных «профилей» следует, что показатели развития рынка ИКТ Республики Беларусь превышают средние показатели стран ЕС по пяти пунктам (таблица 1): количеству абонентов стационарной телефонной связи на 100 жителей; количеству абонентов стационарного широкополосного доступа на 100 жителей; норме общего образования в процентах; доле среднего образования в процентах; доле высшего образования в процентах.

Что касается остальных шести показателей Республики Беларусь, то они ниже, чем среднеевропейские. При этом средние показатели по странам ЕАЭС превышают средние по странам ЕС лишь по трем пунктам (таблица 1).

Таблица 1. Показатели индекса развития ИКТ (IDI) по странам ЕС (среднее значение, ЕАЭС (среднее значение) и Республике Беларусь

	Показатели	ЕС	ЕАЭС	Беларусь
ИКТ-доступ	Колiчество абонентов стационарной телефонной связи на 100 жителей	37,36	34,3	46,30
	Колiчество абонентов сотовой подвижной электросвязи на 100 жителей	125,68	157	112,1
	Пропускная способность шлюза на одного Интернет-пользователя	264749,79	47692	78318
	Доля домохозяйств с наличием компьютера, %	76,21	58,43	51,7
	Доля домохозяйств с доступом в сеть Интернет, %	74,01	50,70	48,3
ИКТ-использование	Колiчество Интернет-пользователей на 100 жителей	74,68	51,17	46,9
	Колiчество абонентов стационарного широкополосного доступа на 100 жителей	25,7	16,93	26,6
	Колiчество абонентов мобильного широкополосного доступа на 100 жителей	53,25	42,63	32,9
ИКТ-навыки	Норма общего образования, %	103,47	98,37	104,6
	Доля среднего образования, %	63,68	68,1	85,2
	Доля высшего образования, %	98,58	99,67	99,6

Примечание - Источник: составлено на основе [9, с. 228–233]

Республика Беларусь не выпадает из мировых тенденций устойчивого роста сектора ИТ-услуг, однако потенциал в данной сфере, которая в настоящее время является одним из источников положительного сальдо торговли услугами – телекоммуникационные, компьютерные и информационные услуги (положительное сальдо в размере 0,6 млрд. долларов) являлись важнейшими в формировании профицита услуг, полностью не реализован [10]. Проблема оценки конкурентного потенциала и конкурентных преимуществ компаний отрасли информационных технологий в Республике Беларусь приобретает особую

актуальність в зв'язі з обостренням конкуренції на внутрішньому ринку інформаційних технологій і низьким рівнем конкурентоспособності білоруської ІТ-індустрії в світі.

Застосування методичного інструментарію організації EIU і методу експертних оцінок дозволило оцінити потенціальні конкурентні позиції Республіки Білорусь на світовому ринку ІТ-услуг [11, с. 23].

Згідно методики розрахунку індексу конкурентоспособності ІТ-отраслі, запропонованої аналітичним підрозділом британського журналу Economist (EIU) конкурентоспособність білоруської ІТ-отраслі оцінювалась за шістьма ключовими параметрами, яким були присвоєні відповідні ваги. Після чого, групою експертів були визначені експертні оцінки – рейтинги показників за п'ятибальною системою: 5 – «відмінно», 4 – «хорошо», 3 – «удовлетворительно», 2 – «неудовлетворительно», 1 – «плохо». Всі індикатори перетворювались в інтервал значень від 0 до 100 шляхом застосування множителя 20, з тим щоб загальний індекс для Республіки Білорусь також лежав в діапазоні від 0 до 100 (100 – найвищий і найкращий з можливих значень). Далі розраховувались рейтинго-вагові оцінки за кожним параметром і інтегрально-рейтингова оцінка – загальне значення індексу (таблиця 2).

Таблиця 2. Оцінка потенціальних конкурентних позицій Республіки Білорусь на світовому ринку ІТ-услуг

Ключеві параметри конкурентоспособності ІТ-отраслі	Вес параметра	Експертна оцінка – рейтинг параметра	Скоректована оцінка параметра	Рейтинго-вагова оцінка параметра
Загальна економічна ситуація в країні	10%	2	40	4
ІТ-інфраструктура	20%	1	20	4
Чоловічий капітал	20%	4	80	16
Правовий режим	25%	1	20	5
Умови для досліджень і розробок	10%	3	60	6
Підтримка ІТ-отраслі державою	15%	3	60	9
Інтегрально-рейтингова оцінка				44

Примітка - Джерело: власна розробка на основі [11, с. 23–25]

Мета розрахунку індексу конкурентоспособності ІТ-індустрії – порівняти країни з різних регіонів світу за тими, які умови створені в них для підтримки сильної ІТ-отраслі. Для цього представимо бенчмаркінгову модель по оцінці рівня конкурентоспособності ІТ-отраслі Республіки Білорусь зі країнами ЄС і ЕАЭС за ключовими параметрами конкурентоспособності ІТ-сектора.

Для визначення «конкурентного розриву» порівняємо кількісні показники категорій індикаторів індексу конкурентоспособності ІТ-отраслі по Білорусі зі середніми значеннями показників по країнах ЄС і ЕАЭС (рис. 2).

З представлених «профилей» видно, що ключові параметри конкурентоспособності ІТ-сектора Республіки Білорусь перевищують середні показники країн ЄС лише за одним пунктом – людському капіталу (Республіка Білорусь – 80; середнє значення по країнах ЄС – 44,64).

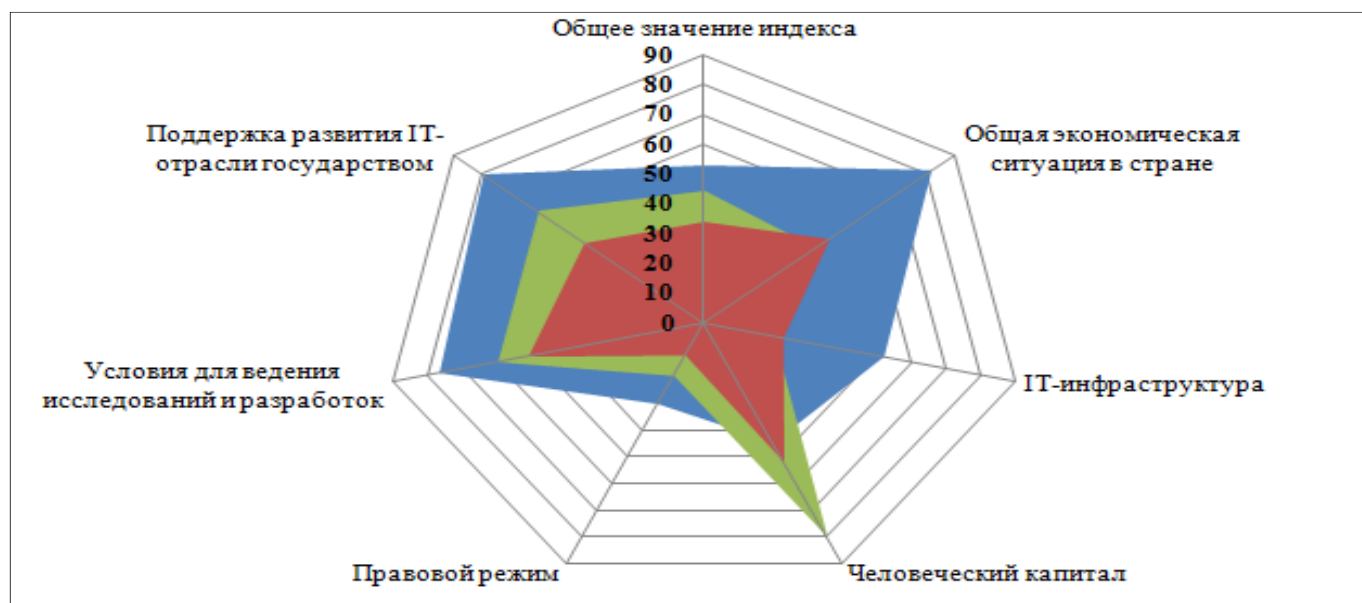

Рисунок 2. «Профілі» країн ЄС, ЕАЭС і Республіки Білорусь за рівнем конкурентоспособності ІТ-отраслі

Примітка - Джерело: власна розробка на основі [11; 12]

Что касается остальных показателей Республики Беларусь, то они ниже, чем среднеевропейские. По отношению к средним показателям стран ЕАЭС, Беларусь имеет конкурентные преимущества по четырем пунктам (таблица 3).

Таблица 3. Показатели индекса конкурентоспособности ИТ-отрасли по странам ЕС, ЕАЭС и Республике Беларусь

Показатели	Среднее по странам ЕС	Среднее по странам ЕАЭС	Республика Беларусь
Общее значение индекса	52,48	34	44
Общая экономическая ситуация в стране	81,65	45,23	40
ИТ-инфраструктура	51,73	22,87	20
Человеческий капитал	44,64	51,93	80
Правовой режим	30,38	12,03	20
Условия для исследований и разработок	76,5	50,67	60
Поддержка развития ИТ-отрасли государством	79,45	43,3	60

Примечание - Источник: составлено на основе [12]

Таким образом, положение Республики Беларусь в международных рейтингах конкурентоспособности обусловлено ее общим технико-технологическим отставанием от развитых стран, макроэкономическими факторами и другими особенностями ИТ-рынка Беларуси [13]:

- непроработанность организационных схем, отсутствие опыта выполнения крупных контрактов;
- недоработки со стороны компаний-аутсорсеров: отсутствие тщательно проработанных стандартизированных и недорогих сервисных продуктов для малого и среднего бизнеса;
- в крупных аутсорсинговых проектах явно наблюдается аффилированность сервисных компаний (фактически, это инсорсинг);
- в отличие от западных компаний у белорусских практически нет собственных разработок в сфере инфраструктурных и аппаратных решений, нет и серьезных программных разработок, направленных на решений бизнес-задач.

Далее проведем анализ конкурентных преимуществ ИТ-сектора Республики Беларусь используя так называемый «конкурентный ромб» М. Портера (рисунок 3), SWOT-анализ (таблица 4) и PEST-анализ (таблица 5).

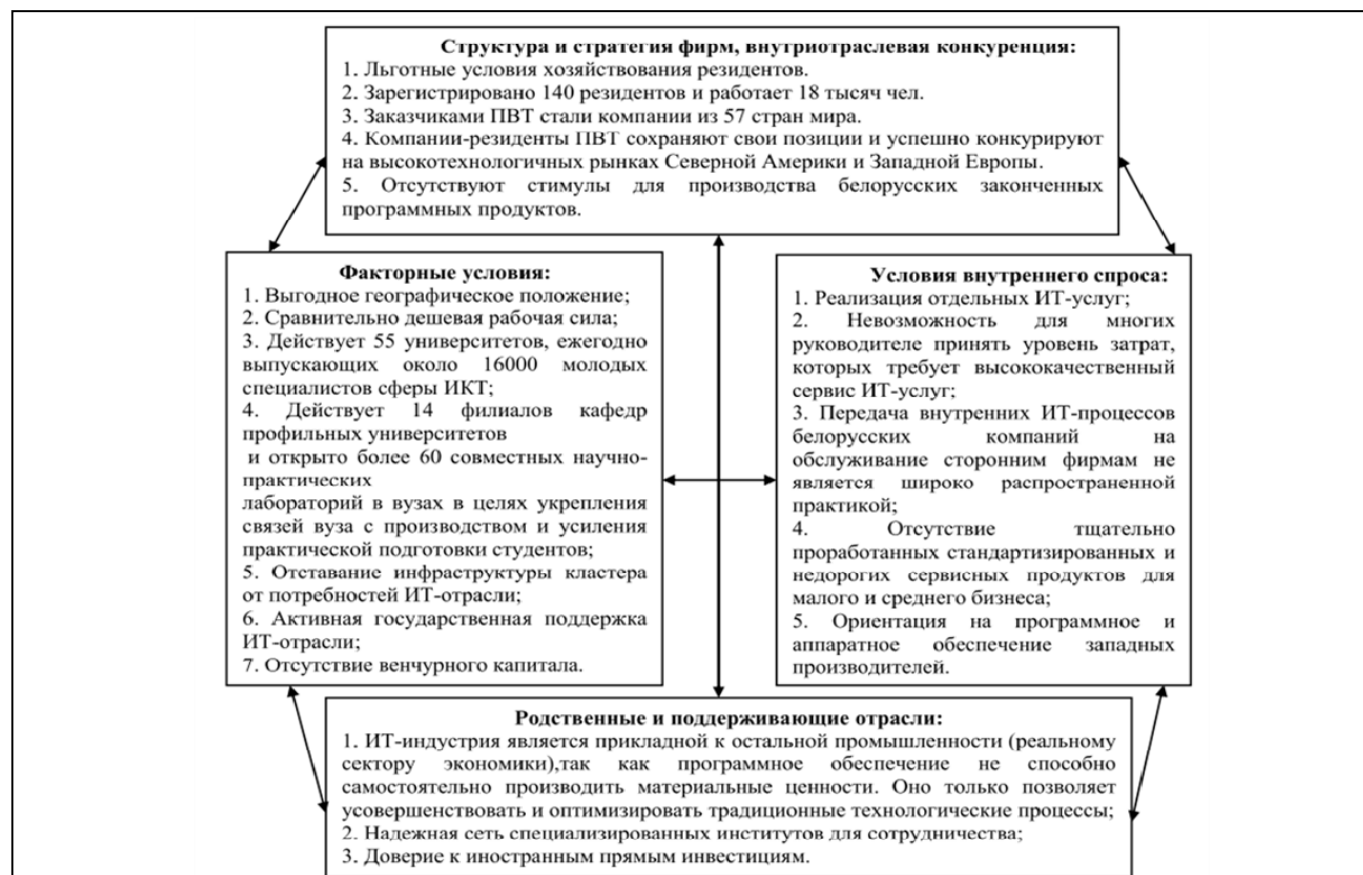

Рисунок 3. «Конкурентный ромб» ИТ-сектора Республики Беларусь

Примечание - Источник: собственная разработка автора

«Конкурентный ромб» включает в себя следующую систему показателей: 1) структура и стратегия фирм, а также внутриотраслевая конкуренция; 2) факторные условия; 3) родственные и поддерживающие отрасли; 4) условия внутреннего спроса [14].

Представленный «конкурентный ромб» ИТ-сектора Республики Беларусь указывает на возможные проблемы, связанные с повышением конкурентоспособности. Данные риски связаны в большей степени с факторными условиями (потенциальная возможность оттока квалифицированных специалистов в силу дешевизны рабочей силы, неразвитость ИТ-инфраструктуры), а также с условиями внутреннего спроса.

По данным SWOT-анализа можно утверждать, что ИТ-сектор Республики Беларусь обладает достаточным количеством сильных сторон и благоприятных возможностей для дальнейшего развития, однако вместе с тем существует и значительное количество внутренних слабостей и потенциальных угроз.

Благоприятные возможности основываются на совершенствовании ИТ-инфраструктуры, системы образования, а также развитии внутреннего спроса.

Слабые стороны заключаются в отставании инфраструктуры от потребностей ИТ-отрасли, а также отсутствие массового распространения аутсорсинга ИТ-услуг в белорусском бизнесе.

Таблица 4. SWOT-анализ ИТ-сектора Республики Беларусь

Потенциальные внутренние сильные стороны (S):	Потенциальные внутренние слабости (W):
1. Выгодное географическое положение 2. Специальный правовой режим и льготные условия хозяйствования 3. Сильная система образования в сфере ИТ, в т.ч. система непрерывного обучения ИТ-специалистов 4. Сравнительно дешевая рабочая сила 5. Сильное сообщество ведущих компаний-разработчиков ПО 6. Идеальное соотношение цена-качество программного продукта 7. Своевременность выполнения заказов 8. Наличие опыта внешнеэкономической деятельности; 9. Активная государственная поддержка.	1. Высокая скорость изменений, требующая обновления знаний как минимум раз в 5-6 лет; 2. Отставание инфраструктуры сектора от потребностей ИТ-отрасли в развитии инновационной деятельности и трансфере технологий; 3. Реализация отдельных ИТ-услуг; 4. Недостаточное взаимодействие с международными высокотехнологичными кластерами; 5. Отсутствие массового распространения аутсорсинга ИТ-услуг в белорусском бизнесе; 6. Отсутствие венчурного капитала.
Потенциальные внешние благоприятные возможности (O):	Потенциальные внешние угрозы (T):
1. Эффективность системы образования может повыситься не менее, чем на 30-40% за счет внедрения системы дополнительного обучения, управляемой бизнесом; 2. Увеличение доли сектора ИТ-услуг в структуре рынка ИТ до показателей развитых стран (более 50%); 3. Внедрение предпринимательских стратегий в ИТ-сферу; 4. Доступ к венчурному капиталу; 5. Развитие местного спроса; 6. Совершенствование технологической инфраструктуры мирового уровня; 7. Брендинг белорусского ИТ-сектора.	1. Недостаточная эффективность реализации инструментов государственного регулирования и поддержки; 2. Недостаточная эффективность защиты интеллектуальной собственности; 3. Отсутствие страхования ИТ-бизнеса; 4. Ориентация на программное и аппаратное обеспечение западных производителей; 5. Не осуществляется трансфер инновационных решений в другие сферы экономики; 7. Отток интеллектуального капитала.

Примечание - Источник: собственная разработка

Потенциальные угрозы для белорусского ИТ-сектора зависят от неблагоприятных изменений во внешней среде, в частности от эффективности реализации инструментов государственного регулирования и поддержки (защита интеллектуальной собственности, страхование ИТ-бизнеса).

В целом можно заключить, что ИТ-индустрия Беларуси обладает достаточным количеством конкурентных преимуществ и перспектив развития, улучшения эффективности своей деятельности.

Для решения задачи анализа внешнего окружения ИТ-сектора Республики Беларусь и определения наиболее значимых (стратегических) факторов, влияющих на его развитие используем PEST-анализ, который предназначен для выявления политических (Policy), экономических (Economy), социальных (Society) и технологических (Technology) аспектов внешней среды.

Кроме того, компании белорусского ИТ-сектора могут рассматриваться с точки зрения его структуры, руководства и менеджмента, финансовых аспектов, предлагаемых услуг, коммуникаций и связей, а также с точки зрения достигнутых результатов.

В целях повышения конкурентоспособности как белорусской экономики в целом, так и ИТ-отрасли в частности, предлагается создание национальной «бенчмаркинговой» платформы (БП), что повысит инновационную активность ИТ-компаний, рост вложений предприятий промышленности в инновационные технологии, а также будет способствовать формированию более тесных связей между ИТ-компаниями, промышленными предприятиями и органами государственного управления [15]. Развитию данных взаимодействий следует придать организационную форму, которой и будут являться «точечные» бенчмаркинговые платформы.

Таблица 5. PEST-анализ ИТ-сектора Республики Беларусь

Факторы	События	Опасности (-) /Возможности (+)	Программа действий
Политические факторы			
Курс правительства на диверсификацию экономики с преимущественно сырьевой на преимущественно инновационную	Господдержка белорусских компаний, работающих в области ИТ, привлечение в эту сферу зарубежных инвесторов	+	Участие в отраслевых конференциях, государственных тендерах и т.д.
Выборы на всех уровнях власти	Возможное ужесточение контроля за деятельностью бизнес-субъектов	-	Участие в политической жизни, лоббирование своих интересов
Изменение законодательства в информационной сфере	Требуется анализ и, при необходимости, пересмотр затрагиваемых бизнес-процессов	+/-	Осуществление постоянного мониторинга изменений в белорусском и международном законодательствах, а также проектов изменений
Госрегулирование отечественной конкуренции, поддержка отечественных производителей	Дополнительные конкурентные преимущества для менее крупных игроков белорусского рынка, основанные на особых привилегиях (например, налоговые льготы / государственное финансирование, как следствие, более низкая цена на решения)	-	Осуществление постоянного мониторинга изменений в антимонопольном законодательстве
Изменения в открытости отечественного рынка	Повышение интенсивности экспансии зарубежных компаний на белорусский рынок, как следствие, ужесточение конкуренции	-	Осуществление постоянного мониторинга изменений в торговом законодательстве
Экономические факторы			
Расходы республиканского бюджета на поддержку предприятий, работающих в области высоких технологий	Снижение налогового бремени для предприятий ИТ-сферы	+	Отслеживание изменений налогового законодательства
Развитие ряда стран (новые развивающиеся рынки)	Возможность расширения географии бизнеса на развивающихся рынках, а также возможность быстрого завоевания рынка до прихода туда конкурентов	+	1. Отслеживание экономической ситуации на развивающихся рынках. 2. Установление партнерских отношений с компаниями-агентами, работающими на наиболее перспективных рынках (с тем чтобы вменить функцию мониторинга и своевременной сигнализации им)
Рост уровня конкуренции на международном рынке, агрессивная ценовая конкуренция со стороны зарубежных производителей	Уменьшение маржи новых продаж	-	Мониторинг деятельности конкурентов, реализация своих конкурентных преимуществ
Технологические факторы			
Индивидуализация спроса на товары и услуги	Неудовлетворенность покупателей массовым стандартным продуктом. Ориентация производителя на конкретного клиента. как следствие, требуются дополнительные затраты на индивидуализацию производимого продукта	-	Адаптация и доработка продукта для соответствия требованиям рынка (учет разумных требований клиентов в основном продукте с целью постоянного расширения востребованных функциональностей)
Развитие рынков сопутствующих услуг	Открываются широкие возможности для аутсорсинга, и, соответственно, у компании-производителя появляется возможность сконцентрировать свои интеллектуальные и инвестиционные ресурсы на развитии своих ключевых знаний и умений	+	Анализ бизнес-процессов предприятия с целью выявления рутинных вспомогательных процессов (не затрагивающих конкурентные преимущества компании), перевод их на аутсорсинг
Развитие связанных/зависимых технологий	Необходимость вложения дополнительных ресурсов в доработку своего продукта для поддержки новых функциональных возможностей. Возможность предложить клиентам более качественное и востребованное рынком решение	+/-	1. Мониторинг нововведений компаний-партнеров (информация о возможных изменениях в продуктовых и производственных технологиях у конкурентов) 2. Создание совместных рабочих групп для мониторинга потребностей рынка и разработки продуктов в целях соответствия им
Социальные факторы			
Дискредитация бренда	Разочарование потенциальных клиентов	-	Регулярные публикации пресс-релизов, статей, интервью о достижениях компании, новых разработках, преимуществах решений
Снижение уровня подготовки выпускников технических вузов	Уменьшение числа высокообразованных специалистов на рынке труда	-	создание собственной системы непрерывного повышения профессионального уровня персонала

Примечание - Источник: собственная разработка

Предполагается, что бенчмаркинг-платформа будет базироваться на 3 взаимосвязанных компонентах – «ИТ-сфера», «Промышленность» и «Государство», в центре пересечения которых будет расположен, так называемый «бенчмарк», или «ориентир», представляющий собой базу данных лучших мировых и отечественных практик.

Компонента «ИТ-сектор» будет включать в себя ИТ-компании, а также Научно-технологическую ассоциацию «Инфопарк», Парк высоких технологий, Ассоциацию компаний информационных технологий (АКИТ), Республиканское общественное объединение «Информационное общество» и других заинтересованных субъектов сферы информационных технологий; «Промышленность» – представителей промышленных предприятий реального сектора экономики (промышленные предприятия Министерства промышленности, Министерства энергетики, Министерства архитектуры и строительства, Министерства сельского хозяйства и продовольствия, концернов «Белнефтехим», «Беллеппром», «Беллесбумпром» и многие другие заинтересованные стороны), «Государство» – органы государственного управления (Министерство промышленности Республики Беларусь, Национальная академия наук Беларуси, Государственный комитет по науке и технологиям, Государственный военно-промышленный комитет; Государственный комитет по стандартизации и др.).

Создание бенчмаркинг-платформы приведет к появлению коммерчески привлекательных результатов, что ускорит инновационное развитие не только ИТ-сферы, но и промышленности в целом. Основные стейкхолдеры БП могут быть представлены представителями науки, промышленности, государственных органов управления, а также финансовыми структурами (включая частные и международные банки), венчурными фондами, представителями гражданского общества (неправительственными организациями, ассоциациями потребителей и другими пользователями информационно-коммуникационных технологий) [15].

Белорусская бенчмаркинг-платформа может позиционироваться как инструмент объединения ноу-хау и стейкхолдеров с целью разработки долгосрочных стратегических ИТ-проектов для отдельных отраслей промышленности, которые имеют значительный социальный и экономический эффект. Данная платформа обеспечит связи между основными акторами ИТ-индустрии, предприятиями промышленности и непосредственно трансфер информационно-коммуникационных технологий.

Таким образом, бенчмаркинг-платформа должна стать таким инструментом анализа и согласований, в ходе которых должны разрабатываться и выполняться задачи разной степени глубины и детализации (стратегические цели и задачи на отраслевом уровне, текущие задачи). К ним относится качество местной технологической инфраструктуры, наличие и уровень подготовки ИТ-специалистов, инновационная среда, правовое регулирование и условия для ведения бизнеса, а также государственная политика в области информационных технологий. Эти ключевые параметры определяют конкурентоспособность отрасли информационных технологий страны. Постепенно деятельность бенчмаркинг-платформ может расширяться не только на промышленные предприятия реального сектора экономики, но и на предприятия сферы услуг (транспорт, логистика, торговля, банковские услуги и др.).

Выводы. Будущее отрасли информационных технологий в Республике Беларусь видится достаточно позитивным – для этого есть все предпосылки. Однако, предстоит проделать большую работу, так как сложившиеся условия для ведения бизнеса в сфере ИТ-услуг еще далеки от совершенства, а для устойчивого продвижения страны в международных рейтингах необходимо наращивать конкурентные преимущества, анализируя и учитывая опыт передовых стран, а также основные мировые тенденции развития этой отрасли.

Исследование ИКТ-рынка Республики Беларусь на основе технологии бенчмаркинга позволило:

- установить, что для дальнейшего развития ИКТ-отрасли Республики Беларусь необходимо реализовать следующие инициативы: развивать предпринимательские навыки (внедрение предпринимательских стратегий в ИТ-сферу); обеспечить доступ к венчурному капиталу; развивать местный спрос; продолжать совершенствование технологической инфраструктуры мирового уровня; развивать и укреплять брендинг белорусского ИТ-сектора;

- утверждать, что в условиях мирового кризиса в Республике Беларусь необходимо развивать ИТ-направления, которые дадут максимально быстрый экономический эффект: облачные вычисления, мобильные технологии, обработка больших данных, аутсорсинг и оптимизация инфраструктуры;

- предложить создание национальной «бенчмаркинг-платформы» (БП), что повысит инновационную активность ИТ-компаний, рост вложений предприятий промышленности в инновационные технологии, а также будет способствовать формированию более тесных связей между ИТ-компаниями, промышленными предприятиями и органами государственного управления. Развитию данных взаимодействий следует придать организационную форму, которой будут являться «точечные» бенчмаркинг-платформы. Только после построения комплекса «точечных» отраслевых бенчмаркинг-платформ можно будет говорить о создании национальной бенчмаркинг-платформы в Республике Беларусь. Главной ее составляющей должна стать именно база данных новых тенденций и лучших мировых и отечественных практик автоматизации управления и производства («Бенчмарк»). Она в приложении к отдельной отрасли может представлять собой каталог конкретных ИТ-решений, распределенных по их классам, стоимости и эффективности. Постепенно деятельность бенчмаркинг-платформ предполагается расширяться не только на промышленные предприятия реального сектора экономики, но и на предприятия сферы услуг.

Список использованных источников

1. Четыркина, Н.Ю. Управление конкурентоспособностью организаций сферы услуг: учеб. пособие / Н.Ю. Четыркина. – СПб.: Изд-во СПбГУЭФ, 2009. – 128 с.
2. Окрепилов, В.В. Управление качеством: учеб. для вузов / В.В. Окрепилов. – 3-е изд., доп. и перераб. – СПб.: Наука, 2000. – 911 с.
3. Бенчмаркинг: поиск примеров эффективной маркетинговой практики инновационных релей-центров // Центр исследований проблем развития науки РАН: редкол.: В. Иванов, С. Клесова, П. Линдхольм, О. Лукша. – Москва: ЦИПРАН РАН, 2006. – 264 с.
4. Разумова, С.В. Стратегический маркетинг: учеб. пособие / С.В. Разумова. – Минск: БГЭУ, 2008. – 375 с.
5. Benchmarking Report. Code Cluster XYZ, February 2012 [Electronic resource] / T. Lämmer-Gamp, S. [et al.] // ESCA (The European Secretariat for Cluster Analysis). – 2012. – Mode of access: https://www.cluster-analysis.org/esca-projects/BenchmarkingReportBLANKO_nationalportfolio.pdf. – Date of access: 15.05.2012.
6. Наука и инновационная деятельность в Республике Беларусь: стат. сб. / Нац. стат. ком. Респ. Беларусь; редкол.: В.А. Богуш [и др.]. – Минск, 2012. – 157 с.
7. HTP BELARUS [Электронный ресурс] / Парк высоких технологий – Парк высоких технологий, 2004–2015. – Режим доступа: <http://www.park.by/>. – Дата доступа: 09.10.2015.
8. The Global Innovation Index 2015. Effective Innovation Policies for Development [Electronic resource] // WIPO. – 2015. – Mode of access: http://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_gii_2015.pdf. – Date of access: 05.02.2016.
9. Measuring The Information Society 2014 // International Telecommunication Union [Electronic resource]. – 2015. – Mode of access: http://www.itu.int/en/ITU-D/Statistics/Documents/publications/mis2014/MIS2014_without_Annex_4.pdf. – Date of access: 30.05.2015.
10. Платежный баланс Республики Беларусь // Национальный банк Республики Беларусь [Электронный ресурс]. – 2015. – Режим доступа: <http://www.nbrb.by/publications/BalPay/BalPay2014.pdf>. – Дата доступа: 09.05.2015.
11. Resilience amid turmoil. Benchmarking IT industry competitiveness 2009 // Business Software Alliance [Electronic resource]. – 2015. – Mode of access: http://global.bsa.org/2009eiu/study/2009_eiu_global.pdf. – Date of access: 09.05.2015.
12. International Trade Statistics 2015 // World Trade Organization [Electronic resource]. – 2015. – Mode of access: http://www.wto.org/english/res_e/statis_e/its2015_e/its2015_e.pdf. – Date of access: 10.01.2016.
13. Давыденко, Е.Л. Перспективы расширения участия Республики Беларусь на международном рынке товаров и услуг ИКТ-сектора / Е.Л. Давыденко // Проблемы управления. – 2012. – № 2 – С. 132–137.
14. Schwab, K. The Global Competitiveness Report 2015–2016 [Electronic resource] / K. Schwab, X. Sala-i-Martin // World Economic Forum. – 2015. – Mode of access: http://www3.weforum.org/docs/gcr/2015–2016/Global_Competitiveness_Report_2015–2016.pdf. – Date of access: 15.01.2016.
15. Дежина, И.Г. Технологические платформы и инновационные кластеры: вместе или порознь? / И.Г. Дежина. – М.: Издательство Института Гайдара, 2013. – 124 с.

References

1. Chetyrkina, N.Ju. Upravlenie konkurentosposobnost'ju organizacij sfery uslug. SPb.: SPbGUJEF, 2009, 128 p.
2. Okrepilov, V.V. Upravlenie kachestvom. SPb.: Nauka, 2000, 911 p.
3. Ivanov, V. Benchmarking: poisk primerov jeffektivnoj marketingovoj praktiki innovacionnyh relej-centrov. Moskva: CIPRAN RAN, 2006, 264 p.
4. Razumova, S.V. Strategicheskij marketing. Minsk: BGJeU, 2008, 375 p.
5. Benchmarking Report. Code Cluster XYZ, February 2012.: https://www.cluster-analysis.org/esca-projects/BenchmarkingReportBLANKO_nationalportfolio.pdf.
6. Bogush, V.A. Nauka i innovacionnaja dejatel'nost' v Respublike Belarus'. Minsk, 2012, 157 p.
7. HTP BELARUS. Park vysokih tehnologij (2004–2015).: <http://www.park.by/>
8. The Global Innovation Index 2015. Effective Innovation Policies for Development, WIPO. (2015).: http://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_gii_2015.pdf.
9. Measuring The Information Society 2014. International Telecommunication Union (2015).: http://www.itu.int/en/ITU-D/Statistics/Documents/publications/mis2014/MIS2014_without_Annex_4.pdf.
10. Platezhnyj balans Respubliki Belarus'. Nacional'nyj bank Respubliki Belarus' (2015).: <http://www.nbrb.by/publications/BalPay/BalPay2014.pdf>.
11. Resilience amid turmoil. Benchmarking IT industry competitiveness 2009. Business Software Alliance (2015).: http://global.bsa.org/2009eiu/study/2009_eiu_global.pdf.
12. International Trade Statistics 2015. WorldTradeOrganization (2015).: http://www.wto.org/english/res_e/statis_e/its2015_e/its2015_e.pdf.
13. Davydenko, E.L. Perspektivy rasshirenija uchastija Respubliki Belarus' na mezhdunarodnom rynke tovarov i uslug IKT-sektora, 2012, 2, pp. 132–137.
14. Schwab, K. The Global Competitiveness Report 2015–2016. World Economic Forum (2015).: http://www3.weforum.org/docs/gcr/2015–2016/Global_Competitiveness_Report_2015–2016.pdf
15. Dezhina, I.G. Tehnologicheskie platformy i innovacionnye klastery: vmeste ili porozn'? M., 2013. – 124 p.

ДАНИ ПРО АВТОРА

Рутко Діана Федорівна, к.е.н., доцент кафедри міжнародних відносин
Академія управління при Президенті Республіки Білорусь
Московська 17, Мінськ, 220007, Республіка Білорусь
e-mail: diev2001@mail.ru

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Рутко Дина Федоровна, к.э.н., доцент кафедры международных отношений
Академия управления при Президенте Республики Беларусь
Московская 17, Минск, 220007, Республика Беларусь
e-mail: diev2001@mail.ru

ABOUT THE AUTHOR

Rutko D.F. associate professor, assistant professor of international Relations department
The Academy of Public Administration under the aegis of the President of the Republic of Belarus
17, Moskovskaya Str., 220007, Minsk, Republic of Belarus
e-mail: diev2001@mail.ru

УДК 330.342:330.322.3:37

СКЛАДОВІ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ СИСТЕМИ СФЕРИ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Яровенко Т.С.

Предметом дослідження є складові інвестиційної системи сфери освіти України, систематизація яких забезпечить наукове обґрунтування широкомасштабного залучення інвестицій на різних її рівнях.

Метою написання статті є: виявлення складових інвестиційної системи сфери освіти та встановлення прямих й зворотних взаємозв'язків між ними з урахуванням особливостей функціонування та розвитку цієї галузі в Україні; що є основою механізму освітнього інвестування та підвищення ефективності дій органів управління інвестиційними процесами на різних рівнях освітньої сфери в умовах кризи.

Методологія проведення роботи. Робота виконана з використанням аналітичного та системного методів досліджень.

Результати роботи. У роботі увага акцентується на визначенні складових інвестиційної системи вітчизняної сфери освіти, які повинні стати науковим обґрунтуванням інвестиційної політики на загальнодержавному й регіональному рівнях управління освітою, а також на рівні окремих суб'єктів цієї галузі (навчальних закладів, фізичних й юридичних осіб).

Галузь застосування результатів: проведення наукових досліджень щодо моделювання інвестиційного розвитку освітньої сфери України у кризових умовах.

Висновки. Результати проведеного системного аналізу створюють певний стратегічний базис використання термінології інвестиційного менеджменту в умовах освітньої сфери, що є методологічною платформою інвестиційної політики на всіх рівнях управління освітою. Крім того, результати дослідження дозволяють систематизувати інформацію, необхідну для інвестиційного забезпечення функціонування та розвитку сфери освіти України у довгостроковій перспективі із урахуванням різноманіття чинників внутрішнього та зовнішнього середовища.

Ключові слова: інвестиційна система, системні взаємозв'язки, управління інвестуванням, освітні інвестиції, сфера освіти.

СОСТАВЛЯЮЩИЕ ИНВЕСТИЦИОННОЙ СИСТЕМЫ СФЕРЫ ОБРАЗОВАНИЯ В УКРАИНЕ

Яровенко Т.С.

Предметом исследования являются составляющие инвестиционной системы сферы образования Украины, систематизация которых обеспечит научное обоснование широкомасштабного привлечения инвестиций на разных ее уровнях.

Целью написания статьи является: выявление составляющих инвестиционной системы сферы образования и установления прямых и обратных взаимосвязей между ними с учетом особенностей функционирования и развития этой отрасли в Украине; что является основой механизма образовательного инвестирования и повышения эффективности действий органов управления инвестиционными процессами на различных уровнях образовательной сферы в условиях кризиса.

Методология проведения работы. Работа выполнена с использованием аналитического и системного методов исследований.

Результаты работы. В работе внимание акцентируется на определении составляющих инвестиционной системы отечественной сферы образования, которые должны стать научным обоснованием инвестиционной политики на общегосударственном и региональном уровнях

управління освітою, а також на рівні окремих суб'єктів цієї галузі (навчальних закладів, фізичних і юридичних осіб).

Область застосування результатів: проведення наукових досліджень по моделюванню інвестиційного розвитку освітньої сфери України в кризових умовах.

Висновки. Результати проведеного системного аналізу створюють певний стратегічний базис використання термінології інвестиційного менеджменту в умовах освітньої сфери, що є методологічною платформою інвестиційної політики на всіх рівнях управління освітою. Крім того, результати дослідження дозволяють систематизувати інформацію, необхідну для інвестиційного забезпечення функціонування і розвитку сфери освіти України в довгостроковій перспективі з урахуванням багатоманітності факторів внутрішньої і зовнішньої середовища.

Ключові слова: інвестиційна система, системні взаємозв'язки, управління інвестуванням, освітня інвестиція, сфера освіти.

CONSTITUENTS OF INVESTMENT SYSTEM IN THE EDUCATIONAL SPHERE OF UKRAINE

Yarovenko T.S.

The subject of the research is constituents of the investment system in the educational sphere of Ukraine, the systemization of which would provide scientific substantiation of wide-scale investments attraction at a multitude of its levels.

The purpose of the article is: to reveal the constituents of the investment system in the educational sphere and to determine direct and reverse interrelation between them considering the peculiarities of functioning and development of this sector in Ukraine, which serves as a basis for the mechanism of educational investment and enhancement of efficiency in the activities of investment process managing¹ authorities at various levels of educational sphere in crisis conditions.

Methodology of the conducted research. The paper is carried out through employing analytical and systematic methods of research.

Findings of the research. The research dwells upon defining the constituents of the investment system in the domestic educational sphere that must become the scientific substantiation for the investment policy at the nation-wide and regional levels of education management as well as at the level of stand-alone entities within this sphere of activity (educational institutions, private and legal entities).

Sphere of application of the research results: to be used for performing scientific research in respect of modeling the investment-driven development of the education sphere of Ukraine in the crisis events.

Summary. Results of the conducted system analysis create specific strategic basis for applying the terminology of investment management in the conditions of the educational sphere that constitutes the methodological platform for investment policy at every level of education management. Furthermore, research findings allow systematizing the information required to ensure investment provisions for functioning and development of educational sphere in Ukraine in the long-term perspective taking into account a multitude of factors of internal and external environment.

Key words: investment system, system interrelations, investment management, educational investments, educational sphere.

Актуальність дослідження. Незважаючи на віднесення вітчизняної системи освіти до категорії мегасистем, вона характеризується катастрофічним дефіцитом інвестиційних ресурсів, вакуумом пріоритетів інвестування та низькою ефективністю інвестиційної політики на різних рівнях.

Необхідність прискорення інноваційного розвитку освіти істотно збільшує попит на освітні інвестиції та посилює конкуренцію за їх залучення, особливо на довгостроковій основі.

Нині у сфері освіти України змінюються перелік та вплив чинників інвестиційних процесів, зокрема, з'являються нерегульовані як зовнішні, так і внутрішні чинники, які є наслідком впливу світових тенденцій й таких процесів, як глобалізація. Відсутність механізмів управління освітнім інвестуванням призводить до посилення впливу негативних чинників та зниження ефективності управлінських дій на різних рівнях сфери освіти.

Інвестиційна система у освітній сфері робить взаємодію учасників інвестиційного процесу впорядкованою, знижує інвестиційні витрати й ризики, підвищуючи ефективність інвестиційного процесу у цілому.

Отже, однією з основних проблем освітньої сфери України, з точки зору інвестиційного менеджменту, є невизначеність інтерпретації складових системи освітнього інвестування у нормативно-правових актах освітньої й інвестиційної сфер, що зумовлює відсутність врахування принципу системності під час розробки та реалізації інвестиційної політики у освітньому просторі України.

Ступінь дослідження даної проблеми вченими. Закордонні вчені приділяють значну увагу механізму фінансування освітньої сфери, складовою якого є освітнє інвестування. У цьому аспекті слід відмітити праці закордонних вчених, таких як: Барр Н., Дохмен Д., Воссенстейн Х., Муклебаст Дж., Фрайдел П., Тромбли В. та ін. Крім того, дослідження окремих складових інвестиційної системи сфери освіти знайшли своє відображення в наукових працях й інших дослідників. Зокрема, Федорчук Ю. розглядає інвестиційне забезпечення на рівні вищої освіти під кутом її інноваційного розвитку; Сафонова В. та Зеленская Т. – механізм процесу інвестування вищої освіти; Сафонова В., Затонацька Т. та Фомина А. – певні інвестиційні моделі у сфері освіти; Сафонова В., Іляшенко А. та Бескид Й. – стан інвестиційного клімату освітньої сфери;

Еремина С., Щеголева В. та Недоспасова О. – інвестиційну привабливість сфери освіти; Сафонова В. та Пузиков В. – інвестиційний потенціал освіти; Гонта О. та Шестаковська Т. – ризики економічної безпеки функціонування освітніх закладів; Кондрат І. – економічну безпеку виробництва освітніх послуг, Ващенко А. та Кузеванова А. – інвестиційну політику у сфері освіти, тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проведений аналіз нормативно-правових джерел, зокрема, «Національної доктрини розвитку освіти», «Національної стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року», «Державної національної програми «Освіта» (Україна ХХІ століття)», тощо та широкого спектру наукових джерел [1 – 8] свідчить, що терміни інвестиційного менеджменту, які характеризують складові-елементи інвестиційної системи, є маловживаним або практично не застосовується у законодавчих джерелах, наукових економічних дослідженнях й у практиці національного освітнього інвестування.

Кількісна та якісна недостатність фундаментальних й прикладних досліджень складових інвестиційної системи специфічної сфери – освіти, стримує впровадження освітніх інвестицій, які є запорукою її оновлення та розвитку.

Наразі, в Україні у законодавчих джерелах та в працях науковців відсутня цілісна концептуальна інвестиційна система сфери освіти. Отже, пріоритетним напрямом досліджень є визначення складових інвестиційної системи вітчизняної сфери освіти та встановлення взаємозв'язків між ними, що є методологічною платформою інвестиційної політики на всіх рівнях управління освітою.

Предметом дослідження є складові інвестиційної системи сфери освіти України, систематизація яких забезпечить наукове обґрунтування широкомасштабного залучення інвестицій на різних її рівнях.

Мета дослідження виявлення складових інвестиційної системи сфери освіти та встановлення прямих й зворотних взаємозв'язків між ними з урахуванням особливостей функціонування та розвитку цієї галузі в Україні; що є основою механізму освітнього інвестування та підвищення ефективності дій органів управління інвестиційними процесами на різних рівнях освітньої сфери в умовах кризи.

Завданнями дослідження є вивчення складу й структури елементів інвестиційної системи сфери освіти в Україні, взаємозв'язків між ними та особливостей використання термінології інвестиційного менеджменту в умовах освітньої сфери.

Методи дослідження. Робота виконана з використанням аналітичного та системного методів досліджень, що надало змогу відобразити усю різноманітність складових інвестиційної системи сфери освіти в Україні.

Постановка проблеми. У освітній сфері відбуваються певні процеси: вироблення нових знань; їх агрегація існуючою системою освіти та трансформація у новий вид освітньої послуги; добір осіб (відповідно до встановлених вимог), які будуть отримувати нову освітню послугу; організація процесу її надання (в т.ч. підготовка педагогічних кадрів); процес надання – споживання освітньої послуги; контроль якості надання та отримання освітньої послуги (атестація, акредитація).

У результаті послідовного набуття особою освіти на всіх рівнях освітньої системи отримуємо робочу силу нової соціально-професійної якості. Поза сферою освіти відбувається споживання робочої сили нової соціально-професійної якості та його соціально-економічні наслідки у суспільстві, зокрема, прогрес у виробленні нових знань, вдосконалення техніки та технології, демографічні зміни, зміни у соціально-політичному становищі суспільства, екологічні зміни, тощо.

Крім того, існує підсистема неформальної освіти, яка у наш час в освітній політиці більшості країн стає пріоритетною. Залежно від національного контексту вона може охоплювати: програми з ліквідації неписьменності дорослих і молоді; програми для дітей, які не відвідують школу; програми з розвитку життєвих і трудових навичок; програми, спрямовані на соціальний і культурний розвиток; програми з підготовки на робочому місці для вдосконалення або адаптації наявних кваліфікацій або навичок; навчання безробітних або представників економічно неактивного населення, тощо. Така освіта є доповненням або альтернативою формальної освіти протягом усього життя індивідууму.

Але, незалежно від того формальною чи неформальною є освіта, усі освітні процеси та підсистеми потребують інвестиційних вкладень. Отже, інвестиційне забезпечення освітнього процесу здійснюється як у сфері освіти, так і поза нею.

Основними недоліками управління освітнім інвестуванням в Україні є: відсутність його системності; не узгодженість існуючого механізму управління інвестиційними процесами у сфері освіти із державною інвестиційною політикою та стратегією розвитку національної сфери освіти; відсутність організаційної структури у системі органів управління освітнім інвестуванням; неузгодженість у прийнятті рішень щодо впровадження освітніх інвестиційних проектів, обґрунтування впровадження яких, зазвичай, спирається на оцінювання фінансового стану суб'єкта інвестування без врахування пріоритетності напрямів інвестування; недостатність використання організаційно-економічних методів при управлінні освітнім інвестуванням, що знижує його ефективність, тощо.

Отже, пріоритетним напрямом досліджень, на нашу думку, повинно стати визначення складових інвестиційної системи сфери освіти та встановлення прямих й зворотних взаємозв'язків між ними, що повинні стати основою інвестиційної політики як на загальнодержавному й регіональному рівнях управління освітою, так і на рівні певних суб'єктів освітньої галузі.

Результати дослідження. Однією з складових сфери освіти є її інвестиційна система, яка забезпечує її функціонування та розвиток. Вона є сукупністю елементів: керуючої підсистеми (інвестиційних

стейкхолдерів, суб'єктів освітнього інвестування або учасники інвестиційного процесу), керованої підсистеми (об'єктів управління – інвестування), горизонтальних та вертикальних зв'язків між елементами (відносин з надання-отримання інвестиційних ресурсів та управління ними) та взаємозв'язків із зовнішнім середовищем (відносин щодо отримання певних соціально-економічних результатів освітнього інвестування на рівні економіки країни та суспільства в цілому, що свідчить про її відкритість).

Суб'єкти управління у межах інвестиційної системи сфери освіти представляють собою сукупність органів управління, які, завдяки реалізації управлінських впливів на керовану підсистему (об'єкт управління), забезпечують досягнення інвестиційного розвитку сфери освіти в цілому. Така керуюча підсистема складається з:

- підрозділів у складі державних органів управління (зокрема, Міністерство освіти і науки, Державне агентство України з інвестицій та розвитку, тощо), органів місцевого самоврядування, органів громадського управління (громадських організацій, недержавних інститутів з питань освіти та інвестування) та міжнародних організацій (ЮНЕСКО, Міжнародний валютний фонд, тощо), які забезпечують реалізацію світової інвестиційної політики у сфері освіти, здійснюючи організацію та координацію інвестиційної діяльності на всіх рівнях та її громадський контроль;

- інвесторів – осіб, які приймають рішення щодо вкладення майнових та інтелектуальних цінностей в об'єкти інвестування;

- реципієнтів-споживачів інвестицій – юридичних або фізичних осіб, підприємців, які залучають інвестиції.

Ядром інвестиційної системи сфери освіти при цьому є взаємодія «інвестор – реципієнт», яка базується на узгодженні інвестиційної стратегії потенційного інвестора щодо вкладення інвестицій та інвестиційної стратегії реципієнта щодо їх залучення.

Інвестиційна система охоплює всі рівні освітньої сфери: на приватному, мікро- та мезорівні – через залучення суб'єктів сфери освіти усіх типів та форм власності до інвестиційної діяльності, включаючи механізми взаємодії та взаємовпливу; на мезо-, макро- та мегарівнях – розширення та поглиблення зв'язків між суб'єктами через механізми інвестиційної політики у сфері освіти.

Особливо важливим для освітнього інвестування є мікрорівень, що складається з окремих навчальних закладів, які виступають ініціаторами вкладення власних інвестиційних коштів, об'єктом для зовнішніх інвестицій та забезпечують інвестиційне саморегулювання за допомогою прийняття управлінських рішень на рівні адміністрації, загальних зборів педагогічних колективів та студентських (учнівських) організацій.

На думку Сафонові В. [1] об'єкти інвестицій у сфері освіти складають: оренда, інтелектуальна власність, дослідження, підготовчі курси, підготовка і перепідготовка фахівців, підвищення кваліфікації. На наш погляд, об'єкти освітнього інвестування слід розглядати на рівнях:

- держави та суспільства в цілому – як загальний обсяг коштів, інвестованих у освітню сферу;

- окремого навчального закладу: у просте інвестиційне забезпечення навчального процесу (фінансування капітального ремонту, підвищення техніки безпеки, тощо); розширене інвестиційне забезпечення навчального процесу (розширення освітніх напрямів підготовки, придбання, реконструкцію та модернізацію навчального обладнання та приладдя, тощо); інновації (створення якісно нових напрямів або об'єктів освітньої діяльності);

- певного інвестиційного проекту;

- особистості – в отримання освітньої послуги.

Інвестиційну систему сфери освіти України перш за все характеризує дефіцит інвестицій та швидке поширення кризових явищ. Однак задля розвитку національної освіти необхідно не просто збільшити обсяг інвестованого в неї капіталу, а й забезпечити безперервність інвестиційного процесу – руху різних форм та видів інвестицій на всіх рівнях освітньої сфери.

Інвестиційний ринок сфери освіти, як і будь-який інший ринок, є сукупністю економічних відносин, які складаються між продавцями та споживачами об'єктів освітнього інвестування в усіх його формах. Ринок освітніх інвестицій характеризується пропозицією інвестицій (інвестиційного капіталу) з боку інвесторів та попитом на інвестиції з боку суб'єктів освітньої діяльності, які виступають у ролі покупців інвестицій (інвестиційного капіталу).

У сучасних умовах в Україні спостерігається суттєве ослаблення кон'юнктури та кон'юнктурний спад на цьому ринку, що пов'язано зі зниженням інвестиційної активності через економічну кризу, майже повною відсутністю попиту на об'єкти інвестування, суттєвим надлишком їх пропозиції та збитковістю інвестиційної діяльності в цілому.

Інвестиційний розвиток сфери освіти вимагає створення нового й ефективнішого механізму інвестування. Зеленська Т. [2] розглядає його з позицій економічної функції, функцій управління та контролінгу, а також визначає його через послідовність дій – прогнозування і планування, вибір та здійснення стратегії, здійснення оперативної діяльності та вибір управлінських дій.

Під механізмом процесу інвестування на рівні вищої освіти Сафонова В. [1] розуміє – стійку систему взаємодії між джерелами, інструментами і характером впливу на об'єкт інвестицій, направлену на організацію, управління і регулювання інвестуванням з метою підвищення якості підготовки фахівців. Вона розглядає цей механізм, лише на рівні ВУЗу, включаючи до нього елементи, такі як: джерела інвестицій (грошові засоби: держави, домогосподарств, фірм, суспільних фондів), інструменти (пряма оплата навчання, інструменти цільового накопичення, оплата навчання за контрактами, держзамовлення, гранти, конкурси і

т.п.), об'єкт – ВУЗ, результат (якісна підготовка фахівців; врахування вимог ринку; раціональне використання інвестицій; підвищення конкурентоспроможності ВУЗу; підвищення рейтингу і іміджу ВУЗу).

На наш погляд, такий підхід є досить обмеженим, адже, механізм інвестування є взаємодією між елементами інвестиційної системи сфери освіти, що забезпечує організацію, управління і регулювання процесу інвестування та має більш складну з організаційної точки зору, структуру.

Особливе місце в інвестиційній системі сфери освіти займають інвестиційні моделі, які розробляються у межах інвестиційної політики та включають певний комплекс принципів інвестування, методів та механізмів їх реалізації, а також критерії прийняття інвестиційних рішень.

Сафонова В. [1, с. 90 – 103], Затонацька Т. [3, с. 36 – 39], Фомина А. [4, с. 58 – 61] та ін. в межах дослідження фінансування та інвестування у сфері освіти виділяють певні інвестиційні моделі. На наш погляд, їх перелік є дещо ширшим.

Перша модель «соціального фінансування» освіти є «антиринковою» та полягає у поступовому нарощуванні обсягів інвестованих коштів (які виділяються з бюджетів різних рівнів) та поверненні до повного державного забезпечення освіти (за 10 – 15 років), що позначається на відсутності ринкових відносин у цій сфері.

Наразі ця модель не може бути втілена в Україні у сучасних кризових умовах через режим тотальної економії бюджетних коштів, падіння обсягів ВВП, наявності дефіциту фінансування навіть поточних витрат освіти, не кажучи вже про інвестиційні.

Друга модель – впровадження державних освітніх кредитів, яка була апробована в Україні у межах фінансування вищої освіти, але не принесла відчутних результатів. Її неефективність була спричинена низьким рівнем заробітних плат випускників, проблемами їх працевлаштування та впливом інфляції, що поставило під загрозу повернення до державного бюджету кредитних коштів навіть протягом 5 – 10 років.

Третя модель – організація системи приватних фондів для фінансування інвестиційних витрат (система грантів) також не набула реалізованості в Україні, адже потребує законодавчих змін (наприклад, встановлення податкових пільг для інвесторів), які так і не було здійснено.

Четверта модель – комбінована державна система, яка передбачає компенсацію певного обсягу поточних витрат з конкурсною інвестиційною підтримкою розвитку конкретних навчальних закладів (шляхом реалізації державних цільових інвестиційних програм). Але вона також не може бути втіленою у життя через: хронічний дефіцит бюджетних коштів, суб'єктивність прийняття управлінських рішень щодо їх розподілу, високий рівень корумпованості й відсутність організаційних механізмів освітнього інвестування.

П'ята модель – орієнтована на суспільний ринок та характеризується рівновагою між активною інвестиційною допомогою держави та збільшенням частки приватного інвестування сфери освіти, зокрема, шляхом залучення інвестиційних фондів, банківських установ, тощо. Така модель зумовлює розповсюдження ринкових відносин у сфері освіти та тлі поступового скорочення її державного фінансування. Ця модель віддає перевагу підвищенню вкладень індивідумів в отримання освіти; посилення орієнтації освітнього продукту на споживача; стимулювання діяльності навчальних закладів і учнів з боку держави [4, с. 58-61].

Але слід зазначити, що світова практика не знає випадків стабілізації освітньої сфери за допомогою стратегії «економії бюджетних коштів».

Шоста модель – «корпоративного управління» характеризується делегуванням певних повноважень щодо навчального процесу зовнішнім комерційним і некомерційним організаціям шляхом укладення субдоговорів. Вона заснована на змішаній системі ваучерної та індивідуальної оплати освітніх послуг, а також суттєвому підвищенні обсягів надання навчальними закладами інших послуг (зокрема, інформаційних та консультаційних).

Сьома модель – «венчурне інвестування» ґрунтується на породженні у освітніх установах та їх колективів підприємницького духу та підвищенні їх підприємницької активності шляхом створення підприємницьких структур (зокрема, підприємницьких університетів, бізнес-інкубаторів, технопарків, дочірніх фірм тощо). Прикладами впровадження такої моделі є інвестиційна діяльність Оксфордського й Гарвардського університетів, Університету Джорджа Вашингтона, тощо.

Впровадження шостої та сьомої моделей в Україні також стикається із проблемами законодавчо-нормативного регулювання та поділу сфер впливу.

Восьма модель – «вільного ринку», характерна для інвестування освіти за рахунок реалізації принципів децентралізації та автономії навчальних закладів з обов'язковим контролем з боку держави. Вона заснована на скороченні державних витрат на освіту та спонукає навчальні заклади всіх форм власності застосовувати ринкові механізми інвестування. Ця модель передбачає підвищення якості навчання, зростання прибутку автономного навчального закладу в умовах конкурентної боротьби за продаж освітнього продукту.

Основи впровадження такої інвестиційної моделі в Україні вже закладено. Наприклад, відповідно Закону України «Про вищу освіту» вищі навчальні заклади мають право створювати ендавмент-фонди та самостійно розпоряджатися доходами від їх використання відповідно до умов функціонування.

У сучасних умовах інвестиційний розвиток всіх рівнів сфери освіти та кон'юнктура ринку освітніх інвестицій визначається станом інвестиційного клімату освітньої сфери та змінами в ньому. На думку Іляшенко А. [5, с.123 – 128] його слід трактувати, як переваги інвесторів у виборі того чи іншого об'єкту інвестування. Він розглядає цей термін лише з позицій забезпечення та сприяння інвестиційній діяльності вітчизняних та іноземних інвесторів, ігноруючи при цьому можливість його несприятливого впливу.

Крім того, на нашу думку, це не тільки умови діяльності інвесторів, що створюють передумови для появи стійких інвестиційних мотивацій і роблять істотний вплив на ефективність і прибутковість інвестицій, як вважає Сафонова В. [1], а й умови діяльності реципієнтів інвестицій та інших суб'єктів інвестиційної системи сфери освіти.

Бескид Й. [6] зазначає, що інвестиційний клімат сприймається інвесторами як єдине ціле, сукупність законодавчих і нормативно-правових зусиль всіх рівнів державного, регіонального і муніципального управління. Останнім часом саме ця сторона взаємовідносин між інвестором і державою стає визначальною.

На думку, Сафонові В. [1] поняття інвестиційного клімату у сфері вищої освіти включає: законодавчу базу, що дозволяє вести ВУЗу комерційну діяльність, яка визначає стандарт освіти і основні нормативи; форми кредитування сфери освіти; розвиненість фінансових інститутів; формування механізмів, що дозволяють оцінити ефективність вкладень і ін. Вона вважає, що інвестиційний клімат сфери вищої освіти формують: інвестиційна політика у сфері освіти, механізм інвестування, інвестори, нормативно-правове забезпечення та фінансові інструменти [1].

Зазначені трактування не є системними та фрагментарно відображають сутність цього комплексного поняття. На нашу думку, інвестиційний клімат це перш за все система умов інвестиційної діяльності, а механізми, інструменти та суб'єкти інвестування його формують.

Отже, інвестиційний клімат сфери освіти – це система об'єктивних політико-правових, фінансово-економічних, соціальних, інституціональних та інших умов, які впливають на інвестиційний процес, формують об'єктивні можливості інвестиційного розвитку освітньої сфери на всіх її рівнях, або перешкоджають йому.

До таких умов слід віднести: політичні, правові, фінансово-економічні, інституціональні та соціальні умови.

Поняття «інвестиційне середовище» сфери освіти не є аналогом поняття «інвестиційний клімат», адже воно є його складовою, яка характеризує сукупність інституціональних умов та інвестиційну інфраструктуру.

При цьому інвестиційна інфраструктура сфери освіти є сукупністю інститутів, які формують регулююче, функціональне та інформаційне забезпечення інвестиційного середовища та є специфічним результатом його розвитку. Ці інститути, взаємодіючи з елементами інвестиційної системи сфери освіти, формують інституційні умови інвестиційного середовища.

Не можна не погодитись з думкою Кузьміна О. [7, с. 39] стосовно того, що нині в цілому інвестиційна інфраструктура в Україні є недосконалою, оскільки окремі її елементи є недієздатними. А такий стан речей на тлі нерозвиненості інвестиційного менеджменту може стати значною перешкодою у процесі реалізації інвестиційної політики.

«Інвестиційний клімат» зумовлює певний рівень «інвестиційної привабливості» сфери освіти та об'єктів інвестування, а також «інвестиційної активності» інвесторів й реципієнтів. Тобто він є результатом «інвестиційної привабливості» (інвестиційної пропозиції) та «інвестиційної активності» (інвестиційного попиту) на різних рівнях освітньої сфери під впливом інвестиційного середовища.

При цьому «інвестиційна привабливість» є визначальним чинником «інвестиційної активності», а зростання останньої характеризує сприятливий інвестиційний клімат. У свою чергу, «інвестиційна активність» є матеріалізацією інвестиційних рішень інвесторів й реципієнтів та функцією їх інвестиційної привабливості.

В свою чергу, «інвестиційну привабливість» можна визначити як взаємозв'язок «інвестиційного потенціалу» і «інвестиційного ризику». Тобто останній бере участь у формуванні інвестиційної привабливості, як її чинник.

Отже, інвестиційна активність на різних рівнях сфери освіти залежить від розміру їх інвестиційного потенціалу та рівня інвестиційних ризиків. Тобто основними характеристиками «інвестиційного клімату» є «інвестиційний потенціал» та «інвестиційний ризик». При чому саме величина ризику інвестування більшою мірою піддається впливу механізмів державного регулювання, ніж інвестиційний потенціал.

Слід зазначити, що категорії інвестиційного менеджменту, такі як: «інвестиційний клімат», «інвестиційна привабливість», «інвестиційна активність», «інвестиційний потенціал» та «інвестиційний ризик» на різних рівнях сфери освіти мають розглядатися як багаторівнева система, адже мають агрегований характер: нижчий рівень є складовою вищого рівня.

Отже, головна відмінність категорії «інвестиційна привабливість» від категорії «інвестиційний клімат» полягає в тому, що вона є суб'єктивною оцінкою теперішнього стану з позицій перспективності розвитку інвестиційного клімату з точки зору як інвестора, так і суб'єкта-реципієнта. Вона визначає переваги інвестора у виборі того або іншого об'єкта інвестування та включає різноманітні об'єктивні й суб'єктивні фактори, перелік і вага яких може змінюватись в залежності від: зміни цілей інвестування, особливостей функціонування суб'єкта, перспектив його розвитку, тощо.

Ця характеристика інвестиційної системи сфери освіти безпосередньо пов'язана із результатами інноваційної діяльності освітніх установ, тобто об'ґрунтована стратегія інноваційного розвитку системи освіти значно підвищує її інвестиційну привабливість та шанси на отримання інвестицій.

Поняття «інвестиційна привабливість» слід відокремлювати від поняття «ефективність інвестування», адже реалізація ефективних інвестиційних проектів не завжди є запорукою підвищення інвестиційної активності через негативний вплив зовнішнього оточення. Ці поняття є організаційно-економічними умовами єдиного управлінського процесу із забезпечення інвестиційного розвитку сфери освіти.

Інвестиційна активність – інтенсивність залучення та використання інвестицій у сфері освіти та на різних її рівнях, яка характеризується індексними показниками.

При цьому база визначення індексів залежить від цілей інвестування. Наприклад, нею можуть бути середні показники національної або світової сфери освіти, нормативні показники (встановлені на певному рівні управління), показники певного суб'єкта освітньої сфери.

На думку Сафонової В. [1] інвестиційний потенціал освіти – якісна характеристика, що враховує як об'єктивні передумови для інвестицій, так і наявність різних об'єктів, напрямів інвестування системи освіти. Тобто він включає споживачів та ресурси (кадрові, інтелектуальні, матеріальні, фінансові, технічні, технологічні, методичні, інституційні, організаційні, маркетингові та стратегічні). Але таке визначення не повністю відображає комплексність цього поняття та взаємозв'язок його складових.

На наш погляд, інвестиційний потенціал сфери освіти – це максимально можливий обсяг інвестиційних ресурсів, які потенційно можуть бути залучені та найбільш ефективно й раціонально використанні за часом і продуктивністю з метою інвестиційного розвитку.

Він свідчить про можливість й рівень здатності сфери освіти та її рівнів здійснювати інвестування за рахунок власних та залучених із зовнішніх джерел ресурсів.

Провідний фахівець Сафонова В. [1] відзначає, що сьогодні інвестиційний потенціал освіти знаходиться в жалюгідному стані: застаріла матеріально-технічна база, бібліотечний фонд, низький рівень соціального забезпечення студентів. В сучасних умовах спостерігається дефіцит інвестиційних ресурсів, скоротилося капітальне будівництво, погіршилася навчально-матеріальна база вузів, знизилася якість підготовки випускників навчальних закладів, зменшилися замовлення на виконання НДР і обсяги науково-виробничих послуг.

Наступними елементами інвестиційної системи сфери освіти є інвестиційні політика та стратегія, які повинні розроблятися та реалізовуватися на всіх рівнях сфери освіти.

Співвідношення цих понять є предметом дискусії багатьох науковців. Перша група фахівців (Шелленбер А., Мюллер В., Ульріх Х., Кінг У., Мескон М., Ансофф І., Черваньов Д., Пастухова В., Бланк І., Романовський М., Бочаров В., Абалкін Л., Волков А., Алексеева М. та інші) вважають, що інвестиційна політика є складовою інвестиційної стратегії, друга (Попков В., Семенов В., Самсонов Н., Бараннікова Н., Володін А., Алексеева М., Айвазян С., Балкінд О. та інші) – дотримуються протилежної думки. Щодо інвестиційної політики у сфері освіти, то Ващенко А. та Кузеванова А. вважають, що вона ґрунтується на реалізації інвестиційної стратегії, розглядаючи її на рівні приватного вищого навчального закладу [8, с. 136 – 142].

На нашу думку, інвестиційна політика у сфері освіти – це система норм, правил, меж, принципів та орієнтирів інвестиційної діяльності, що визначають механізми впливання інвестиційних ресурсів в освіту та заходи щодо їх концентрації на пріоритетних напрямках, задля досягнення інвестиційного розвитку освітньої сфери та інноваційного розвитку освіти в Україні.

Ефективно управляти освітніми інвестиціями можна тільки за наявності інвестиційної стратегії, яка забезпечить узгодженість усіх інвестиційних цілей. Отже, інвестиційна стратегія у сфері освіти – це встановлення вектору інвестиційної діяльності шляхом формування місії та системи довгострокових цілей у межах певної інвестиційної політики, яка визначається метою інвестиційного розвитку та інвестиційною ідеологією на базі прогнозування умов інвестування.

Вибір виду інвестиційної стратегії у сфері освіти залежить від цілей, стану інвестиційного клімату, зовнішнього та внутрішнього інвестиційного середовища суб'єкта-реципієнта. Так, на думку Ващенко А. інвестиційна стратегія приватного вищого навчального закладу розробляється виходячи з цілей, які він ставить перед собою: створення та впровадження нових видів освітніх послуг (диверсифікація), подальший розвиток існуючої системи надання послуг (екстенсивний шлях), підвищення ефективності роботи навчального закладу (інтенсифікація). Як варіанти можуть бути розглянуті стратегії диференціації, лідерства в області витрат, концентрації на певному сегменті споживачів освітніх послуг [8].

Реалізується вона на основі розробленого плану та програми його здійснення на даному етапі розвитку навчального закладу, регіональної освітньої системи, сфери освіти в цілому та її певних рівнів, з урахуванням існуючих джерел та форм інвестування, їх доступності і потенційної ефективності використання.

Інвестиційні стратегії поділяються за певними критеріями. Наприклад, у залежності від можливості застосування виділяють:

- нульову або «псевдоінвестиційну» стратегію – інвестиційні ресурси фактично використовуються на покриття поточних, а не інвестиційних потреб; така стратегія є найбільш характерною для вітчизняної сфери освіти;
- вироджена стратегія – малоімовірна для реалізації інвестиційна стратегія, яка не застосовується на практиці; наприклад, для України це довгострокові освітні облигації;
- реальна стратегія – найчастіше застосовується на практиці; для сфери освіти це придбання освітніми установами необоротних активів за рахунок бюджетних коштів.

Інвестиційна тактика у сфері освіти – це набір засобів, механізмів, прийомів, важелів та інструментів реалізації інвестиційної стратегії на практиці, яка передбачає встановлення співвідношення між інвестиційними потребами та пропозиціями, розробку та реалізацію інвестиційних проектів, складання на їх основі портфелю інвестицій, а також формування інвестиційної програми.

Слід зазначити, що інвестиційні політика, стратегія, тактика та оперативне управління інвестиційною діяльністю у сфері освіти представляють собою постійно діючий комплексний механізм, зміни на певному

рівні якого обумовлюють зміни й інших рівнів. Крім того такий механізм повинен підлягати постійному моніторингу, контролінгу та відповідним чином коригуватися у разі виникнення непередбачених обставин.

Ефективна реалізація інвестиційних стратегій забезпечується організаційно-економічними заходами, які відбуваються на мега-, макро-, мезо-, мікро- та приватних рівнях сфери освіти та є синхронізованими у часі та просторі.

Висновки. Результати дослідження дозволяють систематизувати інформацію, необхідну для обґрунтування інвестиційної політики на всіх рівнях сфери освіти у довгостроковій перспективі із визначенням конкурентних переваг та формуванням стратегічних пріоритетів. Вони можуть бути використані для стратегічного управління, тактичного регулювання та оперативного контролю функціонування окремих інвестиційних проектів, навчальних закладів, регіональних освітніх систем й підрівнів сфери освіти, а також сфери освіти України в цілому.

Перспективами подальших розвідок у цьому напрямі є розробка науково-обґрунтованої інвестиційної політики на певних рівнях сфери освіти України.

Список використаних джерел

1. Сафонова В.Є. Розробка дієвого механізму процесу інвестування вищої освіти – важлива умова інноваційного розвитку держави і суспільства / В.Є. Сафонова // Теорії мікро-макроекономіки: зб. наук. пр. Академії муніципального управління. – К.: АМУ, 2010. – Вип. 34. – С. 88 – 104.
2. Зеленская Т.В. Институциональные аспекты формирования инвестиционных механизмов на современном этапе: монография / Т.В. Зеленская. – Красноярск: Сиб. аэрокосм. акад., 2001. – 200с.
3. Затонацька Т. Зарубіжний досвід фінансування розвитку освіти: перспективи застосування в Україні / Т. Затонацька // Вісник Київського нац. ун. ім. Т. Шевченко. Економіка. – 2012. – № 8 (№ 139). – С. 36 – 39.
4. Фомина А.С. Модели финансирования профессионального образования в развитых странах / А.С. Фомина // Научные исследования в образовании. – 2009. – №3. – С. 58 – 61.
5. Іляшенко А.Х. Ефективність реалізації інноваційної стратегії вищих навчальних закладів / А.Х. Іляшенко // Економічний вісник Національного гірничого університету. – 2012. – № 1. – С. 123 – 128.
6. Бескид Й.М. Фінансовий механізм вищої школи в умовах ринку / Й.М. Бескид // Фінанси України. – 2003. – №2. – С. 103 – 106.
7. Кузьмін О.Є. Інвестиційна та інноваційна діяльність: монографія / О.Є. Кузьмін, С.В. Князь, Н.В. Тувакова, А.Я. Кузнецова. – Львів: ЛБІ НБУ, 2003. – 233 с.
8. Ващенко А.А. Модель развития частного образования в современных российских условиях / А.А. Ващенко, А.Л. Кузеванова // Бизнес. Образование. Право. Вестник Волгоградского института бизнеса. – 2013. – № 1 (22). – С. 136 – 142.

References

1. Safonova V. Ie. Rozrobka diievroho mekhanizmu protsesu investuvannia vyshchoi osvity – vazhlyva umova innovatsiinoho rozvytku derzhavy i suspilstva [Development of effective mechanism of investment process of higher education – important condition for innovative development of the state and society]. Teorii mikro-makroekonomiky: zb. nauk. pr. Akademii munitsypalnoho upravlinnia, Vyp. 34, 2010, P. 88 – 104.
2. Zelenskaya T.V. Institutsionalnye aspekty formirovaniya investitsionnykh mekhanizmov na sovremennom etape [Institutional aspects of forming of investment mechanisms on the modern stage]: Krasnoyarsk: Sib. aerokosm. akad., 2001, 200 p.
3. Zatonatska T. Zarubizhnyi dosvid finansuvannia rozvytku osvity [Foreign experience of financing of development of education: prospects of application in Ukraine]. perspektivy zastosuvannia v Ukraini. Visnyk Kyivskoho nats. un. im T. Shevchenko. Ekonomika, no. 8 (139), 2012, P. 36 – 39.
4. Fomina A.S. Modeli finansirovaniya professionalnogo obrazovaniya v razvitykh stranakh [Models of financing of trade education are in the developed countries]. Nauchnye issledovaniya v obrazovanii, no.3, 2009, P. 58 – 61.
5. Iliashenko A.Kh. Efektyvnist' realizatsii innovatsiinoi stratehii vyschykh navchal'-nykh zakladiv [Efficiency of realization of innovative strategy of higher educational establishments]. Ekonomichnyi visnyk Natsional'noho hirnychoho universy-tetu, no. 1, 2012, P. 123 – 128.
6. Beskyd I.M. Finansovyi mekhanizm vyschoi shkoly v umovakh rynku [A financial mechanism of higher school is in the conditions of market]. Finansy Ukrainy, no.2, 2003, P. 103 – 106.
7. Kuz'min O.Ie., Kniaz' S.V., Tuvakova N.V., Kuznietsova A.Ia. Investytsiina ta innovatsiina diial'nist' [Investment and innovative activity]: L'viv: LBI NBU, 2003, 233 p.
8. Vashchenko A.A. Kuzevanova A.L. Model razvitiya chastnogo obrazovaniya v sovremennykh ros-siyskikh usloviyakh [A model of development of private education is in the modern Russian terms]. Biznes. Obrazovanie. Pravo. Ve-stnik volgogradskogo instituta biznesa, no. 1 (22), 2013, P. 136 – 142.

ДАНИ ПРО АВТОРА

Яровенко Тетяна Сергіївна, кандидат економічних наук, докторант, доцент кафедри статистики, обліку та економічної інформатики

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

пр. К. Маркса 35, м. Дніпропетровськ, 49044, Україна

e-mail: tsyarovenko@mail.ru

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Яровенко Татьяна Сергеевна, кандидат экономических наук, докторант, доцент кафедры статистики, учета и экономической информатики
Днепропетровский национальный университет имени Олеса Гончара
пр. К. Маркса 35, г. Днепропетровск, 49044, Украина
e-mail: tsyarovenko@mail.ru

DATA ABOUT THE AUTHOR

Yarovenko Tetiana S., Ph.D. in Economical Science, Associate Professor, doctoral student, Assistant Professor, Department of statistics, accounting and economic informatics
Oles Honchar Dnipropetrovsk national university
35, Karla Marksa prt., Dnepropetrovsk, 49044, Ukraine
e-mail: tsyarovenko@mail.ru

УДК 334.764.47

КЛАСТЕРНИЙ ПІДХІД В ІННОВАЦІЙНОМУ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ: КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ І НАПРЯМКИ РЕАЛІЗАЦІЇ

Яшева Г.А.

Ключові слова: кластер, кластерний підхід, кластеризація, кластерна політика, інновації, інноваційно-промисловий кластер, стратегічний розвиток, конкурентоспроможність, інноваційна активність.

КЛАСТЕРНЫЙ ПОДХОД В ИННОВАЦИОННОМ РАЗВИТИИ ЭКОНОМИКИ: КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ И НАПРАВЛЕНИЯ РЕАЛИЗАЦИИ

Яшева Г.А.

Предмет исследования – методы формирования кластерного подхода к инновационному развитию экономики.

Цель исследования – обосновать направления инновационного развития экономики Беларуси на основе реализации кластерного подхода.

Задачи исследования:

провести анализ инновационной деятельности в Республике Беларусь ;

обосновать роль кластеров в инновационном развитии национальной экономики;

определить направления организации инновационно-промышленных кластеров в экономике Республики Беларусь.

Методология и методы исследования. В исследовании применялись общенаучные и специальные методы познания: анализа и синтеза, индукции и дедукции, статистического анализа, системного подхода, метода экспертных оценок; в качестве методологии исследования использовался кластерный подход к развитию национальной экономики.

Идентифицированы проблемы инновационной деятельности в Республики Беларусь, включая: слабые позиции страны в оценке институциональной среды; сокращение количества инновационно-активных организаций; снижение удельного веса отгруженной инновационной продукции; низкое значение удельного веса отгруженной инновационной продукции (работ, услуг) новой для мирового рынка; недостаток собственных денежных средств для нововведений.

Определена сущность кластера с точки зрения самоорганизации экономических систем на основе сетевого сотрудничества и государственно-частного партнерства; обоснована роль кластеров в инновационном развитии и повышении конкурентоспособности национальной экономики.

На основе разработанной автором настоящей статьи кластерной концепции и с учетом специфики социально-экономического состояния экономики Беларуси, степени развития гражданского общества, определены принципы формирования кластерной политики в Беларуси, цели кластерной политики и субъекты проведения политики. Разработаны меры государственной поддержки кластеризации, а также меры по обеспечению кластерных инициатив и сотрудничества, включая организационную поддержку кластерных инициатив, коммуникативное обеспечение сотрудничества и экономическое стимулирование сотрудничества субъектов кластера в инновациях, образовании, маркетинге.

Научную ценность представляют сформулированное понятие кластера с точки зрения самоорганизации экономических систем на основе сетевого сотрудничества и государственно-частного партнерства; факторы активизации инноваций в кластере, принципы и цели кластерной политики. Практическую значимость имеют разработанные меры государственной поддержки кластеризации, а также меры по обеспечению кластерных инициатив и сотрудничества. Предложенные механизмы реализации кластерного подхода в инновационном развитии экономики

могут быть использованы органами государственного и регионального управления при разработке инновационных стратегий и кластерных проектов. Представленные направления формирования кластерной политики позволят субъектам управления на всех уровнях разрабатывать и реализовывать кластерные стратегии, направленные на использование фактора инноваций в устойчивом развитии и повышении конкурентоспособности экономики.

Ключевые слова: кластер, кластерный подход, кластеризация, кластерная политика, инновации, инновационно-промышленный кластер, стратегическое развитие, конкурентоспособность, инновационная активность.

CLUSTER APPROACH IN INNOVATION DEVELOPMENT OF ECONOMIC: CONCEPTUAL BASES AND DIRECTIONS OF REALIZATION

Yasheva G.A.

Subject of research – methods of forming the cluster approach to innovative development of economy.

Research purpose – to prove the directions in innovative development of economy in Belarus on the basis realization of cluster approach.

Research problems:

- to carry out the analysis on innovative activities in the Republic of Belarus;
- to prove a role the clusters in innovative development of national economy;
- to determine the directions in the organization the innovation- industrial clusters in economy the Republic of Belarus.

Methodology and methods of research. In research general scientific and special methods of knowledge were applied: analysis and synthesis, induction and deduction, statistical analysis, system approach, method of expert evaluations; as methodology of research cluster approach to development of national economy was used.

Problems of innovative activities in Republic of Belarus are identified, including: weak line items of the country in an assessment of the institutional environment; reducing number of the innovation-active organizations; decrease in specific weight of the shipped innovative production; low value of specific weight in the shipped innovative production (works, services) new to the world market; a lack of own money for innovations.

The cluster's essence from the point of view self-organization of economic systems on the basis of network cooperation and public-private partnership is determined; the role of clusters in innovative development and increase the competitiveness of national economy is proved.

On a basis the author developed in this article of the cluster concept and taking into account specifics of social and economic state of the economy of Belarus, extent of development of civil society, the principles forming of cluster has determined policy in Belarus, the purposes of cluster policy and subjects of carrying out policy. Measures of the state support of clusterization, and also a measure for providing cluster initiatives and cooperation, including organizational support of cluster initiatives, communicative ensuring cooperation and economic incentives on cooperation subjects of a cluster in innovations, education, marketing are developed.

The scientific value are the formulated concept a cluster from the point of view in self-organization of economic systems on the basis of network cooperation and public-private partnership; factors of activation innovations in a cluster, the principles and the purposes of cluster policy. Developed measures on the state support of clusterization, and also a measure for providing cluster initiatives and cooperation have the practical importance. The offered mechanisms in implementation of cluster approach in innovative development of economy can be used by bodies of the public and regional government in case of development in innovative strategy and cluster projects. The provided directions in forming of cluster policy will allow management's subjects to develop and realize the cluster strategy directed to use on a factor of innovations in a sustainable development and increase competitiveness of economy at all levels.

Keywords: cluster, cluster approach, clustering, cluster policy, innovation, innovation-industrial cluster, strategic development, competitiveness, innovation activity.

Введение. Процессы глобализации, усиления конкуренции, развитие информационно-компьютерных технологий, растущая взаимосвязь между рынками капитала и новыми технологиями, усиление социальной ориентации последних, масштабный характер создания и использования знаний, технологий, продуктов, услуг, обусловили возникновение кластеров как институциональной основы инновационного развития регионов и страны в целом. Проблема формирования кластеров для целей инновационного развития и повышения конкурентоспособности экономических систем является актуальной для многих стран догоняющего развития. В основе кластерного подхода находится понятие «кластер», по форме представляющий собой сетевую организацию географически соседствующих взаимосвязанных компаний (поставщики, производители и покупатели) и связанных с ними организаций (образовательные заведения, органы государственного и регионального управления, инфраструктурные компании), действующих в определенной сфере и взаимодополняющих друг друга.

Концепция кластерного подхода состоит в том, что сетевые структуры (кластеры) рассматриваются в качестве важнейшего фактора повышения конкурентоспособности предприятий, регионов и отраслей. В ЕС насчитывается около 3 тыс кластеров, в которых занято примерно 40 % рабочей силы. [7]

Как показывает опыт наиболее передовых стран, достигших успехов в повышении своей конкурентоспособности, конкурентные преимущества достигаются в постоянно усложняющейся борьбе за

інноваційність в виробництві. Страны, достигшие высокого уровня инновационности, как правило, делали акцент на создание инновационных сетей, формировавшихся в экономически обоснованных, актуальных для производства областях знаний. В этих странах концепция создания эффективных инновационных сетей практически трансформировалась в программу формирования конкурентоспособных промышленных кластеров.

Вопросы, связанные с экономическими кластерами, активно рассматриваются западными учеными-экономистами. Среди них, в первую очередь, нужно отметить М. Портера, основоположника кластерного подхода. Вклад в разработку данной проблемы внесли также зарубежные экономисты: М. Бест (Best, M. H.), Роланд и Ден Хертхог (Theo J. A. Roelandt, Pim den Hertog.), Сакари Лууккainen (Luukkainen, S.), М. Портер (Porter, M.), К. Надви (Nadvi, K.) и др., российские ученые - С. Лозинский, А. А. Мигранян, Л.С. Марков, А. Праздничных, Т. В. Цихан, М.А. Ягольницер и др., белорусские исследователи - Н.И. Богдан, В.В. Валетко, Л.Н. Нехорошева, И.В. Новикова, П.Г. Никитенко, С. Ф. Пятинкин, Д.Ф. Рутко, Н.Г. Синяк и др. Исследователи, рассматривая кластеры, отмечают различные аспекты их влияния на экономический рост, повышение конкурентоспособности и инновационности экономики. В Беларуси кластерный подход к инновационному развитию экономики нашел отражение в Государственных программных документах, а также в Программе инновационного сотрудничества стран-участниц СНГ до 2020 года. Так, В Республике Беларусь кластерный подход к экономическому развитию экономики нашел отражение в программных документах –Национальной программе поддержки и развития экспорта на 2016-2020 годы, Концепции Государственной программы инновационного развития Республики Беларусь на 2016–2020 годы, а также в Национальной стратегии устойчивого социально-экономического развития Республики Беларусь на период до 2030 года. Всеми программами предусмотрено создание кластеров, выступающих в качестве точек роста региональной и национальной экономики.

Поставленные задачи требуют разработки теоретико-методологических основ кластерного подхода к инновационному развитию национальных экономик.

Таким образом, положительный зарубежный опыт кластеризации, процессы глобализации и усиление международной конкуренции, недостаточная разработанность кластерного механизма инновационного развития и повышения конкурентоспособности национальной экономики предопределили цель и задачи исследования.

Цель исследования – обосновать направления инновационного развития экономики Беларуси на основе реализации кластерного подхода.

Задачи исследования:

- провести анализ инновационной деятельности в Республике Беларусь ;
- обосновать роль кластеров в инновационном развитии национальной экономики;
- определить направления организации инновационно-промышленных кластеров в экономике Республики Беларусь.

Республики Беларусь.

Предмет исследования – методы формирования кластерного подхода к инновационному развитию экономики.

Методология и методы исследования. В исследовании применялись общенаучные и специальные методы познания: анализа и синтеза, индукции и дедукции, статистического анализа, системного подхода, метода экспертных оценок; в качестве методологии исследования использовался кластерный подход к развитию национальной экономики.

Анализ инновационной составляющей конкурентоспособности экономики Беларуси.

Основным средством обобщенной оценки конкурентоспособности стран является Индекс глобальной конкурентоспособности (ИГК) (The Global Competitiveness Index - GCI). В рейтинге конкурентоспособности по оценке Всемирного экономического форума и НИЦ Мизеса АЦ «Стратегия» по Индексу глобальной конкурентоспособности (ИГК) за 2012-2015 гг. [3; 4; 5].

Беларусь улучшила свои позиции на 2 места (с 92 места в 2012/13 гг. до 90 места в 2014/15 гг.). Экономический рост Республики Беларусь пока не стал инновационным. Факторы инновационности в оценке глобальной конкурентоспособности в Беларуси находятся по оценке 2014/15 гг. на 97 месте из 144 стран (табл. 1). Положительным является улучшение позиции Республики Беларусь по фактору инновационности 2014/15 гг. – по сравнению с предыдущим периодом она поднялась в рейтинге на 7 мест. Наиболее подробный анализ инновационного развития представлен в Глобальном индексе инноваций.

Наиболее популярными оценками инновационной деятельности стран являются Глобальный индекс инноваций (The Global Innovation Index – GII) и Индекс Инновационного Европейского табло – Innovation Union Scoreboard (IUS). По оценке международной бизнес-школы INSEAD, Республика Беларусь по Глобальному индексу инноваций в 2015 г. заняла 53 место (рис. 1).

В 2013 г. Беларусь была на 77 месте со значением GII - 34,62, в 2014 году произошло перемещение на 19 позиций вверх, а в 2015 г. ещё на 5 позиций. Это хорошее достижение. Тем не менее, нельзя не заметить и того, что впереди находятся такие «схожие» с нами страны как Россия (48 место, GII - 39,32); Польша (46 место, GII - 40,16); Молдова (44 место, GII - 40,53); Хорватия (40 место, GII - 41,70); Болгария (39 место, GII - 42,16); Литва (38 место, GII - 42,26); Словакия (36 место, GII - 42,99); Венгрия (35 место, GII - 43,00); Латвия (33 место, GII - 45,51); Словения (28 место, GII - 48,49); Чехия (24 место, GII - 51,32) и Эстония (23 место, GII - 52,81).

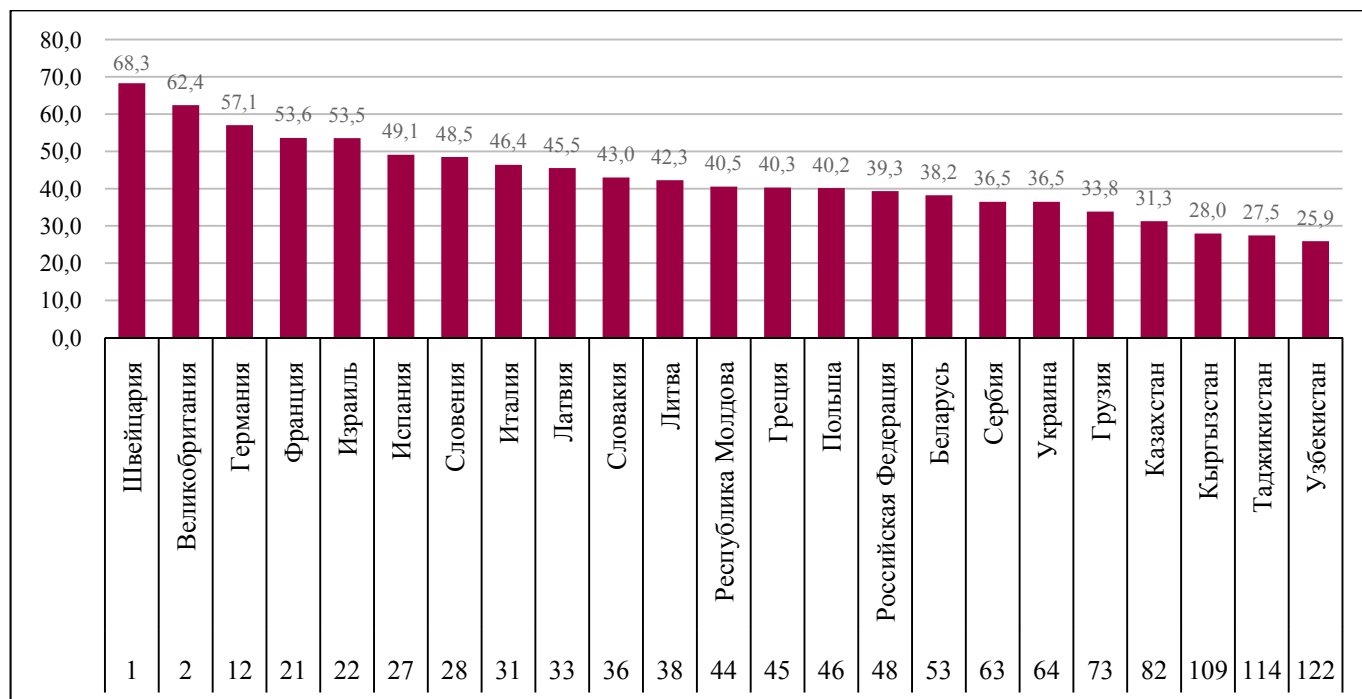

Рисунок 1. Глобальний інноваційний індекс стран Европы и бывшего СССР в 2015 г. (фрагмент)
 Источник: составлено по данным [2]

Анализ факторов инноваций в контексте Глобального индекса инноваций 2014 г. показал, что наиболее слабые позиции страны в оценке институциональной среды. Общая оценка институтов инновационного развития – 105 ранг из 143. Некоторые показатели, такие как «Сотрудничество: университет-промышленность»; «Государство и кластерное развитие» получены на основе опроса экспертов. В обследовании GII 2014 г. для Беларуси ответы на эти вопросы не получены. Это свидетельствует о низком уровне сотрудничества и кластерного развития в Республике Беларусь [6, с. 151].

В современных условиях инновационная деятельность является важнейшей составляющей процесса обеспечения успешного функционирования экономических систем (организаций, объединений, региональной и национальной экономики). Анализ показателей инновационной активности экономики Республики Беларусь представлен на рисунке 2.

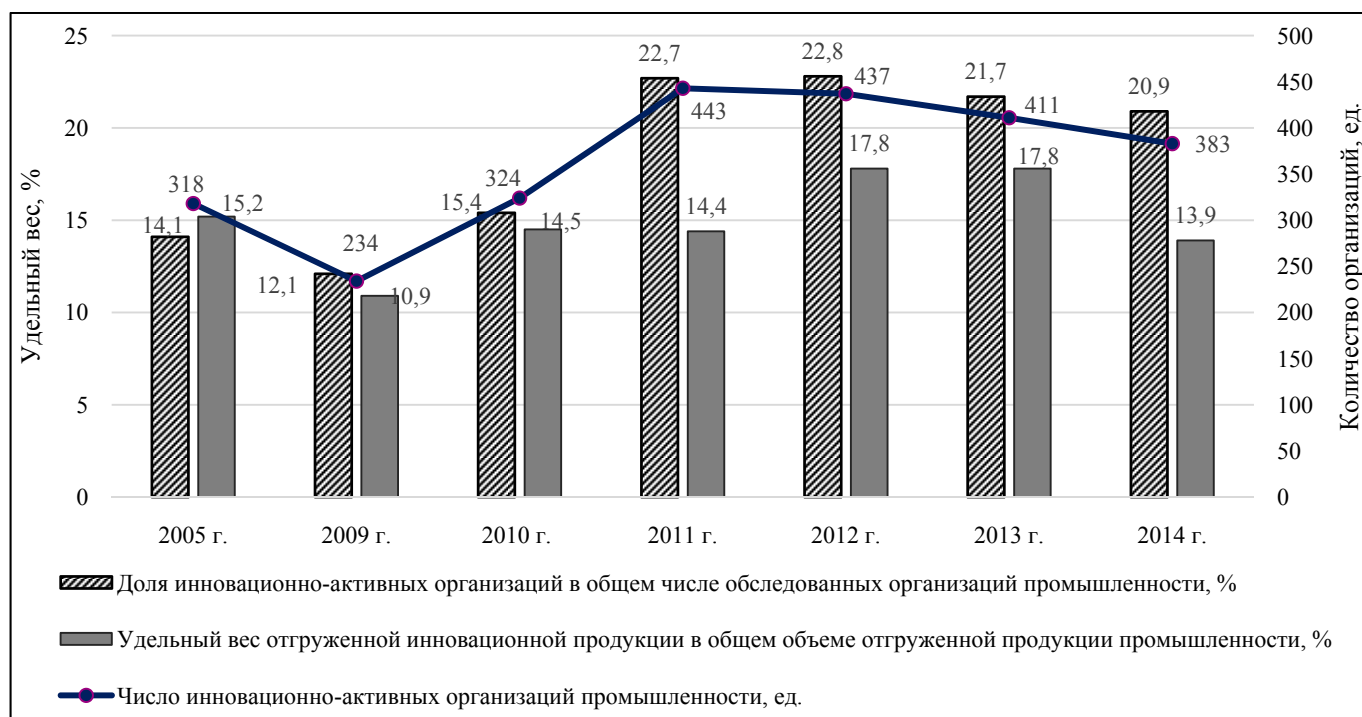

Рисунок 2. Показатели инновационной активности экономики Республики Беларусь за 2005-2014 гг.
 Источник: составлено по данным [8, с. 56; 9, с. 76].

В целом показатели инновационной активности Беларуси за период 2005-2014 гг. имеют неоднозначную динамику. В частности, в период с 2009 г. по 2012 г. наблюдалась положительная динамика по всем показателям инновационной активности Беларуси. При этом с 2013 г. наметился некоторый спад, который продолжился и в 2014 г. Так, в 2014 г. по сравнению с предшествующим годом наблюдалось сокращение количества инновационно-активных организаций (на 28 единиц) и достаточно резкое снижение удельного веса отгруженной инновационной продукции (на 3,9 п.п.); доля инновационно-активных организаций снизилась на 0,8 п.п. В 2014 г. по сравнению с 2005 г. число инновационно-активных организаций промышленности возросло на 65 единицы, доля инновационно-активных организаций – на 6,8 процентных пункта; при этом стоит отметить снижение удельного веса отгруженной инновационной продукции на 1,3 процентных пункта.

Интеграция в мировую экономику ставит задачу сравнительного анализа инноваций для разработки конкурентных стратегий и выработки механизмов повышения инновационности и конкурентоспособности белорусской экономики.

Важнейшим показателем, характеризующим инновационное развитие, является уровень инновационности (удельный вес организаций, осуществлявших технологические инновации, в общем числе организаций промышленности). Этот показатель в Беларуси в 2014 г. составил 20,9 % (рис. 2), что соответствует нижнему порогу уровня инноваций по данному параметру в группе так называемых «догоняющих стран» и сопоставимо с аналогичными показателями в Словакии (19,7 %), Латвии (19,5 %), Литве (18,9 %), Венгрии (16,4 %) и Польше (16,1 %), которые отражены на рисунке 3.

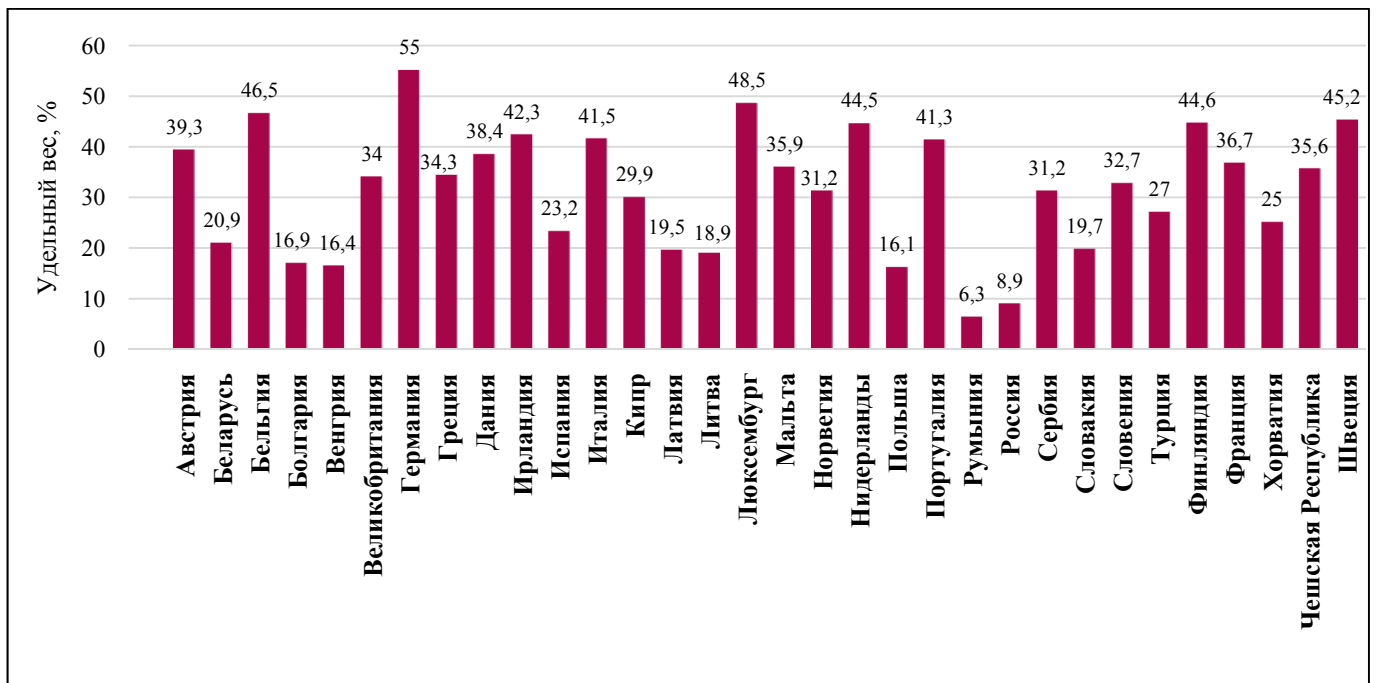

Рисунок 3. Удельный вес организаций, осуществляющих технологические инновации, в общем числе организаций промышленности, 2014 г. (фрагмент)

Источник: составлено по данным [9, с. 131].

Сравнительный анализ результатов инновационного развития европейских государств представлен в следующих диаграммах (рис. 4, 5).

По сравнению с другими странами, в Беларуси доля новых для рынка и новых для фирмы инноваций имеет высокое значение – 17,28 % (рис. 2.4). В тоже время удельный вес отгруженной инновационной продукции (работ, услуг) новой для мирового рынка, в общем объеме отгруженной продукции (работ, услуг) организаций составил в 2013 г. 0,6 % и уменьшился по сравнению с прошлым годом на 0,1 проц. пункт, а по сравнению с 2011 г. – на 0,5 проц. пункта [9, с. 10].

Более реалистичными выглядят данные по показателям, связанным с экспортом инновационной продукции. Так, по индикатору «доля экспорта средне- и высокотехнологичной продукции в общем объеме экспорта продукции» Беларусь (36,95 %) имеет средний статус среди таких «догоняющих стран», как Болгария (26,12 %), Латвия (30,46 %), Литва (31,50 %), Хорватия (41,63 %), Польша (51,06 %), Венгрия (66,43 %), Мальта (71,35 %). В развитых странах этот показатель значительно выше – в Германии – 62,13 %, Великобритании – 51,85 %, Финляндии – 52,31 %, Швейцарии – 64,43 % [9, с. 155-156].

По доле экспорта наукоемких услуг в общем объеме экспорта услуг (рис. 5) Беларусь (25,73 %) находится в лидерах среди таких «догоняющих стран», как Литва (13,69 %), Хорватия (14,99 %), Турция (18,76 %), Словакия (19,63 %), Мальта (13,63 %), Латвия (35,32 %) [9, с. 119-120].

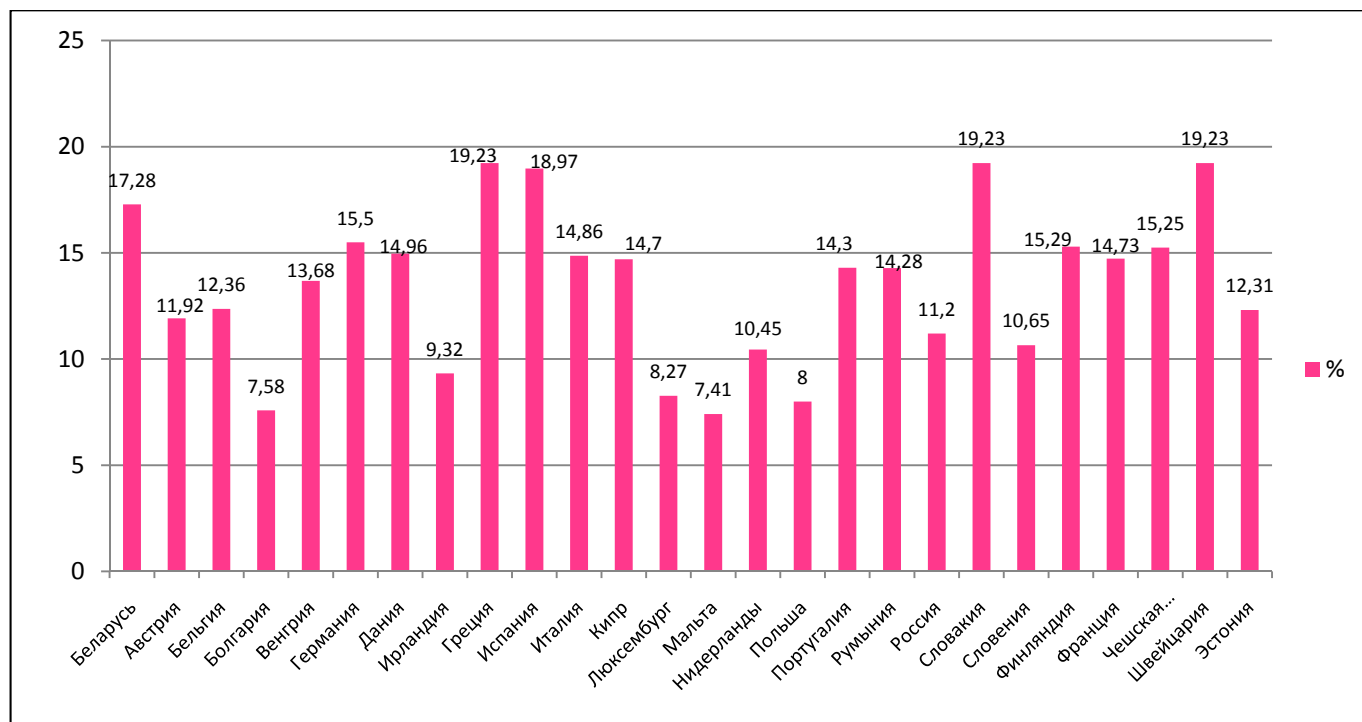

Рисунок 4. Удельный вес новых для рынка и новых для фирмы инноваций в общем товарообороте*
 *Источник: [9, с. 119-120].

Результативность инновационной деятельности проявляется в показателе «доля новой продукции в общем объеме производства», которая в Беларуси имеет невысокое значение по сравнению с другими странами – 17,8%, тогда как доля новой продукции для мирового рынка продукции в общем объеме отгруженной продукции (работ, услуг) организаций очень незначительна – 0,6% [9, с. 10]. Доля экспорта средне- и высокотехнологичной продукции в общем объеме экспорта продукции в Беларуси составила 36,95% и имеет средний статус среди таких «догоняющих стран», как Болгария (26,12%), Латвия (30,46%), Литва (31,50%), Хорватия (41,63%), Польша (51,06%), Венгрия (66,43%). В развитых странах этот показатель значительно выше: в Германии – 62,13%, Великобритании – 51,85%, Финляндии – 52,31%, Швейцарии – 64,43% [9, с. 155-156].

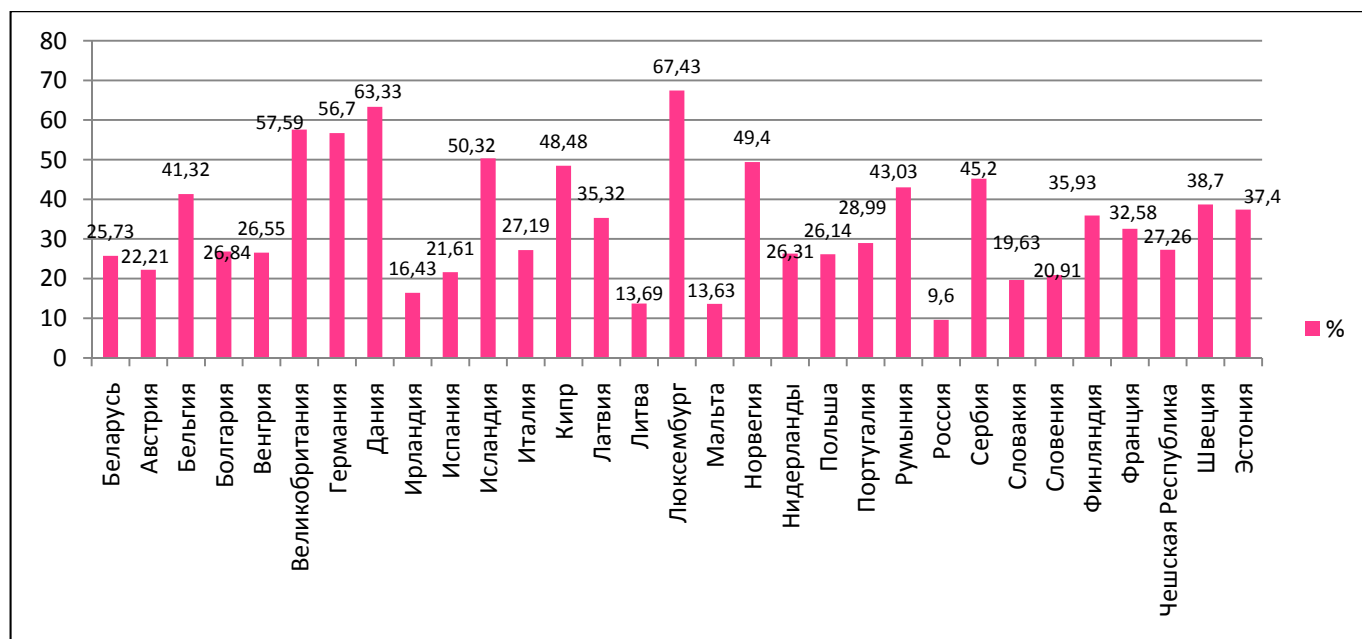

Рисунок 5. Доля экспорта наукоемких услуг в общем объеме экспорта услуг, %*
 *Источник: [9, с. 119-120].

Анализ инновационной деятельности в Республике Беларусь показал ее невысокие результаты. Методология исследования ставит задачу идентификации причин. Оценка значимости факторов, препятствующих инновационной деятельности проводилась Национальным статистическим комитетом

Республики Беларусь на основе экспертного метода (в опросе участвовали 12479 руководителей промышленных предприятий). Анализ показал, что основными факторами являются, среди экономических: недостаток собственных денежных средств (81,4 %), высокая стоимость нововведений (82,1 %), длительные сроки окупаемости нововведений (72,5 %), высокий экономический риск (71,1 %). Из производственных факторов: низкий инновационный потенциал предприятия (52,6 %), недостаток квалифицированного персонала (46,4 %), слабая возможность для кооперирования с другими организациями (28,4 %). Среди прочих факторов респонденты отметили неразвитость инновационной инфраструктуры (43,5 %), а также неразвитость рынка технологий (48,7 %) [8, с. 101-102].

Роль кластеров в инновационном развитии национальной экономики

Кластеры, благодаря своим специфическим особенностям, способствуют инновационному развитию экономики по следующим направлениям.

Кластер товаропроизводителей рассматривается как сетевая организация комплементарных, территориально взаимосвязанных отношениями сотрудничества предприятий и организаций (включая специализированных поставщиков, в т.ч. услуг, а также производителей и покупателей), объединенных вокруг научно-образовательного центра, которая связана отношениями партнерства с местными учреждениями и органами управления с целью повышения конкурентоспособности предприятий, регионов и национальной экономики.

Предлагаемый кластерный подход, в отличие от отраслевого, основан на использовании следующих преимуществ регионального подхода в управлении конкурентоспособностью предприятий: агломерации, сетевых структур в активизации инновационного развития, как основы конкурентоспособности предприятий, а также использовании потенциала местных институций и бизнес-структур.

Кластеры способствуют активизации инновационной деятельности. Это происходит за счет следующих факторов:

1. *Знания – основа инноваций.* В кластерах происходит накопление знаний коммерческого и производственного характера и быстрая их диффузия [14].

2. *Конкуренция – стимул к инновациям.* В кластере благодаря внутренней конкуренции между производителями создаются инновации.

3. *Сотрудничество – способ генерирования новых идей и возможностей.* Ускорение внедрения инноваций в результате сотрудничества между поставщиками и производителями, а также между конкурентами в области общих целей.

4. *Кластерные связи* позволяют идентифицировать слабые звенья цепей добавленной стоимости кластера и привлекать инвесторов и бизнес для заполнения этих ниш. Кластеры стимулируют развитие малого и среднего бизнеса в регионах за счет: формирования отношений субконтрактинга (аутсорсинга), когда малые и средние предприятия выполняют продукцию, работы и услуги для ключевых субъектов кластера; открытия новых зон предпринимательства в производственной цепи кластера (цепочке ценностей).

5. *Технологическое сотрудничество – метод привлечения инвестиций.* В кластере новшества могут приобретаться в рамках международного технологического сотрудничества кластеров (СП, франчайзинговые предприятия, транснациональные корпорации), а также государственно-частного партнерства [14].

Источником экономического эффекта кластеризации является сетевое сотрудничество и государственно-частное партнерство. Под **сетевым сотрудничеством** понимается процесс установления длительных формальных и неформальных отношений между субъектами кластера, объединенными в технологической цепи вертикальными и горизонтальными связями, основанных на доверии и общих для кластера, являющегося деловым сообществом, целях, нормах, традициях, правилах, обычаях.

Государственно-частное партнерство (ГЧП) представляет собой институциональный и организационный альянс между органами государственного, регионального управления и бизнесом, основанный на совместном финансировании проектов.

Направления ГЧП в организации и развитии кластеров: формирование кластерных инициатив; организация кластеров; содействие в техническом развитии поставщиков, создание субъектов кластерной инфраструктуры; софинансирование научных исследований и разработок кластеров; организация приграничного сотрудничества кластеров; привлечение иностранных инвестиций в кластеры; содействие в международном технологическом сотрудничестве и расширении экспорта кластеров. Формой реализации этих направлений являются совместные государственно-частные программы.

Направления организации инновационно-промышленных кластеров в экономике республики Беларусь

Учитывая значимость кластеров в устойчивом развитии национальной экономики, в государственных программах России и Беларуси определены задачи по организации кластеров. Так, в Беларуси на 2011–2015 годы предусмотрено создание 7-ми кластеров: химический кластер в г. Гродно; нефтехимический кластер в г. Новополоцке; агромашиностроительный кластер; автотракторостроительный кластер в г. Минске; химико-текстильный кластер в г. Могилеве; IT-кластер в г. Минске; кластер льна в г. Орше. Выполнять такие масштабные программы по созданию кластеров без четкой кластерной стратегии не возможно. Зарубежный опыт стран, успешно реализующих кластерные проекты, показывает, что все они имеют разработанную кластерную политику.

Существует 2 подхода (модели) формирования кластерной политики: кластерная политика «сверху», кластерная политика «снизу-вверх» (рисунок 6).

Рисунок 6. Модели формирования кластерной политики

Источник: разработка автора на основе [11, с. 253-262]

На основе разработанной автором настоящей статьи кластерной концепции и с учетом специфики социально-экономического состояния экономики Беларуси, степени развития гражданского общества, определены следующие **принципы формирования кластерной политики в Беларуси**:

- многоуровневость формирования политики (кластерная политика должна разрабатываться на различных уровнях управления – наднациональном, национальном, региональном, межрегиональном);
- экономическое стимулирование сетевого сотрудничества в кластерах (политика правительства должна быть ориентирована на косвенные методы поддержки сетевого сотрудничества, а не прямое субсидирование отдельных отраслей промышленности и предприятий);
- организационное стимулирование сетевого сотрудничества в кластерах и ГЧП (правительство должно не прямо вмешиваться в процессы кластеризации, а создавать организационные условия для развития сетевого сотрудничества и государственно-частного партнерства во всех отраслях);
- поддержка конкурентоспособных кластеров (целесообразно использовать экономические стимулы – льготы, кредиты, гранты и др. для поддержки конкурентоспособных кластеров, в соответствии с принципом реализации партнерских отношений в условиях конкурентной среды).

Основной целью кластерной политики является формирование условий для устойчивого развития страны/региона и повышения национальной/региональной конкурентоспособности посредством организации кластеров и развития сетевого сотрудничества и ГЧП. На основе сформулированной цели определяются **задачи кластерной политики** (таблица 5).

Субъектами проведения политики являются органы управления наднационального, национального и регионального уровня. Наднациональными органами управления выступают различные международные организации – ОСЭР, Европейский Союз, ЮНИДО, Европейский Банк Реконструкции и Развития и др., которые финансируют донорские кластерные проекты.

Для реализации кластерной политики необходимы меры государственной поддержки кластеризации (рисунок 7).

Основываясь на зарубежном опыте кластеризации, с учетом специфики государственного управления в Республике Беларусь в качестве субъектов кластерной политики национального уровня предлагаются следующие: министерство экономики Республики Беларусь; министерство торговли Республики Беларусь; государственные отраслевые концерны; специальный государственный орган поддержки кластеров. **Субъекты региональной кластерной политики**: комитеты по экономике местных администраций; специальные государственные органы поддержки кластеров; коллегиальные органы управления кластерным процессом в форме некоммерческих организаций (ассоциации, союзы, центры кластерного развития).

Значительная роль в кластеризации зарубежных экономик принадлежит промышленным ассоциациям. Они выступают инициаторами создания кластеров в регионе, оказывают помощь в разработке национальной/региональной стратегии конкурентоспособности посредством предоставления информации об уровне конкуренции, требованиях покупателей, новых рыночных возможностях и др. Ассоциации способствуют повышению конкурентоспособности кластера за счет учреждения связей между субъектами кластера, а также взаимодействия с местными органами управления и правительством страны по вопросам совершенствования законодательства.

Рисунок 7. Рекомендуемые меры государственной поддержки кластеризации

Источник: [18].

Центры кластерного развития (ЦКР) – ключевой элемент инфраструктуры поддержки кластерных инициатив и проектов. Основные функции ЦКР:

- информационно-правовое и организационно-методическое сопровождение процесса формирования и развития кластера;
- организация производственной кооперации (субконтрактации) участников кластера между собой и другими организациями реального сектора;
- организация трансфера и коммерциализации технологий.

В целях формирования кластерных инициатив и сотрудничества необходимы меры организационной, коммуникационной поддержки и экономического стимулирования (рисунок 8).

Рисунок 8. Рекомендуемые меры по обеспечению кластерных инициатив и сотрудничества

Источник: [18].

Заключение. В условиях формирования «экономики знаний» традиционные подходы к повышению конкурентоспособности, основанные на прямой государственной поддержке субъектов хозяйствования, не могут соответствовать происходящим изменениям (глобализации, усилении конкуренции, развитию сетевых структур), а должны дополняться новым кластерным подходом, основанным на стимулировании развития сетевого сотрудничества и государственно-частного партнерства в формировании факторов конкурентных преимуществ. Кластеры являются самоорганизующимися системами, в которых создаются стратегические конкурентные преимущества благодаря синергетическому эффекту от сетевого сотрудничества и государственно-частного партнерства. Кластеры способствуют росту ВВП/ВРП и налоговых поступлений в бюджеты, экспорта, стимулируют развитие малого и среднего бизнеса в регионах, тем самым способствуя росту уровня занятости. Для использования преимуществ кластеров необходима четкая кластерная политика. Для обеспечения устойчивого развития и роста конкурентоспособности экономики в рамках реализации кластерного подхода в Республике Беларусь необходимо:

- разработать кластерную стратегию;
- разработать меры государственной поддержки кластеризации;
- разработать меры по обеспечению кластерных инициатив и сотрудничества;
- реализовать намеченные меры по кластеризации;
- использовать потенциал международного сотрудничества в создании трансграничных и международных кластеров.

Представленные направления формирования кластерной политики позволят субъектам управления на всех уровнях разрабатывать и реализовывать кластерные стратегии, направленные на использование фактора инноваций в устойчивом развитии и повышении конкурентоспособности экономики.

Список использованных источников

1. Глобальный индекс инноваций: Рейтинги стран мира по Индексу инноваций (2014), режим доступа: <http://gtmarket.ru/ratings/global-innovation-index/info> (дата доступа: 18 Февраля 2016).
2. The Global Innovation Index 2015: Effective Innovation Policies for Development (2015), available at: <https://www.globalinnovationindex.org/content/page/gii-full-report-2015/#pdfopener> (дата доступа: 1 марта 2016).
3. The Global Competitiveness Report 2012–2013 (2013), available at: http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2012-2013.p (дата доступа: 14 Февраля 2016).
4. The Global Competitiveness Report 2013-2014 (2014), available at: http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2013-14.p (дата доступа: 14 Февраля 2016).
5. Global Competitiveness Report 2014-2015 (2015), available at: http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2014-15.p (дата доступа: 14 Февраля 2016).
6. The Global Innovation Index 2014 (2014), available at: <http://www.globalinnovationindex.org/content.aspx?page=gii-full-report-2014> (дата доступа: 14 Февраля 2016).
7. Кластерная обсерватория в ЕС. Сайт ЕС, режим доступа: www.clusterobservatory.eu (дата доступа: 20 Февраля 2016).
8. Наука и инновационная деятельность в Республике Беларусь: статистический сборник (2014), Минск, 121 с.
9. Наука и инновационная деятельность в Республике Беларусь: статистический сборник (2015), Минск, 138 с.
10. Вашкевич, Ю. Б. (2007), Кластерные инициативы в национальной экономике: механизм формирования и особенности развития, Вестник Белорусского государственного экономического университета, 2007, № 6, С. 19-26.
11. Портер, М. (2005), Конкуренция, Москва, Издательский дом «Вильямс», 608с.
12. Костюченко, Е.А. (2012), Теоретические основы кластеров и их роль в повышении конкурентоспособности организаций нефтехимического комплекса Витебского региона, Вестник Полоцкого государственного университета, Серия D, Экономические и юридические науки, 2012, Выпуск 5, С. 55-62.
13. Яшева, Г.А., Кунин, В.А. (2014), Теоретико-методологические основы кластеров и их роль в повышении устойчивости национальных экономик, Региональная экономика и управление: электронный научный журнал, 2014, №1 (37), режим доступа: <http://region.mcnip.ru>.
14. Блинов, А.О., Яшева, Г.А. (2010), Формирование институциональных структур развития человеческого капитала в обеспечении инновационного развития национальной экономики, Вестн. Витебск. гос. технол. ун-та, 2010, № 18, С. 142-147.
15. Rud, N. T., Marchuk, O. I., Yasheva, G. A. (2014), Cluster interaction mechanism in the formation of innovative model of region's economy, Актуальні проблеми економіки: науковий економічний журнал, 2014, №12 (162), С. 281-289, available at: <http://eco-science.net/archive2014/print.page,1,339--12162.html>. (accessed 14 February 2016).
16. Винокурова, М.В. (2006), Конкурентоспособность и потенциал кластеризации отраслей Иркутской области, Эко, 2006, № 12, С. 73-91.
17. Костюченко, Е.А. (2015), Оценка потенциала кластеризации нефтехимического комплекса Витебской области, Потребительская кооперация, 2015, № 1(48), С. 80-84.

18. Яшева, Г.А., Кунин, В.А. (2014), *Кластерная стратегия инновационного развития экономик России и Беларуси, Управление экономическими системами: электронный научный журнал*, 2014, № (62) УЭК, 2/2014, режим доступа.: <http://uecs.ru/index>.

References

1. Globalnyj indeks innovacij Rejting stran mira po Indeksu innovacij (2014): <http://gtmarket.ru/ratings/global-innovation-index/info> (accessed 18 February 2016).
2. The Global Innovation Index 2015: Effective Innovation Policies for Development (2015): <https://www.globalinnovationindex.org/content/page/gii-full-report-2015/#pdfopener> (accessed 1 March 2016).
3. The Global Competitiveness Report 2012–2013 (2013): http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2012-2013.p (accessed 14 February 2016).
4. The Global Competitiveness Report 2013–2014 (2014): http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2013-14.p (accessed 14 February 2016).
5. Global Competitiveness Report 2014–2015 (2015): http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2014-15.p (accessed 14 February 2016).
6. The Global Innovation Index 2014 (2014): <http://www.globalinnovationindex.org/content.aspx?page=gii-full-report-2014> (accessed 14 February 2016).
7. Klasternaja observatorija v EC. Sajt EC: www.clusterobservatory.eu (accessed 14 February 2016).
8. Nauka i innovacionnaya deyatel'nost' v Respublike Belarus: statisticheskij sbornik (2014), Minsk, 121 p.
9. Nauka i innovacionnaya deyatel'nost' v Respublike Belarus: statisticheskij sbornik (2015), Minsk, 138 p.
10. Vashkevich, U. B. (2007), *Klasternye iniciativy v nacionalnoj ehkonomie mekhanizm formirovaniya i osobennosti razvitiya*, Vestnik Belorusskogo gosudarstvennogo ehkonomicheskogo universiteta, 2007, № 6, P. 19–26.
11. Porter, M. (2005), *Konkurenciya*, Moskva, Izdatelskij dom Vilyams, 608 p.
12. Kostyuchenko, E. A. (2012), *Teoreticheskie osnovy klasterov i ih rol v povyshenii konkurentosposobnosti organizacij neftekhimicheskogo kompleksa Vitebskogo regiona*, Vestnik Polockogo gosudarstvennogo universiteta, Seriya D, EHkonomicheskie i yuridicheskie nauki, 2012, Vypusk 5, P. 55–62.
13. Yasheva, G.A., Kunin, V.A. (2014), *Teoretiko-metodologicheskie osnovy klasterov i ih rol v povyshenii ustojchivosti nacionalnyh ehkonomik*, Regionalnaya ehkonomika i upravlenie ehlektronnyj nauchnyj zhurnal, 2014, № 1 (37): <http://region.mcnp.ru>.
14. Blinov, A.O., Yasheva, G.A. (2010), *Formirovanie institucionalnyh struktur razvitiya chelovecheskogo kapitala v obespechenii innovacionnogo razvitiya nacionalnoj ehkonomiki*, Vestn. Vitebsk. Gos. Tekhnol. un-ta, 2010, № 18, P. 142–147.
15. Rud, N.T., Marchuk, O. I., Yasheva, G.A. (2014), *Kluster interaction mechanism in the formation of innovative model of region s economy*, Aktualni problemi ekonomiki naukovi ekonomichnij zhurnal, 2014, № 12 (162), P. 281–289: <http://eco-science.net/archive2014/print:page,1,339–12162.html>. (accessed 14 February 2016).
16. Vinokurova, M.V. (2006), *Konkurentosposobnost' i potencial klasterizacii otraslej Irkutskoj oblasti*, Eko, 2006, № 12, P. 73–91.
17. Kostyuchenko, E. A. (2015), *Ocenka potenciala klasterizacii neftekhimicheskogo kompleksa Vitebskoj oblasti*, Potrebitelskaya kooperaciya, 2015, № 1 (48). P. 80–84.
18. Yasheva, G.A., Kunin, V.A. (2014), *Klasternaya strategiya innovacionnogo razvitiya ehkonomik Rossii i Belarusi*, Upravlenie ehkonomicheskimi sistemami ehlektronnyj nauchnyj zhurnal, 2014, № 62 UEHKS, 2/2014: <http://uecs.ru/index>.

ДАНИ ПРО АВТОРА

Яшева Галина Артемівна, доктор економічних наук, професор, завідувача кафедрою «Економічна теорія і маркетинг»

Вітебський державний технологічний університет
210035, Білорусь, м Вітебськ, Московський пр., 72-Б

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Яшева Галина Артемовна, доктор экономических наук, профессор, заведующий кафедрой «Экономическая теория и маркетинг»

Витебский государственный технологический университет
210035, Беларусь, г. Витебск, Московский пр., 72-Б

DATA ABOUT THE AUTHOR

Yasheva Galyna, Doctor of Economics, Professor, the Head of the Chair of Economics and Marketing, Vitebsk State Technological University
210035, the Republic of Belarus, Vitebsk, Moskovski Ave., 72-B

УДК 336.71

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕСУ ЗАЛУЧЕННЯ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИЦІЙ В ЕКОНОМІКУ УКРАЇНИ

Ігнатенко М.В.

Предмет статті. Розглянуто особливості процесу залучення іноземних інвестицій в економіку України.

Метою дослідження є проаналізувати процес залучення іноземних інвестицій в економіку України на основі статистичних даних за останні роки. Виявити ряд основних проблем, що перешкоджають ефективному процесу залучення іноземних інвестицій та їх залежність від різних факторів. Розглянути найважливіші чинники вирішення проблем, визначити позитивні аспекти іноземного інвестування для України та світової економіки, запропонувати заходи щодо стимулювання розвитку інвестиційної діяльності в Україні.

Результати дослідження свідчать про те, що ступінь одержаних результатів полягає у розробці науково-обґрунтованих рекомендацій, методів та висновків, спрямованих на вирішення ряду основних проблем, що перешкоджають ефективному залученню іноземних інвестицій в економіку країни. Запропоновано заходи щодо стимулювання розвитку інвестиційної діяльності в Україні.

Галузь застосування результатів: Досліджені головні проблеми надходження іноземних інвестицій та запропоновано основні шляхи їх вирішення. Сформульовані практичні рекомендації щодо підвищення інвестиційної привабливості економіки України.

Висновки. У результаті проведеного дослідження встановлено, що особливостями залучення іноземних інвестицій до України в умовах формування сучасного глобального простору є орієнтованість на внутрішнього споживача, вкладання інвестицій у підприємства з більш високим рівнем рентабельності та швидким строком окупності. Головними проблемами у залученні іноземних інвестицій на сьогодні є: політична та законодавча нестабільність, відсутність надійних гарантій захисту від змін українського законодавства, значний податковий та адміністративний тиск, високий рівень корумпованості та бюрократизму, значний рівень інфляції в країні та складність реєстраційних, ліцензійних і митних процедур. Основними шляхами вирішення даних проблем можуть бути: створення системи інституцій і механізмів, що полегшують діяльність інвесторів в Україні та здійснення скоординованої інформаційно-маркетингової політики, що суттєво покращить інвестиційну привабливість України у світі.

Ключові слова: іноземна інвестиція, прямі іноземні інвестиції, акціонерний капітал, акції, пріоритетні галузі економіки, глобалізація світової економіки, іноземний інвестор, інвестиційний клімат, стимулювання інвестиційної діяльності.

ОСОБЕННОСТИ ПРОЦЕССА ПРИВЛЕЧЕНИЯ ИНОСТРАННЫХ ИНВЕСТИЦИЙ В ЭКОНОМИКУ УКРАИНЫ

Ігнатенко Н.В.

Предмет статьи. Рассмотрены особенности процесса привлечения иностранных инвестиций в экономику Украины.

Целью исследования является проанализировать процесс привлечения иностранных инвестиций в экономику Украины на основе статистических данных за последние годы. Проявит ряд основных проблем, препятствующих эффективному процессу привлечению иностранных инвестиций и их зависимость от различных факторов. Рассмотреть важнейшие факторы решения проблем, определить

положительные аспекты иностранного инвестирования для Украины и мировой экономики, предложены меры по стимулированию развития инвестиционной деятельности в Украине.

Результаты исследования свидетельствуют о том, что степень полученных результатов заключается в разработке научно-обоснованных рекомендаций, методов и выводов, направленных на решение ряда основных проблем, препятствующих эффективному привлечению иностранных инвестиций в экономику страны. Предложены меры по стимулированию развития инвестиционной деятельности в Украине.

Область применения результатов: Исследований главные проблемы поступления иностранных инвестиций и предложены основные пути их решения. Сформулированы практические рекомендации по повышению инвестиционной привлекательности экономики Украины.

Выводы. В результате проведенного исследования установлено, что особенностями привлечения иностранных инвестиций в Украину в условиях формирования современного глобального пространства является ориентированность на внутреннего потребителя, вложения инвестиций в предприятия с более высоким уровнем рентабельности и быстрым сроком окупаемости. Главными проблемами в привлечении иностранных инвестиций на сегодня являются: политическая и законодательная нестабильность, отсутствие надежных гарантий защиты от изменений украинского законодательства, значительный налоговый и административное давление, высокий уровень коррумпированности и бюрократизма, значительный уровень инфляции в стране и сложность регистрационных, лицензионных и таможенных процедур. Основными путями решения данных проблем могут быть: создание системы институтов и механизмов, облегчающих деятельность инвесторов в Украине и осуществления скоординированной Информационно-маркетинговой политики, существенно улучшит инвестиционную привлекательность Украины в мире.

Ключевые слова: иностранная инвестиция, прямые иностранные инвестиции, акционерный капитал, акции, приоритетные отрасли экономики, глобализация мировой экономики, иностранный инвестор, инвестиционный климат, стимулирования инвестиционной деятельности.

FEATURES ATTRACTION OF FOREIGN INVESTMENTS IN UKRAINE'S ECONOMY

Ignatenko M.V.

The subject of research is to study the features attraction of foreign investments in Ukraine's economy.

The purpose of research is to analyze the attraction of foreign investments in Ukraine's economy based on statistics for past years; to define the actual problems of hindering effective attraction of foreign investments and their dependence from any factors; to consider decision of the most important problems; to determine the positive aspects of foreign investments to Ukraine and the world economy; to propose measures of the investment development activities in Ukraine.

The results of work are to develop scientific-substantiated recommendations, methods and conclusions, which are directed to define the actual problems of hindering effective attraction of foreign investments in Ukraine's economy. The measures of the investment development activities in Ukraine are propounded.

Practical implications. The actual problems of the foreign coming investments are studied and basic ways their decisions are propounded. The practical recommendations to improve the investment attractiveness of Ukraine's economy are defined.

Conclusions. As a result of research was determined that the features attraction of foreign investments in Ukraine to form the modern global space is the orientation on a domestic consumer, to invest the companies with higher profitability and a fast payback period. Today, the actual problems of attraction foreign investments are: political and legislative instability, deficiency of reliable guarantees defense in changes legislation of Ukraine, significant tax and administrative pressure, high levels of corruption and bureaucracy, a significant level of inflation in Ukraine and the complexity of registration, licensing and custom processes. The main ways of solving these problems may be: creating the institution systems and mechanisms that improve the activities of investors in Ukraine and implement the coordinated information-marketing policy that will significantly improve the investment attractiveness of Ukraine in the world.

Key words: foreign investment, direct foreign investments, stock capital, shares, priority sectors of the economy, globalization of the world economy, foreign investor, investment situation, the promotion of investment activities.

Постановка проблеми. Процес залучення іноземних інвестицій в економіку країни відіграє значну роль в економічному розвитку будь-якої держави незалежно від рівня її економічного розвитку та сприяють економічному зростанню приймаючої економіки на основі ефективнішого використання національних ресурсів. Обсяг іноземних інвестицій є одним з показників, які характеризують ступінь інтеграції країни у світове співтовариство і залежить від привабливості об'єкта інвестування. Залучення іноземних інвестицій впродовж багатьох років є пріоритетним напрямом розвитку економіки України, який в умовах економічної кризи потребує особливої уваги. Проблематика іноземного інвестування належить до актуальних питань, що дискутуються у світовій економічній літературі і вимагають практичного рішення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у розвиток питань процесу залученням іноземних інвестицій в економіку України внесли вітчизняні і зарубіжні вчені: Луцик У.М., Бабінська

О.В., Бланк І.О., Егоров П.В., Макогон Ю.В., Шевчук В.Я., Александер Р., Бейлі Дж., Портер М., Ширмер Я., Фішер П., Шарп У., Харламова Г. О. Кушлак О. І., Семененко Д. Ю., Бланк І.О., Егоров П.В., Макогон Ю.В. Слід відзначити, що в Україні проблемам дослідження особливостей іноземного інвестування присвячені роботи таких відомих вчених економістів: М. Бирки, І. Боярко, Л. Борщ, Т. Говорушко, В. Гриньова, Б. Губського, О. Вовчак, Л. Докієнка, О. Кириченка, Ю. Козака, В. Коломойцева, В. Куценка, Д. Лук'яненко, Т. Майорової, І. Матюшенка, І. Павленка, А. Пересади, А. Пехника, С. Реверчука, О. Рогача, Л. Руденко, Д. Степанова, А. Сухорукова, С. Теслі, В. Федоренка, А. Філіпенка, Л. Шморгуна, О. Яновського, та інших. Однак, подальших вивчень потребують питання визначення та уточнення понятійно-категоріального апарату дослідження іноземних інвестицій в Україні.

Постановка завдання. В статті викладені результати дослідження процесу залучення іноземних інвестицій в економіку України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Особливу увагу приділяють питанням, пов'язаним з механізмом залучення іноземних інвестицій в країну. Однак слід відзначити, що залучення іноземних інвестицій залежить від багатьох чинників, а саме від політичних, економічних, соціальних параметрів країни-реципієнта. Саме особливості залучення іноземних інвестицій є актуальним питанням в дослідженнях вчених-економістів на сучасному етапі. Актуальності набуває визначення напрямів, інструментів і методів залучення інвестицій, їх націленість на забезпечення динамічного розвитку національної економіки. Здійснення ринкових перетворень в Україні відбувається в умовах залучення іноземних інвестицій, особливості яких, як об'єкт управління, визначаються суперечностями національних інтересів і інтересів іноземного інвестора це складає круг проблем визначення потреби в інвестиціях, напрямках їх стратегічного розміщення, формування механізму управління інвестиційними середовищем і привабливістю підприємств-реципієнтів іноземних інвестицій [1].

Сучасна криза в Україні є більшою мірою кризою управління: як на макро-, так і на мікрорівні. Тому освоєння передового управлінського і організаційного досвіду, високого рівня менеджменту є найважливішою особливістю підвищення інвестиційної привабливості підприємств-реципієнтів іноземного капіталу. Практичний досвід залучення іноземного капіталу показує, що успіхів досягають активні керівники підприємств, які готові і бажають йти на співпрацю з іноземними інвесторами, вміють вести переговори, виконують узяті на себе зобов'язання, здатні створити атмосферу співпраці і викликати довіру у іноземних інвесторів. Вказані риси для керівників насправді є дуже важливими, оскільки, не дивлячись на інвестування у виробництво конкурентноздатної продукції, зменшення негативного впливу несприятливих макроекономічних умов, все ж таки можна потерпіти невдачу в наслідок поганої співпраці з представниками України. Свідомство цьому полягає в тому, що серед країн Східної Європи в Україні найнижча притока іноземних інвестицій на душу населення, звідси країна ризикує втратити свої ключові галузі [2].

За даними Держстату у 2015 році в економіку України іноземними інвесторами вкрито 3763,7 млн.дол. США та вилучено 891,3 млн.дол. США прямих інвестицій (акціонерного капіталу). Зменшення капіталу за рахунок переоцінки, утрат та перекласифікації, за даними Держстату, за цей період становить 5245,8 млн.дол. США (у т. ч. за рахунок курсової різниці – 5024,3 млн. дол. США). Обсяг залучених з початку інвестування прямих іноземних інвестицій (акціонерного капіталу) в економіку України на 31.12.2015 року становив 43371,4млн.дол. США. Інвестиції спрямовуються у вже розвинені сфери економічної діяльності. На підприємствах промисловості зосереджено 30,6 % загального обсягу прямих інвестицій в Україну, в установах фінансової та страхової діяльності – 27,3 %. До десятки основних країн-інвесторів, на які припадає 83,0% загального обсягу прямих інвестицій, входять: Кіпр – 11744,9 млн.дол. США, Нідерланди – 5610,7 млн.дол. США, Німеччина – 5414,3 млн.дол. США, Російська Федерація – 3392,1 млн.дол. США, Австрія – 2402,4 млн.дол. США, Велика Британія – 1852,5 млн.дол. США, Віркінські Острови (Брит.) – 1798,9 млн.дол.США, Франція – 1528,1 млн.дол. США, Швейцарія – 1364,2 млн.дол.США та Італія- 972,4 млн.дол.США [5].

До десяти регіонів: Дніпропетровської, Донецької, Харківської, Київської, Луганської, Львівської, Одеської, Запорізької, Полтавської, Івано-Франківської областей та до м. Київ надійшло найбільше всього інвестицій – 93,9 відсотка всіх залучених прямих іноземних інвестицій. Таке спрямування прямих іноземних інвестицій та капітальних інвестицій в регіональному розрізі не сприяє рівномірному соціально-економічному розвитку регіонів та посилює подальше збільшення розриву у їх розвитку [3].

Обсяги залучення капітальних інвестицій підприємств України у січні-вересні 2015 року складають 160,7 млрд. грн., що становить 94,0 відсотка до відповідного періоду 2014 року. Провідними сферами економічної діяльності, за обсягами залучення капітальних інвестицій, у січні – вересні 2015 року залишаються: промисловість – 55,4 млрд. грн., будівництво – 24,7 млрд. грн., інформація та телекомунікації – 17,6 млрд. грн., сільське, лісове та рибне господарство – 17,2 млрд. грн., оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів – 12,7 млрд. грн., транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність – 10,7 млрд. грн., операції з нерухомим майном – 5,9 млрд. грн. [2].

Приросту капітальних інвестицій у січні – вересні 2015 року досягнуто у 9 регіонах України. Найбільш активно у січні - вересні 2015 року освоювались капіталовкладення у Волинській області (141,0 відсоток у порівнянні з відповідним періодом попереднього року), Хмельницькій області (129,8 відсотка), Миколаївській області (116,5 відсотка). Найбільший спад інвестиційної активності відбувався в Луганській (20,7 відсотка до січня-вересня 2014 року) та Донецькій (36,4 відсотка) областях.

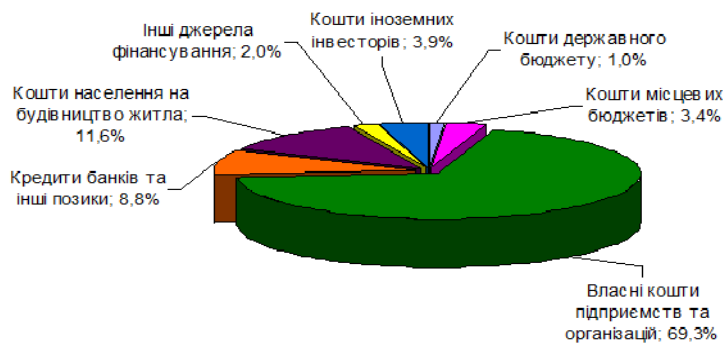
**Розподіл освоєних капітальних інвестицій
за сферами економічної діяльності (у % до загального обсягу)**

Головним джерелом фінансування капітальних інвестицій, як і раніше, залишаються власні кошти підприємств та організацій, за рахунок яких у січні – вересні 2015 року освоєно 69,3 відсотка капіталовкладень. Частка кредитів банків та інших позик у загальних обсягах капіталовкладень становила 8,8 відсотка. За рахунок державного та місцевих бюджетів освоєно 4,4 відсотка капітальних інвестицій. Частка коштів іноземних інвесторів становила 3,9 відсотка усіх капіталовкладень, частка коштів населення на будівництво житла – 11,6 відсотка. Інші джерела фінансування становлять 2,0 відсотка [3].

Отже, Україна залишається привабливою для інвестицій, водночас вона не знаходиться осторонь світових процесів, є достатньо інтегрованою у світове господарство і порушення макростабільності на зовнішніх ринках має свій відголос в Україні. У рейтингу інвестиційної привабливості країн світу International Business Compass за 2015 рік, опублікованому компанією BDO, Україна за рік піднялася на 20 позицій [6].

**Розподіл капітальних інвестицій за джерелами
фінансування, %**

Україна в рейтингу розташовується на 89 місці і входить до переліку країн, що показали найкраще зростання за рік, нарівні з Білоруссю і Латвією. У 2014 році наша країна займала 109 місце. Зазначені індекси формуються компанією BDO спільно з Гамбурзьким інститутом світової економіки, і характеризують економічну і фінансову привабливість різних країн світу на підставі трьох основних показників: економічних, політичних і соціокультурних умов. У рейтингу легкості ведення бізнесу, що його укладає Світовий банк, Україна посіла 83 місце і покращила свої позиції на 4 пункти порівняно з минулим роком. У доповіді Doing Business 2016 відзначається, що ключовою реформою, яка сприяла підвищенню рейтингу України, є спрощення реєстрації бізнесу. Так, у сфері реєстрації підприємств Україна посіла 30-те місце та покращила свої позиції на 40 пунктів порівняно з минулим роком. В Україні скорочено час на реєстрацію підприємства платником податків та скасовано збір за державну реєстрацію бізнесу [10].

Для подальшого покращення інвестиційного клімату України актуальним на сьогодні є питання удосконалення правової та організаційної бази для підвищення дієздатності механізмів забезпечення сприятливого інвестиційного клімату й формування основи збереження та підвищення конкурентоспроможності вітчизняної економіки [2].

Ряд позитивних кроків у цьому напрямі вже здійснено [9]:

1. На сьогодні в Україні створене правове поле для інвестування та розвитку державно-приватного партнерства. Законодавство України визначає гарантії діяльності для інвесторів, економічні та організаційні засади реалізації державно-приватного партнерства в Україні.

2. На території України до іноземних інвесторів застосовується національний режим інвестиційної діяльності, тобто надано рівні умови діяльності з вітчизняними інвесторами. Іноземні інвестиції в Україні не підлягають націоналізації.

3. Підписано та ратифіковано Верховною Радою України міжурядові угоди про сприяння та взаємний захист інвестицій з більше ніж 70 країнами світу. Зокрема, у поточному році (05.02.2015 р.) підписано Угоду між Україною та Японією про сприяння та захист інвестицій, яку ратифіковано Законом України від 03.06.2015 № 505-VIII.

Спрощення діяльності суб'єктів господарювання, дерегуляція підприємницької діяльності:

- скасовано 16 документів дозвільного характеру (дозволу, рішення, висновку, погодження);
 - встановлено строк реєстрації бізнесу протягом не більше двох днів;
 - запроваджено видачу документів дозвільного характеру через центри надання адміністративних послуг;
 - посилено захист суб'єктів господарювання від надмірного втручання правоохоронних органів;
 - створено умови для стимулювання раціонального використання сільськогосподарських земель та спрощено відносини у сфері оренди землі;
 - вдосконалено відносини у нафтогазовій галузі (Закон України від 12.02.2015 № 191-VII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення умов ведення бізнесу (дерегуляція)»);
 - забезпечено адаптацію національного законодавства про технічні регламенти та оцінку відповідності до законодавства Європейського Союзу (Закон України від 15.01.2015 № 124-VIII «Про технічні регламенти та оцінку відповідності»);
 - вдосконалено понятійний апарат, державні принципи ліцензування підприємництва, порядок ліцензування, зокрема, щодо спрощення видачі ліцензій, контролю у сфері ліцензування та застосування заходів впливу і санкцій, нагляду за органами ліцензування та інформаційного забезпечення державного управління у цій сфері. Також передбачено запровадження безстроковості дії ліцензії для всіх видів господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню, й можливість її отримання в електронному вигляді або на паперовому носії (Закон України від 02.03.2015 № 222-VIII «Про ліцензування певних видів господарської діяльності» (набрав чинності з 28.06.2015));
 - удосконалено процедуру державної реєстрації прав на земельні ділянки сільськогосподарського призначення (Закон України від 05.03.2015 № 247-VIII «Про внесення змін до деяких законів України щодо уточнення повноважень нотаріусів та особливостей реєстрації похідних речових прав на земельні ділянки сільськогосподарського призначення»);
 - запроваджено єдиний підхід щодо зниження кворуму для всіх акціонерних товариств, удосконалено механізм обрання та діяльності органів акціонерного товариства, забезпечено дієвий механізм виконання рішень товариства щодо виплати дивідендів акціонерним товариством (Закон України від 19.03.2015 № 272-VIII «Про внесення змін до Закону України «Про акціонерні товариства»);
 - закладено основи для забезпечення адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу в частині захисту прав інвесторів, що, у свою чергу, сприятиме покращенню інвестиційного клімату та іміджу України (Закон України від 07.04.2015 № 289-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо захисту прав інвесторів»);
 - скасоване надмірне державне регулювання у деяких сферах підприємницької діяльності, зокрема харчовій, аграрній, нафтогазовій та IT галузях (постанова Кабінету Міністрів України від 28.01.2015 № 42 «Деякі питання дерегуляції господарської діяльності»);
 - спрощено порядок надання адміністративних послуг у сфері державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень (постанова Кабінету Міністрів України від 18.03.2015 № 137);
 - затверджено План дій щодо дерегуляції господарської діяльності та спрощення регуляторної бази, спрямований на спрощення ліцензійних і дозвільних, митних та податкових процедур, удосконалення процедур технічного регулювання та державного нагляду (контролю), полегшення умов провадження підприємницької діяльності в аграрній, харчовій, будівельній, нафтогазовій, електроенергетичній галузях та у сферах інформаційних технологій і телекомунікацій (розпорядження Кабінету Міністрів України від 18.03.2015 № 357-р) [8].
- Підвищення ефективності управління державним сектором економіки [4]:
- затверджено переліки об'єктів державної власності, які планується приватизувати у 2015 році (постанова Кабінету Міністрів України від 12.05.2015 №271 «Про проведення прозорої та конкурентної приватизації у 2015 році»);
 - закладено основи для забезпечення проведення якісного і незалежного аудиту держкомпаній із залученням найкращих аудиторських фірм з метою отримання об'єктивного уявлення про фінансовий стан і результати діяльності держпідприємств, покращення управлінських рішень та сприяння залученню інвестицій (постанова Кабінету Міністрів України від 04.06.2015 № 390 «Деякі питання проведення аудиту суб'єктів господарювання державного сектору економіки»);

- окреслені питання, що повинні бути вирішені Кабінетом Міністрів України, задля проведення реформи управління державною власністю (розпорядження Кабінету Міністрів України від 27.05.2014 № 662-р «Про схвалення Стратегії підвищення ефективності діяльності суб'єктів господарювання державного сектору економіки»);

- змінено підходи конкурсного відбору керівників суб'єктів господарювання державного сектору економіки державних підприємств. Запроваджено порядок призначення керівників особливо важливих для економіки підприємств за поданням комітету з призначення керівників за умови їх погодження з Кабінетом Міністрів України;

- затверджено перелік незалежних недержавних експертів, які входять до складу Комітету з призначення керівників (розпорядження Кабінету Міністрів України від 11.02.2015 № 209-р «Про погодження кандидатур до складу Комітету з призначення керівників особливо важливих для економіки підприємств»);

- затверджено Положення про Комітет з призначення керівників (наказ Мінекономрозвитку від 23.02.2015 № 157, зареєстрований в Мін'юсті 24.02.2015 за № 210/26655);

- передбачено оприлюднення інформації щодо суб'єктів господарювання державного сектору економіки та результатів їхньої діяльності, забезпечення відкритого доступу до інформації про діяльність підприємств державного сектору економіки не лише для органів влади, а й для інвесторів, потенційних ділових партнерів (наказ Мінекономрозвитку від 11.02.2015 № 116 «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо забезпечення прозорості діяльності суб'єктів господарювання державного сектору економіки»);

- затверджено Порядок складання, затвердження та контролю виконання фінансового плану суб'єкта господарювання державного сектору економіки, метою якого є впорядкування роботи щодо фінансового планування та забезпечення дієвого контролю за діяльністю підприємств державного сектору економіки (наказ Мінекономрозвитку від 02.03.2015 № 205, зареєстрований в Мін'юсті від 19.03.2015 за № 300/26745).

Підвищення ефективності використання фінансових ресурсів в енергетичній сфері:

- закладено основи для впровадження провідних механізмів функціонування ринку природного газу, що використовуються у міжнародній практиці, що сприятиме підвищенню ефективності управління, вдосконаленню організаційно-правових та економічних засад ринку природного газу, забезпеченню готовності ринку природного газу в Україні до функціонування в конкурентоздатному ринковому середовищі (Закон України від 09.04.2015 № 329-VIII «Про ринок природного газу»);

- врегульовано порядок фінансування видатків на оплату договорів «енергосервісу», згідно з яким з метою комплексного вирішення питання енергозбереження у бюджетній сфері запроваджується механізм надання енергосервісних послуг (Закон України від 09.04.2015 № 328-VIII «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо запровадження нових інвестиційних можливостей, гарантування прав та законних інтересів суб'єктів підприємницької діяльності для проведення масштабної енергомодернізації»);

- визначено правові та економічні засади здійснення енергосервісу з метою підвищення енергетичної ефективності об'єктів державної та комунальної власності (Закон України від 09.04.2015 № 327-VIII «Про запровадження нових інвестиційних можливостей, гарантування прав та законних інтересів суб'єктів підприємницької діяльності для проведення масштабної енергомодернізації»);

- визначено порядок врегулювання питань щодо стягнення заборгованості споживачів перед компанією «Нафтогаз України» та її дочірнім підприємством за використаний природний газ та запобігання утворенню заборгованості у подальшому (Закон України від 14.05.2015 № 423-VIII «Про внесення змін до деяких законів України щодо стабілізації фінансового стану Національної акціонерної компанії «Нафтогаз України») [6].

Після приєднання до Декларації, Україні надається право отримати статус:

- Асоційованого члену в Інвестиційному Комітеті ОЕСР (у роботі, пов'язаної з Декларацією).

- Асоційованого члену у Робочій групі ОЕСР з питань відповідальної бізнес-поведінки.

- Асоційованого члену у Проекті ОЕСР щодо свободи інвестування.

- Учасника у спеціальних зустрічах Робочої групи ОЕСР з питань міжнародної інвестиційної статистики.

За результатами відбору державних інвестиційних проектів Міжвідомчою комісією відібрано 10 проектів, які включено до державного бюджету на 2016 рік з відповідним їх фінансуванням. Разом з цим, у Мінекономрозвитку починаючи з кінця 2015 року проводиться робота з головними розпорядниками коштів державного бюджету щодо підготовки та подання державних інвестиційних проектів з метою забезпечення їх реалізації у 2017 році [7].

Крім того, сьогодні передбачена державна підтримка реалізації інвестиційних проектів у пріоритетних галузях економіки, зокрема, шляхом звільнення від оподаткування ввізним митом при ввезенні визначеного переліку товарів, необхідних для реалізації таких проектів, та відтермінування сплати ПДВ (до 60 днів) щодо ввезених товарів на підставі векселя (Закон України «Про стимулювання інвестиційної діяльності у пріоритетних галузях економіки з метою створення нових робочих місць») [2].

Також державна підтримка надається при створенні індустріальних парків і реалізації проектів у межах цих парків (Закон України «Про індустріальні парки»).

Нормами Митного кодексу України (стаття 287) передбачено звільнення від сплати ввізного мита товарів, які ввозяться іноземними інвесторами на строк не менше трьох років з метою інвестування на підставі зареєстрованих договорів (контрактів) або як внесок іноземного інвестора до статутного капіталу підприємства з іноземними інвестиціями.

Розмитнення таких товарів здійснюється у першочерговому порядку.

Також, започатковано на постійній основі діалог з бізнесом для врегулювання проблемних питань з інвесторів – щоквартальні робочі зустрічі за участю представників міністерств та бізнесу; створено робочу групу з питань залучення іноземних інвестицій, яка вивчає і готує пропозиції щодо втілення кращої світової практики щодо підтримки інвестиційної діяльності з боку держави; опрацьовується питання створення порталу invest.in.ua, який буде містити повну інформацію про інвестиційний потенціал України [1].

Пріоритетність залучення іноземних інвестицій для економіки України обумовлюються:

- по-перше, іноземні інвестиції дають можливість реалізуватися довготривалим інтересам реципієнта;
- по-друге, іноземні інвестиції сприяють перенесенню міжнародного досвіду організації виробництва і управління;
- по-третє, іноземні інвестиції забезпечують притоку фінансових ресурсів в значних об'ємах незалежно від суми зовнішніх боргів.

Особливості формування в іноземних інвестиційних ресурсах визначаються необхідністю:

- задоволення потреб в інвестиційних ресурсах за рахунок залучення іноземних інвестицій. В умовах низького рівня оплати праці в Україні, приток іноземних інвестицій призводить до створення нових високо оплачуваних робочих місць, в порівнянні з середнім рівнем заробітної платні в країні;
- кращого задоволення потреб внутрішнього ринку. Виробництво продукції підприємствами за участю іноземних інвестицій може бути дешевим, якіснішим і забезпечується широким сервісним обслуговуванням на відмінну від продукції вітчизняних товаровиробників;

- залучення техніки і технологій, сприяючих індустріалізації і конкурентоспроможності країни – реципієнта [3].

Виходячи з цього, цілями залучення іноземних інвестицій в економіку України:

- структурна перебудова промислового комплексу;
- сприяння досягненню сучасного технічного рівня розвитку на основі нових технологій;
- збільшення об'ємів експортного потенціалу України;
- подолання залежності економіки від імпорту;
- створення виробництв з використанням місцевих природних ресурсів;
- сприяння розвитку приватного сектора [1].

Отже, залучення іноземних інвестицій в економіку України - об'єктивно необхідний процес. Від того, наскільки успішно економіка України буде інтегруватися у світове співтовариство, залежить стратегія й тактика держав [9].

Висновки з проведеного дослідження. Для досягнення поставлених цілей представляється необхідним виділити основні особливості залучення іноземних інвестицій, процес стратегічного управління якими припускає компенсацію недовгострокових внутрішніх інвестиційних ресурсів за рахунок залучення іноземних інвестицій, узгодження інвестиційної стратегії іноземного інвестора і реципієнта іноземних інвестицій з урахуванням умов зовнішнього інвестиційного середовища і підвищення рівня інвестиційної привабливості підприємств – реципієнтів і іноземних інвестицій. У результаті проведеного дослідження встановлено, що особливостями залучення іноземних інвестицій до України в умовах формування сучасного глобального простору є орієнтованість на внутрішнього споживача, вкладання інвестицій у підприємства з більш високим рівнем рентабельності та швидким строком окупності. Головними проблемами у залученні іноземних інвестицій на сьогодні є: політична та законодавча нестабільність, відсутність надійних гарантій захисту від змін українського законодавства, значний податковий та адміністративний тиск, високий рівень корупційності та бюрократизму, значний рівень інфляції в країні та складність реєстраційних, ліцензійних і митних процедур. Основними шляхами вирішення даних проблем можуть бути: створення системи інституцій і механізмів, що полегшують діяльність інвесторів в Україні та здійснення скоординованої інформаційно-маркетингової політики, що суттєво покращить інвестиційну привабливість України у світі [3].

Список використаних джерел

1. Волошин А.И. Повышение эффективности управления пакетами акций находящихся в государственной собственности / А.И. Волошин // *Економічний простір*. – 2012. – № 18. – С. 102-110.
2. Виплата дивідендів // *Справочник економіста. [Електронний ресурс]*. – Доступний з <http://www.economist.net.ua/?q=node/174>. Науковий вісник НЛТУ України. – 2013. – Вип. 23.1 4. Економіка, планування та управління в галузях.
3. Державна служба статистики України, Експрес-випуск від 14.02.2014 № 88/0/03.5вн-14 - <http://www.ukrstat.gov.ua>
4. Кушлак О.І. Міграція капіталу як умова вступу України в глобальний економічний простір / О.І. Кушлак // www.intkonf.org.
5. Смитюх А. Арифметика корпоративного контролю [Електронний ресурс] / А. Смитюх. – Режим доступу: <http://antiraid.org.ua/2012/02/18/print:page,1,arifmetika-korporativnogo-kontrolja.html>
6. Семененко Д. Ю. Проблеми та перспективи залучення іноземних інвестицій до економіки України / Д.Ю. Семененко // www.masters.donntu.edu.ua.
7. Черпак А. Корпоративний контроль в системі управління акціонерним товариством / А. Черпак // *Вісник Тернопільської академії народного господарства*. – 2011. – № 3. – С. 162-170.

8. Шеховцов В. Визначення шляхів та підходів до управління процесами зміни форми власності підприємств ОПК та можливості у зв'язку з цим державного контролю за їх діяльністю [Електронний ресурс] / В. Шеховцов, О. Шевченко. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/Monitor/May2013/6.htm>
9. Шпильова В. О. Корпоративна культура: сутність та актуальні проблеми сучасності [Електронний ресурс] / В. О. Шпильова // Ефективна економіка. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=70>
10. Штерн Г. Ю. Корпоративне управління: навч. посіб. / Г. Ю. Штерн. – Харків: ХНАМГ, 2011. – 243 с.

References

1. Voloshyn A.I. Povysheniie effektivnosti upravleniia paketami aksii nakhodiashchikhsia v gosudarstvennoi sobstvennosti [Improving the Efficiency of Control Blocks of State-owned Shares]. *Ekonomichnyi prostir [Economic Space]*, no.18. (2012). pp. 102-110.
2. Vyplata dyvidendiv [Payment of Dividends]. *Spravochnik ekonomista [Manual of Economist]*. <http://www.economist.net.ua/?q=node/174>.
3. Derzhavnyi komitet statystyky Ukrainy [State Statistics Committee of Ukraine]. <http://www.ukrstat.gov.ua>.
4. Kushlak O.I. Migrantska kapitalu yak umova vstupu Ukrainy v hlobalnyi ekonomichnyi prostir [The Migration of Capital as a Condition of Entry of Ukraine in the Global Economic Space]. <http://www.intkonf.org>.
5. Smitiukh A. Arifmetika korporativnogo kontroliia [Arithmetic Corporate Control]. <http://antiraid.org.ua/2012/02/18/print:page,1,arifmetika-korporativnogo-kontrolja.html>
6. Semenenko D.Yu. Problemy ta perspektyvy zaluchennia inozemnykh investytsii do ekonomiky Ukrainy [Problems and Perspectives of Attraction Foreign Investments in Ukraine's Economy]. <http://www.masters.donntu.edu.ua>.
7. Cherpak A. Korporativnyi kontrol v systemi upravlinnia aktsionernym tovarystvom [Corporate Control in the System of Management of a Joint-stock Company]. *Visnyk Ternopilskoi akademii narodnoho hospodarstva [Bulletin of Ternopil Academy of National Economy]*, no. 3. (2011). pp. 162-170.
8. Shekhovtsov V., Shevchenko O. Vyznachennia shliakhiv ta pidkhodiv do upravlinnia protsesamy zminy formy vlasnosti pidpriemstv OPK ta mozhlyvosti u zviazku z tsym derzhavnoho kontroliu za ikh diialnistiu [Determining of Ways and Approaches to Manage the Enterprises (OPK) and the State Control for their Activities]. <http://www.niss.gov.ua/Monitor/May2013/6.htm>
9. Shpylova V.O. Korporativna kultura: sutnist ta aktualni problemy suchasnosti [Corporate Culture: the Essence and Problems of Modernity]. *Efektivna ekonomika [Effective Economy]*. <http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=70>
10. Shtern H.Yu. Korporativne upravlinnia: navchalnyi posibnyk [Corporate Governance: Educational Accessory]. Kharkiv: KhNAMH, 2011. 243 p.

ДАНІ ПРО АВТОРА

Ігнатенко Микола Васильович, кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки підприємства ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди»
вул. Сухомлинського, 30 ауд.103, м.Переяслав-Хмельницький, 08401, Україна

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Игнатенко Николай Васильевич, кандидат экономических наук, доцент кафедры экономики предприятия ГБУЗ «Переяслав-Хмельницкий ГПУ имени Григория Сковороды»
ул. Сухомлинского, 30 ауд.103, м.Переяслав-Хмельницкий, 08401, Украина

DATA ABOUT THE AUTHOR

Ignatenko M.V., Ph.D in Economics Science, Associate
SHEE «Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University»
30, Sukhomlynskyi st., 103 flat, Pereiaslav-Khmelnytskyi, Kyiv region, 08401, Ukraine

УДК 332.142

РЕГІОНАЛЬНА ІНВЕСТИЦІЙНА ПОЛІТИКА

Герасенко В.П.

Ключові слова: регіон, інвестиційна політика, механізм реалізації регіональної інвестиційної політики, пріоритети інвестиційної діяльності в регіоні, інвестиційний клімат, інвестиційна активність, форми залучення інвестиційного капіталу.

РЕГИОНАЛЬНАЯ ИНВЕСТИЦИОННАЯ ПОЛИТИКА

Герасенко В.П.

В статье рассмотрено содержание региональной инвестиционной политики; механизмы ее реализации, обоснования и выбора приоритетов инвестиционной деятельности в регионе;

предложена программа по формированию привлекательного инвестиционного климата в регионе; отражены направления совершенствования инвестиционной политики в Республике Беларусь, включая совершенствование форм привлечения иностранного капитала, инструменты и механизмы повышения инвестиционной активности.

Цель: активизировать региональную инвестиционную деятельность на основе совершенствования региональной инвестиционной политики.

Методология: Инструментарий исследования базируется на общенаучных методах познания.

Результаты работы: в рамках региональной политики предложены механизмы реализации региональной инвестиционной политики, обоснования и выбора приоритетов инвестиционной деятельности в регионе; разработана программа формирования привлекательного инвестиционного климата в регионе; предложены направления совершенствования инвестиционной политики в Республике Беларусь, включая формы привлечения иностранного капитала.

Ключевые слова: регион, инвестиционная политика, механизм реализации региональной инвестиционной политики, приоритеты инвестиционной деятельности в регионе, инвестиционный климат, инвестиционная активность, формы привлечения инвестиционного капитала.

REGIONAL INVESTMENT POLICY

Gerasenko V.P.

The article deals with the content of a regional investment policy; mechanisms for its implementation, study and choice of priorities of investment activity in the region; proposed program for the development of an attractive investment climate in the region; reflected directions of improvement of the investment policy in the Republic of Belarus, including the improvement of the forms of attracting foreign capital, tools and mechanisms for increasing investment activity.

Objective: To strengthen the regional investment activity by improving the regional investment policy.

Methodology: The study is based on a toolkit of general scientific methods of cognition.

The results: in the framework of regional policy of the mechanisms of implementation of the regional investment policy, justification and selection of investment priorities in the region; a program for creating a favorable investment climate in the region; suggested ways of improving the investment policy in the Republic of Belarus, including the form of attracting foreign capital.

Keywords: region, investment policy, the mechanism of realization of the regional investment policy, investment priorities in the region, investment climate, investment activity, forms of attracting investment capital.

Введение. В условиях реформирования экономики возникает необходимость как концентрации потенциальных возможностей для повышения темпов экономического роста, наращивания экспортного потенциала с целью привлечения дополнительных инвестиций в экономику страны и повышения на этой основе уровня жизни населения, так и совершенствования региональной инвестиционной политики. Необходимо учитывать влияние комплекса факторов развития рынков инвестиционных ресурсов, мотивационных факторов поведения инвесторов, государственной бюджетной и инвестиционной политики. В переходных условиях на первое место выходит потребность активизации инвестиционной деятельности региона с учетом совокупности инвестиционных интересов всех региональных субъектов и стратегических целей социально-экономического развития.

Постановка проблемы. Перед региональной экономической наукой встает задача научно обоснованного формирования новых условий повышения инвестиционной активности в регионе через совершенствование системы регулирования инвестиционной деятельности, анализ факторов активности инвесторов, разработку мотивационного механизма инвестиционного рынка, целевое увеличение объемов инвестиций с направлением ресурсов в приоритетные направления экономики [1].

Методология проведения работы. Современное состояние отечественной экономики требует реализации структурных преобразований, направленных на формирование конкурентоспособного производства, базирующегося на инновационной основе. Особенно актуальными становятся разработка и реализация механизмов активной государственной политики в инвестиционной сфере, а также гибкого и модифицирующегося взаимодействия рыночных структур и государственного регулирования [2].

1. Механизм реализации региональной инвестиционной политики

Практическое достижение целей инвестиционной политики региона связано с созданием и обеспечением эффективного функционирования механизма ее реализации.

В нашем понимании *механизм политики* включает общественные институты, реализующие конкретные мероприятия в рамках поставленной цели, а также ресурсы, выделенные для достижения целей.

Региональная инвестиционная политика – это система мер, осуществляемых региональными органами власти и управления по привлечению и рациональному использованию инвестиционных ресурсов всех форм собственности с целью устойчивого и социально-ориентированного развития региона.

Система формирования и реализации региональной инвестиционной политики должна представлять конструкцию из ряда взаимосвязанных и взаимозависимых блоков.

Первый блок – это *основные факторы*, от которых будет зависеть содержание региональной инвестиционной политики и, соответственно, механизм ее реализации. К ним относятся:

- 1) инвестиционный климат в регионе [3, с. 15];
- 2) показатели формирования инвестиционного потенциала региона;
- 3) уровень инвестиционных рисков;
- 4) факторы внутреннего и внешнего воздействия.

Приведенные *основные факторы* главным образом связаны с объективно обусловленными региональными особенностями экономики, которые в свою очередь определяют комплекс природно-географических, исторических, демографических и других факторов. Факторы внешнего воздействия связаны с влиянием условий деятельности, определяемых республиканским законодательством и общегосударственной экономической и инвестиционной политикой.

Второй блок представляет непосредственно *этапы формирования инвестиционной политики*:

- 1) определение целей и главных приоритетов инвестиционной политики;
- 2) формирование региональной инвестиционной программы;
- 3) разработка принципов механизма реализации региональной инвестиционной политики.

Цели и приоритеты региональной инвестиционной политики зависят от целей и задач общей социально-экономической политики конкретного региона.

Третий блок механизма реализации инвестиционной политики должен состоять из средств, с помощью которых предусматривается достижение намеченных целей. Основополагающими элементами этого блока являются комплекс применяемых экономических, административных, социально-психологических методов управления и система правового, организационного, информационного обеспечения его действия.

Целенаправленное воздействие органов регионального управления на всех участников инвестиционного процесса в интересах достижения намеченных целей социально-экономического развития региона является *сущностью механизма реализации инвестиционной политики*.

Формирование и реализация региональной инвестиционной политики представляет собой комплексную многоступенчатую задачу, каждый из этапов которой требует отдельной проработки и постоянной адаптации к изменяющимся условиям функционирования социально-экономической системы региона.

Динамичность инвестиционного процесса обуславливает наличие гибких форм его организации и управления, что, в свою очередь, требует комплексного регулирования основных его стадий с ориентацией на конечные результаты. В процессе реализации инвестиционной деятельности все ее участники используют сочетания различных методов с соответствующим разнообразием форм, стимулов и ограничений. Все это, безусловно, отражает сложность, как самого инвестиционного процесса, так и *механизма реализации инвестиционной политики*, сущность которого состоит в целенаправленном воздействии региональных органов власти и управления на развитие инвестиционного процесса в направлении, заданном стратегическими документами социально-экономического развития региона. Исходя из такого понимания сущности рассматриваемого механизма, следует акцентировать внимание на то, что инвестиционная политика является частью региональной социально-экономической политики, поэтому ее реализация должна быть направлена на достижение целей социально-экономического развития региона.

Под *механизмом реализации региональной инвестиционной политики* необходимо понимать совокупность инструментов (методов, моделей), при помощи которых органы государственного управления воздействуют на участников инвестиционного процесса в целях решения первоочередных задач социально-экономического развития региона.

К числу *главных целей* функционирования предлагаемого механизма относятся:

- мобилизация инвестиционных ресурсов в регионе;
- формирование инвестиционных потоков и направление их в сектора и отрасли экономики, где обеспечивается наибольшая эффективность от вложений;
- повышение эффективности использования инвестиций;
- прогресс инвестиционной активности в регионе.

Функции, которые призван выполнять данный механизм, состоят в:

- упорядочении воспроизводственного процесса с помощью формирования благоприятной инвестиционной среды и соответствующей системы государственного регулирования;
- реализации инвестиционного потенциала территории;
- формировании мотивационного механизма процесса инвестирования;
- снижении возможных или ожидаемых противоречий экономических интересов участвующих субъектов.

Содержание механизма реализации инвестиционной политики в регионе, которое, по нашему мнению, можно охарактеризовать как *процесс концентрации и мобилизации инвестиционных ресурсов*, организации контроля за их эффективным использованием, выработки регулирующих воздействий, направленных на усиление позитивных тенденций в инвестиционной сфере и ослаблении негативных.

Особенностью механизма реализации региональной инвестиционной политики является его направленность на согласование интересов всех участвующих сторон. Поэтому важное место в структуре рассматриваемого механизма занимает мотивационный блок, который обеспечивает взаимодействие участников инвестиционного процесса не только между собой, но и с внешней средой. При этом может иметь место противоречие интересов участников, поэтому важно установить полный спектр движущих мотивов.

2. Механизм обоснования и выбора приоритетов инвестиционной деятельности в регионе

Основу совершенствования региональной инвестиционной политики в регионе должен составлять системный подход, согласно которому необходимо осуществить комплекс мероприятий, включающих в себя создание более благоприятного имиджа и улучшение инвестиционного климата территории, формирование элементов инвестиционного рынка, совершенствование законодательного обеспечения региональных инвестиционных процессов и др.

В целях развития инвестиционного потенциала регионов Республики Беларусь все большую актуальность приобретает выбор приоритетных направлений эффективного вложения средств.

Важность выявления региональных приоритетов обусловлена крайней необходимостью концентрации ограниченных инвестиционных ресурсов на наиболее острых проблемах развития или направлениях, способных обеспечить конкурентные преимущества региональной экономики как на рынке интеграционных образований постсоветских стран, так и мировом рынке. Выбор стратегических направлений инвестиционной политики позволяет сосредоточивать инвестиционные ресурсы на четко обозначенных в ней целях, что в конечном итоге повышает эффективность инвестиционного процесса в регионе.

В этой связи в целях совершенствования регионального управления инвестиционной деятельностью необходимо выделять *инвестиционные приоритеты*, то есть совокупность наиболее перспективных направлений развития, обусловленных складывающимися предпочтениями потенциальных инвесторов, осуществляющих вложения в определенные объекты и проекты, цель которых – обеспечение достижения стратегических целей и эффективное повышение конкурентных преимуществ региона.

В настоящее время актуально решение проблемы разработки методов оценки, выбора и установления приоритетов экономического развития, с отбором и ранжированием отраслей производства в региональном аспекте.

Методы технико-экономического обоснования приоритетного развития отраслей и производств должны находиться в русле *общей концепции построения рыночных отношений*, предусматривающей использование экономических механизмов, при формировании инвестиционных средств конкретными хозяйствующими субъектами, с целью концентрации их на реализации приоритетных направлений.

При определении инвестиционных приоритетов региона необходимо, прежде всего, учитывать, что в условиях напряженности формирования республиканского, региональных и местных бюджетов, низкой платежеспособности большей части финансово-кредитных учреждений, предприятий сферы материального производства и населения, изыскать необходимые финансовые ресурсы для надлежащего обеспечения направлений модернизации экономики региона сложно. В этих условиях становится практически неизбежной необходимость более качественного научного обоснования соответствующих приоритетов инвестиционной политики, важнейшими элементами которого должны стать сокращение их общего количества и ориентация на получение максимального социально-экономического эффекта.

В числе приоритетных направлений формирования новой структуры экономики, отвечающей перспективам перехода к ее устойчивому росту целесообразно выделить следующие:

- идентификация «точек роста» и выделение из хозяйственного оборота неэффективных предприятий и производств;
- критериями отнесения к «точкам роста» являются способность формирования «секторов роста», содействие развитию социальной сферы и повышению уровня жизни населения, увеличение рабочих мест внутри региона, экспортная ориентация и обеспечение импортозамещения, увеличение поступлений в бюджеты всех уровней, улучшение экологической обстановки;
- оценка платежеспособного спроса и потребностей в товарах и услугах, формируемых на основе учета государственных нужд и программ республиканского, регионального и местного уровней управления и развитие системы государственных закупок;
- реализация системы плановых проектов и программ (научных, инновационных, производственных), базирующихся на результатах анализа перспектив развития мирового рынка и нацеленных на прорыв в среднесрочной перспективе на новые сегменты рынка и обеспечение в будущем жизненно важных национальных интересов.

Отмеченные направления структурной политики могут быть взяты за основу и адаптированы в регионах с учетом сложившихся социально-экономических условий и особенностей их развития.

Важнейшим приоритетом инвестиционной политики является расширенное воспроизводство. Для его реализации необходимо первоочередное инвестирование развития высокотехнологичных средств труда и предметов труда, путем приоритетного инвестирования новаций, с последующим восстановлением всей цепочки научно-технологического цикла.

При расширении функций сбережения и инвестирования финансово-кредитной системой региональной экономики и обеспечения устойчивого экономического роста следует уделять надлежащее внимание формированию потенциала структурно-инновационной модернизации основного капитала всех отраслей национальной экономики, обеспечить стабильное социально-экономическое развитие за счет приоритетного развития наукоемкого технологического базиса расширенного воспроизводства.

В целях определения приоритетных направлений инвестирования представляется актуальной разработка методических подходов, позволяющих отслеживать состояние и развитие отраслей экономики региона.

Как показывает международный опыт, одним из эффективных способов оценки привлекательности отраслей экономики для инвестирования является *количественный анализ различных сторон их финансово-экономической деятельности*. Для этой цели в мировой практике используется система коэффициентов, фактические значения которых сравниваются со значениями, рекомендованными в качестве нормативных.

Коэффициенты, отражающие финансово-экономическое положение отраслей экономики региона, приведены в таблице.

Коэффициенты, отражающие финансово-экономическое положение отраслей экономики региона

№ п/п	Основной коэффициент	Коэффициенты, характеризующие основной коэффициент
1.	Финансовой устойчивости	коэффициент автономии
		коэффициент отношения выручки от реализации к просроченной дебиторской задолженности и авансов
		коэффициент отношения выручки от реализации к просроченной кредиторской задолженности
2.	Деловой активности	коэффициент оборачиваемости запасов
		коэффициент оборачиваемости капитала
3.	Эффективности	коэффициент рентабельности всего капитала
		коэффициент рентабельности продаж
		коэффициент рентабельности собственного капитала
4.	Динамики развития отрасли	коэффициент темпов роста
5.	Ликвидности	общий коэффициент покрытия

Для получения сводной характеристики экономико-финансового положения отраслей рассчитывается интегральный показатель, учитывающий значение каждого из рассмотренных коэффициентов, а также их значимость.

Инвестиционные приоритеты региона (отраслевые и территориальные) должны вытекать из общей стратегии его социально-экономического развития.

В условиях рецессии мировой экономики, когда платежеспособный спрос уменьшается, важнейшим вопросом является определение отраслевой структуры инвестиций. В этой связи достаточно эффективным является вложение средств в те производства, в которых спрос стабилен.

Приоритетной задачей инвестирования является достижение устойчивого роста сильных и динамично развивающихся отраслей промышленности путем включения их проектов в различные республиканские программы и привлечения крупных внешних инвесторов. Депрессивные же отрасли промышленности, важные для жизнеобеспечения региона и имеющие экспортный потенциал требуют первоочередной поддержки из республиканского бюджета.

Кроме того, определение региональных инвестиционных приоритетов должно исходить из оценки критериев инвестиционной привлекательности регионов. При этом для каждого региона страны должен быть выделен свой блок инвестиционных приоритетов, удовлетворяющих следующим требованиям: направленность на развитие «отстающих» факторов инвестиционного потенциала и снижение уровня риска, поддержание отраслей специализации региона, диверсификация его хозяйства с целью уменьшения зависимости социально-экономической ситуации в нем от состояния доминирующей отрасли.

Таким образом, для обоснования и выбора приоритетов инвестиционной деятельности в регионе необходимо создание такой системы, которая позволяет учитывать потенциальные возможности республиканского, регионального и местных бюджетов, а так же реальную на каждый период времени платежеспособность финансово-кредитных учреждений, предприятий сферы материального производства и населения, изыскивать необходимые финансовые ресурсы для надлежащего обеспечения направлений модернизации экономики региона.

3. Программа по формированию привлекательного инвестиционного климата в регионе

В настоящее время в Беларуси приняты нормативно-правовые акты по поддержке и стимулированию инвестиционной деятельности, которые провозглашают общие принципы защиты инвесторов, их права, а порой даже конкретные льготы и гарантии частным инвесторам.

В ходе разработки программ социально-экономического развития регионов необходимо учесть заявки и предложения местных органов власти.

Основной целью программ должно явиться создание инвестиционной привлекательности административно-территориальных единиц, чтобы в их экономику пошли инвестиции и, прежде всего, частные и иностранные. Для достижения этой цели в региональных программах необходимо предусмотреть решение следующих задач:

- использовать имеющиеся инвестиционные ресурсы с максимальной эффективностью. Эффективность в данном случае означает не только наибольшую загрузку производственных мощностей, но и получение максимума прибыли и отдачи для экономики региона;

- увеличивать объемы накопления посредством реализации программных мероприятий. Доля накопления в валовом региональном продукте должна быть повышена и улучшена его структура;
- создать наилучшие условия для трансформации накоплений, сбережений населения, а также средств потенциальных инвесторов в инвестиции: полная, достоверная, актуальная информация, благоприятное законодательство, привлекательность хозяйствующих субъектов и региона в целом, сильные и надежные финансовые институты и посредники, обслуживающие рынок;
- повысить эффективность инвестиций в результате выполнения программных мероприятий и с этой целью увеличить в максимально возможной степени долю частных инвестиций;
- найти оптимальное соотношение между краткосрочными и долгосрочными инвестициями;
- осуществить структурную перестройку экономики путем приоритетного направления дополнительно привлеченных инвестиций в модернизацию оборудования, внедрение новых передовых технологий, повышение конкурентоспособности выпускаемой продукции предприятиями регионов;
- создать в каждом районном центре новые производства, выпускающие востребованную на внутреннем и внешнем рынке продукцию;
- вызвать экономические предпосылки для решения социальных проблем, стоящих перед регионами страны.

Подъем производственного потенциала регионов позволит существенно увеличить доходную базу бюджетов всех уровней.

С целью выполнения этих задач необходимы не только стимулы и ресурсы для продолжения экономического роста, нужны, главным образом, институциональные условия, образующие благоприятную среду, в которой характерно преобладание позитивных мотивов над негативными, существенное снижение инвестиционных рисков, наличие минимума административных препятствий для тех предпринимателей, кто хочет инвестировать и производить.

Система мероприятий программы должна предусматривать решение конкретных задач, взаимосвязанных и скоординированных по времени, ресурсам и исполнителям на всех стадиях ее реализации.

В рамках организационной работы необходимо создать эффективную систему управления инвестиционными процессами в регионах [4]. Для этого требуется сформировать региональный координирующий инвестиционный орган на правах юридического лица, в функции которого необходимо вменить эффективное продвижение и сопровождение инвестиционных проектов. Разработать четкую и простую систему разрешительно-согласовательных процедур для участников инвестиционного процесса, позволяющую сократить до минимума процесс согласования и ускорить, таким образом, период реализации проектов. Необходимо создать специализированную инфраструктуру инвестиционного рынка в регионах и обеспечить взаимодействие всех его участников.

Важнейшей задачей региональной инвестиционной политики является проведение постоянной системной работы по поддержке инвестиционной деятельности в регионе, используя для этого печатные средства массовой информации, электронные СМИ, включая современные сетевые технологии; проведение специализированных выставок проектов, пресс-конференций, круглых столов по вопросам привлечения инвестиций, полиграфическую деятельность.

Одним из главных условий реализации программы является ее стабильное финансовое обеспечение. С целью концентрации финансовых ресурсов, направляемых на реализацию программы, может быть сформирован бюджет программы, основными источниками финансирования которого будут бюджетные целевые средства финансирования инвестиционных проектов, внебюджетные фонды различного назначения, а также привлеченные средства, включая иностранные инвестиции.

Непосредственно бюджетное финансирование программы предлагается осуществлять за счет консолидации средств на ее реализацию из различных источников: областного бюджета, внебюджетных источников, а также за счет привлечения средств местных бюджетов.

Средства областного бюджета предлагается использовать, в первую очередь, на создание в области необходимой инфраструктуры инвестиционного рынка, а также для реализации различных мероприятий по информационной обеспеченности инвестиционной деятельности (издание различных буклетов, каталогов инвестиционных проектов, свободных промышленных площадей, инвестиционного паспорта региона (области, района), выпуска CD-дисков об инвестиционной привлекательности региона, создание интернет-страницы сформированной региональным координирующим инвестиционным органом).

Внебюджетные средства предприятий и организаций необходимо привлекать к финансированию ряда мероприятий программы, в порядке долевого участия: для издания ежегодника по инвестиционной деятельности, обеспечения регулярного представления потенциальным инвесторам оперативно обновляемой статистической информации по динамике развития экономики регионов, а также для рекламного оформления их территории.

Отдельные мероприятия и проекты программы могут финансироваться за счет привлечения дополнительных средств, включая кредиты и иностранные инвестиции.

Управление программой, сформированной региональным координирующим инвестиционным органом, должно проводиться по следующим направлениям:

- создание системы мониторинга реализации программы и обеспечение ее функционирования;

- ежегодное корректирование совместных действий органов государственного управления, местной власти регионов с организациями-исполнителями программы;
- разработка предложений по совершенствованию нормативно-правовых документов обеспечения выполнения программы, а также формирование перечня первоочередных работ и координационных планов;
- содействие разработке и реализации мероприятий по выполнению проектов программы на уровне административно-территориальных единиц;
- ежегодное уточнение, корректировка с учетом выделяемых на реализацию программы финансовых средств, целевых показателей и затрат по программным мероприятиям, механизмов реализации программы и состава исполнителей.

Контроль за реализацией программы осуществляет государственный заказчик. Разрабатывается комплекс мероприятий в рамках программы по созданию благоприятного инвестиционного климата для привлечения инвестиций в экономику.

Таким образом, для выполнения задач поставленных в программе необходимы не только стимулы и ресурсы для продолжения экономического роста, нужны, главным образом, институциональные условия, образующие благоприятную среду, для которой характерно преобладание позитивных мотивов над негативными, наличие минимума административных препятствий для тех предпринимателей, кто хочет инвестировать, а так же существенное снижение инвестиционных рисков.

4. Совершенствование инвестиционной политики в Республике Беларусь

4.1 Инструменты и механизмы повышения инвестиционной активности

В стране давно назрела объективная необходимость создать прогрессивный инвестиционный потенциал, разработать механизмы аккумуляции финансового капитала и денежных ресурсов, установить стимулы для роста сбережений и формирования дополнительных кредитных ресурсов. Универсальных инструментов формирования соответствующего типа экономического поведения нет и не может быть по причине различия экономических моделей развития в разных странах, особенностей эволюции ситуации в тот или иной период времени.

Эффективным действием по формированию инвестиционного потенциала и стимулирования экономической динамики является путь по либерализации рынков, цен на товары и ресурсы, при одновременном снижении налогов. При этом у предпринимателей и хозяйствующих субъектов появится возможность использовать большую часть получаемых доходов на накопление.

Сам процесс формирования и использования дополнительных кредитных ресурсов связан с методами регулирования денежного и финансового рынка и спецификой экономической стратегии страны. Если в рамках принятой стратегии развития ставка делается на стимулирование накопления и формирование инвестиционного потенциала, то можно использовать следующие активные механизмы:

- изменение процентной ставки Национального банка Республики Беларусь с целью создания мощного макроэкономического регулятора на денежном и финансовом рынке. Повышение учетной ставки ведет к удорожанию кредита, а это будет привлекать денежные ресурсы, используемые на потребление или покупку акций и иных ценных бумаг;
- валютная политика, как средство использования накоплений в СКВ и их возможного привлечения и использования в виде кредитных ресурсов. Это относится и к формированию обменного курса, который может быть выгодным для конвертации и к созданию условий для притока капитала и свободного его перемещения;
- фондовый рынок, устойчивость и надежность его функционирования.

Кроме отмеченных основных составляющих активизации привлечения кредитных ресурсов существенное значение имеет и использование современных технологий денежного обращения.

Для увеличения объемов привлекаемых денежных ресурсов (причем не только со стороны «внутренних» субъектов, но и внешних) применимы следующие меры:

- создание надёжной системы гарантий вложений и сбережений. Это может обеспечиваться надёжной системой страхования вкладов;
- развитие региональных программ жилищного строительства и создания широкой сети финансовых участников;
- использование эффективной системы налогообложения на физических лиц, размещающих деньги на депозитные счета, что стимулирует процесс сбережений и инвестирование денег домашних хозяйств в экономику;
- проведение соответствующей идеологической и пропагандистской работы по привлечению денежных ресурсов в страну.

Данные методы являются необходимыми и первоочередными в деле расширения кредитных ресурсов в стране и вовлечения в экономический оборот средств хозяйствующих субъектов, местных органов власти и домашних хозяйств.

4.2. Совершенствование форм привлечения иностранного капитала

Существует прямая необходимость в сотрудничестве с иностранными инвесторами и привлечении иностранного капитала в экономику нашей страны.

Работы на государственном уровне по привлечению в страну иностранного капитала может включать:

- разработку концепции привлечения иностранных инвестиций, её обсуждение и утверждение Президентом;
- развитие нормативно-правовой базы, способствующей привлечению иностранных инвесторов в Республику Беларусь;
- создание системы государственного управления процессом привлечения иностранных инвесторов.

Проблема привлечения иностранных инвестиций может быть увязана с организацией производства продукции на базе использования лучших зарубежных образцов с помощью импорта лицензий.

Для разработки и реализации такой политики представляется целесообразным:

- заключить с развитыми странами соглашение о сотрудничестве в области технологического обмена;
- создать при отраслевых концернах фонды для долевого финансирования импорта технологий по основным направлениям структурной перестройки.

Одним из каналов притока финансовых ресурсов может стать создание определённых условий для размещения в Республике Беларусь филиалов крупнейших иностранных банков и представительств международных компаний и корпораций, работающих со странами СНГ, Балтии и Восточной Европы.

Деятельность филиалов иностранных банков должна быть поставлена под адекватный финансовый контроль. Такой подход позволит значительно улучшить работу по привлечению финансовых ресурсов и обслуживанию инвестиционных потоков.

Выводы. В результате проведенного исследования обоснована необходимость совершенствования региональной инвестиционной политики. Предложен механизм реализации региональной инвестиционной политики. Разработан механизм обоснования и выбора приоритетов инвестиционной деятельности в регионе. Предложены направления совершенствования инвестиционной политики в Республике Беларусь, включая инструменты и механизмы повышения инвестиционной активности, а так же совершенствования форм привлечения иностранного капитала.

Список использованных источников

1. Герасенко В.П., Насеко Г.А., Герасенко П.В. *Инвестиционный менеджмент: комплексная концепция. Монография.* Гомель: Белорусский центр бизнеса «Альтаир», 2000. – 60 с.
2. Герасенко В.П. *Модель инвестиционной политики региона // Опыт и проблемы инвестирования предприятий и регионов. Материалы международной научно-практической конференции. 9 октября 2003 г. / УО «ВГТУ».* – Витебск. – С. 91-97.
3. Герасенко А.В. *Формирование и реализация инвестиционных решений в системе потребительской кооперации / А.В. Герасенко; под науч. ред. В.Ф. Медведева.* – Минск: Право и экономика, 2013. – 138 с.
4. Герасенко В.П., Мельник М.В., Козлова О.Л., Петров-Рудаковский А.П. *Организационно-экономический механизм управления инвестициями // Сборник докладов V научно-методической конференции студентов и преподавателей ВФ УО ИСЗ.* – Витебск: Витебский филиал УО «Институт современных знаний», 2003. – С. 137-138.

References

1. Gerasenko V.P., liqueurs G.A. Gerasimenko P.V. *Investment management: a comprehensive concept. Monograph. Gomel Belarus «Altair» business center, 2000. - 60 p.*
2. Gerasenko V.P. *Investment Policy Model Region // Experience and problems of investment companies and regions. Proceedings of the international scientific-practical conference. October 9, 2003 / EE «VGTU».* - Vitebsk. - P. 91-97.
3. Gerasenko A.V. *Development and implementation of investment decisions in the system of consumer cooperatives. ; under the scientific. Ed. VF Medvedev.* - Minsk: Law and Economics, 2013. -138 p.
4. Gerasenko V.P., Melnik M.V., Kozlov O.L. Petrov-Rudakovskiy A.P. *Organizational-economic mechanism of investment management // Proceedings of the V Scientific Conference of students and teachers WF UO satellites.* - Vitebsk: the Vitebsk branch of the educational establishment «Institute of Modern Knowledge», 2003. - P. 137-138.

ДАНІ ПРО АВТОРА

Герасенко Володимир Петрович, доктор економічних наук
Білоруський державний економічний університет
Проспект Партизанський, 26, ауд.704, 220070, м. Мінськ, Республіка Білорусь

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Герасенко Владимир Петрович, доктор экономических наук
Белорусский государственный экономический университет
Проспект Партизанский, 26, ауд.704, 220070, г. Минск, Республика Беларусь

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Gerasenko Vladimir Petrovich, Doctor of Economics
Belarus State Economic University
2nd Cycle lane, 3 (hostel № 6), section 21, 220033, Minsk, Republic of Belarus

ЛЮДСЬКИЙ КАПІТАЛ ЯК ОСОБЛИВИЙ НЕМАТЕРІАЛЬНИЙ АКТИВ ПІДПРИЄМСТВА**Гільорме Т.В.**

Предметом дослідження є особливості оцінювання людського капіталу як складової нематеріальних активів, що дозволяє підвищити ринкову вартість суб'єкта господарювання.

Метою написання статті є: практичні рекомендації щодо оцінювання людського капіталу на засадах теорії нематеріальних активів.

Методологія проведення роботи. Робота виконана з використанням аналітичного та системного методів досліджень.

Результати роботи. У роботі увага акцентується на вивченні особливостей людського капіталу як специфічного нематеріального капіталу, методів оцінювання людського капіталу, розрахунок показників витрат «часу життя» (проекту) (LCC) та вартість відкладених рішень (CoD) відповідно до альтернативної теорії витрат, обґрунтування вибору моделі обліку витрат на людський капітал в залежності від обсягів повноважень та обов'язків управлінців, особливості вибору моделі обліку витрат на людський капітал в залежності від класифікації центрів відповідальності.

Галузь застосування результатів: проведення наукових досліджень щодо оцінювання людського капіталу суб'єктів господарювання у кризових умовах.

Висновки. Суб'єкт господарювання через специфіку своєї діяльності, індивідуальності організаційної побудови, може самостійно формувати модель обліку та оцінки людського капіталу та на цій основі будувати стратегії розвитку підприємства в кризових явищах. Перспективою подальших розробок є дослідження обліку витрат на персонал підприємства в залежності від життєвих циклів персоналу та підприємства, розробка теоретико-методичних засад корпоративних соціальних звітів щодо людського капіталу, удосконалення методики оцінки вартості персоналії (особливо залишкової та ліквідаційної вартості) тощо.

Ключові слова: людський капітал, нематеріальний актив, центри відповідальності, моделі обліку витрат, корпоративна соціальна звітність

ЧЕЛОВЕЧЕСКИЙ КАПИТАЛ КАК ОСОБЕННЫЙ НЕМАТЕРИАЛЬНЫЙ АКТИВ ПРЕДПРИЯТИЯ**Гильорме Т.В.**

Предметом исследования являются особенности оценки человеческого капитала как составляющей нематериальных активов, что позволяет повысить рыночную стоимость предприятия.

Целью написания статьи является: практические рекомендации по оценке человеческого капитала на основе теории нематериальных активов.

Методология проведения работы. Работа выполнена с использованием аналитического и системного методов исследований.

Результаты работы. В работе внимание акцентируется на изучении особенностей человеческого капитала как специфического нематериального капитала, методы оценки человеческого капитала, расчет показателей затрат «времени жизни» (проекта) (LCC) и стоимость отложенных решений (CoD) в соответствии с альтернативной теорией затрат, обоснование выбора модели учета затрат на человеческий капитал в зависимости от объемов полномочий и обязанностей управленцев, особенности выбора модели учета затрат на человеческий капитал в зависимости от классификации центров ответственности.

Область применения результатов: проведение научных исследований по оценке человеческого капитала субъектов хозяйствования в кризисных условиях.

Выводы. Субъект хозяйствования в силу специфики своей деятельности, особенности организационного построения, может самостоятельно формировать модель учета и оценки человеческого капитала и на этой основе строить стратегии развития предприятия в кризисных явлениях. Перспективой дальнейших разработок является исследование учета расходов на персонал предприятия в зависимости от жизненных циклов персонала и предприятия, разработка теоретико-методических основ корпоративных социальных отчетов по человеческому капиталу, совершенствование методики оценки стоимости персоналии (особенно остаточной и ликвидационной стоимости) и др.

Ключевые слова: человеческий капитал, нематериальный актив, центры ответственности, модели учета затрат, корпоративная социальная отчетность

HUMAN CAPITAL ASSETS AS A SPECIFIC INTANGIBLE ASSET OF THE ENTERPRISE**Hilorme T.V.**

The subject of the research is the peculiarities of assessing human capital assets as a constituent of intangible assets which allows increasing market value of the business entity.

The objective of the article is to provide practical guidelines regarding the assessment of human capital assets on the basis of the theory of intangible assets.

Methodology of the paper. The paper is conducted with the use of analytical and system approaches to research.

Results of the paper. The work dwells primarily upon studying the peculiarities of the human capital assets as a specific intangible capital, also considering the methods of assessment of human capital, calculating the indicators of 'life cycle' costing (of the project) (LCC) and the cost of delayed decisions (CoD) with regard to the alternative cost theory, substantiating the selection of the model of cost accounting for human resources depending on the scope of authority and managerial responsibilities, as well as particularities of selecting the model for human resources cost accounting according to the classification of responsibility centers.

The sphere of application of the findings: conducting further scientific research in relation to human capital assets of business entities under crisis conditions.

Conclusions. Due to the specific nature of its activity, the business entity is capable of independently forming its accounting and assessment model for human capital assets and, henceforth, use it as a basis for building up strategies of enterprise development in crisis conditions. The prospect of further research lies in the investigation of human capital assets cost accounting of the enterprise with regard to the employee and enterprise life cycles; development of theoretical and methodological principles of corporate social responsibility reports in terms of human capital assets; improvements in the methodology of assessment of the personnel value (specifically, residual value and disposal value), etc.

Key words: human capital assets, intangible asset, responsibility centers, models of cost accounting, corporate social reporting.

Актуальність дослідження. Людський капітал є пріоритетним, невичерпаним капіталом суб'єкта господарювання, що створює додаткову вартість, забезпечує і реалізує стратегічну місію – виживання на глобальних конкурентних ринках. Розвиток людських ресурсів дозволяє пролонгувати професійний шлях персоналії, розвинути властивості під впливом інноваційних технологій. Застосуванні концепції життєвого циклу персоналу як специфічного активу дозволяє враховувати сучасні тенденції формування нового типу економіки, заснованої на знаннях. Постійний розвиток персоналу протягом всього життя, надбання нових, знань, вмінь, підтримці здоров'я та належного рівня життя є необхідною умовою інформаційного суспільства.

Ступінь дослідження даної проблеми вченими. Теоретичні та практичні аспекти проблем оцінювання людського капіталу у сучасних економічних умовах знайшли своє відображення в наукових дослідженнях серед яких слід назвати Бонфура А., Дятлова С.А., Клімова З.М., Косьміна А.Д., Супрун В.А., Кадомцеву В.А. та ін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Відповідно до суто традиційних канонів бухгалтерської методики такий підхід можна вважати достатньо аргументованим, хоча, наприклад, Е.С. Хедріксен та М.Ф. Ван Бреда [9, с. 396] та деякі інші провідні вчені у сфері обліку і звітності поняття «нематеріальні активи» класифікують як надумане, таке, що чітко не відрізняється від витрат майбутніх періодів. У сучасних економічних школах представлено безліч напрямків досліджень з проблематики методології обліку витрат та інвестицій на людський капітал. Зокрема, Давидюк Т.В. [2, с.168] розроблено процесну модель управління витратами на людський капітал з урахуванням фазами процесу інвестування у формування та відтворення, витрат на використання людського капіталу. Починок Н. В. [6] пропонує використовувати методику відображення в обліку витрат на людський капітал за фазами процесу відтворення, що може бути підґрунтям для поєднання інвестиційного та витратного підходів щодо відображення витрат на персонал. Тютлікова В. В. [7] розробила організаційно-методичний підхід до обліку трудових ресурсів підприємства як облікової категорії. Фонарьова Т.А. [8] розглядає особливості «модель обліку витрат на заміщення працівника», що на відміну від хронологічної моделі додатково враховуються: втрати від зниження обсягу виробництва в результаті утворення вакантної посади; втрати від продуктивності праці самого працівника і його колег у результаті зниження трудової «моралі» у період перед звільненням; низька продуктивність праці нового працівника в період адаптації на виробництві тощо. Віддаючи належне науковому доробку та практичній значущості отриманих результатів, слід зазначити, що певне коло завдань зіставлення доходів та витрат у людські ресурси, визначення ефекту від реалізації конкретних витрат на персонал інвестиційного характеру, урахування альтернативних витрат при визначенні очікуваної майбутньої економічної вигоди, розробка внутрішньої (корпоративної) соціальної звітності залишаються розробленими недостатньо.

Предметом дослідження є особливості оцінювання людського капіталу як складової нематеріальних активів, що дозволяє підвищити ринкову вартість суб'єкта господарювання.

Мета дослідження полягає у практичних рекомендаціях щодо оцінювання людського капіталу на засадах теорії нематеріальних активів.

Завданнями дослідження є вивчення особливостей людського капіталу як специфічного нематеріального капіталу, методів оцінювання людського капіталу, розрахунок показників витрат «часу життя» (проекту) (LCC) та вартість відкладених рішень (CoD) відповідно до альтернативної теорії витрат, обґрунтування вибору моделі обліку витрат на людський капітал в залежності від обсягів повноважень та обов'язків управлінців, особливості вибору моделі обліку витрат на людський капітал в залежності від класифікації центрів відповідальності.

Методи дослідження. Робота виконана з використанням аналітичного та системного методів досліджень.

Постановка проблеми. Недостатнє обґрунтування постановки на облік, формування та управління, визначення ефективності використання, відображення людського капіталу як елемента нематеріальних

активів в звітності призводить до неможливості визначення ринкової капіталізації підприємства. Парадигма «людський капітал – це витрати підприємства» провокує менеджмент компанії на зниження витрат на відтворення (насамперед, соціальний та професійний розвиток) персоналу при формуванні стратегії мінімізації загальних витрат, особливо в умовах кризових явищ. Але у стратегічному аспекті, особливо в умовах превентивного антикризового управління (у пер. з фр. «preventif» та від лат. «praeventus» означає «попереджувачий що-небудь, запобігачий») всієї сукупності ресурсів, особливо людських, призводить до зменшення конкурентних переваг на глобальних ринках.

Результати дослідження. Традиційний облік розглядає тільки ресурси, які є власністю підприємства. У зв'язку з тим, що персонал, як особливий вид ресурсу, не може бути ні майном, ні є об'єктом власності, представники традиційного обліку не розглядають його як об'єкт обліку – актив (ресурси, контрольований підприємством у результаті минулих подій, використання якого, як очікується, призведе до отримання економічних вигод у майбутньому [4]).

Майбутня економічна вигода людських ресурсів як активу суб'єкта господарювання, є потенціалом, який сприятиме надходженню (прямо або непрямо) грошових коштів і їх еквівалентів шляхом особливого ресурсу – персоналу при для виробництва продукції (надання послуг, здійснення робіт відповідної якості), що здатні задовольнити бажання чи потреби споживачів. Оскільки ці товари, послуги, роботи можуть задовольнити бажання або потреби, споживачі готові платити за них, а отже, сприяти надходженню грошових коштів до суб'єкта господарювання. Також людські ресурси спроможності зменшувати відтік грошових коштів, наприклад, коли альтернативний виробничий процес зменшує витрати на виробництво [4].

Майбутні економічні вигоди, втілені в активі, можуть надходити до суб'єкта господарювання різними шляхами. Наприклад, актив можна використовувати окремо або разом з іншими активами у виробництві товарів чи наданні послуг, призначених для реалізації суб'єктом господарювання; обміняти на інші активи; використати для погашення заборгованості; розподілити між власниками суб'єкта господарювання [4]. Безмовно, персонал як специфічний актив підприємства, факторингу або обміну щодо людських ресурсів не є можливим. Але існування аутсорингу в сфері управління персоналом (HRO, Human Resources Outsourcing). Найчастіше передаються кадрові процеси, що пов'язані з підбором і пошуком співробітників (а також лізингом персоналу та аутстафінг), найменш вживаними – процеси кадрового адміністрування і розрахунку заробітної плати.

Матеріальна форма не є суттєвою для існування активу відповідно до Концептуальної основи фінансової звітності [4]. Персонал потрібен в суспільному виробництві не сам по собі, а для виконання виробничих завдань на робочому місці, функціональних обов'язків. Людські ресурси в залежності від виду економічної діяльності підприємства повинні мати певні персональні властивості, які направлені на адаптацію даної системи в існуючому мінливому зовнішньому та внутрішньому середовищі, особливо в умовах кризових явищ.

Але підприємства зацікавлені у розвитку тих властивостей персоналу, які впливають на пристосування (адаптацію). Аналіз вимог до вакантних місць персоналу підприємств зв'язку, що висувають роботодавці, дозволив класифікувати властивості персоналу на 3 групи: природні властивості, придбані соціально-професійні здібності та системні властивості.

Первинні і розвинені природні здібності (природна властивість) персоналу підприємств безпосередньо впливають на можливості людини в трудовому процесі. Системні властивостей персоналу підприємств зв'язку доцільно розглядати як інтегральні або сукупні властивості, що складається з системи певних властивостей працівника, які знаходять своє відображення в соціально-професійному змісті персоналу, надаючи тим самим цілісність характеристиці рівня здібностей людини до праці.

Багато активів (наприклад, дебіторська заборгованість і нерухомість) пов'язані з юридичними правами, включаючи право власності. При визначенні існування активу право власності не є істотним; таким чином, наприклад, людський капітал є активом, як що суб'єкт господарювання контролює вигоди, які передбачає одержати від цього ресурсу. Незважаючи на те, що здатність суб'єкта господарювання контролювати вигоди, як правило, визначається юридичними правами, людські ресурси, з економічного змісту відповідають визначенню активів, навіть коли юридичного контролю немає.

Активи суб'єкта господарювання є результатом минулих операцій або інших подій. Суб'єкти господарювання, як правило, отримують активи шляхом їх придбання або виробництва; проте інші операції або події також генерують активи [4]. Саме розвиток персоналу дозволяє пролонгувати професійний шлях персоналії, розвинути властивості під впливом інноваційних технологій. Застосуванні концепції життєвого циклу персоналу як специфічного активу дозволяє враховувати сучасні тенденції формування нового типу економіки, заснованого на знаннях. Постійний розвиток персоналу протягом всього життя, надбання нових, знань, вмінь, підтримці здоров'я та належного рівня життя є необхідною умовою інформаційного суспільства.

Всі ці активи не мають матеріально-речовинної форми, не можуть бути відчужені від компанії, мають тривалий термін корисного використання.

При цьому постає питання оцінювання людського капіталу. Серед різноманітних методів, можливо відокремити методи оцінювання нематеріальних активів (рис. 1).

Безумовно, кожен з методів оцінювання людського капіталу має переваги, недоліки та обмеження застосування. Так, до доходних методів пред'являють особливі вимоги до складу експертів, досвіду, інтуїції, системі переваг експертів, що приймають участь у визначенні вартості ЛК. Також пред'являють особливі вимоги до вихідної інформації, на основі якої відбувалася оцінка.

Рисунок 1. Методи оцінювання людського капіталу (ЛК) як елементу нематеріальних активів (НМА) підприємства

Джерело: авторська розробка

Але істотні недоліки діючих методів складаються, головним чином, в тому, що оціночні показники не пов'язані між собою, а кожен нематеріальний актив розглядається ізольовано від сукупності інших. Для коректної оцінки впливу людського капіталу на показники вартості підприємств необхідне формування єдиного кумулятивного нематеріального активу шляхом консолідації кількох різнорідних нематеріальних активів за спільної мети їх використання підприємством. Прикладом такого активу є портфель компетенцій людського капіталу, який слід визначати як специфічний кумулятивний нематеріальний актив підприємства, що представляє собою сукупність взаємопов'язаних елементів (якостей, властивостей ЛК), що використовуються для розробки ефективної стратегії інноваційного розвитку суб'єкта господарювання, підвищення ефективності фінансово-економічної діяльності у зв'язку з тим, що ефективність використання людського капіталу впливає на створення додаткової вартості – прибутку.

Одним із варіантів розвитку (удосконалення) системи бухгалтерського обліку щодо охоплення нею всіх нематеріальних активів та їх вираження сумою інтелектуального капіталу є облікова модель

«Бухгалтерський облік для майбутнього» («Accounting for the future» (AFTF)). Ця модель розроблена як спеціальний інструмент для формування бухгалтерської фінансової звітності про вартість підприємства на основі використання техніки бюджетування капіталу підприємства. Облікова модель «Інтелектуальний коефіцієнт доданої вартості» (Value added intellectual coefficient (VAIC)) є системою індикаторів для вимірювання доданої вартості, що генерується людського капіталом підприємства. В основу розроблення цієї моделі покладено гіпотезу, що додана вартість є основним індикатором трансформацій нематеріальних активів у ринкові активи підприємства [5, с. 65].

Неспроможність системи обліку агрегувати об'єкти людського капіталу, а фінансової звітності за сучасної стандартизації надати ринковим інституціям формалізовану його оцінку і, разом з нею, вартісну характеристику компанії, призводить до використання слабоформалізованих інформаційних моделей. У сучасній практиці використовують Balanced Scorecard, Value Reporting, Enterprise Value Map, Value Explorer тощо; сформульована також концепція «Облік людських ресурсів» (Human Resources Accounting – Е. Фламмохольтц) [5].

В світовій практиці існують два принципових підходів до обліку та оцінки людського капіталу: модель активів («витратна», хронологічна) та модель корисності.

На першому етапі створюється відповідна методологічна платформа обліку та оцінки людського капіталу (оцінка нормативного строку амортизації, оцінка чистих інвестицій, оцінки вартості), при цьому використовується загальні та специфічні наукові принципи, методи, інструменти та інструментарії. На другому етапі у внутрішньої системи управлінського обліку вводяться додаткові рахунки, при цьому за принципом подвійного запису на рахунках обліку, вводяться три рахунки: результативний рахунок «Витрати на людський капітал» (на субрахунках визначаються сальдовим методом витрати на розвиток (професійний, соціальний), адаптацію (професійну, соціальну), мотивацію та інші витрати, пов'язані з формуванням, використанням та відтворенням людського капіталу); відповідні рахунки у активу («Чисті інвестиції в людські ресурси» / «Людський капітал як нематеріальний актив») та пасиву («Відрахування коштів для інвестування в людський капітал»).

На останньому етапі розробляється внутрішня (корпоративна) соціальна звітність щодо людського капіталу, при цьому, на наш погляд, звітність повинна формуватися у двох векторів: баланс людських ресурсів та загальну соціальну звітність. У балансі людський ресурсів доречно відокремити окремі статті та розділи («Формування», «Використання», «Відтворення»). Загальна соціальна звітність для підприємств можлива бути як окремий звіт («Соціальний звіт», «Звіт про соціальну відповідальність», «Звіт про корпоративну соціальну відповідальність»), так і складова корпоративного звіту («Звіт про загальний прогрес», «Звіт про сталий розвиток»). При цьому необхідно провести оцінювання економічної та соціальної ефективності запровадження інвестицій у людський капітал як основа розробки стратегії загального розвитку підприємства у превентивному антикризового управління. До соціальної (корпоративної) звітності як особливої облікової звітності, висуваються ряд обов'язкових вимог: оперативність, визначення плавних та фактичних значень для порівняння та можливості відокремлення статей витрат по структурним підрозділам.

Для нівелювання негативних наслідків «витратної» моделі обліку та оцінки людського капіталу, є друга модель на засадах корисності ресурсу – модель корисності ресурсу в управлінні персоналом суб'єкта господарювання.

Відмінність етапи запровадження моделі корисності ресурсу в управлінні персоналом суб'єкта господарювання є: на першому етапі вводяться методика розрахунку: ефекту кадрових інвестицій, оцінки строку окупності інвестицій в людський капітал, оцінки норми доходності інвестицій в людські ресурси та ін. в залежності від цілей розвитку підприємства та існуючих програм розвитку персоналу, на другому – додаткове введення рахунку «Доходи від корисного використання людського капіталу» (з відповідними субрахунками: «Економічні наслідки зміни трудової поведінки персоналу», «Доходи від інвестицій у людські ресурси» та ін.). На останньому етапі складається баланс інвестицій та доходів у людський капітал (при цьому, на наш погляд, доречно ввести 3 розділи: інвестиції, доходи та показники ефективності інвестицій, згідно методики на першому етапі).

Особливо в умовах антикризового управління визначальне місце відводиться теорії «обліку відповідальності» (Responsibility Accounting), що заснована на концепції «центри відповідальності», у перше запропонованої А. Хігінсом. Теорія Дж. А. Хігінса базувалася на трансформації організаційної структури підприємства – на підприємстві необхідні закріплення витрат за керівниками різних рівнів та систематичний контроль за дотриманням вартості кошторисів за кожною відповідальною особою. На рис. 1 представлено особливості вибору моделі обліку витрат на людський капітал в залежності від класифікації центрів відповідальності.

У табл. 2 представлено обґрунтування вибору моделі обліку витрат на людський капітал в залежності від обсягів повноважень та обов'язків управлінців.

Визначення виду центру відповідальності залежить від організаційної структури підприємства. Так, для лінійно-функціональний – центри, пов'язані з прибутковістю підприємства (ЦВ, ЦД, ЦП), тоді як дивізіональний – ЦП (при стабільному функціонуванні підрозділу, ефективному використанні персоналу) та ЦІ (при існуючих програмах розвитку людських ресурсів, особливо коли термін окупності проекту розвитку ще не наступив).

Обрання загальної моделі обліку витрат на людський капітал для суб'єкта господарювання повинно залежати від декількох факторів, крім організаційної структури, а саме: стадії життєвого циклу підприємства, вимог користувачів управлінської інформації, необхідність отримання не тільки релевантної облікової інформації щодо витрат на людські ресурси тощо.

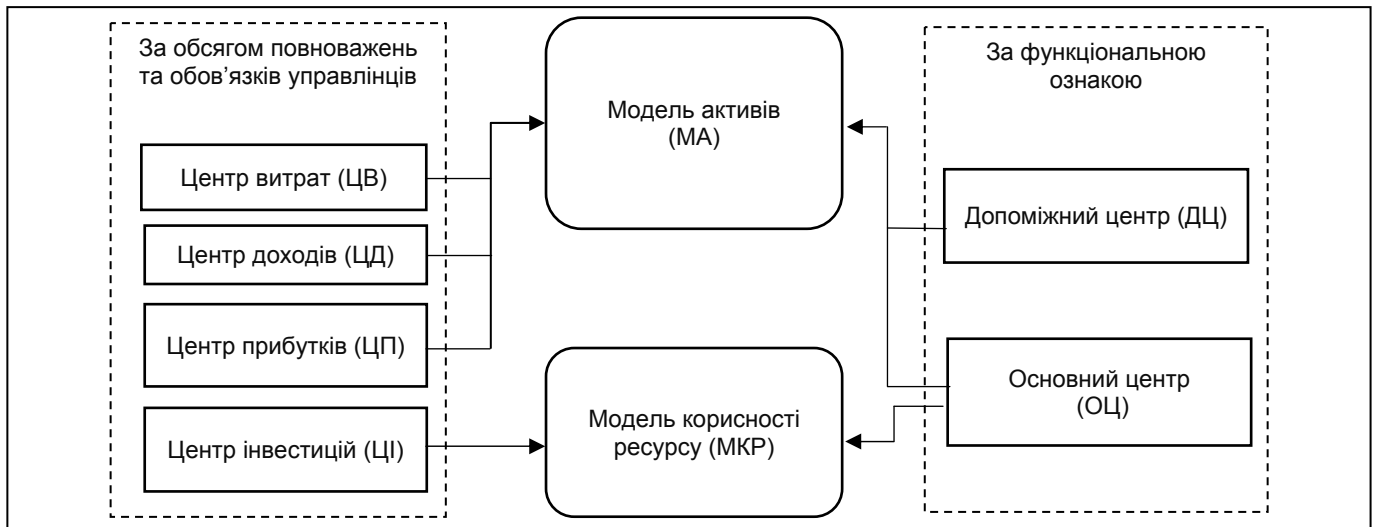

Рисунок 2. Особливості вибору моделі обліку витрат на людський капітал в залежності від класифікації центрів відповідальності

Джерело: авторська розробка

Функціональна залежність вибору моделі обліку витрат на людський капітал в залежності від класифікації центрів відповідальності:

$$(ЦВ, ЦД, ЦП), (ДЦ) \rightarrow МА; (ЦІ), (ОЦ) \rightarrow МКР \quad (1)$$

Визначення виду центру відповідальності залежить від організаційної структури підприємства. Так, для лінійно-функціональній – центри, пов'язані з прибутковістю підприємства (ЦВ, ЦД, ЦП), тоді як дивізіональній – ЦП (при стабільному функціонуванні підрозділу, ефективному використанню персоналу) та ЦІ (при існуючих програмах розвитку людських ресурсів, особливо коли термін окупності проекту розвитку ще не наступив).

Обрання загальної моделі обліку витрат на людський капітал для суб'єкта господарювання повинно залежати від декількох факторів, крім організаційної структури, а саме: стадії життєвого циклу підприємства, вимог користувачів управлінської інформації, необхідність отримання не тільки релевантної облікової інформації щодо витрат на людські ресурси тощо.

При цьому відповідно до альтернативної теорії витрат, необхідно враховувати два додаткових показники: витрати «часу життя» (проекту) (LCC) та вартість відкладених рішень (CoD) [10].

Таблиця 2. Обґрунтування вибору моделі обліку витрат на людський капітал в залежності від обсягів повноважень та обов'язків управлінців

Сегмент суб'єкта господарювання	Загальний критерій сегменту суб'єкта господарювання	Показники впливу центру відповідальності		Модель обліку витрат на людський капітал
		Головні	Додаткові (пов'язані з людськими ресурсами)	
Центр витрат (ЦВ)	Прибутковість	Витрати	Зарплатоємність, відношення до виду витрат	Модель активів («витратна»/хронологічна модель витрат) (МА)
Центр доходів (ЦД)		Доходи	Продуктивність праці	
Центр прибутків (ЦП)		Прибуток, доходи, витрати	Рентабельність персоналу	
Центр інвестицій (ЦІ)	Структура грошових потоків, платоспроможність	Використання прибутку (інвестиції у власні активи)	Термін окупності в програми розвитку дохідність інвестицій у людські ресурси, збільшення ринкової вартості підприємства	Модель корисності ресурсу (МКР)

Джерело: авторська розробка

Необхідно розкрити особливості показника розрахунку часу для повернення інвестицій у програми розвитку персоналу – витрати «часу життя» (проекту) (LCC). Включення всіх витрат та заощаджень, які витрачені протягом «часу життя» персоналу суб'єкта господарювання – це можливість оцінки рентабельності проектів. Цей підхід – витрати «часу життя» (проекту або LCC) може бути прийнятий керівництвом підприємства в ролі антитези необхідних процедур звільнення персоналу при невідповідності функціональних обов'язків при стрімкому інноваційному розвитку технології для мінімізації загальних витрат підприємства. LCC – це трудомісткий розрахунок, але всі зусилля підприємства виправдані стратегії

виживання. Витрати «часу життя» (LCC) допомагають оцінити чистий прибуток за час запровадження проекту розвитку персоналу з урахуванням всіх основних витрат і заощаджень протягом праці персоналу, дисконтованих до поточної вартості грошей. Так, додаткові питання (розрахунок дисконтованої вартості, факторів і норм дисконтування, LCC) вимагають детального аналізу. Запропоновано формулу витрати «часу життя» (проекту) (LCC) (з урахуванням особливості проекту (програми) розвитку персоналу) (формула 2):

$$LCC = In - S + M + R \quad (2)$$

де: LCC- витрати «часу життя» (проекту); In – початкові інвестиції у людський капітал; S– залишкова вартість персоналу як активу на дату закінчення нормативного строку амортизації даного активу; M- витрати у персонал на протязі проекту (програми); R- витрати на зовнішню ротацію персоналу.

Вартість відкладених рішень (CoD) дозволяє визначати альтернативні сценарії «з проектом-без проекту». При цьому пропонується відкорегована формула розрахунку CoD (з урахуванням особливості проекту (програми) розвитку персоналу) (формула 3):

$$CoD = - (Le + Lb) + In \quad (3)$$

де: CoD – вартість відкладених рішень; Lb – економічних наслідків зміни трудової поведінки персоналу (ефект кадрових інвестицій); Le – заощадження витрат у персонал на протязі проекту (програми); In – початкові інвестиції у людський капітал.

Все більше науковців погоджуються, з тим, що людський капітал це особливий нематеріальний актив суб'єкта господарювання. Він впливає на ринкову вартість підприємства, є ключовим фактором, домінантою конкурентоспроможності, економічної безпеки тощо. Відмінною особливістю вартості підприємства в сучасних умовах є те, що часто вона пов'язана не стільки з матеріальною складовою (будівлі, обладнання тощо), скільки з діловою репутацією, персоналом, результатами інтелектуальної діяльності, іміджем, торговою маркою та іншими нематеріальними активами, тому компанії купуються за ціною, що перевищує в кілька разів вартість їх основного капіталу. Такий значний розрив між вартістю компаній і вартістю їх основних фондів характеризує вплив нематеріальних активів на зростання вартості підприємств.

Важливо відзначити, що існує ряд показників діяльності компанії, які неможливо ідентифікувати і врахувати в балансі та інших нормативних документах, так як вони не відповідають критеріям визнання, встановленими стандартами [28; 33], але суттєво впливають на ефективність діяльності підприємств, у тому числі на формування і зростання їх вартості.

До них можна віднести і кваліфікований персонал, і перспективні і довгострокові відносини з клієнтами, прихильність (loyalty) покупців, методи управління компанією, а також внутрішньо генерований гудвіл. Внутрішньо генерований гудвіл не підлягає визнанню як актив, оскільки він не є ідентифікованим ресурсом (тобто не є виділенням і не виникає з договірних і інших юридичних прав), який контролюється підприємством і може бути надійно виміряний за собівартістю.

Висновки. Організаційно-методичний підхід до обліку витрат на персонал як особливого ресурсу підприємства передбачає реформування методології обліку, особливо бухгалтерського – наблизити його до міжнародних стандартів та принципів, врахування досвіду передових країн з ринковою економікою, зокрема США, при формуванні моделі обліку персоналу в системі управлінського обліку, при оцінці ефективності формування, використання і відтворення персоналу підприємства. Суб'єкт господарювання через специфіку своєї діяльності, індивідуальності організаційної побудови, може самостійно формувати модель обліку та оцінки людського капіталу та на цій основі будувати стратегії розвитку підприємства в кризових явищах. Перспективою подальших розробок є дослідження обліку витрат на персонал підприємства в залежності від життєвих циклів персоналу та підприємства, розробка теоретико-методичних засад корпоративних соціальних звітів щодо людського капіталу, удосконалення методики оцінки вартості персоналії (особливо залишкової та ліквідаційної вартості) тощо.

Перспективою подальших розробок є дослідження обліку витрат на персонал підприємства в залежності від життєвих циклів персоналу та підприємства, розробка теоретико-методичних засад корпоративних соціальних звітів щодо людського капіталу, удосконалення методики оцінки вартості персоналії (особливо залишкової та ліквідаційної вартості) тощо.

Список використаних джерел

1. Гільорме Т.В. Модель обліку людського капіталу як основа превентивного антикризового управління [Електронний ресурс] / Т. В. Гільорме // Економіка: реалії часу. Науковий журнал. – 2015. – № 3 (19). – С. 140-146. – Режим доступу до журн.: <http://economics.opu.ua/files/archive/2015/n3.html>
2. Давидюк Т.В. Бухгалтерський облік людського капіталу як передумова капіталізації компанії / Т.В. Давидюк // Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. Міжнародний збірник наукових праць. / Серія: Бухгалтерський облік, контроль і аналіз. Випуск 2 (17). / Відповідальний редактор д.е.н., проф. Ф.Ф. Бутинець. – Житомир: ЖДТУ, 2010. – 448 с. – С. 70-76.
3. Експертна рада ПАРД/АФП з питань оподаткування, обліку та фінансової звітності. [Електронний ресурс]. – <https://docviewer.yandex.ua/?url=ya-serp%3A%2F%2Fwww.afp.org.ua%2Fassets%2Ffiles%2F5-aktivi.doc&c=55a7617fc21f>
4. Концептуальна основа фінансової звітності. / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://docviewer.yandex.ua/?url=ya-serp%3A%2F%2Fbuhgalter911.com%2Fres%2FMSFZ%2Fkoncept_MSfZ.pdf&c=55a75f8879e4

5. Полторах А. Основы интеллектуальной собственности / А. Полторах, П. Лернер; пер. с англ. – М.: Издательский дом «Вильямс», 2004. – 208 с.
6. Починок Н. В. Методика формування обліково-аналітичної інформації про витрати на персонал на основі інвестиційного та витратного підходів / Н. В. Починок // Вісник Сумського національного аграрного університету. – 2011. – Випуск 6/2. – С. 167-172.
7. Тютлікова В. В. Проблеми обліку трудових ресурсів / В. В. Тютлікова // Ефективна економіка. [Електронний ресурс]. – 2015. – № 2. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3825>
8. Фонарьова Т.А. Обґрунтування комплексу кількісних характеристик для визначення вартісних параметрів управління людським капіталом / Т.А. Фонарьова // Економіка промисловості. – 2011. – № 2. – С. 307-312.
9. Хедриксен Э.С. Теория бухгалтерского учета / Э.С. Хедриксен, М.Ф. Ван Бреда; пер. с англ. под ред. Я.В. Соколова. – М.: Финансы и статистика, 1997. – 576с.
10. Хэнсен Ш. Перфоманс – контрактинг: новые горизонты / Ш. Хэнсен, Дж. Вейсман // Энергоаудитиенергосервис. – 2013. – № 2(26). – С. 4–11.

References

1. Hilorme T.V. Model obliku liudskoho kapitalu yak osnova preventyvnoho antykrizovoho upravlinnia. // Ekonomika: realii chasu. Naukovyi zhurnal. – 2015. – № 3 (19). – S. 140-146.: <http://economics.opu.ua/files/archive/2015/n3.html>
2. Davydiuk T.V. Bukhhalterskyi oblik liudskoho kapitalu yak peredumova kapitalizatsii kompanii // Problemy teorii ta metodologii bukhalterskoho obliku, kontroliu i analizu. Mizhnarodnyi zbirnyk naukovykh prats. / Seriya: Bukhhalterskyi oblik, kontrol i analiz. Vypusk 2 (17). / Vidpovidalnyi redaktor d.e.n., prof. F.F. Butynets. – Zhytomyr: ZhDTU, 2010. – 448 s. – S. 70-76.
3. Ekspertna rada PARD/AFP z pytan opodatkuvannia, obliku ta finansovoi zvitnosti. <https://docviewer.yandex.ua/?url=ya-serp%3A%2F%2Fwww.afp.org.ua%2Fassets%2Ffiles%2F5-aktiv.doc&c=55a7617fc21f>
4. Kontseptualna osnova finansovoi zvitnosti.: https://docviewer.yandex.ua/?url=ya-serp%3A%2F%2Fbukhgalter911.com%2FRes%2FMSFZ%2Fkoncept_MSFZ.pdf&c=55a75f8879e4
5. Poltorak A., Lerner P. Osnovy intelektualnoy sobstvennosti ; per. s angl. – M.: Izdatelskiy dom «Vilyams», 2004. – 208 s.
6. Pochynok N.V. Metodyka formuvannia oblikovo-analitychnoi informatsii pro vytraty na personal na osnovi investytsiinoho ta vytratnoho pidkhodiv // Visnyk Sumskoho natsionalnogo ahramoho universytetu. – 2011. – Vypusk 6/2. – S. 167-172.
7. Tiutlikova V.V. Problemy obliku trudovykh resursiv // Efektyvna ekonomika. – 2015. – № 2.: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3825>
8. Fonarova T.A. Obgruntuvannia kompleksu kilkisnykh kharakterystyk dlia vyznachennia vartisnykh parametriv upravlinnia liudskym kapitalom // Ekonomika promyslovosti. – 2011. – № 2. – S. 307-312.
9. Khedriksen E.S., Van Breda M.F. Teoriia bukhgalterskogo uchyeta ; per. s angl. pod red. Ya.V. Sokolova. – M.: Finansy i statistika, 1997. – 576 s.
10. Khensen Sh., Veysman Dzh. Perfomans – kontrakting: novyye gorizonty // Energoauditienergосerвис. – 2013. – № 2 (26). – S. 4–11.

ДАНИ ПРО АВТОРА

Гільорме Тетяна Вікторівна, кандидат економічних наук, доцент кафедри статистики, обліку та економічної інформатики

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

пр. К. Маркса 35, м. Дніпропетровськ, 49044, Україна

e-mail: gillyorme@i.ua

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Гильорме Татьяна Викторовна, кандидат экономических наук, доцент кафедры статистики, учета и экономической информатики

Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара

пр. К. Маркса 35, г. Днепропетровск, 49044, Украина

e-mail: gillyorme@i.ua

DATA ABOUT THE AUTHOR

Hilorme Tetiana V., Ph.D. in Economical Science, Associate Professor, Assistant Professor, Department of statistics, accounting and economic informatics

Dnipropetrovsk national university Oles Honchar

35, Karla Marksa prt., Dnepropetrovsk, 49044, Ukraine

e-mail: gillyorme@i.ua

**ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕСУ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ
ПРИРОДНИМИ РЕСУРСАМИ ТА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯМ**

Голян В.А.,
Сакаль О.В.,
Каленська О.В.

Предмет дослідження – теоретико-методологічні аспекти і практичні заходи щодо управління природними ресурсами та природокористуванням в контексті децентралізації влади в Україні.

Мета дослідження обумовлена необхідністю розвитку теоретико-методологічних засад і розробка практичних рекомендацій щодо управління економічними відносинами стосовно природокористування з врахуванням перспектив і результатів ключової реформи в Україні.

Метод, методологія проведення роботи. Теоретичною основою дослідження є положення економічної теорії та економіки природокористування, методологічну основу дослідження складає сукупність загальнонаукових і спеціальних методів.

Результати роботи: проаналізовано сутність і форми децентралізації влади, визначено особливості децентралізації управління природними ресурсами та природокористуванням, обґрунтовано перспективні джерела фінансових ресурсів місцевих громад у результаті децентралізації влади в Україні.

Галузь застосування результатів. Результати дослідження дають наукове обґрунтування управлінських рішень щодо природних ресурсів і природокористування в умовах децентралізації влади в Україні адміністраторами, представниками органів державної влади та місцевого самоврядування, громадськими організаціями.

Висновки. Управління природними ресурсами і природокористуванням потребує оптимального співвідношення централізації та децентралізації владних повноважень, прав й обов'язків, який забезпечить сталі природокористування. Децентралізація управління природними ресурсами і природокористуванням в Україні обумовлює пошук належних джерел фінансового забезпечення територіальних громад.

Ключові слова: децентралізація, управління природними ресурсами, природокористування, плата за землю, місцеві громади.

**ОСОБЕННОСТИ ПРОЦЕССА ДЕЦЕНТРАЛИЗАЦИИ В СИСТЕМЕ УПРАВЛЕНИЯ
ПРИРОДНЫХ РЕСУРСОВ И ПРИРОДОПОЛЬЗОВАНИЯ**

Голян В.А.,
Сакаль О.В.,
Каленская О.В.

Предмет исследования – теоретико-методологические аспекты и практические меры по управлению природными ресурсами и природопользованием в контексте децентрализации власти в Украине.

Цель исследования обусловлена необходимостью развития теоретико-методологических основ и разработки практических рекомендаций по управлению экономическими отношениями относительно природопользования с учетом перспектив и результатов ключевой реформы в Украине.

Метод, методология проведения работы. Теоретической основой исследования являются положения экономической теории и экономики природопользования, методологическую основу исследования составляет совокупность общенаучных и специальных методов.

Результаты работы: проанализировано сущность и формы децентрализации власти, определено особенности децентрализации управления природными ресурсами и природопользованием, обоснованно перспективные источники финансовых ресурсов местных общин в результате децентрализации власти в Украине.

Область применения результатов. Результаты исследования дают научное обоснование управленческих решений относительно природных ресурсов и природопользования в условиях децентрализации власти в Украине администраторами, представителями органов государственной власти и местного самоуправления, общественными организациями.

Выводы. Управления природными ресурсами и природопользованием требует оптимального соотношения централизации и децентрализации властных полномочий, прав и обязанностей, которое обеспечит устойчивое природопользование. Децентрализация управления природными ресурсами и природопользованием в Украине обуславливает поиск надлежащих источников финансового обеспечения территориальных общин.

Ключевые слова: децентрализация, управления природными ресурсами, природопользование, плата за землю, местные общины.

**SPECIFICS OF DECENTRALIZATION PROCESS IN THE ADMINISTRATION
SYSTEM OF NATURAL RESOURCES AND NATURE USE**

Golyan V.A.,
Sakal O.V.,
Kalenska O.V.

Subject of research – theoretical and methodological aspects and practical measures administration of natural resources and nature use in the context of power decentralization in Ukraine.

Purpose of the research caused by the necessity of theoretical and methodological foundations and development of practical recommendations for administration of economic relations concerning of nature use according the prospects and results of key reforms in Ukraine.

Method, methodology of work. Theoretical basis of research is the position of economic theory and environmental economics, methodological basis of the research is a set of general scientific and special methods.

Results of the research: essence and forms of power decentralization are analyzed, features of decentralization of administration of natural resources and nature use are identified, prospective source of financial resources of local communities as a result of the power decentralization in Ukraine are grounded.

Practical implications. Results of research provide scientific justification of administrative decisions concerning of natural resources and nature use in conditions of power decentralization in Ukraine by administrators, members of state and local governments, non-governmental organizations.

Conclusions. Administration of natural resources and nature use requires optimal balance of centralization and decentralization of powers, rights and responsibilities that will ensure sustainable nature use. Decentralization of administration of natural resources and nature use in Ukraine determines research of relevant sources of financial support of local communities.

Key words: decentralization, administration of natural resource, nature use, land tax, local communities.

Актуальність дослідження. Пошук консенсусу й балансу, оптимального співвідношення централізації й децентралізації державної влади у громадянському суспільстві активізується з 1980-х років, що обумовлено усвідомленням негативних наслідків занадто жорсткої централізації або абсолютної місцевої автономії і потребою у формуванні кращої системи співпраці між національними, регіональними та місцевими центрами прийняття рішень. Якщо процес централізації управління відбувається на певному етапі розвитку суспільства у відповідь на потребу в національній єдності, то децентралізація обумовлюється необхідністю різноманітності форм управління і концентрації владних повноважень.

У новітній період політика децентралізації влади стала елементом ініціатив на підтримку розвитку сільських районів. За своєю суттю децентралізація – передача частини повноважень центрального уряду або регіональних органів влади місцевим інституціям. Децентралізація розглядається також як засіб визначення участі громадян в управлінні суспільною власністю. Як форми концентрації державної влади централізація і децентралізація функціонують у різних політичних системах. Однак на сьогодні місцевий рівень перестає бути точкою реалізації політики в галузі розвитку, визначеної зовнішніми суб'єктами управління, місцевим громадам надається право визначати власний напрям розвитку, а також забезпечувати його реалізацію.

В Україні триває процес децентралізації влади, який передбачає формування спроможних громад та забезпечення ефективного самоврядування. Реформування централі влади передбачає низку змін до деяких законодавчих актів України щодо делегування повноважень органам місцевого самоврядування, розширення повноважень органів місцевого самоврядування та оптимізації надання адміністративних послуг. Децентралізація прийняття управлінських рішень щодо природних ресурсів на локальний рівень передбачає власність громад на ресурси, а також відповідні доходи від володіння, розпорядження і користування ними. Зазначене покликане стати передумовою насамперед фінансової стійкості та забезпеченості територіальних громад.

Ступінь дослідження даної проблеми вченими. Проблема побудови децентралізованого державного управління висвітлена у працях як вітчизняних, так і зарубіжних науковців, практиків-управлінців і політиків, зокрема, А. Бондаренко, О. Бориславської, В. Борденюка, Ю. Ганушака, О. Дроздовської, В. Матвієнко, А. Бретона, Б. Баррета, М. Портера та інших. Децентралізація державного управління є однією з важливих об'єктів уваги Світового банку і ООН, що також відображено у їх численних публікаціях [3; 5; 7]. Слід відзначити, що питанням управління природними ресурсами в умовах децентралізації влади в Україні присвячено дослідження вчених Державної установи «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України» [4].

Предмет дослідження – сукупність теоретичних і методичних аспектів та практичних заходів щодо управління природними ресурсами та природокористуванням в контексті децентралізації влади в Україні. Об'єкт дослідження – процеси використання природних ресурсів, зокрема земель, як економічні відносини в умовах децентралізації влади в Україні.

Мета дослідження – розвиток теоретико-методологічних засад і розробка практичних рекомендацій щодо управління природними ресурсами та природокористуванням в контексті децентралізації влади в Україні. Зазначене обумовило виконання таких **завдань**: визначити сутність процесу децентралізації, а також проаналізувати форми децентралізації управління природними ресурсами і природокористуванням; дослідити особливості і місію децентралізації влади в Україні щодо природних ресурсів; обґрунтувати висновки і рекомендації щодо джерел фінансового забезпечення територіальних громад як власників природних ресурсів.

Методи дослідження: Теоретичною основою дослідження є положення економічної теорії, економіки природокористування, теорії сталого розвитку, інституційного аналізу. Методологічну основу дослідження складає сукупність таких загальнонаукових і спеціальних методів, використаних для досягнення мети роботи, зокрема, системний підхід, діалектичний метод пізнання та порівняльно-правовий аналіз, історичний підхід, метод причинно-наслідкових зв'язків, економіко-статистичні методи.

Постановка проблеми. Не зважаючи на значну увагу науковців, адміністраторів, політиків і широкого загалу в цілому до децентралізації влади в Україні протягом останніх років, існують окремі аспекти процесу децентралізації в системі управління природними ресурсами та природокористуванням, які залишаються мало дослідженими і потребують як теоретико-методологічного підґрунтя, так і практичних рекомендацій.

Результати дослідження. У результаті ретроспективного аналізу процесу децентралізації управління, узагальнюючи базові визначення сутності цього поняття, децентралізацію визначено як передачу частини повноважень центрального уряду регіональним або місцевим органам влади.

Виявлена новітня тенденція децентралізації в управлінні загалом і в системі управління природними ресурсами та природокористуванням зокрема, свідчить про те, що місцевий рівень перестає бути лише точкою і суб'єктом реалізації управлінських рішень, прийнятих зовнішніми суб'єктами. Місцеві суб'єкти уповноважені приймати управлінські рішення, самостійно обирають напрям розвитку, а також механізми і засоби їх реалізації.

Ефективність децентралізації обумовлюється тим, що менш централізоване прийняття рішень забезпечить високу ефективність національних державних інституцій, оскільки місцеві органи влади і місцева громада більш компетентні в управлінні власністю та вирішенні завдань локального характеру.

Децентралізація сприяє подоланню такої глобальної проблеми як бідність, що призведена регіональними диспропорціями розвитку, оскільки забезпечує концентрацію уваги на місцевих соціально-економічних чинниках, сприяючи регіональному розвитку шляхом співпраці між урядом і громадськістю.

Виділяють три основні тенденції в управлінні, пов'язані з переходом до децентралізації влади на етапах суспільного розвитку у XX столітті, які вважаємо чинниками децентралізації [7]:

- поява нового розподілу обов'язків між національними, регіональними та місцевими рівнями влади у межах процесу деконцентрації (початкова і обмежена форма децентралізації);

- розмежування державної та економічної лібералізації, які сприяють новій хвилі децентралізації через деволюцію;

- розширення участі органів місцевої влади та громадянського суспільства в управлінні через нові форми участі, консультації та партнерство.

За результатами дослідження процесу прийняття рішень у системі управління природними ресурсами та природокористуванням, їх наслідків встановлено залежність між рівнем централізації та ефективністю управлінських рішень. Менш централізоване прийняття рішень забезпечує більшу ефективність національних державних інститутів, а також більшу компетентність в управлінні на відповідному управлінському рівні й території місцевих органів влади і громадянського суспільства.

Стандартної моделі децентралізації не існує, форма децентралізації залежить від основних цілей і завдань, а також організаційної структури й механізмів реалізації. Відповідно до цього можливі різні форми децентралізації в системі управління природними ресурсами та природокористуванням (рис. 1). Саме такі форми децентралізації в системі управління природними ресурсами та природокористуванням пропонуються покласти в основу розробки аналогічних форм і моделей системи управління природними ресурсами (земельними, водними, лісовими) в умовах децентралізації влади в Україні. Форми децентралізації відрізняються характеристиками, політичними наслідками, до яких вони призводять та умовами досягнення успіху.

Так, у випадку процесу деконцентрації центральний уряд розосереджує ряд своїх функцій, таких як планування і фінансування, серед своїх регіональних представництв, зберігаючи за собою загальний контроль. Деконцентрація – це, перш за все, адміністративний захід, при реалізації якого право прийняття управлінського рішення залишається за центральними органами державної влади.

Рисунок 1. Форми децентралізації в системі управління природними ресурсами та природокористуванням
Складено за [3; 6]

У процесі деволюції центральний уряд делегує деякі повноваження і функції на нижчі управлінські рівні. Основною метою при цьому є зближення уряду з населенням і підвищення транспарентності та підзвітності управління. Органи місцевої влади при цьому діють в загальних політичних рамках, встановлених центральним урядом, однак зберігають автономію щодо реалізації своїх функцій. Процес децентралізації функцій між центральним урядом і органами місцевої влади достатньо складний. Він охоплює аспекти фінансів, адміністрації, контролю, регулювання, звітності та підзвітності, які фактично є елементами взаємовідносин між різними рівнями управління.

Адміністративна деконцентрація влади стала першою з основних тенденцій у розвитку децентралізації. На цьому етапі децентралізації у формі деконцентрації профільні (галузеві) органи державної влади передати свої функції і повноваження своїм представництвам на регіональний та/або місцевий рівень. Це обмежена форма децентралізації, яка полягає у децентралізації компетенції між органами державної влади центрального рівня та їх регіональними і місцевими підрозділами (представництвами). Деконцентрація означає, що прийняття управлінських рішень відбувається центральним органом державної влади, на інші управлінські рівні передається тільки реалізація рішень. В окремих випадках центральний орган державної влади може делегувати прийняття управлінського рішення на нижчий рівень щодо менш важливих питань. Процес деконцентрації влади відбувається шляхом переміщення частини персоналу центрального органу державної влади на місця, або делегуванням деяких обов'язків регіональним або місцевим органам влади, зберігаючи адміністративний контроль над рішеннями, прийнятими на місцевому рівні [7].

У сільському господарстві та з метою розвитку сільських територій основним методом державного впливу протягом 1960–70-х років впровадження комплексних проектів розвитку сільських районів. Такі проекти характеризувалися високим ступенем державного втручання і обмеженою делегацією повноважень напівдержавним органам влади з чітко визначеними функціями щодо маркетингу, фінансово-кредитного забезпечення, технічної інфраструктури. Метод не виправдав себе через незадовільний управлінський вплив на техніко-економічні параметри проектів. Централізований стиль управління виявився не в змозі мобілізувати населення сільських районів, оскільки його цілі не завжди відповідають пріоритетам сільського населення, і як частина довгострокових планів, несумісні з потребами сільськогосподарських товаровиробників [3; 6].

Недоліки централізованих форм державного впливу та його реалізації, обмеженість деконцентрації, розвиток економічних теорій вільного ринку, структурної перебудови і макроекономічної стабілізації, обумовили трансформацію державної влади в напрямку реальної децентралізації через деволюцію.

У 80-ті роки – інтенсивніше в 90-х роках ХХ століття уряди намагалися подолати недоліки деконцентрації шляхом передачі повноважень щодо прийняття управлінських рішень не представництвам центральних органів влади на місцевих рівнях або напівавтономним інституціям, а виборним посадовим особам місцевої юрисдикції та організаціям громадянського суспільства. Децентралізація за такого підходу до управління передбачала передачу функцій, ресурсів і повноваження щодо прийняття рішень на місця.

Розглядаючи деконцентрацію як форму і тенденцію у розвитку децентралізації, можемо стверджувати, що її сутністю є перехід від адміністративної децентралізації до політичної децентралізації. Політична децентралізація передбачає наявність у субнаціональних юрисдикцій незалежних джерел доходів, їх керівництво обирається загальним голосуванням. З іншого боку, адміністративна децентралізація означає, що децентралізована юрисдикція залишається під контролем держави, її керівництво, як правило, призначається і не має достатнього рівня автономії у використанні своїх ресурсів. Адміністративна децентралізація – це швидше деконцентрація, політична децентралізація передбачає реальну передачу повноважень.

Іншими словами, передача функцій і ресурсів між різними рівнями державної влади (деконцентрація), стає більш значущим з передачею повноважень щодо прийняття рішень і ресурсів центрального уряду місцевим представникам громадянського суспільства. Основні характерні риси деволюції державної влади [7]:

- створення нових субнаціональних юрисдикцій на регіональному чи місцевому рівні;
- загальні вибори представників у субнаціональні юрисдикції;
- передача управлінських функцій і повноважень з достатніми на їх реалізацію фінансовими ресурсами субнаціональним юрисдикціям;
- ліквідація наглядової ролі представників державної влади та адміністративного контролю і контролю бюджетів.

Суспільна потреба в децентралізації влади історично посилювалася у зв'язку з інтенсивним і нерациональним використанням природних ресурсів. У природокористуванні децентралізація проявилася як передача владних повноважень проміжним структурам, які функціонують відповідно до принципу субсидіарності. Децентралізація влади у природокористуванні розглядається як базис для планування та управління природними ресурсами, оскільки забезпечує врахування як місцевих, так і загальнонаціональних інтересів.

Процес децентралізації передбачає, що децентралізовані інституції, місцеві представництва центрального уряду, або місцевих приватних і громадських організацій (підприємств, фермерів, асоціацій тощо), мають бути забезпечені належними повноваженнями розробки політики і прийняття управлінських рішень. Принцип субсидіарності становить основу децентралізації. Субсидіарність у цьому контексті означає, що управлінські рішення приймаються власником природних ресурсів – місцевою громадою, або від імені місцевого населення, за умови локальної дії такого рішення – контроль і відповідальність за його результати лежать на місцевій громаді.

Світові тенденції політичної децентралізації для реалізації проектів сталого розвитку демонструють ефективність розвитку сільських районів на основі невеликих проектів за ініціативи сільського населення і різним ступенем відповідальності. Такий підхід забезпечує більш реалістичні управлінські рішення з високою ймовірністю сталого розвитку [7].

Деволуція влади як етап розвитку децентралізації свідчить про розуміння спільності інтересів на регіональному і місцевому рівнях, а також бажання громадян брати участь в управлінні. Достатній рівень координації та узгодженість дій щодо управління субнаціональними юрисдикціями сприяли становленню цієї форми децентралізації як основного напрямку економічного розвитку і формуванню найбільш ефективних адміністраторів суспільної власності.

Делегація називають найбільш перспективною, однак мало розвиненою формою децентралізації. Вона включає в себе передачу повноважень місцевій інституції, з широкою автономією і представницьким статусом. Ця форма децентралізації потребує належних механізмів й інститутів участі населення у процесі прийняття рішень, обумовлюючи підзвітність державних службовців і виборних посадових осіб громадянам. Делегація сприяє пошуку нових форм об'єднання або партнерства між місцевими інституціями. Партнерство в рамках делегації як форми децентралізації набуває поширення у механізмах розвитку сільських районів і місцевих громад. За такого підходу, крім державних установ з їх новими функціями в процес прийняття рішень та звітності повинні бути включені інші місцеві інституції (професійні чи представницькі організації, приватний сектор та інші неурядові організації) [6; 7].

Децентралізація влади на сьогодні передбачає спеціалізацію різних рівнів влади у виконанні конкретних завдань. Управління просторовою спеціалізацією становить нові завдання децентралізації, сприяючи інтеграції місцевих рівнів влади та солідарності їх повноважень, з іншого боку, диференціація управлінських рівнів оптимізує розвиток регіонів через їх економічну діяльність, планування, стале природокористування [7].

Децентралізації є ефективним підходом до вирішення екологічних проблем, зокрема на локальному рівні. Однак, децентралізація влади не є достатньою підставою, щоб вважати, що всі функції управління природними ресурсами і природокористуванням повинні реалізовуватися децентралізовано на локальному рівні.

Для належного вирішення завдань управління природними ресурсами і природокористуванням необхідно їх розмежувати на такі, що стосуються кожного окремого власника ресурсу або природокористувача, і вирішення яких потребує колективної участі шляхом переговорів між приватними або громадськими організаціями, або ж прямого втручання держави в особі центрального уряду.

Передача відповідальності центральних органів державної влади за виконання певних функцій щодо природних ресурсів і природокористування інституціям місцевого рівня зумовлює необхідність у формуванні нових сталих джерел місцевих доходів.

Забезпечення належного рівня адміністрування природних ресурсів і природокористування є складним завданням для органів влади на місцях, які, як правило, мають в своєму розпорядженні, на відміну від центральних органів влади, обмежену податкову базу. Податки на нерухомість часто вважаються міськими податками через концентрацію у міських населених пунктах об'єктів нерухомості, відмінних від земельних ділянок, але вони можуть мати надзвичайно важливе значення для сільських громад. Оподаткування сільськогосподарських земель і виробництва може стати важливим джерелом «власних» податкових надходжень місцевих громад [3].

Основними причинами децентралізації державного сектора полягає у необхідності підвищення його загальної ефективності та дієвості шляхом надання місцевим органам влади можливості підвищення оперативності, підзвітності та ефективності адміністрування. Децентралізація є важливим елементом забезпечення активної і суттєвої ролі місцевих органів влади у процесі локального управління.

Децентралізація повноважень повинна супроводжуватися надходженням доходів для належного фінансування функцій управління. Необхідним є баланс джерел доходів – які з них повинні знаходитися у винятковому розпорядженні органів місцевої влади, а які – надходити у центральний бюджет. Доходи у вигляді міжурядових трансфертів відіграють істотну роль у бюджеті місцевих громад у більшості країн світу. Але для забезпечення реальної місцевої фінансової автономії необхідно, щоб значна частка загальних надходжень вважалася «власними доходами», тобто були під місцевим контролем. Місцеві податки являють собою один з важливих джерел надходження доходів, генерованих всередині регіону [3].

Оподаткування нерухомості (у частині плати за землю і орендної плати) – ефективний місцевий податок, оскільки об'єкт власності зафіксовано в межах юрисдикції конкретного органу місцевої влади. Тільки деякі податки характеризуються такими ж перевагами в контексті передбачуваності і стабільності доходу, як податок на нерухомість. Ухилення від сплати податку на нерухомість досить ускладнене, оскільки власність як об'єкт оподаткування є також майном, на яке може бути звернено стягнення для забезпечення збору податку. Більше того, сільські громади, як правило, мають обмежений доступ до інших податкових баз. Тобто, оподаткування землі і нерухомості сільськогосподарських підприємств та інших суб'єктів господарювання у сільській місцевості може стати важливим джерелом надходжень до бюджету місцевих громад [3].

Для розширення фінансової автономії місцевих громад їм повинно бути надано право встановлення масштабів податкової бази і величини податкових ставок. Небагато країн, що розвиваються, забезпечують місцевим громадам широкі повноваження у цій галузі. Якщо органам місцевої влади не делеговано повноважень щодо встановлення ставок податків, відбувається зниження ефективності місцевої податкової

політики і повнота відповідальності перед місцевими платниками податків. У багатьох країнах, що розвиваються, рівень доходів від оподаткування нерухомості досить низький, що частково пояснюється неналежним адмініструванням податку. Центральний уряд в особі уповноважених податкових органів не приділятимуть належної уваги податку, якщо виконує тільки функцію податкового адміністратора, перераховуючи податкові надходження місцевим громадам. Відтак для того, щоб місцева громада була реальним бенефіціарієм вигод від володіння і користування природними ресурсами, уповноважені органи місцевої влади повинні відігравати провідну роль у системі оподаткування нерухомості [3].

Трансформація відносин власності є основною ланкою ринкових реформ у постсоціалістичних країнах. Сьогодні така реформа полягає у децентралізації влади. Існують ключові проблеми, які обмежують реформу вже традиційної державної системи володіння природними ресурсами. У «Порядку денному на XXI століття», прийнятому на конференції Організації Об'єднаних Націй (ООН) в Ріо-де-Жанейро (1992 р.), у розділі 10 визнається, що «...необхідно забезпечити таке розміщення земель між користувачами, яке дає найбільші сталі вигоди, і сприяти переходу до сталого та інтегрованого менеджменту земельних ресурсів. При цьому треба враховувати екологічні, соціальні та економічні аспекти. Також не забувати серед інших проблем заповідні території, права приватної власності, права місцевих жителів, їх громад...» [5].

Мотивація та форми децентралізації в системі управління природними ресурсами та природокористуванням покликані врахувати особливості управління природними ресурсами (земельними, водними, лісовими) і природокористуванням у цілому на місцевому рівні у контексті підвищення добробуту місцевих громад та забезпечити: усвідомлення прав місцевих жителів, делегування їм (їх представникам) функцій управління; посилення участі зацікавлених осіб; стабілізація чисельності сільського населення; підвищення ефективності господарської діяльності на сільських територіях.

Децентралізацію в Україні визначено як передачу значних повноважень та бюджетів від державних органів органам місцевого самоврядування [1]. Задекларована суть перетворень, що пропонує реформа децентралізації влади [1]: органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування виконуватимуть притаманні їм функції, органи місцевого самоврядування різних рівнів будуть наділені повноваженнями і відповідними їм ресурсами, а виборність органів місцевого самоврядування у громаді, районі й області забезпечить представництво інтересів місцевих жителів і відповідальність за результати діяльності.

В Україні основним природно-ресурсним платежем, а отже, і одним із джерел добробуту місцевих громад як власників природних ресурсів, залишається плата за землю. Плата за землю займає найбільшу питому вагу в структурі надходжень зборів за спеціальне використання природних ресурсів до Зведеного бюджету України – біля 44 % у 2013 р. (рис. 2).

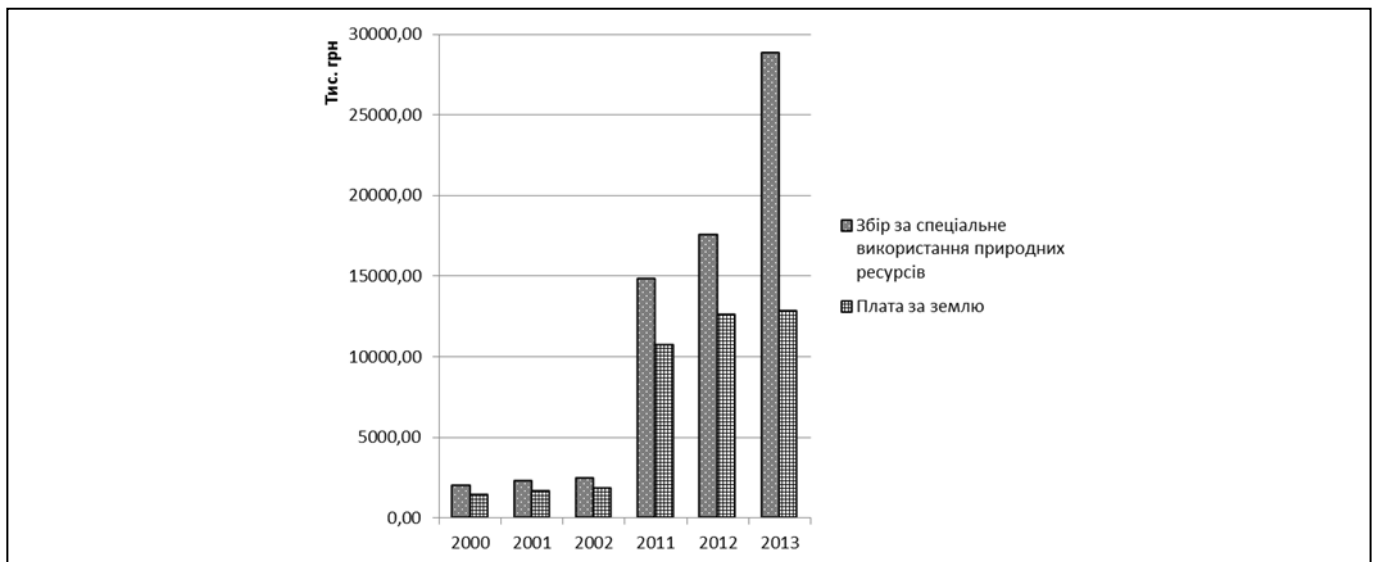

Рисунок 2. Динаміка надходження плати за землю і зборів за спеціальне використання природних ресурсів до Зведеного бюджету України

Складено за даними Міністерства фінансів України

У дослідженні [2] встановлено, що незадовільна ідентифікація реальної бази стягнення плати за землю, перегляд ставок земельного податку і орендної плати, надання пільг для окремих категорій землевласників призвели до половинчатості фіскального інструментарію регулювання використання основного територіального базису розвитку продуктивних сил суспільства: значна частина загального земельного фонду України не оподатковується або ж застосовуються гібридні та квазіподаткові важелі фіскального регулювання володіння та користування земельними активами, що не дозволяє ідентифікувати реальну базу стягнення фіскальних платежів за володіння і використання сільськогосподарських земель, лісових земель тощо.

Різке зростання надходжень плати за землю до Зведеного бюджету України, особливо за період з 2007 по 2012 рік, зумовлено індексацією ставок земельного податку, переглядом ставок орендної плати (зокрема за користування землями населених пунктів). Аналітики відзначають, що при цьому реального зростання надходжень даного фіскального платежу до Зведеного бюджету України не відбулося [2, с. 8]. Динаміка структури таких надходжень свідчить про потенціал нарощення фінансового забезпечення громад як власників територіального ресурсу (рис. 3).

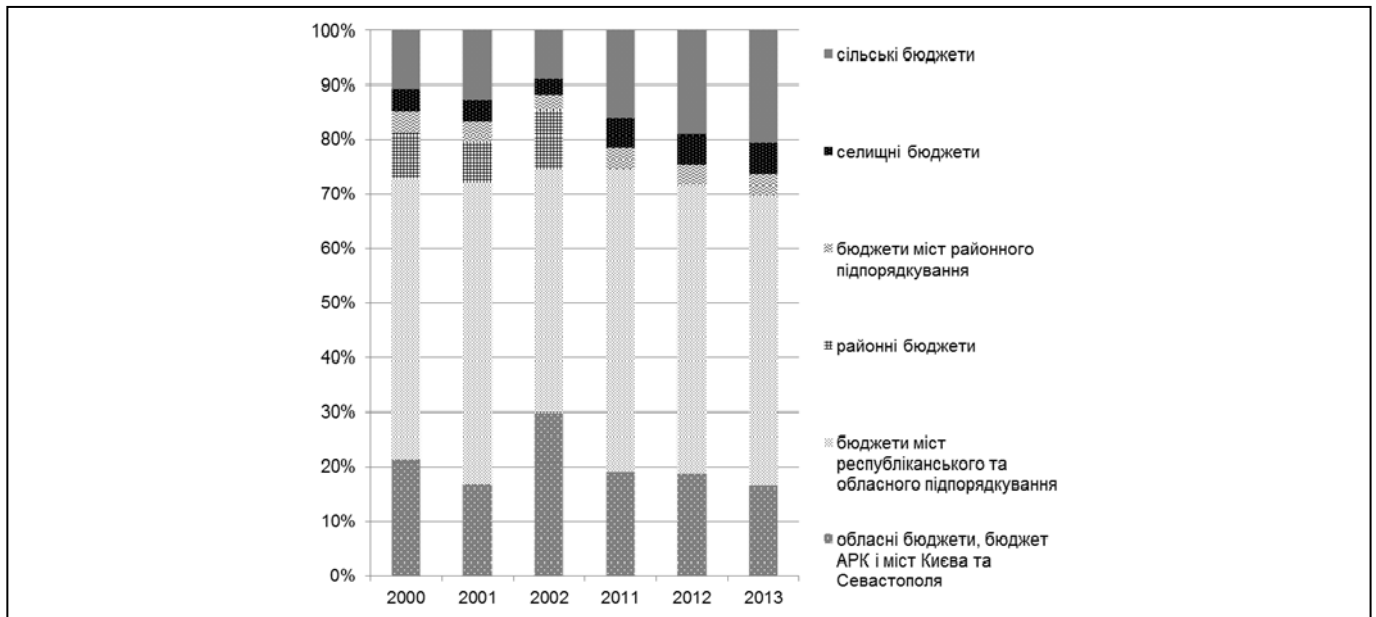

Рисунок 3. Динаміка структури надходжень плати за землю до Зведеного бюджету України в розрізі його складових

Складено за даними Міністерства фінансів України

У 2013 р., порівняно з 2002 р., до селищних і сільських бюджетів надійшло майже удвічі більші обсяги плати за землю. Експерти при цьому відзначають інфляційне підґрунтя фіскальної віддачі використання окремих видів земельних активів, про що свідчить значний розрив між темпами зростання номінальної і реальної величини плати за землю [2].

Висновки. Децентралізоване прийняття рішень є важливою умовою в системі управління природними ресурсами та природокористуванням, однак не є достатньою підставою, щоб вважати, що всі пов'язані рішення повинні прийматися на децентралізованому рівні. Ціннісні аспекти природних ресурсів і якості довкілля, які є об'єктами права власності Українського народу обумовлюють пошук балансу, оптимального співвідношення централізації і децентралізації владних повноважень, прав і обов'язків, який забезпечить стає природокористування для задоволення існуючих потреб, так і не створить загроз інтересам майбутніх поколінь.

Проблема децентралізації управління природними ресурсами та природокористуванням в Україні полягає також й у формуванні джерел фінансового забезпечення місцевих територіальних громад. Існує значний потенціал нарощення обсягів надходжень зборів за спеціальне використання природних ресурсів до місцевих бюджетів у процесі децентралізації, особливо плати за землю, за умови реальної інституціоналізації всього пучка права власності на природні ресурси територіальних громад.

Список використаних джерел

1. 17 питань про реформу або Як відбудеться перебудова системи влади в країні / Портал «Децентралізація влади» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://decentralization.gov.ua>.
2. Гасанов С. Фіскальне регулювання землекористування: інституціональне підґрунтя та територіальна асиметрія / С. Гасанов, В. Голян // Економіст. – 2015. – № 11. – С. 7–10.
3. Децентрализация и налогообложение сельскохозяйственной недвижимости / ФАО исследования по вопросам земледелия 7. – Рим, Продовольственная и сельскохозяйственная Организация Объединенных Наций, 2005 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.fao.org/docrep/007/y5444r/y5444r00.htm>.
4. Економічні аспекти управління природними ресурсами та забезпечення сталого розвитку в умовах децентралізації влади в Україні / [за наук. ред. акад. НААН України, д.е.н., проф. М. А. Хвесика, д.г.-м.н., проф. С. О. Лизуна; Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України»]. – К.: ДУ ІЕПСР НАН України, 2015. – 71 с.
5. Повестка дня на XXI век / Конференция ООН по окружающей среде и развитию, Рио-де-Жанейро, 3–14 июня 1992 года [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/agenda21.shtml.

6. Barrett B. F. D. *Decentralization in Japan: Negotiating the Transfer of Authority* / B. F. D. Barrett // *Japanese Studies*. – 2000. – Vol. 20, No. 1. – P. 33–48.

7. *The Online Sourcebook on Decentralization and Local Development. A History of Decentralization* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ciesin.org/decentralization/English/General/history_fao_

References

1. 17 pytan' pro reformu abo Yak vidbudet'sia perebudova systemy vlady v kraini [17 issues of reform or How will reconstruct the system of governance in the country] <http://decentralization.gov.ua>.

2. Hasanov S., Holian V. Fiskal'ne rehuliuвання zemlekorystuvannya: instytutsional'ne pidgruntia ta terytorial'na asymetriia [Fiscal regulation of land-use management: institutional basis and territorial asymmetry]. *Ukrains'kyj zhurnal Ekonomist* [Ukrainian Journal Ekonomist] vol. 11 (2015). Pp. 7–10.

3. Decentralizacija i nalogoblozhenie sel'skhozjajstvennoj nedvizhimosti [Decentralization and Rural Property Taxation] <http://www.fao.org/docrep/007/y5444r/y5444r00.htm>.

4. *Ekonomichni aspekty upravlinnia pryrodnyimi resursamy ta zabezpechennia staloho rozvytku v umovakh detsentralizatsii vlady v Ukraini* [Economic aspects of natural resource administration and providing sustainable development in the context of power decentralization in Ukraine], ed. M. A. Khvesyuk, S. O. Lyzun. K.: DU IEPSSR NAN Ukrainy, 2015. 71 p.

5. *Povestka dnja na XXI vek* [Agenda 21] http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/agenda21.shtml.

6. Barrett B. F. D. *Decentralization in Japan: Negotiating the Transfer of Authority* / B. F. D. Barrett // *Japanese Studies*, Vol. 20, No. 1, 2000, Pp. 33–48.

7. *The Online Sourcebook on Decentralization and Local Development. A History of Decentralization* http://www.ciesin.org/decentralization/English/General/history_fao_.

ДАНІ ПРО АВТОРА

Голян Василь Анатолійович, доктор економічних наук, професор, заступник директора з науково-організаційної роботи, завідувач відділу проблем економіки земельних і лісових ресурсів

e-mail: golian_v@ukr.net

Сакаль Оксана Володимирівна, кандидат економічних наук, старший науковий співробітник, докторант

e-mail: o_sakal@ukr.net

Каленська Ольга Вікторівна, молодший науковий співробітник

e-mail: kalenska.olga2011@gmail.com

Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України»

бульвар Тараса Шевченка, 60, м. Київ, 01032, Україна

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Голян Василий Анатольевич, доктор экономических наук, профессор, заместитель директора с научно-организационной работы, заведующий отделом проблем экономики земельных и лесных ресурсов

e-mail: golian_v@ukr.net

Сакаль Оксана Владимировна, кандидат экономических наук, старший научный сотрудник, докторант

e-mail: o_sakal@ukr.net

Каленская Ольга Викторовна, младший научный сотрудник

e-mail: kalenska.olga2011@gmail.com

Государственное учреждение «Институт экономики природопользования и устойчивого развития Национальной академии наук Украины»

бульвар Тараса Шевченка, 60, г. Киев, 01032, Украина

DATA ABOUT THE AUTHOR

Golyan Vasyl Anatoliiovych, Doctor of Science (Econ.), Professor, Deputy Director for Scientific and Organizational Work, Head of the Department Economic Issues of Land and Forest Resources

e-mail: golian_v@ukr.net

Sakal Oksana Volodymyrivna, Ph.D. (Econ.), Senior Researcher, Doctoral Candidate

e-mail: o_sakal@ukr.net

Kalenska Olha Viktorivna, Junior Researcher

e-mail: kalenska.olga2011@gmail.com

Public Institution «Institute of Environmental Economics and Sustainable Development National Academy of Sciences of Ukraine»

boulevard Tarasa Shevchenka, 60, Kyiv, 01032, Ukraine

Рецензент:

Остафійчук Ярослав Васильович, завідувач відділом соціоекологічних проблем сталого розвитку, д.е.н., с.н.с., Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України».

УДК 338.48 (477)

ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНЕ ПАРТНЕРСТВО ЯК ПЕРСПЕКТИВНИЙ ІНСТРУМЕНТ РЕАЛІЗАЦІЇ ІНТЕГРАЦІЙНОЇ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА (НА ПРИКЛАДІ СФЕРИ ТУРИЗМУ І КУРОРТІВ)

Захарін С.В.,
Данченко Л.Г.,
Усенко Ю.В.

У науковій праці проаналізовано стан розвитку сфери туристичних послуг України (туристичне та готельне обслуговування, санаторно-курортне господарство). Досліджено зміст державно-приватного партнерства. Державно-приватне партнерство розглянуто в системі інструментів реалізації інтеграційної стратегії. Досліджено стан державно-приватного партнерства у сфері туризму і курортів. Внесено пропозиції щодо удосконалення державної політики підтримки розвитку ринку туристичних послуг.

Предмет дослідження – теоретико-методичні та науково-практичні основи державно-приватного партнерства в контексті реалізації інтеграційної стратегії розвитку підприємства. Мета статті – внести пропозиції щодо організації надання державної підтримки розвитку сфери туризму, готельного обслуговування та санаторно-курортного господарства із використанням можливостей державно-приватного партнерства як інструменту реалізації інтеграційної стратегії розвитку підприємств.

В процесі дослідження використовувалися загальнонаукові та специфічні методи та прийоми наукових досліджень – індукція і дедукція, аналіз і синтез, наукове абстрагування, економіко-математичне моделювання, метод експертних оцінок, формальний метод (для аналізу текстів нормативно-правових актів).

Ключовим результатом дослідження є теоретико-методичне узагальнення сучасних підходів до побудови механізму державно-приватного партнерства у сфері туризму як інструменту реалізації інтеграційної стратегії підприємства.

Галузь застосування – державне регулювання розвитку туризму, економіка туризму, економіка підприємства, стратегічне планування, управління інвестиційною діяльністю.

Ключові висновки. Державно-приватне партнерство доцільно розглядати як особливий інструмент реалізації інтеграційної стратегії підприємства. Необхідно розробити Методику (методичні підходи) організації державно-приватного партнерства в сфері туризму, перш за все в сфері концесійної діяльності, що забезпечить більшу залученість в цей процес місцевих органів влади. Доцільно передбачити механізм, що дозволяє суб'єктам державно-приватного партнерства отримувати місцеві ресурси на пільгових умовах (наприклад, при оплаті води або електроенергії). Також слід передбачити, що гарантії щодо концесійних угод має право надавати держава в особі Кабінету Міністрів України або іншого спеціально уповноваженого органу виконавчої влади, що підвищить зацікавленість потенційних інвесторів. Для суб'єктів державно-приватного партнерства слід передбачити ряд преференцій, насамперед податкових пільг. Державно-приватне партнерство в туристичній сфері може вирішити велику кількість що виникли на даний момент проблем. Реалізація цього партнерства може бути вирішена за допомогою будівництва комплексних туристських центрів на основі історичних, культурних, археологічних та природних пам'яток.

Ключові слова: державно-приватне партнерство, інтеграційна стратегія, туристична послуга, туристичні продукти, державне регулювання туристичної діяльності, сталий розвиток туризму.

ГОСУДАРСТВЕННО-ЧАСТНОЕ ПАРТНЕРСТВО КАК ПЕРСПЕКТИВНЫЙ ИНСТРУМЕНТ РЕАЛИЗАЦИИ ИНТЕГРАЦИОННОЙ СТРАТЕГИИ РАЗВИТИЯ ПРЕДПРИЯТИЯ (НА ПРИМЕРЕ СФЕРЫ ТУРИЗМА И КУРОРТОВ)

Захарин С.В.,
Данченко Л.Г.,
Усенко Ю.В.

В научной работе проанализировано состояние развития сферы туристических услуг Украины (туристическое и гостиничное обслуживание, санаторно-курортное хозяйство). Исследовано содержание государственно-частного партнерства. Государственно-частное партнерство рассмотрено в системе инструментов реализации интеграционной стратегии. Исследовано состояние государственно-частного партнерства в сфере туризма и курортов. Внесены предложения по совершенствованию государственной политики поддержки развития рынка туристических услуг.

Предмет исследования - теоретико-методические и научно-практические основы государственно-частного партнерства в контексте реализации интеграционной стратегии развития предприятия. Цель статьи - внести предложения по организации предоставления государственной поддержки развития сферы туризма, гостиничного обслуживания и санаторно-курортного хозяйства с использованием возможностей государственно-частного партнерства как инструмента реализации интеграционной стратегии развития предприятий.

В процессе исследования использовались общенаучные и специфические методы и приемы научных исследований - индукция и дедукция, анализ и синтез, научное абстрагирование, экономико-математическое моделирование, метод экспертных оценок, формальный метод (для анализа текстов нормативно-правовых актов).

Ключевым результатом исследования является теоретико-методическое обобщение современных подходов к построению механизма государственно-частного партнерства в сфере туризма как инструмента реализации интеграционной стратегии предприятия.

Область применения - государственное регулирование развития туризма, экономика туризма, экономика предприятия, стратегическое планирование, управление инвестиционной деятельностью.

Ключевые выводы. Государственно-частное партнерство целесообразно рассматривать как особый инструмент реализации интеграционной стратегии предприятия. Необходимо разработать методику (методические подходы) организации государственно-частного партнерства в сфере туризма, прежде всего в сфере концессионной деятельности, что обеспечит большую вовлеченность в этот процесс местных органов власти. Целесообразно разработать механизм, позволяющий субъектам государственно-частного партнерства получать местные ресурсы на льготных условиях (например, при оплате воды или электроэнергии). Также следует предусмотреть, что гарантии концессионных соглашений вправе предоставлять государство в лице Кабинета Министров Украины или другого государственного органа исполнительной власти, что повысит заинтересованность потенциальных инвесторов. Для субъектов государственно-частного партнерства необходимо предусмотреть ряд преференций, прежде всего налоговых льгот. Государственно-частное партнерство в туристической сфере может решить большое количество возникших на данный момент проблем. Реализация этого партнерства может быть решена с помощью строительства комплексных туристских центров на основе исторических, культурных, археологических и природных памятников.

***Ключевые слова:** государственно-частное партнерство, интеграционная стратегия, туристическая услуга, туристические продукты, государственное регулирование туристической деятельности, устойчивое развитие туризма.*

PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIPS AS A PROMISING TOOL TO IMPLEMENT INTEGRATION DEVELOPMENT STRATEGY (ON THE EXAMPLE OF TOURISM AND RESORTS)

**Zakharin S.V.,
Danchenko L.G.,
Usenko Y.V.**

In scientific work analyzed the development of tourism Ukraine (travel and hotel services, spa facilities). The content of public-private partnerships. Public-private partnership deals in the system integration strategy implementation tools. The state of public-private partnership in tourism and resorts investigated. Suggestions on improving public policies to support the development of tourism market.

Subject of research - theoretical and methodological and scientific and practical basis of public-private partnerships in the context of integration development strategy. The purpose of the article - submit proposals on organization of state support of tourism, hotel service and spa management capabilities using a public-private partnership as a tool for implementing integration strategies of enterprises.

The study used general scientific and specific methods and techniques of research - induction and deduction, analysis and synthesis, abstraction scientific, economic modeling, method of expert evaluations, formal method (analysis of texts of regulations).

A key result of the study is theoretical and methodological generalizations modern approaches to building public-private partnership in tourism as a tool for implementing an integration strategy.

Field of application - State regulation of tourism, tourism economics, business economics, strategic planning, investment management activities.

Key conclusions. Public-private partnerships should be considered as a special tool for the implementation of the integration strategy. It is necessary to develop a methodology (methodical approach) of public-private partnership in tourism, especially in the area of concession, which will ensure greater involvement in the process of local government. It is advisable to provide for a mechanism that allows the subjects of public-private partnership to get local resources on concessional terms (for example, when paying water or electricity). You should also provide that the guarantees for concession agreements may provide state represented by the Government of Ukraine or other specially authorized executive body that will increase the interest of potential investors. For subjects of public-private partnership should provide a number of preferences, especially tax benefits. Public-private partnership in the tourism sector can solve many encountered problems at the moment. The implementation of this partnership can be solved by building comprehensive tourism centers based on historical, cultural, archaeological and natural attractions.

***Keywords:** public-private partnership, integration strategy, tourist services, tourist products, government regulation of tourism, sustainable tourism development.*

Актуальність статті. Державно-приватне партнерство можна представити як один із інструментів реалізації інтеграційної стратегії підприємства. За допомогою вказаного партнерства підприємство

інтегрується із державою (в особі уповноваженого державного партнера) задля реалізації мети своєї діяльності. Для цього необхідне належне інвестиційне, інституційне та правове підґрунтя.

Особливо активно механізми державно-приватного партнерства мають розвиватися у сфері туризму і курортів.

Україна поки що не належить до світових лідерів за кількістю туристичних відвідань, однак особливості її географічного розташування та рельєфу, сприятливий клімат, багатство природно-ресурсного, історико-культурного та туристично-рекреаційного потенціалу створюють можливості для інтенсивного розвитку багатьох видів туризму - і внутрішнього, і іноземного.

Відтак, існує проблема у проведенні поглиблених досліджень проблематики організації державної підтримки розвитку сфери туризму, готельного обслуговування та санаторно-курортного господарства, у тому числі із використанням механізмів державно-приватного партнерства.

Ступінь дослідження даної проблеми вченими, аналіз публікацій. Питанням організації надання державної підтримки розвитку сфери туризму, готельного обслуговування та санаторно-курортного господарства, у тому числі із використанням механізмів державно-приватного партнерства, присвячується чимало праць. Плідно працюють над цією проблематикою Н.Ведьмідь, М.Субота, Т.Тимошенко, Т.Ткаченко, В.Федорченко та інші науковці. Однак мають бути розроблені науково-практичні пропозиції, спрямовані на впровадження сучасних форм реалізації інтеграційних стратегій розвитку підприємств, у тому числі на основі удосконалення механізмів державно-приватного партнерства. На цій основі мають бути виділені перспективні інструменти державної підтримки розвитку туристичної сфери.

Предмет дослідження – теоретико-методичні та науково-практичні основи державно-приватного партнерства в контексті реалізації інтеграційної стратегії розвитку підприємства.

Мета статті – внести пропозиції щодо організації надання державної підтримки розвитку сфери туризму, готельного обслуговування та санаторно-курортного господарства із використанням можливостей державно-приватного партнерства як інструменту реалізації інтеграційної стратегії розвитку підприємств.

Завдання дослідження:

1. Навести теоретико-методичні узагальнення державно-приватного партнерства в контексті реалізації інтеграційної стратегії розвитку підприємства.
2. Проаналізувати стан розвитку сфери туризму, готельного господарства та курортів України.
3. Виявити особливості розвитку сфери туризму, готельного господарства і курортів України.
4. Виокремити особливості державно-приватного партнерства у туристичній сфері.
5. Проаналізувати практику державно-приватного партнерства у сфері туризму.
6. Обґрунтувати пропозиції щодо удосконалення механізму державно-приватного партнерства у сфері туризму і курортів.

Методи. В процесі дослідження використовувалися загальнонаукові та специфічні методи та прийоми наукових досліджень – індукція і дедукція, аналіз і синтез, наукове абстрагування, економіко-математичне моделювання, метод експертних оцінок, формальний метод (для аналізу текстів нормативно-правових актів).

Постановка проблеми. Туристична сфера України потребує державної підтримки, оскільки туристична привабливість держави значно знизилася внаслідок дестабілізації політичної ситуації та військового конфлікту. Окрім того, туристичний бізнес є порівняно низькодоходним, через що у сегменті міжнародного туризму вітчизняні туристичні компанії не мають змоги конкурувати з міжнародними туристичними холдингами. Також відчувається відсутність узгодженої стратегії маркетингового просування національного туристичного продукту України на світових ринках. Таким чином, мають бути задіяні новітні джерела економічного розвитку. Одним із таких джерел може бути державно-приватне партнерство (в контексті реалізації інтеграційної стратегії розвитку підприємств туристичної сфери).

Результати дослідження. За даними Всесвітньої туристичної організації (ВТО), щороку світом подорожують майже 1 млрд. осіб, при цьому доходи від міжнародного туризму становили у 2014 р. близько 970 млрд дол. США, що складає 12% світового валового продукту [8]. Більш як 40 держав використовують доходи від туризму як головне джерело надходжень до бюджету, а ще у 70 країнах ці доходи є однією з трьох основних статей. Частка туризму у світовому експорті товарів і послуг складає близько 13%, а у країнах ЄС - 14%. Кількість робочих місць у туристичній індустрії країн ЄС складає близько 12% від загальної чисельності зайнятих [4].

Подорожі та туризм стимулюють розвиток інвестиційних проектів з розбудови транспортної та готельно-туристичної інфраструктури (зокрема, аеропортів, шляхів, морських портів, реставрацію історичних пам'яток, музеїв, розвиток природних охоронних зон), що підвищує і якість життя корінного населення, і обслуговування туристів.

До 2020 р. кількість туристичних поїздок, за оцінками фахівців ВТО, може зрости, порівняно з нинішнім періодом, удвічі. Очікують також, що «туристичним напрямком номер один» на той час стане Китай. Поряд з традиційними видами туризму, такими як автомобільний, культурно-пізнавальний, лікувально-оздоровчий, релігійний, дедалі більшої популярності, особливо серед мешканців індустріально розвинутих країн, набувають сільський, екологічний (зелений), а також екстремальні види туризму, зокрема, пригодницький, спортивний, гірський, підводний, мисливський [4].

Активно розвивається так званий сільський туризм, який у країнах Європи розглядають як найефективніший шлях соціального розвитку сільських депресивних регіонів, економічний інструмент

підтримки зайнятості сільського населення, яке витісняється зі сфери матеріального виробництва внаслідок науково-технічного прогресу [10].

Високий рівень розвитку туризму в Україні виступає необхідною складовою формування сучасної національної економіки. Лише у 2014 р. за рахунок туристичних послуг держбюджет поповнився на 580 млн грн. З урахуванням загальносвітових рекомендацій ВТО розрахунку обсягу доходів від туристичної діяльності, ґрунтованих на чисельності туристичних потоків та середньому рівні споживчих витрат туриста (17,6 млн. чол. по 1800 грн. кожний) в бюджет України надійшло понад 6 млрд. грн. податку на додану вартість та 1 млрд. грн. податку на прибуток [5].

Нині у туристичній і курортній галузях України нараховується понад 8 тис. підприємств, з яких 3,6 тис. - суб'єкти туристичної діяльності (ліцензійні турагентства і туроператори), близько 1,5 тис. готелів та 3 тис. санаторно-курортних і оздоровчих закладів. Середньооблікова кількість працівників туроператорів та турагентів дорівнює 29,0 тис. осіб [6].

Україна має значний туристичний потенціал, який використовується, на жаль, зовсім неефективно. Більшість об'єктів туристичного показу знаходяться у жалюгідному стані. Середній рівень заповнення готельної бази коливається на рівні 25-30% [5]. Потужності санаторно-курортної сфери використовуються менш як на третину [7]. Галузь відчуває гостру нестачу інвестиційних ресурсів [3].

Туристична сфера надзвичайно залежна від низки опосередкованих чинників – внутрішньополітичної ситуації в країні, відвідань та сусідніх країнах, економічної та політичної ситуації в країнах – «постачальниках» туристів, змін кліматичних умов та природних катаклізмів. Ці обставини роблять економіку держав з незбалансовано розвиненим туризмом надзвичайно уразливою.

Протягом років Незалежності органи державної влади України ухвалювали документи, спрямовані на підтримку розвитку сфери туризму, готельного обслуговування та санаторно-курортного господарства. Серед цих документів варто згадати: Основні напрями розвитку туризму в Україні до 2010 року (Указ Президента України № 973/99 від 10.08.1999 р.), Державну програму розвитку туризму на 2002–2010 роки (постанова Кабінету Міністрів України № 583 від 29.04.2002 р.), Заходи щодо розвитку іноземного і внутрішнього туризму (розпорядження Кабінету Міністрів України № 390-р від 27.06.2003 р.), Стратегію розвитку туризму і курортів (розпорядження Кабінету Міністрів України № 1088-р від 06.08.2008) та інші. Однак вказані документи носили переважно декларативний характер і в значній мірі залишилися не виконаними. Одна з основних причин – незадовільне бюджетне фінансування запланованих заходів, відсутність механізмів реалізації окремих рішень.

На жаль, модель державного управління у сфері туризму зазнає постійної «оптимізації», що не сприяє ефективній реалізації державної політики підтримки у цій сфері. У різні роки за реалізацію державної туристичної політики відповідали Державний комітет з питань сім'ї, молодіжної політики, спорту і туризму, Державна туристична адміністрація, Міністерство культури і туризму України, Державна служба туризму і курортів, Міністерство інфраструктури України, Державне агентство туризму і курортів. Нині повноваження з формування та реалізації державної політики у сфері туризму та курортів відповідно до розпорядження Кабінету Міністрів України від 08.09.2015 № 922-р покладено на Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. В Мінекономрозвитку створено підрозділ з питань туризму, в якому працює лише 11 фахівців.

Сфера туризму розвивається без належного наукового, методичного та маркетингового супроводження. В порушення ч.2 ст.27 Закону України «Про туризм» [2], у 2013 р. ухвалено рішення про ліквідацію Наукового центру розвитку туризму. Як наслідок, в державі відсутня наукова інституція, що займається організацією та проведенням комплексних наукових досліджень у сфері туризму.

Основними проблемами, які необхідно розв'язати, залишаються питання фінансово-організаційного характеру, а саме [1; 3; 8; 9]: не передбачено фінансування заходів, пов'язаних, насамперед, із створенням безпечних умов для туристів, підготовкою та участю у міжнародних та регіональних туристичних виставках в Україні та за кордоном; відсутня система контролю за діяльністю суб'єктів курортної галузі, цілісна система державного управління туризмом у регіонах (не створені відповідні самостійні підрозділи з питань туризму і курортів); переважна більшість туристичних, готельних і курортних закладів не відповідають міжнародним стандартам якості надання послуг та стану матеріально-технічної бази тощо.

В Україні програми розвитку туризму завжди фінансувалися недостатньо, а в окремі роки взагалі не фінансувалися. Залучення приватного капіталу для реставрації культурно-історичних об'єктів і «доведення» їх до рівня туристичного показу може стати істотним чинником розвитку в'їзного та внутрішнього туризму.

Багатий природний та історико-культурний потенціал України використовується недостатньо, одна з причин - культурно-історичні об'єкти слабо представлені в світовому інформаційному просторі. Більшість природних і культурно-історичних об'єктів «не обтяжені» сучасної туристичною інфраструктурою.

Сфера туризму, готельного господарства і курортів страждає від нестачі інвестицій. Дефіцит інвестицій викликаний і причинами макrorівня (економічна нестабільність, відсутність гарантій повернення інвестицій, непривабливий діловий клімат, падіння платоспроможного попиту тощо), так і суто галузевими особливостями (відсутність чіткої державної політики щодо розвитку туризму, правова неврегульованість відносин у сфері туризму, відсутність державної підтримки, зниження загального рівня безпеки туристів та ін.). В умовах відсутності припливу приватних інвестицій стимулятором інвестиційної діяльності може стати державно-приватне партнерство.

Державно-приватне партнерство (ДПП) - це правовий механізм узгодження інтересів і забезпечення взаємодії держави і бізнесу.

На практичному рівні державно-приватне партнерство - це залучення на контрактній основі органами влади приватного сектора для більш ефективного і якісного виконання завдань, що відносяться до публічного сектору економіки, на умовах компенсації витрат, поділу ризиків, зобов'язань, компетенцій.

Державно-приватне партнерство передбачає ефективну взаємодію між органами державного управління різних рівнів та бізнесом, з метою реалізації суспільно важливих проектів і програм соціально-економічного розвитку територій, спрямованих на поліпшення якості життя і на досягнення цілей державного управління, як сукупність форм взаємодії для вирішення суспільно значимих завдань на взаємовигідних умовах.

Державно-приватне партнерство можна розглядати як особливий інструмент реалізації інтеграційної стратегії підприємства. Будь-яке успішне підприємство формує власну інтеграційну стратегію, яка передбачає визначення стратегічних орієнтирів інтеграції та взаємодії підприємства у зовнішньому середовищі, починаючи від комунікацій із споживачами і закінчуючи побудовою моделі взаємовідносин із державними органами. Державно-приватне партнерство завжди передбачає інтеграцію підприємства з певним державним органом, що уповноважений державою на реалізацію такого партнерства.

Слід розуміти, державно - приватне партнерство - це не просто вигідна форма співпраці між державою та бізнесом, а й взаємодія, при якому держава і бізнес як би «перестраховують» один одного в разі виникнення будь-яких проблем. Наприклад, держава отримує вигоду у формі отримання інвестицій на реалізацію проектів і програм, що мають важливе загальнонаціональне значення, і які за інших рівних умов мали б фінансуватися за рахунок бюджетних коштів. Приватний партнер отримує можливість збільшення економічної ренти за рахунок використання об'єкта, який знаходиться у власності держави (громади).

Аналіз зарубіжного досвіду реалізації проектів державно-приватного партнерства показав, що практично у всіх державах, що використовують механізми державно-приватного партнерства, виділяються певні галузі, в яких модель державно-приватного партнерства розвинута найбільше. Найбільше число проектів державно-приватного партнерства здійснюється в транспортній галузі (аеропорти, порти, трубопровідний транспорт, дороги, мости), соціальній інфраструктурі (охорона здоров'я, освіта, культура, туризм), житлово-комунальному господарстві (мережі, водопостачання, теплопостачання).

Державно-приватне партнерство можливо і необхідно в тих галузях, які мають важливе соціальне або культурне значення, проте є потенційно прибутковими. Одна з таких галузей – туризм (організація подорожувань).

Реалізація державно-приватного партнерства та розвиток туристичної галузі може сприяти: створенню великої кількості нових робочих місць, збільшення доходів населення і підвищення рівня життя в країні, збереження історико - культурні та природних пам'яток, розвиток регіонів, модернізація існуючої інфраструктури, підвищення авторитету України на міжнародній арені і перешкода відтоку капіталу з країни, за рахунок перенаправлення виїзного потоку туристів на внутрішній туристичний ринок країни.

Серед можливих інструментів державно-приватного партнерства в сфері туризму можемо виділити:

- державний контракт - один з видів договору, який передбачає виконання підрядних робіт для державних потреб.

- концесійна угода - об'єкти договірних відносин (майно, окремі види діяльності) знаходяться в неподільному, повному володінні тільки однієї зі сторін угоди, а саме держави чи іншого публічно-правового освіти, а інша сторона угоди - недержавний суб'єкт - приймає на себе певні зобов'язання в обмін на надані йому права.

- фінансова оренда (лізинг) - одна з форм кредиту, при якій відбувається передача об'єкта власності в довгострокову оренду з подальшим правом викупу і повернення.

- Орендні відносини, які спричиняють передачу чужого майна у володіння і користування тимчасово і з умовами повернення.

На наш погляд, найбільш перспективним інструментом для України є концесія, оскільки вона передбачає можливість відновлення різних природних і культурно-історичних об'єктів, з подальшим використанням в туристичних цілях згідно із затвердженням проектом та договором. При цьому об'єкт концесії знаходиться в державній власності.

На нашу думку, одним з перспективних напрямків державно-приватного партнерства в сфері туризму в Україні є передача в концесію архітектурних об'єктів історичного значення (насамперед - замків), а також об'єктів архітектурних музеїв. В Україні в тій чи іншій мірі збереглося понад 200 замків або замкових об'єктів, потенційно придатних для туристичного показу (за умови створення відповідної туристичної інфраструктури). Крім того, в Україні є кілька досить великих архітектурних музеїв і музейних комплексів під відкритим небом (найвідоміші: заповідник «Пирогово» у Києві, музей в Переяслав-Хмельницькому, музей народної архітектури та побуту в Ужгороді та ін.). Ці об'єкти вже зараз справляються з завданнями туристичного показу, а також здійснюють різні акції, спрямовані на залучення туристів (проведення свят, ярмарків, виставок, народних гулянь, підтримка роботи закладів громадського харчування, реалізація сувенірної продукції тощо). Однак об'єкти показу (будинку), представлені в цих музеях, знаходяться в аварійному стані і потребують термінового ремонту, на що потрібні інвестиції.

Держава і місцеві громади на реконструкцію і реставрацію замків і музеїв грошей не виділяють через відсутність коштів у відповідних бюджетах. Саме в цьому випадку інвестиції можуть бути отримані за рахунок приватного інвестора, який виявить бажання займатися концесійною діяльністю.

Досвід передачі культурно-історичних об'єктів в концесію з туристичною метою є і в Україні. Проаналізуємо цю практику на прикладі Львівської області, яка має значний туристичний потенціал і порівняно розвинену туристичну інфраструктуру.

30 грудня 2009 року між Львівською обласною державною адміністрацією та підприємцем Новосад І.І. було укладено концесійну угоду, яка передбачала передачу приватному партнеру на 49 років Палацу XIX століття в с.Тартаков Сокальського району. На момент передачі Палац знаходився в аварійному стані. Концесіонер взяв зобов'язання вивести об'єкт з аварійного стану, а саме: облаштувати дах, водовідведення та каналізацію, реставрувати і відновити елементи фасаду, провести внутрішній ремонт. При цьому приватний партнер здобуває право використовувати об'єкт в сфері надання туристичних та суміжних послуг (включаючи послуги громадського харчування), але з урахуванням вимог законодавства про охорону культурної спадщини.

10 листопада 2010 було укладено концесійну угоду між Львівською обласною державною адміністрацією та Товариством з обмеженою відповідальністю «Кріс», згідно з яким приватному партнеру була передана на 49 років пам'ятка архітектури національного значення - замок XVII століття в с.Старе Село Пустомитівського району. На момент передачі замок перебував в аварійному стані, його вартість була оцінена в 10,6 млн.грн. Приватний партнер взяв на себе зобов'язання вивести об'єкт з аварійного стану, в тому числі провести комплекс консерваційних робіт оборонних споруд, облаштувати водовідведення, каналізацію, поліпшити і реставрувати споруди комплексу.

Аналіз наслідків реалізації зазначених концесійних договорів не дає приводів для оптимізму. Основна причина – військовий конфлікт на Сході країни, загальне зниження платоспроможного попиту на ринку туристичних послуг, політична і економічна нестабільність, непривабливість інвестиційного клімату і як наслідок - відсутність мотивації у концесіонера вкладати в об'єкт масовані інвестиції.

Ми вважаємо, що впровадження концесійної практики як інструменту державно-приватного партнерства в сфері туризму має ґрунтуватися на максимально можливої адаптації відповідного міжнародного досвіду. Розглянемо кілька типів концесійних угод, які застосовуються в міжнародній практиці:

1.BOT (Build - Operate - Transfer) - «Будівництво - Управління - Передача». Концесіонер здійснює будівництво об'єкта і його експлуатацію протягом встановленого терміну, після чого даний об'єкт передається державі.

2.BTO (Build - Transfer - Operate) - «Будівництво - Передача - Управління». Концесіонер будує об'єкт, який передається потім державі у власність відразу після закінчення будівництва, після чого він передається в експлуатацію концесіонера.

3.U (Build - Own - Operate) - «Будівництво - Володіння - Управління». Концесіонер здійснює будівництво об'єкта, після закінчення якого, він отримує даний об'єкт у власність з необмеженим терміном дії.

4.BOOT (Build - Own - Operate - Transfer) - «Будівництво - Володіння - Управління - Передача». Концесіонер будує об'єкт і володіє ним протягом певного терміну, після закінчення якого об'єкт переходить у власність держави.

5.BBO (Buy - Build - Operate) - «Купівля - Будівництво - Управління». Держава продає об'єкт, а покупець здійснює відновлення або розширення існуючого об'єкта.

Одна з основних завдань регулювання державно-приватного партнерства в туризмі - це створення адекватної нормативно-правової бази. Пріоритет повинен бути зроблений на гнучкість нормативно-правового регулювання. У вузькому сенсі мова йде про створення організаційно-правового механізму узгодження інтересів і забезпечення взаємодії держави і приватного сектора в рамках реалізації суспільно значимих проектів в сфері туризму.

Ситуація, що склалася у туристичній сфері, потребує термінових і дієвих заходів для подолання кризових явищ та інтенсифікації виробництва туристичного продукту із забезпеченням необхідної його якості.

На наш погляд, підґрунтям для прийняття і здійснення таких заходів є формування цілеспрямованої державної політики в галузі туризму з визначенням пріоритетів її розвитку, а саме: вдосконалення правових засад регулювання відносин у галузі; забезпечення становлення туризму як високорентабельної галузі економіки України, заохочення національних та іноземних інвестицій у розвиток індустрії туризму, створення нових робочих місць; розвиток міжнародного та внутрішнього туризму, зокрема сільського та екологічного (зеленого); розширення міжнародного співробітництва, утвердження України на світовому туристичному ринку; створення сприятливих для розвитку туризму умов шляхом спрощення та гармонізації валютного, митного, прикордонного та інших видів регулювання.

Зважаючи на євроінтеграційні устремління України, державна політика у сфері туризму, на наше переконання, мала б бути скоригована згідно з документами ВТО, а також прийнятими на їх основі рекомендаціями Ради Європи з питань сталого розвитку туризму, серед яких: «Генеральний курс для сталого і екологічно-безпечного розвитку туризму», «Політика сталого туризму на природоохоронних територіях», «Політика розвитку сталого та екологічно безпечного туризму на прибережних територіях». Прийняття світових та європейських стандартів розвитку туризму сприяло б не тільки соціально-економічному зростанню України, а й створенню передумов для сприйняття її світовим співтовариством як рівноправного партнера.

Держава має вжити невідкладних заходів стимулювання платоспроможного попиту на санаторно-курортні послуги (як з боку корпоративного сектору, так і з боку індивідуальних споживачів). Таке стимулювання можна здійснювати у тому числі через удосконалення роботи фондів соціального

страхування та збільшення обсягів фінансового ресурсу, що спрямовується на закупівлю путівок на санаторно-курортне та відновлювальне лікування за рахунок коштів фондів соціального страхування.

Ясна річ, що державно-приватне партнерство можливе лише в умовах політичної, економічної і соціальної стабільності, де права інвесторів охороняються, а ризик втрати капіталу якщо і не мінімальний, то хоча б незначний (прийнятний). Україна поки не входить в числа країн з сприятливим інвестиційним кліматом. Тому перспективи розвитку державно-приватного партнерства в нашій країні досить туманні.

Згідно нашої позиції, державна підтримка розвитку туризму, курортів та курортної діяльності, враховуючи особливості об'єкту регулювання (природна, економічна, лікувальна сфери), має здійснюватися на основі програмно-цільового методу управління, який передбачає розробку Державної цільової комплексної програми із встановленням відповідних критеріїв результативності. Така програма має передбачати реалізацію низки заходів, спрямованих на адаптацію туристично-курортної сфери України до наявних викликів, забезпечення гармонійного розвитку курортів на основі врахування інтересів різних суб'єктів, а також спрямованих на раціональне використання, збереження та примноження національного курортного потенціалу.

На наш погляд, питання впровадження державно-приватного партнерства в сфері туризму повинні вирішуватися на основі реалізації чіткої і амбітної програми розвитку туризму, націленої на залучення інвестицій. Як показує досвід, цільові програми, складені в «загальних рисах» і «красивими гаслами», є неефективними, а виділені державні кошти не призводять до позитивних для економіки країни результатів. Конкретним завданням інвестиційно орієнтованої програми в сфері туризму має стати, перш за все, залучення інвестицій, причому інвестицій системних, спрямованих на створення сучасної і потужної інфраструктури, впровадження передових технологій обслуговування, підтримку перспективних об'єктів показу тощо. Вирішити це завдання можна, перш за все, на основі широкого впровадження інструментарію державно-приватного партнерства.

Висновки та пропозиції. Виходячи з положень чинного законодавства України, враховуючи стратегічний курс державної політики на децентралізацію державного управління, розвиток сфери туризму, готельного обслуговування та санаторно-курортної діяльності має здійснюватися на основі ефективної державної підтримки. Вказана робота має реалізовуватися зокрема за такими напрямками:

- розробка нормативно-правової бази державної підтримки туристичної сфери, у тому числі розробка програмних документів (цільової комплексної програми), спрямованих на підтримку розвитку сфери туризму, готельного обслуговування та санаторно-курортної діяльності;
- оптимізація структури та режиму функціонування туристичного та курортно-рекреаційного комплексів у регіонах;
- удосконалення структури управління в туристично-рекреаційній галузі на обласному та районному (міському) рівнях, координування дій місцевих органів виконавчої влади з цього питання;
- розробка механізму координування діяльності місцевих органів державної виконавчої влади та суб'єктів туристичного підприємництва;
- продовження роботи щодо роздержавлення підприємств туристичної сфери, сприяння підприємствам середнього та малого бізнесу, у тому числі шляхом надання адресних податкових преференцій;
- надання нормативно-правової, методичної, організаційної та інформаційної підтримки суб'єктам туристичного підприємництва;
- аналіз економічної діяльності туристичних підприємств та розробка за його результатами заходів щодо підвищення ефективності роботи на ринку туристичних послуг;
- відновлення роботи Наукового центру розвитку туризму (згідно припису ч.2 ст.27 Закону України «Про туризм»), визначення пріоритетних наукових туристично-рекреаційних досліджень, націлених на отримання практичних ефектів;
- посилення контролю за діяльністю туристичних підприємств, їхньою звітністю та додержанням вимог чинного законодавства.

Державно-приватне партнерство доцільно розглядати як особливий інструмент реалізації інтеграційної стратегії підприємства.

Необхідно розробити Методику (методичні підходи) організації державно-приватного партнерства в сфері туризму, перш за все в сфері концесійної діяльності, що забезпечить більшу залученість в цей процес місцевих органів влади.

Доцільно передбачити механізм, що дозволяє суб'єктам державно-приватного партнерства отримувати місцеві ресурси на пільгових умовах (наприклад, при оплаті води або електроенергії).

Також слід передбачити, що гарантії щодо концесійних угод має право надавати держава в особі Кабінету Міністрів України або іншого спеціально уповноваженого органу виконавчої влади, що підвищить зацікавленість потенційних інвесторів.

Для суб'єктів державно-приватного партнерства слід передбачити ряд преференцій, насамперед податкових пільг.

Таким чином, державно-приватне партнерство в туристичній сфері може вирішити велику кількість що виникли на даний момент проблем. Реалізація цього партнерства може бути вирішена за допомогою будівництва комплексних туристських центрів на основі історичних, культурних, археологічних та природних пам'яток.

Активізація міжнародного співробітництва у розвитку іноземного туризму, посилення його комунікаційних функцій та формування позитивного іміджу України може здійснюватися як на рівні держави,

так і шляхом участі в роботі відповідних міжнародних організацій. Співпраця з міжнародними організаціями, зокрема над створенням і просуванням на світовому ринку спільних туристичних продуктів, є вагомим чинником інтеграції України у світовий простір, а також євроінтеграції. Вказане сприятиме підвищенню ефективності державно-приватного партнерства у сфері туризму та поліпшенню інвестиційного клімату.

Перспективи подальших розвідок. У подальшому мають бути виконані дослідження з економетричного моделювання динаміки ринку туристичних послуг з урахуванням завдань підтримки сталого економічного розвитку. Доцільно також розробити методичні підходи прогнозування результативності державно-приватного партнерства в сфері туризму.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про туризм» [Електронний ресурс]. – Доступний з: www.rada.gov.ua.
2. Захарін С.В. Сталий розвиток сфери туристичних послуг: глобальні тенденції, міжнародна взаємодія, уроки для України / С.В.Захарін, В.П.Соболь, Ю.В.Мельник // Економічний вісник університету. – 2013. – № 20/3. – С. 297-303.
3. Розвиток туризму в Україні [Електронний ресурс]. – Доступний з: http://pidruchniki.com/1806020343752/turizm/rozvitok_turizmu_ukrayini
4. Ткаченко Т.І. Сталий розвиток туризму: теорія, методологія, реалії бізнесу [монографія] - К.: Київський національний торговельно-економічний університет, 2009. - 463 с.
5. Туризм в Україні: проблеми, перспективи розвитку [Електронний ресурс]. – Доступний з: <http://skole.com.ua/uk/papers/13-turizm/36-turizmurproblemi.html>.
6. Варнавский В.Г. Партнерство государства и частного сектора: формы, проекты, риски. – М., 2005. – С. 34-37.
7. Recomendaciones de la OMT sobre accesibilidad de la información turística. – 2016, UNWTO. – 21 p.
8. System of Tourism Statistics [Електронний ресурс]. – Доступний з: <http://statistics.unwto.org/>
9. The Decision-making Process of Meetings, Congresses, Conventions and Incentives Organizers. - 2015, UNWTO. – 236 p.

References

1. Zakon Ukraine «Pro Tourism»: www.rada.gov.ua.
2. Zakharin S.V., Sobol V.P., Melnik Y.V. Staly rozvitok sphery turistichnih poslug: globalni tendentsii, mizhnarodna vzayemodiya, uroky dla Ukrainy // Ekonomichny visnyk universitetu. - 2013. - №20/3. - S. 297-303.
3. Rozvitok Turizmu v Ukraini: http://pidruchniki.com/1806020343752/turizm/rozvitok_turizmu_ukrayini
4. Tkachenko T.I. Staly rozvitok Tourism: teoriya, metodologiya, realii biznesu [monograph] - K.: Kievskiy natsionalnyy torgovelno-ekonomichnyy University, 2009. - 463 s.
5. Tourism in Ukraine: problemy, perspektivi rozvitku: <http://skole.com.ua/uk/papers/13-turizm/36-turizmurproblemi.html>.
6. Varnavskiy V.G. Partnerstvo gosudarstva i tchasnogo sektora: formy, projekty, risky. - M., 2005. - P. 34-37.
7. Recomendaciones de la OMT sobre accesibilidad de la información turística. - 2016, UNWTO. - 21 p.
8. System of Tourism Statistics: <http://statistics.unwto.org/>
9. The Decision-making Process of Meetings, Congresses, Conventions and Incentives Organizers. - 2015, UNWTO. - 236 p.

ДАНИ ПРО АВТОРІВ:

Захарін Сергій Володимирович, доктор економічних наук, професор кафедри менеджменту і маркетингу,
e-mail: zzz555@list.ru

Данченко Людмила Григорівна, кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту і маркетингу,
e-mail: kaf_man_mark@knlu.kiev.ua

Усенко Юлія Валеріївна, викладач кафедри менеджменту і маркетингу
e-mail: chervina_ulia@ukr.net

Київський національний лінгвістичний університет МОН України
03680, м.Київ, вул. Велика Васильківська, 73

ДАНИЕ ОБ АВТОРЕ:

Захарин Сергей Владимирович, доктор экономических наук, профессор кафедры менеджмента и маркетинга,
e-mail: zzz555@list.ru

Данченко Людмила Григорьевна, кандидат экономических наук, доцент кафедры менеджмента и маркетинга,
e-mail: kaf_man_mark@knlu.kiev.ua

Усенко Юлия Валерьевна, преподаватель кафедры менеджмента и маркетинга
e-mail: chervina_ulia@ukr.net

Киевский национальный лингвистический университет МОН Украины
03680, г. Киев, ул. Большая Васильковская, 73

DATA ABOUT THE AUTHORS

Zakharin Sergey, Doctor of Economics, professor of management and marketing,
e-mail: zzz555@list.ru

Danchenko Lyudmyla, PhD, assistant professor of management and marketing,
e-mail: kaf_man_mark@knlu.kiev.ua

Usenko Yulia, teacher in management and marketing
e-mail: chervina_uliiia@ukr.net
Kyiv National Linguistic University

УДК 331.2:69

УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ОПЛАТИ ПРАЦІ НА БУДІВЕЛЬНОМУ ПІДПРИЄМСТВІ

Коваленко О.В.,
Гук Л.О.

Предметом дослідження є деякі аспекти удосконалення системи оплати праці на будівельному підприємстві.

Мета роботи – визначити сучасні проблеми організації оплати праці на будівництві для обґрунтування напрямків удосконалення системи оплати праці на будівельних підприємствах та у галузі в цілому.

Методологія проведення роботи. Робота виконана за допомогою аналітичних досліджень процесу переходу до ринкової економіки, яка забезпечить поліпшену систему оплати праці на будівельному підприємстві.

Результати роботи. Виділені особливості систем оплати праці в галузі будівництва та запропоновано впровадження системи ґрейдування, яка дозволить істотно збільшити продуктивність праці у галузі будівництва, оскільки вона надасть можливість визначити прийнятні для всіх працівників рівні компенсації на основі зіставлення відносної цінності для компанії різних ділянок роботи (посад).

Галузь застосування результатів: державне та приватне управління будівельного підприємства.

Результати проведеного дослідження можуть бути впроваджені керівниками будівельних підприємств з метою використання нових методів матеріального заохочення працівників, що дозволить суттєво зменшити витрати підприємства і підвищити ефективність його діяльності.

Висновки. Будівельна галузь характеризується різноманітними будівельно-монтажними видами робіт, що потребує застосування нової ефективної системи оплати праці, яка буде спонукати до підвищення продуктивності праці.

Новий підхід до системи оплати праці передбачає відмову від традиційних погодинних систем або за коефіцієнтом складності, таким підходом є система ґрейдування.

Впровадження сучасної системи оплати праці, на будівельних підприємствах дозволить забезпечити об'єктивність оцінки посад та ефективність роботи персоналу, а, отже, і справедливості винагороди працівників, що є одним з основних вимог до систем оплати праці в ринкових умовах та оптимізує фонд оплати праці.

Ключові слова: заробітна плата, продуктивність праці, система ґрейдування, капітальне будівництво.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ СИСТЕМЫ ОПЛАТЫ ТРУДА НА СТРОИТЕЛЬНОМ ПРЕДПРИЯТИИ

Коваленко Е.В.,
Гук Л.А.

Предметом исследования являются некоторые аспекты совершенствования системы оплаты труда на строительном предприятии.

Цель работы – определить современные проблемы организации оплаты труда в строительстве для обоснования направлений совершенствования системы оплаты труда на строительных предприятиях и в отрасли в целом.

Методология проведения работы. Работа выполнена с помощью аналитических исследований процесса перехода к рыночной экономике, которая обеспечит улучшенную систему оплаты труда на строительном предприятии.

Результаты работы. Выделены особенности систем оплаты труда в отрасли строительства и предложено внедрение системы ґрейдирования, которая позволит существенно увеличить производительность труда в отрасли строительства, поскольку, предоставит возможность определить принятые для всех работников уровни компенсации на основе сопоставления относительной ценности для компании различных участков работы (должностей).

Область применения результатов: государственное и частное управление строительного предприятия.

Результаты проведенного исследования могут быть внедрены руководителями строительных предприятий в целях использования новых методов материального поощрения

работников, что позволит существенно снизить затраты предприятия и повысить эффективность его деятельности.

Выводы. Строительная отрасль характеризуется различными строительно-монтажными видами работ, что требует применения новой эффективной системы оплаты труда, которая будет побуждать к повышению производительности труда.

Новый подход к системе оплаты труда предусматривает отказ от традиционных повременных систем или по коэффициенту сложности, таким подходом является система грейдирования.

Внедрение современной системы оплаты труда на строительных предприятиях позволит обеспечить объективность оценки должностей и эффективность работы персонала, а, следовательно, и справедливость вознаграждения работников, что является одним из основных требований к системам оплаты труда в рыночных условиях и оптимизирует фонд оплаты труда.

Ключевые слова: заработная плата, продуктивность труда, система грейдирования, капитальное строительство.

PERFECTION OF REMUNERATION SYSTEM IN A CONSTRUCTION COMPANY

Kovalenko E.V.,
Guk L.A.

Subject of research: some aspects of perfection of remuneration system in a construction company.

Purpose of work: to define modern problems of remuneration organization in construction industry to ground the directions of remuneration system perfection in construction companies and in the industry as a whole.

Methodology of work. The work is done by means of analytical researches of the transition process to a market economy which may provide an improved remuneration system in the construction company.

Results. We distinguished the features of remuneration system in construction industry and suggested the introduction of grading system to substantially increase the labor productivity providing an opportunity to define all-level compensation on the basis of comparison of relative cost of different work areas (positions) suitable for all workers of a company.

Scope of the results: State and private management of a construction company.

Results of the study can be introduced by the heads of construction companies to use these new methods of encouraging workers financially that will substantially reduce company's expenses and promote its efficiency.

Conclusions. Construction industry is characterized by different building assembling works that demand a new effective remuneration system stimulating labor efficiency.

A new approach to the remuneration system provides for the rejection of the traditional time-based or complexity-term systems; this approach is a system of grading.

The introduction of a modern remuneration system in construction companies will provide an objective estimation of positions and staff efficiency and, consequently, valid reward of employees, which is one of the main requirements for remuneration systems in market conditions and optimizes the wage fund.

Key words: remuneration, labor efficiency, grading system, capital construction.

Постановка проблеми. Будівництво відіграє виключно важливу роль у розвитку економічної системи будь-якої держави незалежно від її геополітичного положення, рівня розвитку, чисельності населення та інших характеристик. Розвиток будь-якої галузі, економічне зростання в будь-якій сфері діяльності людини неможливі без будівництва. Домогтися економічного зростання країни означає створити виробничі потужності в усіх галузях народного господарства, що відповідають сучасному рівню науково-технічного прогресу, що безперечно пов'язано з освоєнням великого обсягу капітальних вкладень, а значить, функціонуванням галузі «будівництво».

При цьому, незважаючи на незаперечну значущість будівельної галузі в цілому і важливість ефективного функціонування та розвитку будівельних підприємств для створення об'єктивних передумов виведення вітчизняної економіки з кризи, залишаються невирішеними ряд проблем, які не дозволяють досягнути належного рівня розвитку будівництва. Так, зокрема, вимагають вирішення проблеми: формування ринкових відносин у будівництві; низької інвестиційної активності в країні; різноспрямованості економічних інтересів учасників капітального будівництва; необґрунтовано слабкої ролі держави в управлінні капітальним будівництвом; низької ефективності будівельної галузі в цілому та діяльності окремих будівельних організацій, низької їх надійності; відсутності на регіональному рівні системи взаємодії між учасниками капітального будівництва (будівельними організаціями, виробниками будівельних матеріалів тощо) різних форм власності та органами управління. Цей перелік, звісно, може бути продовжений. Однак, при цьому, варто наголосити, що в основі багатьох з цих проблем лежить проблема кадрів і оплати праці в галузі.

У сучасних умовах господарювання в будівництві простежується різка втрата висококваліфікованих кадрів, стрімке старіння технічного оснащення та засобів праці, оплата праці у конвертах та інші негаразди. На наш погляд, вирішення багатьох проблемних питань галузі залежить від якнайскорішого перегляду та внесення суттєвих змін до системи оплати праці у будівництві. Стабілізація роботи будівельної галузі нерозривно пов'язана з посиленням матеріальної зацікавленості та добробуту працівників, задіяних в ній, а також з відновленням функцій, які покладаються на заробітну плату. Усе це обумовлює вибір досліджуваної теми дослідження, підтверджує та обґрунтовує її актуальність.

Аналіз джерел та публікацій. Проблематика системи оплати праці була досліджена такими науковцями як: П. Колосова [5], М. Войнаренко [3], О. Коваленко [4], С. Цимбалюк, які в своїх роботах приділили достатньо уваги дослідженню різних аспектів і суперечливих питань стосовно оплати праці в умовах сучасного стану економіки на терені країн СНД.

Також проводився огляд робіт науковців, що розглянули питання «чорної» оплати праці, яка існує в реалії «тіньової» економіки, таких як В. Антипов [6], В. Предборський [7].

Проте недостатність дослідження проблеми і жорсткі вимоги сьогодення потребують подальшого вивчення питань та пошуку шляхів удосконалення системи оплати праці на вітчизняних підприємствах, їх адаптації і приведення у відповідність до специфіки конкретних галузей економіки.

Виклад основного матеріалу. Згідно зі статтею 1 Кодексу законів України «Про оплату праці», заробітна плата – це винагорода, обчислена у грошовому вираженні, яку за трудовим договором роботодавець виплачує працівникові за виконану ним роботу [1].

З одного боку, заробітна плата є основним традиційним джерелом доходів працівників, що безпосередньо впливає на темпи росту продуктивності праці, стимулює до підвищення кваліфікації працівників. Але з іншого, витрати на заробітну плату виступають вагомою частиною витрат виробництва, а тому величина заробітної плати має значення і для доходів роботодавця. Особливо, коли в Україні будівництво як підприємницька діяльність представлено суб'єктами приватного підприємництва, згідно з даними аналізу структури будівництва України [2]. Процес будівництва характеризується різноманітними будівельно-монтажними видами робіт: будівельні, монтажні, роботи з капітального ремонту, пусконаладжувальні роботи, бурові та інші (рис.1).

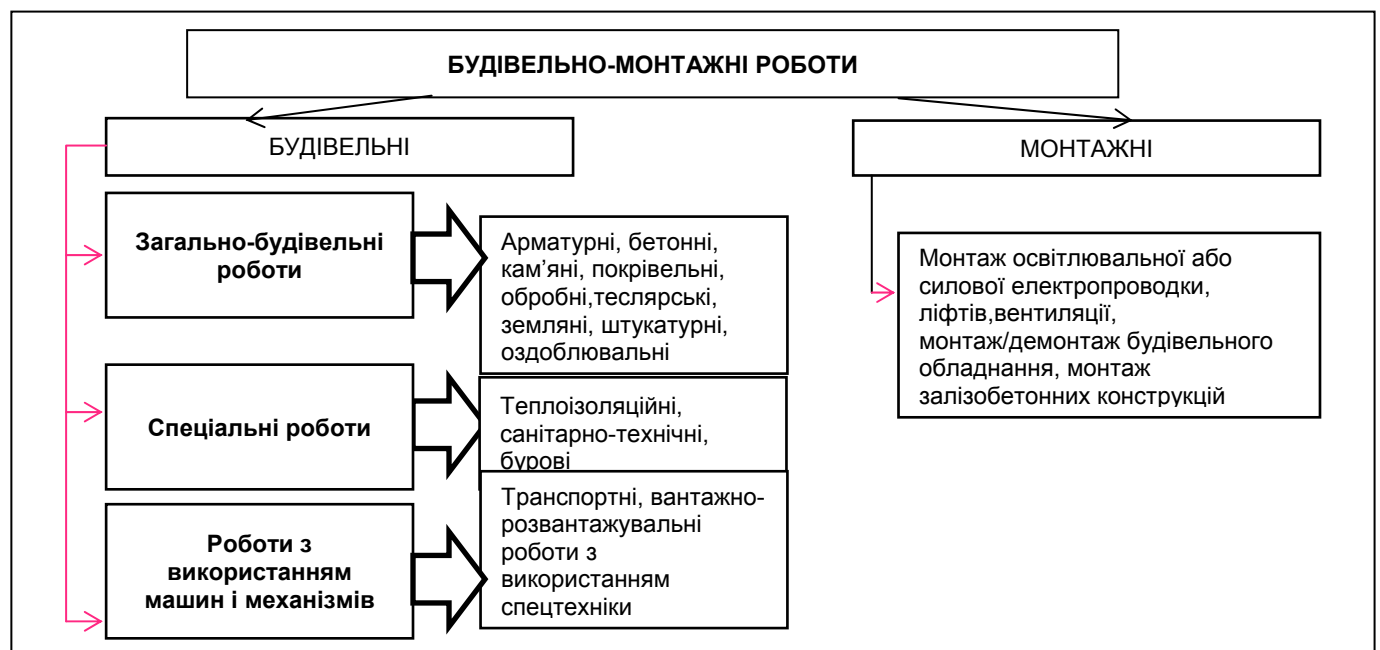

Рисунок 1. Види будівельно-монтажних робіт на будівництві [14]

У будівельних організаціях доцільно розробляти і використовувати системи і форми оплати праці працівників, що забезпечують максимальну їх сумісність з методами визначення розміру коштів на оплату праці в договірних цінах і кошторисах на будівництво, а також єдність нормативних і розрахункових показників, застосовуваних для цих цілей. Основи визначення даного виду витрат регламентуються відповідними ДСТУ Б.Д.1.1-1:2013 [8].

Проблемою, яка виникала на практиці, є те, що у більшості будівельних підприємств застосовуються неефективні системи оплати праці, тому що практично створена законодавчо-нормативна база регулювання оплати праці не контролює ринок «чорної» заробітної плати. За даними Незалежного фонду дослідження заробітних плат України, 37% громадян, що є працівниками будівельної галузі, залучені до «сірої» та «чорної» заробітних плат, при цьому 83% з опитаних знають, що зарплата в «конвертах» вплине на розмір пенсій [15].

Для визначення оцінки величини заробітної плати на державному рівні слід враховувати співвідношення мінімальної заробітної плати та прожиткового мінімуму [9], вартості робочої сили. Прожитковий мінімум і рівень заробітної плати мають забезпечити відтворення робочої сили в умовах нових механізмів ціноутворення [13].

Міністерство регіонального розвитку будівництва та житлово-комунального господарства України (Мінрегіонбуд), що є правонаступником Держбуду УРСР, Мінінвестбуду України, Мінбуд-архітектури України, Держкоммістобудування України, Держбуду України, Мінбуду України надало інформацію про заробітну плату працівників, зайнятих у будівництві, у середньому по Україні за 2014 рік (дані Державної служби статистики України) (табл.1).

Таблиця 1. Щомісячна нарахована заробітна плата на будівництві за 2014 рік

Місяць	Нарахована заробітна плата на одного штатного працівника, грн	
	За місяць	За одну годину роботи в місяці
Січень	2447,00	18,32
Лютий	2591,00	19,58
Березень*	2722,00	20,83
Квітень*	2804,00	20,23
Травень*	2739,00	21,29
Червень*	2814,00	21,62
Липень*	2791,00	_**
Серпень*	2826,00	_**
Вересень*	2973,00	19,96
Жовтень*	3108,00	19,67
Листопад*	3055,00	21,81
Грудень*	3349,00	21,76

* Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції;

** Державною службою статистики України ці дані не публікувалися.

З огляду на викладене, Мінрегіон вважає необхідним задля підвищення рівня платоспроможності працівників, зайнятих у будівництві, при визначенні вартості будівництва враховувати рекомендований рівень заробітної плати у розмірі 3400 гривень.

Однак, згідно даних незалежного опитування робітників, зайнятих будівельно-монтажними роботами, відображається зовсім інша інформація, що підтверджує факт непрозорої системи оплати праці, тобто при складанні кошторису будівництва офіційно закладають розцінки згідно чинного законодавства та норм оплати праці, але сума виплат робітникам сягає інших показників у грошовому еквіваленті.

Для кращого розуміння існуючих проблем, пов'язаних з неефективними системами оплати праці в Україні, доцільно навести діаграму співвідношення величин офіційної середньої заробітної плати та наданих даних з незалежного опитування працівників, зайнятих будівельно-монтажними роботами (рис. 2).

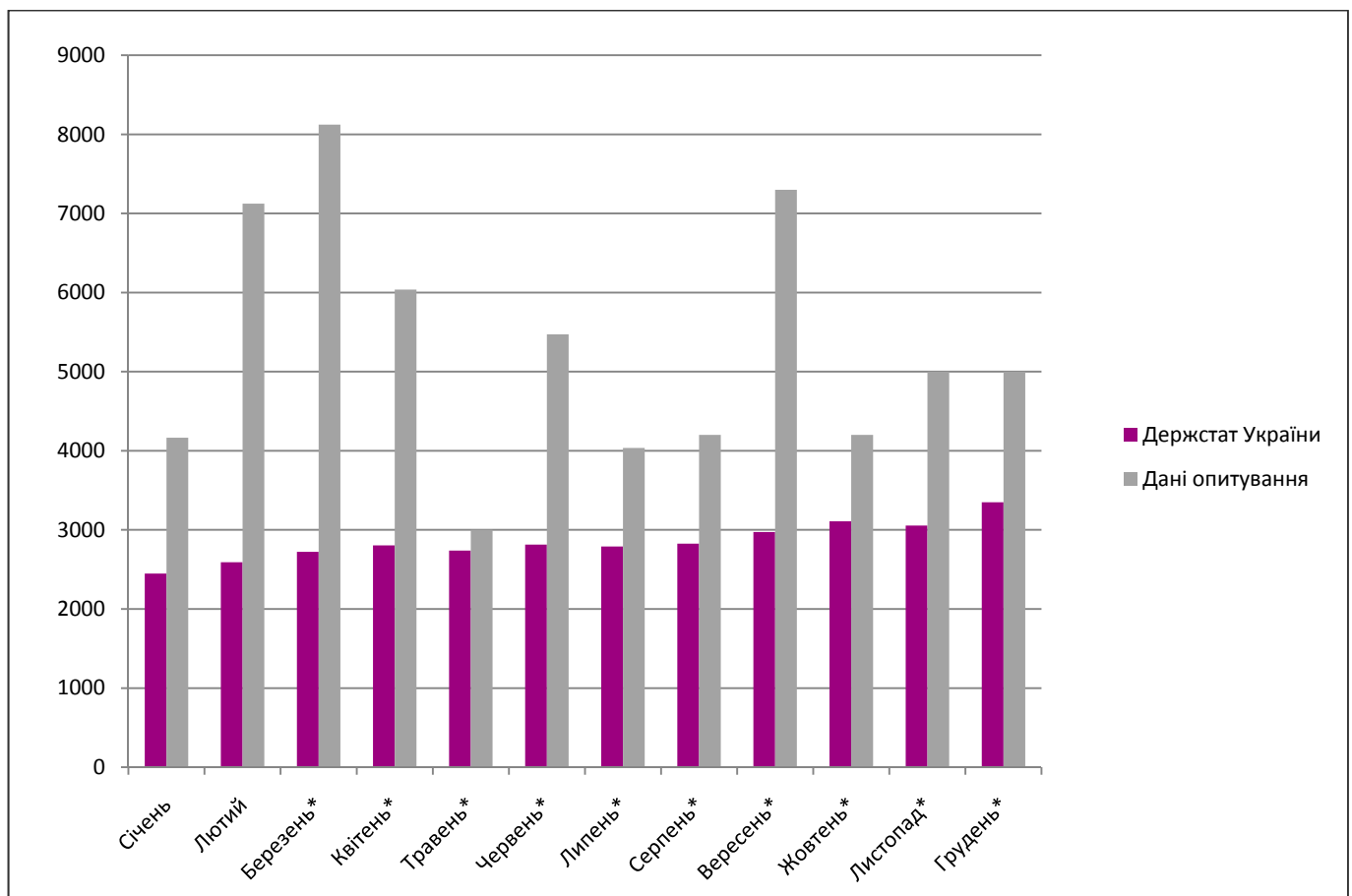

Рисунок 2. Діаграма співвідношення величин офіційної середньої заробітної плати та наданих даних з незалежного опитування працівників, зайнятих будівельно-монтажними роботами за 2014 рік

Так, наведена діаграма свідчить, що загалом спостерігається спільна тенденція, що працівникам монтажно-будівельних організацій виплачують здебільшого «неофіційну» заробітну плату, що і є основним доказом того, що вибрані системи оплати праці не є ефективними.

Шляхом вирішення даної проблеми може виступити одна із сучасних систем оплати праці – система ґрейдування. У середніх і великих будівельних компаніях управління фондом оплати праці та обрання ефективної системи оплати праці на підприємстві є складною проблемою, крім того, «непрозора» або неефективна система оплати праці може істотно знижувати продуктивність співробітників.

Основою системи оплати за ґрейдуванням стало розуміння керівників, що в умовах жорсткої ринкової конкуренції, необхідно займатися своїм основним ресурсом – персоналом і приділяти увагу питанням його мотивації – як матеріальної, так і нематеріальної [10].

Ґрейдинг – це метод створення універсальної ієрархії посад (рангів) для всього персоналу компанії; система оцінки, що дозволяє визначити прийнятні для всіх працівників рівні компенсації на основі зіставлення відносної цінності для компанії різних ділянок роботи (посад). Процедuru ґрейдування слід розглядати як практичний інструмент, який дає змогу повніше врахувати індивідуальні потреби підприємства у диференціації постійної частини заробітної плати [11].

В умовах ринкової економіки для успішності та процвітання будівництва, на підприємстві повинна бути створена успішна система оплати праці і винагороди, з одного боку, що має змогу мотивувати на результат, а з іншого – система, яка відповідає морально-етичним цінностям та високій корпоративній культурі з такими людськими цінностями: повага і визнання, гордість за свою організацію, автентичність керівника і т.п.

Приблизним аналогом системи ґрейдів є тарифна кваліфікаційна сітка. Однак вона могла застосовуватися тільки до деяких категорій посад й оцінювала їх досить формально. Сутністю ґрейдерної системи не є підвищення заробітної плати, а спонукання робітника прикладати максимум зусиль для підвищення продуктивності праці, що позитивно позначатиметься на сумі заробітної плати.

Характеристиками системи оплати праці за ґрейдерами є:

А) Передбачає більш широкую лінійку критеріїв, які включають такі показники оцінки посади, як:

- управління,
- комунікації,
- відповідальність,
- складність роботи,
- самостійність,
- ціна помилки та інші;

Б) Ґрейдинг допускає пересічення частин двох ґрейдів, які знаходяться поряд. У результаті цього робітник або майстер нижчого ґрейда завдяки своєму професіоналізму може мати більш високий посадовий оклад, ніж, наприклад, спеціаліст з охорони праці, який знаходиться у ґрейді поряд з ґрейдом вищого порядку;

В) Структура ґрейдів побудована тільки на значенні посади, яка прораховується у балах;

Г) Посади розміщуються тільки за принципом важливості для підприємства;

Д) Допомогає управляти фондом оплати праці і робить систему нарахування заробітної плати гнучкою;

Е) Упорядковує дисбаланс заробітної плати на підприємстві.

Є) Дозволяє відстежувати рівні і підрозділи, де є невідповідності в нарахуваннях зарплати.

Особливість ґрейдерної системи полягає в тому що, даний тип оплати передбачає еквівалентність цінності праці робітника до грошового виразу. Нова система оплати праці дозволяє працівникові чітко зрозуміти, з яких частин складатиметься його зарплата: постійної (оклад) і змінної (ключові преміальні індикатори). Висловлюючись простіше, це найкраща можливість «порахувати в стовпчик» свій дохід самостійно.

Впровадження цієї системи оплати праці робить підприємство конкурентоспроможним на внутрішньому та зовнішньому ринках, оскільки підвищується «прозорість» компанії для інвесторів і, відповідно, збільшується капіталізація. До того ж, ввівши систему ґрейдів, підприємство може позиціонувати себе як серйозного гравця на світовому ринку праці та залучати на роботу або до співпраці топ-менеджерів, а також висококласних фахівців зі всього світу. Система ґрейдів оцінює всі типи робочих місць, що робить її надзвичайно цінним інструментом у формуванні структури оплати праці. Критерієм при оцінці посади є рівень впливу позиції посади на компанію в цілому і вплив на кінцевий результат.

Система базової оплати за ґрейдами дозволяє підприємству підвищити ефективність використання фонду оплати праці на 10-15% за рахунок стандартизації при визначенні розміру базової частини зарплати, чітких правил її розрахунку, підвищення окладів залежно від підвищення компетенцій та більшої прозорості [9].

При використанні даної системи є можливість або скоротити поточні витрати на оплату праці, або отримувати більшу віддачу на виплачувану співробітникам заробітну плату.

Однак слід зазначити, що система ґрейдування має також свої недоліки:

А) Для досягнення потрібного результату має місце недостатність рівня мотивації персоналу, яких влаштовую посада.

Б) Страх співробітників потрапити до лав звільнених, тому що навряд чи така стратегія підприємства стане сприяти ентузіазму, ініціативності, інноваційності, лояльності співробітників до компанії.

В) Перехід до системи ґрейдування є складним та трудомістким процесом для всього підприємства, необхідно запровадити чітко сформовану ієрархічну структуру, яка надасть змогу справедливо нарахувати бали по ґрейдам.

Висновки. На основі проведеного дослідження можна зробити висновки, що система оплати праці, яка зараз застосовується у будівельній галузі, є недосконалою, про що свідчать численні праці науковців, які розглядають проблеми оплати праці. Будівельна галузь характеризується різноманітними будівельно-монтажними видами робіт, що потребує застосування нової ефективної системи оплати праці, яка буде спонукати до підвищення продуктивності праці.

Новим підходом до системи оплати праці є система ґрейдування, яка передбачає відмову від традиційних погодинних систем або за коефіцієнтом складності.

Впровадження сучасної системи оплати праці на будівельних підприємствах дозволить забезпечити об'єктивність оцінки посад та ефективність роботи персоналу, а, отже, і справедливість винагороди працівників, що є одним з основних вимог до систем оплати праці в ринкових умовах та оптимізує фонд оплати праці.

Удосконалювання систем оплати праці, пошук нових рішень, глибоке вивчення західного досвіду може допомогти вирішити проблеми, як співвідношення рівня оплати праці відповідно до продуктивності праці, так і наповнення пенсійного фонду України і формування справедливої вартості будівельних послуг. Також це шлях до поліпшення економічного стану будівництва та створення нових мотиваційних стимулів для підвищення зацікавленості працівників до високопродуктивної праці вже в найближчому майбутньому.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про оплату праці» від 24.03.1995 № 108/95-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/108/95-вр>.
2. Офіційний сайт Державного комітету статистики України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
3. Войнаренко М.П. Проблеми оплати праці за умов ринкових відносин / М.П. Войнаренко // Вісник ХНУ. – 2006. – № 5. – Т. 1. – С. 12-14.
4. Коваленко О.В., Привалова К.В. Вдосконалення системи оплати праці на підприємстві [Електронний ресурс] / О.В. Коваленко, К.В. Привалова. – Режим доступу: <http://www.zgia.zp.ua>.
5. Колосова Р.П. Экономика труда и социально-трудовые отношения / Р.П. Колосова. – М.: Изд-во МГУ, 2006. – 623 с. – С. 126.
6. Антипов В.І. Тіньова економіка та економічна злочинність: світові тенденції, українські реалії та правові засоби контролю (теоретико-методологічне узагальнення) / В.І. Антипов, В.П. Редутів. – Вінниця: ДП ДКФ, 2006. – 1040 с.
7. Предборський В.А. Тінізаційний аспект початку нагромадження капіталу в Україні / В.А. Предборський // Формування ринкових відносин в Україні. – 2008. – № 6 (73). – С. 26-30.
8. ДСТУ Б.Д.1.1-1:2013. Правила визначення вартості будівництва. Наказ Мінрегіон від 05.07.2013 р. № 293. Зміна № 1 чинна з 01.01.2014 р.
9. Матійчук О.І. Соціально-економічна роль заробітної плати та її регулювання / О.І. Матійчук // Вісник Дніпропетровської державної фінансової академії: економічні науки. – 2008. – № 1 (19). – С. 50-53.
10. Мартынов К. Стоит ли грейдинг выделки [Електронний ресурс] / К. Мартынов // Кадровый менеджмент. – 2006. – № 9. – Режим доступу: <http://www.klerk.ru>.
11. Рутцкая В. Модель оплаты труда: грейды [Електронний ресурс] / В. Рутцкая. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua>.
12. Лозовський О.М. Впровадження системи грейдингу на вітчизняних підприємствах / О.М. Лозовський, О.А. Таран, В.С. Таран // Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ, кафедра менеджменту та адміністрування. – 2009. – С. 591-596.
13. Покатасва О.В. Шляхи вдосконалення системи оплати праці на підприємстві / О.В. Покатасва, Г.О. Кошулинська // Економіка та підприємництво. – 2010. – № 3. – С. 139-141.
14. Клименко Є.В. Технічна експлуатація і реконструкція будівель та споруд: підручник для студентів вищ. навч. закладів; МОНУ / Є.В. Клименко. – К.: Центр навч. літератури, 2004. – 304 с.
15. Стратонович Н. Легальна зарплата – гідна пенсія / Н. Стратонович // Свобода слова. – 2014. – № 25. – С. 36-49.

References

1. The Verkhovna Rada of Ukraine (1995), The Law of Ukraine «On wages»: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/108/95-вр> (Accessed 11 March 2016).
2. State Statistics Service of Ukraine (2016): <http://www.ukrstat.gov.ua/>
3. Voinarenko, M.P. (2006), «Problems of wages under market conditions», Visnyk KhNU, no. 5, tom 1, pp. 12-14.
4. Kovalenko, O.V. and Pryvalova, K.V. (2014), «Improving payment systems at the enterprise», Ekonomichnyi visnyk ZDIA, vol. 8: <http://www.zgia.zp.ua>.
5. Kolosova, R.P. (2006), Ekonomika truda i sotsialno-trudovyye otnosheniya [Economics of Labor and Labor Relations], Yzd-vo MHU, Moscow, Russia.
6. Antypov, V.I. and Redutov, V.I. (2006), Tinova ekonomika ta ekonomichna zlochynnist: svitovi tendentsii, ukraini realii ta pravovi zasoby kontroliu (teoretyko-metodolohichne uzahalnennia) [Shadow economy and economic crime: global trends, the Ukrainian realities and legal controls (theoretical and methodological generalizations)], DP DKF, Vinnytsia, Ukraine.

7. Predborskyi, V.A. (2008), «The shadow aspect of the early accumulation of capital in Ukraine», *Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini*, vol. 6 (73), pp. 26-30.
8. Minregion Ukraine (2014), DSTU B.D.1.1-1:2013. *Pravyla vyznachennia vartosti budivnytstva*, Nakaz vid 05.07.2013 r. № 293, zmina № 1 chynna z 01.01.2014 r.
9. Matiichuk, O.I. (2008), «Socio-economic role of wages and its regulation», *Visnyk Dnipropetrovskoi derzhavnoi finansovoi akademii: ekonomichni nauky*, vol.1(19), pp.50-53.
10. Martynov, K. (2006), «Does grading worth application», *Kadrovyy menedzhment*, vol. 9: <http://www.klerk.ru>.
11. Rutytskaia, V., «The model of wage: grades»: <http://www.nbu.gov.ua>.
12. Lozovskyi, O.M., Taran, O.A. and Taran, V.S. (2009), «The introduction of grading in domestic enterprises», *Vynnytskyi torhovelno-ekonomichnyi instytut KNTEU, kafedra menedzhmentu ta administruvannia*, pp. 591-596.
13. Pokataieva, O.V. and Koshulynska, H.O. (2010), «Ways of improving of enterprise' system of remuneration», *Ekonomika ta pidpriemnytstvo*, vol. 3, pp. 139-141.
14. Klymenko, Ie.V. (2004), *Tekhnichna ekspluatatsiia i rekonstruktsiia budivel ta sporud [Technical maintenance and reconstruction of buildings]*, Tsentru navch. literatury, Kyiv, Ukraine.
15. Stratonovych, N. (2014), «Legal wage – a decent pension», *Svoboda slova*, vol. 25, pp. 36-49.

ДАНІ ПРО АВТОРА

Коваленко Олена Валеріївна, доктор економічних наук, професор, зав. кафедри економіки підприємства
Гук Леся Олександрівна, студентка факультету економіки та управління, кафедри економіки підприємства
Запорізька державна інженерна академія
пр.Соборний 226, м. Запоріжжя, 69006, Україна
e-mail: guklesia@gmail.com

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Коваленко Елена Валерьевна, доктор экономических наук, профессор, зав. кафедры экономики предприятия
Гук Леся Александровна, студентка факультета экономики и управления, кафедры экономики предприятия
Запорожская государственная инженерная академия
пр.Соборный 226, г. Запорожье, 69006, Украина
e-mail: guklesia@gmail.com

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Kovalenko Elena Valeryevna, doctor of economic sciences, professor, Head Department of Economics and Management,
Guk Lesia Alexandrovna, a student of Faculty of Economics and Management, Department of Management and Project Management,
Zaporizhzhya State Engineering Academy.
Soborny Avenue, 226
e-mail: guklesia@gmail.com

УДК 330.15.3(477)

ТЕОРЕТИКО-ПРАКТИЧНІ ЗАСАДИ УПРАВЛІННЯ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯМ В РЕГІОНІ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Костик Є.П.

Предметом дослідження є теоретичні та практичні проблеми забезпечення регіонального управління природокористування.

Мета наукового дослідження полягає у вивченні теоретичних засад та розробці практичних підходів щодо проблеми регіонального управління природокористування в сучасних умовах розвитку національної економіки.

Методи дослідження. Для уточнення понятійного апарату, визначення змісту процесу оцінки, обґрунтування критеріїв і системи показників, класифікації напрямків і методів оцінки, застосовано методи абстракції, аналізу та синтезу, систематизації та узагальнення.

Методологія проведення роботи. Основні положення економічної теорії в галузі економіки природокористування та захисту навколишнього природного середовища; праці вітчизняних та зарубіжних учених і практиків в означеній сфері.

Результати роботи. Основний науковий результат дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні та практичному вирішенні комплексу питань, пов'язаних з проблемою забезпечення механізму регіонального управління природокористування.

Галузь застосування результатів. Результати даного дослідження можуть бути застосовані у

сфері вивчення проблем економіки природокористування та захисту навколишнього природного середовища, як у національному так і в регіональному вимірах.

Висновки. Слід зазначити, що для забезпечення ефективності механізму управління природокористування в регіоні у контексті еколого-економічної складової є необхідним: урегулювати контролюючі функції органів державного управління; при виконавчих органах районних, міських, селищних рад створити відділи екології, які би займалися тільки питаннями охорони навколишнього середовища; реалізація механізмів регіонального управління природокористуванням є неможливою без застосування сучасних інформаційних технологій; впровадження ефективного нормативно-правового забезпечення; застосування економічних інструментів, виходячи із принципів сталого та збалансованого еколого-економічного розвитку; застосування організаційно-адміністративних та соціально-психологічних методів управління; належне фінансове забезпечення; збалансоване поєднання примусово-обмежувальних і стимулюючо-компенсаційних регуляторів; істотно збільшити природоохоронні виплати з державного та місцевого бюджетів, впровадити ефективний економічний механізм природокористування, сформувавши ринок екологічних послуг, систему екологічної сертифікації, ліцензування та аудиту, передбачити розвиток лізингу у сфері природокористування, розробити систему державної підтримки екологічного підприємництва.

Ключові слова: управління; природокористування; регіон; еколого-економічна складова; інституційний механізм природокористування; базисні інститути; інститути ринку; нормативно-правове регулювання; цілі, функції, принципи, об'єкти інституційного механізму природокористування; регіональний підхід в управлінні природокористування; економічний розвиток регіону; екологічна оцінка регіону; місцеві органи.

ТЕОРЕТИКО-ПРАКТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ УПРАВЛЕНИЯ ПРИРОДОПОЛЬЗОВАНИЕМ В РЕГИОНЕ НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ РАЗВИТИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ

Костик Е.П.

Предметом исследования являются теоретические и практические проблемы обеспечения регионального управления природопользования.

Цель научного исследования заключается в изучении теоретических основ и разработке практических подходов по проблеме регионального управления природопользования в современных условиях развития национальной экономики.

Методы исследования. Для уточнения категориального аппарата, определения содержания процесса оценки, обоснования критериев и системы показателей, классификации направлений и методов оценки, применены методы абстракции, анализа и синтеза, систематизации и обобщения.

Методология проведения работы. Основные положения экономической теории в области экономики природопользования и охраны окружающей среды; труды отечественных и зарубежных ученых и практиков в указанной сфере.

Результаты работы. Основной научный результат исследования заключается в теоретическом обосновании и практическом решении комплекса вопросов, связанных с проблемой обеспечения механизма регионального управления природопользования.

Область применения результатов. Результаты данного исследования могут быть применены в области изучения проблем экономики природопользования и охраны окружающей среды, как в национальном, так и в региональном измерениях.

Выводы. Следует отметить, что для обеспечения эффективности механизма управления природопользования в регионе в контексте эколого-экономической составляющей необходимо: урегулировать контролирующие функции органов государственного управления; при исполнительных органах районных, городских, поселковых советов создать отделы экологии, которые бы занимались только вопросами охраны окружающей среды; реализация механизмов регионального управления природопользования невозможна без применения современных информационных технологий; внедрение эффективного нормативно-правового обеспечения; применения экономических инструментов, исходя из принципов устойчивого и сбалансированного эколого-экономического развития; применения организационно-административных и социально-психологических методов управления; надлежащее финансовое обеспечение; сбалансированное сочетание принудительно-ограничительных и стимулирующих-компенсационных регуляторов; существенно увеличить природоохранные выплаты из государственного и местного бюджетов, внедрить эффективный экономический механизм природопользования, сформировать рынок экологических услуг, систему экологической сертификации, лицензирования и аудита, предусмотреть развитие лизинга в сфере природопользования, разработать систему государственной поддержки экологического предпринимательства.

Ключевые слова: управление; природопользование; регион; эколого-экономическая составляющая; институциональный механизм природопользования; базисные институты; институты рынка; нормативно-правовое регулирование; цели, функции, принципы, объекты институционального механизма природопользования; региональный подход в управлении природопользования; экономическое развитие региона; экологическая оценка региона; местные органы.

THEORETICAL AND PRACTICAL PRINCIPLES OF NATURE MANAGEMENT IN THE REGION AT THE PRESENT STAGE OF THE NATIONAL DEVELOPMENT ECONOMY

Kostyk Ye.P.

The subject of research are theoretical and practical problems of support regional nature management.

The purpose of research is to study the theoretical principles and the development of practical approaches to the problem of regional nature management in modern conditions of the national development economy.

Methods of research. The methods of abstraction, analysis and synthesis, systematization and generalization are used for definition the conceptual apparatus and the content of the assessment, foundation criteria and indices, classification directions and methods of assessment.

The methodology of work. The main principles of the economic theory in the economic field of nature management and protection of the natural environment; works of domestic and foreign scholars and practitioners in this sphere.

The results of work. The main scientific research result is to ground the theoretical and to solve the practical of the complex issues, which are related to the problem of providing a mechanism of regional nature management.

Practical implications. The research results can be applied in the study of the economic problems of nature management and protection of the natural environment, both in the national and regional levels.

Conclusions. It should be noted that to guaranty the effectiveness of the nature management mechanism in the region in the context of environmental and economic component are: to regulate control functions of state administration organs; with executive boardies of district, town, and village councils to establish ecology departments which would decide problems of environmental protection; to implement regional nature management mechanisms which are impossible without the use of modern information technologies; to implement effective regulatory and legal support; to applicate economic instruments; to use the organizational and administrative and social and psychological management methods; adequate financial support; a balanced combination of forced and restrictive and incentive and compensation controllers; to significantly increase the environmental payments from the state and local budgets, to implement an effective economic mechanism of nature management, to form a market for environmental services, environmental certification system, licensing and audit, to envisage leasing development in the sphere of nature management, to develop a system of state support for environmental enterprises.

Key words: management; nature management; region; ecological and economic component; an institutional mechanism for nature management; basic institutions; market institutions; regulatory and legal regulation; objectives, functions, principles, objects institutional mechanism of nature management; an regional approach in the management of natural resources; economic development of the region; environmental assessment in the region; local administrations.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку національної економіки, господарська діяльність здійснюється на принципах максимального використання природних ресурсів без адекватного врахування екологічних вимог, що сприяє збільшенню антропогенно-техногенного навантаження на природне середовище. Сьогодні не приділяється належної уваги екологічній складовій суспільного розвитку, що може призвести до невтішної перспективи в майбутньому. Адже від ефективного і ощадливого використання природних ресурсів, забезпечення охорони навколишнього середовища залежить стабільне функціонування національної економіки, добробут населення, безпека життєдіяльності людства і поступова реалізація моделі сталого розвитку. Саме тому дослідження регіонального управління природокористуванням має важливе науково-теоретичне і соціально-практичне значення.

У низці досліджень розкрито ряд питань присвячені даній проблематиці, зокрема, цієї проблеми торкалися: Я. Витвицький, Т. Грушева, Б. Данилишин, Т. Завгородня, Н. Ільченко, О. Кривень, Н. Матвійчук, О. Мордвінов, С. Похилько, І. Сотник, М. Хвесик, Н. Хумарова та ін. Проте, незважаючи на вагомість цих досліджень, залишаються не охопленими багато проблем, що постають у цій сфері, зокрема питання розроблення і забезпечення ефективного функціонування механізмів державного управління природокористування для протидії екодеструктивним впливам у регіоні. Актуальність цих проблем зумовила вибір теми наукового дослідження, визначила його мету та завдання.

Мета дослідження полягає у вивченні теоретичних засад та розробці практичних підходів щодо проблеми регіонального управління природокористування в сучасних умовах розвитку національної економіки. Відповідно до мети автор статті ставить наступні **завдання**: з'ясувати теоретичні засади дослідження управління природокористування в ринковій економіці; розкрити еколого-економічний потенціал Київської області та його значення в системі управління природокористування регіону; **показати** перспективні напрями вдосконалення управління природокористування в регіоні у контексті еколого-економічної складової.

Виклад основного матеріалу. Загострення екологічних проблем у другій половині XX-го століття змусило розвинуті країни розпочати розробку й здійснення більш активних, багато в чому нових за своїм змістом природоохоронних заходів, запровадження значно змінених систем державного регулювання у сфері природокористування.

На думку О.Г. Мордвінова, головним напрямом досліджень західних економістів, у цей період, є питання економічного механізму екологічної політики та її управлінські аспекти. В них беруть участь

представники різних течій і шкіл, які конкурують між собою за право запровадження своїх концепцій і конкретних рекомендацій в управлінську практику. Основна конкуренція розгорнулася між двома головними течіями в економічній теорії – неокласичною та неокейнсіанською [12, с. 8].

Характерна особливість неокласичного підходу до екологічного регулювання полягає в тому, що ефективні стимули успішного здійснення природокористування та охорони довкілля вони вбачають лише в ринковому механізмі. На відміну від неокейнсіанців, неокласики вважають необхідним зведення до мінімуму втручання держави у внутрішню економічну діяльність компаній для того, щоб дати більший простір ринковим стимулам (особливо ринковій конкуренції) ефективного використання резервів, якими вони володіють.

Предметом розходження є відношення держави до власності та її участь у встановленні «квазіціни» на ресурси загального користування. Щодо вирішення цих питань економісти-неокласики розділилися на дві групи. Першу групу склали прибічники повної свободи підприємництва, які наполягають на чисто ринковому підході до проблем, або ж за дуже незначної участі держави. Вони віддають перевагу приватній власності на «вільні блага і послуги» природи та вважають, що визначення «квазіціни» на них потрібно «доручити» ринку. Екологічні проблеми природного середовища, з їх точки зору, – «наслідок відсутності прав приватної власності на ресурси загального користування». Друга група дослідників висловлюється за втручання держави в процес встановлення та запровадження в практику грошової оцінки ресурсів природного середовища та державну власність на них [12, с. 9].

Слід зазначити, що розвиток неокейнсіанських концепцій проходив паралельно з критикою неокласичного підходу до управління природокористування та охороною довкілля. Багато економістів вважають недоліком неокласичної моделі те, що вона виходить з припущення певного рівня забруднення, повністю ігнорує питання відтворення природних ресурсів і в кінцевому підсумку нездатна забезпечити досягнення екологічного оптимуму. Неокласична модель створює ситуацію, коли суб'єкти ринку, виходячи з міркувань економічної ефективності і рентабельності, можуть надати перевагу сплаті податку, а не нарощуванню витрат на охорону навколишнього середовища. Вона також орієнтує природокористувачів на споживання природних ресурсів як звичайного товару без чітких обов'язків зберігати та відновлювати їх.

Неокейнсіанці перевагу віддають нормативному макроекономічному регулюванню, прямому державному втручання в процеси природокористування і охорони навколишнього середовища. Вони послідовно обстоюють тезу про неспроможність ринкового механізму слугувати адекватною основою екологічної політики. Визначення обсягу та інтенсивності природоохоронних заходів виходячи з фінансових можливостей, якими володіє суспільство, з їх точки зору, є прерогативою держави.

Слід зауважити, що до 80-х років система державного макроекономічного регулювання базувалася на кейнсіанській концепції зайнятості і стабілізаційної політики. Проте наприкінці 70-х років у країнах з ринковою економікою проявилась тенденція до падіння рівня продуктивності праці та посилення інфляційних процесів.

Як запевняє О.Г. Мордвінов характерними ознаками екологічної політики на початку 80-х років стало: 1) реалізація економічно рентабельних екологічних проектів; 2) децентралізація управління природокористуванням і охороною природи; 3) більш активне застосування ринкових методів регулювання; 4) приватизація управління деякими видами природних ресурсів; 5) орієнтація на політику превентивного типу; 6) забезпечення довгострокової участі держави в міжнародному екологічному співробітництві; 7) розширення поінформованості суспільства про негативний вплив товаровиробників на довкілля та посилення ролі і значення громадської думки в екологізації виробництва; 8) інтеграція екологічної та економічної політики для забезпечення сталого розвитку.

У цей період в реальній екологічній політиці більш активно почали застосовуватись неокласичні ідеї запровадження ринкових механізмів регулювання. Арсенал адміністративно-розпорядчих важелів та засобів управління природокористуванням і природоохороною був доповнений ринковими та новими економічними методами. Такий підхід дозволив активізувати конкуренцію ідей та ініціативу суб'єктів економіки стосовно питань раціоналізації природокористування. Ринкові методи, такі як торгівля правами на забруднення, альтернативне скорочення емісії та інші, також давали можливість мінімізувати сукупні природоохоронні витрати, не погіршуючи екологічну ситуацію в навколишньому середовищі [12, с. 26].

Іншим способом розширення регулюючої ролі ринку на процеси природокористування стала «приватизація» управління деякими видами природних ресурсів. Остання проходила у вигляді передачі державних земель, лісів, природоохоронних територій тощо в користування приватному сектору з метою управління ними на виключно комерційній основі.

Взяті в сукупності всі ці реформаторські заходи і нововведення, спрямовані на дерегуляцію в області природокористування і охорони природи, одержали назву «рейганізму» в екополітиці. Вони були характерними для 80-х років і проводились як складовий елемент реформування всієї системи державного макроекономічного управління.

Управлінський аспект в екологічній проблематиці включає також участь держави в міжнародному екологічному співробітництві. Цей процес не новий, але в останні роки набуває все більшої ваги. Багато негативних природних явищ та чинників, що їх викликають, фактично не знають державних кордонів. Тому всі держави повинні слідкувати за тим, щоб своєю господарською діяльністю не завдавати шкоди глобальній екологічній рівновазі, а отже, і якості природного середовища різних держав світу.

Характерними ознаками екополітики 90-х років є відкритість, широка участь в її проведенні громадськості: неурядових екологічних організацій, політичних партій, спілок споживачів тощо. В цей час почали активно

застосовуватися такі методи її реалізації, як екологічна освіта і виховання, розширення інформаційної бази, а також суспільна думка, громадський тиск, переконання та інші форми морального впливу.

Головною турботою розвинутих країн в останні роки є якомога тісніша інтеграція екологічної і економічної політики для забезпечення максимального рівня екологізації виробничих процесів і вихід на екологічно зрівноважений економічний розвиток. Особливого звучання ця проблема набула після конференції 1992 р. в Ріо-де-Жанейро, де була прийнята концепція сталого розвитку. Поняття сталого (самопідтримуючого) розвитку введене Всесвітньою комісією з навколишнього середовища і розвитку, яка визначила його як сукупність сьогоденних потреб, задоволення яких не принесе шкоди потребам майбутніх поколінь [15, с. 123].

Варто наголосити на тому, що серед науковців немає єдиних підходів до визначення сутності інституційного механізму природокористування та його структури. Деякі з них взагалі розмежовують інституціональний та інституційний підходи [9]. Однак детальний аналіз наукових праць в цьому напрямі показує, що вчені, які аналізують різні аспекти інституціонального механізму природокористування, і науковці, що займаються інституційними аспектами цього ж механізму, досліджують, по суті, одні й ті ж питання, по-різному називаючи сам механізм.

Дослідники Б. Данилишин, М. Хвесик, В. Голян в структурі інституційного механізму природокористування виділяють: базисні інститути: форми власності (приватна, державна, комунальна); організаційно-правові форми господарської діяльності; система органів управління природокористуванням; інститути ринку: ринкова інфраструктура сфери природокористування (кредитні установи, аудиторські контори, консалтингові фірми, страхові фонди, екологічні фонди); ринок природних ресурсів (власники, продавці та покупці природних ресурсів, посередники, біржі природних ресурсів, тендери та торги); ринок дозволів на викиди, скиди відходів; ринок екологічних товарів та послуг (екологічна сертифікація, екологічна експертиза, екологічний аудит, екологічний маркетинг, екологічне нормування); інструменти фінансово-економічного регулювання: система податкового регулювання (податки, збори, тарифи, штрафи, пільги); система кредитування (процентні ставки, пільгове кредитування); система державного фінансування (дотування, субсидування, цільове фінансування, держзамовлення, експортне стимулювання); система бюджетного регулювання; нормативно-правове регулювання: законодавчі акти (Конституція України, Кодекси України, Закони України); укази Президента України; нормативні акти (постанови, інструкції, розпорядження); контрактне право (міжнародні контракти, договірні відносини) [5, с. 229].

Дослідник Н.М. Матвійчук, інституційний механізм природокористування визначає, як систему інституцій, форм, методів, способів та інструментів забезпечення збалансованого природокористування для вирішення економічних, соціальних та екологічних проблем з метою забезпечення сталого розвитку. Інститути механізму природокористування визначають правила поведінки природокористувачів, детермінують форми та способи природокористування й поділяються на формальні та неформальні [див. Рис.1].

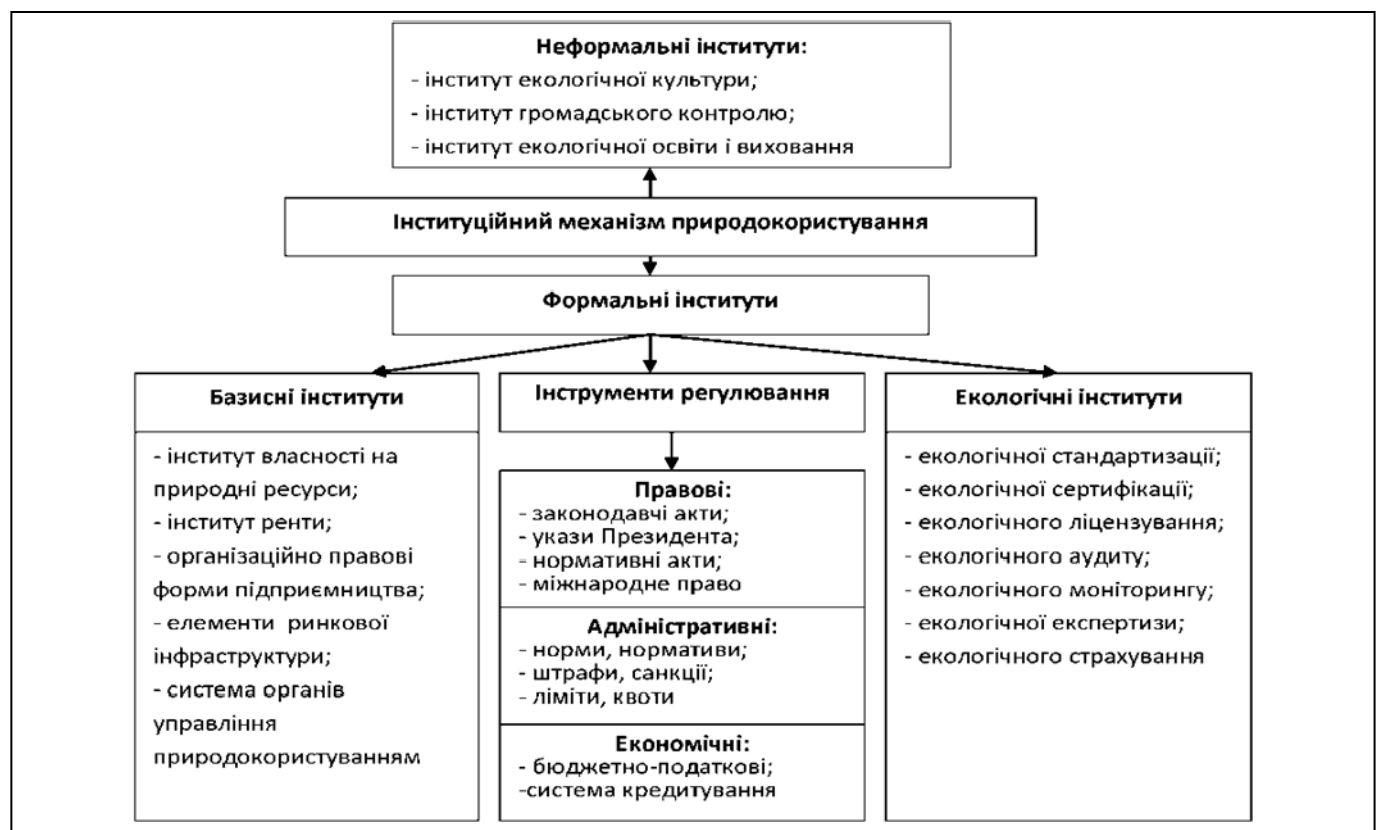

Рисунок 1. Складові інституційного механізму природокористування [11, с. 140]

Слід зауважити, що ефективно діючий інституційний механізм природокористування покликаний на практиці розв'язати завдання ефективного використання природних ресурсів з метою задоволення виробничих потреб суспільства, формування екологічно безпечного середовища, забезпечення стабільного і достатнього фінансування природоохоронних програм.

Цілями інституційного механізму природокористування є: створення оптимальних умов для ефективного використання, збереження та відтворення природних систем; рівноправність доступу до природних ресурсів нині та в майбутньому; стабілізація та покращення екологічної ситуації загалом, екологізація економічної діяльності у межах інституційних та структурних перетворень, адекватних ринковим відносинам; мінімізація шкоди довкіллю загалом та природним ресурсам, відшкодування збитків та страхування екологічних ризиків; впровадження ресурсозберігаючих технологій, біотехнологій, використання інтенсивних методів природокористування; оптимізація структури економіки країни загалом та її регіонів з урахуванням особливостей територіальних еколого-економічних систем; стимулювання економічної зацікавленості в раціональному та економічному використанні природних ресурсів; обмеження неефективної конкуренції з метою усунення з ринку неекологічних технологій, устаткування, продуктів та послуг [20, с. 282].

Головними функціями інституційного механізму природокористування є: підтримка стійкої динаміки функціонування і розвитку еколого-економічних систем; забезпечення екологічно-доцільного та суспільно справедливого розподілу природних ресурсів та упорядкування процесу їх використання; створення екологічно-орієнтованих «умов гри» в національній економіці [11, с. 141].

Дослідниця Н.І. Хумарова вважає, що формування інституційного механізму природокористування повинно здійснюватися на основі таких принципів: науковості, соціальної спрямованості, пріоритетності, системності, ієрархічності, узгодженості, взаємодоповнення, збалансованості, інфраструктурної забезпеченості, альтернативності, екологічного пріоритету та застереження, екологічної та економічної безпеки ведення бізнесу та життєдіяльності, комплексності, превентивності екопорушень [20, с. 287].

До об'єктів інституційного механізму Н. Костюченко відносить усі інститути, які формують механізм. Тоді, як суб'єкти інституційного механізму можуть бути поділені на дві групи: загального характеру та спеціалізовані. До першої групи відносяться органи державної влади, місцевого самоврядування, наукові та освітні заклади, підприємства та підприємці, громадські організації. До другої – спеціалізовані установи з проведення аудиту, розробки норм та нормативів, експертизи, контролю, моніторингу, ліцензування, сертифікації [11, с. 141].

Основою інституційного механізму природокористування є екологічні обмеження, заборони та стимули. При цьому використовуються правові, адміністративні, економічні інструменти.

Варто підкреслити, що на сьогодні в Україні так і не вдалося сформувати ефективний інституційний механізм природокористування, який би відповідав принципам сталого розвитку. Інституційна неефективність системи природокористування проявляється у виснаженні ресурсів, деградації довкілля, зростанні захворюваності населення. При цьому спостерігається фактичне домінування економічних інтересів над усіма іншими.

Недосконалою є діяльність відповідних органів у розробці та затвердженні екологічних нормативів, лімітів використання природних ресурсів, викидів та скидів забруднюючих речовин у навколишнє середовище, впровадженні сучасних методів екологічного менеджменту на підприємствах тощо. Органи громадського управління виконують суто номінальні функції і суттєвого впливу на темпи, масштаби та пропорції природокористування не справляють. Їх пропозиції по вдосконаленню охорони довкілля та використання природних ресурсів мають декларативний характер, що дає підстави говорити про нерозвиненість неформальних інститутів механізму природокористування.

Низькою є ефективність реалізації органами державного управління державних екологічних програм через нестачу фінансування. Тому, особливо актуально на сьогодні посилити бюджетонаповнюючу функцію природокористування, що дозволить зміцнити фінансову самодостатність країни та окремих регіонів.

Слід зауважити, що регіональний підхід в управлінні природокористування є особливо актуальним для економіки України, де спостерігається суттєва диференціація регіонів за рівнями соціально-економічного розвитку, існує необхідність ліквідації екологічних наслідків на рівні окремих регіонів, спостерігається дефіцит інвестиційних ресурсів, для більшості регіонів – відсутні стратегії регіонального розвитку. До того ж сьогодні констатується відсутність єдиної розробленої методології дослідження системи відтворення в регіонах, пропонуються різні за змістовністю науково-методичні підходи до оцінки процесів відтворення на регіональному рівні та управління ними. Автори розглядають пропорції регіонального відтворення у різних аспектах.

Більшість науковців стверджують, що в умовах формування ринкової економіки особливо актуальним є питання оцінки наслідків існуючого типу відтворення у контексті накопичених екологічних наслідків існуючої господарської моделі та стійкості відтворювальних процесів [19].

Сьогодні науковці констатують, що у кожній складовій системи відтворення наявний яскраво виражений економіко-екологічний аспект. У систему управління регіональним розвитком вбудовуються природоохоронні завдання: комплексне використання ресурсів, повне перероблення відходів тощо. Визнається необхідність компенсації збільшеного у процесі економічного зростання ресурсоспоживання, викидів і скидів, утворення відходів за рахунок витрат, які повинні розглядатися як суспільно-необхідні [13, с. 23].

Варто зазначити, що підприємницький сектор повинен реагувати на зміни, які відбуваються в політиці екологічного регулювання, оскільки заходи щодо технічного переоснащення виробництва, зумовлені

здебільшого регульовальними діями у сфері раціонального природокористування, потребують значних інвестицій, як правило, довгострокових, окупність яких є тривалою. Тому постає питання розроблення цілісної, узгодженої програми дій щодо екологічного регулювання, яка б стала основою для розроблення і корпоративних, і регіональних стратегій відтворення.

Головною метою механізму регіонального управління екологічною складовою є: стимулювання до зменшення шкідливого впливу на довкілля; стимулювання раціонального використання та збереження компонентів довкілля, зменшення показників ресурсомісткості; створення за рахунок коштів, отриманих від екологічних зборів та платежів, джерел фінансування природоохоронних заходів, незалежних від державного та місцевого бюджетів [9, с. 180].

Головними недоліками існуючого механізму охорони навколишнього природного середовища на регіональному рівні **Т. Завгородня вважає наступні**: плата здійснюється вже після нанесення збитків навколишньому середовищу; ставки платежів майже завжди встановлюються централізовано, а не з урахуванням реальних ринкових процесів; часто в реалізації існуючого механізму ускладнюючим є «людський фактор» на стадіях узгодження, вирішення та затвердження, що не виключає можливість корупції; даний механізм не стимулює використання підприємствами сучасних природоохоронних технологій [8, с. 68].

Досліджуючи теоретичні та практичні проблеми забезпечення регіонального управління природокористування ми спробували показати його ефективність на прикладі Київської області.

Слід підкреслити, що місце Київської області в загальнодержавному територіальному поділі праці визначають провідні галузі господарства – машинобудування, електроенергетика, легка промисловість, хімічна і нафтохімічна, харчова промисловість та агропромисловий комплекс. Крім цього, в області отримали розвиток деякі галузі лісової, деревообробної та целюлозно-паперової промисловості, промисловість будівельних матеріалів, борошномельно-круп'яна і комбікормова промисловість.

Проаналізувавши регіональну доповідь «Про стан навколишнього природного середовища в Київській області у 2014 р.» з'ясовано, що незважаючи на складну суспільно-політичну та економічну ситуацію у країні, підсумки соціально-економічного розвитку області у 2014 році свідчать про досягнення значних позитивних результатів, зокрема: індекс промислового виробництва склав 101,2%; обсяг продукції сільського господарства, в усіх категоріях господарств, збільшився на 6,6% і становив майже 16,0 млрд. гривень; реалізовано промислової продукції у відпускних цінах підприємств на суму 48,1 млрд. грн. (у 2013 році 40,4 млрд. гривень); прийнято в експлуатацію 1727,0 тис.кв.м загальної площі житла, що на 14,0% більше, ніж у 2013 році; середньомісячна номінальна заробітна плата одного штатного працівника становила 3 489,0 грн. і збільшилася на 4,1%; середній розмір трудових пенсій збільшився на 4,7% та склав 1 622,1 гривні; доходи зведеного бюджету області зросли проти 2013 року на 9,9% і становили 9 703,2 млн. гривень; до обласного бюджету надійшло 4 181,0 млн.грн., що на 15,4% більше у порівнянні з 2013 роком; надходження до державного бюджету склали 24 605,7 млн.грн., що на 2,7% більше, ніж у 2013 році [16, с.9].

В області вживалися заходи щодо поліпшення фінансового стану підприємств, установ та організацій усіх галузей господарського комплексу області, наповнення бюджетів усіх рівнів. Так, доходи зведеного бюджету області у 2014 році склали 9 703,2 млн.грн. (на 9,9% більше показника 2013 року). Зокрема, власних і закріплених доходів надійшло у сумі 4 833,6 млн.грн., що на 117,0 млн.грн., або на 2,5% більше, ніж у 2013 році.

Основним джерелом наповнення місцевих бюджетів є податок на доходи з фізичних осіб, питома вага у власних і закріплених доходах загального фонду місцевих бюджетів становлять 82,1 %. Надходження цього податку по області порівняно з 2013 роком збільшилися на 173,4 млн.грн. або на 5,8 %.

На фінансування установ соціально-культурної сфери та соціального захисту населення за 2014 рік було направлено кошти у сумі 7 554,7 млн.грн., що складає 95,5% загального обсягу проведених видатків загального фонду, у тому числі на утримання: установ освіти – 2788,6 млн.грн.; соціального захисту та соціального забезпечення – 2227,5 млн.грн.; установ охорони здоров'я – 1 756,9 млн.грн.; органів місцевого самоврядування – 365,9 млн.грн.; установ культури і мистецтва – 325,9 млн.грн.; установ фізичної культури і спорту – 89,9 млн. грн.

У 2014 році, за попередніми розрахунками, кількість малих і середніх підприємств становить 18 614 одиниць (на 0,1% менше, ніж у 2013 році), у тому числі кількість малих підприємств нараховує 17 630 одиниць (у 2013 році – 17 625 одиниць), середніх підприємств – 984 одиниці (у 2013 році – 1 003 одиниці). Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг) малими і середніми підприємствами збільшився, у порівнянні з 2013 роком, на 1,5% та склав відповідно 35,8 млрд. грн. і 81,3 млрд. грн., що сприяло зростанню надходжень до бюджетів усіх рівнів [16, с.10-11].

Разом з тим спостерігається, зменшення замовлень на продукцію підприємств машинобудування, скорочення експортних поставок у Російську Федерацію хімічної продукції і товарів легкої промисловості, встановлені обмеження на споживання природного газу, негативно вплинули на розвиток окремих галузей промисловості області у 2014 році. Так, обсяги випуску хімічних речовин і хімічної продукції зменшилися на 14,9%, продукції легкої промисловості – на 9,9%, основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів – на 6,1 %. Крім цього, через продовження реконструкції та технічного переоснащення енергоблоку №2 Трипільської ТЕС та обмежені поставки на станцію вугілля обсяги постачання електроенергії, газу і пари зменшилися на 9,8 %. Однак, незважаючи на вказані причини індекс промислової продукції у 2014 році, у порівнянні з відповідним періодом 2013 року, становив 101,2 %.

Важливу роль у забезпеченні населення продовольчими та непродовольчими товарами продовжували відігравати ринки. За оперативною інформацією, у 2014 році на території області здійснювали діяльність 104 об'єкти ринкового господарства. Загальна кількість торговельних місць на ринках становить 28,3 тис., на яких працює майже 13,0 тис. суб'єктів господарювання, у трудових відносинах з суб'єктами підприємницької діяльності перебувають понад 1,1 тис. громадян.

За 2014 рік підприємствами транспорту перевезено 4 683,4 тис.т вантажів, що на 8,4% менше, ніж за 2013 рік. Вантажооборот зменшився на 6,3% і склав 1 460,6 млн. ткм. Послугами пасажирського транспорту у 2014 році скористалися 123,0 млн. пасажирів (на 0,9% більше, у порівнянні з 2013 роком), пасажирооборот становив 2 381,6 млн.пас.км (на 0,5% менше).

У 2014 році обсяг продукції сільського господарства в усіх категоріях господарств (у постійних цінах) склав, за розрахунками, майже 16,0 млрд. гривень. Виробництво продукції зросло, у порівнянні з 2013 роком, на 6,6%, у тому числі у сільськогосподарських підприємствах – на 5,6%, а у господарствах населення – на 8,6%. За обсягом сільськогосподарського виробництва, Київщина посіла друге місце серед інших регіонів країни, частка області у загальному виробництві валової продукції сільського господарства в Україні за звітний період склала 6,3%. За темпами росту сільськогосподарського виробництва область займає 6 місце. Так, індекс обсягу виробництва продукції рослинництва порівняно з 2013 роком становив 109,6%, у тому числі у сільськогосподарських підприємствах – 109,4%, у господарствах населення – 109,8%; тоді, як індекс обсягу виробництва продукції тваринництва становив 101,7%,

Підприємствами агропромислового комплексу області було залучено 585,1 млн.грн. кредитних коштів, що на 29% менше 2013 року, у тому числі одержано 75,6 млн.грн. короткострокових кредитів, 455,5 млн.грн. середньострокових та 54,0 млн.грн. довгострокових кредитів. Відсоткові ставки за кредитами у національній валюті становили від 18 до 26% річних.

Підприємствами області за 2014 рік виконано будівельних робіт на суму 2 191,3 млн.грн., що, у порівнянних цінах, на 37,8% менше, ніж за 2013 рік. Відбулося скорочення у будівництві будівель на 27,6%, а будівництво інженерних споруд скоротилося на 48,2 %. За видами будівельної продукції найбільше виконано робіт на будівництві будівель – на суму 1 277,8 млн.грн. (58,3% від загального обсягу), з них обсяги будівництва житлових будівель склали 549,7 млн.грн. та нежитлових – 728,1 млн.грн. На будівництві інженерних споруд виконано робіт на суму 913,5 млн.грн., їх частка склала 41,7% від загального обсягу по області [16, с.19].

За рахунок усіх джерел фінансування у 2014 році освоєно майже 18,3 млрд.грн. капітальних інвестицій, що на 20,0% менше показника 2013 року, що пояснюється спадом ділової активності підприємств, які працюють у сфері будівельної та промислової діяльності. Капітальні інвестиції на одну особу склали майже 10,6 тис. гривень. За джерелами фінансування основну частину інвестування становлять власні кошти підприємств та організацій, за рахунок яких у 2014 році освоєно 8.3 млрд.грн. (45,5% від загального обсягу капіталовкладень).

Основні обсяги іноземних інвестицій надійшли в область з 61 країни світу. До основних країн-інвесторів, на які припало 90,4% загального обсягу прямих іноземних інвестицій, входять: Нідерланди – 521,5 млн.дол., Кіпр – 376,0 млн.дол., Велика Британія – 185,1 млн.дол., Німеччина – 140,5 млн.дол., Польща – 113,9 млн.дол., Віргінські Острови (Брит.) – 73,0 млн.дол., США – 32.1 млн.дол., Австрія – 30,0 млн.дол., Фінляндія – 24,7 млн. доларів США.

В області спостерігається від'ємне сальдо зовнішньоторговельного балансу, що становило 1 904,5 млн.дол. США (у 2013 році також від'ємне 2 762,4 млн.дол. США), Коефіцієнт покриття експортом імпорту склав 0,49 (у 2012 році 0.42). Найбільші експортні поставки товарів здійснювалися до Російської Федерації – 13,0%, Індії – 10,3%, Казахстану – 5,9%, Німеччини 5,4%, Нідерландів – 4,4%, Білорусі – 3,2% від загального обсягу експорту. Серед основних країн – партнерів в порівняно з 2013 роком експорт товарів збільшився до Індії у 2,3 раза, Нідерландів на 50,7%. Експортні поставки до Російської Федерації скоротилися у 2,2 раза, Казахстану на 18,5%

Основу товарної структури експорту області складали жири та олії тваринного або рослинного походження (23,2% від загального обсягу експорту), продукти рослинного походження (15,6%), продукти тваринного походження (13,6%), готові харчові продукти (12%), вироби з деревини або інших волокнистих целюлозних матеріалів (7,5%), механічні та електричні машини (5,6%), полімерні матеріали, пластмаси та вироби з них (5%), продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості (3,1%), різні промислові товари (3%).

Окремим аспектом нашого дослідження є з'ясування екологічної ситуації в регіоні. Моніторинг забруднення атмосферного повітря у Київській області проводиться у чотирьох містах: в Білій Церкві – на двох стаціонарних постах спостережень (ПСЗ), в Броварах, Обухові, Українці – на одному посту. Так, за даними Центральної геофізичної обсерваторії визначався вміст чотирьох основних домішок: завислих речовин (пилу), діоксиду сірки, оксиду вуглецю, діоксиду азоту, а також восьми важких металів: заліза, кадмію, мангану, міді, нікелю, свинцю, хрому, цинку.

В Білій Церкві у 2014 році було відібрано 6 642 проби атмосферного повітря, в Україні – 3 265 проб, у Броварах – 3 237 проб, в Обухові – 3 170 проб, які були проаналізовані в лабораторіях ЦГО. Тоді, як загальний рівень забруднення атмосферного повітря у містах Біла Церква, Бровари, Обухів, Українка оцінювався, як низький [7, с.157-158].

Середньорічні концентрації домішок, що визначались не перевищували середньодобову гранично допустиму концентрацію (ГДК_{с.д.}), за винятком діоксиду азоту (речовини 3-го класу небезпеки), вміст якого у

контрольованих містах області протягом 2014 року був на рівні 1,3-2,2 ГДК_{с.д.} Основними джерелами викидів цієї домішки в атмосферу є підприємства енергетичного комплексу та автотранспорт.

Основним забруднювачем атмосферного повітря у Київській області є ПАТ «Центренерго» Трипільська ТЕС, викиди якої в 2014 році становили 76,92 тис. т., що становить 80 % викидів стаціонарних джерел та 30,5% усіх викидів області. Суттєвою складовою забруднення атмосферного повітря області є викиди від пересувних джерел (62% валових викидів області) [див.Рис. 2].

Рисунок 2. Динаміка викидів в атмосферне повітря від стаціонарних та пересувних джерел, тис. тонн [16]

В останні роки спостерігається незначне, але стійке покращення гідрохімічного стану водних об'єктів Київської області. Проте, фактично для всіх водних об'єктів характерне перевищення гранично допустимих концентрацій. Основними забруднювачами водних ресурсів басейну верхньої течії Дніпра є природні біогенні елементи – гумінові, органічні та азотні сполуки, а також залізо, які надходять із заболочених територій водозбору річок Прип'яті та Уж. У зв'язку з цим, найбільше природне (біогенне) забруднення серед усіх водосховищ Дніпровського каскаду спостерігається саме у Київському водосховищі. Спостереження якості води на р. Прип'ять та її притоках у Рівненській та Київській областях підтверджують, що основна частка природних забруднюючих речовин, у першу чергу високогумінових органічних сполук, надходить до Прип'яті з прилеглих заболочених територій.

Перевищення норм екологічної безпеки водних об'єктів за звітний період у басейні Дніпра спостерігалось: на р. Прип'ять зафіксоване перевищення за показником ХСК у 1,5 рази при нормі ГДК – 25 мгО₂/дм³ та амонію сольового у 1,03 рази при нормі 1,28 мг/дм³; у Київському водосховищі – за показником ХСК у 1,7 рази; у Канівському водосховищі – за показником ХСК в 1,6 рази.

Слід зауважити, що передумови для розвитку ерозійних процесів створює характер використання земель. Серед освоєних земель найбільш схильні до ерозії орні землі. Найбільш інтенсивно ерозійні процеси виражені на правобережжі Дніпра де охоплено від 30-70% сільськогосподарських угідь. Північна та східна частини Київської області характеризуються незначним розвитком ерозійних процесів, тут ними охоплено до 10% сільськогосподарських угідь. Середньорічний змив для орних земель Київської області становить 11,0 т/га. Забруднювачами земельних ресурсів є, в основному, накопичувачі побутових відходів (сміттєзвалища, мулові майданчики), склади безхазяйних непридатних пестицидів і агрохімікатів та промислові відходи, що формуються на великих підприємствах.

В останні роки спостерігається тенденція до збільшення кількості забудованих земель, які станом на 01.01.2015 займають 135,9 тис. га, що становить 4,8 % від загальної площі області. Фактично збільшення площі забудованих земель здійснюється переважно за рахунок зменшення площі сільськогосподарських угідь.

Не менш гострою залишається проблема утилізації твердих побутових відходів (далі – ТПВ). Щорічно у області утворюється біля 30 тис. т. ТПВ (I-III класу небезпеки). Більша частина звалищ, полігонів ТПВ вичерпала свій потенціал. Так, на виконання Програми поводження з твердими побутовими відходами у Київській області на 2012-2016 роки у 2014 році продовжувалася робота щодо оновлення контейнерного господарства та облаштування контейнерних майданчиків для ТПВ. Протягом 2014 року на виконання заходів Програми освоєно 5263,56 тис. грн., що становить лише 3% від плану [7, с.164].

Слід зазначити, що у 2013 році на Київщині нараховувалось 509 суб'єктів підприємницької діяльності, виробнича діяльність яких пов'язана з утворенням небезпечних відходів. На 01.01.2014 в області за статистичними даними накопичено 41 502,9 тис. тонн відходів I-VI класу небезпеки. Переважну їх частину становили відходи IV класу небезпеки (41 424,704 тис. т, або 99,8 %) та 78,148 тис.т (0,2 %) – відходи I-III класів небезпеки, проте, саме вони створюють ризики для здоров'я людей і природи [див.Рис. 3].

Рисунок 3. Динаміка утворення відходів I-IV класів небезпеки, тис. тонн [16]

Аналіз середньомісячної потужності експозиційної дози у повітрі показав, що перевищень мінімального рівня дії (30 мкР/год), не спостерігалось. Зафіксовані разові максимальні рівні ПЕД також не перевищують цього рівня, однак Київська область залишається зоною забруднення радіоактивними речовинами внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС.

Механізм державного управління природокористуванням на регіональному рівні ми показали на прикладі Київської області. За основу було взяте дослідження А.Є. Витвицького та Я.С. Керничної де розкривається інституційне забезпечення державного управління у сфері екології в Івано-Франківській області [див. Рис. 4.].

На думку авторів, ця модель буде ефективною за умови забезпечення виконання усіма інститутами своїх функцій, однак, на даному етапі цивілізаційного поступу ще не вдалося досягнути ефективності законодавчого забезпечення дієвості природоохоронної політики.

Це можливе за умови формування більш ефективної структури органів державного управління охороною навколишнього середовища і розмежування повноважень у цій сфері між усіма гілками влади. Адже, така кількість органів державного управління та наявність подвійних, а то й потрібних систем підпорядкування значною мірою перешкоджає здійсненню ефективного управління.

Слід підкреслити, що ефективно впровадження державної екологічної політики на регіональному та місцевому рівнях зумовлюється тим, що більшість проблемних питань пов'язаних з довкіллям вирішуються місцевими радами. Крім того вони більше можуть врахувати екологічні інтереси населення відповідної території.

Місцеві органи влади повинні проводити ефективну політику просторового планування, яка б включала стратегічну екологічну оцінку усіх планів. Саме на рівні територіального планування повинні враховуватися екологічні чинники. Природоохоронні заходи, також обов'язково повинні бути включені до генеральних планів розвитку населених пунктів. Так, з метою забезпечення відкритості й прозорості процесів регуляторної діяльності, доступу до них усіх суб'єктів господарювання на офіційному веб-сайті Київської обласної державної адміністрації розміщено реєстр власних регуляторних актів (18) та зведений реєстр регуляторних актів райдержадміністрацій та міськвиконкомів – 431 регуляторний акт.

У 2014 році проведено 168 відстежень результативності регуляторних актів регуляторними органами області, з них: 77 – базових, 52 – повторних та 39 – періодичних. Відстеження здійснювалися у відповідності до затверджених планів-графіків здійснення відстеження результативності власних регуляторних актів. Звіти про їх проведення, відповідно до вимог діючого законодавства, оприлюднювалися у мережі Інтернет або у місцевих друкованих засобах масової інформації.

Державна екологічна інспекція Київської області у 2014 році здійснювала комплексний контроль у галузі охорони навколишнього природного середовища, державний контроль за використанням і охороною природних ресурсів, екологічний контроль на державному кордоні України та на внутрішніх митницях області. Всього було здійснено 1764 перевірок щодо дотримання вимог природоохоронного законодавства. У результаті чого було складено 1458 протоколів про адміністративне правопорушення.

Слід зазначити, що питання фінансування найбільш важливих природоохоронних та ресурсозберігаючих заходів вирішується через їх включення до відповідних державних і місцевих природоохоронних програм, а саме: «Охорона довкілля та раціональне використання природних ресурсів Київської області на період до 2016 року»; «Поводження з твердими побутовими відходами в Київській області на 2012-2016 роки»; «Забезпечення населення Київської області якісною питною водою в достатній кількості на 2011-2020 роки».

Отже, виходячи з вищевказаного ми можемо констатувати, що сьогодні виникла потреба в розробці принципово нових механізмів комплексного, екологічно-виваженого раціонального природокористування не

лише на рівні держави, а й на регіональному. Тому важливими є ряд питань, пов'язаних з розробкою і впровадженням сучасних підходів до вирішення проблеми раціонального природокористування. Особливо актуальною є розробка нових підходів до формування і реалізації концепції раціонального природокористування; обґрунтування інвестиційно-програмної концепції економічного природокористування, удосконалення економіко-правових засад охорони навколишнього природного середовища й раціонального природокористування та впровадження державної стратегії управління природокористуванням [4, с. 3].

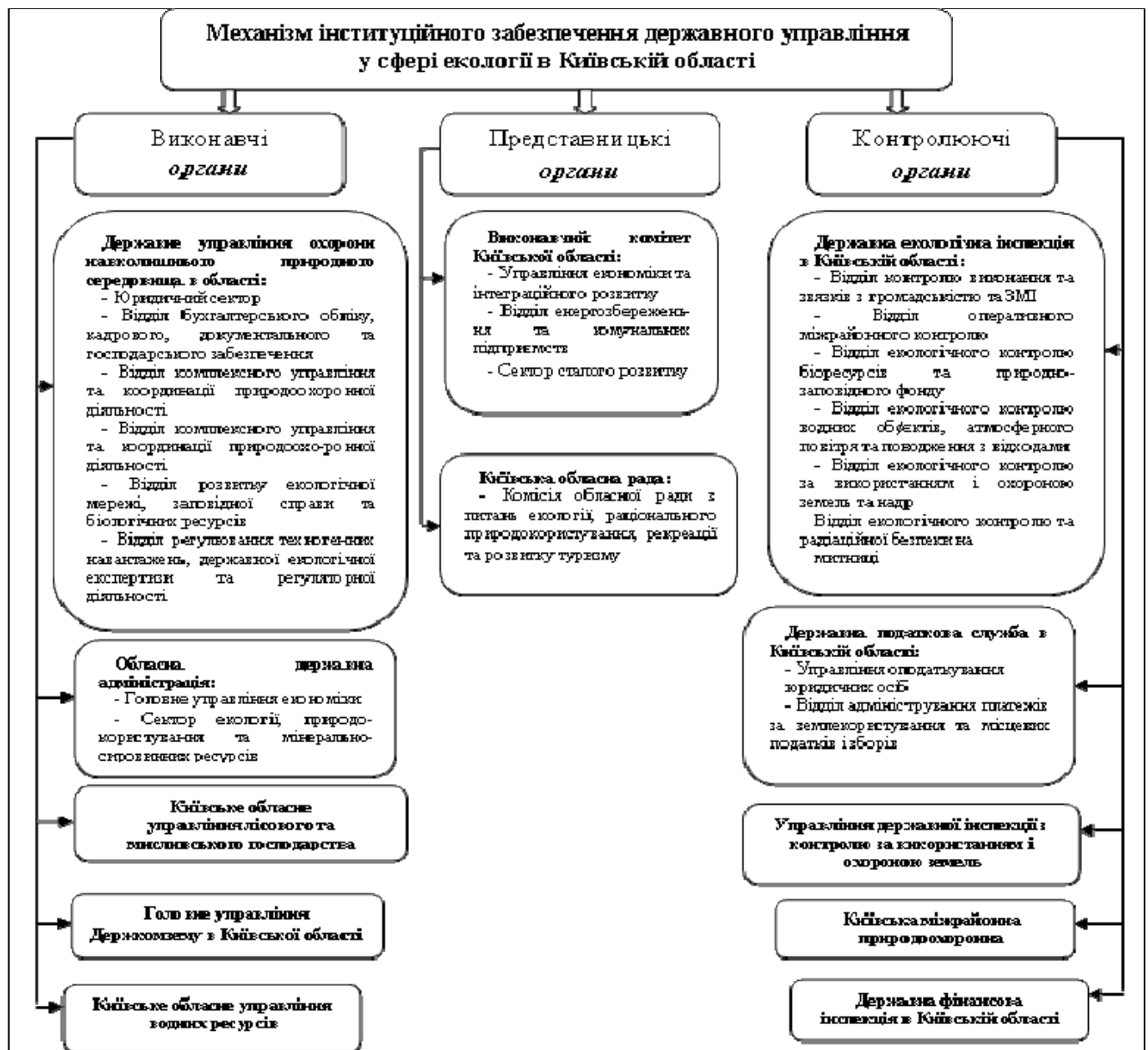

Рисунок 4. Механізм інституційного забезпечення державного управління у сфері екології в Київській області

Для забезпечення ефективності механізму управління природокористування в регіоні у контексті еколого-економічної складової є необхідним:

По-перше, потреба в урегулюванні контролюючих функцій органів державного управління, так як їх здійснення виконавчими органами місцевої влади є суто декларативними, без конкретних засобів впливу, що робить ці повноваження недовірними та зайвими [2, с. 183].

По-друге, при виконавчих органах районних, міських, селищних рад створити відділи екології, які би займалися тільки питаннями охорони навколишнього середовища, а не паралельно ще й комунальними проблемами територій, що нерідко ототожнюються з природоохоронними.

По-третє, реалізація механізмів регіонального управління природокористуванням є неможливою без застосування сучасних інформаційних технологій, тобто належного інформаційного забезпечення, яке необхідне на кожному етапі реалізації екологічної політики в цілому.

По-четверте, реалізація ефективної регіональної екологічної політики можлива лише за умов наявності ефективного нормативно-правового забезпечення, що є сукупністю відповідних законодавчих актів, методик, нормативів, норм, які встановлюють права, обов'язки, обмеження, процедури тощо щодо реалізації екологічної політики. Повинна здійснюватись їх постійна систематизація, конкретизація, усунення існуючих протиріч і вдосконалення.

По-п'яте, для забезпечення ефективності механізму регіонального управління природокористування необхідним є застосування економічних інструментів, виходячи із принципів сталого та збалансованого еколого-економічного розвитку. Такими інструментами та важелями є податкові пільги, податкові кредити, платежі за забруднення навколишнього середовища, еколого-економічний контроль, санкції та штрафи за порушення природоохоронного законодавства.

По-шосте, для ефективного функціонування комплексного механізму регіонального управління природокористування важливим є застосування організаційно-адміністративних та соціально-психологічних методів управління (екологічний моніторинг, екологічний маркетинг та ін.) [1].

По-сьоме, забезпечення ефективності комплексного механізму регіонального управління природокористування неможливе без належного фінансового забезпечення. Це, передусім, вимагає перегляду механізму акумуляції коштів, принципів і процедур вкладання мобілізованого капіталу, вдосконалення банківської системи тощо.

По-восьме, ефективний механізм регіонального управління природокористування має базуватися на збалансованому поєднанні примусово-обмежувальних і стимулюючо-компенсаційних регуляторів, що забезпечить сприятливіші умови для природокористування, а також для застосування екологічно безпечних технологій і методів господарювання [12, с. 184].

По-дев'яте, необхідно істотно збільшити природоохоронні виплати з державного та місцевого бюджетів, впровадити ефективний економічний механізм природокористування, сформувати ринок екологічних послуг, систему екологічної сертифікації, ліцензування та аудиту, передбачити розвиток лізингу у сфері природокористування, розробити систему державної підтримки екологічного підприємництва.

Висновки. Слід зазначити, що для забезпечення ефективності механізму управління природокористування в регіоні у контексті еколого-економічної складової є необхідним: урегулювати контролюючі функції органів державного управління; при виконавчих органах районних, міських, селищних рад створити відділи екології, які би займалися тільки питаннями охорони навколишнього середовища; реалізація механізмів регіонального управління природокористуванням є неможливою без застосування сучасних інформаційних технологій; впровадження ефективного нормативно-правового забезпечення; застосування економічних інструментів, виходячи із принципів сталого та збалансованого еколого-економічного розвитку; застосування організаційно-адміністративних та соціально-психологічних методів управління; належне фінансове забезпечення; збалансоване поєднання примусово-обмежувальних і стимулюючо-компенсаційних регуляторів; істотно збільшити природоохоронні виплати з державного та місцевого бюджетів, впровадити ефективний економічний механізм природокористування, сформувати ринок екологічних послуг, систему екологічної сертифікації, ліцензування та аудиту, передбачити розвиток лізингу у сфері природокористування, розробити систему державної підтримки екологічного підприємництва.

Отже, для забезпечення максимальної ефективності регіонального управління природокористування необхідно застосувати комплексний механізм управління, який поєднує науково-технічне забезпечення, використання сучасних інформаційних технологій, економічних інструментів і важелів, методів управління довкіллям, удосконалення наявної структури системи органів державного управління.

Список використаних джерел

1. Білявський Г.О. *Основи екології: навч. посіб.* / Г.О. Білявський. – К.: Либідь, 2006. – 408 с.
2. Витвицький Я.С. *Механізм державного управління в екологічній сфері на регіональному рівні та напрями його вдосконалення* / Я.С. Кернична, А.Є. Витвицький // *Актуальні проблеми державного управління*. – 2012. – № 2. – С. 178-186.
3. *Головне управління статистики в Київській області*. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.kievobl.ukrstat.gov.ua
4. Грушева Т.І. *Державні механізми економіко-правового регулювання природокористування: автореф. дис... канд. наук з держ. упр.*: 25.00.02 / Т.І. Грушева; Донец. держ. ун-т упр. – Донецьк, 2008. – 20 с.
5. Данилишин Б.М. *Економіка природокористування: [підруч.]* / [Б.М. Данилишин, М.А. Хвесик, В.А. Голян] – К.: Кондор, 2009. – 465 с.
6. *Державна служба статистики України*. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua/
7. *Екологічний паспорт Київської області*. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.menr.gov.ua/docs/protection1/.../Kyivska_ekopasport_2014.
8. Завгородня Т. *Удосконалення інструментів економічного механізму охорони навколишнього природного середовища* / Т. Завгородня // *Економіка України*. – 2000. – № 2. – С. 67-70.
9. Ільченко Н.М. *Методологія дослідження проблем державного управління: інституціональний підхід* [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/apdu/2011-1/doc/1/06.pdf>

10. Кривень О.В. Формування екологічно збалансованого природокористування у контексті екологічної конституції землі / О.В. Кривенько // Науковий вісник НЛТУ України. – 2009. – Вип. 19-14. – С. 203-210.
11. Матвійчук Н.М. Концептуальні підходи до інституційного механізму природокористування / Н.М. Матвійчук // Вісник Волинського інституту економіки та менеджменту: [зб. наук. праць]. – Луцьк: Волинський інститут економіки та менеджменту, 2015. – № 11 – С. 136-144.
12. Мордвінов О.Г. Управління аграрним природокористуванням в умовах ринкової трансформації: Монографія. – К.: Вид-во УАДУ, 2000. – 344 с.
13. Похилько С.В. Сучасні еколого-економічні аспекти регіонального підходу в управлінні природокористуванням / С.В. Похилько // Вісник Сумського державного університету. Серія: Економіка. – 2014. – № 3. – С. 18-26. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VSU_ekon_2014_3_4
14. Програми соціально-економічного та культурного розвитку Київської області на 2015 рік. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.kyiv-obl.gov.ua/.../Programa_sotsialno-ekonomichnogo_ta_kulturno...
15. Прокоп М. Экономика и охрана окружающей среды / М. Прокоп // США: Экономика. Политика. Идеология. – 1997. – №2. – С.116-124.
16. Регіональна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Київській області у 2014 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: eko.koda.gov.ua/wp-content/uploads/Regionalna-dopovid-2014.pdf
17. Сотник І.М. Формування еколого-економічного механізму управління ресурсозбереженням [Текст]: автореф. дис.... д-ра екон. наук: 08.00.06 / Сотник Ірина Миколаївна; НАН України, Ін-т пробл. ринку та екон.-екол. дослідж. – О., 2010. – 36 с.
18. Статистичний щорічник України за 2014 рік. – К.: ДП «Інформаційно-аналітичне агентство». – 2015. – 560 с.
19. Хвесик М.А. Економіко-правове регулювання природокористування: Моногр. / М.А. Хвесик, Л.М. Горбач, Ю.П. Кулаковський. – К.: Кондор, 2004. – 524 с.
20. Хумарова Н.І. Інституційний механізм реалізації екологоорієнтованих стратегічних планів розвитку територіальних еколого-економічних систем / Н.І. Хумарова // Економічні інновації. – 2010. – Вип. 41. – С. 281-289.

References

1. Biliavskiy H.O. Osnovy ekologii: navchalnyi posibnyk [Basis of Ecology: Educational Accessories]. Kyiv: Lybid, 2006. 408 p.
2. Vytvytskyi Ya.S. Mekhanizm derzhavnoho upravlinnia v ekolohichnii sferi na rehionalnomu rivni ta napriamy yoho vdoskonalennia [Mechanism of State Administration in the Ecological Field at Regional Level and Directions of its Improvement]. Aktualni problem derzhavnoho upravlinnia [Actual Problems of State Administration]. no. 2. (2012). pp. 178-186.
3. Holovne upravlinnia statystyky v Kyivskii oblasti [Department of Statistics in Kiev Region]. <http://www.kievobl.ukrstat.gov.ua>.
4. Hrusheva T.I. Derzhavni mekhanizmy ekonomiko-pravovoho rehuliuвання pryrodokorystuvannia [State Economic and Legal Mechanisms of Nature Management]: Extended Abstract of Candidate's Thesis: 25.00.02 (State Management). Donetsk: Donetsk State University of Management. 2008. 20 p.
5. Danylyshyn B.M. Ekonomika pryrodokorystuvannia [Economics of Nature Management]. Kyiv: Kondor, 2009. 465 p.
6. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [State Statistics Service of Ukraine]. <http://www.ukrstat.gov.ua>.
7. Ekolohichniy passport Kyivskoi oblasti [Ecological Passport in Kiev Region]. http://www.menr.gov.ua/docs/protection1/.../Kiyvska_ekopasport_2014.
8. Zavhorodnia T. Udokonalennia instrumentiv ekonomichnoho mekhanizmu okhorony navkolyshnoho pryrodnoho seredovyscha [Improvement of the Economic Mechanism of Environmental Protection]. Ekonomika Ukrainy [Economics of Ukraine]. no. 2. (2000). pp. 67-70.
9. Ilchenko N.M. Metodolohiia doslidzhennia problem derzhavnoho upravlinnia [Research Methodology Problems of State Administration: the Institutional Approach]. <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/apdu/2011-1/doc/1/06.pdf>.
10. Kryven O.V. Formuvannia ekolohichno zbalansovanoho pryrodokorystuvannia u konteksti ekolohichnoi konstytutsii zemli [Formation of the Ecologically Balanced Nature Management in the Context of the World Environmental Constitution]. Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy [Scientific Bulletin of NLTU of Ukraine]. no. 19-14. (2009). pp. 203-210.
11. Matviichuk N.M. Kontseptualni pidkhody do instytutitsiinoho mekhanizmu pryrodokorystuvannia [Conceptual Approaches to the Institutional Mechanism of Nature Management]. Visnyk Volynskoho instytutu ekonomiky ta menedzhmentu [Volyn Institute of Economics and Management Bulletin]. Lutsk: Volyn Institute of Economics and Management, 2015. no. 11. pp. 136-144.
12. Mordvinov O.H. Upravlinnia ahrarnym pryrodokorystuvanniam v umovakh rynkovoї transformatsii [Agrarian Nature Management in the Conditions of a Market Transformation]: monography. Kyiv: Publishing House of UADU, 2000. 344 p.
13. Pohylko S.V. Suchasni ekoloho-ekonomichni aspekty rehionalnoho pidkhodu v upravlinni pryrodokorystuvanniam [Modern Ecological and Economic Aspects of a Regional Approach to Nature

- Management]. *Visnyk Sumskoho derzhavnoho universytetu. Seriya: Ekonomika [Sumy State University Bulletin. Series: Economy]*. no. 3. (2014). pp. 18-26. http://nbuv.gov.ua/UJRN/VSU_ekon_2014_3_4.
14. *Prohramy sotsialno-ekonomichnoho ta kulturnoho rozvytku Kyivskoi oblasti na 2015 rik [Social and Economic Programmes and Cultural Development of Kyiv Region in 2015]*. [www.kyiv-obl.gov.ua /.../Programa_sotsialno-ekonomichnogo_ta_kulturno...](http://www.kyiv-obl.gov.ua/.../Programa_sotsialno-ekonomichnogo_ta_kulturno...)
15. Prokop M. *Ekonomika i okhrana okruzhaiushchei sredy [Economy and Protection Environment]*. SShA: *Ekonomika. Politika. Ideolohiia. [USA: Economy. Politics. Ideology]*. no. 2. (1997). pp. 116-124.
16. *Rehionalna dopovid pro stan navkolyshnoho pryrodnoho seredovyscha v Kyivskii oblasti u 2014 rotsi [The Regional Report on the State of the Environment in Kiev Region in 2014]*. <http://www.eko.koda.gov.ua/wp-content/uploads/Regionalna-dopovid-2014.pdf>.
17. Sotnyk I.M. *Formuvannia ekolohe-ekonomichnoho mekhanizmu upravlinnia resursozberezhennia [Formation of Ecological and Economic Mechanism of Resource Protection]: Extended Abstract of Doctor's Thesis: 08.00.06 (Economy). Ukraine National Academy of Sciences, Institute of Market Problems and Economical and Ecological Researches, 2010. 36 p.*
18. *Statystychnyi shchorichnyk Ukrainy za 2014 rik [Statistical Yearbook of Ukraine for 2014]*. Kyiv: DP «Information and Analytical Agency», 2015. 560 p.
19. Khvesyk M.A., Horbach L.M., Kulakovskiy Yu.P. *Ekonomiko-pravove rehuliuвання pryrodokorystuvannia [Economic and Legal Regulation of Nature Management]: monography. Kyiv: Kondor, 2004. 524 p.*
20. Khumarova N.I. *Institutsiinyi mekhanizm realizatsii ekoloheoorientovanykh stratehichnykh planiv rozvytku terytorialnykh ekolohe-ekonomichnykh system [Institutional Mechanism for Implementing Ecological and Oriented Strategic Plans for Development of Territorial Ecological and Economic Systems]*. *Ekonomichni innovatsii [Economic Innovations]*. Vol. 41. (2010). pp. 281-289.

ДАНІ ПРО АВТОРА

Костик Євгеній Петрович, кандидат історичних наук, доцент кафедри економіки підприємства, ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди»
вул. Сухомлинського, 30, м. Переяслав-Хмельницький, 08401, Україна
e-mail: klio79@mail.ru

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Костик Евгений Петрович, кандидат исторических наук, доцент кафедры экономики предприятия, ГБУЗ «Переяслав-Хмельницкий ГПУ имени Григория Сковороды»
ул. Сухомлинского, 30, г. Переяслав-Хмельницкий, 08401, Украина
e-mail: klio79@mail.ru

DATA ABOUT THE AUTHOR

Kostyk Yevhenii Petrovych, Ph.D. in Historical Science, Associate Professor
SHEE «Pereiaslav-Khmelnyskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University»
30, Sukhomlynskyi St., Pereiaslav-Khmelnyskyi, Kyiv region, 08401, Ukraine
e-mail: klio79@mail.ru

УДК 338.43

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА В КИЇВСЬКІЙ ОБЛАСТІ**Кучеренко С.Ю.**

Метою роботи є аналіз стану сільськогосподарського виробництва в Київській області на основі дослідження його динаміки та структури.

Методи, що були використані в процесі дослідження. Застосовано системний підхід та методології економічного, статистичного аналізу для вивчення тенденцій основних факторів, що впливають на конкурентоспроможність та потенціал галузі в регіоні.

Результати роботи. Сільське господарство залишається однією із найголовніших галузей в економіці України. Тому економіка країни значною мірою залежить від рівня економічного розвитку агропромислового комплексу. Київщина зі своїми сприятливими кліматичними умовами та інвестиційним потенціалом може нарощувати сільськогосподарське виробництво тим самим забезпечувати зростаючу власну потребу та міста Києва у сільськогосподарській продукції.

Висновки. Структура сільськогосподарського виробництва області значною мірою є орієнтованою на зернове виробництво та птахівництво, як найбільш рентабельні галузі. Проте така структура виробництва не є оптимальною для збереження земель та створення і збереження робочих місць у сільських територіях. Серед виробників домінують великі сільськогосподарські підприємства, концентрація земель у таких виробників є досить значною, що створює додатковий тиск на ринок

зайнятості в регіоні. Подальший розвиток аграрного сектору потребує якісних перетворень, спроможних забезпечити підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарського виробництва на внутрішньому та зовнішньому ринках та продовольчу безпеку держави.

Ключові слова: сільське господарство, ефективність виробництва, сільськогосподарські підприємства, господарства населення, рослинництво, тваринництво, споживання, рентабельність, прибуток.

ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОГО ПРОИЗВОДСТВА В КИЕВСКОЙ ОБЛАСТИ

Кучеренко С.Ю.

Целью работы является анализ сельскохозяйственного производства в Киевской области на основе исследовании его динамики и структуры.

Методы, которые были использованы в процессе исследования. Применен системный подход и методологии экономического, статистического анализа для изучения тенденций основных факторов, влияющих на конкурентоспособность и потенциал отрасли в регионе.

Результаты работы. Сельское хозяйство остается одной из главных отраслей в экономике Украины. Поэтому экономика страны в значительной степени зависит от уровня экономического развития агропромышленного комплекса. Киевщина со своими благоприятными климатическими условиями и инвестиционным потенциалом может наращивать сельскохозяйственное производство тем самым обеспечивать растущую собственную потребность и города Киева в сельскохозяйственной продукции.

Выводы. Структура сельскохозяйственного производства области в значительной степени является ориентированной на зерновое производство и птицеводство, как наиболее рентабельные отрасли. Однако такая структура производства не является оптимальной для сохранения земель и создания и сохранения рабочих мест в сельских территориях. Среди производителей доминируют крупные сельскохозяйственные предприятия, концентрация земель в таких производителей является весьма значительной, что создает дополнительное давление на рынок занятости в регионе. Дальнейшее развитие аграрного сектора требует качественных преобразований, способных обеспечить повышение конкурентоспособности сельскохозяйственного производства на внутреннем и внешнем рынках и продовольственную безопасность государства.

Ключевые слова: сельское хозяйство, эффективность производства, сельскохозяйственные предприятия, хозяйства населения, растениеводство, животноводство, потребление, рентабельность, прибыль.

TRENDS OF AGRICULTURAL DEVELOPMENT PRODUCTION IN KYIV REGION

Kucherenko S.Yu.

The purpose of research is to analyze the state of agricultural production in Kiev region based on the study of the dynamics and structure.

Methods of research. A system approach and methodology of economic and statistical analysis for the study of the main trends factors, that impact on the competitiveness and potential of the industry in Kyiv region, is used.

The results of work. Agriculture remains one of the most important sectors in Ukraine's economy. Therefore Ukraine's economy is a great dependent on the level of economic agro-industry development. Kyiv region, with its favourable climatic conditions and investment potential, can increase agricultural production and thus provides its own growing needs and Kyiv in agricultural products.

Conclusions. The agricultural production structure in Kyiv region is great oriented on grain and poultry production as the most profitable industries. However, this production structure is not optimal for the conservation of land, the creation and preservation of jobs in rural areas. Among producers dominate the great agricultural farms, their concentration are great, to create additional pressure on the employment market in Kyiv region. Further development of the agrarian sector requires qualitative changes, that able to provide increasing competitiveness of agricultural production in the domestic and foreign markets and food security of the state.

Key words: agriculture, production efficiency, agricultural farms, national economy, plant growing, animal husbandry, consumption, productivity, profit.

Глибока соціально-економічна криза, що охопила нашу країну, особливо гостро вплинула на сільське господарство. У радянські часи воно було джерелом дешевої робочої сили та вихідним донором промисловості. Але сільське господарство, яке не мало достатньої уваги при командно-адміністративній системі потрапило в ще гірше становище зараз. І як державне керівництво не заявляє про підтримку села на ділі воно так і не отримало пріоритетності розвитку.

Більшість аграрних підприємств перетворились на безнадійних банкрутів, які не в змозі придбати необхідні машини, добрива, засоби захисту рослин і тварин. Працівники села давно забули про заробітну плату. Відчутним став брак коштів на ПММ через що тисячі гектарів залишилися незораними, росли борги сіл за газ та енергопостачання.

Сільське господарство залишається однією із найголовніших галузей в економіці України. Тому економіка країни значною мірою залежить від рівня економічного розвитку агропромислового комплексу, що дає близько 9-13 % валової доданої вартості країни, є одним з основних бюджетоутворюючих секторів

національної економіки, частка якого у зведеному бюджеті України за останні роки становить в середньому 20%, а у товарній структурі експорту – понад 25%, забезпечуючи перше місце на світовому ринку олії соняшникової, друге місце – за експортом зернових (без рису). Проте майже половина валової продукції сільського господарства сьогодні виробляється в господарствах населення [1]. Україна має можливість в повному обсязі задовольняти потреби в продукції сільського господарства власними силами, крім того вона має реальні можливості стати експортером сільськогосподарської продукції при умові росту виробництва.

Сучасна державна підтримка аграрного виробництва в Україні малоефективна, механізм бюджетного фінансування в аграрному секторі економіки України здатен забезпечити не більше 10-20% загальної потреби [2, с. 133]. Від стану державного фінансування сьогодні залежить розвиток сільськогосподарських галузей, розмір ВВП, становлення позитивного платіжного балансу країни, рівень життя всього населення України тощо.

Аналіз останніх досліджень. Питанням, пов'язаним з ефективним функціонуванням аграрного сектора економіки присвячені праці багатьох вітчизняних вчених. Результати цих досліджень висвітлено в роботах Л. Абалкіна, В. Андрійчука, М. Гладія, А. Дьоміна, В. Карсекіна, М. Корецького, А. Лисецького, В. Месель-Веселяка, П. Саблука, О. Семененко, О. Шпичака, В.Юрчишина та ін. Ними отримані вагомі наукові й практичні результати. Однак питання, пов'язані з підвищенням ефективності аграрного виробництва, залишаються і надалі важливими для більшості аграрних підприємств. Тому аналіз ефективності господарської діяльності ринкових структур, особливо в розрізі окремо взятих регіонів, і надалі залишається актуальним.

Метою роботи є аналіз стану сільськогосподарського виробництва в Київській області на основі дослідженні його динаміки та структури.

Київська область належить до тих областей, які формують більше податкових ресурсів до державного бюджету ніж сума дотацій, що отримується областю. Київська область (без Києва) є однією з найменш урбанізованих областей і роль сільського господарства у структурі економіки області є дуже важливою. Наявність в межах області такого міста, як Київ, найбільший ринок продовольства в Україні є додатковим стимулом для розвитку тих секторів сільськогосподарського виробництва, для яких характерним є висока додана вартість, що створюють додаткові робочі місця.

Київщина зі своїми сприятливими кліматичними умовами та інвестиційним потенціалом може нарощувати сільськогосподарське виробництво тим самим забезпечувати зростаючу власну потребу та міста Києва у сільськогосподарській продукції.

За даними Державної служби статистики України Київська область у 2014 році зайняла друге місце у виробництві валової продукції сільського господарства з часткою у 6,3% від загального виробництва (у 2011 році 5 місце з часткою 5,8%). Також у 2014 році область перевищила рівень виробництва валової продукції у порівнянні з 1990 роком на 12,1% (друге місце після Черкаської, у якої показник 30,5%). За рівнем продуктивності праці в 2014 році сільськогосподарські підприємства Київської області входять в десятку найкращих, зокрема у тваринництві це 7, а у рослинництві 11 місця.

Кількість сільськогосподарських підприємств у Київській області станом на 01.11.2014 становила 2089, з них 464 – господарські товариства, 161 – приватні підприємства, 34 – кооперативи, 1381 – фермерські господарства, 21 – державне підприємство та 28 – підприємства інших форм господарювання.

В структурі сільськогосподарського виробництва з кожним роком у виробництві зростає частка сільськогосподарських підприємств (у 2014 році 67,6%). Ця тенденція пояснюється наявністю в області великих підприємств, які суттєво збільшили виробництво, створюючи виробничі комплекси сільськогосподарської продукції, зокрема тваринницьких галузей, які орієнтуються на столичний міський ринок (рис.1).

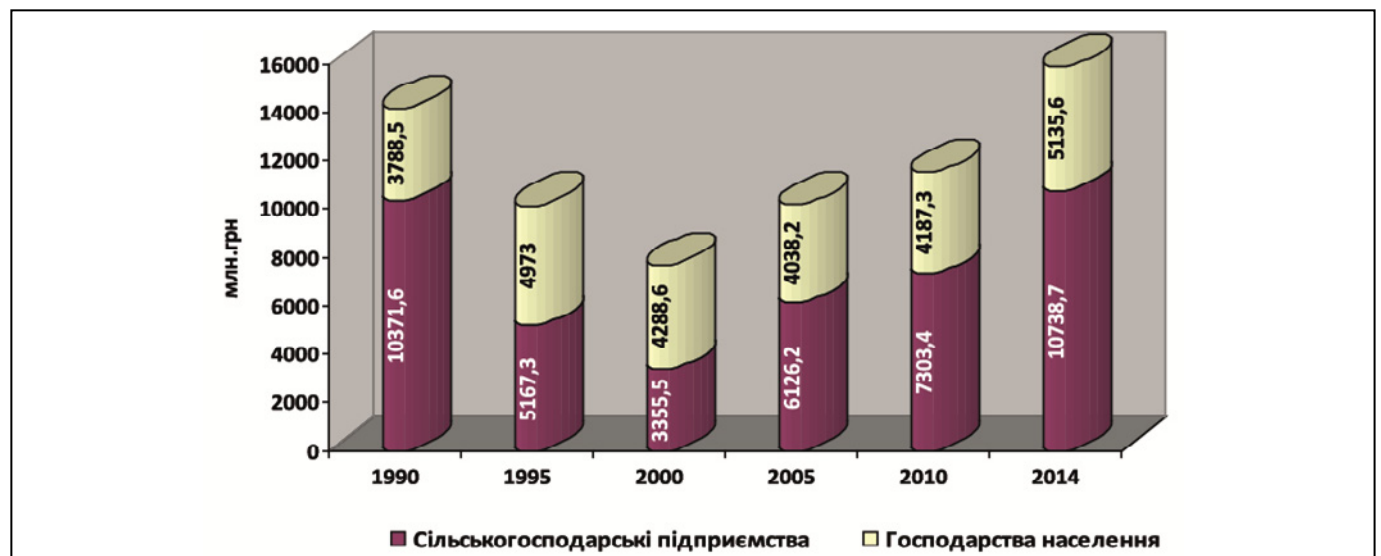

Рисунок 1. Динаміка виробництва валової продукції сільського господарства Київської області

* побудовано автором за даними: www.kievobl.ukrstat.gov.ua.

Принциповою відмінністю від інших українських сільськогосподарських областей, у Київській області частка господарств населення у с/г виробництві є відносно незначною. Частка виробництва валової продукції сільського господарства господарствами населення в 2014 році склала 32,4% (у рослинництві виробили 35,8% всієї продукції, а у тваринництві ця частка склала 26,4%).

Для Київської області, так, як і для всієї аграрної галузі характерним є стійке переважання у структурі сільськогосподарського виробництва рослинництва (рис. 2), передусім зернового господарства, хоча за останні роки поступово зростає частка тваринництва, але темпи зростання є незначними.

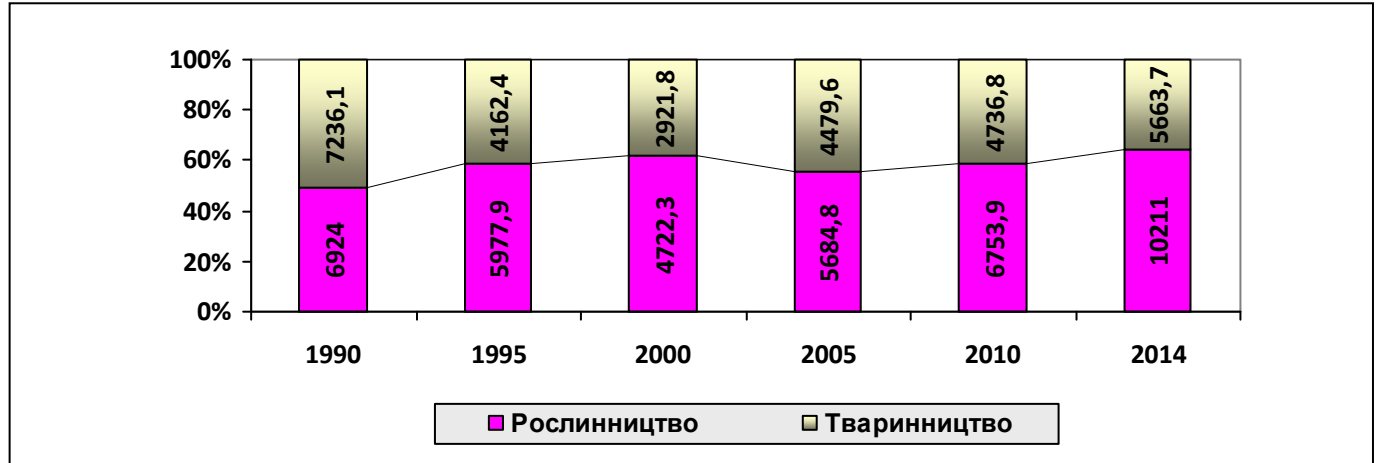

Рисунок 2. Динаміка структури валової продукції сільського господарства Київської області

* побудовано автором за даними: www.kievobl.ukrstat.gov.ua.

Враховуючи те що Київська область перевищила валове виробництво 1990 року, можемо стверджувати, що за 24 роки суттєво змінились основні рушійні галузі та спеціалізація області (рис. 3). За характером сільськогосподарської структури Київщина не в повній мірі використовує ринок міста Києва для нарощування виробництва продукції тваринництва.

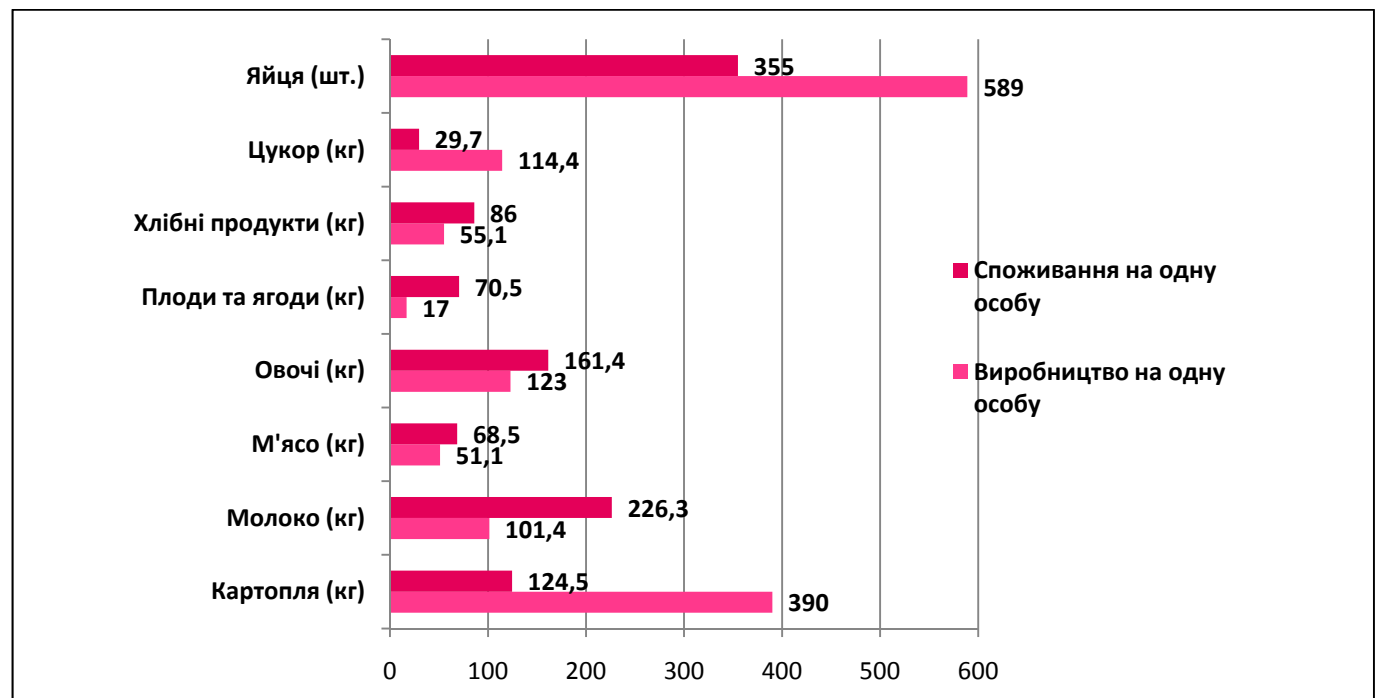

Рисунок 3. Виробництво та споживання основних харчових продуктів у Київській області, 2014 р.

* побудовано автором за даними: www.kievobl.ukrstat.gov.ua.

Аналізуючи споживання можна сказати, що Київська область забезпечує свою потребу та м. Київ лише у картоплі, цукрі та яйцях, всі інші галузі мають перспективу розвитку, адже забезпечивши власні потреби у сільськогосподарській продукції нарощувати виробництво можливо для збуту у інші регіони та за кордон.

Рослинництво у валовому виробництві займає частку 64,3% основними культурами що вирощуються на Київщині є зернові культури, картопля та овочі. З 1990 по 2014 посівна площа скоротилася на 326,7 тис.га (рис. 4).

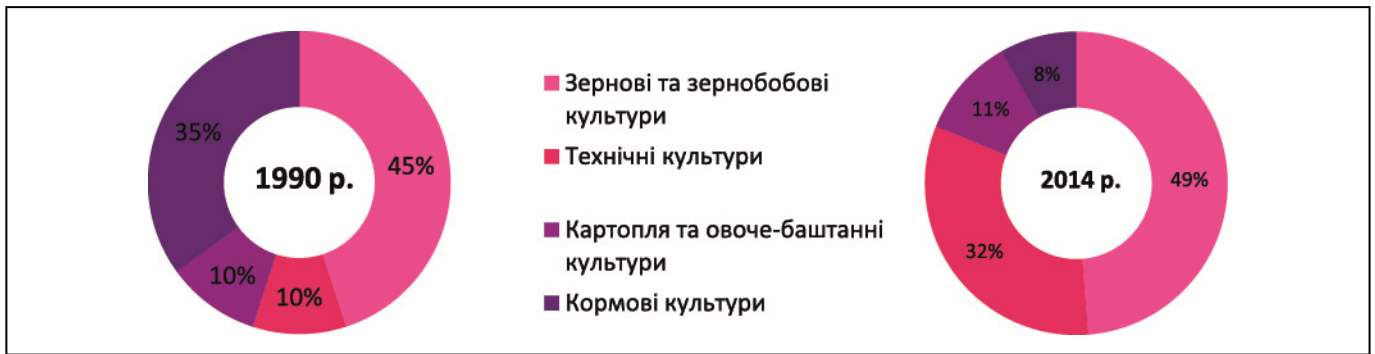

Рисунок 4. Структура посівних площ основних сільськогосподарських культур підприємствами Київської області, 1990 та у 2014 році.

* побудовано автором за даними: www.kievobl.ukrstat.gov.ua.

Господарствами населення у Київській області виробляється найбільше у рослинництві картоплі (96,0 % від загального обсягу виробництва), овочів (87,9 %), плодів і ягід (81,1 %), це ті галузі які трудомісткі, маломеханізовані та збиткові для сільськогосподарських підприємств.

В Київській області під площі кормових культур зайнято лише 10% усієї посівної площі, що опосередковано свідчить про слабкий розвиток тваринництва та містить загрозу для збереження ґрунтів області.

Таблиця 1. Динаміка виробництва основних сільськогосподарських культур підприємствами Київської області, тис. т

Вид культури	1990	1995	2000	2005	2010	2014	2014 р. до 1990 р.	
							+, -	%
Зернові та зернобобові	2112,2	1544,1	1430,5	2283,8	2003	3361,6	1249,4	159,2
Цукрові буряки	3261,2	2564,7	1215,9	1562,4	1093,8	1328,7	-1932,5	40,7
Соняшник	5,6	7,8	25,3	47,3	121,7	300,9	295,3	5373,2
Ріпак	9,2	2,5	6,1	21,3	20,9	115,0	105,8	1250,0
Картопля	1102,3	1236,3	1350,8	1121,3	1496,3	1794,8	692,5	162,8
Овочі	464,0	380,9	295,2	401,6	454,9	568,4	104,4	122,5
Плоди та ягоди	77,1	53,1	22,4	25,5	52	77,9	0,8	101,0

* розраховано за даними: www.kievobl.ukrstat.gov.ua.

У Київській області суттєво збільшилось виробництво зернових та зернобобових (більш ніж у 1,5 рази порівнюючи з 1990 р.), ріпаку (в 12,5 рази), соняшнику (майже у 54 рази), це пов'язано з тим що вирощування цих видів культур є менш ризиковим та прибутковим ніж цукрових буряків (виробництво зменшилось більш ніж у 2,4 рази). Щодо картоплі та овочів, то їх виробництво також збільшилось на 63 % і 22 % відповідно 1990 року. Зростання виробництва всіх сільськогосподарських культур (крім цукрових буряків) пов'язане з тим, що значно зросли потреби у продукції основного ринку збуту, а саме міста Києва.

В рослинництві частка сільськогосподарських підприємств складає 64,2% від усієї виробленої продукції (рис. 5).

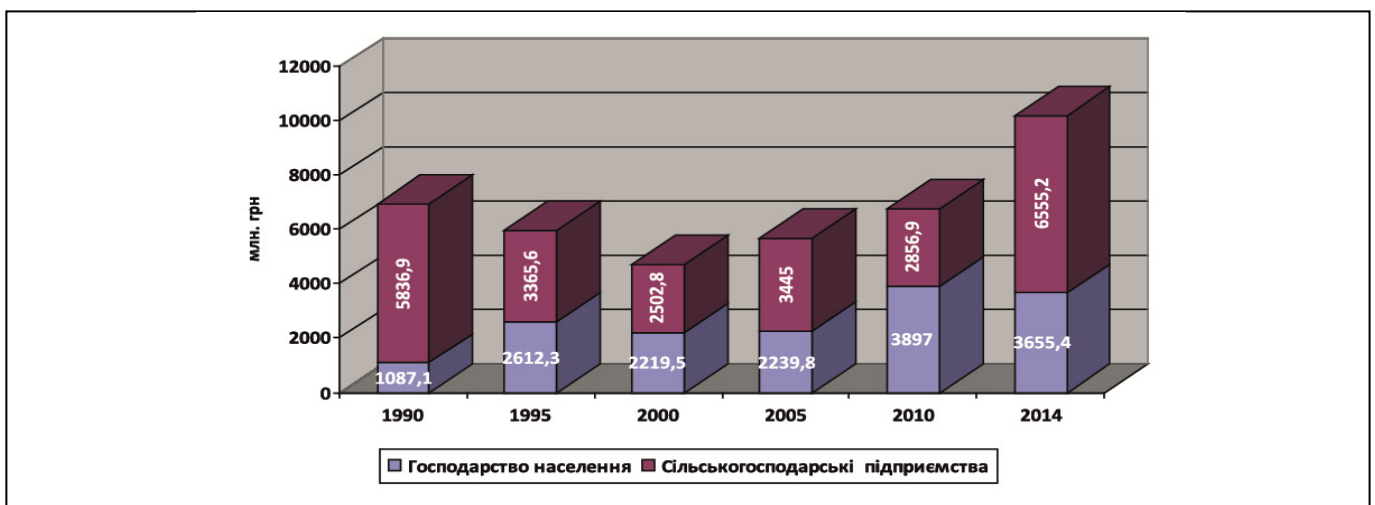

Рисунок 5. Динаміка виробництва валової продукції рослинництва підприємствами Київської області.

* побудовано автором за даними: www.kievobl.ukrstat.gov.ua.

Порівнюючи цю частку з рівнем 1990 року то вона знизилась на 20,1%, це пояснюється тим, що велика кількість виробництва сільськогосподарських культур дотувалась державою і тому було вигідно їх вирощувати. В сучасних умовах сільськогосподарським підприємствам стало не вигідно вирощувати картоплю та овочі, що дало змогу господарствам населення збільшувати свою частку у виробництві відповідних культур і цей сегмент залишився за господарствами населення.

Тваринництво у 2014 році в загальній частці виробництва займало 35,7%, а в 1990 році ця частка становила 51,1%. За 24 роки тваринництво Київської області переорієнтувало своє виробництво з м'ясного скотарства (13,9 % від обсягу виробництва яловичини та телятини у 1990 р.), у птахівництво (317,4 % від обсягу м'яса птиці у 1990 р). Тваринництво Київщини є одним із лідерів по Україні займаючи 2 місце по виробництву свинини, 4 місце по виробництву м'яса птиці, 11 місце з виробництву молока при цьому перше місце з середньорічного удою молока та перше місце виробництва яєць.

Господарствами населення у тваринництві найбільші частки виробництва молока (53,4 %) та вовни (80 %), галузі, які найменш рентабельні для сільськогосподарських підприємств, хоча і в господарствах населення спостерігається зниження виробництва цих видів продукції.

Таблиця 2. Динаміка виробництва основних видів продукції тваринництва

Вид продукції	1990	1995	2000	2005	2010	2014	2014 р. до 1990 р.	
							+, -	%
М'ясо, тис.т	265,4	170,7	116,2	164,8	192,7	235,3	-30,1	88,7
Яловичина і телятина	130,2	85,8	41,8	30,5	15,3	18,1	-112,1	13,9
Свинина	83	60,9	49,5	39,5	44,1	56,9	-26,1	68,6
М'ясо птиці	49,9	22,1	23,3	93,2	131,5	158,4	108,5	317,4
Молоко, тис.т	1592,2	1009,8	679,5	692,8	451,1	467,0	-1125,2	29,3
Яйця, млн.шт.	1456,4	974,9	787,2	1462,6	2007,1	2712,0	1255,6	186,2
Вовна, т	216	60	6	4	4	5	-211	2,3

* розраховано за даними: www.kievobl.ukrstat.gov.ua.

Виробництво м'яса птиці зросло більш як у 3 рази а виробництво яловичини та телятини зменшився в 7,2 рази, що свідчить про велику перевагу м'ясного птахівництва над м'ясним скотарством на ринку, це підтверджують показники рентабельності (рис. 6).

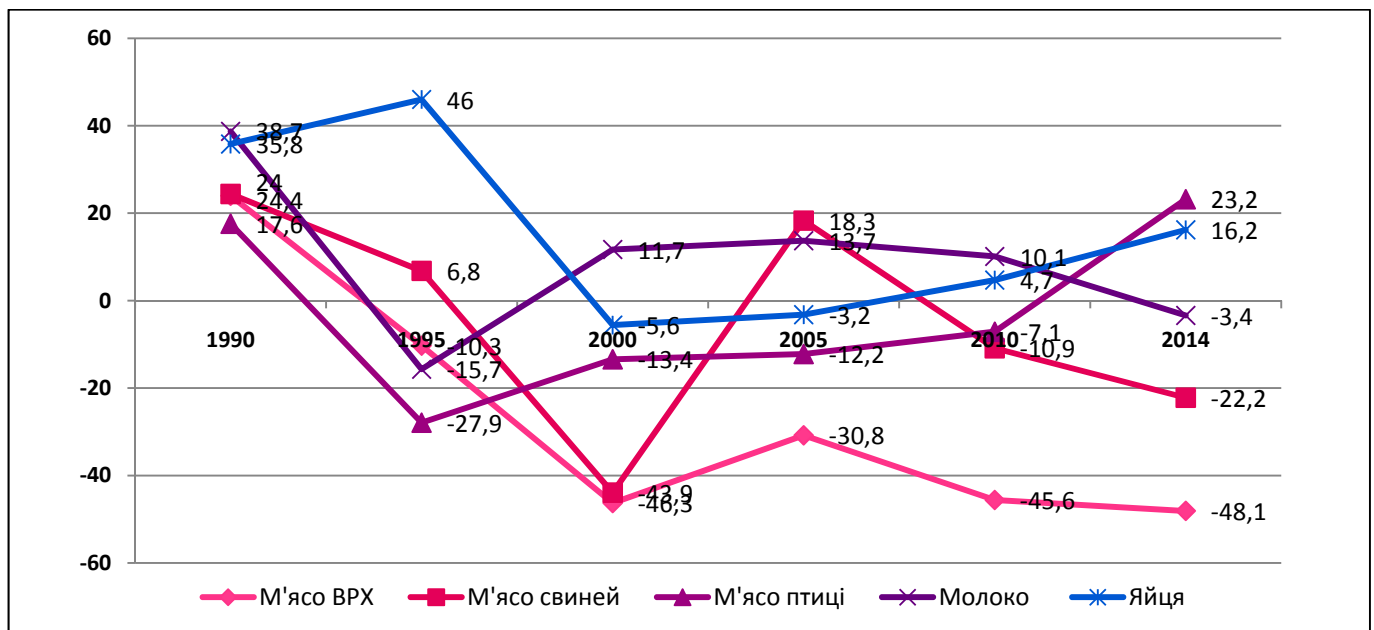

Рисунок 6. Рентабельність основних видів продукції тваринництва у Київській області за 1990 - 2014 роки.

* побудовано автором за даними: www.kievobl.ukrstat.gov.ua.

Досліджуючи регіональне виробництво продукції тваринництва досліджено, що абсолютним лідером по виробництву м'яса є Вишгородський район, де розташовані основні птахофабрики.

В структурі валового виробництва продукції тваринництва переважають сільськогосподарські підприємства (рис. 7), що значно збільшили свою частку з 29,1 % у 2000 року до 73,9 % у 2014 році, це пояснюється швидким ростом птахівництва та свинарства, які отримали поштовх від великих підприємств що зробили великі капітальні вкладення на створення птахофабрики та свинокомплексів, що й зайняли основну частку у валовому виробництві.

Рисунок 7. Динаміка виробництва валової продукції тваринництва підприємствами Київської області
 * побудовано автором за даними: www.kievobl.ukrstat.gov.ua.

За 2009 – 2014 роки сільськогосподарські підприємства Київщини отримали найбільший прибуток від реалізації сільськогосподарської продукції, який у 2014 році склав 2242,6 млн. грн. Область займає перше місце у середньомісячній номінальній заробітній платі штатних працівників сільськогосподарських підприємств (2994 грн). Рівень рентабельності у Київській області також є одним з найвищих і ніколи не набував від'ємного значення, що свідчить про високу ефективність сільськогосподарського виробництва в цілому та його інвестиційну привабливість для малого і великого бізнесу.

Прибутки від виробництва продукції сільського господарства і надання послуг у рослинництві і тваринництві отримали 83 % підприємств, сума прибутку в середньому на 1 підприємство становила 6,6 млн. грн. (у 2013 р. – відповідно 69% і 4,9 млн. грн.). У той же час, 17 % підприємств отримали від сільськогосподарського виробництва збитки, їх сума у розрахунку на 1 підприємство склала 5,6 млн. грн. (у 2013 р. – відповідно 31 % і 3,0 млн.грн.) [3].

Висновки. З огляду те що в світі глобальна продовольча криза – товари сільського господарства з кожним днем стають все ціннішими, Київщина зі своїми сприятливими кліматичними умовами та інвестиційним потенціалом може нарощувати сільськогосподарське виробництво тим самим забезпечувати зростаючу власну потребу та м. Києва у сільськогосподарській продукції.

Структура сільськогосподарського виробництва області значною мірою є орієнтованою на зернове виробництво та птахівництво, як найбільш рентабельні галузі. Проте така структура виробництва не є оптимальною для збереження земель та створення і збереження робочих місць у сільських територіях.

Основним виробником є сільськогосподарські підприємства, які з кожним роком нарощують своє виробництво, а господарства населення збільшують виробництво дуже повільно. Серед виробників домінують великі сільськогосподарські підприємства, концентрація земель у таких виробників є досить значною, що створює додатковий тиск на ринок зайнятості в сільських територіях.

Наявність в межах області міста Києва з його великим ринком споживання харчових продуктів дає змогу наростити виробництво м'ясної та молочної продукції.

Київська область при розробці стратегічних планувальних документів має звернути увагу на серйозні нерівномірності розвитку сільськогосподарського виробництва у різних районах області для збереження сільських територій від депопуляції.

Ситуація, що склалася в аграрному секторі потребує якісних перетворень, спроможних забезпечити підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарського виробництва на внутрішньому та зовнішньому ринках та продовольчу безпеку держави.

Список використаних джерел

1. Концепція Державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року. Офіційний веб-сайт Міністерства аграрної політики та продовольства України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://minagro.gov.ua>
2. Курена Т.О. Ефективність та результативність державної підтримки аграрного сектора економіки в Україні /Т.О. Курена // Держава і ринок. - 2011. - №1. - С. 133-138.
3. Економічні результати сільськогосподарського виробництва у Київській області за 2014 рік (попередні дані). [Електронний ресурс] - Режим доступу: www.kievobl.ukrstat.gov.ua.
4. Офіційний сайт Головного управління статистики у Київській області [Електронний ресурс] - Режим доступу: www.kievobl.ukrstat.gov.ua.

5. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
6. Офіційний сайт Міністерства аграрної політики та продовольства України [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.minagro.gov.ua/>
7. Кучеренко С.Ю. Процеси реформування АПК: макроекономічний аспект / С.Ю.Кучеренко // Соціально-економічні, політичні та культурні оцінки і прогнози на рубежі двох тисячоліть: матер. міжнар. наук-теорет. конф., м.Тернопіль, 20 лют. 2003 р.: тез.доп. – Тернопіль, 2003. – С.296-299.

References

1. Konceptija Derzhavnoi' cil'ovoi' programy rozvytku agrarnogo sektoru ekonomiky na period do 2020 roku. [The State Target Program Concept for the development of the agricultural economic sector on the period until 2020] Oficijnyj veb-sajt Ministerstva agrarnoi' polityky ta prodovol'stva Ukrai'ny: <http://minagro.gov.ua>
2. Kurena T.O. Efektyvnist' ta rezul'tatyvnist' derzhavnoi' pidtrymky agramogo sektora ekonomiky v Ukrai'ni [The effectiveness of state support for the agrarian economic sector in Ukraine] // Derzhava i rynek. - 2011. - No1. - S. 133-138.
3. Ekonomichni rezul'taty sil'skogospodars'kogo vyrobnytstva u Kyi'vs'kij oblasti za 2014 rik (poperedni dani) [The economic results of agricultural production in the Kiev region in 2014 (preliminary data)]: www.kievobl.ukrstat.gov.ua.
4. Oficijnyj sajт Golovного upravlinnja statystyky u Kyi'vs'kij oblasti [Central Statistical Office in Kyiv region]: www.kievobl.ukrstat.gov.ua.
5. Oficijnyj sajт Derzhavnoi' sluzhby statystyky Ukrai'ny [State Statistics Service of Ukraine]: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
6. Oficijnyj sajт Ministerstva agrarnoi' polityky ta prodovol'stva Ukrai'ny [The official website of the Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine]: <http://www.minagro.gov.ua/news/>
7. Kucherenko S.Yu. Procesy reformuvannja APK: makroekonomichnyj aspekt [The processes of reforming AIC (agro-industrial complexes): macroeconomic aspect] // Social'no-ekonomichni, politychni ta kul'turni ocinky i prognozy na rubezhi dvoh tysjacholit': mater. mizhnar. nauk-teoret. konf., m.Ternopil', 20 ljut. 2003 r.: tez.dop. – Ternopil', 2003. – S.296-299.

ДАНИ ПРО АВТОРА

Кучеренко Світлана Юріївна, кандидат економічних наук, доцент, завідувача кафедрою політичної економії ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди»
вул. Сухомлинського, 30, м. Переяслав-Хмельницький, 08401, Україна

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Кучеренко Светлана Юрьевна, кандидат экономических наук, доцент, заведующая кафедрой политической экономии
ГБУЗ «Переяслав-Хмельницкий ГПУ имени Григория Сковороды»
ул. Сухомлинского, 30, г. Переяслав-Хмельницкий, 08401, Украина

DATA ABOUT THE AUTHOR

Kucherenko Svitlana Yuriivna, PhD, assistant professor of Political Economy
SHEE «Pereyaslav-Khmelnitsky SPU named Gregory Skovorody»
Str. Sukhomlinsky 30, Pereyaslav-Khmelnitsky, 08401, Ukraine

УДК: 659:339.13:519.862

БАЛАНСОВИЙ ОБЛІК, БАЛАНСОВИЙ МЕТОД І ЕФЕКТОМЕТРІЯ ГОСПОДАРСЬКИХ СИСТЕМ

**Лисецький А.С.,
Паламарчук О.М.,
Чабан Г.В.**

Предмет роботи: сукупність методологічних і методичних питань вимірювання ефекту і ефективності роботи господарських систем.

Мета: дослідити шляхи удосконалення управління фінансовими ресурсами для досягнення максимального ефекту та ефективності в умовах нестабільності аграрного ринку і ризиків.

Методологія: інформаційне, аналітичне та економіко-математичне моделювання.

Результати роботи: розроблено і обґрунтовано наукові принципи аудиту господарських систем.

Галузь застосування результатів: управління і регулювання у галузях економічної діяльності господарських систем.

Висновки: ефектометрія – важливий інструмент управління, організації аудиту і контролінгу суб'єктів господарської діяльності та державного управління.

Ключові слова: ефектометрія, ресурс, продукт, ціна, прибуток, рента.

БАЛАНСОВЫЙ УЧЕТ, БАЛАНСОВЫЙ МЕТОД И ЭФЕКТОМЕТРИЯ ХОЗЯЙСТВЕННЫХ СИСТЕМ

Лисецкий А.С.
Паламарчук О.Н.,
Чабан Г.В.

Предмет работы: совокупность методологических и методических вопросов измерения эффекта и эффективности работы хозяйственных систем.

Цель: исследовать пути совершенствования управления финансовыми ресурсами для достижения максимального эффекта и эффективности в условиях нестабильности аграрного рынка и рисков.

Методология: информационное, аналитическое и экономико-математическое моделирование.

Результаты работы: разработаны и обоснованы научные принципы аудита хозяйственных систем.

Область применения результатов: управление и регулирование в области экономической деятельности хозяйственных систем.

Выводы: эффектометрия - важный инструмент управления, организации аудита и контроллинга субъектов хозяйственной деятельности и государственного управления.

Ключевые слова: эффектометрия, ресурс, продукт, цена, прибыль, рента.

BALANCE ACCOUNT, BALANCE METHOD AND EFEKTOMETRY OF ECONOMIC SYSTEMS

Lyetskyi A.S.,
Palamarchuk O.M.,
Chaban G.V.

The subject of work a set of methodological and methodical questions of measuring effect and efficiency of work of the economic systems.

The aims of work explore ways to improve the management of financial resources to achieve maximum effect and efficiency in conditions of agricultural market instability and risks.

Metod or the methodology of the work information, analytical and economic- mathematical modeling.

The results of work developed and justified the scientific principles of economic system audit.

Field of application of the results management and regulation in the economic activity of economic systems.

Conclusions: efektmometry an important management tool of auditing and controlling of business entities and public administration.

Keywords: efektmometry, resource, product, price, profit, rent.

Актуальність теми. Балансовий метод планування і прогнозування дозволяє зв'язати потреби і ресурси в межах суспільного виробництва в цілому. Разом з цим забезпечується координація розвитку суміжних виробництв і галузей, пропорційність і взаємодія всіх компонентів народного господарства. Балансовий метод дозволяє виявити невикористані резерви, виявити диспропорції. Балансовий метод служить, головним чином, для відображення співвідношень, пропорцій двох груп взаємозалежних і урівноважених економічних показників, підсумки яких повинні бути тотожними. Цей метод широко розповсюджений у практиці бухгалтерського обліку і планування. Але визначену роль він грає й в аналізі господарської діяльності. Балансовий спосіб вивчення економічних явищ і процесів застосовується у випадках, коли необхідно дослідити співвідношення двох груп взаємопов'язаних економічних показників, підсумки яких рівні між собою. Найбільше він використовується саме у фінансовому аналізі. Він широко використовується при аналізі забезпеченості підприємства трудовими, фінансовими ресурсами, сировиною, паливом, матеріалами, основними засобами виробництва, а також при аналізі повноти їхнього використання. Зміщення акцентів розвитку бухгалтерського обліку до принципів балансознавства є незаперечним і нагальним для часів реформування економіки України.

Постановка завдання. Дослідити шляхи удосконалення управління фінансовими ресурсами для досягнення максимального ефекту та ефективності в умовах нестабільності аграрного ринку і ризиків.

Постановка проблеми. Предметом цього дослідження є економічна діяльність людей, метою якої є прибуток і збільшення статків власника (власників) підприємства (організації). Об'єктом – методологічні основи бухгалтерського обліку від Луки до сьогодення, що допомагають оцінити не тільки результати економічної діяльності, а й майновий стан (статок) суб'єктів економічної діяльності і хрестистики. Результат господарської діяльності поза межами економічного процесу є соціально-економічним ефектом, що може бути дослідженим балансовим методом без застосування бухгалтерського обліку. Хрестистика – це наука про методи збагачення людей у позаекономічний спосіб. Таким чином, економічний ефект – це категорія економічна.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Витоки балансознавства можна простежити у працях вітчизняних та зарубіжних вчених [1, 8]. Балансознавство має три відгалуження: теорію статичного балансу, очільниками якої є Герман Вайт Симон, Йоган Фрідріх Шер (Швейцарія); Генріх Нікліш та інші; теорія динамічного балансу Шмаленбаха; теорія органічного балансу Шмідта. Завданням Шмаленбаха було «визначення достовірного фінансового результату» підприємства або організації через динамічний аналіз доходів і витрат. Фріц Шмідт розглядає кожну організацію як клітинку організму ринкового господарства, а тому теорія дістала назву «органічної». Організація, відповідно до теорії Шмідта, повинна отримувати прибуток від підприємницької діяльності в цілях підтримки її здатності до подальшої діяльності.

Виклад основного матеріалу. З використанням енциклопедії Мочерного можна дати таке визначення: «Економічний ефект (рос. Экономический эффект; англ. Economic effect; нім. ökonomischer

(wirtschaftlicher) Effekt) – результат економічної діяльності, реалізації економічних програм та заходів»[2]. Що стосується результативності, то це поняття є похідним, воно вимірюється відношенням отриманого економічного ефекту (результату) до витрат ресурсів, які його зумовили. Зростання статків окремих людей може бути результатом отриманого прибутку від економічної діяльності, і/або від приватизації суспільного майна, фінансових або валютних операцій, доведення до банкрутства, – все це юридична діяльність у галузі хрематистики. «Статок» як категорія має двояке походження, але єдність результату, що підлягає юридичному регулюванню з боку держави. Тепер про соціально-економічну ефективність ринкової системи в цілому. Система соціальної статистики США, що бере початок від 70-х років минулого століття, виокремила два критерії та два ключові поняття соціально-економічної ефективності – це добробут і рівень життя громадян країни. Поняття «добробут» пов'язують показниками (індикаторами) національного багатства, а «рівень життя» – це показниками національного доходу і фондів споживання. Показники добробуту і рівня життя статистика використовує для оцінки ефективності державного управління. Балансовий метод використовують як для оцінки збалансованості економічної системи, так і для розрахунків рівня споживання продовольства населенням країни. Всі ці та інші аргументи свідчать про єдність методології дослідження – це балансова методологія. Предметом дослідження має бути балансознавство з методом дебета і кредита і балансознавство суспільного рівня обліку (статистики), засноване на економетричних моделях. Постановка завдання належить італійцю П.Пачолі [3].

Метою розробки системи динамічного обліку є відображення метаморфоз капіталу. Ведення обліку і складення балансу в цьому випадку націлені на достовірне обчислення кінцевого фінансового результату діяльності господарюючого суб'єкта. Ідеальними базами для оподаткування у моделях статичного балансу є статок (майно), моделях динамічного – прибуток.

Я.В.Соколов (1938-2010) та інші прихильники певним чином протиставлять рахунок динамічного балансу (dynamic balancesheet) балансу статичному (табл. 1)[3].

Таблиця 1. Порівняльна характеристика статичного і динамічного балансів

№ п/п	Зміст	Порівняльна характеристика балансів	
		статичного	динамічного
1	2	3	4
1	Основний користувач (чиї інтереси поставлені на чільне місце при складанні балансу)	Кредитори	Власники
2	Цільове призначення балансу	Демонстрація платіжної здатності за зобов'язанням	Демонстрація ефективності вкладень капіталу власниками
3	Пріоритетне завдання балансу	Оцінка майнового і фінансового потенціалів фірми	Виявлення фінансового результату
4	Оцінка об'єктів обліку	За справедливою вартістю, тобто переоцінка органічна	За історичною собівартістю (історичними цінами), тобто переоцінка неприпустима
5	Угруповання статей балансу	За спаданням ліквідності активних статей і зростанню строків погашення пасивних статей	За фазами (стадіях) кругообігу капіталу
6	Інформаційна база	Дані інвентаризації	Первинні документи
7	Завдання подання статей активу	Відображення ціни можливого продажу	Відображення метаморфоз капіталу
8	Актив балансу	Засоби	Витрати майбутніх періодів (за винятком грошових коштів)
9	Пасив балансу	Зобов'язання перед власниками і кредиторами у широкому сенсі	Надходження, які повинні стати витратами в майбутньому
10	Кредиторська заборгованість	Борги, які повинна сплатити фірма	Очікуваний відтік грошових коштів
11	Дебіторська заборгованість	Борги, належні фірмі	Очікувані надходження грошових коштів
12	Відображення заборгованості за внесками до статутного капіталу (фонду)	В обсязі всієї заборгованості у договорі заснування фірми	Фактично внесені кошти
13	Організаційні витрати фірми	Списуються на витрати звітного періоду негайно	Капіталізуються і підлягають амортизації
14	Гудвіл	Списується за рахунок раніше зроблених фондів і резервів	Гудвіл капіталізується і підлягає амортизації

Продовж. табл. 1

1	2	3	4
15	Кредити отримані	Відображаються разом з відсотками, підлягають сплаті за весь термін кредитування	Відображаються разом з відсотками, що відносяться тільки до звітного періоду
16	Трактування амортизації	Процес знецінення цінностей у часі (це означає, що послідовне визначення вартості майна від однієї звітної дати до іншої через норми амортизаційних відрахувань виключно)	Процес перенесення одноразових витрат на витрати звітних періодів з метою виведення за періодами адекватних фінансових результатів
17	Природа рахунку амортизації	Резерв на реновацію (на відновлення майна)	Регулятор (контрактив), уточнюючий вартісну оцінку активу, подану в балансі, і відображає перенесення одноразових витрат на витрати звітних періодів
18	Відображення субсидій і дотацій	Збільшення прибутку	Збільшення фондів
19	Витрати на науково-дослідні розробки	Підлягають віднесенню на ті звітні періоди, в які вони були понесені	Підлягають віднесенню на ті звітні періоди, в які завдяки їм буде отримано дохід
20	Цінні папери	відображаються за поточним курсом	Відображаються за фактичною ціною придбання
21	Іноземна валюта	Гроші	Товар
22	Схема обліку запасів	Натурально-вартісна	Вартісна
23	Витрати майбутніх періодів	Абстрактні кошти	Капіталізовані витрати, які в майбутньому будуть декапіталізовані, тобто списані на витрати звітних періодів
24	Доходи майбутніх періодів	Додатковий рахунок до рахунку «Прибутки та збитки»	Доходи, які стануть прибутком в майбутньому
25	Прибуток (збиток)	Різниця між капіталом власників на кінець і початок періоду (абсолютно пріоритет поточних ринкових оцінок на момент виведення прибутку)	Сальдо між сукупністю доходів та витратами фірми (пріоритет історичних цін)
26	Оцінка бізнесу	За допомогою ліквідаційних цін	Шляхом дисконтування чистого притоку коштів
27	Ідеальна база для оподаткування	Майно	Прибуток

Джерело: [1, с. 424-427].

Теорія міжгалузевого балансу «витрати–випуск». Економіку представлено сукупністю l галузей, що фігурують як виробники і як споживачі продукції та послуг. Схема міжгалузевого балансу (МГБ) містить чотири квадранти. Перший – це квадратна матриця зв'язків (ij) між галузями матеріального виробництва. Оцінка зв'язку знаходиться на перетині рядків і стовпців матриці. У другому квадранті відображено кінцеву продукцію галузей матеріального виробництва. Кінцевою називають продукцію, що виходить із сфери виробництва у сферу кінцевого використання (Y), зокрема споживання і накопичення. Третій квадрант характеризує галузі матеріального виробництва з боку формування знову створеної (додаткової) вартості ($v+m$) та амортизації (c) основних засобів виробництва. Четвертий квадрант МГБ відображає розподіл і використання національного доходу. Йдеться про фінансування капітальних вкладень і витрат невикористаної сфери. Балансовий метод дозволяє розкрити структуру валової продукції галузей матеріального виробництва. У балансі вона відображена двічі: стовпцем, розташованим праворуч від другого квадранта; рядком – нижче третього квадранта. Вартість валової продукції балансується витратами і знову створеною вартістю. Характерною ознакою балансу матеріального виробництва є вартісна оцінка статей валового внутрішнього продукту. Підсумок матеріальних витрат галузі у стовпчиках таблиці балансу є вартісною оцінкою валової продукції цієї галузі:

$$X_j = \sum_{i=1}^n x_{ij} \quad (1)$$

Індекс (i) показує вартісну структуру витрат галузі, індекс (j) – номер галузі матеріального виробництва. Процес використання продуктів відображається у рядках таблиці МГБ:

$$X_i = \sum_{j=1}^n X_{ij} + Y_i \quad (2)$$

Формула (2) описує систему з n рівнянь, які називаються рівняннями розподілу продукції галузей матеріального виробництва за напрямками використання. Узагальнюючою є вартісна оцінка витрат, випусків і кінцевого розподілу суспільного продукту у формулі:

$$\sum_{i=1}^n X_i = \sum_{j=1}^n \sum_{i=1}^n x_{ij} + Y_i \quad (3)$$

Міжгалузевий баланс реалізує ідею балансознавства про єдність та двоїстість ознак доходів і витрат. Якщо доходи однієї з галузей економіки зростають, то у інших – зростають витрати. Ідеї міжгалузевого балансу широко використовують для розв'язання конкретних і важливих завдань аналізу економічної діяльності.

Модель може бути застосованою для аналізу і обґрунтування інших показників, зокрема і таких важливих економічних оцінок, як зайнятість, праця, інвестиції, виробничі фонди, капітал, земля та ціни. Розглянемо балансову методологію такого моделювання.

Продуктово-трудова модель виробництва базується на балансах продуктивних потоків у фізичних вимірниках. Пошуковими є показники прямих і повних витрат праці на одиницю продукції. Балансовий метод – це основний метод розв'язку завдання. Метою дослідження є побудова продуктово-трудової моделі. Матриця спостереження і базис розв'язку є тотожними. У рядках таблиці балансу відображають виробництво і розподіл кожного продукту на виробництво інших продуктів і кінцеве споживання, тобто перший і другий квадранти схеми міжгалузевого балансу. Окремим рядком дається розподіл витрат праці у галузях матеріального виробництва (всіх видів продукції). Трудові витрати виражені в одиницях праці однакового ступеня складності (L_j). Якщо обсяг виробництва продукції позначимо (X_j), то прямі витрати праці на одиницю j -го виду продукції (коефіцієнт прямої трудомісткості) можна задати простою формулою: $t_j = L_j/X_j$. Для оцінки повних витрат праці треба дати визначення терміну і методології дослідження. Повні витрати праці – це сума прямих витрат живої праці і витрат праці, що перенесена на кінцевий продукт через витрачені засоби виробництва, тобто уречевленої праці. Якщо позначити величину повних витрат праці на одиницю продукції j -го виду через (T_j), то добуток виду ($a_{ij}T_j$) відображає витрати матеріалізованої праці, перенесеної на одиницю j -го продукту через i -ий засіб виробництва. Очевидно, що коефіцієнти прямих матеріальних витрат (a_{ij}) мають бути виражені у фізичних (натуральних) вимірниках. Повні трудові витрати на одиницю j -го виду продукції (коефіцієнт повної трудомісткості) накладають на коефіцієнти прямих матеріальних витрат. Аналітичний, економіко-математичний і матричний виклади методології є тотожними трьома формулами:

$$T_j = \sum_{i=1}^n a_{ij}T_i \quad T = t(1 - A)^{-1} \quad tX = TY \quad (6)$$

Матрична методологія (6) стосується ознак t і T – вектор-рядків коефіцієнтів прямої та повної трудомісткості виробництва X і Y вектор-стовпців валової і кінцевої продукції відповідно. Матричне рівняння (6) є основним інструментом міжгалузевого аналізу балансу праці. Семантика балансу праці: вартість кінцевої продукції, оціненої за повними витратами праці, дорівнює сукупним витратам живої праці. Прагматика балансу праці: балансовий метод дає підстави оцінити порівняльну ефективність виробництва. За допомогою показників повної трудомісткості більш повно і точно, ніж при використанні існуючих вартісних показників, виявляється структура витрат на випуск різних видів продукції і насамперед співвідношення між витратами живої і уречевленої у продуктах праці. На підставі коефіцієнтів прямої та повної трудомісткості можуть бути розроблені міжгалузеві і міжпродуктові баланси витрат праці та використання трудових ресурсів.

Розвиток основної моделі міжгалузевого балансу досягається також шляхом включення в неї показників капітальної та земельної питомої місткості виробництва продукції. У найпростішому випадку модель доповнюється окремим рядком, в якій відображено капітал у вартісних і фізичних вимірниках. Виробничі фонди і сільськогосподарські угіддя (земля) можна позначити (Φ_j) для кожної (j) галузі. На підставі цих даних та обсягів валової продукції всіх галузей визначають коефіцієнти прямої фондомісткості продукції j -ої галузі:

$$f_j = \Phi_j/X_j \quad (7)$$

Завдання полягає у тому, щоб оцінити повну фондову ємність виробництва або повну фондоємність (F). Упускаючи традиційні міркування з приводу формалізації балансових перетворень зафіксуємо основне балансове рівняння розв'язку:

$$F = FB = F(1 - A)^{-1} \quad (8)$$

Коефіцієнт прямої фондомісткості показує величину виробничих фондів, безпосередньо зайнятих у виробництві даної галузі, в розрахунку на одиницю її валової продукції. На відміну від цього коефіцієнт повної фондомісткості F відображає обсяг фондів, необхідних у всіх галузях для випуску одиниці кінцевої продукції j -ої галузі.

Динамічна міжгалузева балансова модель. Міжгалузевий баланс є статичним, тобто відображає базовий період. Фактор часу встановлює зв'язок балансу базового періоду з наступними періодами. Капіталовкладення традиційно винесені за межі сфери виробництва в сферу кінцевого використання разом з предметами споживання і невиробничими витратами, тобто включені у кінцевий продукт. Завданням динамічного аналізу є виокремлення динамічних моделей, прогнозування і оцінки темпів розвитку господарської системи. На відміну від статичних динамічні балансові моделі покликані відобразити не стан, а процес розвитку економіки, встановити безпосередній взаємозв'язок між попередніми і наступними етапами розвитку економічної системи. Розв'язок завдання лежить у просторі динамічного моделювання. Основою

побудови динамічної системи рівнянь лежить математична залежність між величиною капітальних вкладень і приростом продукції. Рішення системи, як і у випадку статичної моделі, призводить до визначення рівнів виробництва, але в динамічному варіанті на відміну від статичного ці шукані рівні залежать від обсягів виробництва в попередніх періодах. Модернізації підлягають перші два квадранти міжгалузевого балансу. Модель містить дві матриці міжгалузевих потоків: матриця поточних виробничих витрат з елементами (x_{ij}), що збігається з відповідною матрицею статичного балансу; матриця приросту виробничих фондів ($\Delta\Phi_{ij}$) показує продукцію i -тої галузі, що спрямована у поточному періоді на розвиток (приріст) виробничих капітальних вкладень у її основні фонди. Прикладом об'єктів моделювання можуть бути зокрема динаміка біологічних активів у рослинництві і тваринництві. Принципова схема динамічного балансу є традиційною і тотожною для різних теоретичних розробок (табл. 2)

Таблиця 2. Принципова схема динамічного балансу

	Споживаючі галузі								Кінцевий продукт	Валовий продукт
	Міжгалузеві потоки поточних витрат				Міжгалузеві потоки капітальних вкладень					
	1	2	...	n	1	2	...	n		
1	x_{11}	x_{12}	...	x_{1n}	$\Delta \Phi_{11}$	$\Delta \Phi_{12}$	...	$\Delta \Phi_{1n}$	$Y'1$	X_1
2	x_{21}	x_{22}	...	x_{2n}	$\Delta \Phi_{21}$	$\Delta \Phi_{22}$		$\Delta \Phi_{2n}$	$Y'2$	X_2
...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
n	x_{n1}	x_{n2}	...	x_{nn}	$\Delta \Phi_{n1}$	$\Delta \Phi_{n2}$		$\Delta \Phi_{nn}$	$Y'n$	X_n

Джерело: [7].

Якщо у статичному балансі потоки капіталовкладень не диференціюються за галузями-споживачами і відображаються загальною сумою у складі кінцевої продукції (Y_i) кожної i -ої галузі, то у динамічній схемі сума потоків капіталовкладень переходить у перший квадрант. Кінцевий продукт (Y_i) динамічного балансу включає продукцію i -ї галузі, що йде в особисте і суспільне споживання, накопичення невиробничої сфери, приріст оборотних фондів, незавершеного будівництва, на експорт. Приріст фондів балансується приростом кінцевого продукту: $\sum_{j=1}^n \Delta\Phi_{ij} + Y'_i = Y_i$. Рівняння розподілу продукції у динамічному балансі набуває такої форми:

$$X_i = \sum_{j=1}^n x_{ij} + \sum_{j=1}^n \Delta\Phi_{ij} + Y'_i \quad (9)$$

Міжгалузеві потоки поточних витрат можна виразити, як і в статичній моделі, через валову продукцію галузей з допомогою коефіцієнтів прямих матеріальних витрат: $x_{ij} = a_{ij}X_j$. На відміну від потоків поточних витрат міжгалузеві потоки капітальних вкладень пов'язані не з усією величиною випуску продукції, а обумовлюють приріст продукції; причому в розглянутій моделі передбачається, що приріст продукції поточного періоду обумовлений вкладеннями, виробленими в цьому ж періоді: $\phi_{ij} = \frac{\Delta\Phi_{ij}}{\Delta X_j}$. Зрештою, економічний зміст цих коефіцієнтів полягає у тому, що вони показують, яку кількість продукції i -ї галузі має бути вкладено в j -ю галузь для збільшення виробничої потужності j -ої галузі на одиницю продукції. Передбачається, що виробничі потужності використовуються повністю і приріст продукції дорівнює приросту потужності. Ці коефіцієнти називаються коефіцієнтами вкладень, або коефіцієнтами приросту фондомісткості. За допомогою коефіцієнтів прямих матеріальних витрат і коефіцієнтів вкладень (ϕ_{ij}) можна побудувати систему рівнянь. Динамічний баланс перетворюється на статичний коефіцієнтами фондової, зокрема земельної ємності виробництва.

Для вирішення системи лінійних диференціальних рівнянь першого порядку необхідно окрім матриць коефіцієнтів прямих матеріальних поточних витрат і коефіцієнтів капітальних витрат (вкладень), необхідно знати рівні валового випуску в початковий момент часу $t = 0$ і закон зміни величини кінцевого продукту у вигляді функцій. Завдання вирішення системи диференціальних рівнянь називається завданням Коші. Розв'язок диференціальних рівнянь є розв'язком завдання оцінки рівня валового випуску для будь-якого моменту часу. Практично ж більш-менш достовірний опис валових і кінцевих випусків як функцій часу може бути отримано лише для відносно невеликих проміжків часу.

Модель динамічного міжгалузевого балансу передбачає, що приріст продукції поточного періоду обумовлений капіталовкладеннями, виробленими в цьому ж періоді. Для порівняно коротких періодів це припущення може виявитися нереальним, оскільки існують відомі, іноді досить значні відставання в часі (так звані тимчасові лаги) між вкладенням коштів у виробничі фонди і приростом випуску продукції. Моделі, що враховують лаг капітальних вкладень, утворюють особливу групу динамічних моделей міжгалузевого балансу Василя Леонтьєва[4]. Динамічна модель фон Неймана використовує теорію рівномірного пропорційного зростання економіки (табл. 3)[4].

У термінах балансознавства, стовпчик є дебетом аналітичного рахунку, рядок – кредитом. Таким чином, матриця зв'язків – це матриця виробництва і використання продукції. Наприклад, виробництво зерна

і використання його на насіння, корми, на виробництво борошна і крупів тощо. Рахункова формула органічного балансу формалізується через індекси (ij) – номери аналітичних рахунків – відповідно номери галузей, що виробляють (i) споживають (j).

Таблиця 3. Принципова схема міжгалузевого балансу (МГБ)

Галузі, що виробляють продукт (кредит рахунку «Виробництво»), витрати додаткова вартість	Споживаючі галузі (дебет рахунку «Виробництво»)				Кінцевий (реалізований) продукт	Валовий (вироблений) продукт
	1	2	...	n		
1	x_{11}	x_{12}		x_{1n}	Y_1	X_1
2	x_{21}	x_{22}		x_{2n}	Y_2	X_2
...					...	...
n	x_{n1}	x_{n2}		x_{nn}	Y_n	X_n
Амортизація	c_1	c_2		c_n		
Оплата праці	v_1	v_2		v_n		
Чистий дохід	m_1	m_2		m_n		
Витрати і додана вартість всього	X_1	X_2		X_n		

$$\sum_{i=1}^n X_i = \sum_{j=1}^n X_j$$

Розглянемо модифікацію МГБ для сільськогосподарського комплексу. Для прикладу візьмемо дві галузі: рослинництво і тваринництво (табл. 4).

Таблиця 4. Економічний рахунок сільськогосподарського комплексу

Галузі, що виробляють продукцію і витрати діяльності	Рядок	Рослинництво	Тваринництво	КП	ВП
Стовчик	ij	x_1	x_2	Y	X
Рослинництво	x_1	18,3	59,7	93,1	171,1
Тваринництво	x_2	1,5	0,5	79,4	81,4
Витрати матеріальні	c_1	62,6	12,0		
Споживання основного капіталу	c_2	4,0	3,3		
Оплата праці працівників	v	10,8	15,0		
Валовий продукт (ВП)	X	171,1	81,4	172,5	252,5

Джерело: розраховано на основі статистичних даних [5]

Економічний рахунок сільського господарства (ЕРСГ) у системі національного рахівництва вперше опубліковано у 2014 році. Він подається як витяг з міжгалузевих балансів одного рядка і одного стовпчика. Метою застосування балансової моделі галузі є оцінка чистого поточного прибутку – змішаного доходу галузі. Схема розрахунку факторних доходів відповідає принципам балансознавства (табл. 5).

Таблиця 5. Розрахунок факторних доходів сільського господарства (у фактичних цінах; млрд. грн.)

Код	Види ресурсів інших галузей	2011	2012	ind
18	Випуск галузі сільського господарства	253,6	261,8	1,033
19	Проміжне споживання	146,5	152,6	1,042
20	Валова додана вартість (п.18 мінус п.19)	107,1	109,2	1,020
21	Споживання основного капіталу	5,3	7,3	1,356
22	Чиста додана вартість – чистий факторний дохід (п.20 – п.21)	101,7	102,0	1,003
23	Оплата праці працівників	21,8	25,8	1,181
24	Податки на виробництво	0,9	11,3	12,776
25	Отримано субсидії на виробництво	1,2	1,1	0,953
26	Факторний дохід (п.22 – п.24 + п.25)	102,0	101,8	0,998
27	Чистий поточний прибуток/ змішаний дохід (п.22–п.24–п.23+п.25)	80,2	76,0	0,948

Джерело: розраховано на основі статистичних даних [6]

Балансова методологія дозволяє оцінити обсяг і динаміку елементів витрат, випусків і змішаного доходу. Статистика свідчить, зокрема, про різке зростання податкового тиску при зменшенні чистого поточного прибутку.

Модель підприємства Вітлінського [4]. Максимізація прибутку – основний критерій, на який орієнтуються виробники. Але це не єдиний критерій. Максимізація поточного прибутку повинна співвідноситися зі стратегічним прогнозом розвитку фірми тощо. Річний випуск у натурально-речовій формі X – це кількість одиниць продукту одного виду (чи кількість багатонаменклатурних агрегатів). Використані ресурси: L – жива праця (у вигляді середньої чисельності зайнятих за рік); K – засоби праці (основні виробничі фонди); M – предмети праці (витрачене за рік паливо, енергія, сировина, матеріали, комплектувальні вироби тощо). Кожен з агрегованих видів ресурсів (праця, фонди, матеріали) має певну кількість різновидів.

Позначимо вектор-стовпчик можливих обсягів витрат різних видів ресурсів через $x = (x_1, \dots, x_n)$. Тоді технологія фірми визначатиметься її виробничою функцією, яка виражає зв'язок між витратами ресурсів і випуском:

$$X = F(x) \quad (11)$$

Припускається гіпотеза, що $F(x)$ двічі неперервне диференційована і неокласична, до того ж матриця її других похідних є від'ємне визначеною.

Якщо $w = (w_1, \dots, w_i, \dots, w_n)$ – вектор-рядок цін ресурсів, а p – ціна продукції, то кожному вектору витрат x відповідає прибуток:

$$\Pi(x) = pF(x) - wx \quad (12)$$

У (12) $D = pX = pF(x)$ – вартість річного випуску фірми або її річний дохід, $C = wx$ – витрати виробництва чи вартість витрат ресурсів за рік.

На цьому рівні узагальнення операційної діяльності підприємства автор відразу переходить до міркувань з приводу оптимізації. Якщо не вводити інших обмежень, окрім невід'ємних витрат ресурсів, то ставиться завдання на максимум прибутку. З боку економічної теорії Альфреда Маршалла завдання не є коректним[4]. За Маршалом підприємство орієнтується не на прибуток, а перш за все, на необхідний сегмент ринку, а свої витрати підпорядковує ринковому попиту. Крім того, треба враховувати не тільки і навіть не стільки ринок продукту, скільки ринок факторів виробництва з урахуванням курсу валют. Тому всякі математичні міркування у термінах диференціального числення втрачають сенс і значення. Проте цінним є теоретичний висновок математиків про те, що в оптимальній точці вартість граничного продукту даного ресурсу повинна дорівнювати його ціні.

Такий самий (за формою) розв'язок має завдання на максимум випуску за заданого обсягу витрат: $\max F(x), wx \leq C$.

Це завдання нелінійного програмування з одним лінійним обмеженням. Відразу можна перейти до відомої функції Кобба-Дугласа [4]. Теоретичні міркування з приводу варіації граничних фінансових умов збалансованості витрат і випусків у виробничому процесі є безумовно корисними. Проте більш нагальним є завдання оцінки ринкового ціноутворення з реальними витратами виробництва, ціни і цінності продукту. Розв'язок цього завдання віднесемо до математичного балансознавства, методу і моделям «витрати–випуск» на рівні підприємства.

Таблиця 6. Модель домогосподарства населення «продукт – споживання»

Витрати	Витрати			
	Продукт	ДГН	Експорт	Валовий випуск
Продукт	X_3	$-qX_4$	Y	X_3
Домогосподарства	$-LX_3$	X_4		

Джерело: авторське зображення.

Ключовим методологічним підходом до розв'язку завдання є обернення квадратної матриці «продукт–ресурс»: $x = (1-A)^{-1}y$.

Розглянемо економіку підприємства, що випускає один продукт. Питання ефекту і ефективності є актуальним повсякчас. Підприємство споживає і використовує земельний ресурс і фізичний капітал, що узагальнюється у понятті «витрати». Підприємство випускає один продукт, а тому модель не може бути «міжгалузевою. Тут підходить назва «ресурс – продукт». Вона заснована на витратній модифікації балансової методології. Витрати на виробництво і капітал є первинним поняттям і незалежною змінною моделі. Продукт є залежною змінною. Модель містить два балансові рівняння: баланс землі з біологічними активами, що залучаються у виробництво на поточний господарський рік; баланс продукту, що відображає валовий збір, витрати продукції насіння і кінцевий (ринковий) продукт. Метою дослідження є оцінка індивідуальної ефективності – суми факторних доходів. Постановка завдання може бути формалізованою засобами математичного моделювання при збереженні формату аналітичного обліку (табл. 7).

Таблиця 7. Модель «витрати – випуск» для підприємства

Витрати	Випуск			
	Ресурс	Продукт	Ринок	Сума
Ресурс	X_1	$-U^{-1}X_2$		0
Продукт	$-AX_1$	X_2	Y	0
Витрати	CX_1	CX_2		$(cX_1 + cX_2)$
Дохід		D		pY
Оборот				

Джерело: авторське зображення.

Використовуючи один ресурс (X_1) підприємство випускає один (агрегований) продукт (X_2). Деяка частина валового продукту спрямовується на ринок (Y), що залишається після деякого внутрішнього використання (AX_1). Дохід від реалізації (pY) за мінусом прямих (c_1X_1) і опосередкованих (c_2X_2) витрат на виробництво складає залишковий дохід рентного походження. Нагадаємо теорію економічного рахунку підприємства, що прибуток і витрати на оплату праці з нарахуваннями віднесено у дебет, тобто до складу витрат. Треба розрахувати суму залишкового доходу (ренти) підприємства.

Таблиця 8. Залишковий дохід (рента) підприємства

Кредит	Дебет			
	Ресурс	Продукт	Ринок	Сума
Ресурс	X_1	$-U^{-1}X_2$		
Продукт	$-AX_1$	X_2	Y	pY
Витрати	C_1X_1	C_2X_2		C
Собівартість				cY
Рента				$(p-c)Y$

Методологічною основою побудови аналітичного рахунку для калькуляції та пошуку ренти є балансознавство і ортогональне суміщення інформації. Розглянемо розв'язок завдання на прикладі зернового господарства. Основним ресурсом є посівна площа зернових, до якої спрямовуються прямі витрати на виробництво, зокрема насіння. Валовий збір урожаю за мінусом витрат насіння є кінцевим продуктом, що спрямовується на ринок, приріст запасів тощо. Витрати на керування підприємством є фіксованими на відміну від прямих витрат на оранку і обробіток ґрунту, а також догляд за посівами. Підсумкові результати облікового синтезу у термінах балансознавства приведуть нас до наступної відомості.

Таблиця 9. Підсумкові результати облікового синтезу

Кредит	Дебет			
	Ресурс	Продукт	Ринок	Сума
Ресурс	18537	-18537		0
Продукт	-23047	68268	45221	0
Витрати	37456	4717		42173
Дохід				34898
Рента				0

Калькуляція витрат на одиницю використаного продукту і отриманого продукту має наступну табличну форму.

Ресурс	1	-0,27153643
Продукт	-1,243300224	1
Витрати	2,020584603	0,069093695

Коефіцієнт витрат (-0,271) відображає ресурсну ємність виробництва, тобто обернений показник продуктивності основного ресурсу – урожайність зернових. Питомі витрати насіння у фізичних вимірниках на одиницю площі та показник ресурсної ємності утворюють квадратну матрицю за схемою «витрати–випуск», обернення якої дає мультиплікатор повних витрат виробництва. Повну (комерційну) собівартість зерна отримаємо в результаті розв'язку системи трьох рівнянь у формулі: $c = z(1-A)^{-1}$.

Кредит	Дебет			
	Ресурс	Продукт	Ринок	Сума
Ресурс	1,50966481	0,409928994	0	
Продукт	1,876966597	1,50966481	45220,7389	
Витрати	3,180092029	0,932604533		42173,0661
Дохід				34898,5258
Рента				-7274,5403

Ціна виробництва зерна або його повна собівартість у звітному періоді дорівнює 932 грн. за 1 тонну. Не важко переконатися, що такий спосіб використання продукту несе економічні втрати у вигляді збитку 7,2 млрд.грн. Висновок полягає у тому, що отримана відповідь на питання ставить нові ключові запитання стосовно причини отриманого результату.

Розглянемо матричну функцію на прикладі системи лінійних рівнянь, що відображають балансові пропорції зерно-продуктової господарської системи. Завданням є формувати модель для аналізу виробничої функції економіки.

Для розв'язання цього завдання пропонується три моделі: 1) модель «ресурс–продукт», де змінними будуть валовий випуск і посівні площі зернових культур; 2) модель споживання типу «продукт–потреби», що відповідає на питання соціально-економічної ефективності виробництва; 3) моделі типу «продукт–продукт», що відображають технологічні параметри перероблення харчової промисловості. Критерієм соціально-економічного ефекту і ефективності інтегрованої моделі економіки оберемо рівень питомих витрат ресурсів для задоволення наукових норм споживання продовольства населенням України.

Методологія моделювання – побудова агрегатованої матричної функції системи. Процедур моделювання розпочнемо з побудови квадратної матриці змінних. Обираємо п'ять блоків балансів, що утворюють головну діагональ:

ij	1	2	3	4	5	
1	1					11-посівна площа
2		1				22-зерно-продукт
3			1			33- худоба і птиця
4				1		44 - борошно і крупи
5					1	55 - потреби населення

Економічний зміст матричної функції тотожний принципу «випуск» у моделі «витрати–випуск». Матрицю питомого «випуску» запишемо як [1].

На наступному кроці сформуємо матрицю витрат, що відображає зв'язок між змінними системи, зокрема: 12 – ресурсна ємність виробництва 1 т зерна; 21 – витрати насіння на 1 га; 45 – споживання хліба населенням України, тонн на особу за рік; 23 - витрати зерна на годівлю одиниці худоби і птиці; 24 - витрати зерна на виробництво 1 т борошна і крупів. За принципами відображення рахункової формули побудуємо матрицю витрат:

	1	2	3	4	5
1		0,38631			
2	0,367		0,981	1,325	
3					
4					0,125
5					

Коефіцієнти витрат є змінними. Функція виробництва зерна замикається змінним показником урожайності: коефіцієнт витрат – це відношення зібраних площ до валового збору зерна. Функція споживання хлібопродуктів також змінна, а крапка 0,125 тонн на особу в рік – це дані статистичних спостережень за 25 років. Витрати зерна на годівлю худоби – результат ділення обсягу фуражного фонду на середньорічну кількість худоби. Витрати зерна для виробництва хлібопродуктів також є показником статистичного обліку.

Наступний крок – це формування матричного мультиплікатора $[1-A]^{-1}$ функції витрат у моделях «витрати–випуск». Тут є дві операції, що приводять до бажаного результату при використанні функцій пакету ПП Ексель: $(1-A) = B2:F6-B9:F13$ віднімання масивів і МОБР() обернення матриці. Обидві операції можна об'єднати у функції $A^* = (1-A)^{-1} = \text{МОБР}(B2:F6-B9:F13)$:

1,1652	0,4501	0,4416	0,5964	0,0748
0,4276	1,1652	1,1432	1,5439	0,1937
0	0	1	0	0
0	0	0	1	0,1254
0	0	0	0	1

Матриця $A^* = (1-A)^{-1}$ є матрицею повних витрат.

Розглянемо варіант сценарію розвитку. Ресурсоємність зростає удвічі. Витрати зерна на годівлю худоби будуть приведені до прийнятного рівня, скоротиться попит на хлібопродукти. Альтернативною є матриця повних витрат за другим сценарієм:

1,04167	0,20833	0,0625	0,27604	0,02484
0,20833	1,04167	0,3125	1,38021	0,12422
0	0	1	0	0
0	0	0	1	0,09
0	0	0	0	1

Ефект розвитку системи поділимо на внутрішній, що вимірюється різницею повних витрат, і зовнішній – при порівнянні обсягів «випуску» – суспільних потреб. Для обчислення ефектів необхідно використати балансову методологію:

$$X = (1-A)^{-1}Y \quad (13)$$

Введемо поняття «аргумент розвитку». Оцінимо його кількісно. Змінна Y - аргументи розвитку: 1 - баланс ресурсів; 2 - експорт зернових; 3 - кількість худоби; 4 - спосіб переробки зерна на борошно; 5 - кількість населення. Пошуковим є змінна X . Ретроспективний аналіз показує, що експорт зерна становив 195 млн. т, а суспільний сектор (СГП) утримував 225 млн. худоби. Сумарний попит міського населення - 764 млн. одиниць. Варіантом системи є домогосподарства населення (363 млн.), що утримували 139 млн. умовного поголів'я. Система ДГН не містить експортної складової. Розв'язок системи лінійних рівнянь для цього сектору показує граничний ефект і ефективність системи.

Варіанти розвитку оцінимо і отримаємо ефект сценаріїв. Мультиплікатор системи – $A^* = (1-A)^{-1}$ – будемо називати матричним мультиплікатором (вимірником) ефективності виробничої системи.

Наступний етап аналізу пов'яжемо з капіталом та іншими витратам на утримання основного ресурсу. Введемо поняття і модель «витрати-ресурс» на відміну від традиційної схеми камеральної бухгалтерії. Йдеться про елементи капітальних приведених до річного виміру капітальних і поточних витрат, що мають екзогенне (зовнішнє) походження. Наприклад, орендна плата за використання земельних ресурсів. Вона прямо пропорційна площам біологічних активів і розподіляється прямо пропорційно цим площам. Координатами руху вартості землі є продуктивність біологічних ресурсів і шляхи подальшого використання продукції. Цю функцію можна узагальнити наступним чином: $z = p^0 R(1-A)^{-1}$. Якщо до таких витрат додати оплату найманої праці та нормативну прибутковість, то отримаємо модель ціни виробництва: $p = (D + p^0 R)(1-A)^{-1}$. Ціна виробництва на відміну від ринкової ціни попиту містить елементи змішаного доходу і доданої вартості. Ціну виробництва будемо порівнювати з ринковою ціною попиту для отримання пошукового ефекту і ефективності способу виробництва.

Ефект будемо визначати так: $E = pY - p^0 R(1-A)^{-1}Y$, де pY – валовий дохід від продажу продукції, $p^0 R(1-A)^{-1}$ – показник повної ресурсної ємності виробництва, Y – обсяг продажів у фізичному вимірнику.

Рівняння $x - Ax = c$ С.Ашманов назвав моделлю Леонтьєва [1]. Суспільний попит (c) виражений вектором, що містить декілька груп продовольства, відповідає різниці векторів загальної пропозиції (x) і міжгалузевого виробничого споживання (Ax). Модель може бути корисною для інформаційного та аналітичного забезпечення управління. Модель може бути переписаною для стратегічного планування за формулою:

$$x = (I - A)^{-1}c \quad (14)$$

Вираз $(1-A)^{-1}$ у формулі (1) називають матричним мультиплікатором виробництва відносно попиту. Економічний зміст постановки завдання є глибинним. Йдеться про розрахунок повних витрат системи для задоволення попиту на продовольство з урахуванням міжгалузових потоків продукції. Цей зміст можна ілюструвати за допомогою матричного полінома:

$$x = (1 - A)^{-1}c = c + Ac + A^2c + \dots + A^n c \quad (15)$$

Загальний обсяг ринкового попиту на продовольство (c) доповнюється прямими потребами на насіння й корми для худоби (Ac). Але додатковий попит вимагає додаткових витрат, що обчислюється множенням коефіцієнтів витрат (A) на цей обсяг (Ac). На наступному етапі множимо коефіцієнти витрат на новий додатковий попит. Повні витрати – це сума прямих і опосередкованих обсягів попиту. Матричний поліном з математичного боку є інструментом програмування розрахунків.

Аналіз моделі Леонтьєва показує, що вона відповідає на питання балансування міжгалузових продуктових потоків. Проте міжгалузовий баланс продуктів можна скласти для будь-якого рівня споживання продуктів населення країни. Оптимальним може бути баланс попиту і пропозиції на рівні наукових норм харчування. Але обмежуючим є фактор земельних ресурсів або експорту продовольства. Тому виникає необхідність зважувати баланси продовольства з урахуванням наявних ресурсів за формулою:

$$X^* = \langle R^S, (E-A)^{-1}c \rangle \quad (16)$$

Сукупна прогнозна потреба природних кормових угідь та орних земель у регіонах (S^* – скаляр) – результат множення вектора питомої земельної й сукупної продуктової місткості виробництва. Критерієм оптимальності розв'язку завдання є відповідність обмежених земельних ресурсів регіону його фондам споживання. Вектор c у правій частині системи рівнянь має два значимі компоненти попиту: кількість населення, що формує обсяг ринку; кількість селян, що формує обсяг селянського попиту. Матриця A має два вектори, що відображають структуру і рівень споживання продуктів харчування: 1) селянських домогосподарств з урахуванням потреб родини; 2) інших домогосподарств населення, що задовольняють потреби через ринковий попит. У формулу (5) додатково введено вектор ресурсної місткості виробництва одиниці сільськогосподарської продукції (R^S), що є оберненим показником урожайності окремих видів культур (зернових, картоплі, овочів), продуктивності худоби і птиці, зокрема вирощування їх на м'ясо. В результаті такої деталізації стало можливим дослідити національну продовольчу безпеку з урахуванням можливого підвищення ефективності використання природних сільськогосподарських ресурсів. Розіб'ємо генеральну матрицю СГК України на декілька блоків й отримаємо оцінки сукупної потреби ресурсів по основних продуктових потоках і галузях. Показники балансів основних продуктів сільського господарства і харчової промисловості публікуються в Україні з 1992 року органами статистики. Аналіз балансів у ретроспективі можна здійснювати також відносно необхідного обсягу виробництва (x).

Висновок до викладеного. Ефективність економіки пропонується вимірювати повною ресурсоемністю виробництва відповідно до засад економічної теорії. Собівартість і норматив рентабельності принципово не може бути моделлю ціни виробництва. Прибуток як елемент доданої вартості не може бути вимірником ефективності так само як і собівартість продукції, що розрахована за статтями витрат. Ціна виробництва, що запропоновано як вимірник ефективності, на відміну від собівартості, має аналітичні переваги. Ефект економіки є узагальненням ефективності через обсяги продажу. Загальний висновок щодо зміщення акцентів розвитку бухгалтерського обліку до принципів балансознавства є незаперечним і нагальним для часів реформування економіки України.

Список використаних джерел

1. Соколов Я.В., Соколов В.Я. *Історія розвитку бухгалтерського обліку: Підручник*. М.: Фінанси і статистика. 2003. 272 с.;
2. *Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т. 1.* / Редкол.: С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: Видавничий центр «Академія», 2000. – 864 с.;
3. Соколов Я.В. Три парадигми подвійної бухгалтерії // *Бухгалтерський облік*. 2005. № 15. С. 49-53;
4. *Економіко-математичні методи і прикладні моделі.*: В.В. Федосєєв, А.Н. Гармаш, Д.М. Дайитбегов и др.; Під редакцією В.В. Федосєєва. – М.: ЮНИТИ, 2009. – 391 с.
5. *Статистичні щорічники Держкомстату України*. Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua/>
6. *Статистичний збірник «Сільське господарство України 2013»*. С. 37-38. Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua/>
7. *Економічна кібернетика* Шарапов О.Д., Дербенцев В.Д., Семьонов Д.Є. Навч. посібник. – К.: КНЕУ, 2004. – 231 с.
8. Рішар Ж. *Бухгалтерський облік: теорія і практика: Пер. з фр.* / Под ред. Я.В. Соколова. – М.: Фінанси і статистика. 2000. – 160 с.

References

1. Sokolov Y.V., *History of accounting: Textbook.* / Y.V.Sokolov - M.: Finance and Statistics. 2003. 272 p.
2. *Economic Encyclopedia: In three volumes. T. 1* / Redkol.: Mocherny S.V. and others. - K.: Publishing Center «Academy», 2000. - 864 p.
3. Sokolov Y.V. *Three paradigms of double-entry bookkeeping* // *Accounting*. 2005. - №15. - P. 49-53.
4. *Economic-mathematical methods and applied models* / V.V.Fedoseyev, A.N.Garmash, D.M. Dayytbehov and other; ed. V.V.Fedoseyeva; UNITY - Moscow, 2009. - 391 p.
5. *Statistical Yearbook Committee of Ukraine*: <http://ukrstat.gov.ua/>.
6. *Statistical publication «Agricultural Ukraine 2013»*: <http://ukrstat.gov.ua/> p. 37-38.
7. *Economic Cybernetics* / Sharapov O.D., Derbentsev V.D., Semyonov D.E. *Teach. manual*; K.: KNEU, 2004. - 231 p.
8. Richard J. *Accounting: Theory and Practice: Per. with fr.*; ed. Y. Sokolov. *Finance and Statistics* - M.: 2000. 160 p.

ДАНІ ПРО АВТОРІВ

Лисецький Анатолій Степанович, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри обліку, аудиту і контролінгу

e-mail: Lysetsky@meta.ua

Паламарчук Оксана Миколаївна, кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки підприємства

e-mail: oxanapalamarchuck@yandex.ua

Чабан Галина Вікторівна, кандидат економічних наук, доцент кафедри обліку, аудиту і контролінгу

e-mail: lesia.tirbah@mail.ru

ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

вул. Сухомлинського, 30, м. Переяслав-Хмельницький, 08401, Україна

ДАННЫЕ ОБ АВТОРАХ

Лисецький Анатолій Степанович, доктор экономических наук, профессор, зав.кафедры учета, аудита и контролинга

e-mail: Lysetsky@meta.ua

Паламарчук Оксана Николаевна, кандидат экономических наук, доцент кафедры экономики предприятия

e-mail: oxanapalamarchuck@yandex.ua

Чабан Галина Викторовна, кандидат экономических наук, доцент, зам. зав. кафедры учета, аудита и контролинга

e-mail: lesia.tirbah@mail.ru

ГБУЗ «Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды»

ул. Сухомлинского, 30, г. Переяслав-Хмельницкий, 08401, Украина

DATA ABOUT THE AUTHORS

Lysetskiy Anatolii Stepanovich, Ph.D. in Economical Science,

e-mail: Lysetsky@meta.ua

Palamarchuk Oksana Mykolaivna, Ph.D. in Economics Science, Associate

e-mail: oxanapalamarchuk@yandex.ua

Chaban Galina Victorivna, Ph.D. in Economics Science, Associate

e-mail: lesia.tirbah@mail.ru

«Pereiaslav-Khmelnytsky Hrygorii Skovoroda State Pedagogical University»

Str. Sukhomlinsky 30, Pereiaslav-Khmelnytsky, 08401, Ukraine

УДК 004.738.5:338.46(477)

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЕЛЕКТРОННИХ ДЕРЖАВНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ В УКРАЇНІ

**Міняйло О.І.,
Костенко А.М.**

У статті наведено результати дослідження проблем функціонування системи державних закупівель у національній економіці України та світу. Розкрито основні теоретичні підходи до вдосконалення системи державних закупівель у контексті запровадження електронних торгів.

Встановлено, що державні закупівлі є важливим елементом управління національною економікою та вагомим інструментом її регулювання, однак у цій сфері мають місце ряд невирішених проблем. Зокрема налагодження системи електронних торгів, що дозволить мінімізувати витрати коштів і часу при здійсненні закупівель. Запровадження системи електронних публічних торгів в Україні є одним із перспективних напрямів гармонізації системи державних закупівель України зі стандартами ЄС. У статті проаналізовано перспективи трансформації системи державних закупівель України в електронний формат.

Обґрунтовано, що створення системи електронних торгів дозволить суттєво зменшити витрати державних коштів замовниками торгів на придбання предметів закупівлі, організацію та проведення закупівельного процесу.

Предметом дослідження є теоретико-методологічні засади функціонування електронної системи державних закупівель.

Метою статті є виявлення основних тенденцій розвитку системи державних закупівель України на сучасному етапі, а також пошук шляхів та напрямів удосконалення системи електронних публічних торгів.

Доведено, що запровадження системи електронних державних закупівель є одним з чинників приєднання України до «Угоди про державні закупівлі».

При написанні статті використано широкий спектр загальнонаукових та спеціальних методів, зокрема, історичний та логічний, абстрагування, узагальнення, індукції та дедукції, аналізу та синтезу.

Висновки роботи полягають перш за все у тому, що запровадження сучасної системи електронних державних закупівель забезпечить їх максимальну відкритість та оптимізацію державних витрат унаслідок мінімізації вартості і скорочення термінів постачань, підвищення рівнів якості та надійності виконання умов укладання контрактів.

Отримані результати можуть бути використані як при вдосконаленні проведення економічної політики держави, так і у навчальному процесі.

Ключові слова: державні закупівлі, система електронних торгів, тендер, Світова організація торгівлі, тендерний комітет, процедура публічних закупівель.

СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ЭЛЕКТРОННЫХ ГОСУДАРСТВЕННЫХ ЗАКУПОК В УКРАИНЕ

**Міняйло А.І.,
Костенко А.М.**

В статье приведены результаты исследования проблем функционирования системы государственных закупок в национальной экономике Украины и мира. Раскрыты основные теоретические подходы к совершенствованию системы государственных закупок в контексте внедрения электронных торгов.

Установлено, что государственные закупки являются важным элементом управления национальной экономикой и весомым инструментом ее регулирования, однако в этой сфере имеют место ряд нерешенных проблем. В частности налаживания системы электронных торгов, что позволит минимизировать затраты средств и времени при осуществлении закупок. Внедрение системы электронных публичных торгов в Украине является одним из перспективных направлений гармонизации системы государственных закупок Украины со стандартами ЕС. В статье проанализированы перспективы трансформации системы государственных закупок Украина в электронный формат.

Обосновано, что создание системы электронных торгов позволит существенно сократить расходы государственных средств заказчиками торгов на приобретение предметов закупки, организацию и проведение закупочного процесса.

Предметом исследования является теоретико-методологические основы функционирования электронной системы государственных закупок.

Целью статьи является выявление основных тенденций развития системы государственных закупок Украины на современном этапе, а также поиск путей и направлений совершенствования системы электронных публичных торгов.

Доказано, что введение системы электронных государственных закупок является одним из факторов присоединения Украины к «Соглашению о государственных закупках».

При написании статьи использованы широкий спектр общенаучных и специальных методов, в частности, исторический и логический, абстрагирования, обобщения, индукции и дедукции, анализа и синтеза.

Выводы работы заключаются прежде всего в том, что внедрение современной системы электронных государственных закупок обеспечит их максимальную открытость и оптимизацию государственных расходов вследствие минимизации стоимости и сокращения сроков поставок, повышение уровня качества и надежности выполнения условий заключения контрактов.

Полученные результаты могут быть использованы как при совершенствовании проведения экономической политики государства, так и в учебном процессе.

Ключевые слова: государственные закупки, система электронных торгов, тендер, Всемирная торговая организация, тендерный комитет, процедура публичных закупок.

CURRENT STATE AND DEVELOPMENT PROSPECTS OF THE ELECTRONIC PUBLIC PROCUREMENT IN UKRAINE

**Miniallo O.I.,
Kostenko A.M.**

In the article you can see research results of the functioning issues in public procurement in the national economy of Ukraine and the world. The basic theoretical approaches disclosed to improve the public procurement system within the meaning of the introduction of the electronic trading.

As we know, the public procurement is an important component in the managing of the national economy and a valid instrument of regulation, but there are some unresolved issues in this area. In particular, it is an establishing the electronic trading system that will reduce spending costs and time during the procurement. The introduction of the open electronic trading in Ukraine is one of the available tendency of setting up public procurement system of Ukraine with EU standards. The transformation prospects of the public procurement system of Ukraine analyzed into the electronic format in the article.

In fact, the creation of the electronic trading system will reduce spending public costs by customers on the purchase of procurement, organization and conducting of the procurement process.

The subject of research is theoretical and methodological foundations of functioning of the electronic system of public procurement.

The article aims to identify the main trends of the public procurement system of Ukraine at the current state and to find ways and areas to improve the electronic trading system.

The introduction of the electronic public procurement is one of the factors of Ukraine's accession to the «Agreement of the Public Procurement».

A wide range of general and special methods, including historical and logical, abstraction, generalization, induction and deduction, analysis and synthesis, used in the article.

The main conclusion of the work is the introduction of a modern system of the electronic public procurement to ensure maximum transparency and optimization of public spending as a result of minimizing cost and to cutback terms of supply, to improve the quality and the reliability performance of the contracts.

The results can be used as the improvement of the economic policy as the studying.

Keywords: the public procurement, the electronic trading system, tender, World Trade Organization, tender Committee, procedure of the public procurement.

Постановка проблеми. Сучасний стан національної економіки вимагає значних перетворень в усіх сферах суспільного життя. Це стосується не тільки найбільш важливих важелів економічного процвітання країни в цілому, а й таких елементів, які є запорукою ефективного управління державою. Важливим елементом управління національною економікою є система державних закупівель. Державні закупівлі виступають вагомим інструментом регулювання попиту та пропозиції на конкретні види продукції, оскільки являє собою придбання товарів, робіт і послуг за державні кошти.

В умовах ринкової економіки постає потреба вдосконалення управління державними закупівлями, що обумовлює ділове співробітництво держави з іншими суб'єктами ринкових відносин і спрямоване на ефективне використання бюджетних коштів при реалізації державних програм у межах здійснення економічної політики. Держава як суб'єкт національної економіки має виступати не лише спостерігачем, але й активним регулятором економічних процесів та явищ. Основне завдання державних закупівель полягає у створенні сприятливих умов для конкуренції учасників ринкових відносин у сфері виробництва, постачання,

надання послуг та будівництва. Враховуючи обмеженість державних коштів, виникає нагальна потреба у підвищенні ефективності їх використання. Одним із шляхів оптимізації процедур державних закупівель є запровадження електронної системи тендерних торгів, що забезпечить їх прозорість, неупередженість, оперативність та високу ефективність.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідження проблем функціонування системи державних закупівель у національній економіці висвітлені у працях таких зарубіжних вчених, як Дж. Кейнс, Дж. Гелбрейт, Дж. Б'юкенен, Дж. Стіглер, Р. Гобарт, К. Кузнецов, Н. Нестерович, І. Ансофф, В. Ойкен, В. Петті, А. Пігу, Дж. Робінсон та інших. Серед вагомих наукових досліджень вітчизняних вчених з питань вдосконалення системи державних закупівель слід відзначити праці: В. Гейця, І. Луніної, З. Максименко, В. Морозова, М. Нефьодова, О. Овсянюк-Бердадіної, В. Смирчинського, Н. Ткаченко, Ю. Уманціва, О. Шатковського та інших.

Отже, у науковому доробку вітчизняних і зарубіжних учених глибоко досліджено теоретичні й практичні проблеми системи державних закупівель. Разом з тим, за сучасних умов особливої актуальності набувають питання, що стосуються визначення регуляторної функції закупівель товарів і послуг макроекономічного рівня за допомогою якої держава зможе забезпечити підвищення рівня ефективності функціонування відповідних інституційних компонентів системи регулювання.

Метою статті є виявлення основних тенденцій розвитку системи державних закупівель України на сучасному етапі, пошук шляхів та напрямів удосконалення системи електронних публічних торгів та визначення перспективних напрямів гармонізації системи державних закупівель України зі стандартами ЄС.

Основні результати дослідження. Державні закупівлі характеризуються законодавчо встановленими процедурами та принципом максимального забезпечення конкуренції. Наявність конкуренції при реалізації фінансово-економічного механізму державних закупівель – це основний показник державної політики у цій сфері.

Держава здійснює значні витрати за рахунок коштів бюджетів різних рівнів на утримання і розвиток установ і закладів бюджетної сфери, підприємств державної і комунальної форм власності тощо. Незважаючи на те, що сама ідея таких закупівель не повністю відповідає принципам функціонування ринкової економіки, яка, зазначимо, властива всім країнам ЄС, можна стверджувати, що без системи державних закупівель чи прок'юременту неможливе повноцінне функціонування будь-якої з економік цих держав. Більш того, в країнах ЄС за останні роки простежується чітка тенденція до зростання обсягу державних закупівель, яка в середньому становить 16% від обсягу ВВП [2].

Визначальною метою політики у сфері державних закупівель має бути формування системи, яка зможе забезпечити прозорість, відкритість, конкурентність та сприятиме максимальній продуктивності й раціональному використанню державних коштів суб'єктами господарювання. Конкурентні ціни, технології і характеристики предметів закупівлі гарантують, що держава забезпечить суспільство найкращими товарами і послугами. Крім того, конкуренція на ринку державних закупівель є невід'ємним компонентом конкурентної політики держави та здорової економіки [12, с. 32-34]. Аналіз умов застосування конкурентних способів закупівлі свідчить, що при застосуванні різних способів закупівель строки подання тендерних пропозицій – різні, а це призводить до певних ускладнень при їх застосуванні. Проте механізм тендерних торгів має схожу послідовність та є досить складним і довготривалим (рис. 1).

Середній строк від початку торгів до їх завершення складає більше 120 днів. Крім того, строки подання тендерних пропозицій при застосуванні різних процедур закупівель значно різняться, що ускладнює їх планування і організацію.

Система державних закупівель в Україні, незважаючи на перманентні зміни, яких вона зазнавала упродовж останніх 20 років, все ж таки залишається недосконалою, забюрократизованою і корупційно вразливою. Водночас слід зазначити, що окремі законодавчі акти, зокрема, Закони України «Про електронний підпис» та «Про електронну комерцію» стали важливою передумовою модернізації процедури державних закупівель, яка безпосередньо залежить від ефективності впровадження сучасних інформаційних технологій. А тому вдосконалення механізмів здійснення закупівель за державні кошти, автоматизація процесів державних торгів повинні стати фактором, який обумовить ефективне впровадження в Україні системи електронних державних закупівель – проходження та управління у електронному середовищі всіх етапів закупівельного циклу, включаючи маркетингові дослідження, визначення кола економічних агентів (потенційних постачальників), процедури придбання, розміщення замовлень, здійснення поставок і оплат за них, бюджетування і планування закупівель (формування бюджету закупівель та його реалізація) [14].

Міжнародна практика тендерних торгів свідчить, що використання конкурентних механізмів при здійсненні закупівель економить від 10 до 20 відсотків запланованих на закупівлю коштів, дозволяє зробити процедуру витрат бюджетних коштів максимальною гласною і відкритою, підвищуючи рівень довіри громадськості до державного сектору [2, с. 72]. Найбільших успіхів досягли у цій сфері Данія, Норвегія, Ірландія, Австралія, Канада, Мексика, Швеція. Останніми роками система електронних торгів набула широкого розповсюдження й у деяких країнах пострадянського простору – Росії, Білорусі, Казахстані, Грузії.

Створення системи електронних торгів дозволяє суттєво зменшити витрати державних коштів замовниками торгів на придбання предметів закупівлі, організацію та проведення закупівельного процесу; дає змогу безперешкодного, щодобового он-лайн доступу до інформації всіх зацікавлених осіб; забезпечує відкритість та прозорість на всіх стадіях закупівель; скорочує паперовий документообіг у цій сфері; створює

рівний доступ до накопичуваної інформації та рівні умови конкуренції між постачальниками; полегшує роботу контролюючих та правоохоронних органів; попереджує зловживання та корупційні прояви у сфері державних закупівель, тощо [13, с. 18-19].

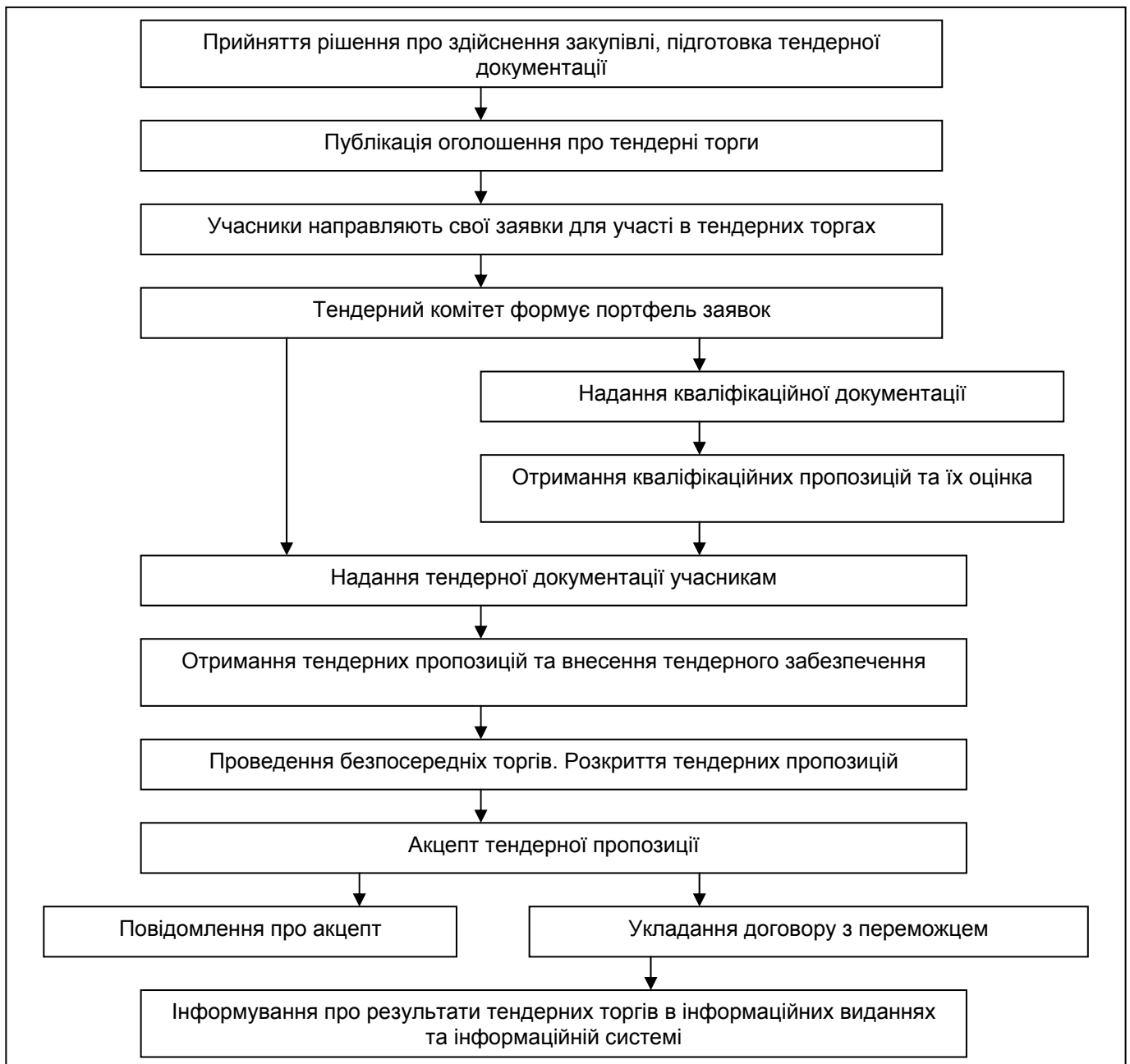

Рисунок 1. Послідовність проведення конкурентних торгів

Джерело: складено авторами самостійно

З погляду технологій, принципових перешкод для створення системи електронних закупівель в Україні не існує. Головна проблема – в правильному та послідовному перекладенні закупівельних процедур, без спотворень технології роботи закупівельників і вимог законодавства, тому керувати створенням подібних систем мають в першу чергу фахівці в області державних закупівель, а вже потім – програмісти. На цій основі пропонуємо створення своєрідних модулів для проведення електронних тендерних торгів (рис. 2).

Аналіз наведеної схеми показує, що процес цілком піддається трансформації в електронний вигляд. Зрозуміло, буде потрібно розмежування повноважень користувачів тощо, але ніяких принципових обмежень немає, весь процес узгоджень і тверджень цілком реальний в рамках такої системи. Однак слід зазначити, що розвиток та впровадження електронних закупівель в країнах Європейського Союзу відбувається неоднорідно, одні країни (Австрія, Німеччина, Італія, Великобританія) активно впроваджують систему електронних закупівель, деякі (Болгарія, Чеська Республіка, Естонія, Фінляндія, Угорщина, Ісландія, Мальта) обмежують запровадження електронних закупівель, посилаючись на несумісність бюджетного законодавства та системи електронних закупівель, а також відсутність політичної підтримки парламентаріїв

розглядати питання електронних закупівель, відносячи таким чином прийняття відповідних рішень на другий план [2].

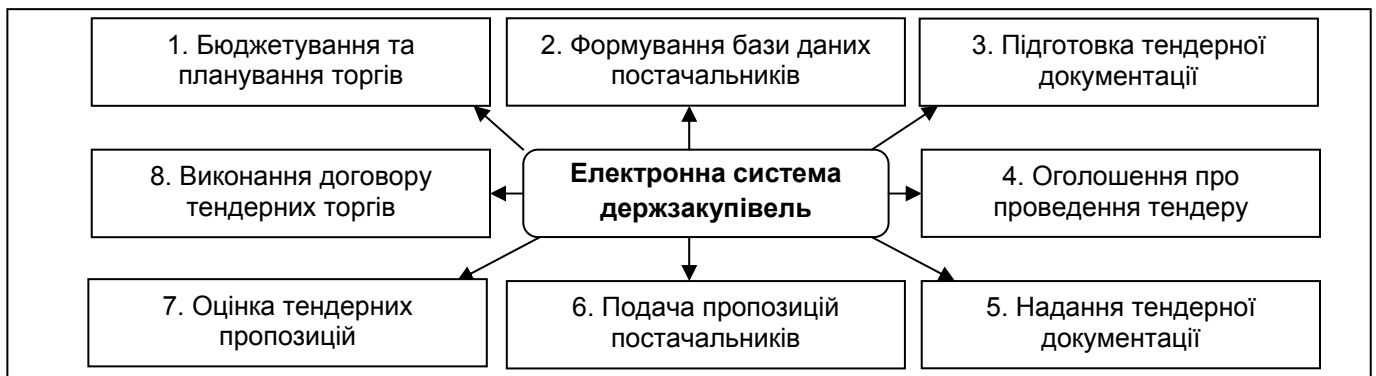

Рисунок 2. Модулі забезпечення проведення електронних тендерних торгів

Джерело: складено авторами самостійно

Закупівлі країн Євросоюзу здійснюються органами державного управління згідно з національним законодавством. Однак при цьому до уваги беруться не тільки національні правила закупівель, але й законодавство та рекомендації Європейського співтовариства, встановлені в ряді директив і угод.

В Україні зараз гостро стоїть питання гармонізації законодавства до директив ЄС. На даний момент діє Проект ЄС «Гармонізація системи державних закупівель України зі стандартами ЄС» спрямований на сприяння розвитку міцної та послідовної системи управління державними фінансами шляхом створення всеосяжної та прозорої нормативно-правової бази державних закупівель, ефективної інституційної інфраструктури державних закупівель, системи відповідальної та чесної державної влади щодо державних закупівель, а також розвитку системи державної допомоги в Україні [14].

Діяльність Проекту охоплює як реформу системи державних закупівель, так і підтримку розвитку системи державної допомоги в Україні. Відповідно, Проект спрямований на сприяння розвитку міцної та послідовної системи управління державними фінансами шляхом створення всеосяжної та прозорої нормативно-правової бази державних закупівель, ефективної інституційної інфраструктури державних закупівель, системи відповідальної та чесної державної влади щодо державних закупівель, а також розвитку системи державної допомоги в Україні [14].

Норми ЄС не дають простих відповідей на складні питання в сфері державних закупівель. Жодна країна не може сказати, що розробила ідеальне комплексне рішення, яке можна легко адаптувати в інших країнах. Однак певні висновки все ж можна зробити.

Наведемо декілька ключових правил ЄС щодо державних закупівель, які повинні бути застосовані в Україні:

1. Директиви ЄС поширюються тільки на договори вище певного рівня вартості, в основному тому, що саме такі договори становлять інтерес в контексті міжнародної торгівлі. Адже основною метою директив є сприяння такій торгівлі, а не регулювання державних контрактів в цілому. Тим не менш, це не означає, що директиви надають національному законодавству повну свободу щодо присудження контрактів нижче порогової вартості. В більшості країн ЄС існують вимоги щодо належного управління державними фінансами, які запобігають випадкам очевидного фаворитизму і корупції і покривають навіть найменші контракти.

2. Дія директив ЄС про державні закупівлі поширюється на органи державної влади та інших учасників державного сектора. Має значення саме мета діяльності суб'єкта. Для цього директиви ЄС розрізняють діяльність на комерційній основі та діяльність задля забезпечення суспільних потреб. Так, якщо суб'єкт комерційно орієнтований, то необхідності в застосуванні правил закупівель не буде, адже в цьому випадку він, як правило, зацікавлений в тому, щоб отримати кращу якість за нижчу ціну.

3. Ще одна властивість стосується критеріїв визначення кращої пропозиції.

Українське законодавство передбачає оцінку вартості пропозиції як основного критерію для визначення переможця, що, в умовах невизначеності, часто використовується і як єдине мірило через його відносну об'єктивність і простоту. Директиви ЄС окреслюють абсолютно інший підхід: ефективна конкуренція можлива, якщо в її основу закладена оцінка групи показників, таких як функціональність, економічність, післяпродажне обслуговування та інші якісні аспекти, а не лише ціни.

4. Внаслідок реформи 2014 року до директив ЄС про державні закупівлі включено більше положень щодо регулювання електронних закупівель (або «е-закупівель»). Це варто уваги, враховуючи тенденцію, що спостерігається в Україні останніми роками. Положення директив передбачають ширше застосування електронних комунікацій, включаючи використання електронних засобів та пристроїв у системі державних закупівель в цілому [1]. Врахування цих та інших директив ЄС в Україні зможе сприяти:

1. поліпшенню умов для конкуренції на ринку державних контрактів в Україні в результаті підвищення рівня законності, відкритості та неупередженості процесу укладення контрактів;

2. забезпеченню кращого співвідношення ціни та якості при виборі переможця тендеру на державні закупівлі;

3. скороченню випадків корупції при укладенні державних контрактів шляхом посилення цілісності та підзвітності з боку українських органів державної влади;

4. удосконаленню системи управління державними фінансами, у тому числі зменшенню надмірного витрачання державних коштів;

5. зміцненню позиції України на міжнародному рівні завдяки виконанню міжнародних зобов'язань (особливо перед міжнародними торговими партнерами, донорами та кредиторами);

6. підвищенню конкурентоспроможності і експортного потенціалу українських підприємств на міжнародних ринках, як результат відповідності сучасними вимогами щодо державних контрактів [1].

Окремої уваги заслуговує той факт, що представники країн-учасниць Комітету з державних закупівель Світової організації торгівлі (COT) погодили приєднання України до «Угоди про державні закупівлі» (Agreement on Government Procurement, GPA). Схвальне рішення було прийнято в Женеві після тривалих перемовин із представниками закордонних делегацій.

Цю багатосторонню міжнародну угоду було укладено в 1981 р., а її нинішній текст був затверджений у 1996 р. (з поправками, що набрали чинності з квітня 2014 р.). GPA регулює державні закупівлі товарів і послуг у країнах, що приєдналися до Угоди, на основі принципів COT про рівний доступ до ринків.

Україна почала переговори про приєднання до GPA ще в 2011 р, через три роки після вступу до COT. 1 листопада 2015 року комітет COT про державні закупівлі прийняв рішення запросити Україну приєднатися до Угоди, якою охоплено 45 країн, у тому числі 28 членів ЄС, а також США, Канада та інші. Як зазначають експерти, загальний обсяг в рамках GPA складає \$1,7 трлн. [3, с. 26].

Основними принципами, на яких повинна будуватись система електронних державних закупівель в рамках GPA:

- максимальна доступність та прозорість для всіх без винятку категорій системи;
- надання послуг у режимі он-лайн цілодобово;
- єдині вимоги до технічних стандартів;
- конфіденційність та інформаційна безпека;
- контроль та встановлення відповідальності за недотримання вимог законодавства у сфері електронних торгів.

Однак, незважаючи на ухвалення в грудні 2015 р. Верховною Радою України закону «Про публічні закупівлі», запровадження таких закупівель є одним із найскладніших механізмів регулювання сфери прок'юременту, який потребує суттєвого поліпшення технічної спроможності замовників, уповноваженого органу, контролюючих та правоохоронних органів, проведення зазначеними організаціями профілактичної та масової навчально-роз'яснювальної роботи тощо.

Водночас, участь в міжнародній системі державних закупівель для українських компаній може бути вигідним з кількох причин:

По-перше, в результаті перемоги в тендері підприємець отримує надійного контрагента в особі держави. Звичайно, вітчизняні великі підприємства і раніше мали доступ до зарубіжних державними контрактами через специфіку своєї продукції. Але зараз така можливість надається також представникам вітчизняного малого і середнього бізнесу, оскільки в рамках GPA діє порівняно невисокий «порог входження» – від \$ 200 тис.

По-друге, контракти на державні закупівлі укладають на термін від одного року. Таким чином, підприємство отримує гарантований ринок збуту на цей період. Для багатьох підприємців такий контракт може стати взагалі єдиним напрямком діяльності.

По-третє, компанії, що перемогла в тендері, немає необхідності витрачати колосальні кошти на вивчення зарубіжного ринку, входження в торгові мережі, створення системи складів і т.д., оскільки заздалегідь відомий графік поставки товару і терміни надання послуг.

Раніше основною перешкодою для роботи на європейському ринку для вітчизняних підприємств була необхідність оперативної поставки продукції на склади дилерів. Тепер, за умови участі в проектах GPA, ця перешкода зникає. Крім того, компанія, успішно яка виконала зобов'язання за договором в рамках GPA, здобуває репутацію надійної, що дає їй перспективи для подальшої роботи на зарубіжному ринку. Особливо важлива така репутація на азіатських ринках, де надійність партнера є чи не головною умовою для співпраці [3, с. 26].

Також приєднання до Угоди полегшує шлях для експорту – не потрібно витрачати значні кошти на маркетинг і просування продукції, досить знайти відповідний тендер в Інтернеті і подати заявку. При цьому вимоги тендерів дуже чітко структуровані, і за інших рівних умов ключовим параметром вибору виявиться ціна [4, с. 27].

Одним з важливих чинників приєднання України до GPA стало запровадження системи електронних державних закупівель ProZorro (з 1 квітня 2016 року всі держзакупівлі в нашій країні повинні будуть здійснюватися тільки за допомогою цієї системи).

Директор департаменту регулювання державних закупівель Мінекономрозвитку Олександр Стародубцев зазначив: «Після приєднання до GPA життя тільки починається. Українському бізнесу потрібно активно допомагати: вчити подавати пропозиції на іноземні тендери, консультувати стосовно регулювання в різних країнах, допомагати з оскарженням і таке інше. Українські юристи, консультанти, бізнес-школи зараз

активно включаються у цей процес. Основний же фокус нашого департаменту буде зосереджено на зборі всієї наявної інформації про тендери країн-учасниць GPA на одному он-лайн ресурсі, а також зручне надання цієї інформації бізнесу. Як не дивно, цього в світі ще ніхто не зробив, тому філософія ProZorro: з відкритим кодом, даними та роботою через електронні майданчики, точно стане у нагоді» [11].

За допомогою системи ProZorro з 1 серпня будь-який українець зможе простежити за закупівлями для будь-якої установи, навіть лікарні та школи.

В Україні в система працює в пробному режимі трохи довше року. Вже з 1 квітня електронними закупівлями будуть користуватися міністерства і великі держкомпанії, а з 1 серпня – всі державні органи і установи. Відповідний закон вже підписав президент. Творці системи впевнені, що махінації з державними закупівлями щороку «з'їдають» 50 мільярдів гривень. З серпня цього року будь-який українець зможе контролювати, куди витрачають гроші місцеві чиновники, а підприємці – взяти участь в будь-якому тендері, не виходячи з дому [8].

Заступник міністра економічного розвитку і торгівлі України Максим Нефьодов заявив, що «В системі вже прийнято 53 тисячі тендерів і кожен день заводиться майже 1 тис. тендерів на суму майже 13 млрд. грн. І що найголовніше, на них вже зекономлена сума, яка наближається до 900 млн. грн.». Він уточнив, що в електронній системі на сьогодні проводиться лише трохи більше 2% державних закупівель. Водночас, окрім очевидних переваг, електронні закупівлі мають ряд ризиків.

По-перше, підвищений ризик оскаржень і конфліктних ситуацій внаслідок появи певної залежності державних замовників і постачальників від провайдерів, які забезпечують процес е-закупівель (сервіси е-оприлюднення, е-подання, е-оцінки тощо). Також, додаткові (переважно на етапі впровадження) витрати часу і фінансів (інсталяція обладнання і програмного забезпечення, навчання персоналу, адміністрування електронних систем, їх постійне поновлення та підтримка). Наступною проблемою може стати фокусування замовника виключно на ціні та недостатня увага до інших важливих факторів ефективної закупівлі (якість, післяпродажне сервісне обслуговування, ділова надійність постачальників тощо). На цьому тлі може виникнути так званий «розслаблений» підхід до класичного процесу закупівлі (сумнівна та хибна концепція «все електронно-автоматично – значить все добре і об'єктивно») [14].

Тому для досягнення позитивного балансу, за яким обсяг переваг дійсно перевищуватиме обсяг ризиків, при впровадженні е-закупівель слід дуже ретельно і послідовно пропрацьовувати кожну з переваг та ризиків.

Успішне функціонування електронних закупівель можливе лише за умови готовності замовників і підприємницького сектора в Україні до запровадження нових технологій. Іншими словами, замовники та суб'єкти господарювання на всій території України повинні вміти користуватися відповідними новими технічними засобами. Зокрема це означає, що більшість малих та середніх підприємств і замовників місцевого значення в Україні повинні мати певне комп'ютерне обладнання зі широкодіагностичним доступом до мережі Інтернет. Раптовий перехід до (в тій чи іншій мірі) обов'язковості електронних процедур закупівель до моменту, коли такі підприємства і замовники досягнуть достатнього рівня вміння і технічних потужностей, матиме, скоріш за все, негативний ефект та може позбавити їх можливості брати участь у закупівельному процесі. Схематично робота електронної системи державних закупівель виглядає наступним чином, (рис. 3).

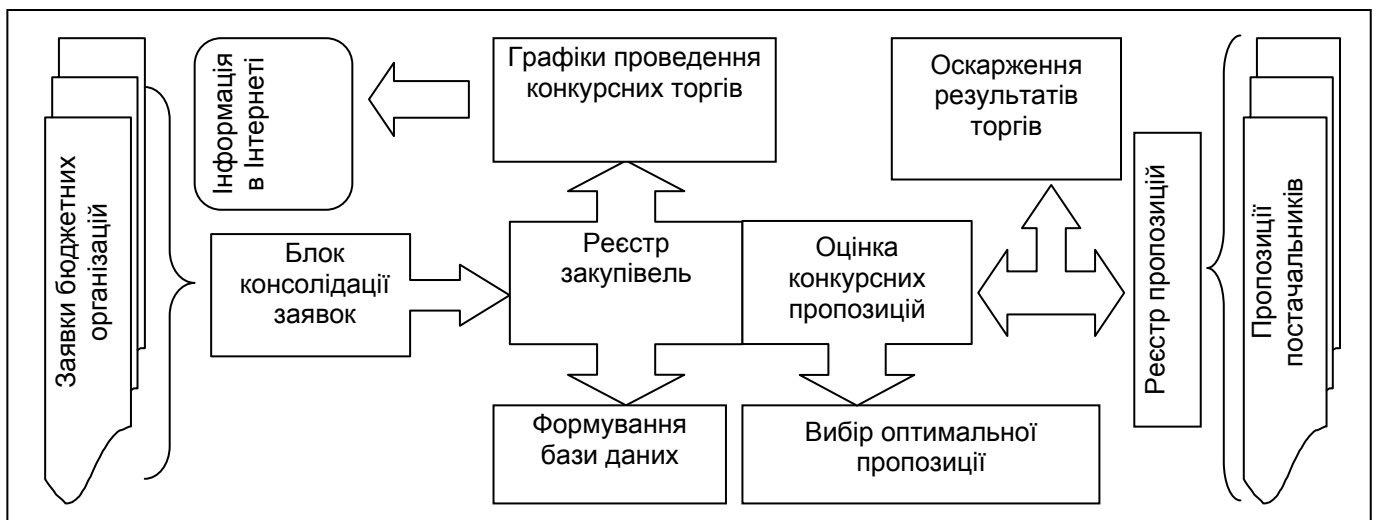

Рисунок 3. Схема електронної системи державних закупівель

Джерело: складено авторами самостійно

Реформа державних закупівель лише набирає оберти, але вже сьогодні можна казати про широкую підтримку даної ініціативи. 16 лютого 2016 року Президентом України був підписаний закон «Про публічні закупівлі».

Законом передбачається запровадження електронної системи закупівель для всіх державних закупівель для товарів та послуг, вартість яких дорівнює або перевищує 200 тис. грн., і для робіт – дорівнює

або перевищує 1,5 млн. грн. (для замовників, що здійснюють свою діяльність в окремих сферах господарювання, вартість товарів і послуг – дорівнює або перевищує 1 млн. грн. та для робіт – дорівнює або перевищує 5 млн. грн.).

Закон забезпечує поширення системи електронних закупівель протягом 2016 року у 2 етапи: з 1 квітня – для центральних органів виконавчої влади та замовників, що здійснюють діяльність в окремих сферах господарювання; з 1 серпня – для решти замовників. Реалізація Закону дасть можливість підвищити рівень конкуренції у сфері державних закупівель та знизити рівень корупції [10].

Основними інноваціями в новому законі стали:

1. Довідки, що підтверджують відповідність учасника нормам закону «Про здійснення державних закупівель», подає лише переможець. Учасники тендерів останніх років добре знають, наскільки складно підтвердити свою відповідність кваліфікаційним вимогам. Довідки про несудимість керівників фірм та про банкрутство відбирало в учасників закупівель багато часу та грошей. Причому участь у закупівлі не гарантувала перемоги у ній. Новий же закон зобов'язує документально підтверджувати свою репутацію лише переможця торгів.

2. Забороняється вимагати інформацію, яка є в публічному доступі, оскільки така інформація є у відкритих офіційних Інтернет-реєстрах. Така норма зобов'язує замовників самостійно шукати інформацію про учасників тендерних торгів.

3. Скасовується функція Мінекономіки щодо проведення моніторингу. Грубо кажучи, на один контролюючий орган стало менше [6].

4. Електронні торги не вимагають створення окремого комітету. Замовник самостійно вирішує, хто з працівників проводитиме електронні торги. Це може бути окремий комітет або комісія з проведення електронних торгів. Також цю роботу можуть доручити відділу матзабезпечення чи конкретному працівнику, відповідальному за матеріально-технічне забезпечення замовника [5, с. 28].

Однак, й досі залишаються невирішеними окремі питання, які є достатньо актуальними на сучасному етапі становлення та розвитку електронних державних закупівель, зокрема:

- відсутність такого критерію оцінювання як якість предмету закупівлі;
- відсутність інтересу великих підприємств-виробників брати участь у тендерах через довгий та незручний для них порядок розрахунку за договором;
- організація поставки товару у випадку регулярних поставок. Великі підприємства-виробники звикли до оптової торгівлі і у них немає інтересу організовувати поставку товарів малими партіями, наприклад, до шкіл;
- немає чіткого механізму оскарження процедури публічних закупівель [7].

Безумовно, вирішення цих та окремих інших питань має стати пріоритетним завданням на шляху до вдосконалення електронної системи державних закупівель в Україні.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, проведення електронних тендерних процедур – це інноваційний захід сучасної системи державних закупівель, тобто нова логістична форма продажу товарів, робіт і послуг державним замовникам. Систему електронних державних закупівель створено для забезпечення максимальної їх відкритості й оптимізації державних витрат унаслідок мінімізації вартості і скорочення термінів постачань, підвищення рівнів якості та надійності виконання умов укладання контрактів. Слід відзначити, що сучасні інформаційні технології у світовій закупівельній практиці застосовуються більш активно, ніж в Україні. Впровадження інформаційних технологій призводить до кардинальних реформ державних інституцій, підвищується їх ефективність і, як наслідок, збільшується їх значимість. Економічне зростання в країні прямо залежить від науково-технічного розвитку у перспективних напрямках фундаментальних досліджень і нових технологій, спроможних вплинути на глибокі структурні зрушення в традиційних галузях промисловості. Зазначимо, що державна політика розвитку інформаційно-комунікаційних технологій в Україні, перш за все, має бути спрямована на розвиток конкурентоспроможності товарів і послуг цієї сфери за рахунок формування національної стратегії, міжнародної та внутрішньої політики; сприятливої законодавчої, суспільної, економічної атмосфери.

Список використаних джерел

1. Бруун-Нільсен С. Державні закупівлі: шість ключових уроків від ЄС [Електронний ресурс] / С. Бруун-Нільсен // Інтернет-видання «Європейська правда». – 2015. – Режим доступу: <http://www.eurointegration.com.ua/articles/2015/06/4/7034467>.
2. Державне регулювання закупівель в умовах реалізації адміністративної реформи / Івано-Франківський центр науки, інновацій та інформатизації. – Івано-Франківськ: 2012. – с. 82.
3. Дикаленко М.А. Согласно [Текст] / М.А. Дикаленко, Є. Захаров // Бизнес. – 2016. – № 5. – С. 26-27.
4. Дикаленко М.А. Открывается легкий путь для экспорта украинских товаров и услуг [Текст] / М.А. Дикаленко // Бизнес. – 2016. – № 5. – С. 28-29.
5. Заєць Н. Електронні торги: знайомимося із системою ProZorro [Текст] / Н. Заєць // Все про бухгалтерський облік. – 2016. – № 18. – С. 27-28.
6. Канєвський Г. Що обіцяють публічні закупівлі бізнесу [Електронний ресурс] / Г. Канєвський // Інтернет-видання «Європейська правда». – 2015. – Режим доступу: <http://www.epravda.com.ua/columns/2015/06/25/547868/>.

7. Кісельов М. Публічні закупівлі як новий формат державних закупівель [Електронний ресурс] / М. Кісельов // Інтернет-видання «Закон і бізнес». – 2015. – Режим доступу: http://zib.com.ua/ua/120019-publichni_zakupivli_yak_noviy_format_derzhavnih_zakupivel.html.
8. Литвин О. ProZorro: українці можуть заощадити 50 млрд. на припиненні корупції в держзакупівлях [Електронний ресурс] / О. Литвин // Інтернет-видання «Сьогодні». – 2016. – Режим доступу: <http://ukr.segodnya.ua/economics/enews/prozorro-kak-ukraincy-mogut-sekonomit-na-korrupcii-50-mlrd-grn--693183.html>.
9. Підмогильний О.О. Проблемні питання шляхів впровадження електронних торгів як механізму забезпечення ефективності системи державних закупівель України [Електронний ресурс] / О.О. Підмогильний // Електронне наукове фахове видання «Державне управління: удосконалення та розвиток». – 2011. – № 4. – Режим доступу: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=270>.
10. Президент підписав Закон «Про публічні закупівлі» [Електронний ресурс] Офіційне Інтернет-представництво «Президент України». – 2016. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/news/prezident-pidpisav-zakon-pro-publichni-zakupivli-36748>.
11. Український бізнес найближчим часом отримає доступ до ринку державних закупівель країн-учасниць GPA [Електронний ресурс] Єдиний Веб-портал органів виконавчої влади України «Урядовий портал». – 2015. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=248626815.
12. Уманців Ю.М. Конкурентна політика у системі чинників активізації економічного розвитку / Ю.М. Уманців, А.С. Дуцька // Вісник Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського. Сер.: Економічні науки. – 2014. – № 1. – С. 29-37.
13. Харламов П. е-Тендер. А деньги есть? [Текст] / П. Харламов // Деньги. – 2016. – №5(319). – С. 17-21.
14. Шатковський О. Електронні державні закупівлі: пошук українського шляху [Електронний ресурс] / О. Шатковський, Г. Файвеш // Проект «Гармонізація системи державних закупівель в Україні зі стандартами ЄС». Веб-сайт Crown Agents. – Режим доступу: <http://eupublicprocurement.org.ua/e-procurement-finding-a-way-for-ukraine.html?lang=RU>.

References

1. Bruun-Nielson S. Public procurement: EU six main lessons // Internet vydannia «Evropeyska Pravda». – 2015.: <http://www.eurointegration.com.ua/articles/2015/06/4/7034467>.
2. Public regulation of procurement in conditions of administrative reform realization / Ivano-Frankivskiy centr nauky, innovatsiy ta informatyzatsii. – Ivano-Frankivsk: 2012. – s.82.
3. Dykalenko M., Zakharov E. Consonans // Biznes. – 2016. – № 5. – S. 26-27.
4. Dykalenko M.A. The easy way for the export of Ukrainian goods and services is opening // Biznes. – 2016. – № 5. – S. 28-29.
5. Zaec N. Electronic trading: our acquaintance with the system ProZorro // Vse pro buhgalterskiy oblik. – 2016. – № 18. – С. 27-28.
6. Kanievskiy G. What promise public procurement to business // Internet vydannia «Evropeyska Pravda». – 2015.: <http://www.epravda.com.ua/columns/2015/06/25/547868/>.
7. Kiseliov M. Public procurement as a new format of state procurement // Internet vydannia «Zakon i Biznes». – 2015.: http://zib.com.ua/ua/120019-publichni_zakupivli_yak_noviy_format_derzhavnih_zakupivel.html.
8. Lytvyn O. ProZorro: ukrainians can save 50 bn. In stopping corruption in public procurement // Internet vydannia «Segodnya». – 2016.: <http://ukr.segodnya.ua/economics/enews/prozorro-kak-ukraincy-mogut-sekonomit-na-korrupcii-50-mlrd-grn--693183.html>.
9. Pidmogyl'niy O.O. Problems of the ways of implementing electronic trading as a mechanism to ensure the effectiveness of the public procurement system of Ukraine // Elektronne naukovе fahove vydannia «Derjavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok». – 2011. – №4.: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=270>.
10. The President signed the Law «On public procurement» Oficiyne Internet-predstavnyctvo «Presydent Ukrainy». – 2016.: <http://www.president.gov.ua/news/prezident-pidpisav-zakon-pro-publichni-zakupivli-36748>.
11. Ukrainian business will gain access to government procurement markets of the participating countries GPA soon Edyniy Web-portal organiv vykonavchoi vldy Ukrainy «Uriadoviy portal». – 2015.: http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=248626815.
12. Umantsiv Y.M., Dutska A.S. Competitive policy in the system of activation factors of the economic development // Visnyk Kremenchut'skogo nacional'nogo universytetu imeni Myhayla Ostrograd'skogo. Ser. Ekonomichni nauky. – 2014. – S. 29-37.
13. Harlamov P. e-Tender. And there is the money? // Dengy. – 2016. – №5(319). – С. 17-21.
14. Shatkovskiy O., Fayvesh G. Electronic procurement: searching ukrainian way // Proekt «Garmonizatsiya systemy derjavnyh zakupivel v Ukraini zi standartamy ES». Web-sayt Crown Agents.: <http://eupublicprocurement.org.ua/e-procurement-finding-a-way-for-ukraine.html?lang=RU>.

ДАНІ ПРО АВТОРІВ:

Міняйло Олександр Іванович, доцент кафедри економічної теорії та конкурентної політики Київського національного торговельно-економічного університету, доцент, кандидат економічних наук.
e-mail: ekonteor@yandex.ru

Костенко Андрій Мирославович, магістрант факультету економіки менеджменту і психології Київського національного торговельно-економічного університету.
e-mail: andriyk92@ukr.net

ДАННЫЕ ОБ АВТОРАХ

Миняйло Александр Иванович, доцент кафедры экономической теории и конкурентной политики Киевского национального торгово-экономического университета, доцент, кандидат экономических наук.
e-mail: ekonteor@yandex.ru

Костенко Андрей Мирославович, магистрант факультета экономики менеджмента и психологии Киевского национального торгово-экономического университета.
e-mail: andriyk92@ukr.net

DATA ABOUT THE AUTHORS

Miniailo Oleksandr Ivanovych, associate Professor of economic theory and competition policy in Kyiv National University of Trade and Economic, associate professor, candidate of economic sciences.
e-mail: ekonteor@yandex.ru

Kostenko Andrii Myroslavovych, Master Faculty of Economics, Management and Psychology, Kyiv National University of Trade and Economic.
e-mail: andriyk92@ukr.net

УДК: 338.47: 659.441

БРЕНД-ОРІЄНТОВАНЕ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ: ОСОБЛИВОСТІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ НА УКРАЇНСЬКОМУ РИНКУ

Могилова А.Ю.

Предметом дослідження є сукупність теоретичних, методичних та прикладних засад маркетингового забезпечення інноваційної адаптації бренду підприємства сфери послуг.

Метою роботи є розвиток науково-методичних основ бренд-орієнтованого управління як сучасного типу управлінських інновацій.

В ході проведення дослідження застосовано методи системного, компаративного та ретроспективного аналізу.

Основну увагу сконцентровано на особливостях практичного застосування інноваційних прийомів та методів для побудови бренд-орієнтованого управління підприємством. Враховано сучасні умови ведення господарської діяльності на телекомунікаційному ринку України та галузеві техніко-технологічні особливості діяльності підприємств із надання послуг зв'язку.

Результати дослідження мають практичну цінність для підприємств телекомунікаційного ринку. Надано практичні рекомендації щодо використання інноваційних методів управління брендом підприємства та доведено, що «м'яке» ведення конкурентної боротьби шляхом утворення стратегічних альянсів із виробниками супутніх товарів сприятиме посиленню ринкової позиції бренду підприємства, розширенню обсягів товарної пропозиції та, в кінцевому підсумку, зміцненню ринкової конкурентної позиції підприємства. Розроблено комплекс альтернативних заходів для впровадження стратегічного партнерства між підприємствами телекомунікаційної галузі України.

Ключові слова: управління, підприємство, стратегія, партнерство, бренд, телекомунікації.

БРЕНД-ОРИЕНТИРОВАННОЕ УПРАВЛЕНИЕ ПРЕДПРИЯТИЕМ: ОСОБЕННОСТИ И ПЕРСПЕКТИВЫ НА УКРАИНСКОМ РЫНКЕ

Могилова А.Ю.

Предметом исследования является совокупность теоретических, методических и прикладных основ маркетингового обеспечения инновационной адаптации бренда предприятия сферы услуг.

Целью работы является развитие научно-методических основ бренд-ориентированного управления как современного типа управленческих инноваций.

В ходе проведения исследования применены методы системного, сравнительного и ретроспективного анализа.

Основное внимание сконцентрировано на особенностях практического применения инновационных приемов и методов для построения бренд-ориентированного управления предприятием. Учтены современные условия ведения хозяйственной деятельности на телекоммуникационном рынке Украины и отраслевые технико-технологические особенности деятельности предприятий по предоставлению услуг связи.

Результаты исследования имеют практическую ценность для предприятий телекоммуникационного рынка. Даны практические рекомендации по использованию инновационных

методов управления брендом предприятия и доказано, что «мягкое» ведение конкурентной борьбы путем образования стратегических альянсов с производителями сопутствующих товаров будет способствовать усилению рыночной позиции бренда предприятия, расширению объемов товарного предложения и, в конечном итоге, укреплению рыночной конкурентной позиции предприятия. Разработан комплекс альтернативных мер для внедрения стратегического партнерства между предприятиями телекоммуникационной отрасли Украины.

Ключевые слова: управление, предприятие, стратегия, партнерство, бренд, телекоммуникации.

BRAND-ORIENTED MANAGEMENT: FEATURES AND PERSPECTIVES ON UKRAINIAN MARKET

Mohylova A.Y.

The subject of research is a set of theoretical, methodological and applied principles of marketing support innovative adaptation of the brand of service industries enterprise.

The aim is to develop the scientific and methodological foundations of brand-oriented management as a modern type of management innovation.

Systematic, comparative and retrospective analyzes were applied during carrying out of research.

The main attention is focused on the specifics of the practical application of innovative techniques and methods for building brand-oriented management. The modern conditions of doing business in the telecommunications industry in Ukraine and technical and technological features of enterprises from provision of communication services were taken into account.

Research results have practical value to the enterprises of the telecommunications market. Practical recommendations on the use of innovative brand management company were developed. It was proved that the «soft» compete by building strategic alliances with manufacturers of consumer goods will contribute to strengthening the market position of the brand enterprises, expansion of commodity supply and, ultimately, strengthen market competitive position of the company. The complex of alternative measures for implementing the strategic partnership between enterprises of telecommunications industry in Ukraine was developed.

Keywords: management, enterprise, strategy, partnerships, brand, telecommunications.

Постановка проблеми. Узагальнення світового досвіду функціонування національних економік, галузей, промислових підприємств свідчить про нелінійність, циклічність їх розвитку. Підприємства мають обмежений строк свого функціонування, проходять усі цикли зростання, стабільної роботи, падіння, стагнації, що завершується санацією або банкрутством. На рівні галузей, національних економік це проявляється у сталому розвитку або кризах, що можуть мати світовий масштаб. Стан економіки держави характеризується певною взаємозалежністю з економічною діяльністю суб'єктів господарювання: зростання розмірів підприємств забезпечує збільшення ступеня їх впливу на національну економіку та підвищує стійкість до коливань національної економіки. Зростання виробництва підприємств значною мірою є результатом управління процесами їх капіталізації згідно з науковими підходами.

Постсоціалістичні країни, зокрема їх економіка, все ще не завершили процеси переходу від планово-директивних методів управління до ринкових відносин. Реально має місце існування неринкових інститутів, не адаптованих до умов інститутів економічно розвинутих країн.

У таких умовах необхідні суттєві зміни підходів до управління на всіх рівнях економічної діяльності, формування нових механізмів управління підприємствами та показників оцінки результатів діяльності підприємств. Разом із традиційними показниками ефективності роботи (валовий та реалізований продукт, дохід, продуктивність праці, якість та ін.) виникає необхідність широкого використання ринкових показників, таких як додана вартість, конкурентоспроможність, вартість підприємства, вартість бізнесу, вартість бренду та ін.

Підвищення конкуренції на національному ринку за умов входження України у європейський простір потребує від стратегічно орієнтованих підприємств використання нових підходів та методів управління. Наявні труднощі трансформаційного періоду посилюють важливість перетворення торгівельних марок на бренди, щоб послуги або товари українських підприємств були конкурентоспроможними у порівнянні із закордонними. А отже підприємствам треба значну увагу приділяти бренд-орієнтованому управлінню, що доводить актуальність обраної теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різномасштабні питання теорії брендингу вивчали О. Дигун, Капферер Ж.-Н., Котлер Ф., Мініна Т.Б., Перція В., Voynlon A.C., Daniel D. Ronald та інші. Проте деякі проблеми досі характеризуються своєчасністю та актуальністю, а саме проблеми, пов'язані із розробкою конкретних практичних прийомів і методів зміцнення бренду підприємства та посилення на цій основі ринкової позиції підприємства, через що спостерігається певне гальмування процесів розробки дієвих інструментів розвитку господарюючих суб'єктів та економіки в цілому. Вагома частина наукових досліджень має абстрактно-теоретичний характер та гальмує реалістичне вивчення бренд-орієнтованого управління, що знижує практичну значущість таких наукових розробок.

Постановка завдань. З причини багатоваріантності підходів науковців у визначенні напрямів управління брендом підприємства і змінення його сили, вважаємо, що існує об'єктивна необхідність подальших досліджень процесу бренд-орієнтованого управління, що сприятиме розробці та реалізації адекватних ситуації управлінських рішень, спрямованих на підвищення ефективності господарської

діяльності підприємства через розробку та реалізацію конкретних стратегій управління брендом. Тому **мета статті** визначена як розвиток науково-методичних основ бренд-орієнтованого управління як сучасного типу управлінських інновацій.

Матеріали та результати дослідження. За результатами аналізу трактувань поняття «бренд» різними дослідниками виділено три підходи щодо визначення поняття «бренд» (табл. 1). При цьому запропоновано підхід, в межах якого науковці розглядають бренд в аспекті поведнки споживачів, запропоновано трактувати як «біхевіористичний».

Таблиця 1. Трактування поняття «бренд» у дослідженнях вчених

Підхід до трактування	Тлумачення поняття «бренд»
Емоційний	Репутація, імідж та образ компанії, послуги чи продукту в очах громадськості, партнерів та клієнтів [3]
Візуальний	Візуальні елементи – логотип, назва, символіка, дизайн, шрифти, кольори, які виокремлюють виробника та його продукцію серед конкурентів [5]
Біхевіористичний	Набір обіцянок клієнтам, які є для них унікальними та ваговими і які всебічно відповідають їхнім вимогам [7]

Автор дотримується позиції, що бренд підприємства слід вважати одним із ключових факторів його успіху (КФУ), розуміючи при цьому КФУ як конкретні фактори в різних галузях діяльності підприємства, наявність яких сприятиме досягненню стратегічної мети підприємства [9]. Критичні фактори успіху – ті окремі моменти, які мають добре протікати, щоб забезпечити успіх для менеджера або організації, і, таким чином, вони являють собою ті управлінські галузі підприємства, яким слід приділяти особливу і постійну увагу, щоб добитися високої ефективності («Critical success factors are those few things that must go well to ensure success for a manager or an organization, and, therefore, they represent those managerial or enterprise area, that must be given special and continual attention to bring about high performance» [8, pp. 17-27.]).

КФУ є тими результатами діяльності, забезпечення яких сприяє досягненню запланованого загального результату реалізації стратегії. Або іншими словами, КФУ являють собою те, що сприяє досягненню успіху. З цієї причини необхідно постійно приділяти особливу увагу покращенню цих факторів, фокусуватись на їх оптимізації, спираючись при цьому на галузеву особливість КФУ та на їх мінливість з часом, а отже на необхідність постійного контролю та змін. Слід зауважити, що ключові фактори успіху залежать від галузі функціонування підприємства, що відбивається на їхньому виокремленні при розробці його стратегії.

Управління брендом як одним із КФУ має передбачати не просто його створення, а забезпечення йому певної сили, тоді бренд має вплив і на споживачів продукції підприємства, і на його працівників. Такої думки дотримується О. Дигун, стверджуючи, що бренд «забезпечить лояльність споживачів, обумовить ріст, збільшить прибуток, створить незгасиму відданість працівників справі фірми, допоможе виграти вибори», а також допомагає створити та підтримувати «емоційний зв'язок із людьми». Сформований сильний бренд підприємства забезпечує виконання принципу стабільності: стабільних успішних результатів діяльності підприємства як наслідку лояльності споживачів та відданості працівників підприємства справі; стабільності захисту працівників підприємства в періоди, коли вони змушені пристосовуватися до змін на підприємстві, пов'язаних із скороченням бізнесу або зміною напрямку розвитку. Для характеристики сили бренду вважаємо абсолютно точним і вичерпним використане О. Дигун поняття «компанія-бренд» [2, с. 22-25].

На телекомунікаційному ринку України існує висока конкуренція серед компаній, які змогли зайняти своє місце у трійці лідерів (Київстар, Vodafone (в минулому МТС Україна) та Life:)).

ПрАТ «МТС Україна» (колишній UMC) – другий після Київстару найбільший мобільний оператор України. На ринку України працює з 1992 року. У 2003 році UMC викуплений російською компанією МТС («Мобільні ТелеСистеми»). Частка ринку становить близько 35 %. Це найбільший оператор мобільного зв'язку в СНД, що обслуговує понад сто мільйонів абонентів.

У 2014 році бренд МТС сьомий рік поспіль увійшов до топ-100 найдорожчих брендів у світі в рейтингу BRANDZ™, опублікованому міжнародним дослідницьким агентством Millward Brown, визнаний найдорожчим російським телекомунікаційним брендом, увійшов до десятки найбільших за вартістю світових телекомунікаційних брендів (№80, з вартістю бренду 12,175 млн. доларів). З червня 2000 року акції МТС котируються на Нью-йоркській фондовій біржі під кодом MBT.

Розподіл абонентів між операторами проілюстровано у вигляді діаграми на рисунку 1.

16 жовтня 2015 року на прес-конференції було оголошено інформацію про те, що компанії Vodafone та «МТС Україна» домовилися про розширення договору щодо стратегічного партнерства та розвитку співробітництва в Україні, і вже наприкінці 2015 року ПрАТ «МТС Україна» стала працювати під брендом Vodafone в Україні, запустивши цілий спектр технологічно нових сервісів, включаючи послуги, реалізовані на основі 3G технологій.

Компанії співпрацюють з 2008 року, тоді ж було підписано угоду про ексклюзивне стратегічне партнерство, і «МТС Україна» отримала ексклюзивний доступ до портфелю продуктів, послуг і пристроїв Vodafone для масового та корпоративного ринків. Угода дозволила МТС отримати експертну підтримку Vodafone у розробці та запуску нових продуктів на ринку і впровадженні нових технологій.

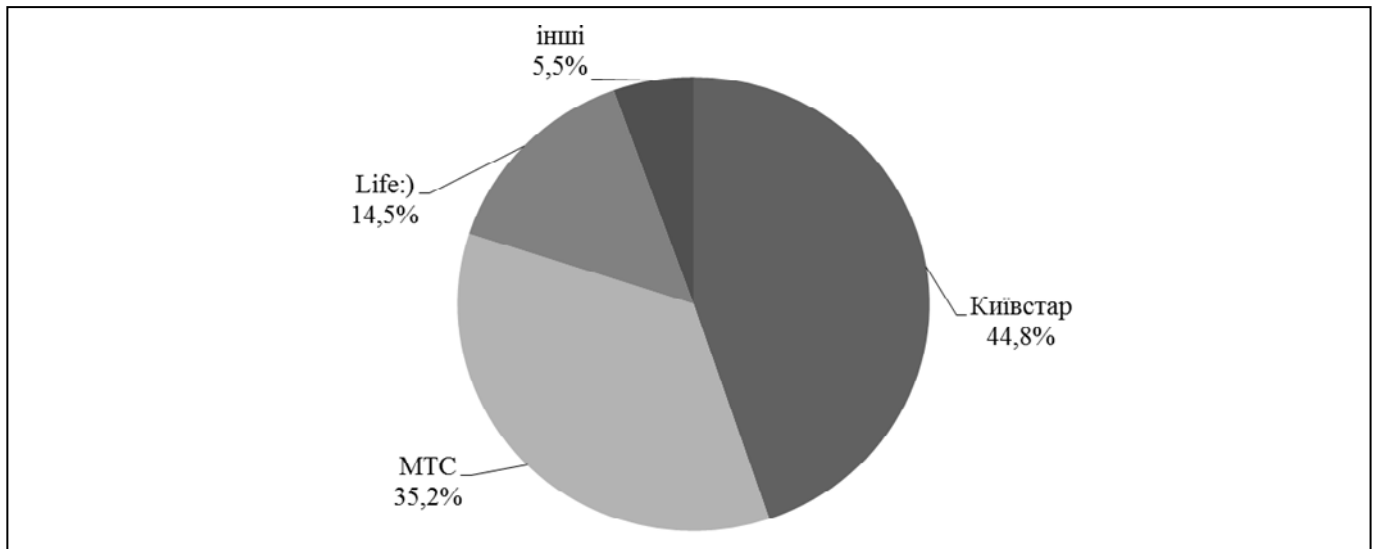

Рисунок 1. Частки ринку мобільних операторів України [11].

Бренд Vodafone займає 23-ю позицію у топ-100 найдорожчих брендів світу з вартістю 38,461 млн. доларів [10], при цьому серед телекомунікаційних брендів це четверте місце (після американських AT&T та Verizon, і китайського China Mobile). Отже, бренд Vodafone є найдорожчим телекомунікаційним брендом Європи станом на 2015 рік.

Прихід такого великого бренду в Україну (449 млн. абонентів мобільного зв'язку станом на червень 2015 р.) [13] – подія року на українському ринку телекомунікацій, яка позитивно відобразиться на динаміці розвитку цього сектору економіки, сприятиме появі нової продукції на ринку, впровадженню нових технологій і забезпеченню високої якості послуг відповідно до найкращих світових стандартів. Окрім цього, це також є позитивним сигналом для іноземних інвесторів, які планують інвестувати в українську економіку.

Vodafone працює у 26 країнах та має партнерські угоди з іншими телекомунікаційними ринками в ще 55 країнах.

На початку грудня в Києві перебрановано перший салон-магазин у стилі Vodafone. Усі магазини даного бренду побудовані за основними принципами:

1. «Відкриті фасади» – з вулиці видно, що відбувається в магазині, це перший крок на шляху залучення клієнтів всередину;
2. «Увага до кожного клієнта» – зустріч усіх клієнтів доброзичливими адміністраторами;
3. «Інтер'єр» – розподілення простору за зонами (місця, де представлені телефони/планшети, інформація про тарифні плани, безпосередньо обслуговування тощо);
4. «Icon top table» – наявність столу з десятима найпопулярнішими мобільними телефонами та планшетами, які продаються в Vodafone;
5. «Комфортна зона сервісу» – місця для очікування, обслуговування;
6. «Ближче до клієнта» – стільці клієнтів та експертів розташовані досить близько, таким чином демонструється простота в спілкуванні, довіра, щире бажання допомогти тощо;
7. «Зрозуміла комунікація усередині магазину» – в оформленні магазину присутня реклама товарів та послуг Vodafone, текст якої максимально простий для сприйняття, ілюстрації позитивні, простежується єдина концепція;
8. «Трансформер» – офісний стиль відповідає концепції «конструктор»: є можливість швидкої перебудови офісного простору в залежності від потреб (розширення вільного місця, додавання більшої кількості столів для обслуговування тощо).

При цьому основними цінностями обслуговування клієнтів є простота, швидкість, довіра [12].

Проте, окрім цінностей Vodafone, ПрАТ «МТС Україна» в процесі управління брендом сповідує також цінності Групи МТС.

ПРОСТО – це шість головних цінностей, які розділяє кожен співробітник компанії, вони є найбільш важливими в повсякденній роботі ПрАТ «МТС Україна» (рис. 2.).

Отже, принципами (цінностями) в компанії ПрАТ «МТС Україна» є:

1. Партнерство – вміння працювати в команді, надійність, готовність допомогти і надати підтримку. Колега з будь-якого департаменту – це насамперед надійний партнер, з яким у його співробітників спільна мета: успіх компанії.

2. Результативність – націленість на результат, досягнення поставлених цілей. Запорука результативності – в чіткому розумінні свого завдання і плануванні етапів його вирішення. Кожен день робить нехай невеликий, але крок вперед, на новий щабель свого шляху до мети і ніколи не зупиняється на досягнутому.

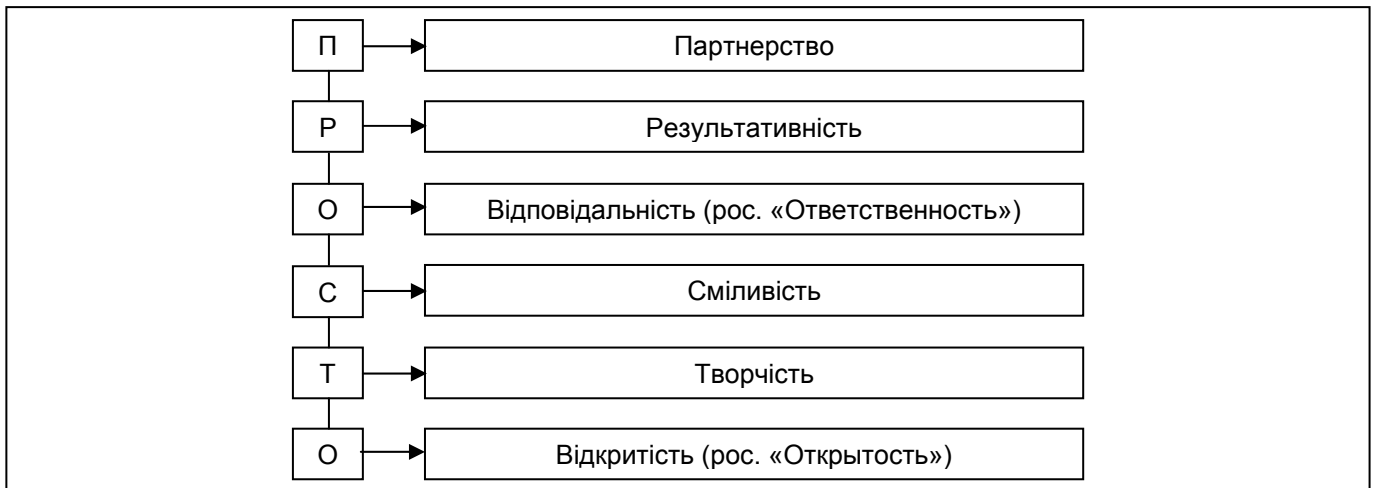

Рисунок 2. Цінності Групи МТС [складено автором на основі джерела 4].

3. Відповідальність – готовність відповідати за результат своїх дій, уважне ставлення до роботи. Необхідно виконувати свої обов'язки якісно і в строк, не підводити колег. Потрібно не боятися брати на себе додаткові зобов'язання, якщо це допоможе команді швидше рухатися до мети.

4. Сміливість – рішучість, готовність першим зробити крок вперед і щось змінити, ставити перед собою амбітні цілі, проявляти ініціативу, не боятися приймати сміливі рішення, що, звичайно, вимагає рішучості. Тобто головний принцип членів команди: «Якщо не я, то хто?»

5. Творчість – здатність шукати нові, нестандартні шляхи вирішення, мислити за рамками звичного. Місія компанії – створення кращого клієнтського досвіду. Це по-справжньому творча завдання не передбачає стандартних рішень. Кращий клієнтський досвід багатогранний і залежить від безлічі факторів, тому відкриває простір для креативності кожного члена команди.

6. Відкритість – готовність висловлювати свою думку і прислухатися до думки інших, бути чесним і уважним до колег, відкритим всьому новому. Відкрите обговорення ідей, безперервний обмін думками – так працює команда однодумців. Відкритість до ініціатив колег дасть можливість переймати кращий досвід, розвиватися і рости разом з компанією, підвищуючи свою ефективність.

ПРОСТО – це формула, яка допомагає добитися успіху в ПрАТ «МТС Україна» [4].

Таким чином, очікується, що із приходом Vodafone в Україну наступні тренди формуватимуть галузь в майбутньому: зростання вагомості сервісів передачі даних та інших нових джерел доходів; зростання потреби в поєднанні різних засобів комунікацій; великий попит на нових ринках; високий рівень конкуренції; покращення умов для бізнесу в Європі. Впровадження у компанії нової системи цінностей ПРОСТО доводить характер трансформаційних змін в управлінні брендом – від матеріальних до управлінських.

Основними конкурентними перевагами на телекомунікаційному ринку можуть бути: мережа покриття, якість зв'язку, тарифні плани, кількість та діапазон послуг, які надає компанія. Проте, стратегія, яку обере підприємство не обов'язково має бути агресивною по відношенню до конкурентів. Інноваційним методом управління брендом можна вважати стратегію айкідо.

Стратегія айкідо – маркетингова стратегія управління брендом, за якою підприємство намагається звести нанівець сильні сторони конкурента, використовувати його дії для перемоги над ним. Тобто компанії не потрібно атакувати слабкі, уразливі місця конкурентів, а потрібно захищатися від атаки конкурентів, постійно самовдосконалюватися (перемагати саму себе). Саме так конкурента буде нейтралізовано без сильних для нього збитків [1].

Відмінність впливу на ринок компаній, що обирають різні стратегії, можна побачити на рисунках 3. та 4.

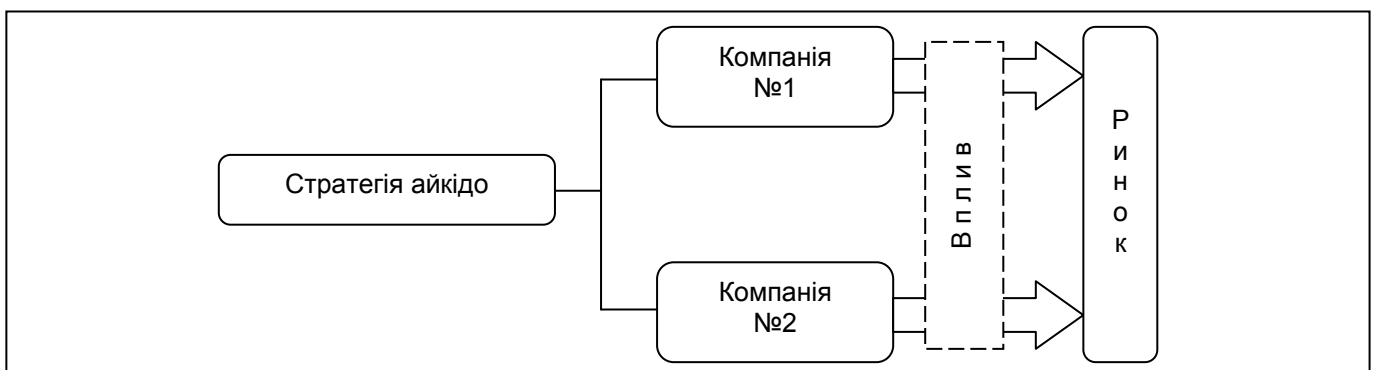

Рисунок 3. Вплив компаній, які обрали айкідо-стратегію, на ринок [складено автором на основі джерела 1].

Отже, компанії, які обирають стратегію айкідо, досягають ефекту синергії, впливаючи на ринок. Проте, якщо компанії обирають стратегію агресивної конкуренції, то впливають на ринок по-різному, досягаючи власних, індивідуальних цілей і нерідко травмуючи ринок, доводячи його до коливального стану.

Одна з форм прояву стратегії айкідо в бізнесі – перехід від конкуренції до співпраці за допомогою узгодження інтересів з конкурентами і укладення з ними відповідних ділових стратегічних альянсів.

Стратегічні альянси в маркетингу припускають, що компанії-учасники, залишаючись незалежними, укладають угоду про співпрацю в рамках чітко обумовлених сфер діяльності, в основному з метою спільного завоювання нових ринків збуту і просування продукції та послуг. При цьому одна компанія може одночасно мати альянси з кількома десятками інших компаній.

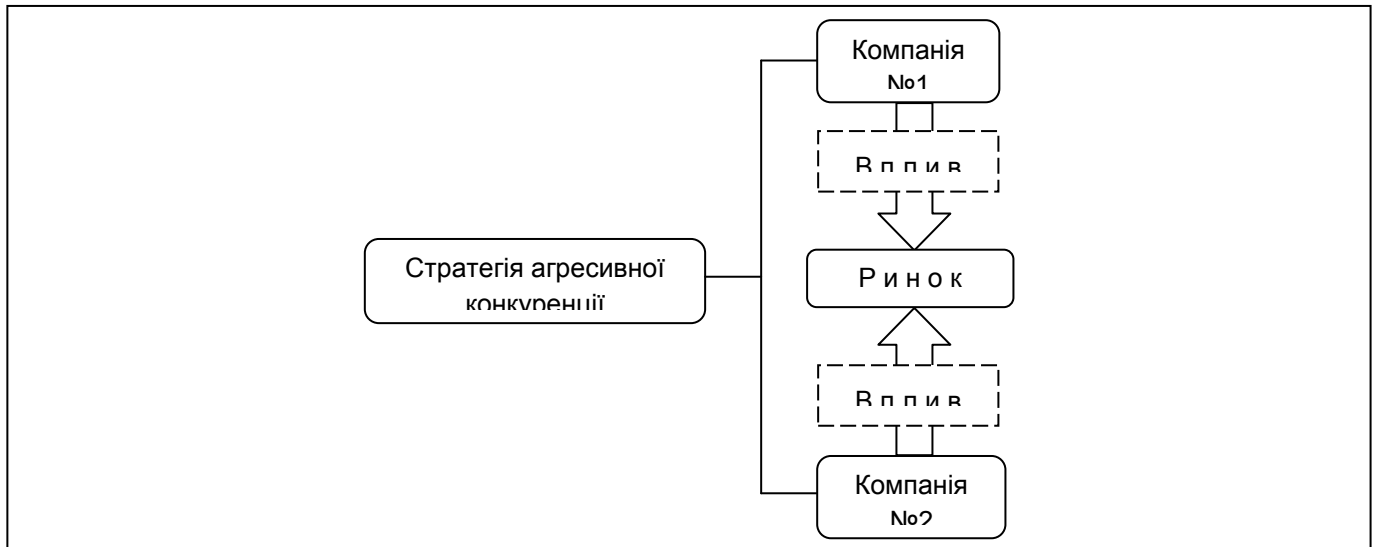

Рисунок 4. Вплив компаній, які обрали стратегію агресивної конкуренції, на ринок [складено автором на основі джерела 1]

Альянс може допомогти виключити дублювання функцій, знизити операційні витрати і обмежити сферу своєї діяльності на окремому географічному, товарному ринку.

Стратегічні альянси можуть охоплювати різні сфери діяльності, від інвестування і науково-технічних розробок до спільного виробництва, збуту і управління готовим об'єктом [1].

Наразі ПрАТ «МТС Україна» надає послуги широкополосного (стаціонарного) Інтернету у місті Києві та Одесі, у той час як його основний конкурент (компанія «Київстар») надає дані послуги у великих містах по всій Україні.

Задля швидкого впровадження даної послуги ПрАТ «МТС Україна» може укласти взаємовигідні договори про стратегічне партнерство з працюючими на територіях обраних міст провайдерами домашнього Інтернету. Це дасть можливість запобігти витратам з побудови власної мережі, концентруючись на комунікаційній політиці, управлінні брендом компанії. Тобто в такий спосіб компанія реалізуватиме айкідо-стратегію (рисунок 5.).

За часом і тривалістю дії такі альянси можуть бути: тимчасові; постійні; короткострокові (до 2 років); середньострокові (від 2 до 5 років); довгострокові (понад 5 років).

Рисунок 5. Вигоди від створення альянсу з провайдером стаціонарного Інтернету [складено автором]

Більш того, договори про стратегічне партнерство можуть бути як двосторонні, так і багатосторонні, а отже, не обов'язково мати ексклюзивний договір: можливо на різних територіях мати альянси з різними підприємствами.

Окрім цього, компанія може створити альянс з виробниками телекомунікаційного устаткування, а саме головного обладнання – базових станцій. Дане партнерство сприятиме досягненню мети мобільного оператора через розвиток мережі і збільшенню обсягів виробництва для виробника станцій.

Також під брендом Vodafone ПрАТ «МТС Україна» можна почати запропонувати надання послуг телебачення (цифрового та мобільного), що допоможе компанії вийти у новий сегмент ринку. Реалізацію даної послуги можна здійснити шляхом кооперації з одним або декількома провайдерами на взаємовигідних умовах.

Отже, запропоновані напрямки, за якими ПрАТ «МТС Україна» може використовувати стратегію айкідо, проілюстровано на рисунку 6.

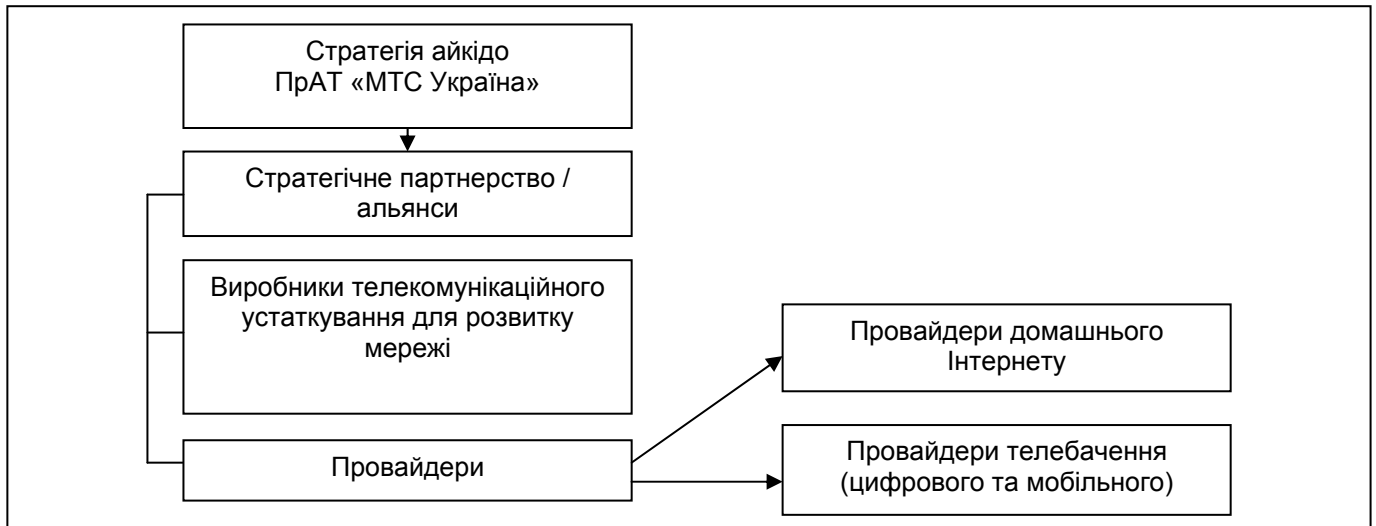

Рисунок 6. Айкідо-стратегія ПрАТ «МТС Україна» [складено автором]

Отже, стратегія айкідо стане для бренду Vodafone свого роду інновацією, а саме інноваційним рішенням у веденні конкурентної боротьби.

При цьому, на стратегічному рівні, бренд та інновації взаємодіятимуть наступним чином:

- сильний бренд позитивно впливає на інновації, захищаючи їх за допомогою своєї репутації та лідерських переваг у сегменті;
- сильний бренд визначає напрямок інновацій;
- впроваджені інновації дозволяють формувати і підтримувати преміальну націнку бренду;
- впроваджені інновації підтримують імідж сучасного, технологічного бренду;
- впроваджені інновації допомагають найкращим чином задовольнити потреби клієнтів бренду тощо [6].

Таким чином, впровадження сучасної інноваційної стратегії айкідо, метою якої є не знищення конкурентів, а зміцнення власних конкурентних переваг, матиме лише позитивні наслідки на зміцнення бренду Vodafone (ПрАТ «МТС Україна») в Україні, сприятиме підвищенню власної конкурентоспроможності за рахунок самовдосконалення (впровадження нових послуг на території) та нейтралізує основні переваги конкурента.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, за результатами проведеного дослідження можна зробити висновок про неоднозначність та багатоваріантність бренд-орієнтованого управління підприємством, результатами якого мають бути зростання вартості бренду підприємства та розширення потенційних можливостей його росту.

На прикладі підприємства телекомунікаційного ринку надано практичні рекомендації щодо використання інноваційних методів управління брендом підприємства та доведено, що «м'яке» ведення конкурентної боротьби шляхом утворення стратегічних альянсів із виробниками супутніх товарів сприятиме посиленню ринкової позиції бренду підприємства, розширенню обсягів товарної пропозиції та, в кінцевому підсумку, зміцненню ринкової конкурентної позиції підприємства. Рекомендоване до впровадження стратегічне партнерство між підприємствами однієї галузі передбачає обов'язкове врахування специфічних галузевих вимог до сировини, технології, системи машин та всієї матеріально-технічної бази і персоналу; особливостей спеціалізації підприємства, організації процесу виробництва та виробничої технології.

Перспективними напрямками подальших досліджень представленої науково-практичної проблеми стануть питання моделювання ефективності інноваційних прийомів та методів управління брендом підприємств у різних галузях промисловості.

Список використаних джерел

1. Айкідо – борьба на рынке [Электронный ресурс] // Альманах «Лаборатория рекламы». – Режим доступу: <http://www.advlab.ru/articles/article348.htm>
2. Дигун О. Формирование бренда компании-работодателя / О. Дигун // Управление персоналом. – 2008. – № 2 (173). – С. 22-25.

3. Капферер Жан-Ноэль. Бренд навсегда: создание, развитие, поддержка ценности бренда / Ж.-Н. Капферер; пер. с англ. Е. В. Виноградовой; под. общ. ред. В.Н. Домнина. – М.: Вершина, 2007. – 448 с.
4. Корпоративная культура [Электронный ресурс] // Офіційний сайт компанії «МТС Україна». - Режим доступу: <http://company.mts.ua/ru/careers-with-mts/corporate-culture>
5. Котлер Ф. Маркетинг от А до Я: 80 концепций, которые должен знать каждый менеджер / Филип Котлер; Пер. с англ. – М.: Альпина Паблишерз, 2010. – 211 с.
6. Мина Т.Б. Инновации в управлении брендом аудиторско-консалтинговых компаний в России / Т.Б. Мина, А.Н. Урасова // Известия Уральского государственного экономического университета. – 2011. – №4. – С. 27–32.
7. Перция В. М. Брендинг: курс молодого бойца / В. М. Перция. – СПб.: Питер, 2005. – 208 с.
8. Boynton A.C. An Assessment of Critical Success Factors / A.C. Boynton, R.W. Zmud. // Sloan Management Review. – 1984. – Vol. 25, No. 3. – P. 17-27.
9. Daniel D. Ronald «Management Information Crisis» / D.R. Daniel – Harvard Business Review. – 1961. – Sept.-Oct. – P. 111-116.
10. Top 100 Most Valuable Global Brands 2015 [Электронный ресурс] // BRANDZ. - Режим доступу: http://www.millwardbrown.com/BrandZ/2015/Global/2015_BrandZ_Top100_Chart.pdf
11. Life:) обогнал Киевстар и МТС по темпам подключения абонентов [Электронный ресурс] // SMS Centre Ukraine. - Режим доступу: <http://www.smscentre.kiev.ua/News/Novosti-rinka/330>
12. Vodafone запускает магазин в центре Киева (материалы пресс-конференции ПрАТ «МТС Украина»). [Электронный ресурс]. – Режим доступу: https://www.youtube.com/watch?v=sx2yeqU58_k
13. Vodafone приходит в Украину [Электронный ресурс] / Офіційний сайт компанії «МТС Україна». - Режим доступу: <http://company.mts.ua/ru/news/press-relizy/6928-vodafone-prihodit-v-ukrainu/>

References

1. Aikido – borba na rynke [Aikido - the struggle in the market] // Almanakh «Laboratoryia reklamy».: <http://www.advlab.ru/articles/article348.htm>
2. Dyhun O. Formirovaniye brenda kompanyy-rabotodatelia [Formation of the company -employer's brand] // Upravleniye personalom. – 2008. – № 2 (173). – S. 22-25.
3. Kapferer Zhan-Noel. Brend navseghda: sozdaniye, razvitye, podderzhka tsennosty brenda [Brand forever: the creation, development, support brand values] per. s anhl. E.V. Vynogradovoi; pod. obshch. red. V.N. Domnyna. – М.: Vershyna, 2007. – 448 s.
4. Korporativnaia kultura [Corporate culture] // Ofitsiyniy sait kompanii «MTS Ukraina».: <http://company.mts.ua/ru/careers-with-mts/corporate-culture>
5. Kotler F. Marketynh ot A do Ya: 80 kontseptsyi, kotorye dolzhen znat kazhdyi menedzher [Marketing A to Z: 80 Concepts that every manager should know] Per. s anhl. – М.: Alpyna Pablysherz, 2010. – 211 s.
6. Mynyna T.B., Urasova A.N. Ynnovatsyy v upravlenii brendom audytorsko-konsal'tynnykh kompaniy v Rossii [Innovation in the management of a brand audit and consulting companies in Russia] // Yzvestiya Uralskogo gosudarstvennogo ekonomicheskogo unyversyteta. – 2011. – №4. – S. 27–32.
7. Pertsyia V.M. Brendynh: kurs molodogo boitsa [Branding: basic training] – SPb.: Pyter, 2005. – 208 s.
8. Boynton A.C., Zmud R.W. An Assessment of Critical Success Factors // Sloan Management Review. – 1984. – Vol. 25, No. 3. – P. 17-27.
9. Daniel D. Ronald «Management Information Crisis» – Harvard Business Review. – 1961. – Sept.-Oct. – P. 111-116.
10. Top 100 Most Valuable Global Brands 2015 // BRANDZ.: http://www.millwardbrown.com/BrandZ/2015/Global/2015_BrandZ_Top100_Chart.pdf
11. Life:) obohnal Kyevstar y MTS po tempam podkliucheniya abonentov // SMS Centre Ukraine.: <http://www.smscentre.kiev.ua/News/Novosti-rinka/330>
12. Vodafone zapuskaet mahazyn v tsentre Kyeva (materialy press-konferentsii PrAT «MTS Ukrayna».: https://www.youtube.com/watch?v=sx2yeqU58_k
13. Vodafone prykhodyt v Ukraynu / Ofitsiyniy sait kompanii «MTS Ukraina».: <http://company.mts.ua/ru/news/press-relizy/6928-vodafone-prihodit-v-ukrainu/>

ДАНИ ПРО АВТОРА

Могилова Анастасія Юрїївна, доктор економічних наук, професор кафедри маркетингу
Дніпропетровський національний університет ім. О. Гончара
49094, м. Дніпропетровськ, пр-т. Воронцова, буд. 57, кв. 7
e-mail: mau2811@mail.ru

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Могилова Анастасия Юрьевна, доктор экономических наук, профессор кафедры маркетинга
Днепропетровский национальный университет им. О. Гончара
49094, г. Днепропетровск, пр-т. Воронцова, д. 57, кв. 7
e-mail: mau2811@mail.ru

DATA ABOUT THE AUTHOR

Mohylova Anastasia Yurievna, Doctor of Sciences (Economic), Professor
 Oles Honchar Dnipropetrovsk National University
 57-7, Vorontsova prosp, Dnipropetrovsk, 49094, Ukraine
 e-mail: mau2811@mail.ru

УДК 330.332

РОЗВИТОК ТРАДИЦІЙНИХ ПРОМИСЛІВ В РЕГІОНАХ ЯК ФАКТОР ІМПОРТОЗАМІННОЇ МОДЕЛІ МОДЕРНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ РОСІЇ

Павлов К.В.

Ключові слова: регіональні особливості, територіальні чинники, імпортозамінна модель модернізації, традиційні промисли в російських республіках, Удмуртська Республіка, стадії росту конкурентоспроможності, регіональна економіка.

РАЗВИТИЕ ТРАДИЦИОННЫХ ПРОМЫСЛОВ В РЕГИОНАХ КАК ФАКТОР ИМПОРТОЗАМЕЩАЮЩЕЙ МОДЕЛИ МОДЕРНИЗАЦИИ ЭКОНОМИКИ РОССИИ

Павлов К.В.

Предмет. В связи с кризисными явлениями в мировой экономике и введением экономических санкций против России со стороны развитых западных государств особую актуальность приобрела импортозамещающая модель модернизации российской экономики, одним из важнейших направлений которой на региональном уровне (особенно в российских республиках – а их насчитывается 22, т.е. приблизительно четверть от всего количества субъектов Российской Федерации) является возобновление и развитие традиционных промыслов, которыми с давних времен занимались титульные нации и народности, в них проживающие.

Целью работы является определение региональных факторов и особенностей осуществления структурной перестройки, технического перевооружения и модернизации (особенно импортозамещающей модели модернизации) российской экономики на основе анализа и изучения позитивного зарубежного и отечественного опыта инновационного развития воспроизводственных систем. В работе использованы **методы** сравнительного статистического анализа, стратегического анализа и наблюдений.

Результаты работы свидетельствуют о том, что при осуществлении модернизации большое значение также имеет учет региональных и отраслевых особенностей. Так, например, в республиках, одной из важнейших форм модернизации будет являться возрождение народных промыслов, некогда развиваемых титульными нациями этих республик, что также будет способствовать процессу импортозамещения. В Удмуртской Республике к таким промыслам относятся льноводство, которое здесь интенсивно развивалось и в царский период развития страны (конец XIX - начало XX веков), и на первых этапах (20-е – 30-е годы XX века) существования советской власти. В эти периоды времени Удмуртия входила в тройку регионов, являющихся крупнейшими в стране производителями льна и изделий из него. В настоящее время лен выращивается в 15 районах Удмуртии, в основном в северной ее части и площади, занятые посевом льна, в последнее время составляют около 15 тыс. га. С 2007 года реализуется республиканская программа «Развитие льняного комплекса Удмуртской Республики», мероприятия которой направлены на увеличение производства льняной продукции и повышение эффективности производства на предприятиях льняного комплекса республики. Значительную роль здесь могут сыграть районные общества потребительской кооперации, которые в свое время оказали существенное влияние в процессе культивирования льна.

Общества потребкооперации могли бы увеличить объемы производства также и таких традиционных для удмуртов народных промыслов, как пчеловодство, лесные промыслы, отхожие промыслы (выделка рогов, циновок, кулей, крашение шерстяных, бумажных, холщевых тканей и пряжи). В других республиках России похожая ситуация – в них можно развивать другие виды полузабытых народных промыслов, нередко называемых этноэкономикой. У башкир, например, традиционными народными промыслами были коневодство и кумысоделание, которые в последнее время также интенсивно возрождаются. В Республике Башкортостан общества потребкооперации также могли бы существенно разнообразить свою деятельность, участвуя в развитии этих традиционных промыслов.

Выводы. Таким образом, процесс модернизации экономики кроме технологического аспекта включает также этнический, социальный, экологический, этический, эстетический и иные аспекты. Развитие народных промыслов у титульных наций республик в составе России будет способствовать реализации эффективной экономической политики импортозамещения в целом по стране и ее отдельным регионам, а также развитию импортозамещающей модели модернизации экономики страны в целом.

Ключевые слова: региональные особенности, территориальные факторы, импортозамещающая модель модернизации, традиционные промыслы в российских республиках, Удмуртская Республика, стадии роста конкурентоспособности, региональная экономика.

TRADITIONAL ACTIVITIES IN THE REGION AS IMPORT-SUBSTITUTION MODEL OF MODERNIZATION RUSSIAN ECONOMY

Pavlov K.V.

Thing. In connection with the crisis in the global economy and the imposition of economic sanctions against Russia on the part of developed Western countries has acquired special urgency import substitution model of modernization of the Russian economy, one of the most important areas where the regional level (especially in the Russian republics - and they number 22, ie. approximately a quarter of the total number of subjects of the Russian Federation) is the renewal and development of traditional crafts, which has long been engaged in the titular nations and nationalities living in them.

The aim is to determine the regional factors and features of the restructuring, modernization and upgrading (especially import-substitution model of modernization) of the Russian economy on the basis of the analysis and the study of positive foreign and domestic experience of innovative development of the reproductive systems. We used the methods of comparative statistical analysis, strategic analysis and observations.

Work showed that the implementation of the modernization of great importance also is taking into account regional and sectoral characteristics. For example, in the republics, one of the most important forms of modernization will be a revival of folk art, once developed by the titular nationalities of these republics, which will also contribute to the process of import substitution. In the Udmurt Republic to such fisheries include flax, which are extensively developed in the royal period of development (late XIX - early XX centuries), and in the early stages (20th - 30th years of XX century) of the Soviet regime. Then Udmurtia was part of the three regions, the country's largest producers of flax and its products. Currently, flax is grown in 15 districts of Udmurtia, mainly in the northern part and the area occupied by planting flax, recently up about 15 thousand. Hectares. Since 2007, implemented a national program «Development of flax complex of the Udmurt Republic,» whose activities are aimed at increasing the production of linen products and increase production efficiency in the enterprises of the republic of flaxseed. Significant role can play a district community of consumer cooperatives, which at one time had a significant impact in the course of cultivation of flax.

Society of Consumer could increase production and also its traditional Udmurt folk crafts like beekeeping, forest crafts, seasonal work (tanning mat, mats, sacks, wool dyeing, paper, a linen fabric and yarn). In other republics of Russia a similar situation - they can develop other types of half-forgotten crafts, often called etnoekonomikoy. Bashkirs, for example, traditional crafts were horse breeding and kumysodelanie who recently also vigorously revived. In the Republic of Bashkortostan and the consumers' society could significantly diversify its activities by participating in the development of traditional crafts.

Conclusions. *Thus, the process of modernization of the economy apart from the technological aspect includes ethnic, social, environmental, ethical, aesthetic and other aspects. Development of handicrafts in the titular nations of republics within Russia will contribute to the implementation of effective economic policy of import substitution in the whole country and its regions, as well as the development of import-substitution model of economic modernization of the country as a whole.*

Keywords: *regional features, territorial factors, import substitution model of modernization, traditional crafts in the Russian republics, Udmurtia, stage of growth competitiveness, regional economy.*

Модернизация, техническое перевооружение и прогрессивная структурная перестройка российской экономики на основе использования новейших инновационных технологий (в т.ч. нанотехнологий, биотехнологий и т.п.) являются важнейшими условиями эффективного инновационного развития страны и роста конкурентоспособности отечественной продукции. Все это позволит уменьшить зависимость уровня и темпов социально-экономического развития страны от получаемых доходов вследствие экспорта сырьевых ресурсов и действительно осуществить структурную перестройку отечественной экономики, о необходимости которой говорится уже очень давно. Важно также и то, что в результате этого улучшится имидж России, которую пока еще нередко отождествляют с сырьевым придатком развитого мира. Таким образом, в целом мировой опыт действительно свидетельствует о том, что рост инвестиций в инновационные сферы экономики способствуют ускоренному развитию народно-хозяйственного комплекса страны и повышению среднего уровня жизни населения.

Учитывая, что США, Канада, Япония, страны ЕС в связи с событиями на Украине применяют против России так называемые экономические санкции, что негативно сказывается на темпах роста отечественной экономики, по мнению автора, не любая модель модернизации эффективна в этих условиях хозяйствования. Очевидно, что особенно эффективным вариантом будет являться импортозамещающая модель модернизации, о чем в последнее время неоднократно говорил в своих выступлениях Президент России В.В. Путин. Поскольку процесс модернизации включает множество факторов и направлений, импортозамещение следует рассматривать не только в общем, но и в различных аспектах и отношениях, в том числе и с позиции эффективного развития отдельных отраслей и регионов.

Таким образом, при осуществлении модернизации большое значение имеет также учет региональных и отраслевых особенностей. Так, например, в республиках, которых в РФ насчитывается 22 (т.е. практически четвертая часть всех субъектов РФ), одной из важнейших форм модернизации будет являться возрождение народных промыслов, некогда развиваемых титульными нациями этих республик, что также будет способствовать процессу импортозамещения. В Удмуртской Республике к таким промыслам относится льноводство, которое здесь интенсивно развивалось и в царский период развития страны (конец XIX - начало XX веков), и на первых этапах (20-е – 30-е годы XX века) существования советской власти. В эти периоды времени Удмуртия входила в тройку регионов, являющихся крупнейшими в стране производителями льна и изделий из него.

Лен в условиях Удмуртии является традиционной технической культурой и возделывание его на территории республики началось еще в глубокой древности [2]. В Удмуртии еще в первой половине 19 века широкое развитие имела домашняя промышленность. Женщины пряли, ткали шерстяные ткани и холсты, шили одежду, вязали, вышивали. Крестьянские ткани вывозились за пределы края. В 1837 г. вятский губернатор отмечал, что из льна в уездах выделялось 2,5 млн аршин холста, который отправлялся в Архангельск, где его охотно покупали иностранные торговцы. В середине 19 века из губернии уже вывозилось около 15 млн. аршин, в том числе в Казань для мешков – около 800 тыс. аршин холста. В это же время предпринимались меры по усовершенствованию крестьянского ткачества, в связи с чем палата государственных имуществ выписала самопрялки и усиленно внедряла их среди крестьянок.

После социалистической революции выращивание льна – долгунца в республике продолжилось. В отдельные годы площади под посевами льна достигали 60 тыс. га. В послевоенный период посевные площади под лен в Удмуртии резко сократились. В настоящее время руководством республики ставится задача возрождения льноводства и постепенное доведение его объемов производства до прежних параметров. Для этих целей выделяются определенные финансовые ресурсы, в связи с чем достаточно быстрыми темпами идет возрождение этой отрасли производства.

В настоящее время лен выращивается в 15 районах Удмуртии, в основном в северной ее части и площади, занятые посевом льна, в последнее время составляют около 15 тыс. га. По этому показателю республика находится на втором месте в России после Тверской области, а по сбору льна – на третьем месте. Удельный вес, который занимает Удмуртская Республика, в общей площади посевов льна по России, составляет 12%, а удельный вес валового сбора льноволокна – около 10%. В целом льняной комплекс Удмуртии включает около 45 коллективных и фермерских хозяйств, 2 льносеменоводческие станции и 15 льноперерабатывающих заводов. Общее представление о развитии льняного комплекса региона в последнее время дает представление таблица 1 [4].

Таблица 1. Развитие льняного комплекса в Удмуртской Республике

Показатель	1990г.	2007г.	2008г.	2009г.	2010г.	2011г.	2012г.
Посевные площади, всего, тыс. га,	18,2	12,5	11,4	9,1	10,3	12,6	14,8
Производство льноволокна, всего, т.	5648	5549	5897	5692	5832	5974	6126
Урожайность льноволокна, ц/га	4,1	5,1	6,1	6,7	6,9	7,1	7,4

Из табл.1 видно, что во второй половине двухтысячных годов показатели, характеризующие общую площадь посевов льна в регионе, существенно снизились. Это объясняется рядом причин, в т.ч. мировым финансово-экономическим кризисом 2008-2010 г.г., а также тем обстоятельством, что льнокомбинаты России резко снизили закупочные цены в это время, делая ставку на более дешевое привозное волокно, в основном из Китая. По этой причине у льнозаводов страны в тот период накопились значительные долги перед фермерско-крестьянскими хозяйствами, занимающимися выращиванием льна. Еще одной причиной сложного положения в отрасли явилось неполное финансирование целевой программы из бюджета Удмуртской Республики (около 60% от запланированного). Из местных муниципальных бюджетов вообще было выделено всего лишь около 3-х % от планируемой суммы. Лишь из федерального бюджета деньги были выделены практически в полном объеме.

Для преодоления сложившейся ситуации в регионе в последнее время стали осваивать новые инновационные технологии производства продукции глубокой переработки льна, т.е. конечного продукта, позволяющего перерабатывать волокно, производимое льнозаводами Удмуртии и выпускать востребованную конкурентоспособную на российском и мировом рынках продукцию. С 2007 г. реализуется республиканская программа «Развитие льняного комплекса Удмуртской Республики», мероприятия которой направлены на увеличение производства льняной продукции и повышение эффективности производства на предприятиях льняного комплекса республики [7]. Значительную роль здесь могут сыграть районные общества потребительской кооперации, которые в свое время оказали существенное влияние в процессе культивирования льна.

В результате принятых мер ситуация в льняном комплексе региона стала существенно улучшаться и, начиная с 2010 г., общие площади посевов льна-долгунца в республике стали существенно увеличиваться (см. табл.1). Особенно в Удмуртии есть опыт более глубокой переработки короткого волокна, доля которого составляет здесь около 80% (предприятия первичной переработки льна производят и короткое, и длинное волокно). Так, например, в ОАО «Можгинский льнозавод» выпускается нетканое иглопробивное полотно

(ватин), в ООО «Шарканский льнозавод» и в ООО «Мичуринский льнозавод» Кизнерского района Удмуртии выпускается нетканое иглопрошивное полотно. В ООО «Лен-Сервис» налажено производство крученых изделий: каната, веревки, шпагата.

Возрождение льняной отрасли региона требует комплексного подхода [10]. В связи с диспаритетом цен на промышленные средства производства и сельскохозяйственную продукцию, а также в связи с необходимостью государственной поддержки льняного производства, предполагающего возмещение затрат на приобретение минеральных удобрений и топливно-смазочных материалов, в рамках республиканской комплексно-целевой программы «Развитие льняного комплекса Удмуртской Республики» предоставляется субсидия на производство льна в размере 1200 руб. на тонну льноволокна, а из федерального бюджета дополнительно выделяется еще 3000 руб. субсидии на каждую тонну льноволокна.

Целенаправленное и комплексное решение проблемы программным методом должно привести к выполнению задач о системном развитии льняного комплекса региона, что будет способствовать:

- повышению производственного потенциала, в т.ч. технической и технологической оснащенности предприятий в области льноводства;
- внедрению новых интенсивных технологий возделывания льна с целью дальнейшего увеличения его производства;
- внедрению льноперерабатывающими предприятиями высокопроизводительного, ресурсосберегающего оборудования с целью увеличения выработки и повышения качества льноволокна;
- обеспечению занятости на селе и развитию кадрового потенциала на предприятиях льняного комплекса региона.

Общества потребкооперации могли бы увеличить объемы производства также и таких традиционных для удмуртов народных промыслов, как пчеловодство, лесные промыслы, отхожие промыслы (выделка рогож, циновки, кулей, крашение шерстяных, бумажных, холщевых тканей и пряжи). В других республиках России похожая ситуация – в них можно развивать другие виды полузабытых народных промыслов, нередко называемых этноэкономикой. У башкир, например, традиционными народными промыслами были коневодство и кумысоделие, которые в последнее время также интенсивно возрождаются. В Республике Башкортостан общества потребкооперации также могли бы существенно разнообразить свою деятельность, участвуя в развитии этих традиционных промыслов [6]. Таким образом, процесс модернизации экономики кроме технологического аспекта включает также этнический, социальный, экологический, этический, эстетический и иные аспекты, а развитие народных промыслов у титульных наций республик в составе России будет способствовать реализации экономической политики импортозамещения в целом по стране и ее отдельным регионам, а также развитию импортозамещающей модели модернизации экономики страны.

Однако, несмотря на то, что о необходимости модернизации как основы роста конкурентоспособности российской экономики говорится давно, реальные результаты этого процесса еще очень далеки от требуемых стандартов. Недостаточно высокие темпы этого процесса связаны с рядом факторов, в том числе с ограниченными ресурсами и резервами модернизации [8]. Как известно, для осуществления структурной перестройки и технического перевооружения экономики требуются значительные ресурсы: финансовые, материальные, инновационные, трудовые. Откуда их взять?

Опыт государств, эффективно модернизовавших свою экономику, свидетельствует о том, что нередко важнейшим условием успешной модернизации являются иностранные инвестиции. Так, например, в коммунистический Китай уже не одно десятилетие вкладываются значительные средства из-за рубежа (только из США в общей сложности туда в последнее время поступили десятки млрд долларов). В Чили, реформирующую свою экономику на основе монетарных принципов еще со времен правления генерала Пиночета, также поступили значительные объемы иностранных инвестиций.

В этой связи можно вспомнить о достаточно быстром послевоенном восстановлении разрушенной войной экономики ряда европейских стран вследствие финансовой помощи на основе реализации плана Маршалла. Однако в России, несмотря на предпринимаемые усилия, к сожалению, иностранные инвестиции не сыграли той роли, которую от них ожидали. В условиях мирового финансово-экономического кризиса возможности использования зарубежных инвестиций как одного из важнейших источников осуществления модернизации и структурной перестройки российской экономики еще более сократились, так как значительно уменьшились объемы имеющихся на международном финансовом рынке свободных денежных средств. Кроме того, следует иметь в виду, что использование зарубежных источников как основы модернизации народно-хозяйственного комплекса наряду с очевидными позитивными последствиями имеют и негативные.

Так, например, новые индустриальные страны – Аргентина, Бразилия и Мексика для осуществления индустриализации и технического перевооружения своих экономик преимущественно в 70-е годы XX века осуществили займы огромных финансово-кредитных средств – в итоге каждая страна в общей сложности оказалась должна более 100 млрд долларов, а вместе эти три государства оказались должны развитым странам более 330 млрд долларов. Вследствие этого данные страны на протяжении последних десятилетий являлись крупнейшими в мире должниками (а в недалеком прошлом подобная ситуация имела место и в Южной Корее), из-за чего в них нередко наблюдалась высокая инфляция, значительная девальвация национальной валюты, социально-экономическая и политическая нестабильность.

Для повышения уровня конкурентоспособности продукции и экономической эффективности российской экономики большое значение имеет также разработка теоретических проблем изучения влияния структурной перестройки и технического перевооружения производства на рост его эффективности при рыночных отношениях. В этой связи заметим, что проблемами экономического роста, выявления различных стадий, этапов экономического развития занимались многие крупные отечественные и зарубежные ученые. Наряду с широко известными у нас в стране формационным и цивилизационным подходами за рубежом много внимания уделяется и другим научным концепциям, например процессу движения экономики от аграрной к индустриальной и постиндустриальной стадиям. Одной из самых новых и известных теорий экономического развития, развиваемой, в частности, крупнейшим в мире специалистом в области анализа явления конкурентоспособности продукции Майклом Портером, является следующая.

Экономический рост представляет собой движение в сторону усложнения источников конкурентных преимуществ и укрепления позиций в высокоэффективных отраслях и сегментах народнохозяйственного комплекса. Данный процесс сопровождается быстрым ростом эффективности всей экономики. Уровни экономического развития различных стран можно представить в виде некоторого ряда стадий развития конкуренции. Эти стадии различаются по специфическим источникам достижения конкурентоспособности на мировом рынке, а также по видам и степени развития успешно функционирующих отраслей. Учитывая, что вопросам повышения уровня конкурентоспособности российских предприятий как основе решения экономических, социальных и демографических проблем страны уделяется в настоящее время первостепенное значение, имеет смысл стадии конкурентоспособности рассмотреть подробнее.

Выделяют четыре особые стадии конкурентоспособности национальной экономики, соответствующие четырем основным движущим силам, или стимулам, определяющим ее развитие в отдельные периоды времени:

- 1) факторы производства;
- 2) инвестиции;
- 3) нововведения;
- 4) богатство.

На трех первых стадиях происходит рост конкурентоспособности национальной экономики, что, как правило, сочетается с ростом благосостояния. Четвертая стадия означает постепенное замедление роста и, в конечном счете, спад. В соответствии с данным подходом осуществляют классификацию отдельных стран по уровню конкурентоспособности их индустрии в мировом хозяйстве.

Ни одна страна, по существу, не миновала первую из перечисленных четырех стадий развития экономики, т.е. стадии развития конкурентоспособности на основе факторов производства. В настоящее время на этой стадии находятся почти все развивающиеся страны, а также постсоциалистические страны (в том числе и Россия) [5]. То же самое можно сказать о некоторых странах (Канада, Австралия) с высоким уровнем благосостояния, обладающих значительными природными богатствами.

Поскольку Россия находится в настоящее время на первой стадии, охарактеризуем ее подробнее. На данной стадии практически все национальные отрасли, успешно действующие на мировом рынке, достигают своих преимуществ в конкурентной борьбе почти исключительно благодаря основным факторам производства: природным ресурсам или избыточной и дешевой рабочей силе. Экономика на этой стадии весьма чувствительна к мировым экономическим кризисам и изменению валютных курсов, которые приводят к колебаниям спроса и относительных цен. Она также оказывается чрезвычайно уязвимой в случае потери имеющихся факторов и быстро меняющегося лидерства отраслей (достаточно вспомнить августовский кризис 1998 г.). Как свидетельствует мировой опыт, обладание большими запасами природных ресурсов хотя и может обеспечить высокий доход на душу населения в течение довольно продолжительного периода, однако оно не является достаточным основанием для устойчивого роста эффективности экономики, о необходимости которого в своих выступлениях постоянно упоминает Президент России В.В. Путин. Поэтому лишь немногие страны сумели преодолеть эту первую стадию факторов производства.

На второй стадии конкурентное преимущество экономики базируется на готовности и способности национальных фирм к агрессивному инвестированию. Фирмы вкладывают средства в современное, эффективное оборудование и технологию, которое можно приобрести на мировом рынке. Инвестиции также направляются на покупку лицензий и создание совместных предприятий. Причем, нередко приобретаемые техника и технология на поколения отстают от лучших мировых образцов, так как лидеры международной конкуренции стараются не продавать технику последнего поколения. В послевоенный период на вторую стадию удалось перейти Японии и позже - Южной Корее. В экономике Тайваня, Сингапура, Испании и в меньшей степени Бразилии присутствуют лишь некоторые признаки достижения стадии инвестиций, причем не все страны, развивающиеся в этом направлении, преуспевают [14].

Россия тоже пошла по этому пути, однако пока больших успехов добиться ей не удалось. Приведем некоторые факты. Хотя еще во времена горбачевской перестройки впервые стали создаваться совместные предприятия (СП) на территории нашей страны, в настоящее время в России в сравнительном аспекте создано относительно немного совместных предприятий. Нет и того притока иностранных инвестиций, на который первое время рассчитывали российские теоретики (Егор Гайдар, Евгений Ясин и пр.) в начале затеваемой ими монетарной реформы (в начале 90-х годов прошлого, XX века). И дело не только в сравнительно небольших объемах иностранных инвестиций. Поступающие из-за рубежа инвестиции в

основном вкладываются не в ключевые отрасли экономики (машиностроение, сельское хозяйство, отрасли производственной инфраструктуры) и даже не в отрасли, являющиеся «полюсами» роста, а преимущественно в сырьевые отрасли и пищевые. Важно и то, что процесс привлечения иностранных инвестиций в регионы России осуществляется неравномерно. Зарубежный капитал преимущественно концентрируется в Центральном районе, и, прежде всего в Москве и Московской области, в Западной Сибири и на Дальнем Востоке [13]. В этой связи возникает вопрос, а так ли уж нам надо было выбирать этот вариант развития, тем более что наряду с определенными плюсами ему присущи и существенные недостатки. Прежде всего, это возможная высокая внешняя государственная задолженность России вследствие этого. Особенно очевидны недостатки этого варианта развития в условиях экономических санкций, которые применяются развитые страны Запада в отношении России в настоящее время и действие которых по существу нацелено на ослабление российской экономики в обозримом будущем.

По мнению автора, гораздо эффективнее для России выбрать иной путь - перейти с первой сразу на третью стадию, тем более что такой опыт в мировой практике уже имеется. Хороший пример тому - Италия, где потерпели неудачу все попытки следовать инвестиционной модели развития. В 60-е годы XX века Италия совершила скачок от первой стадии факторов сразу к третьей стадии нововведений. По темпам роста экономики она уступала только Японии [1]. Способность экономики избежать второй стадии инвестирования и, тем не менее, успешно развиваться требует наличия в историческом прошлом страны длительных периодов индустриальной активности, оставивших след в национальной системе образования, производственных навыках и т.п.

Но все это имело место в истории не только Италии, но и России. Достаточно сказать, что только в регионах Урала еще совсем недавно успешно развивались инновационные отрасли. Таким образом, российская экономика, опираясь на основные факторы, через определенный период может непосредственно перейти к третьей стадии нововведений, минуя вторую стадию инвестирования. У нас для этого есть все основания. Действительно, одной из особенностей третьей стадии нововведений является то, что национальные фирмы не только применяют и улучшают иностранную технику и технологию, но и создают новые. Напомним в этой связи, что в России еще в социалистический период было немало отраслей и видов производств, занимающих ведущие позиции в мире по уровню технической оснащенности. Таким образом, Россия по некоторым параметрам уже находится на третьей стадии (здесь нелишне добавить, что рассматриваемая здесь теория о стадиях экономического развития, как и любая другая теория, отражает действительность лишь с некоторой степенью условности - в реальности обычно в экономике любой достаточно развитой страны одновременно можно найти элементы, характерные для различных стадий, поэтому рассматриваемая нами теория применима лишь в целом, при выявлении сущности процесса).

Завершая рассмотрение проблемы о выборе возможных путей дальнейшего развития России, необходимо еще раз констатировать, что естественный, обычный для многих стран вариант перехода от первой стадии факторов ко второй стадии инвестирования у нас, как уже было показано, по большому счету не осуществляется. Главной причиной этого является, скорее всего, боязнь западных бизнесменов вкладывать крупные капиталы в нестабильную российскую экономику. К тому же не следует забывать, что вливания в больших масштабах инвестиций из-за рубежа обычно наряду с позитивными приводят и к негативным последствиям, прежде всего к росту внешней задолженности, бремя которой, как правило, ложится на население. В этой связи более предпочтительным является путь перехода от первой стадии факторов сразу к третьей стадии нововведений, минуя вторую стадию инвестирования (точнее, используя лишь некоторые элементы, присущие этой стадии, т.к. полностью ее «перепрыгнуть» не удастся), тем более что уже похожий скачок России приходилось преодолевать - процесс индустриализации в послереволюционный период, а в настоящее время в России к тому же имеется немало новейших наукоемких производств. От предложенного варианта развития особенно выиграют регионы с традиционно высоким наукоемким потенциалом. Особенно это актуально, как уже отмечалось нами, в настоящее время в связи с действием экономических санкций против России.

Как бы то ни было, в Россию вряд ли в обозримом будущем из-за рубежа потекут значительные инвестиции. Еще меньше надежды на то, что в страну придут качественные инвестиции в виде новых технологий и инноваций – известно, что многие ведущие страны и, прежде всего, США, опасаясь усиления России, препятствуют проникновению в нее инвестиций инновационного характера. Сказанное, однако, вовсе не означает, что вообще следует отказаться от зарубежных инвестиций – разумеется, нет, но, во-первых, всегда следует учитывать их эффективность и инновационную новизну и, во-вторых, основную ставку в любом случае придется делать на внутренние резервы и источники. Следует добавить, что в отечественной истории известны случаи осуществления технического перевооружения экономики на основе преимущественно собственных источников – это всесоюзные сталинские лотереи и выпуски облигационных займов, а также индустриализация советской экономики 30-х годов XX века, осуществленная в значительной мере за счет перекачки финансовых ресурсов из сельского хозяйства в промышленность [3].

В настоящее время внутренние ресурсы для осуществления модернизации российской экономики следует искать, по мнению автора, в большем использовании получаемых доходов в сырьевых секторах на общеэкономические цели за счет увеличения рентных платежей, во введении прогрессивной шкалы налогообложения на доходы, во всемерной экономии государственных средств, а также в более активном

привлечении в реальные сектора экономики финансовых ресурсов, имеющихся у населения. Все это потребует радикального изменения системы хозяйственного права, налогообложения, а также введения усиленного государственного регулирования общественного развития. Очень важно также увеличить государственное финансирование фундаментальных и прикладных научных исследований, а также опытно-конструкторских разработок (следует учитывать, что наукоемкие технологии и производства, также как и вся сфера НТП, постоянно дорожают, что является объективной мировой тенденцией).

В этой связи нелишним будет напомнить и о том, что ведущие в технологическом плане современные государства, такие как Япония и Южная Корея, еще в середине XX века были весьма отсталыми (южнокорейская экономика вообще была разрушена после окончания корейской войны и раздела единой Кореи на два государства – Северной и Южной Кореи, а ВВП Японии 1950 году было меньше ВВП США более чем в 30 раз, тогда как уже в середине 80-х годов отставание было всего в 2 раза). Успехи и Японии, и Южной Кореи (начиная с 80-х годов XX века эта страна демонстрировала самые высокие темпы роста ВВП в мире) в значительной мере связаны с высокой нормой накопления капитала, особенно начиная с 60-х годов (эта норма достигала 25 % от объема национального дохода, что очень много).

Такая высокая норма накопления капитала в значительной мере была обусловлена политикой всемерной экономии, которая проводилась правительствами этих стран в тот период времени. Подобный вариант хозяйственной политики следует проводить и в России в настоящее время (к сожалению это не вяжется с той гламурной роскошью, которую демонстрируют наши бизнесмены, особенно олигархи – напомним, что, несмотря на финансово-экономические проблемы, число долларовых миллиардеров в России увеличилось почти вдвое).

Рост нормы накопления капитала, необходимой для осуществления модернизации и технического перевооружения российской экономики, можно достигнуть также и путем создания разветвленной системы государственного стимулирования системы НИОКР, в том числе на основе введения на предприятиях обязательных нормативов внедрения новых и новейших технологий (напомним, что в последнее время коэффициенты выбытия и обновления основных фондов существенно снизились по сравнению с социалистическим периодом) [9].

При определении факторов и условий осуществления модернизации следует учесть ее многовариантный характер. Так, варианты технического перевооружения экономики прежде всего могут отличаться сроком, временем реализации. В этой связи можно вспомнить разные варианты технического перевооружения, связанные с процессом индустриализации. Как известно, выделяют три варианта индустриализации: 1) когда ставка делается на развитие легкой и пищевой промышленности (так называемый капиталистический вариант индустриализации); 2) ставка делается на развитие тяжелой промышленности (социалистический вариант индустриализации); 3) вариант индустриализации, когда нет четкой направленности на развитие какой-то одной группы отраслей промышленности. Как правило, ставка на капиталистический вариант индустриализации приводит к более длинному сроку технического перевооружения экономики по сравнению с социалистическим вариантом индустриализации. Кроме выделения разновидностей индустриализации, связанных с внутренними факторами, выделяют два типа – экспортоориентированный и импортозамещающий варианты индустриализации, связанные с внешними факторами. Импортозамещающая модель модернизации, которую нередко называют также неоиндустриализацией, особенно актуальна в России в настоящее время в связи с введенными экономическими санкциями со стороны западных развитых государств [12].

В России также можно предложить рассмотреть разные варианты модернизации экономики. В виде двух крайних вариантов предлагаются следующие: от ставки на высокие технологии и преимущественное инвестирование в наукоемкие производства, прежде всего на основе ВПК, до другого сценария, где акцент делается на первоочередное развитие гражданских отраслей, потребительского сектора, ресурсосберегающих технологий преимущественно традиционного типа. В последнем случае развитие потребительского сектора становится мощным стимулятором для развития инвестиционного сектора, однако этот путь более длительный с точки зрения вхождения в постиндустриальную эпоху. На наш взгляд, в России должен быть реализован некий средний вариант в виде своеобразной смеси элементов этих двух крайних вариантов модернизации, то есть в виде рационального сочетания элементов разных технологических укладов.

Выбор того или иного варианта модернизации экономики зависит от многих факторов: потенциала страны, степени его технологического развития, внешнеэкономической ситуации, в том числе действия экономических санкций против России в настоящее время и многих других. Так, вспомним, что в связи со сложной внешнеполитической ситуацией, сложившейся в 30-е годы XX века, в СССР как необходимый и единственно возможный в то тяжелое время был выбран ускоренный вариант индустриализации, когда ставка была сделана на преимущественное развитие тяжелой промышленности и ВПК.

Учитывая, что в настоящее время Россия относится к группе так называемых «догоняющих» стран отечественным предприятиям, по мнению автора, также целесообразно выбрать модель модернизации со сравнительно небольшим сроком ее осуществления, так как в противном случае развитые страны в своем технико-экономическом развитии снова уйдут далеко вперед, а Россия вновь окажется на периферии развитого мира. Причем поскольку особых инвестиций из-за рубежа в ближайшее время ждать не приходится, ставку придется сделать преимущественно на внутренние резервы и факторы. В этих условиях

сырьевой сектор должен сыграть роль точек роста, ядра [11], локомотива развития всей российской экономики (в противном случае мы рискуем получить очередное – после Венесуэлы и Нигерии теперь уже российское «нефтяное проклятие», когда полученные от нефтяного бизнеса доходы просто проедаются, причем преимущественно классом имущих).

Для этого периода характерно действие так называемого структурного парадокса, так как улучшение отраслевой структуры экономики в будущем можно будет достигнуть лишь при временном ухудшении ее в настоящее время в связи с неизбежным увеличением доли ВВП, приходящейся на добывающие отрасли и производства. При этом ставка должна быть сделана на жесткие меры государственного регулирования экономики, ибо классические либеральные методы монетарного типа в условиях «догоняющей» экономики еще более отдаляют в целом уровень развития российского НТП от мирового уровня.

Выбору оптимальной модели модернизации российской экономики может также помочь разработка общей теории модернизации экономики, в которой на основе изучения международного и отечественного опыта осуществления технического перевооружения и структурной перестройки экономики будут выявлены типы и модели модернизации, предложены подходы к классификации различных инноваций (в частности, помимо всего прочего, на наш взгляд целесообразно выделять также инновации экстенсивного и интенсивного типа [6]), а также определены условия, особенности и факторы выбора оптимальной модели модернизации в разных странах. В частности, ретроспективный анализ развития российской экономики свидетельствует о том, что крупные реформы, проводимые в стране (реформы Петра I, реформы Александра I и Александра II, Столыпинская реформа, периоды социалистической индустриализации и коллективизации страны), завершались позитивным образом лишь при условии их поддержки не только «снизу», но и «сверху». В настоящее время руководство страны прекрасно понимает, что без реализации серьезных экономических реформ, целью которых является модернизация экономики (особенно ее импортозамещающая модель) просто не обойтись. По существу с этим связана проблема выживания России как великого государства. Все это также следует учесть при разработке общей теории модернизации экономики. Скорейшее развитие основных положений и закономерностей общей теории модернизации позволит создать методологическую основу для разработки эффективного варианта технического перевооружения и структурной перестройки отечественной экономики.

Список использованных источников

1. Государственное финансирование научно-технического прогресса в развитых капиталистических странах/ А.В. Жемчужникова, А.В. Толкушкин, И.А. Кравченко и др.: монография. М.: Финансы и статистика, 1989. 239 с.
2. Гришкина М.В. История Удмуртии. Первая половина XIX века: учебник. Ижевск: Удмуртия, 2010. 80 с.
3. Засухин А.Т. Интенсификация производства: монография. М.: Экономика, 1975. 183 с.
4. Капитонова О.А. Экология Удмуртской республики: учебное пособие. Ижевск: Изд-во «Удмуртский университет», 2013. 381 с.
5. Павлов К.В. Интенсификация экономики в условиях неопределенности рыночной среды: монография. М.: Магистр, 2007. 271 с.
6. Павлов К.В. Модернизация и инновационное развитие экономики на разных уровнях управленческой иерархии: монография. Ижевск: Институт компьютерных исследований, 2014. 344 с.
7. Павлов К.В. Особенности модернизации старопромышленных регионов // Национальные интересы: приоритеты и безопасность. 2014. №28. С. 11-24.
8. Павлов К.В. Патоконституты, патоконституционализм и модернизация российской экономики // Проблемы теории и практики управления. 2013. №7. С. 126-134.
9. Павлов К.В. Патологические процессы в экономике: монография. М.: Магистр, 2009. 461 с.
10. Павлов К.В. Старопромышленные регионы: социально-экономические и экологические особенности функционирования и развития: монография. Ижевск: Институт компьютерных исследований, 2014. 344 с.
11. Павлов К.В. Ядро экономических систем и эффективная хозяйственная политика: монография. М.: Магистр, 2009. 191 с.
12. Прокофьев К.Ю. Инновационный потенциал региона: сущность, структура // Региональная экономика: теория и практика. 2013. №30. С. 12-19.
13. Строева О.А. Развитие инновационной деятельности в регионе: теория, методология и практика: монография. Тамбов: ТГУ, 2013. 142 с.
14. Халевинская Е.Д. Мировая экономика и международные экономические отношения: учебник. М.: Экономистъ, 2004. 303 с.

References

1. Public funding of scientific and technical progress in the developed capitalist countries / A.V. Zhemchuzhnikova, A.V. Tolkushkin, I.A. Kravchenko et al.: monograph. M.: Finance and Statistics, 1989. 239 p.
2. Grishkina M.V. History of Udmurtia. The first half of the nineteenth century: the textbook. Izhevsk, Udmurtia, 2010. 80 p.
3. Zasukhin A.T. Intensification of production: monograph. M.: Economics, 1975. 183 p.

4. Kapitonova O.A. *Ecology of the Udmurt Republic: a tutorial*. Izhevsk: Publishing house «Udmurtia State University», 2013. 381 p.
5. Pavlov K.V. *Intensification of the economy in the face of uncertainty of the market environment: monograph*. M.: Master, 2007. 271 p.
6. Pavlov K.V. *Modernization and innovative development of the economy at different levels of the management hierarchy: monograph*. Izhevsk: Institute of Computer Science, 2014. 344 p.
7. Pavlov K.V. *Features modernization of old industrial regions // National interests: priorities and safety*. 2014. №28. P. 11-24.
8. Pavlov K.V. *Patoinstituty, patoinstitutsionalizm and modernization of the Russian economy // Problems of the theory and practice of management*. 2013. №7. P. 126-134.
9. Pavlov K.V. *Pathological processes in the economy: a monograph*. M.: Master, 2009. 461 p.
10. Pavlov K.V. *Old industrial regions: the socio-economic and environmental characteristics of the operation and development: a monograph*. Izhevsk: Institute of Computer Science, 2014. 344 p.
11. Pavlov K.V. *The core of economic systems and the efficiency of economic policy: a monograph*. M.: Master, 2009. 191 p.
12. Prokofiev K.Y. *The innovative potential of the region: the nature, structure // Regional economy: theory and practice*. 2013. №30. P. 12-19.
13. Stroeveva O.A. *Development of innovative activity in the region: the theory, methodology and practice: a monograph*. Tambov: TSU, 2013. 142 p.
14. Khalevinski E.D. *The world economy and international economic relations: the textbook*. M.: Economist, 2004. 303 p.

ДАНІ ПРО АВТОРА

Павлов Костянтин Вікторович, доктор економічних наук, професор, зав. кафедрою економіки і управління, Камський інститут гуманітарних та інженерних технологій, 426003, Росія, м. Іжевськ, вул. Вадима Сівкова, буд. 12А
e-mail: kvp_ruk@mail.ru

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Павлов Константин Викторович, доктор экономических наук, профессор, зав. кафедрой экономики и управления, Камский институт гуманитарных и инженерных технологий, 426003, Россия, г. Ижевск, ул. Вадима Сивкова, д. 12А
e-mail: kvp_ruk@mail.ru

DATA ABOUT THE AUTHOR

Pavlov K.V., doctor of economic sciences, professor, head. Department of Economics and Management, Institute of Humanitarian Kamsky and engineering technologies. Izhevsk, Udmurt Republic, Russian Federation
e-mail: kvp_ruk@mail.ru

УДК 658.7

НАЦІОНАЛЬНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ МОЛОЧНОГО ВИРОБНИЦТВА**Семененко О.Г.**

Метою роботи є аналіз стану виробництва молока в Україні, причин і наслідків кризових явищ у галузі, оцінка стратегічних напрямів розвитку.

Методи, що були використані в процесі дослідження. Застосовано системний підхід та методології економічного, статистичного та економіко-математичного аналізу для вивчення тенденцій основних факторів, що впливають на конкурентоспроможність та потенціал галузі.

Результати роботи. Для стабільного економічного зростання галузі молочного виробництва та забезпечення населення молочною продукцією необхідно постійно здійснювати заходи з підвищення ефективності виробництва, покращення якості продукції і зниження її собівартості. За останні роки в молокопродуктовому підкомплексі намітилися позитивні зрушення, але кризові явища змусили підприємства та науковців більш відповідально підходити до визначення напрямів та методів підвищення ефективності виробництва, в тому числі в галузі молочного скотарства. З одного боку стратегічні цілі залишилися тим самими, а з іншого, дійсність вимагає знаходження нових більш адекватних дій, що до стабілізації та розвитку молочного виробництва.

Висновки. Розбудова конкурентоспроможного, стабільного й прогнозованого у тенденціях розвитку молочного скотарства стає можливим лише за умов: інтенсифікації виробництва,

підвищення якості продукції, зменшення на внутрішньому ринку кількості зарубіжних виробників і виходу на нові ринки збуту. З урахуванням постійного скорочення поголів'я корів, а також розширення можливостей експорту у країни Євросоюзу галузь потребує нагального вирішення наступних задач: концентрації виробництва молока, через утворення молочно-сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, заохочення власників корів до створення міні-ферм, фінансове стимулювання підвищення якості молока, встановлення «справедливої» ціни закупівель, підвищення продуктивності молочного стада у всіх категоріях господарств, його раціонального використання, зміцнення племінної бази.

Ключові слова. молочне скотарство, продуктивність, рентабельність, собівартість, якість виробництва молока-сировини, ціна закупівель, стратегії розвитку та стабілізації.

НАЦИОНАЛЬНЫЕ ТЕНДЕНЦИИ И СТРАТЕГИИ РАЗВИТИЯ МОЛОЧНОГО ПРОИЗВОДСТВА

Семененко Е.Г.

Целью работы является анализ состояния производства молока в Украине, причин и последствий кризисных явлений в отрасли, оценка стратегических направлений развития.

Методы, которые были использованы в процессе исследования. Применен системный подход и методологии экономического, статистического и экономико-математического анализа для изучения тенденций основных факторов, влияющих на конкурентоспособность и потенциал отрасли.

Результаты работы. Для стабильного экономического роста отрасли молочного скотоводства и обеспечения населения молочной продукцией необходимо постоянно осуществлять мероприятия по повышению эффективности производства, улучшению качества продукции и снижению ее себестоимости. За последние годы в молокопродуктовом подкомплексе наметились положительные сдвиги, но кризисные явления заставил предприятия и ученых более ответственно подходить к определению направлений и методов повышения эффективности производств, в том числе в области молочного скотоводства. С одной стороны стратегические цели остались тем же, а с другой, действительность требует новых, более взвешенных мер по стабилизации и по развитию молочного рынка.

Выводы. Развитие конкурентоспособного, устойчивого и прогнозируемого в тенденциях развития молочного скотоводства становится возможным лишь при условиях: интенсификации производства, повышения качества продукции, уменьшения на внутреннем рынке количества зарубежных производителей и выхода на новые рынки сбыта. С учетом постоянного сокращения поголовья коров, а также расширения возможностей экспорта в страны Евросоюза, отрасль требует неотложного решения следующих задач: концентрации производства молока, через создание молочных сельскохозяйственных обслуживающих кооперативов, поощрение владельцев коров к созданию мини-ферм, финансового стимулирования повышения качества молока, установления «справедливой» цены закупок, повышения продуктивности молочного стада во всех категориях хозяйств, его рационального использования, укрепления племенной базы.

Ключевые слова. молочное скотоводство, производительность, рентабельность, себестоимость, качество производства молока-сырья, цена закупок, стратегии развития и стабилизации.

NATIONAL DEVELOPMENT STRATEGIES AND TRENDS MILK PRODUCTION

Semenenko O.G.

The aim is to analyze the state of milk production in Ukraine, the causes and consequences of the crisis in the industry, assessment of strategic directions of development.

Methods that have been used in the study. System approach and methodology of economic, statistical, economic and mathematical analysis to study the trends of the main factors affecting the competitiveness and potential of the industry.

Results work. For sustainable economic growth dairy industry and provide the population of the dairy products must constantly take measures to improve production efficiency, improve product quality and reduce its cost.

In recent years, in milk- grocery subcomplex have been the positive moves, but the crisis forced the company and scientists more responsible to approach to the determination trends and techniques to determine trends and techniques to enhance production efficiency, including in dairy cattle. On the one hand the strategic objectives remain the same, but on the other, the reality requires a new, weighted measures to stabilize and develop the dairy market.

Conclusions. Building the dairy farming of competitive, sustainable and predictable in the development trends possible only on the condition: intensification of production, improvement product quality, reduction in the number of domestic and entering new markets

Given the constant reduction in the number of cows and expanded export opportunities in EU countries industry requires urgent solution of the following tasks: of concentration of milk production, due to the formation agricultural service cooperatives, of encourage of the owners of cows to create a mini-farms, of financial incentives to improve the quality of milk, of establishment of a «fair» price of purchases, increasing the productivity of dairy cattle in all categories of farms, strengthen tribal base.

Keywords. dairy cattle, productivity, profitability, cost, quality of production of raw milk, the price of the procurement, strategy development and stabilization.

Виклад основного матеріалу. Молочна галузь - одна з вагомих підсистем агропромислового комплексу країни. Основу її складають підприємства взаємозалежних структурних підрозділів: тваринницького та молокопереробного підкомплексу, а також підприємства харчової промисловості, що виготовляють окремі види молочної продукції.

За період 1990-2015 рр. діяльність молокопереробних підприємств визначається рядом кризових тенденцій, пов'язаних, насамперед, із наростаючим дефіцитом сировини, зростанням цін на молочну продукцію при одночасному зниженні платоспроможного попиту населення, формуванням несприятливої кон'юнктури світового ринку молокопродуктів та змінами в політиці державної підтримки галузі.

Ефективний розвиток молокопереробної галузі безпосередньо залежить від стану молочного скотарства, у якому, на жаль, за останні роки спостерігаються негативні тенденції. За статистичними даними в останні 25 років існує стійка тенденція до зменшення обсягу валового виробництва молока усіма категоріями господарств [10], в середньому на 440 тис. т. За 2014-2015 роки рівень виробництва молока на душу населення скоротився на 5,7 %.

Фонд споживання на душу населення у 2014 році досяг рівня 2007 року. У 2015 році він був найменший за останні 10 років і порівняно з 2005 р. знизився на 15,3% (210,3 кг на душу населення). Найгірші показники були тільки у 2010 та 2011 роках. Взагалі, за усіма показниками балансу попиту та пропозиції у 2015 році суттєво погіршилися показники балансу 2014 року, крім показника експорту, що зріс на 20,6%. (табл.1).

Таблиця 1. Баланс попиту та пропозиції на ринку виробництва молока за 2005-2015 рр., тис. т

Показники	Роки										
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Виробництво	13714	13287	12262	11761	11610	11249	11086	11378	11488	11277	10682
Зміна запасів на кінець року	174	27	72	78	230	11	9	90	12,8	46,5	0
Імпорт	112	150	199	234	455	273	257	410	541	337	77
Всього ресурсів	13799	13263	12533	12073	11835	11533	11350	11878	12042	11614	10759
Експорт	1901	950	939	1140	919	956	964	820	767	504	608
Витрачено на корми	1270	1326	1141	1038	1126	1099	1020	1072	1270	1370	1150
Втрати	3	7	5	5	10	8	5	9	0	72	0
Фонд споживання	10625	10980	10448	9890	9780	9470	9363	9797	10005	9668	9001
у розрахунку на 1 особу, кг	225,6	234,7	224,6	213,8	212,4	206,4	204,9	214,6	219,6	222,8	210,3

Джерело: статистичні дані [9,14]

Очікується, що середньорічне споживання молока та молочних продуктів у 2016 році буде на рівні 2015 року – 210,5 кг на душу населення.

Рівень виробництва відобразився на збільшенні в рази обсягів імпорту молока у 2012 - 2013 роках (Табл.1). Навіть у 2014 році обсяг імпорту був значним, на рівні 3% від обсягу виробництва. У 2015 році цей показник зменшився в 4 рази і склав лише 1 % від загального обсягу виробництва. У загальній структурі імпорту більша частина припадала на країни СНД, 36,2% – на ринки Азії і 15,5% – на африканський регіон.

Обсяг експортованого молока за останні п'ять років зменшувався в середньому на 150 тис. тон щорічно. Сальдо імпорту-експорту поступово зменшувалося і в 2014 році досягло найменшого значення з 2000 по 2014 рр. (Табл. 1). Причинами зниження є заборона поставок молочної продукції в Росію і складності доставки товару в Казахстан та інші країни Середньої Азії через обмеження транзиту по території Росії. [1]

Асоціація виробників молока України (АВМ) у 2016 р. прогнозує зменшення виробництва молока на 0,5-1,5%. Це буде відбуватися, перш за все, у господарствах, які є неефективними. Тобто, це підприємства, які мають на сьогоднішній день надої менше 6 тис. кг на одну корову в рік. Крім того, у поточному році також прогнозується скорочення у межах 20% експорту та імпорту молочної продукції, що обумовлено запровадженнями торговельними обмеженнями та значним здешевленням гривні [8].

Аналіз структури основних показників виробництва молока-сировини в попередні роки показує (табл. 2) наступне.

За 10 років поголів'я корів у всіх категоріях господарств знизилася від 3,6 млн. голів у 2005 р. до 2,17 млн. гол. - в 2015 р. [3, 9]. Ці зміни відбулися переважно за рахунок зменшення чисельності поголів'я молочного стада в сільськогосподарських підприємствах на 5,6% і в господарствах населення на 5,3% щорічно.

Показники продуктивності корів мали стійку тенденцію до збільшення, хоча темп скорочення поголів'я та темп нарощування продуктивності корів різний.

Коефіцієнт випередження за десять років в господарствах населення був меншим ніж в сільськогосподарських підприємствах, крім 2009 та 2011 років, (табл. 3).

Таблиця 2. Динаміка показників виробництва молока-сировини з 2004 по 2015 рр.

Показники	Роки									
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Поголів'я корів, тис. гол.	3346,7	3095,9	2856,0	2736,5	2631,2	2582,2	2554,3	2414,3	2262,7	2172,3
темپ зростання, % до попереднього року	92,1	93	92,5	92,3	95,8	96,2	98,1	98,9	94,5	93,7
у тому числі в:										
сільськогосподарських підприємств	764	678,6	624,3	604,6	589,1	583,7	575,2	565,4	529,2	504,3
темп зростання, % до попереднього року	88,2013	88,822	92,0	96,8	97,4	99,1	98,5	98,3	93,6	95,3
господарствах населення	2582,7	2462	2232,0	2131,9	2042,1	1998,5	1979,1	1943,4	1733,5	1668
темп зростання, % до попереднього року	93,3	95,3	95,3	90,7	95,5	95,8	97,9	99,0	98,2	89,2
Продуктивність корів, кг	3652	3602,7	4118,0	4242,3	4275,0	4293,2	4454,3	4758,4	4920,1	4917,6
темп зростання, % до попереднього року	104,7	98,6	114,3	103,0	100,8	100,4	103,8	106,8	103,4	99,9
у тому числі в:										
сільськогосподарських підприємств	3212	3162,4	3353,3	3417,8	3889,5	3861,4	3904,7	4047,9	5002,8	5290,1
темп зростання, % до попереднього року	107,7	98,4	106,0	101,9	113,8	99,3	101,1	103,7	123,6	105,7
господарствах населення	4194,4	4163	4331,3	4476,1	4386,0	4423,1	4614,0	4733,7	4894,9	4804,9
темп зростання, % до попереднього року	104,3	99,2	104,0	103,3	98,0	100,8	104,3	102,6	103,4	98,2
Обсяг виробництва, тис.т	13287	12262	11761	11609,0	11248,5	11086,0	11377,6	11488	11132	10682
темп зростання, % до попереднього року	96,1	92,8	95,9	98,7	96,9	98,6	102,6	101,0	96,9	96,0
у тому числі в:										
сільськогосподарських підприємств	2454	2005,9	2093,5	2066,4	2291,3	2253,9	2246,0	2288,7	2647,5	2667,8
темп зростання, % до попереднього року	95	88	104,4	98,7	110,9	98,4	99,6	101,9	115,7	100,8
господарствах населення	10832	10248	9667,5	9542,6	8956,7	8839,6	9131,6	9199,5	8485,3	8014,6
темп зростання, % до попереднього року	97,3	93,8	94,3	98,7	93,9	98,7	103,3	100,7	92,2	94,5

Джерело: статистичні дані [3,9,14]

Таблиця 3. Темп випередження зростання продуктивності корів від їх кількості по категоріям господарств в 2007-2015 рр.

Коефіцієнти випередження	Роки										середнє
	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015		
Коефіцієнт випередження зростання продуктивності корів порівняно з їх чисельністю	1,06	1,24	1,12	1,05	1,04	1,06	1,08	1,09	1,07	1,09	
в тому числі в:											
Сільськогосподарських підприємствах	1,11	1,15	1,05	1,17	1,00	1,03	1,05	1,32	1,11	1,11	
господарствах населення	1,04	1,09	1,14	1,03	1,05	1,07	1,04	1,05	1,10	1,06	

Розраховано на основі статистичних даних Державної служби статистики України [9]

В середньому, продуктивність корів у всіх категоріях господарств за 10 років збільшилась на 4,1%, за рахунок середньорічного темпу зростання продуктивності в сільськогосподарських підприємствах на 6,7% і в господарствах населення на 2,9% в період з 2005 по 2014 рр.

За десять років спостерігалася наступна тенденція у всіх категоріях господарств: при збільшенні продуктивності корів на 1% їх чисельність зменшувалася на 9%. Для сільськогосподарських підприємств еластичність чисельності корів дорівнювала – 11%, тобто, при збільшенні продуктивності корів на 1% чисельність поголів'я в сільськогосподарських підприємствах зменшувалася на 11%. В господарствах населення при збільшенні продуктивності корів на 1% їх чисельність зменшувалася на 6%.

Досліджуючи динаміку обсягів виробництва молока за різними методиками, що найбільше відповідають нестабільності ринку молока, ми отримали наступні результати прогнозування обсягів виробництва (Табл. 4).

Таблиця 4. Прогноз обсягів виробництва молока на душу населення на 2016-2025 роки, кг на рік

Методи прогнозування	Обсяги виробництва молока, в розрахунку на 1 особу, кг									
	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025
Ковзної середньої	243,2	234,8	228,5	224,1	220,5	217,3	215,4	214,3	212,7	209,2
Експоненціального згладжування	255,8	273,9	291,0	284,9	287,7	289,9	283,5	263,9	254,1	251,7
Функції Тенденція	273,9	291,0	284,9	287,7	289,9	283,5	263,9	254,1	251,7	245,1
Регресійного аналізу (лінійна регресія)	291,0	284,9	287,7	289,9	283,5	263,9	254,1	251,7	245,1	242,3

Розраховано на основі статистичних даних Державної служби статистики України [9]

Враховуючи стандартну помилку прогнозу, результати дисперсійного та кореляційного аналізу, найбільш вірогідними прогнозами валового виробництва молока в 2025 році є прогноз отриманий на основі методів ковзної середньої (відповідно 209,2 кг на душу населення). З ймовірністю 0,95% можна стверджувати, що обсяг виробленого молока у всіх категорій господарств в 2016 році за песимістичним прогнозом складатиме $10355,57 \pm 20,6$ тис. т., а за оптимістичним прогнозом $10395,06 \pm 12,88$. Це означає, що за найбільш оптимістичними прогнозами загальний валовий збір молока в 2016 році зменшиться на 3,1%.

За нашими розрахунками, для мінімального підвищення конкурентоспроможності виробників молока-сировини необхідно збільшити поголів'я корів у всіх категоріях господарств в середньому на 3%, а продуктивність на 9%. При цьому, кращі перспективи для впровадження плану підвищення валового виробництва мають сільськогосподарські підприємства.

Головною стратегією розвитку підприємств сільського господарства повинен стати процес глобалізації, індустріалізації, впровадження нових технологій виробництва та управління на основі реальної довгострокової програми стабілізації на ринку молока [4].

Однак на жаль, одна з головних проблем на сьогоднішній день, яка заважає молочній галузі розвиватися – проблема загальнодержавного порядку. Це фінансова нестабільність, відсутність ринку землі, власності, недосконалість законодавчої бази, неефективність рішень що до оптимального розміщення молочного скотарства, податковий тиск.

При скасуванні спеціального режиму оподаткування ПДВ, на тлі зростання податкового тиску, поточні негативні тенденції скорочення капіталовкладень в сільське господарство будуть тільки прискорюватися, що може призвести не тільки до ослаблення експортних позицій України на зовнішніх ринках, а створить цілком реальні загрози для продовольчої безпеки держави за окремими видами продукції, насамперед, продукції тваринництва [2]. У 2016-2017 рр. молочні підприємства будуть змушені продовжити підвищувати ціни у зв'язку з несприятливими податковими нововведеннями, які передбачають урізання пільг з податку на додану вартість.

За попередніми оцінками закупівельна ціна на молоко сировину у 2016 році досягне рівня Європи – 0,23-0,25 дол. за літр. Це збільшить ціну 2015 року майже на 30%. Останнє відобразиться на обсягах закупівель переробних підприємств, на зменшенні виробництва молочної продукції, так як рівень збільшення доходів населення та індексація значно відстають від динаміки цін виробництва сировини [6].

Річна потужність молокопереробних підприємств України – майже 18 млн. т. молока у рік, але на промислову переробку припадає лише 39,7% виробленої в Україні сировини [6].

Частка обсягів заготівлі молока від господарств населення залишається значною і цей факт не покращує загальні якісні показники молока-сировини.

В період з 2014 по 2015 рр. обсяг молока-сировини вищого ґатунку, виробленого сільськогосподарськими підприємствами зменшився на 1,4% а першого ґатунку – збільшився на та 1,9% відповідно. В господарствах населення частка молока-сировини вищого ґатунку практично відсутня, частка молока першого ґатунку збільшилася з 8,8% у 2014 році до 11,8% у 2015 році.

Як свідчить світовий досвід, розвиток молочної галузі безпосередньо пов'язаний з виробництвом молока у великих фермерських господарствах. В Україні спостерігається зростання частки приватного сектора у виробництві молока-сировини. Існуючий перерозподіл виробництва молока між різними категоріями господарств створив передумови до незначного загострення конкуренції між виробниками молока з низьким рівнем інтенсивності. Так, на ринку молочної сировини фактичними монополістами упродовж 2000-2015 рр. виступають невеликі господарства та приватні подвір'я. У 2010 році частка приватного сектору у загальному обсязі виробництва молока становила 80%, у 2011 – 79,7%, у 2012 – 60,3%, у 2013 – 80,7%, у 2014 – 76,2%, у 2015 – 75,0% (у 1990 р. – 24,1%, 2000 р. – 70,9%, 2005 р. – 81 %, 2009 р. – 80,7%).

Така тенденція свідчить, перш за все, про кризу в молочному тваринництві яка створює проблеми для розвитку молочної галузі, оскільки виникає питання забезпечення переробних підприємств якісною сировиною.

Збільшення в сировинних зонах переробної промисловості кількості великих молокоспеціалізованих підприємств також суттєво підіймає потенціал підприємств виробничої та переробної галузей. Але й концентрація в окремих регіонах достатньої кількості менших сільськогосподарських підприємств, з рівнем спеціалізації в молочному скотарстві більше ніж 60%, також є значним резервом цього потенціалу.

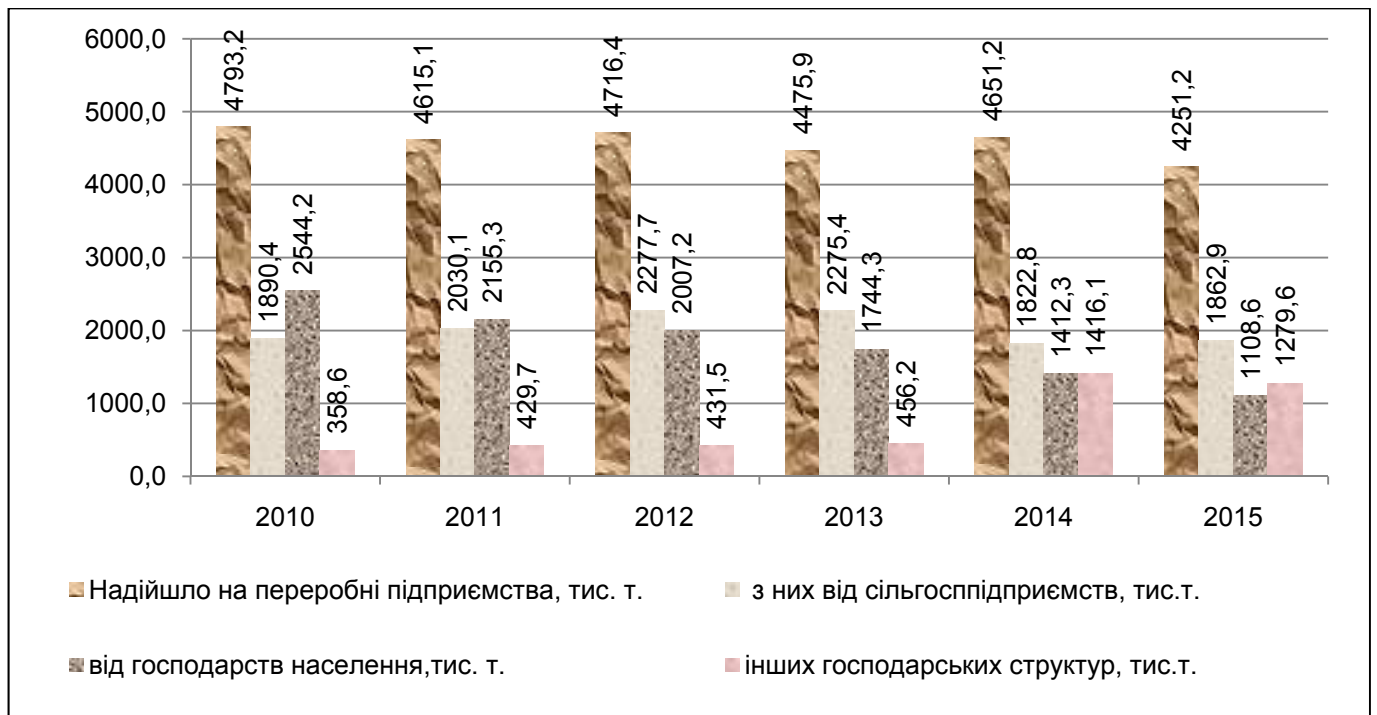

Рисунок 2. Динаміка продажу молока переробним підприємствам усіма каналами розподілу у 2010-2015 рр., тис.т. [5, 6]

Структура витрат в виробничій собівартості молока в сільськогосподарських підприємствах в останні 2 роки мала наступний вигляд (Рис. 3).

Більша частина витрат в досліджуваній період припадала на корми і вона на 9% вища за норму, це зумовлено, в першу чергу, нераціональним використанням цього ресурсу [4, С. 41]. Збільшення тарифів на послуги, електроенергію, паливно-мастильні матеріали у 2010-2014 рр. (порівняно з 2000 роком) збільшило 2 рази частка цих статей в собівартості молока виробництва у 2015 році. Якщо порівняти ці цифри з прийнятими нормами витрат на виробництво 1 ц молока в США, то вони значно нижче, ніж в українських сільськогосподарських підприємствах. При цьому рівень амортизаційних відрахувань в 2,4 рази більший за рахунок постійного оновлення техніки і використання методу прискореної амортизації (Рис. 3).

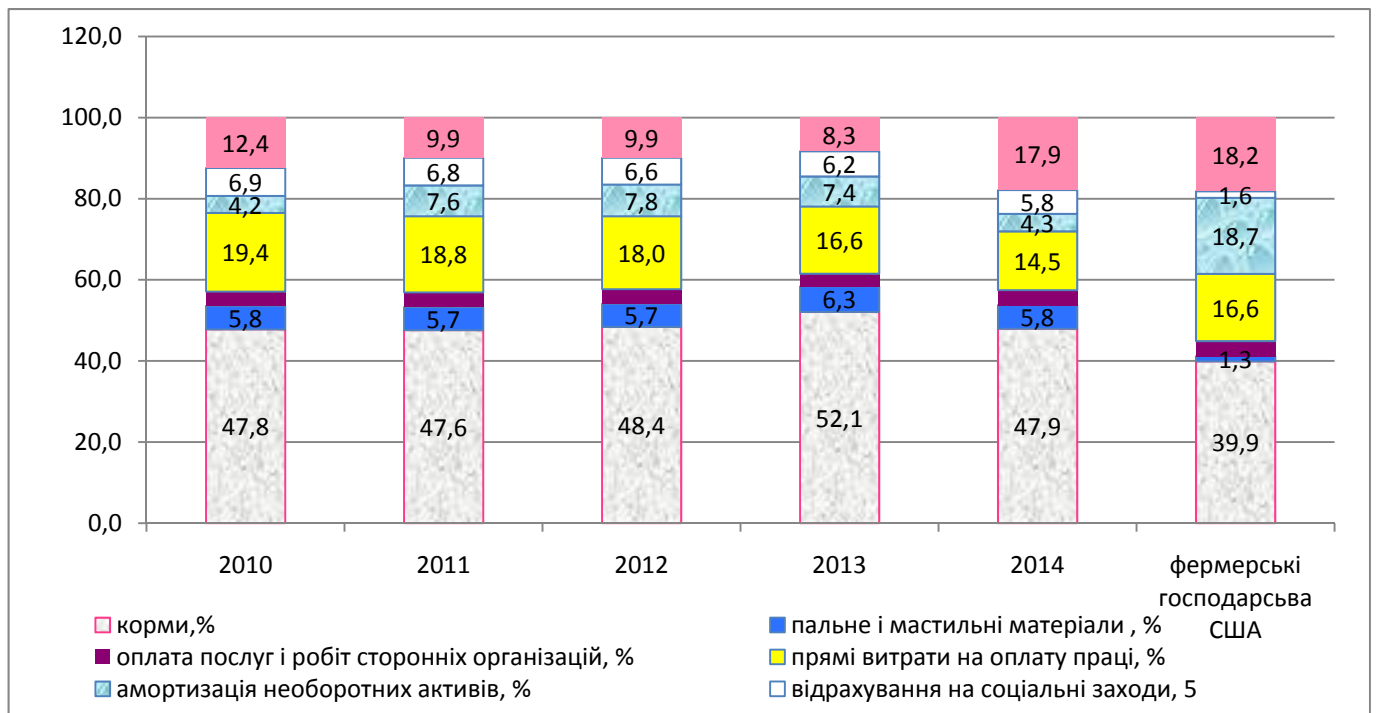

Рисунок 3. Структура витрат в собівартості виробництва молока в сільськогосподарських підприємств України за 2010-2014 рр.

Джерело: розраховано на основі статистичних даних [9]

Девальвація національної валюти, у зв'язку з соціально-економічною і політичною кризою в країні, веде до зростання цін на паливно-енергетичні ресурси, пакувальні матеріали, обладнання, а також на корм для тварин та ін., що здорожує вартість молока. Рівень добробуту населення, який, знову ж таки, знаходиться на низькому рівні не дає можливості виробникам молока суттєво піднімати ціну продукції [3]. Для організації ефективного виробництва необхідна високоякісна організація матеріально-технічного забезпечення всіх учасників виробничого процесу і, на самперед, сільськогосподарського виробництва.

При зниженні загального рівня технічної озброєності за останні 7 років в 3 рази, розрив по цьому показнику з економічно розвинутими країнами стає критичним. Якщо на 1000 га ріллі в Україні приходить 8 тракторів, 4 зернозбиральних комбайнів, то в США відповідно – 36 та 19, в Великобританії – 85 та 14, в Німеччині на 1000 га ріллі приходить 113 тракторів та 22 зернозбиральних комбайнів [1, 7, 8]. Кількість доїльних установок в сільськогосподарських підприємствах та в 2012 році порівняно з 2011 роком збільшилася на 3,2%, сепараторів на 1,1%, а кількість роздавачів кормів зменшилася на 3,2% відповідно. У 2014 році порівняно з попереднім роком кількість доїльних установок в сільськогосподарських підприємствах зменшилася на 5%, роздавачів кормів на 8,9%, а сепараторів на 63,4%.

Для оновлення машинно-тракторного парку аграрних підприємств необхідно щорічно купувати машин і обладнання на суму понад 15 млрд. грн. (в порівняльних цінах 2013 року), ця цифра дуже велика, виходячи з сучасного фінансового стану сільськогосподарських підприємств. Тому інтеграція з молокопереробними підприємствами та підтримка держави може вирішати цю проблему, враховуючи, що потенціал галузі машинобудування України достатній (130 підприємств та 40 підприємств військово-промислового комплексу [3, 14, 15]).

Крім того, в питанні ефективної організації постачання матеріально-технічних ресурсів агровиробникам стає важливим фактором не тільки забезпечення технікою і обладнанням, але й суттєве підвищення якості її техніко-економічних характеристик. За наведеними раніше розрахунками суттєву частку у витратах, складають витрати на паливно-мастильні матеріали та електроенергію. Наявність великої кількості операторів-постачальників нафтопродуктів на ринку, відсутність єдиного центру координації діяльності державних та комерційних структур призводить до значного підвищення цін на паливно-мастильні матеріали, напруження з графіком постачання в сезон польових робіт. Запровадження нової схеми постачання «виробник-споживач», «виробник-постачальник-споживач» суттєво знизить вартість нафтопродуктів.

Крім того, державна підтримка у сприянні створення постачальницьких структур, регулювання оптово-відпускних цін, пільг, щодо імпортного пального, часткові компенсації ставки за кредитами комерційних банків, формування регіональних фондів та використання коштів місцевих бюджетів дозволить збільшити обсяги поставок нафтопродуктів та суттєво зменшити закупівельну ціну на них. Ці заходи підвищують ефект від впровадження концепції мінімізації інтегральних витрат.

Малоефективним залишається фінансовий лізинг, за весь період його використання він не перевищує 12% машинно-тракторного парку і заборгованість підприємств за останні три роки не перевищує четвертої частини її обсягів [9].

У 2011-2014 роках держава надала найменшу за кілька останніх років пряму підтримку сільгоспвиробникам. В 2012 році це лише 33% загального обсягу «аграрного бюджету.» Так, наприклад в докризові 2007 і 2008 роки на пряму підтримку аграріїв витрачали відповідно 63% і 57% аграрного бюджету». Якщо ж порівнювати в грошовому еквіваленті, то в 2012-2014 році витратили на пряму підтримку сільськогосподарських виробників удвічі менше, ніж у 2008 році і на 31% менше, ніж у 2011 році».

У 2016 році для Міністерства аграрної політики та продовольства України виділено усього 1 488 229,2 тис. грн, що на 52% менше ніж у 2015 році (2015р. – 3 092 540,0 тис. грн).[1]:

Стабілізація ринку молокопродукції і його економічний потенціал напряму залежить від зваженої цінової політики, що стосується закупівельних цін на матеріально-технічні ресурси та цін продажу молока-сировини переробним підприємствам. Збалансована система ціноутворення може забезпечити позитивні результати за умови удосконалення інших складових економічного механізму: фінансово-кредитної, податкової, валютно-грошової систем, митно-тарифного регулювання та насамперед впровадження сучасних технологій управління виробничими і між виробничими відносинами до яких, в першу чергу, відносять створення ефективної логістичної системи та оптимального ланцюга постачання готової продукції, що об'єднує всі сфери молочної промисловості.

За розрахунками ННЦ «Інституту аграрної економіки» мінімальна закупівельна ціна 1 т молока повинна забезпечувати рівень рентабельності 5% та 4% норми прибутку. Враховуючи дотації, рентабельність виробництва повинна складати 35%. [4, С. 328].

Виходячи з концепції інтеграції між різними сферами молокопродуктового підкомплексу керівники підприємств, а також посередницькі структури та торгівельні підприємства повинні діяти в межах загальної стратегії, одночасно задовольняючи власні потреби і цілі. Найбільш перспективним організаційним рішенням такої проблеми є утворення союзів, партнерств на основі довгострокових домовленостей, в тому числі і виробничо-переробно-торговельних об'єднань, що реалізують повний ланцюг постачання молока та молокопродукції. Удосконалення системи матеріального заохочення виробників молока найвищої якості, контрактного бартерного обміну молока сировини на готову продукцію в господарствах населення, розвиток фірмової торгівлі також можуть стабілізувати цінові відмінності при закупівлі молока сировини переробними підприємствами.

Отже, ефективність ринку виробників молока сировини, його економічний потенціал, з одного боку залежить від наявності такого механізму регулювання, що орієнтується на купівельну спроможність

населення, якісний прогноз попиту на молокопродукцію, а з іншого, від відповідного прогнозування необхідних обсягів виробництва та переробки, ресурсозабезпечення, моніторингу потенційних можливостей галузі для організації ефективного постачання в межах глобального ланцюга всіх учасників товароруху.

Висновки: Виходячи з проведеного аналізу стану молочного скотарства та рівня виробництва молока в Україні за останні 5 років можна зазначити наступне.

Спостерігається стійка тенденція до зменшення обсягу валового виробництва молока усіма категоріями господарств і в наступні 5 років прогнозується подальше зменшення обсягів виробництва через зменшення поголів'я корів, не зважаючи випереджаючі показники їх продуктивності. При цьому сальдо експорту імпорту прямує до позитивного результату і в умовах кризи економічної та фінансової систем країни стає стратегічним напрямом розвитку.

Доведено, що процеси глобалізації, впровадження нових технологій в переробній галузі більш сприяють збільшенню потенціалу молоковиробництва ніж концентрація підприємств сировинної бази відносно ринків збуту.

Залишається проблемним питання забезпечення молокопереробної галузі – якісною сировиною.

В умовах кризи виробникам потрібно знайти консенсус між зростаючими витратами молоковиробництва та зниженням купівельної спроможності населення України, в питанні визначення оптимальної закупівельної ціни. Можливістю стає застосування інноваційних технологій, що заощаджують та оптимізують витрати, глобалізація та інтеграція сільськогосподарських виробництв.

Основними напрямками та резервами підвищення потенціалу галузі в сучасних економічних умовах стають процеси:

- підвищення продуктивності молочного стада у всіх категоріях господарств, зміцнення племінної бази та її раціональне використання;
- інтеграції, індустріалізації, впровадження нових технологій виробництва та управління на основі реальної довгострокової програми стабілізації на ринку молока, розробка запобіжних заходів, включаючи квоти на виробництво, регулювання закупівельних цін, збільшення обсягів експорту;
- концентрації в окремих регіонах достатньої кількості менших сільськогосподарських підприємств, з рівнем спеціалізації в молочному скотарстві більше ніж 60%, збільшення обсягів виробництва у фермерських господарствах;
- складання гнучких договірних зобов'язань між виробничою та переробною галузями, що може поступово усунути фактор сезонності виробництва;
- забезпечення фінансової підтримки виробників молока в придбанні обладнання, інших матеріально-технічних ресурсів за рахунок адекватних механізмів управління (лізинг, довгострокове кредитування, тощо);
- підвищення вимог до якості молока сировини, забезпечення обладнанням, спеціалістами, стимулюючими та контролюючими заходами для виконання програми підвищення стандартів якості молока;
- встановлення верхньої закупівельної ціни на молоко, що адекватно врахує інфляційні процеси, зниження купівельної спроможності населення і низьку рентабельність виробництва.

Тенденції світових ринків, економічна криза, скасування пільгового режиму ПДВ прогнозує для виробників молока важкі часи. Отже потрібно робити все, щоб не втратити продуктивну худобу і підвищити ефективність виробництва.

Список використаних джерел

1. Аграрна частина Держбюджету – 2016 / Аналітичний департамент УАК. - Режим доступу: <http://agroconf.org/content/agrarna-chastina-derbyudzhetu-2016>.
2. Бакуменко О.Б. Битва за ПДВ: Чому з 2016 року агросектор залишиться без державної підтримки? // *Agravery* (21.06.2015). Сайт інформаційного агентства *agravery*. - Режим доступу: <http://agravery.com/uk/posts/show/bitva-za-pdv-comu-z-2016-roku-agrosetor-zalisitsa-bez-derzavnoi-pidtrimki>.
3. Виробництво продукції тваринництва в Україні у 2015 році – 2015. Статистичний бюлетень. - /Державна служба статистики України; за ред. О.М. Прокопенко. – К.: Держстат України, 2016 – 44 с.
4. Економіка виробництва молока і молочної продукції в Україні: Моногр. / За ред. П. Т. Саблук та В.І. Бойка. – К.: ННЦ „Інститут аграрної економіки», 2005. – 340 с.
5. Надходження продукції тваринництва на переробні підприємства за 2014 рік. Статистичний бюлетень. /Державна служба статистики України; [Електроний ресурс] - Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
6. Надходження продукції тваринництва на переробні підприємства за 2015 рік. Статистичний бюлетень. /Державна служба статистики України; [Електроний ресурс] - Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
7. Офіційний сайт агентства УНІАН: - Режим доступу: <http://economics.unian.ua/agro/1030977-derjava-povinna-kompensuvati-stavku-za-kreditami-dlya-dribnih-i-serednih-agrarijiv-minagroprod.html>.
8. Офіційний сайт Асоціації виробників молока. - Режим доступу: <http://avm-ua.org/index.php?action=dairynews&id=9011>.
9. Офіційний сайт Державної служби статистики України. - Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>. – Заголовок з екрану.
10. Офіційний сайт Інституту економічних досліджень та політичних консультацій. - Режим доступу: <http://www.ier.com.ua/ua/publications/articles/?pid=4775>.
11. Офіційний сайт міністерства аграрної політики України. - Режим доступу: <http://www.minagro.gov.ua>

12. Потенціал українського молока на світовому ринку // «Агробізнес сьогодні». - Офіційний сайт Державної служби статистики України. - Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>. - Заголовок з екрану.
13. Тваринництво України – 2013. Статистичний збірник / Державна служба статистики України; за ред. [Н.С. Власенко]. [Електронний ресурс]. – К.: Держстат України: Департамент статистики сільського господарства та навколишнього середовища, 2014. – 216 с.
14. Семененко О.Г. Рівень виробництва молока в Україні / О.Г. Семененко // Економічний вісник університету: збірник наукових праць учених та аспірантів. – Переяслав-Хмельницький, 2015. – Вип. 26/2. – С. 199-208.
15. Сільське господарство України – 2014. Статистичний збірник / Державна служба статистики України; вид. О. М. Прокопенко. [Електронний ресурс]. – К.: Держстат України, 2014. – 400 с.
16. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року / под. ред. Ю.О. Лупенка, В.Я. Месель-Василяка. – К.: ННЦ «АІЕ», 2012. – 182 с.

References

1. Agrarna chastina Derbyudzhetu – 2016 / Analitichniy departament UAK.: <http://agroconf.org/content/agrarna-chastina-derbyudzhetu-2016>.
2. Bakumenko O.B. Bitva za PDV: Chomu z 2016 roku agrosektor zalishitsya bez derzhavnoyi pidtrimki? // Agravery (21.06.2015). Sayt informatsiyного agentstva agravery.: <http://agravery.com/uk/posts/show/bitva-za-pdv-comu-z-2016-roku-agrosektor-zalishitsya-bez-derzhavnoi-pidtrimki>.
3. Virobnitstvo produktsiyi tvarinnitstva v Ukrayini u 2015 rotsi – 2015. Statistichniy byuleten. / Derzhavna sluzhba statistiki Ukrayini; za red. O.M. Prokopenko. – K.: Derzhstat Ukrayini, 2016 – 44 s.
4. Ekonomika virobnitstva moloka i molochnoyi produktsiyi v Ukrayini: Monogr. / Za red. P.T. Sabluk ta V.I. Boyka. – K.: NNTs „Institut agrarnoyi ekonomiki», 2005. – 340 s.
5. Nadozhennya produktsiyi tvarinnitstva na pererobni pidpriemstva za 2014 rik. Statistichniy byuleten. / Derzhavna sluzhba statistiki Ukrayini: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
6. Nadozhennya produktsiyi tvarinnitstva na pererobni pidpriemstva za 2015 rik. Statistichniy byuleten. / Derzhavna sluzhba statistiki Ukrayini: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
7. Ofitsiyiy sayt agentstva UNIAN.: <http://economics.unian.ua/agro/1030977-derjava-povinna-kompensuvati-stavku-za-kreditami-dlya-dribnih-i-serednih-agrariyiv-minagroprod.html>.
8. Ofitsiyiy sayt Asotsiatsiyi virobnikiv moloka: <http://avm-ua.org/index.php?action=dairynews&id=9011>.
9. Ofitsiyiy sayt Derzhavnoyi sluzhbi statistiki Ukrayini.: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
10. Ofitsiyiy sayt Institutu ekonomichnih doslidzen ta politichnih konsultatsiy.: <http://www.ier.com.ua/ua/publications/articles/?pid=4775>.
11. Ofitsiyiy sayt ministerstva agrarnoyi politiki Ukrayini.: <http://www.minagro.gov.ua>.
12. Potentsial ukrayinskogo moloka na svitovomu rinku // «Agrobiznes sodayni». - Ofitsiyiy sayt Derzhavnoyi sluzhbi statistiki Ukrayini: <http://www.ukrstat.gov.ua>. - Zagolovok z ekranu.
13. Tvarinnitstvo Ukrayini – 2013. Statistichniy zbirk/Derzhavna sluzhba statistiki Ukrayini; za red. [N.S. Vlasenko]. K.: Derzhstat Ukrayini: Departament statistiki silskogo gospodarstva ta navkolishnogo seredovishcha, 2014.– 216 s.
14. Semenenko O.G. Riven virobnitstva moloka v Ukrayini / O.G. Semenenko // Ekonomichniy visnik universitetu: zbirk naukovih prats uchenih ta aspirantiv. – Pereyaslav-Hmelniyskiy, 2015. – Vip. 26/2. – S. 199-208.
15. Silske gospodarstvo Ukrayini – 2014. Statistichniy zbirk / Derzhavna sluzhba statistiki Ukrayini; vid. O.M. Prokopenko. K.: Derzhstat Ukrayini, 2014. – 400 s.
16. Strategichni napryami rozvitku silskogo gospodarstva Ukrayini na period do 2020 roku / pod. red. Yu.O. Lupenka, V.Ya. Mesel-Vasilyaka. – K.: NNTs «AIE», 2012. – 182 s.

ДАННІ ПРО АВТОРА

Семененко Олена Газисівна, старший викладач кафедри політекономії ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди», вул. Сергія Лазо - 4а, м. Переяслав-Хмельницький, 08400, Україна
e-mail: gazisovna@mail.ru

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Семененко Елена Газисовна, старший преподаватель кафедры политэкономии ГБУЗ «Переяслав-Хмельницький ГПУ имени Григория Сковороды», ул. Лазо - 4а, м. Переяслав-Хмельницький, 08400, Украина
e-mail: gazisovna@mail.ru

INFORMATION ABOUT AUTHOR

Semenenko Elena Hazysovna, Senior Lecturer, Department of Political Economy SHEI «Pereyaslav-Khmelnitsky SPU named after Grygore Skovoroda»
4a Lazo Str. Pereyaslav-Khmelnitsky, 08400, Ukraine
e-mail: gazisovna@mail.ru

БРЕНД ЯК ІНДИКАТОР ДИСПРОПОРЦІЇ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ**Студінська Г.Я.**

Світовий досвід брендування територіальних формувань у масштабах країни та перші кроки України в цьому напрямку підтверджують історичну спроможність та ефективність бренда в якості формату управління національним господарством. Дослідження доводять залежність національного бренда від загального рівня соціально-економічного розвитку країни, який, в свою чергу, визначається сумарним економічним потенціалом окремих регіонів, що дозволяє використовувати показник брендованості регіонів у якості індикатора диспропорції їх розвитку.

Предметом дослідження є інтеграційні властивості бренда, що характеризують диспропорції економічного розвитку окремих регіонів України та країн Євросоюзу.

Мета роботи полягає у обґрунтуванні показника брендованості території у якості індикатора рівня економічного розвитку регіону.

У процесі дослідження використовувались принцип системності загального зв'язку, ситуаційний підхід до розгляду бренда, як інструменту вирішення комплексу соціально-економічних, екологічних та політичних проблем окремих регіонів.

Практичне значення отриманих результатів полягає у використанні показника брендованості території для оцінки рівня диспропорції розвитку окремих регіонів, подолання якого можливе у бренд-орієнтованому форматі національної економіки.

Висновки. Показник брендованості території є інтеграційним індикатором, що характеризує рівень соціально-економічного розвитку цієї території. Бренд-орієнтований формат розвитку регіональної та національної економіки є оптимальним при умові об'єднання зусиль уряду, приватного підприємництва та громадськості.

Ключові слова: бренд території, національний бренд, коефіцієнт брендованості

БРЕНД КАК ИНДИКАТОР ДИСПРОПОРЦИИ РЕГИОНАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ**Студинская Г.Я.**

Мировой опыт брендинговых территориальных формирований в масштабах страны и первые шаги Украины в этом направлении подтверждают историческую способность и эффективность бренда в качестве формата управления национальным хозяйством. Исследования показывают зависимость национального бренда от общего уровня социально-экономического развития страны, который, в свою очередь, определяется суммарным экономическим потенциалом отдельных регионов, что позволяет использовать показатель брендованности региона в качестве индикатора диспропорции регионального развития.

Предметом исследования являются интеграционные свойства бренда, характеризующие диспропорции экономического развития отдельных регионов Украины и стран Евросоюза.

Цель работы заключается в обосновании показателя брендованности территории в качестве индикатора уровня экономического развития региона.

В процессе исследования использовались принцип системности общей связи, ситуационный подход к рассмотрению бренда, как инструмента решения комплекса социально-экономических, экологических и политических проблем отдельных регионов.

Практическое значение полученных результатов заключается в использовании показателя брендованности территории для оценки уровня диспропорции развития отдельных регионов, преодоление которого возможно в бренд-ориентированном формате национальной экономики.

Выводы. Показатель брендованности территории является интегральным индикатором, характеризующим уровень социально-экономического развития этой территории. Бренд-ориентированный формат развития региональной и национальной экономики является оптимальным при условии объединения усилий правительства, частного предпринимательства и общественности.

Ключевые слова: бренд территории, национальный бренд, коэффициент брендованности региона

BRAND LIKE A INDICATOR OF DISPARITIES OF THE REGION'S DEVELOPMENT**Studinska G.Y.**

World experience of branding territorial formations a countrywide scale and the first steps in this direction Ukraine confirmed the historical capacity and effectiveness as brand format of national economy management. Research shows the dependence of the national brand from the overall level of socio-economic development, which in turn is determined by the total economic potential of individual regions, allowing the use region's brand-index as an indicator of regional development disparities.

The subject of research is the integration brand properties that characterize the economic disparities of certain regions of Ukraine and EU countries.

Purpose of research is justification of the region's brand-index as an indicator of level of the economic development of regions.

During the research were used a general principle of systemic of of general communication, situational approach to the brand, as a tool for solving complex social, economic, environmental and political problems of individual regions.

The practical significance of the results is to use region's brand-index to assess the level imbalances of certain regions, overcoming of which is possible in the brand-oriented format of the national economy.

Conclusions. Region's brand-index is an integral indicator characterizing the level of social- economic development of the territory. Brand-oriented format of regional and national economy is the best in the joint efforts of government, private enterprise and the public.

Keywords: Brand of the territory, national brand, region's brand-index

Наявність суттєвих диспропорцій у економічному розвитку окремих країн в Євросоюзі, а також окремих регіонів в межах України створює певні соціально-економічні та політичні проблеми, ігнорування яких може привести до їх загострення, що свідчить про **актуальність** їх дослідження, оцінки та вирішення. Ефективність бренд-орієнтованої стратегії розвитку території (країни) цілком доведена досвідом країн Євросоюзу та світу. Однак, на сьогодні питання подолання соціально-економічних диспропорцій через брендування регіонів, що мають місце як в Україні, так і в Євросоюзі, та перетворення бренда в інструмент державної регіональної політики залишається недостатньо дослідженими. При цьому саме брендування окремих територій та країни найбільшою мірою визначає характер соціально-економічних змін в цих регіонах та європейських країнах в цілому, а відтак демонструє можливості, перспективи та вектор для подолання розбалансованого регіонального розвитку, що має місце і в Євросоюзі, і в Україні.

Аналіз останніх досліджень та публікацій свідчить, що проблемам диспропорції регіонального розвитку, державній регіональній політиці, бренда території присвячено багато уваги науковців та практиків. Розвиток територій у бренд-орієнтованому форматі досліджують Ф.Котлер, К.Асплунд, І.Рейн, Д.Хайдер [2] та інші, М.І.Деркач [1], Г.Ніколенко [3] та інші аналізують диспропорції соціально-економічного розвитку регіонів України, Р.Рукомеда [6] та інші визначають структурні перетворення в Європейському союзі. Однак, на сьогодні питання подолання соціально-економічних диспропорцій через брендування регіонів, що мають місце як в Україні, так і в Євросоюзі, та перетворення бренда в інструмент державної регіональної політики залишається недостатньо дослідженими. При цьому саме брендування окремих територій та країни найбільшою мірою визначає характер соціально-економічних змін в цих регіонах та європейських країнах в цілому, а відтак демонструє можливості, перспективи та вектор для подолання розбалансованого регіонального розвитку, що має місце в Україні.

Предметом дослідження є інтеграційні властивості бренда, що характеризують диспропорції економічного розвитку окремих регіонів України та країн Євросоюзу.

Мета роботи полягає у обґрунтуванні показника брендованості території у якості індикатора рівня економічного розвитку регіону.

У процесі дослідження використовувались принцип системності загального зв'язку, ситуаційний підхід до розгляду бренда, як інструменту вирішення комплексу соціально-економічних, екологічних та політичних проблем окремих регіонів.

Практичне значення отриманих результатів полягає у використанні показника брендованості території для оцінки рівня диспропорції розвитку окремих регіонів, подолання яких можливе у бренд-орієнтованому форматі національної економіки.

Бренд країни, як сукупність національних характеристик, існує історично, в контексті даного дослідження він розглядається у якості формату стратегічного розвитку країни, інструменту зміни її іміджу та ретрансляції цього іміджу власним громадянам та міжнародній спільноті. В цьому сенсі бренд країни розкриває великі можливості, якщо правильно врахувати історичні передумови його створення та визначити вектор, який надасть необхідне направлення його розвитку. Формат національного бренда, на нашу думку, має об'єднати розвиток системи комерційних, некомерційних, в т.ч. територіальних брендів усіх форматів (рекреаційна зона, вільна економічна зона, бренд міста, області, країни); та має підтримуватися законодавчо урядом, приватним бізнесом та всім суспільством. Така інтеграційна модель розвитку країни вирішить наступне:

1. Розкриє великі можливості перед кожним регіоном, вітчизняною економікою в цілому через самовизначення вектора розвитку регіонів, реструктуризацію місцевої інфраструктури, створення особливих інвестиційних умов, залучення додаткових туристичних потоків, а також через державну підтримку пріоритетних галузей, регіональної реструктуризації, розвитку рекреаційних територій, міжрегіональних та національних заходів;

2. Забезпечить ефективний бек-офіс країни через розуміння національної ідентичності, формування системи національних цінностей; створення прозорого правового поля, рівної захищеності та відповідальності всіх верст населення; підняття соціальних та екологічних стандартів життя до європейського рівня; гарантію економічної та політичної безпеки;

3. Дозволить створити ефективний інтерфейс фронт-офісу кожного регіону і країни в цілому через розробку політичної платформи бренда регіонів і країни, їх зовнішньої атрибутики через системний підхід до всіх складових кожного образу, що транслює позитивний імідж регіонів та країни; забезпечить просування регіонів та країни на міжнародному просторі оптимальними засобами бренд-комунікацій.

Бренд-орієнтована модель розвитку національної економіки, за нашим задумом, як сукупність комерційних та некомерційних брендів, сумарна оцінка яких, співвіднесена з показником валового регіонального продукту, характеризує рівень брендованості регіону. Враховуючи здатність бренда продукувати надприбутки, підтримувати високу заробітну плату працівникам підприємств, де виробляється бренд, генерувати відповідні податки у місцеві бюджети, створювати регіональний продукт, його оцінка опосередковано надає певну соціально-економічну характеристику регіону; розгляд бренда у якості інвестиції теж характеризує регіональний рівень розвитку. Саме

тому, що бренд утілює інтеграційні соціально-економічні характеристики розвитку території, а показник брендованості території логічно застосовувати у якості індикатора рівня регіонального розвитку.

Пошук ефективних шляхів до подолання диспропорцій у соціально-економічному розвитку призвів до відкриття сучасних маркетингових інструментів, що сприяли структурній трансформації національних економік та окремих територій через їх брендування. Розвиток економіки кожної країни неможливий без урахування територіальних особливостей, зокрема, сильних та слабких сторін функціонування регіональних економічних систем, сприятливих і негативних тенденцій, які визначають вектор розвитку регіонів.

Одним із головних проявів регіональних диспропорцій в Україні є суттєві відмінності в рівнях соціально-економічного розвитку між регіонами, що відображаються через показники валового регіонального продукту (ВРП) і ВРП на одну особу. Інвестиційні умови, що склалися у кожному регіоні України, мають свій «внесок» у суттєві територіальні диспропорції економічного розвитку та забезпечують збереження негативної тенденції регіонального розвитку в майбутньому. До соціальних показників, що характеризують диспропорційність розвитку регіонів України, відноситься: рівень безробіття, середня заробітна плата тощо.

В контексті дослідження рівня брендування окремих територій зазначимо, що спостерігається значна диспропорція розвитку територій та країн, яка притаманна і країнам Євросоюзу. Аналіз вартості національних брендів країн Євросоюзу, глобальних брендів, що сягнули національні кордони дозволили запропонувати коефіцієнт брендованості країн, розрахунок якого наведений у табл. 1.:

Таблиця 1. Розрахунок коефіцієнта брендованості країн Євросоюзу за 2013 рік

	РЕЙТИНГ 2013	Вартість внутрішніх брендів \$ млрд.	Вартість глобальних брендів \$ млрд.	Вартість Бренда-країни \$ млрд.	ВВП країни 2013 рік, \$ млрд.	Коефіцієнт брендованості країни (%)
1	2	3	4	5	6	$7=(3+4+5)/6*100$
1	Франція	249,637	68,287	1311,3	2734,949	59,57
2	Фінляндія	13,541	7,444	105,92	218,3	58,13
3	Німеччина	249,407	128,525	1650,53	3512,8	57,74
4	Швеція	13,781	31,986	194,21	418,2	57,38
5	Великобританія	210,704	14,196	1097,5	2320,4	56,99
6	Греція	4,03	0	151,08	278	55,79
7	Данія	16,051	0	115,63	240,9	54,66
8	Португалія	11,85	0	134,28	268,8	54,36
9	Кіпр	0,696	0	12,95	25,3	53,94
10	Нідерланди	11,108	19,679	380,09	780,3	52,66
11	Іспанія	14,551	15,481	734,74	1488,8	51,37
12	Люксембург	2,087	0	22,81	48,5	51,33
13	Італія	15,592	19,734	1008,81	2035,4	51,30
14	Хорватія	0,791	0	42,99	86,6	50,56
15	Словенія	0,384	0	28,94	58,7	49,96
16	Ірландія	3,912	0	102,23	213,3	49,76
17	Чехія	1,771	0	139,41	287,6	49,09
18	Угорщина	1,412	0	110,32	229,6	48,66
19	Австрія	4,127	0	178,43	376,7	48,46
20	Бельгія	2,715	0	217,54	455	48,41
21	Болгарія	0,211	0	56,82	119,6	47,68
22	Польща	5,041	0	413,77	896,8	46,70
23	Румунія	1,401	0	173,05	371,2	47,00
24	Мальта	0,078	0	5,98	12,9	46,96
25	Словаччина	0,293	0	67,15	144	46,84
26	Литва	0,142	0	33,99	75,4	45,27
27	Естонія	0,104	0	15,46	34,4	45,24
28	Латвія	0,078	0	20,83	46,5	44,96

Джерело: розраховано автором за власною методикою

Дані, що наведені у табл.1, свідчать, що рівень брендованості, який за авторськими розмірковуваннями, характеризує рівень загального соціально-економічного країни, не завжди визначається наявністю глобальних брендів. Так, у десятці лідерів за цим показником опинилися чотири країни, в яких відсутні глобальні комерційні бренди: Греція, Данія, Португалія, Кіпр. Очевидно, що високий коефіцієнт брендованості перелічені країни отримали завдяки високій відносній вартості національного бренда країни. Цілком логічне розташування в кінці рейтингу країн з пострадянського простору: Литви, Естонії, Латвії, та країн, що вступили в Євросоюз нещодавно: Болгарія, Польща, Румунія, Словаччина, Мальта та інші.

Бренд необхідно розглядати не як суто економічне явище, хоча природно він належить до сфери економіки, як наслідок дії економічних чинників, але вплив неекономічних факторів, зокрема політичних та геополітичних, соціальних, природно-кліматичних, якщо не є вирішальними, то досить впливовими аргументами, корегуючими його ефективність. Отже, використання показника брендованості окремих регіонів (країн-членів

Євросоюзу) у якості критерію оцінки диспропорційності розвитку поряд з традиційними показниками (ВВП на душу населення, рівень безробіття, середня заробітна плата тощо) цілком доцільне та логічне.

Диспропорційність розвитку притаманна країнам Євросоюзу через їх різний рівень соціально-економічного розвитку, часом та умовами (внутрішніми та зовнішніми) вступу в Євросоюз. Так, однією з ключових умов вступу та перебування у складі Євросоюзу є максимальний рівень дефіциту держбюджету в розмірі 3 % ВВП, але на практиці навіть самі країни-засновники – Франція, Німеччина – вже давно не дотримуються цієї вимоги, принаймні, далеко не завжди. Другою неприємністю для нових країн-членів стали суттєві обмеження (квотування) на експорт у межах Євросоюзу, внаслідок чого сільське господарство у деяких з них майже занепало, а розвинуті країни – Великобританія, Франція, Німеччина та Італія – отримали полегшений вихід на ринки збуту країн – нових членів Євросоюзу. Водночас намітилися диспропорції у розподілі грошових видатків: названі вище чотири країни за рішенням Європарламенту отримують з євро бюджету близько 25 % видатків, тоді як на них припадає близько 60 % ВВП Євросоюзу [4; 6].

Бренд-орієнтований формат розвитку території (міста, області, країни) передбачає різні форми, це може бути рекреаційний регіон, спеціальна (вільна) економічна зона, ТПР (територія пріоритетного розвитку), промисловий кластер, інноваційний парк тощо. Головна мета створення територіального бренду – реінкарнація території через перепрофілювання її потенціалу, стрімкий розвиток в новому стратегічному напрямку з метою покращення його економічного стану та підвищення рівня добробуту населення. Велику роль відіграють і комерційні бренди.

Інтегрований підхід до розв'язання такої мети потребує вирішення важливих наукових та практичних завдань, а саме: 1. Аналіз досвіду функціонування територіальних формувань; 2. Визначення переваг, недоліків та їх причин; 3. Дослідження економічного стану території з метою виокремлення тих, що потребують застосування механізму реінкарнації; 4. Обґрунтування стратегічного напрямку розвитку з урахуванням територіального потенціалу; 5. Розробка детальних програм розвитку та економічного зростання, умов залучення інвестицій, системи стратегічних показників; 6. Організація та щільний контроль за дотриманням законодавчих, управлінських рішень, якістю їх результатів, їх оперативного корегування у разі потреби [8].

Аналіз брендування в Україні свідчить про значне відставання цього процесу від рівня брендування країн Євросоюзу. Так, в Україні поки відсутні бренди, що відповідають умовам визначення глобального бренду; певна диспропорція існує і в наявності та вартості брендів в окремих регіонах країни, що видно з табл. 2.:

Таблиця 2. Регіональна структура TOP-100 українських брендів в 2014 році

Об- ласть	Бренди	Млн \$	Область	Бренди	Млн \$	Область	Бренди	Млн \$
Київська - 1907,6 (33,7%)	Оболонь	335	Київська - 1907,6	Правекс банк	10,1	Черкаська - 211,2 (3,7%)	Хлібний Дар	174
	Київстар	218		Інтертоп	10		Цельсій	18
	Наша Ряба	214		Aukro.ua	9,3		Ласуна	9,7
	Life	155		Клуб Сиру	9		Біловіт	9,5
	Gala	99		Пузата Хата	8,9	Сумська - 184,2 (3,3%)	Корона	135
	Нова пошта	87,5		ТЕТ	8,8		Люкс	39
	Епіцентр	78	Львівська - 943,8 (16,7%)	Моршин	498		Шостка	10,2
	Rozetka.ua	67,5		Львівське	108	Харківська - 141,6 (2,5%)	Prime	71
	Верес	62,2		Світоч	76		Фокстрот	52
	Мівіна (Nestle)	47,2		ОККО	59		XADO	9,4
	Живчик	45		Яготинське	58,3		Рогань	9,2
	Фора	44,9		Козирна карта	57	Херсонська 167 (3%)	Чумак	167
	Велика Кишеня	43,5		Галичина	41		Сільпо	51,7
	1+1	38,5		1 приватна броварня	23,9	Донецька - 103,4 (1,8%)	Zarina	26,5
	Фуршет	31,6		Щедро	22,6		ФК Шахтер	13
	Інтер	31,1	Дніпропетровська - 526 (9,3%)	Приватбанк	195		АВК	12,2
	Слов'яночка	27		Олейна	131	Полтавська 103 (1,8%)	Миргородська	103
	Дельта банк	23		АТБ	81		Наш сік	71,2
	Нова лінія	22,7		Comfy	55,4	Одеська - 81,5 (1,4%)	Шустов	10,3
	Конті	21,5		АЛЛО	26		Коктебель	28
	ФК Динамо Київ	20,5		Мобілочка	15,9	АР Крим - 91,9 (1,2%)	Novus	22,1
	СТБ	18,5		Любимов	11,8		Массандра	16,8
	Гаврилівські курчата	18,4		Біола	9,9		Medoff	14
	Росинка	17,5	Миколаївська - 361 (6,4%)	Sandora	270	Кіровоградська 28,4 (0,5%)	Артемівське	11
	ICTV	17		Садочок	52,9		Ятрань	19,3
	Олком	14,8		Marengo	26,6		Королівський смак	9,1
	Космо	14,4		Коблево	11,5	Житомирська 16, 2 (0,3%)	Бердичівське	16,2
	Ukr.net	13,9	Вінницька 315,2,6%)	ROSHEN	248		Буковель	15,8
	Воля	13,5		Тулчинка	43,4	Луганська 10,9 (0,2)	Щедрий дар	10,9
	Сушия	13,2		Біла лінія	23,8		Агуша*	
	Zibert	12	Волинська 233,3 (4,1%)	Торчин	171		Хортиця*	
	Новий канал	11,6		WOG	52,7	Рівненська	Комо*	
	Щедрий Дар	10,9		Руна	9,6		Ажур*	
	Оранта	10,8	Чернігівська 215,7 (3,8%)	Чернігівське	203		Буковинка*	
	Караван	10,4		ЕКО Маркет	12,7		Мікулинецьке*	
						Чернівецька		
						Тернопільська		

Джерело: розраховано автором за [5]

*Вартість бренду не увійшла у рейтинг TOP-100 українських брендів

Вартість бренда розрахована українською компанією MPP Consulting за власною методикою.

Як видно з табл. 2., 40 Київських брендів з TOP-100 складають 33,7% від загальної вартості брендів України. 16,7% належать Львівським брендам, 9,3% - Дніпропетровським, що логічно пояснює концентрацію брендування у містах-мільйонниках. Виключенням залишаються Донецька, Одеська та Луганська області, де бренди не сягнули 5% межу, поряд з якими питома вага брендів Вінницької області склала 5,6%. Найбільша диспропорція регіонального розвитку за критерієм брендованості становить у Чернівецькій, Хмельницькій та Луганській областях. Так різниця між Київською та Луганською областями складає майже 175 пунктів, що свідчить про концентрацію брендів у столиці та невикористаний потенціал Луганської області.

Скористуємося методикою Brand Finance для розрахунку вартості брендів українських регіонів (областей), результати якого наведені у табл.3.:

Таблиця 3. Розрахунок вартості територіальних брендів України

№	Область	Валовий регіональний продукт					Вартість територіального бренда
		2010	2011	2012	2013	2014	
1	2	3	4	5	6	7	$8=(\sum 3-7)/5*10\%$
1	АР Крим	47996	47579	54427	58005	57130	5136,2
2	Вінницька	23589	29099	33024	36191	34871	3135,48
3	Волинська	14429	17637	20005	20622	21327	1880,4
4	Дніпропетровська	116136	140020	147970	152905	159409	14328,8
5	Донецька	128986	161021	170775	164926	187119	16256,54
6	Житомирська	18743	21928	24849	25676	25842	2340,76
7	Закарпатська	15299	18054	21404	21400	22261	1968,36
8	Запорізька	42736	49525	54828	54352	62892	5286,66
9	Ів.-Франківська	20446	26752	32286	33196	31913	2891,86
10	Київська	241592	282928	345348	381483	353377	32094,56
11	Кіровоградська	15749	20041	22056	25313	23662	2136,42
12	Луганська	45541	57202	58767	55108	65227	5636,9
13	Львівська	41655	52103	61962	63329	62269	5626,36
14	Миколаївська	24055	27633	29205	32030	33003	2918,52
15	Одеська	53878	61499	64743	69760	74100	6479,6
16	Полтавська	44291	52252	56580	58464	61024	5452,22
17	Рівненська	15882	19302	21795	22004	23351	2046,68
18	Сумська	18333	22907	24933	26765	27087	2400,5
19	Тернопільська	12726	16294	17957	18085	18525	1671,74
20	Харківська	65293	76866	82223	85315	92314	8040,22
21	Херсонська	15649	18448	19357	20767	21639	1917,2
22	Хмельницька	18096	22843	26237	26426	27087	2413,78
23	Черкаська	22354	27012	31265	33087	32224	2918,84
24	Чернівецька	9892	11969	13166	13757	14322	1262,12
25	Чернігівська	17008	21165	23934	24237	25219	2231,26

Джерело: розраховано автором за [7; 9]

Сума вартості територіального та комерційних брендів регіону дозволяє скласти рейтинг брендованості регіонів, а віднесення цієї суми до розміру ВРП є коефіцієнтом брендованості регіонів, розрахунок яких наведений у табл. 4.:

Таблиця 4. Коефіцієнт брендованості регіонів України у 2014 році

№	Область	Вартість комерційних брендів	Вартість територіального бренда	ВРП області 2014 рік	Коефіцієнт брендованості області
1	2	3	4	5	$6=(3+4)/5*100\%$
1	АР Крим	2205,6	5136,2	57130	12,85
2	Вінницька	7564,8	3135,48	34871	30,69
3	Волинська	5599,2	1880,4	21327	35,07
4	Дніпропетровська	12624	14328,8	159409	16,91
5	Донецька	2481,6	16256,54	187119	10,01
6	Житомирська	388,8	2340,76	25842	10,56
7	Закарпатська	-	1968,36	22261	8,84
8	Запорізька	-	5286,66	62892	8,41
9	Івано-Франківська	379,2	2891,86	31913	10,25

Продовж. табл. 4

1	2	3	4	5	6=(3+4)/5*100%
10	Київська	45782,4	32094,56	353377	22,04
11	Кіровоградська	681,6	2136,42	23662	11,91
12	Луганська	261,6	5636,9	65227	9,04
13	Львівська	22651,2	5626,36	62269	45,41
14	Миколаївська	8664	2918,52	33003	35,10
15	Одеська	1956	6479,6	74100	11,38
16	Полтавська	2472	5452,22	61024	12,99
17	Рівненська	-	2046,68	23351	8,76
18	Сумська	4420,8	2400,5	27087	25,18
19	Тернопільська	-	1671,74	18525	9,02
20	Харківська	3398,4	8040,22	92314	12,39
21	Херсонська	4008	1917,2	21639	27,38
22	Хмельницька	-	2413,78	27087	8,91
23	Черкаська	5068,8	2918,84	32224	24,79
24	Чернівецька	-	1262,12	14322	8,81
25	Чернігівська	5176,8	2231,26	25219	29,37

Джерело: розраховано автором

ТОР-10 регіонів за коефіцієнтом брендованості наведено у табл. 5:

Таблиця 5.ТОР-10 українських регіонів за коефіцієнтом брендованості

№	Область	Коефіцієнт брендованості
1	Львівська	45,41
2	Миколаївська	35,10
3	Волинська	35,07
4	Вінницька	30,69
5	Чернігівська	29,37
6	Херсонська	27,38
7	Сумська	25,18
8	Черкаська	24,79
9	Київська	22,04
10	Дніпропетровська	16,91

Джерело: складено автором

Першість у рейтингу, що належить Львівській області, є цілком логічною, оскільки саме Львів першим визнав бренд-орієнтований розвиток регіону власною стратегією, активно розвиває як комерційні бренди, так і територіальний бренд, активно просуває свій регіон не тільки в країні, а й на світовому просторі. Миколаївська область вдало використала кліматичні і географічні умови та запропонувала споживачам бренди, що пов'язані з вирощуванням винограду та інших фруктів та овочів. Коефіцієнт брендованості регіонів свідчить про наявність значних диспропорцій у розвитку, нівелювання яких вірогідне саме у бренд-орієнтованому форматі.

Висновки. Розвиток економіки кожної країни неможливий без урахування територіальних особливостей, зокрема, сильних та слабких сторін функціонування регіональних економічних систем, сприятливих і негативних тенденцій, які визначають вектор розвитку регіонів. Наявність значної диференціації у забезпеченні необхідними економічними та соціальними ресурсами зумовлює адекватні диспропорції розвитку, подолання яких залежить від вдало обраної стратегії розвитку регіону, інтеграції регіону у світове господарство, реалізації соціально-економічного потенціалу території, що сьогодні вдало вписується у формат бренда території, а на національному рівні – у формат бренда країни. Коефіцієнт брендованості території інтегрує перелік показників, що характеризують диспропорції регіонального розвитку країни, а тому може бути використаний для аналізу, оцінки та прийняття управлінських рішень стосовно розвитку регіону та країни.

Сьогодні перед нашою державою стоїть серйозний виклик: необхідно подолати стереотип, який історично затвердився у свідомості світової спільноти, стати конкурентоспроможними, повідомити та постійно підтримувати це повідомлення про позитивні зміни, які відбуваються у країні з метою виправлення репутації країни із несприятливим інвестиційним кліматом, що оптимально забезпечується у форматі бренд-орієнтованого розвитку національної економіки та створення і просування національного бренда України.

Входження України до складу Євросоюзу буде перспективним у разі нівелювання існуючих диспропорцій між окремими регіонами нашої країни та подолання значного технологічного, технічного відставання через модернізацію національної економіки та її бренд-орієнтовану стратегію розвитку. Успіх економічного розвитку держави в умовах глобалізації світового міжнародного суспільства неможливий без її інтеграції на паритетних засадах. Ключовий акцент успіху інтеграції фокусується саме на *паритетному принципі співробітництва*, що передбачає обмін продукцією рівного статусу та прибутковості. Експорт сировини та напівфабрикатів в обмін на

імпортоване обладнання, технології, готову продукцію не забезпечить довготривалого економічного успіху Україні, тим більше не стане гарантом економічного збагачення країни та підвищення соціальних стандартів для населення. Модернізація народного господарства, розвиток підприємств обробної промисловості, що мають високу прибутковість, інвестування високотехнологічних, наукоємних галузей, таких як нано-, біо-, космічні технології, що володіють надвисокою прибутковістю, передбачають можливість брендування та відповідає згаданому паритетному принципу інтеграції у розвинуте світове господарство.

Список використаних джерел

1. Деркач М.І. Проблеми диференціації соціально-економічного розвитку регіонів України в умовах глобальної фінансової кризи / М.І. Деркач // Актуальні проблеми розвитку економіки регіону: наук. зб. Вип.7. Т.2 / за ред. І.Г. Ткачук. - Івано-Франківськ, 2011. - С. 221-224.
2. Котлер Ф., Асплунд К., Рейн И., Хайдер Д. Маркетинг мест. Привлечение инвестиций, предприятий, жителей и туристов в города, коммуны, регионы и страны Европы. – СПб: Питер. - 2005. - 382 с.
3. Ніколенко Г. Диспропорції соціально-економічного розвитку регіонів України та шляхи їх зниження. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.sworld.com.ua/konfer31/973.pdf>
4. Політика регіонального розвитку ЄС на 2007–2013 гг. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://portfinance.ru/analitik-24.html>.
5. Рейтинг українських брендів UkrBrand 2014 [Електронний ресурс] Режим доступу до ресурсу: <http://mppconsulting.com.ua/ukrbrand/ukrbrand2014.html>
6. Рукомеда Р. Європейський Союз на межі структурних перетворень / Р.Рукомеда. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dt.ua/POLITICS/evropeyskiy_soyuz_na_mezhi_strukturnih_peretvoren-32655.html
7. Соціально-економічний розвиток регіонів України за січень-серпень 2010 року. – К.: Держкомстат, 2010. – 25 с.
8. Студінська Г.Я. Територіальний бренд як механізм реінкарнації депресивних регіонів [Електронний ресурс] / Галина Яківна Студінська // ЕКОНОМІКА: реалії часу. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: <http://economics.opu.ua/files/archive/2015/n1.html>
9. Сайт компанії Brand Finance. //Режим доступу: www.brandfinance.com/

References

1. Derkach M.I. Problemy dyferentsiatsiyi sotsial'no-ekonomichnoho rozvytku rehioniv Ukrayiny v umovakh hlobal'noyi finansovoyi kryzy [Problems of differentiation of socio-economic development of regions of Ukraine in the global financial crisis] // Aktual'ni problemy rozvytku ekonomiky rehionu: nauk. zb. Vyp.7. T.2 / za red. I.H Tkachuk. - Ivano-Frankivs'k, 2011. - P. 221-224.
2. Kotler F., Asplund K., Reyn Y., Khayder D. Marketynh mest. Pryvlechenye ynvestytsyy, predpryyatyy, zhyteley y turistov v horoda, kommuny, rehyony y strany Evropy [Marketing places. Attraction of investments, enterprises, residents and tourists in the city, regions, country of Europe.]. – SPb: Pyter. - 2005. - 382 p.
3. Nikolenko H. Dysproportsiyi sotsial'no-ekonomichnoho rozvytku rehioniv Ukrayiny ta shlyakhy yikh znyzhennya [Disparities of socio-economic development of Ukraine and ways to reduce them].: <http://www.sworld.com.ua/konfer31/973.pdf>
4. Politika regional'nogo razvitiya YES na 2007–2013 gg. [EU regional development policy for the years 2007-2013].: <http://portfinance.ru/analitik-24.html>.
5. Reyting ukrainskikh brendov UkrBrand 2014/ [Rating Ukrainian brands UkrBrand 2014]: <http://mppconsulting.com.ua/ukrbrand/ukrbrand2014.html>
6. Rukomeda R. Yevropeys'kyy Soyuz na mezhi strukturnykh peretvoren' / [European Union on the brink of structural transformations]: [http://dt.ua/POLITICS/evropeyskiy_soyuz_na_mezhi_strukturnih_peretvoren-](http://dt.ua/POLITICS/evropeyskiy_soyuz_na_mezhi_strukturnih_peretvoren-32655.html)
7. Sotsial'no-ekonomichnyy rozvytok rehioniv Ukrayiny za sichen'-serpen' 2010 roku. [Socio-Economic Development of Regions of Ukraine for January-August 2010] – K.: Derzhkomstat, 2010. – 25 p.
8. Studins'ka H. Ya. Terytorial'nyy brend yak mekhanizm reinkarnatsiyi depresyvnnykh rehioniv. [Territorial brand like a mechanism of reincarnation depressed regions]. / Halyna Yakivna Studins'ka // EKONOMIKA: realiyi chasu. – 2015. –: <http://economics.opu.ua/files/archive/2015/n1.html>
9. Sayt kompaniyi Brand Finance. [Site of the company Brand Finance.]: www.brandfinance.com/

ДАНИ ПРО АВТОРА

Студінська Галина Яківна – кандидат економічних наук, докторант

Науково-дослідного економічного інституту Міністерства економічного розвитку та туризму України
пр. Дружби народів, 28, Київ, Україна
e-mail: Studinska.galina@gmail.com

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Студинская Галина Яковлевна - кандидат экономических наук, докторант

Научно-исследовательского экономического института Министерства экономического развития и туризма Украины
пр. Дружбы народов, 28, Киев, Украина
e-mail: Studinska.galina@gmail.com

ABOUT THE AUTHOR

Studinska Galina Y. - PhD, Doctoral
Scientific and Economic Research Institute Ministry of Economic Development and Tourism of Ukraine
Pr. Druzhby narodiv, 28, Kyiv, Ukraine
e-mail: Studinska.galina@gmail.com

УДК 336.531.2

СТРУКТУРНА ТРАНСФОРМАЦІЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ В КОНТЕКСТІ ТЕХНОЛОГІЧНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ

Тетеринець Т.А.,
Чиж Д.А.

Ключові слова: інвестиції, валовий внутрішній продукт, джерела інвестицій, інноваційний потенціал, технологічний потенціал, модернізація, економіка.

СТРУКТУРНАЯ ТРАНСФОРМАЦИЯ ИНВЕСТИЦИОННОЙ ПОЛИТИКИ В КОНТЕКСТЕ ТЕХНОЛОГИЧЕСКОЙ МОДЕРНИЗАЦИИ ЭКОНОМИКИ

Тетеринець Т.А.,
Чиж Д.А.

Статья посвящена анализу макроэкономических показателей, в целях определения инвестиционных возможностей технологической модернизации экономики Республики Беларусь.

Цель: Анализ структурных преобразований инвестиционной политики Республики Беларусь с позиции проведения технологической модернизации экономики.

Методы – аналитический, сравнения, табличный, графический.

Результаты работы: Проведен анализ трансформации инвестиционной политики в контексте технологической модернизации экономики, выявлены существенные диспропорции в области накопления и использования воспроизводственных инвестиций, их технологической структуре. Изучены состав и структура источников инвестиций в основной капитал с позиции формирования технологического задела. Дана оценка эффективности использования инновационного потенциала как основного фактора технологического развития экономики.

Выводы: Выявлены основные направления совершенствования инвестиционной политики государства с целью повышения технологического потенциала Республики Беларусь.

Ключевые слова: инвестиции, валовой внутренний продукт, источники инвестиций, инновационный потенциал, технологический потенциал, модернизация, экономика.

STRUCTURAL TRANSFORMATION OF INVESTMENT POLICY IN THE CONTEXT OF TECHNOLOGICAL MODERNIZATION OF ECONOMY

Tsetsiarynets T.A.,
Chyzh D.A.

Article is devoted to the analysis of macroeconomic indicators, for definition of investment opportunities of technological modernization of economy of the Republic of Belarus.

Purpose: The analysis of structural transformations of investment policy of the Republic of Belarus from a position of carrying out technological modernization of economy.

Methods – analytical, comparisons, tabular, graphic.

Results of work: The analysis of transformation of investment policy in the context of technological modernization of economy is carried out, essential disproportions to storage sites and uses of reproduction investments, their technological structure are revealed. The structure and structure of sources of investments into fixed capital from a position of formation of a technological reserve are studied. The assessment of efficiency of use of innovative potential as major factor of technological development of economy is given.

Conclusions: The main directions of improvement of investment policy of the state for the purpose of increase of technological capacity of the Republic of Belarus are revealed.

Keywords: investments, gross internal product, sources of investments, innovative potential, technological potential, modernization, economy.

«Принцип акселератора: рост реального ВВП
влечет за собой рост реальных инвестиций,
в свою очередь подъем реальных инвестиций
вызывает ответный рост ВВП»

Лауреат Нобелевской премии П.Самуэльсон

Технологическая модернизация экономики является одним из основополагающих и первостепенных факторов устойчивого социально-экономического развития страны в целом и ее структурных звеньев в

частности. Совершенствование и обновление техники и технологий позволяет создавать прорывные наукоемкие производства, формирующие задел новой неозекономики, основанной на инновациях. Внедрение последних достижений НТП создает основы структурной трансформации экономики, формируют новую идеологию развития производственного сектора, обеспечивает целевую ориентацию экономической политики на инновационное развитие и на этой основе обеспечивает укрепление человеческого потенциала и способствует росту благосостояния нации. Таким образом, задача технологической модернизации обеспечивает решение комплекса промышленно-производственных, инвестиционно-инновационных и социально-экономических задач государства.

Термин «технологическая модернизация экономики» достаточно многогранен и неразрывно связан с понятием технологических укладов. Впервые термин «технологический уклад» был предложен в 1986 году советскими экономистами Д.С. Львовым и С.Ю. Глазьевым. По их мнению, жизненный цикл технологического уклада охватывает около 100 лет, при этом период его доминирования в развитии экономики составляет от 40 до 60 лет. Это обусловлено тем, что по мере ускорения научно-технического прогресса этот период постепенно сокращается. Комплекс базисных совокупностей технологически сопряженных производств образует ядро технологического уклада [1]. Отрасли, интенсивно использующие ключевой фактор и играющие ведущую роль в распространении нового технологического уклада, являются несущими отраслями экономики. В национальном аспекте макроэкономического развития страны процесс смены технологических укладов и является технологической модернизацией экономики. Трактовка этого понятия имеет различные значения, однако суть их сводится к усовершенствованию применяемых технологий и техники с целью повышения конкурентоспособности отечественного производства.

По мнению Ж.А. Ермаковой технологическая модернизация экономики – это процесс перевода общественного производства, и прежде всего промышленного комплекса, на высокотехнологичный уровень с целью достижения наибольшего технологического соответствия различных производственных звеньев максимально высокому уровню, т.е. определенной технологической однородности или нормальной технологической многоукладности [2]. Однако следует отметить, что в реальной практике технологической модернизации не всегда может быть достигнут высокотехнологичный уровень производства, что во многом обусловлено возможностями привлечения ресурсов в экономику и сложившимся инвестиционным потенциалом страны.

Семагин С.А. определяет технологическую модернизацию как форму реализации конкурентоспособности различных хозяйственных систем, создаваемых путем обновления производственного аппарата, замены устаревшего оборудования и технологий сферы материального производства на современные, более эффективные виды [3]. Данное определение, является более реалистичным и практикоориентированным в условиях переходной экономики, т.к. учитывает процесс реноваций, а не только внедрение технологических инноваций.

Под реновацией понимается процесс обновления выбывающих в результате физического и морального износа элементов основных производственных фондов. Тогда как, технологическая инновация рассматривается как разработка и внедрение технологически новых товаров и процессов, а также значительных технологических усовершенствований в товарах и процессах. Несмотря на то, что последний фактор является определяющим в процессе технологической модернизации экономики, на практике скорость внедрения технологических инноваций в странах с переходной экономикой существенно замедляется, что во многом обусловлено ограниченностью инвестиционных ресурсов [4].

Технологическое перевооружение производства, являясь одним из основополагающих элементов модернизации национальной системы, одновременно выступает в двух ипостасях: как источник формирования технологического задела и как фактор устойчивого экономического роста. В этой связи важное значение приобретает анализ инвестиционных ресурсов экономики в контексте технологической модернизации. Государственной статистикой представлен достаточно широкий набор показателей, позволяющих анализировать количественную и качественную сторону эффективности инвестиционной деятельности. Одним из основных индикаторов в данной сфере является соотношение темпов роста валового внутреннего продукта (ВВП) и инвестиций в основной капитал (рис. 1).

График наглядно иллюстрирует, что в последние годы для Беларуси характерно существенное снижение темпов роста как ВВП, так и инвестиций в основной капитал. Причем в последние годы четко прослеживается ярко выраженная рецессия. Однако важным является факт кардинального изменения соотношения этих показателей. На протяжении 2006 – 2011 гг. динамика инвестиций в основной капитала носила опережающий характер по сравнению с темпами роста ВВП. Инвестиционная политика в этот период характеризовалась активным привлечением ресурсов в экономику с целью поддержания устойчивого социально-экономического развития. В 2011-2015 гг. представленная картина резко изменилась. Наряду с общим снижением исследуемых показателей, интенсивность изменения ВВП значительно опережала аналогичную динамику в инвестиционной сфере. Выявленные тенденции отражают степень влияния инвестиционных ресурсов на темпы экономического роста и одновременно эффективность их использования. Увеличение валового накопления основного капитала в экономике на протяжении динамичных темпов роста инвестиций в 2006-2011 гг. не обеспечило создание инвестиционного задела, способного нивелировать влияние негативных внешнеэкономических факторов и обеспечить макроэкономическую стабильность в последующие годы.

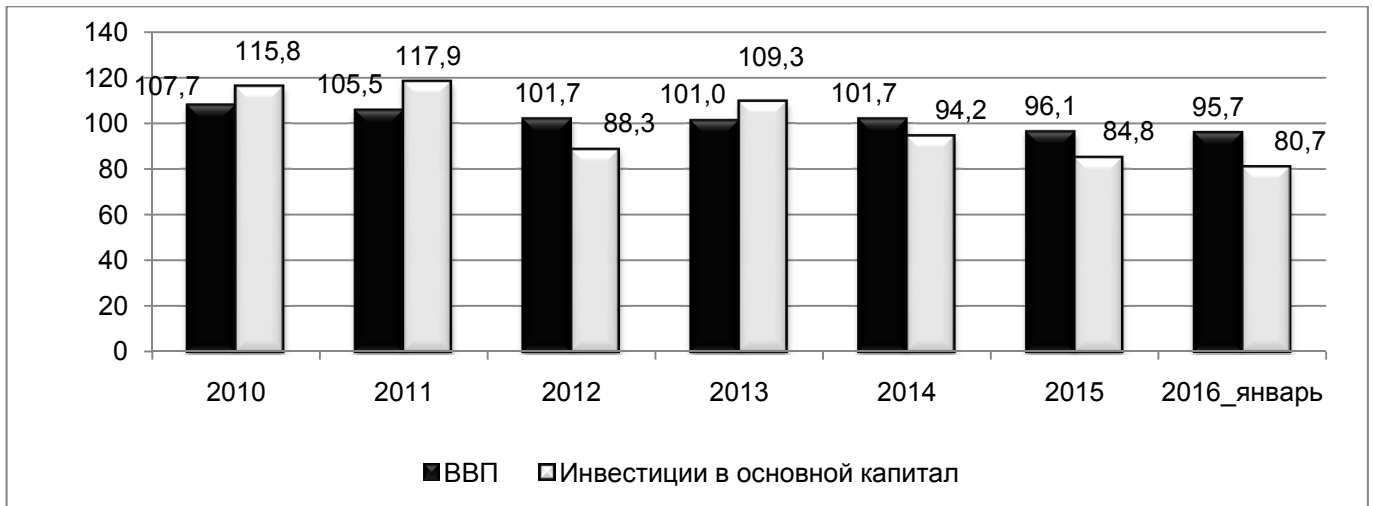

Рисунок 1. Динамика ВВП и инвестиций в основной капитал в республике Беларусь, в сопоставимых ценах, в процентах к предыдущему году

Интенсивность инвестиционных процессов в экономике во многом предопределяется сложившейся структурой источников валовых капиталовложений. Скорость и направления ее изменения обуславливают возможности технологической модернизации экономики за счет формирования инвестиционных ресурсов, обеспечивающих внедрение прогрессивных технологий (таблица 1).

Таблица 1. Инвестиции в основной капитал по источникам финансирования (в процентах к итогу) в Республике Беларусь

Показатели	Годы					
	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Инвестиции в основной капитал всего, в том числе	100	100	100	100	100	100
республиканского бюджета	9,3	6,0	7,0	10,0	6,5	5,0
местных бюджетов	9,4	6,4	9,1	10,7	9,3	8,1
собственных средств организаций	32,9	37,8	40,0	37,8	38,5	38,9
заемных средств других организаций	1,0	0,6	1,1	1,2	1,5	1,3
средств населения	7,6	5,9	6,9	8,3	10,0	12,3
иностранных инвестиций	2,1	3,0	2,9	3,2	3,7	3,9
кредитов банков	32,3	35,8	26,1	24,2	26,6	26,8
прочих источников	5,2	4,5	5,7	4,6	3,9	2,8

Источник: [5, 6].

Несмотря на достаточно большое количество источников инвестиционных ресурсов, основными из них, обеспечивающих технологическую модернизацию, являются средства государственного бюджета и кредитные ресурсы банков. Государственные структуры выступают крупнейшим заказчиком технологических проектов, т.к. обладают мощным потенциалом, финансовыми ресурсами, инструментами регулирования и контроля. Кроме того, внедрение прогрессивных технологий неразрывно связано с долгосрочными инновационными проектами, характеризующимися высокой степенью риска. Поэтому государство является не только заказчиком, но и гарантом реализации инвестиционных проектов, нацеленных на модернизацию приоритетных отраслей и сфер национальной экономики.

Вместе тем следует отметить сложившуюся тенденцию существенного сокращения государственного финансирования инвестиционной деятельности. Доля средств государственного бюджета уменьшилась практически вдвое по сравнению с 2010 и 2013 гг. и составила лишь 5% от общего объема финансирования в 2015 г. Учитывая значительное снижение инвестиций в основной капитал в абсолютном выражении, выявленная динамика носит рецессионный характер. Это свидетельствует о том, что возможности прогрессивного роста национальной экономики за счет технологической модернизации существенно ограничены.

Реализация долгосрочных инвестиционных проектов невозможна без привлечения кредитных ресурсов банковских структур. Сложившаяся в экономике ситуация свидетельствует об устойчивом росте потребностей в инвестициях. Низкая рентабельность большей части субъектов хозяйствования не позволяет им изыскивать источники самостоятельного финансирования, технического перевооружения и реконструкции действующих производств, а также для модернизации и ввода новых мощностей. Несмотря на то, что доля кредитов банков занимает чуть больше четверти от общего объема инвестиционных ресурсов, их удельный вес постоянно сокращается. Наиболее высокий показатель зафиксирован в 2011 г – 35,8%, наименьший в 2013 – 24,2%, что свидетельствует о значительных колебаниях в структуре

инвестиций. Отсутствие стабильности в свою очередь способствует негативной трансформации инвестиционной политики и снижению ее эффективности.

В целом сокращение банковского кредитования инвестиционной сферы в период предыдущей пятилетки составило 11 п.п., что в условиях стабилизации макроэкономической ситуации свидетельствовало бы о снижении за кредитованности экономики и формировании у предприятий собственных инвестиционных ресурсов. Однако в сложившихся условиях данная тенденция обусловлена постоянным увеличением ставок по банковским кредитам (рисунок 2). За указанный период среднегодовые ставки по кредитам на срок более 1 года для юридических лиц увеличились более, чем в 4 раза [7].

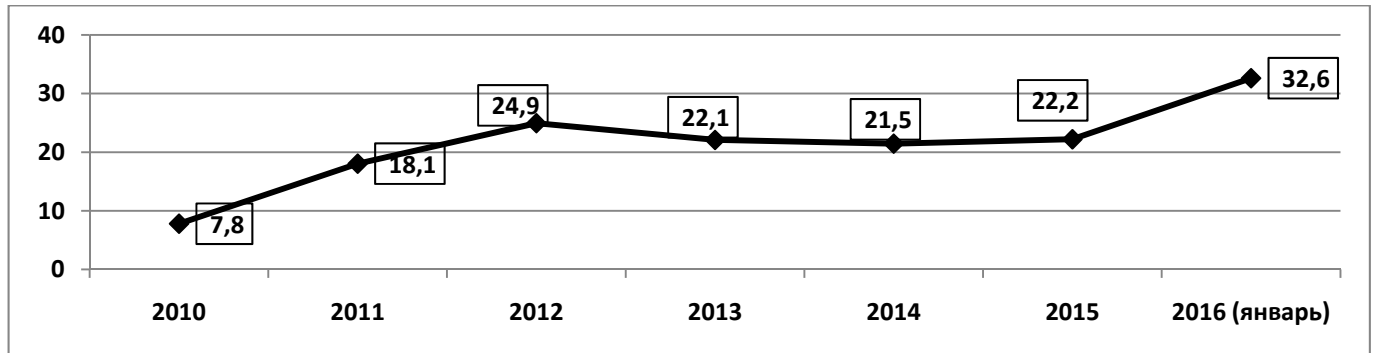

Рисунок 2. Динаміка середньорічних ставок по кредитах на строк більше 1 року для юридических осіб у Республіці Беларусь, %

В такій ситуації доступність кредитних ресурсів суттєво знижується, що негативно впливає на формування технологічного заделу в економіці за допомогою реалізації виробничих інвестицій. Частково ця проблема може бути вирішена за допомогою використання внутрішніх інвестиційних ресурсів – прибутку та амортизаційних відрахувань.

Динаміка власних інвестиційних ресурсів має позитивну направленість: за досліджувані період їх частковий вага збільшилася на 6 п.п. і становила 38,9% від загального обсягу інвестицій в основний капітал. Ця ситуація обумовлена декількома факторами: збільшенням частки амортизаційних ресурсів в складі внутрішнього фінансування та реструктуризацією джерел за рахунок суттєвого зниження кредитних ресурсів та бюджетного фінансування. Високі процентні ставки по кредитах, обумовлені девальвацією національної валюти та дестабілізацією на зовнішніх ринках, мали негативний вплив на можливість підприємств привертати позичкові ресурси. В цих умовах ефективність використання кредитних ресурсів суттєво знизилася, що в свою чергу привело до активізації використання внутрішніх інвестиційних ресурсів (рисунок 3).

Рисунок 3. Динаміка окремих видів інвестиційних ресурсів у Республіці Беларусь, млрд. дол. США

Збільшення власних засобів в структурі інвестицій в основний капітал свідчить про зміцнення внутрішнього виробничого потенціалу. В той же час вплив амортизаційних відрахувань на технологічну модернізацію не настільки суттєвий. Це обумовлено рядом причин.

По-перше, склався в республіці механізм амортизації основних засобів та нематеріальних активів, який має ряд недоліків, головним з яких є відсутність системи накоплення та збереження амортизаційних резервів. По цій причині цей вид ресурсів використовується, в основному, на реконструкцію та поточне оновлення основного капіталу, а не технологічну модернізацію підприємств.

Во-вторых, отсутствие целевого использования амортизационных ресурсов и действенного контроля за этим процессом приводит к тому, что начисленная амортизация расходуется в большинстве своем на пополнение собственных оборотных средств, а не капитальное финансирование. Кризисная ситуация в экономике и нехватка оборотных активов у хозяйствующих субъектов значительно усугубляют этот процесс.

В-третьих, достаточно «халатное» отношение к амортизационной политике в целом и амортизационным отчислениям как источнику инвестиций, в частности. В кризисные периоды развития национальной экономики в республике неоднократно принимались решения на уровне высших органов государственного управления о возможности неначисления амортизации. В частности, Постановлением Совета Министров Республики Беларусь №110 от 10.02.2016 разрешается организациям и индивидуальным предпринимателям с 1 января по 31 декабря 2016 г. принимать решение о неначислении амортизации по всем или отдельным объектам основных средств и нематериальных активов, используемым ими в предпринимательской деятельности. При этом нормативные сроки службы и сроки полезного использования таких объектов продлеваются на срок, равный периоду, в котором не производилось начисление амортизации.

В результате имеющиеся в наличии машины, станки, технологическое оборудование и прочие виды основных средств, используясь в производственном цикле, будут физически изнашиваться. Необоснованное увеличение срока их полезного использования будет способствовать моральному старению. При этом процесс формирования финансовых ресурсов на ликвидацию последствий этого процесса будет приостановлен. В таких условиях говорить о действенности амортизационных отчислений как источника воспроизводства технологических платформ не приходится. Все вышесказанное подтверждается тем, что за период 2010 – 2014 гг. размер амортизационных отчислений в составе воспроизводственных инвестиций увеличился лишь на 0,7 млрд. в долларовом эквиваленте.

В мировой практике чистая прибыль также является весомым ресурсом, обеспечивающим технологическое обновление производства. Однако вышеперечисленные проблемы, обусловленные снижением эффективности работы субъектов хозяйствования, катастрофической нехваткой собственных оборотных средств, отсутствием действенных инструментов и механизмов сохранения и сбережения финансовых ресурсов не позволяют в полной мере использовать этот источник. Кроме того, сложившаяся внешняя и внутренняя макроэкономическая ситуация, обусловившая почти трехкратное снижение прибыли предприятий в долларовом эквиваленте, существенно усугубляет этот процесс. В результате чего можно констатировать, что на сегодняшний день прибыль не является существенным источником технологической модернизации экономики.

Важную роль в процессе технологического воспроизводства играют иностранные инвестиции, представляющие собой реальный капитал, и нацеленные на решение конкретных инвестиционных задач. Основной проблемой для Республики Беларусь является их недостаточное количество и незначительный удельный вес в общем объеме инвестиционных ресурсов. Наметившаяся тенденция их существенного сокращения еще более усугубляет этот процесс. В 2015 г. объем иностранных инвестиций сократился в 1,7 раза по сравнению с предыдущим годом. Нежелание иностранных инвесторов вкладывать капитал в национальную экономику существенно тормозит процессы технологической модернизации, комплексного обновления и внедрения передовых достижений НТП в производственный процесс.

Важным индикатором воспроизводственных процессов в экономике выступает сложившаяся технологическая структура инвестиций в основной капитал. Она характеризует существующий уровень применяемой техники и технологий, а также показывает наличие финансовых возможностей для формирования технологического задела (таблица 2).

Таблица 2. Технологическая структура инвестиций в основной капитал в Республике Беларусь, процентов к итогу

Показатели	Годы						
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016 (январь)
Инвестиции в основной капитал всего, в том числе:	100	100	100	100	100	100	100
строительно-монтажные работы (включая работы по монтажу оборудования)	50,2	45,0	49,4	52,1	55,0	53,7	57,1
затраты на приобретение машин, оборудования, транспортных средств	38,4	45,3	41,2	36,8	33,9	34,0	26,1
прочие работы и затраты	1,4	9,7	9,4	11,1	11,1	11,9	16,8

Источник: [6, 7].

Совершенствование технологической структуры заключается в повышении удельного веса машин и оборудования (активной части основных средств) в сметной стоимости проекта до оптимального уровня. К сожалению на практике ситуация обратная. Доля строительно-монтажных работ в общем объеме технологических инвестиций, занимая более 50%, остается достаточно высокой и продолжает расти. Это свидетельствует о переливе капитала в сферу пассивного инвестирования, создающую необходимые условия для технологического развития, но в тоже время не являющейся локомотивом воспроизводственных процессов.

В условиях модернизации отечественного производства из поля зрения потенциальных инвесторов выпадают объекты основных средств, требующие первоочередных вложений – рабочие и силовые машины,

технологическое оборудование – являющиеся основой инвестиционного потенциала экономики. Существенное сокращение финансирования воспроизводства активной части основного капитала обуславливает сокращение технологического потенциала экономики. Удельный вес затрат на приобретение машин, оборудования, транспортных средств в 2015 г сократился на 11,3 п.п. в предыдущей пятилетке. И по результатам января 2016 г этот разрыв продолжает увеличиваться.

Политика государства в области комплексной модернизации экономики Беларуси в последние годы была нацелена на рестройку и обновление уже действующих предприятий. Различными программными документами не предусматривалось масштабного строительства новых производственных объектов. Основная идея комплексной модернизации заключалась в технологической перевооружении существующих производственных мощностей. Однако комплексные проверки контролирующих органов эффективности работы предприятий деревообрабатывающей, цементной промышленности и других ключевых отраслей показали отрицательные результаты: убытки субъектов хозяйствования растут, отдача от использования ресурсов снижается, инвестиционные проекты не реализуются в срок.

Замедление процесса технико-технологического воспроизводства способствует усилению отсталости производственно – технологической базы организаций, снижению их конкурентоспособных позиций. Учитывая необходимость модернизации и обновления, прежде всего, активной части основных средств (машин, оборудования, транспортных средств), более высокую скорость их ввода в эксплуатацию по сравнению с пассивной составляющей основного капитала, снижение освоенности инвестиций характеризует догоняющий тип развития. В этой связи актуализируется проблема реструктуризации технологических инвестиций в сторону увеличения их активной составляющей.

Анализ основных показателей инновационно-технологического развития Республики Беларусь дает ясную картину существенного снижения технологического потенциала страны. Формирование технологического задела и его дальнейшее использование неразрывно связано с инновационной активностью предприятий. Взаимосвязь именно этих факторов является предопределяющей для формирования условий устойчивого социально-экономического роста и активного технологического развития (таблица 3).

Таблица 3. Основные показатели инновационно-технологического развития Республики Беларусь

Показатели	Годы				
	2010	2011	2012	2013	2014
Внутренние затраты на научные исследование и разработки, в процентах к ВВП	0,69	0,70	0,67	0,67	0,52
Выдано патентов на изобретения, шт.	1933	1871	1871	1634	757
Число организаций, осуществляющих исследование и разработку новых продуктов, услуг и методов их производства (передачи), новых производственных процессов, шт.	191	249	115	113	110
Число организаций, осуществляющих приобретение новых и высоких технологий, шт.	20	11	13	16	12
Объем отгруженной инновационной продукции организаций промышленности, млн. долларов США	6,2	6,6	9,7	9,2	6,8
Удельный вес экспорта в общем объеме отгруженной инновационной продукции организаций промышленности, %	50,7	62,3	64,3	60,1	59,7
Станки для обработки металлов, тыс. шт.	3,9	5,3	4,5	4,5	2,8

Источник: [8].

Снижение инновационного потенциала белорусских предприятий и организаций негативным образом сказывается на возможности внедрения технических новшеств и технологической модернизации хозяйствующих субъектов. Подтверждением этому является уменьшение количества организаций, осуществляющих исследование и разработку новых продуктов, услуг и методов их производства (передачи), новых производственных процессов за исследуемый период на 42,4%; числа организаций, осуществляющих приобретение новых и высоких технологий практически в 2 раза. Более чем в 2,5 раза сократилась выдача патентов на изобретения. Следует отметить наметившуюся негативную тенденцию снижения объема отгруженной инновационной продукции организаций промышленности, а также удельного веса в ней экспортной составляющей.

Выявленные негативные тенденции в инновационно-технологической сфере обусловлены не только уменьшением емкости рынка стран - основных торговых партнеров вследствие сжатия их внутреннего спроса. Немаловажным фактором является уровень конкурентоспособности отечественной продукции, определяемый качеством товара и его ценой. Высокая степень материало-, энерго- и трудоемкости белорусской продукции не позволяет использовать в полном объеме имеющиеся у предприятий конкурентные преимущества на внешних рынках.

Немаловажная роль в решении этой проблемы принадлежит технологическому фактору. Использование преимущественно III, IV и отдельных элементов V технологических укладов в сфере промышленного производства существенно сокращает возможности как отдельных предприятий, так и национальной экономики в целом для устойчивого развития. Снижение инновационного, инвестиционного и технологического потенциалов страны предопределяет догоняющий тип развития экономики. Отсутствие базисного технологического задела, а также сокращение финансовых источников для его воспроизводства

практически ликвидируют возможности комплексной модернизации экономики в целом и ее технической составляющей в частности [9, 10].

Снижение объема ВВП как основного источника пополнения воспроизводственных инвестиций актуализирует проблему эффективного использования имеющихся ресурсов. Финансирование низкотехнологичных, капиталоемких, нерентабельных проектов приводит к замораживанию инвестиционного капитала и увеличению расходной части бюджета. Необходимость финансовой поддержки неэффективных предприятий требует перераспределения ресурсов от финансово устойчивых, высокопродуктивных предприятий, что наносит ущерб экономике, снижая ее производительность. В этом случае перестаёт функционировать, так называемый, принцип акселератора, суть которого заключается в следующем: рост реального ВВП влечет за собой увеличение реальных инвестиций, что в свою очередь обуславливает ответный рост ВВП. Поэтому одним из направлений решения данной проблемы является рациональное использование инвестиционных ресурсов посредством финансирования высокотехнологичных проектов, предопределяющих развитие, так называемых, точек роста национальной экономики с высоким уровнем добавленной стоимости с одновременной ликвидацией производств, функционирующей на технологически отсталых платформах.

Важной задачей в решении проблемы технологической и инновационной отсталости предприятий и экономики в целом является сбалансированное сочетание государственных и частных источников финансирования воспроизводственной сферы, а также собственных и заемных инвестиционных ресурсов. Средства республиканского и местных бюджетов являются одним из основных источников поддержания, укрепления и развития инновационно-технологического потенциала страны. В тоже время эффективность привлечения частного капитала и в большей степени иностранного инвестирования доказана практикой и временем. Совершенствование нормативно-правовой базы, создание дополнительных преференций, благоприятного климата, обеспечение государственных гарантий – далеко неполный перечень инструментов в данной сфере.

Развитие и действенная реализация амортизационной политики посредством создания реальных механизмов и стимулов накопления и сохранения внутренних инвестиционных ресурсов не теряет своей актуальности. Как показывает мировая практика в кризисный период развития экономики амортизационные отчисления зачастую выступают чуть ли не единственным источником воспроизводства. Стимулирование активизации внутреннего финансирования инвестиционно-инновационной деятельности является одной из основных задач государства в области технологической модернизации. К сожалению в республике применяется обратная практика, результатом которой является сжатие внутреннего инвестиционного потенциала.

Центральным звеном модернизации инвестиционной политики в контексте технологической модернизации выступает сложившаяся технологическая структура инвестиций в основной капитал. Значительное снижение в ней удельного активного части основных средств существенно сужает возможности технического перевооружения и обновления имеющихся производственных мощностей. Это в свою очередь обуславливает торможение технологического цикла и потерю возможностей для его дальнейшего развития и воспроизводства.

Список использованных источников

1. Глазьев С.Ю. *Стратегия 2020 – антимодернизационный документ* / С.Ю. Глазьев // *Российский экономический журнал*. – 2012. – №2.
2. Ермакова, Ж. А. *Технологическая модернизация промышленности России: стратегия и организационно-экономические факторы (региональный аспект)* / Ж. А. Ермакова; РАН УрО, Ин-т экономики. – Екатеринбург, 2007. – 360 с.
3. Семагин, С.А. *Повышение эффективности инвестиций в технологическую модернизацию промышленности: дис. ... канд. экон. наук* / С.А. Семагин. – М., 2006. – 175 с.
4. Radosevic, S. *What Future for S&T in the CEECs in the 21st Century? In: From System Transformation to European Integration: science and technology in Central and Eastern Europe at the beginning of the 21st century.* Werner Meske (Ed.) LIT Verlag Münster. – 2004
5. *Инвестиции и строительство в Республике Беларусь. Статистический сборник* // Национальный статистический комитет Республики Беларусь. – 2015. – 168 с.
6. *Строительство и инвестиции* // Национальный статистический комитет Республики Беларусь [электронный ресурс]. – http://www.belstat.gov.by/ofitsialnaya-statistika/makroekonomika-i-okruzhayushchaya-sreda/natsionalnye-scheta/godovye-dannye_11/o-vtoroi-otsenke/o-vtoroy-otsenke-valovogo-vnutrennego-produkta-za-iii-kvartal-2015-g/. Дата доступа 10.03.2016
7. *Динамика ставок кредитно-депозитного рынка* // Национальный банк Республики Беларусь [электронный ресурс]. – <http://www.nbrb.by/statistics/CreditDepositMarketRates/>. Дата доступа 11.03.2016.
8. *Статистический ежегодник Республики Беларусь* // Национальный статистический комитет Республики Беларусь. – 2015. – 524 с.
9. Шимов В.Н., Крюков Л.М. *Модернизация экономики Беларуси: состояние, проблемы, направления развития* / В.Н. Шимов, Л.М. Крюков // *Социология*. – 2013. – №3. – С. 4-21.
10. Чемезов С. *Государство и высокие технологии* / С. Чемезов // *Мировая экономика и международные отношения*. – 2013. – № 4. – С. 39-46

References

1. Glaz'ev S.Yu. *Strategiya 2020 – antimodernizatsionnyy dokument* // *Rossiyskiy ekonomicheskii zhurnal*. – 2012. – №2.
2. Ermakova, Zh. A. *Tekhnologicheskaya modernizatsiya promyshlennosti Rossii: strategiya i organizatsionno-ekonomicheskie faktory (regional'nyy aspekt)* RAN UrO, In-t ekonomiki. – Ekaterinburg, 2007. – 360 s.
3. Semagin, S.A. *Povyshenie effektivnosti investitsiy v tekhnologicheskuyu modernizatsiyu promyshlennosti: dis. ... kand. ekon. nauk.* – M., 2006. – 175 s.
4. Radošević, S. *What Future for S&T in the CEECs in the 21st Century?* In: *From System Transformation to European Integration: science and technology in Central and Eastern Europe at the beginning of the 21st century*. Werner Meske (Ed.) LIT Verlag Münster. – 2004
5. *Investitsii i stroitel'stvo v Respublike Belarus'. Statisticheskii sbornik* // *Natsional'nyy statisticheskii komitet Respubliki Belarus'*. – 2015. – 168 s.
6. *Stroitel'stvo i investitsii* // *Natsional'nyy statisticheskii komitet Respubliki Belarus'* http://www.belstat.gov.by/ofitsialnaya-statistika/makroekonomika-i-okruzhayushchaya-sreda/natsionalnye-scheta/godovye-dannye_11/o-vtoroi-otsenke/o-vtoroy-otsenke-valovogo-vnutrennego-produkta-za-iii-kvartal-2015-g/.
7. *Dinamika stavok kreditno-depozitnogo rynka* // *Natsional'nyy bank Respubliki Belarus'* <http://www.nbrb.by/statistics/CreditDepositMarketRates/>.
8. *Statisticheskii ezhegodnik Respubliki Belarus'* // *Natsional'nyy statisticheskii komitet Respubliki Belarus'*. – 2015. – 524 s.
9. Shimov V.N., Kryukov L.M.. *Modernizatsiya ekonomiki Belarusi: sostoyanie, problemy, napravleniya razvitiya* // *Sotsiologiya*. – 2013. – №3. – S. 4-21.
10. Chemezov S. *Gosudarstvo i vysokie tekhnologii* // *Mirovaya ekonomika i mezhdunarodnye otnosheniya*. – 2013. – № 4. – S. 39-46

ДАНІ ПРО АВТОРІВ

Тетеринець Тетяна Анатоліївна, доцент кафедри економіки та організації підприємств АПК, к.е.н., доцент УО «Білоруський державний аграрний технічний університет»
220070, Республіка Білорусь, м.Мінськ, пров. Клумова 11-29
e-mail: talad79@mail.ru

Чиж Дмитро Анатолійович, доцент кафедри ґрунтознавства і земельних інформаційних систем, к.е.н., доцент УО «Білоруський державний університет»
220030 м.Мінськ, пр.Незалежності 4
e-mail: chyzh@yandex.ru

ДАННЫЕ ОБ АВТОРАХ

Тетеринец Татьяна Анатольевна, доцент кафедры экономики и организации предприятий АПК, к.э.н., доцент

УО «Белорусский государственный аграрный технический университет»
220070, Республика Беларусь, г. Минск, пер. Клумова 11-29
e-mail: talad79@mail.ru

Чиж Дмитрий Анатольевич, доцент кафедры почвоведения и земельных информационных систем, к.э.н., доцент

УО «Белорусский государственный университет»
220030 г.Минск, пр.Независимости 4
e-mail: chyzh@yandex.ru

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Tsetsiarynets Tat'iana Anatol'ievna, PhD of Economics Sciences, Associate Professor of «Economics and Organization of agriculture» of Belarus State Agrarian Technical University,
side str. Klumov 11-29, Minsk, Republic of Belarus, 220070

e-mail: talad79@mail.ru

Chyzh Dmitrii Anatol'ievich, PhD of Economics Sciences, Associate Professor,
Belarus State University
Minsk, Republic of Belarus,
e-mail: chyzh@yandex.ru

МОДЕЛЬ ОЦІНКИ ВАРТОСТІ БРЕНДУ НА БАЗІ ПУБЛІЧНИХ ДАНИХ КОМПАНІЙ**Токарчук В.В.**

***Предметом дослідження** є вартість бренду та вплив основних факторів діяльності (публічних даних) на оцінку вартості бренду.*

***Мета роботи** полягає у побудові моделі залежності вартості бренду від основних фінансових показників діяльності компанії.*

***Методи дослідження.** Проведене дослідження базується на використанні загальнонаукових методів, економіко-статистичних методів, економетричних методів та моделей, зокрема методів лонгітюдних даних.*

***Результати роботи** полягають у тому, що досліджено та виявлено головні недоліки у стандартних підходах до оцінки вартості бренду. Як альтернативний підхід, доведено необхідність застосування сучасного економетричного інструментарію при оцінюванні вартості бренду. Побудовано економетричну модель залежності вартості бренду від основних публічних показників діяльності компанії. Виявлено групи факторів, які прямо та обернено впливають на вартість бренду.*

***Галузь застосування результатів.** Отримані результати сприятимуть розробці моделей та методів у сфері оцінки вартості брендів на базі публічних даних компанії.*

***Висновки.** Ігнорування основного масиву публічних даних на вході будь-якої моделі оцінки вартості бренду створює, на наш погляд, підстави для її критики. Підтверджено існуючу точку зору щодо того, що вартість бренду є повноцінним фінансовим показником поряд з іншими публічними фінансовими показниками. Як показали результати емпіричних розрахунків на основі розробленої економетричної моделі, вартість бренду найбільше залежить від ринкової вартості компанії, а також має сильну залежність від її виручки.*

***Ключові слова:** нематеріальні активи, бренд, вартість бренду, економетричні методи, моделі лонгітюдних даних.*

МОДЕЛЬ ОЦЕНКИ СТОИМОСТИ БРЕНДОВ НА ОСНОВЕ ПУБЛИЧНЫХ ДАННЫХ КОМПАНИЙ**Токарчук В.В.**

***Предметом исследования** является стоимость бренда и влияние основных факторов деятельности (публичных данных) на оценку стоимости бренда.*

***Цель работы** состоит в построении модели зависимости стоимости бренда от основных финансовых показателей деятельности компании.*

***Методы исследования.** Проведенное исследование основывается на использовании общенаучных методов, экономико-статистических методов, эконометрических методов и моделей, в частности методов лонгитюдных данных.*

***Результаты работы** состоят в том, что исследованы и выявлены главные, на наш взгляд, недостатки в стандартных подходах к оценке стоимости бренда. В качестве альтернативного подхода, доказана необходимость применения современного эконометрического инструментария к оценке стоимости бренда. Построена эконометрическая модель зависимости стоимости бренда от основных публичных показателей деятельности компаний. Выведено группы факторов, которые прямо и обратно влияют на стоимость бренда.*

***Область применения результатов.** Полученные результаты будут способствовать разработке моделей и методов в области оценки стоимости брендов на базе публичных данных компаний.*

***Выводы.** Игнорирование основного массива публичных данных на входе любой модели оценки стоимости бренда создаёт, на наш взгляд, основание для её критики. Подтверждена существующая точка зрения о том, что стоимость бренда является полноценным финансовым показателем рядом с другими публичными финансовыми показателями. Как показали результаты эмпирических исследований на основе разработанной эконометрической модели, стоимость бренда наиболее зависит от рыночной стоимости компании, а также имеет сильную зависимость от её выручки.*

***Ключевые слова:** нематериальные активы, бренд, стоимость бренда, эконометрические методы, модели лонгитюдных данных.*

BRAND VALUE ASSESSMENT MODEL BASED ON THE DATA OF PUBLIC COMPANIES**Tokarchuk V.V.**

***The subject of the study** is the brand value and impact of the major factors (public information) to the estimation of the brand value.*

***Purpose** is to build a model of the brand value depending from the main financial indicators of the company.*

***Research methods.** The study is based on the use of scientific methods, economic-statistical methods, econometric models and methods, in particular methods of panel data.*

***The results consist** in the investigation and identification the main weaknesses in the standard approaches to assessing the brand value of the company. As an alternative approach for the brand value estimation the using of the modern econometric tools has been proposed and the panel data model of the dependence of brand value from the main factors has been constructed. Estimation of the elaborated model based on the public data has allowed to detect the groups of factors directly or inversely affecting the value of the brand.*

Application results. *The results will contribute to the development of the models and methods to assess the value of brands on the basis of public data of companies.*

Conclusions. *Ignoring the using of the main public data set as the input of any brand value estimation creates, in our opinion, a foundation for it criticism. The existing point of view that the value of the brand is a important financial indicator among the other public financial indicators of the company has been confirmed. The results of empirical studies on the basis of the developed econometric panel data model detected the major dependence of the brand value from the market value of the company and its revenue.*

Keywords: *intangibles assets, brand, brand value, econometric methods, panel data model.*

Вступ. У сучасному глобалізованому світі більшість товарів або послуг мають дуже багато схожих характеристик і тільки одну, або декілька унікальних, які і відрізняють товари та, головне, бренди, що стоять за ними. Формування споживчого попиту, головним чином, пов'язане із прихильним емоційним ставленням покупців до унікальних властивостей певного товару або послуги не самих по собі, а завдяки їх образу, унікальному і привабливому для споживача, завдяки емоціям, що супроводжують такий образ – це означає, що мова йде про бренд, під яким товар споживається. Відомий бренд з лояльними споживачами сьогодні є найціннішим активом будь-якої компанії, дієвим інструментом формування її довгострокових конкурентних переваг.

Бренд сьогодні – це двохликий Янус, який до кінця не розкриває один свій образ. Дійсно, з боку споживача, бренд є унікальним образом, що формується у його свідомості, як реакція на його попередній досвід використання товарів під торговими марками даного бренду та обіцянкою виробника за допомогою товару постійно надавати споживачеві специфічний набір якостей, цінностей та послуг. Тобто, споживчий бік бренду формує усталене загальноприйняте розуміння його суті та користування ним.

З іншого боку, а саме, з боку сучасної компанії, що його створила та ним володіє, бренд є головною складовою її нематеріальних активів, оскільки він, по-перше, може бути основним фактором ринкової вартості компанії та, по-друге, може приносити поточний дохід більший, ніж усі матеріальні та інші нематеріальні активи компанії. Разом з цим, бренд не відображений в її балансі через діючі до сьогодні міжнародні стандарти фінансової звітності (International accounting standards 38, надалі IAS 38) [1]! Тобто, власник бренду має тільки віртуальне уявлення щодо його вартості, оскільки ні бухгалтерський, ні податковий облік не бачать його своїм об'єктом.

Цей парадокс отримав матеріальну реалізацію на початку 80 років 20 століття, коли процеси злиття та поглинання бізнесів набули масового характеру. Тоді було виявлено, що вартість угод значно перевищує балансову вартість компаній, що поглинаються. Цю різницю назвали Гудвілом (Goodwill) та віднесли до нематеріальних активів, які додають вартості компанії (наприклад, рівень менеджменту, кваліфікація персоналу, клієнтська база, патенти, комерційні секрети, наукові розробки, ноу-хау, авторські права, торгові знаки, тощо), і певний час цього було достатньо.

Декомпозиція Гудвілу (Goodwill) та ретельне вивчення його складових почалося тоді, коли він став зіставним, або навіть переважав за обсягом саму балансову вартість компанії. У класичній монографії Л.Баруха [2], присвяченій сутності нематеріальних активів, наведено графік динаміки зростання (грудень 1977 – березень 2001) середнього відношення ринкової до балансової вартості 500 компаній із списку S&P 500. Так, вказане відношення досягло 2,0 наприкінці 80-х років минулого сторіччя та 6,0 на початку 2000! Тобто, «з кожних шести доларів ринкової вартості тільки один долар зафіксований в балансах компаній, тоді як інші п'ять доларів представляють нематеріальні активи» [2]. Цю ситуацію у 1988 році вирішила виправити британська продуктова компанія RHM (Rank Hovis McDougall), яка увійшла в історію тим, що стала першою, яка самостійно включила вартість бренду до балансового звіту, вона оцінила свої бренди, як і інші активи компанії [3].

Сьогодні визнанням є те, що головною складовою Гудвілу і усього обсягу нематеріальних активів відомої компанії є – вартість брендів, якими володіє компанія [4-8]. Найбільші глобальні бренди, як наприклад: Apple, Coca-Cola, або Nike, вже сьогодні мають співвідношення (матеріальні активи)/(нематеріальні активи) біля 30:70, більше того, експерти прогнозують, що це відношення для публічних компаній незабаром буде підкорятися принципу Парето (20:80). Таким чином, адекватна оцінка вартості бренду компанії стає все більш важливим та актуальним завданням та вимагає пошуку нових методів та підходів.

Ступінь дослідження даної проблеми. Парадокс, який сьогодні утворився навколо визначення та оцінювання сили брендів привертає увагу багатьох українських та західних науковців та фахівців та стимулює гострі дискусії. Дійсно, з одного боку, сила брендів – головна складова вартості більшості відомих світових компаній та джерело додаткової їх доходності, з іншого, в їх балансі це не відображено! Нематеріальний віртуальний характер сили бренду є формальним поясненням такого стану. А неформальним є те, що, не дивлячись, на існування великого обсягу досліджень щодо оцінки вартості бренду [наприклад, 5-10], розробок власних методик та моделей такої оцінки визнаннями міжнародними консалтинговими компаніями [11-14], до сьогодні відсутня єдина усталена загальновизнана система обчислення вартості брендів. А, допоки її не існує, обчислена величина вартості бренду може наражатися на сумнів та критику щодо її достовірності та заважати включенню її до балансу компанії. Дійсно, одним із критеріїв, покладених у міжнародний стандарт IAS 38 є такий: «Нематеріальний актив слід визнавати, тоді і тільки тоді, коли собівартість активу можна достовірно оцінити!!» [1, 5 стор.]. Тому вартість бренду, сьогодні, вважається невизнаним нематеріальним активом, тобто таким, що не може використовуватись у податковому та бухгалтерському обліку, але, без сумніву, визнається в якості активу, який є головним джерелом як поточних, так і майбутніх вигод компанії.

Зрозуміло, що вартість бренду, при її офіційному визнанні та коректному відображенні у балансі, могла б стати дуже вагомим аргументом для інвесторів, надійною заставою для кредиторів¹, безперечним показником успішності/неуспішності компанії, ефективним інструментом для менеджменту, тощо. Крім того, при злитті або поглинанні, балансова вартість компанії не була б відірвана від її ринкової вартості, а була би суттєво наближена до неї (Goodwill і без вартості брендів може мати місце), що сприяло би більшій об'єктивізації ринку злиттів/поглинань.

Як показує аналіз наукових досліджень та публікацій, бренд, як нематеріальний актив, може приносити дохід більший, ніж усі матеріальні активи компанії, оскільки: може бути об'єктом самостійного, відокремленого від активів компанії, продажу; сприяє створенню і покращенню її репутації; підвищує імовірність її повторної покупки; дозволяє призначати вищу ціну на брендovanі товари та нарощувати обсяги ринку і частку компанії на ньому, формуючи, таким чином, віртуальну монополію в сприйнятті споживачів [5, 8-10, 14-16].

В діючих сьогодні умовах грошова матеріалізація сили бренду відбувається двома шляхами. Перший, при злитті/поглинанні компаній у вигляді головної складової Гудвілу. Другий, при регулярній щорічній оцінці вартості світових брендів визнаними лідерами такого оцінювання у вигляді рейтингів [14-16]². Власники менш значущих брендів самостійно замовляють оцінщикам такі обчислення. Зрозуміло, що величина вартості бренду однієї компанії може відрізнятися у різних оцінювачів через різні підходи та методики, що використовуються ними. Тим не менш, сьогодні операції злиття/приєднання, як правило, передують процедура оцінки брендів, що беруть участь у такому злитті/приєднанні, оскільки усі сторони бажають знати справжню ціну операції.

Значущість поняття бренд та невизначеність щодо його оцінки, спонукали те, що у жовтні 2010 року був прийнятий міжнародний стандарт ISO 10668 «Brand valuation. Requirements for monetary brand valuation» (надалі ISO 10668) [17]. Цей стандарт регламентує принципи та основні підходи щодо оцінки вартості бренду, як самостійного нематеріального активу. Згідно з ним, *«бренд - це маркетинговий нематеріальний актив, що включає, але не обмежений, назвою, терміном, знаком, символом, логотипом, дизайном, або їх комбінацією, призначений для ідентифікації товарів і/або послуг, що створює відмінні образи і асоціації у свідомості учасників бізнес-процесу і таким чином, що створює економічні вигоди/вартість»*.

Стандарт ISO 10668 визначає, що при здійсненні оцінки вартості бренду, оцінювач повинен провести три види аналізу, перш ніж він винесе остаточний висновок щодо його вартості. А саме, по-перше, юридичний аналіз. У ньому необхідно чітко визначити, де границі у поняття «бренд» і які атрибути і пов'язані з ними права інтелектуальної власності відносяться до бренду, тобто, використовуються для ідентифікації та диференціації марочних товарів та послуг. По-друге, поведінковий аналіз. Оцінювач повинен проаналізувати можливу поведінку усіх учасників бізнес-процесу в кожному географічному, товарному і споживчому сегменті ринку, де представлено цей бренд. По-третє, фінансовий аналіз, у межах якого ISO 10668 визначає 3 альтернативні підходи до оцінки вартості бренду: дохідний підхід, ринковий підхід та витратний підхід.

Експерти сподівались, що з введенням міжнародного стандарту ISO 10668, проблема відсутності єдиного методу оцінки буде вирішена і практично усі компанії зможуть однаково оцінювати вартість свого бренду та відображати її у балансі. Але реальність виявилася іншою.

З одного боку, стандарт дійсно вносить деяку ясність в оцінювання бренду, а самі розрахунки вартості роблять роль бренду у результатах діяльності компанії достатньо наочною. З іншого боку, множинна можливість вибору у підходах та методах оцінки призвела до того, що, навіть після введення стандартів, тобто, протягом останніх 6 років, ще не визріла єдина загальновизнана концепція оцінки вартості бренду на усіх ринках.

Більше того, зараз є розуміння того, що, оскільки ринків існує багато, роль (сила) одного й того ж бренду на них може бути суттєво різною (наприклад, сила бренду SAMSUNG на ринку інтелектуальних гаджетів (де він один з лідерів) та ринку автомобілів суттєво різна), тому, універсальні та єдині підходи і методи оцінки бренду, навіть якби вони існували, ймовірно були б обмежені одним ринком.

Усе це не залишає сумніву у необхідності продовження поглиблених досліджень у сфері об'єктивації оцінки вартості бренду.

Тому, **предметом дослідження** є вартість бренду та вплив основних факторів діяльності (публічних даних) на оцінку вартості бренду.

Мета дослідження полягає у побудові моделі залежності вартості бренду від основних публічних фінансових показників діяльності компанії. Вказана мета обумовила постановку та вирішення таких **завдань**: проаналізувати підходи в межах фінансового аналізу оцінки вартості бренду, згідно IOS 10668, та визначити їх переваги та недоліки; визначити головну ваду існуючих підходів до оцінки вартості бренду; побудувати економетричну модель вартості бренду, як функції публічних фінансових показників діяльності компанії; дослідити динаміку факторів, які прямо/обернено впливають на оцінку вартості бренду.

Методи та методологія дослідження. У дослідженні використано загальнонаукові та економіко-статистичні методи. Методологічною та інформаційною основою роботи є наукові праці вітчизняних та закордонних економістів, матеріали періодичних видань та ресурси Інтернету.

¹ - що вже має місце, так корпорація Walt Disney двічі використовувала свій бренд в якості забезпечення облігаційного займу [7]. Показовим є те, що в обох випадках фондовий ринок демонстрував повну впевненість у надійності цінних паперів корпорації.

² - здійснюється для глобальних компаній з вартістю бренду не менше \$1 млрд.

Постановка проблеми. За висловом відомого з гуру менеджменту, Ричарда Бренсона: «Бренди сьогодні, це потужна зброя, що змінює увесь індустріальний ландшафт. Вони – є перетворююча комерційна сила»¹. Сила настільки потужна, що вона стала головною складовою ринкової вартості компаній - світових лідерів ринку. Що, у свою чергу, стимулює усі інші компанії нарощувати зусилля на власному брендингу, на створенні нових зв'язків із покупцем їх товарів/послуг. Разом з цим, існує проблема у об'єктивації результатів вимірювання сили, або вартості бренду. Відсутність єдиного загальновизнаного стандарту вимірювання є сигналом щодо необхідності докладання подальших зусиль до розробки інструментарію для проведення об'єктивної оцінки вартості бренду, зокрема адекватного економетричного інструментарію.

Результати дослідження. Важливість поняття бренду на сучасному етапі економічного розвитку та економічної інтеграції постійно зростає, невпинно розширюються галузі його використання: від процесів злиттів та поглинань компаній до внутрішньо корпоративних комунікацій та маркетингового бюджету, що узагальнено відображено на рис. 1:

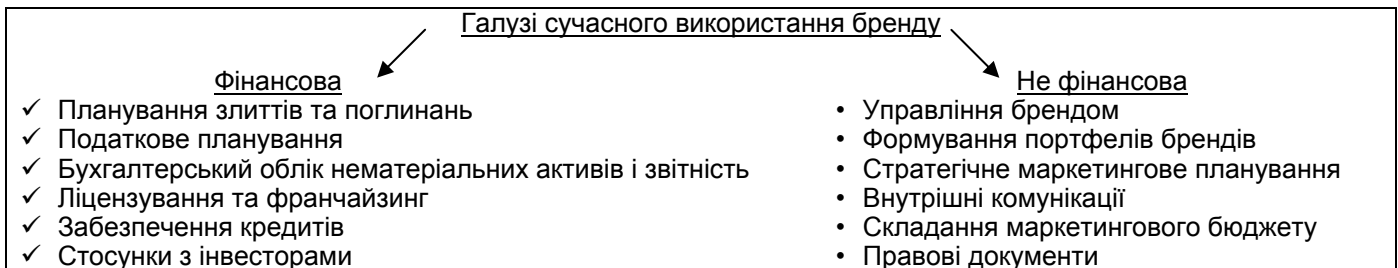

Рисунок 1. Галузі сучасного використання бренду

* Джерело: побудовано автором на основі [13].

На сьогодні існують три підходи в межах фінансового аналізу вартості бренду, згідно стандарту ISO 10668 [17]. Перший, дохідний підхід розглядає економічний ефект, який може бути отриманий від бренду в майбутньому за час його корисного життя. Оцінка вартості бренду за допомогою дохідного підходу використовує чисту приведену вартість, яка розраховується як сума майбутніх дисконтованих потоків чистого прибутку, джерелом яких є бренд. В межах цього підходу існує дві групи методів, а саме прямі та непрямі методи.

Прямі методи дохідного підходу засновані на грошових потоках, що створюються нематеріальними активами, або на витратах, зекономлених безпосередньо нематеріальними активами, які визначаються за допомогою бенчмаркінгу. Непрямі, або залишкові методи базуються на розрахунку залишкового прибутку після вирахування з чистого операційного прибутку тієї частки прибутку, джерелом якої є використовуваний капітал (матеріальні активи).

Методи та моделі дохідного підходу є найбільш вживаними та наближеними до всеосяжного універсального оціночного інструментарію. Разом з цим їх вади загальновідомі, а саме, це вибір ставки дисконтування та те, що, по суті, грошове вираження вартості бренду відірване від публічної звітності компаній.

Другий, ринковий підхід заснований на визначенні очікуваної ціни, за якою бренд може бути проданий на вільному ринку. Цей підхід базується на підборі ринкових аналогів оцінки вартості бренду при продажу бізнесу, злитті або поглинанні, порівняннях за силою бренду, ринковій позиції товарів та послуг, а також, зважаючи на економічну та юридичну ситуації. Суттєвою вадою цього підходу є те, що кожен бренд має унікальний характер, і недоречно вважати, що аналогічні бренди мають подібну ціну. Більше того, ринок брендів є недостатньо розвиненим і відповідно, збір інформації про схожі угоди може бути складним та витратним.

Третій, витратний підхід заснований на передумові, що розсудливий інвестор не заплатить за бренд більше, ніж вартість відновлення, заміни або відтворення активу аналогічної корисності. При реалізації цього підходу розраховуються суми, які були інвестовані у створення і розвиток бренду, вартість доведення небрендіваних товарів до того ж стану на ринку, що і товари оцінюваного бренду. Очевидною вадою цього підходу є те, що можна вкласти мільйони доларів у дослідження і розробки, рекламу та просування, а в результаті престижної марки так і не отримати, і ринкова вартість її буде дорівнювати нулю. Єдиним місцем, де відбувається суспільне визнання (або не визнання) усіх витрат, ідей, інновацій, тощо, є ринок.

У межах кожного із вказаних підходів існує декілька методів та багато моделей відповідних обчислень, але усі вони, на сьогодні, все ще є недосконалими із принциповими вадами та застереженнями. Одним із головних, на наш погляд, факторів їх недосконалості є майже повна їх відірваність від звітності компаній, від того, що є загальнодоступним ринковим мірилом результатів діяльності (звісно для публічних компаній). Саме ігнорування основного масиву публічних даних на вході будь-якої моделі оцінки створює, на наш погляд, плацдарм для її критики.

Відповідно, для оцінки вартості бренду нами розроблено економетричну модель лонгітюдних (панельних) даних, яка має такий загальний вигляд:

$$Y_{it} = \alpha + \gamma_i + X'_{it}b_i + \varepsilon_{it}, \quad (1)$$

¹ - з передмови до книжки Thomas Gad «4D BRANDING» [18].

де Y_{it} – залежна змінна, що характеризує i – об'єкт в t – період часу; $i = \overline{1, n}$; $t = \overline{1, T}$; $X'_{it} = (X_{1it}, X_{2it}, \dots, X_{kit})$ – вектор порядку $(k \times 1)$ факторів впливу на залежну змінну Y для кожного i – об'єкту в t – період часу; $b = (b_1, b_2, \dots, b_k)$ – вектор невідомих параметрів, у припущенні, що ефект від зміни X є однаковим для всіх i та усіх періодів часу t ; α – загальний перетин, γ_i – невідомі індивідуальні перетини для кожного i – го об'єкту; ε_{it} – випадкові величини (помилки) для i – об'єкту в t – період часу. Зауважимо, що в залежності від того, чи можуть розглядатись індивідуальні перетини як фіксовані або випадкові величини, розрізняють моделі лонгitudних даних з фіксованими або випадковими ефектами [19].

Інформаційна база дослідження ґрунтувалась на інформації щодо рейтингів 500 найдорожчих брендів світу компанії Brand Finance [15] та даних рейтингу Fortune Global 500 [20] за цей же період. У останньому подані основні ринкові показники найбільших публічних компаній. Зауважимо, що якщо зіставити компанії з двох рейтингів, то більше половини компаній з найдорожчими брендами також присутні у рейтингу з найбільшою виручкою та ринковою вартістю, що свідчить про те, що вартість бренду, дійсно впливає на публічні фінансові показники компаній.

На основі зазначеного вище масива панельних даних для різних компаній протягом 2009-2014 років було оцінено модель лонгitudних даних (1), що відображала залежність між вартістю бренду та такими публічними ринковими факторами як: ринкова вартість компаній, їх виручка, чистий дохід, сума активів, ціна акції, P/E-ratio та дивідендна дохідність (останні три показники характерні тільки для публічних компаній, тобто таких, акції яких котуються на біржі).

Проведена детальна діагностика моделі, а також застосування низки тестів, зокрема тесту Хаусмана виявило, що лонгitudна модель оцінки вартості бренду є моделлю з випадковими ефектами та після оцінювання на реальній інформації має такий остаточний вигляд (в дужках наведено значення p-value оцінених параметрів):

$$lbv_{it} = 0.58 + \gamma_i + 0.43lmv_{it} + 0.15ltur_{it} - 0.13ltotalas_{it} - 0.03lprice_{it} - 0.1lperatio_{it} - 3.2D1_t - 3.11D2_t + 0.3D3_t - 2.94D4_t, \quad (2)$$

(0.001) (0.00) (0.0002) (0.00) (0.00) (0.0014) (0.006) (0.008) (0.001) (0.0009)

де lbv_{it} (brand value) – логарифм вартості бренду i -ої компанії в t – му періоді у грошовому виразі; lmv_{it} (market value) – логарифм ринкової вартості i -ої компанії в t – му періоді; $ltur_{it}$ (turnover (revenue)) – логарифм річної виручки i -ої компанії в t – му періоді; $ltotalas_{it}$ (total assets) – логарифм вартості усіх активів i -ої компанії в t – му періоді; $lprice_{it}$ – логарифм ціни акції i -ої компанії в t – му періоді; $lperatio_{it}$ (P/E-ratio) – логарифм коефіцієнту ціна/прибуток i -ої компанії в t – му періоді; $D1_t - D4_t$ – якісні (dummy) змінні моделі, що відображають шоки (нетипові події) у t – му періоді. Зауважимо, що для економії місця оцінені значення випадкових ефектів не наводяться.

Отримані результати розрахунків на основі побудованої моделі дозволяють зробити наступні висновки: найбільше на вартість бренду впливає ринкова вартість компанії, яка володіє цим брендом. При зростанні виручки компанії вартість бренду також зростає. А от зростання обсягу активів компанії, ціни її акцій та P/E-ratio зменшують вартість бренду! Якісні (dummy) змінні показує, що в 2010, 2011, 2012 та 2014 роках вартість бренду зменшувалась порівняно з 2009 роком і лише в 2013 вона зросла. Адекватність моделі перевірена тільки на 500 лідерах ринку, але висновок щодо сильної кореляції між вартістю бренду та ринковою вартістю компанії і її річною виручкою є досить логічним та відповідає попереднім припущенням.

Зокрема, існування прямої, та оберненої залежності вартості бренду від різних груп ринкових показників підтверджується і статистично, на основі графічного відображення на рис.1 та рис.2. динаміки середніх значень показників для групи 47 найбільших компаній із рейтингу Fortune Global 500.

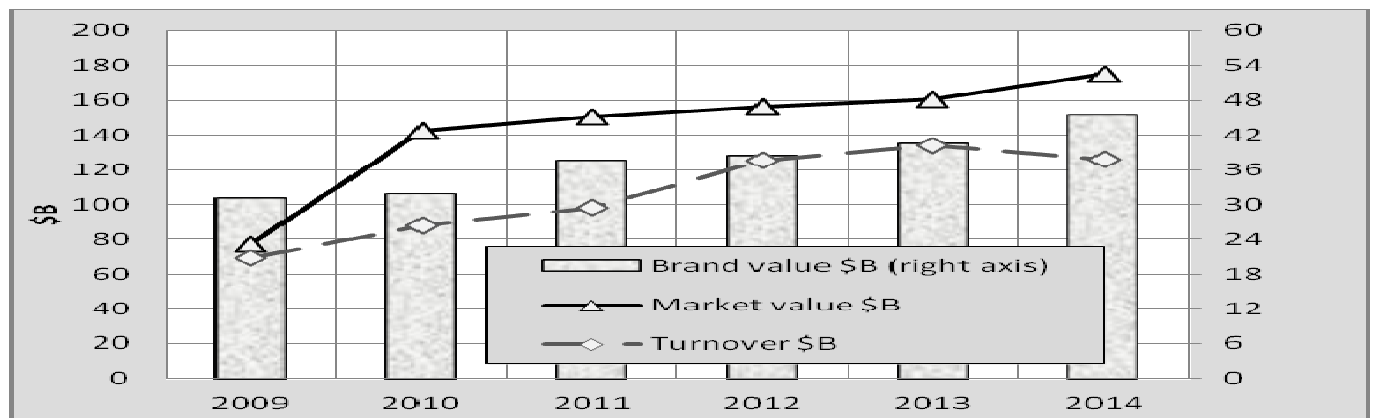

Рисунок 1. Динаміка зміни показників ринкової вартості (market value) та річної виручки (turnover), які в моделі прямо впливають на вартість бренду (brand value)

* Джерело: побудовано автором на основі даних Fortune Global 500 [20]

Рисунок 2 Динаміка показників вартості активів (total assets), ціни акцій (price), коефіцієнту ціна/прибуток (P/E-ratio), які в моделі обернено впливають на вартість бренду (brand value).

* Джерело: побудовано автором на основі даних Fortune Global 500 [20]

Як можна побачити з аналізу динаміки основних досліджуваних показників, наведених на рис.1 та рис.2., ринкова вартість компаній та річна виручка у середньому зростають разом із вартістю бренду. Тоді, як сукупні активи, ціна акції та відношення P/E у середньому рухаються у протилежному до вартості бренду напрямі.

Висновки. Отже, в результаті проведеного дослідження обґрунтовано, що:

- одним із головних факторів недосконалості існуючих підходів до оцінки вартості брендів є – їх майже повна відірваність від звітності компаній, від того, що є загальнодоступним ринковим мірилом результатів діяльності. Саме ігнорування основного масиву публічних даних на вході будь-якої моделі оцінки створює, на наш погляд, плацдарм для її критики.
- економетричний аналіз залежності вартості бренду від основних фінансових показників компаній дозволяє підтвердити існуючу точку зору щодо того, що вартість бренду є повноцінним фінансовим показником поряд з іншими публічними показниками, а саме, вартість бренду цілком можна розглядати як фінансовий показник, який безпосередньо впливає і на вартість компанії, і на її виручку. Тому стандартизація оцінки вартості бренду на базі публічних даних та її публікація у річних звітах, на нашу думку, є тільки питаннями часу.
- згідно результатів нашого дослідження, вартість бренду найбільше залежить від ринкової вартості компанії, а також має пряму залежність від виручки. В той же час даний показник обернено залежний від загальних активів, ціни акції та P/E-ratio. Чистий та дивідендний дохід були виключені з моделі через незначущість.
- Побудована модель може використовуватись, як основа для побудови загальної методики оцінки вартості бренду, якщо до неї додати вплив якісних показників.

Список використаних джерел

1. International Accounting Stand and 38 «Intangible Assets» [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.ifrs.org/IFRSs/IFRS-technical-summaries/Documents/IAS38-English.pdf>.
2. Барух Лев – Нематериальные активы. Управление, измерение, отчетность. – М. ИД «КВИНТО-КОНСАЛТИНГ», 2003. – 240 с.
3. Smith G., Parr R. Valuation of Intellectual Property and Intangible Assets // John Wiley&Sons.1983. Vol.3. P. 5 -12.
4. Fernandez P. What's In A Name? // The Journal of Brand Management. 2001. Vol.4. P.9-28.
5. Salinas G. The International Brand Valuation Manual / John Wiley and Sons, Ltd. 2009-04-17.
6. Хитчнер Дж.Р. Оценка стоимости нематериальных активов. – М. Маросейка. 2008. – 144 с.
7. Чернозуб О.Л. «Новый взгляд на стоимость бренда». – Журнал «Маркетинг и маркетинговые исследования». №1 (27). Февраль, 2002.
8. Чернозуб О.Л. Стоимость бренда: реальность превосходит мифы // Маркетинг и маркетинговые исследования, №1-2, 2003.
9. Haigh D. and Knowles J. How to define your brand and determine its value // Marketing Manager. 2005. Vol.1. P.5-12.
10. Аакер Д. А. Создание сильных брендов – М.: ИД Гребенникова, 2003. – 440 с.
11. Brand Valuation, Interbrand Pbl., NY, March 2009, 54 p.
12. Interbrand World's Most Valuable Brand's 2009 Methodology. - Interbrand (www.interbrand.com).
13. Глобальна бренд-консалтингова агенція Interbrand: Методологія оцінки вартості бренду [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.interbrand.com/ru/Default.aspx.
14. Рейтинг Brand Finance Global 500 2016. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://brandirectory.com/league_tables/table/global-500-2016.
15. Рейтинг Brand Finance Global 500 2009-2015. The annual report on the world's most valuable global brands, February 2009-2015 [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.brandfinance.com/images/upload/brand_finance_global_500_2015.pdf.

16. Рейтинг Interbrand: Best Global Brands. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.rankingthebrands.com/The-Brand-Rankings.aspx?rankingID=37&nav=category>.
17. Overview of ISO 10668: Brand Valuation. Requirements for Monetary Brand Valuation, 10 August 2011 [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.brandfinance.com/images/upload/iso0668_overview_ami_brandfinance_1.pdf, або: http://brandfinance.com/images/upload/iso_10668_overview.pdf
18. Гед Т. 4D брендинг: взламывая корпоративный код сетевой экономики / Пер. с англ. - СПб., 2001. - 228 с.
19. Лук'яненко І.Г. Сучасні економетричні методи у фінансах / І.Г. Лук'яненко, Ю.О. Городніченко // Навчальний посібник. - К.: Літера ЛТД, 2002. - 352 с.
20. Fortune Global 500 2009-2014 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.ft.com/intl/indepth/ft500>.

References

1. International Accounting Standard 38 «Intangible Assets» [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.ifrs.org/IFRSs/IFRS-technical-summaries/Documents/IAS38-English.pdf>.
2. Lev B. Intangible. Management, Measurement and Reporting. - Washington, DC: Brookings Institution Press, 2001. 231 p.
3. Smith G., Parr R. Valuation of Intellectual Property and Intangible Assets // John Wiley & Sons. 1983. Vol.3. P. 5 -12.
4. Fernandez P. What's In A Name? // The Journal of Brand Management. 2001. Vol.4. P.9-28.
5. Salinas G. The International Brand Valuation Manual / John Wiley and Sons, Ltd. 2009-04-17.
6. James R. Hitchner. Otsenka stoimosti nematerialnykh aktivov. - M. Maroseyka. 2008. - 144 s.
7. Tchernozub O.L. Noviy vzgljad na stoimost Brenda. - Zhurnal «Marketing I Marketingovie issledovanija». No 1 (27). Fevral, 2002.
8. Tchernozub O.L. Stoimost Brenda: Realnost prevoshodit Mify // Marketing I Marketingovie issledovanija, No 1-2, 2003.
9. Haigh D. and Knowles J. How to define your brand and determine its value // Marketing Manager. 2005. Vol.1. P.5-12.
10. Aaker, David A. Building Strong Brands. - N.Y.: The Free Press, 1996. 400s.
11. Brand Valuation, Interbrand Pbl., NY, March 2009, 54 p.
12. Interbrand World's Most Valuable Brand's 2009 Methodology. - Interbrand (www.interbrand.com).
13. Globalna Brend-consaltingova agencija Interbrand: Metodologija ocinky vartosti Brendu: www.interbrand.com/ru/Default.aspx.
14. Brand Finance Global 500 2016.: http://brandirectory.com/league_tables/table/global-500-2016.
15. Brand Finance Global 500 2009-2015. The annual report on the world's most valuable global brands, February 2009-2015: http://www.brandfinance.com/images/upload/brand_finance_global_500_2015.pdf
16. Reiting Interbrand: Best Global Brands.: <http://www.rankingthebrands.com/The-Brand-Rankings.aspx?rankingID=37&nav=category>
17. Overview of ISO 10668: Brand Valuation. Requirements for Monetary Brand Valuation, 10 August 2011: http://www.brandfinance.com/images/upload/iso0668_overview_ami_brandfinance_1.pdf, або: http://brandfinance.com/images/upload/iso_10668_overview.pdf
18. Thomas Gad. 4D BRANDING. Cracking the corporate code of the network economy / Per. s angl. - SPb., 2001. - 228 s.
19. Lukianenko I.G. Suchasny econometrychni metody u finansah / I.G. Lukianenko, Yu.O. Gorodnichenko // Navchalny posibnyk. - K.: Litera LTD, 2002. - 352 s.
20. Fortune Global 500 2009-2014: <http://www.ft.com/intl/indepth/ft500>.

ДАНИ ПРО АВТОРА

Токарчук Віктор Васильович, кандидат фізико-математичних наук, доцент кафедри фінансів Національний університет «Києво-Могилянська академія»
вул. Сковороди, 2, м. Київ, 04655, Україна
e-mail: fivalet@gmail.com

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Токарчук Виктор Васильевич, кандидат физико-математических наук, доцент кафедры финансов Национальный университет «Києво-Могилянська академія»
ул. Сковороды, 2, м. Киев, 04655, Украина
e-mail: fivalet@gmail.com

DATA ABOUT THE AUTHOR

Tokarchuk Viktor Vasiliovich, Ph.D. in Physics and Mathematics
National University of «Kyiv-Mohyla Academy»
2, Skovorody street, Kyiv, 04655, Ukraine
e-mail: fivalet@gmail.com

ВИГОДИ І ВТРАТИ ВІД МІЖРЕГІОНАЛЬНОЇ КОНКУРЕНЦІЇ ЗА ЕКОЛОГІЧНІ РЕСУРСИУгрюмова А.А.,
Капустіна Т.А.

Ключові слова: прикордонні території, конкурентні переваги, екологічні ресурси, якість життя, спільне використання, конкурентна взаємодія, екологічна політика, «зелена економіка», глобальна конкуренція.

**ВЫГОДЫ И ПОТЕРИ ОТ МЕЖРЕГИОНАЛЬНОЙ КОНКУРЕНЦИИ
ЗА ЭКОЛОГИЧЕСКИЕ РЕСУРСЫ**Угрюмова А.А.,
Капустина Т.А.

Предмет, цель работы: В качестве предмета исследования в работе были определены приграничные регионы РФ. В условиях усиливающихся приграничных контактов резко возрастают барьерные и контактные функции границ. Особенно ярко эта тенденция проявляется в совместном использовании экологических ресурсов. Существенная часть приграничных ресурсов относятся к категории не возобновляемых и утрата или существенное ухудшение качества этих ресурсов, несомненно, отразится на качестве жизни не только существующего поколения, но и будущего.

Увеличение количества регионов РФ, несущих приграничные функции, также обосновывает необходимость проведения представленного исследования, подтверждает его актуальность и своевременность.

Основной целью представленной статьи была поставлена систематизация выгод и потерь от межрегиональной конкуренции за экологические ресурсы.

Метод, методология проведения работы: В настоящей работе были использованы методы логического и сравнительного анализа, метод обобщений. Был реализован системный анализ факторов, применены методологии целевого управления территориальными системами.

Результаты работы: В качестве результатов исследования в работе выделены основные потери межрегионального конкурентного взаимодействия в сфере потребления экологических ресурсов приграничных регионов РФ. Обозначены механизмы реализации региональной экологической политики в приграничных регионах. Конкретизированы важнейшие выгоды и преимущества приграничного сотрудничества в области использования экологических ресурсов.

Область применения результатов: Важнейшие результаты исследования могут быть использованы в практической деятельности государственных органов управления приграничных субъектов РФ, а также аналогичных органов других стран, заинтересованных в рациональном использовании приграничных экологических ресурсов и в повышении конкурентоспособности своих регионов.

Выводы: Изучение и обогащение опыта приграничного сотрудничества в области совместного использования экологических ресурсов позволяет эффективно и рационально управлять природным капиталом территорий и формировать благоприятные условия жизнедеятельности населения, обеспечивать реализацию взаимных интересов для всех субъектов конкуренции приграничных территорий.

Ключевые слова: приграничные территории, конкурентные преимущества, экологические ресурсы, качество жизни, совместное использование, конкурентное взаимодействие, экологическая политика, «зелёная экономика», глобальная конкуренция.

GAINS AND LOSSES ON INTER-REGIONAL COMPETITION FOR ENVIRONMENTAL RESOURCESUgryumova A.A.,
Kapustina T.A.

Object, purpose: As a subject of research some border regions of Russia were identified. Facing increasing of cross-border contacts the barrier functions of the contact boundaries are dramatically growing. The strong trend is in the sharing of environmental resources. A substantial part of cross-border resources belongs to the category of non-renewable, and the loss of or a significant deterioration in the quality of these resources will certainly affect the quality of life not only for the current generation, but also for the future.

Increasing the number of Russian regions, supporting cross-border functions, also substantiates the need for the present study confirms its relevance and timeliness.

The main purpose of the present article was systematization of gains and losses on inter-regional competition for environmental resources.

Method, methodology of work: In this paper were used the methods of logic and comparative analysis, generalized method. A systematic analysis of the factors used target management methodology and territorial system has been implemented.

Results: As the results of the study highlighted the major losses of inter-regional cooperation in the field of competitive consumption of environmental resources of border regions of Russia. Some regional mechanisms for the implementation of environmental policy in the border regions were marked. The most important benefits and advantages of cross-border cooperation in the use of environmental resources were also concretized.

Application of the results: *The most important results of the study can be used in the practice of public authorities of subjects of the Russian border, as well as similar bodies of other countries interested in the management of cross-border environmental resources and to increase the competitiveness of their regions.*

Conclusions: *The study and enriching of the experience in cross-border cooperation in the field of environmental resource sharing allows you to effectively and efficiently manage natural capital territory and create favorable living conditions of the population and to ensure the realization of mutual interest for all subjects of competition of frontier territories.*

Keywords: *border areas, competitive advantages, ecological resources, quality of life, sharing, competitive interaction, environmental policy, «green economy», global competition.*

Конкурентные преимущества межрегиональной конкуренции представлены в работах таких зарубежных исследователей, как: И.Ансоффа, Х.Итами, Дж.Коллинза, Б.Дж.Нейлбаффа, Т.Питерса, М.Портера, Р.Уотермана, Г.Хамела и др. Среди российских учёных выделяются труды: А.Л. Гапоненко, А.Г. Гранберга, В.Н. Лексина, В.П. Орешина, А.П. Панкрухина, Р.А. Фатхутдинова и др.

К явным преимуществам межрегиональной конкуренции можно отнести:

- эффективное распределение ресурсов и формирование взаимовыгодных условий для участников конкурентных отношений;
- реализацию оптимальных условий для жизнедеятельности и функционирования населения, бизнеса и инвесторов и других заинтересованных субъектов;
- ориентацию властных органов и структур на важнейшие «рыночные сигналы» участников рынка;
- реализацию принципа состязательности, обеспечивающего активное взаимодействие конкурирующих сторон.

К потерям межрегиональной конкуренции можно отнести:

- наличие прецедентов, когда игнорируются потребности участников конкурентного взаимодействия;
- развитие дивергентных тенденций, как следствие межрегиональной конкуренции;
- ухудшение социально-экономического положения субъектов межрегиональной конкуренции.

В 1908 г. П. Столыпин писал: «При наличии государства густонаселенного, соседнего нам, сибирская окраина не останется пустынной. В нее просочится иностранец, если раньше туда не придет русский, и это просачивание, господа, уже началось... Край этот будет пропитан чужими соками, и когда мы проснемся,... он окажется русским только по названию» [3].

Так, ещё в начале XX века предостерегал известный политик и экономист П. Столыпин о необходимости внимательного отношения к удалённым регионам страны.

В настоящее время проблема использования приграничных территорий становится всё более актуальной вследствие усиления глобализационных процессов, ориентации на открытую экономику, интенсификацию процессов перемещения капиталов, труда и иных ресурсов.

Для Российской Федерации проблемы использования трансграничных природных ресурсов особенно актуализировались в последние 25 лет. В связи с распадом Советского Союза существенное количество регионов Российской Федерации получили статус приграничных территорий. На сегодняшний день общая протяженность государственной границы составляет около 13 тыс. км, поэтому приграничные районы отличаются значительным разнообразием природно-климатических факторов, конфессиональных и социально-экологических условий, развитостью экономических отношений и политических институтов, наличием и надёжностью трансграничных транспортных и информационных коммуникаций.

Главная внешнеполитическая проблема в том, что ряд регионов Российской Федерации оказались пограничными в последнее десятилетие прошлого века, а большая часть новых границ России не получила нормативно-правового обеспечения в соответствии с нормами международного законодательства, и ряд территорий являются спорными.

Особые крупные экологические и политические проблемы возникли при использовании трансграничных водных ресурсов, так как Российская граница проходит через территории, где расположены более 1 000 трансграничных водных объектов, в том числе 70 бассейнов крупных и средних рек. В международных водных бассейнах имеется множество технологических проблем вододеления, водопользования, согласования водохозяйственных нормативов, фиксации загрязнения, которые перерастают в политические, в связи с необходимостью определения вклада каждой из пограничных стран в загрязнение вод, источники которых расположены на территории разных стран, и их ответственности за него [4].

Отрицательные экологические и экономические последствия природопользования, возникают в связи отсутствием нормативно-правового регулирования, что приводит к снижению эффективности хозяйственной деятельности и расхищению природных богатств приграничных районов, в том числе за счет браконьерства, хищнического использования сельскохозяйственных земель и водных ресурсов, незаконных порубок леса. Такая ситуация объективно вызывает риск возникновения чрезвычайных природных явлений и экологических катастроф.

Усиление международной и региональной конкуренции также оказывает непосредственное влияние на развитие приграничной конкуренции за экологические ресурсы и особенно совместного использования.

Далеко не всегда имеющиеся в совместном использовании природные ресурсы поддаются жёсткому разграничению, что закономерно вызывает экстерналии и потери.

Серьезные экологические, социальные и экономические проблемы, при использовании трансграничных водных объектов для России, вызывает реализация крупных водных проектов Китайской Народной Республикой.

По мнению Рогожиной Н.Г.: «Началась жесткая конкуренция за водные ресурсы в верховьях Амура, способная резко ухудшить экологическую ситуацию в регионе. Экономический рост северо-восточной части Китая неизбежно влечет за собой необходимость увеличивать водозабор из рек Аргунь, Амур и Уссури. Поэтому на Северо-Востоке Китая поощряется развитие водоемких производств и субсидируется создание гидротехнических сооружений» [7].

Хищническая эксплуатация водных ресурсов и нерациональное водопользование со стороны КНР отрицательно сказываются на гидрологическом режиме и экологическом состоянии реки Амура, вода которой непригодна для питьевых целей, так как допустимые концентрации вредных веществ превышают принятые санитарные нормы в десятки раз. Это приводит к деградации трансграничных экосистем и ухудшению качества жизни населения в зоне амурского водного бассейна, значительная часть которого – 820 тыс. кв. км, находится в китайской юрисдикции. При этом демографическое напряжение в бассейне реки со стороны Китая превосходит российское в 14 раз, а значительная часть промышленно-бытовых и сельскохозяйственных стоков сбрасывается неочищенными или плохо очищенными [1].

Наибольшую сложность в правовом и практическом регулировании водопользования среди трансграничных водных объектов, представляет бассейн Иртыша, где пересекаются жизненно-важные интересы России, Казахстана и Китая.

Тяжелая экологическая ситуация создалась в Российской части водного бассейна расположенного в низовьях Иртыша, где уменьшение стока привело к появлению проблем для судоходства и снижению санитарно-эпидемиологического качества воды в реке, которая является практически единственным источником питьевого водоснабжения Омска. Основными угрозами экологической безопасности трансграничных водных объектов являются: загрязнение вод стоками промышленных объектов и предприятий жилищно-коммунального хозяйства, дефицит водных ресурсов, перераспределение водных ресурсов трансграничных водных объектов, неблагоприятные гидрологические процессы, недостаточно развитая сеть системы мониторинга и нормативно-правовая база.

Россия и страны Центральной Азии, в том числе Казахстан и Китай, могут сформировать международную систему использования водных ресурсов, позволяющую экономически справедливо и экологически бесконфликтно разрешить проблемы трансграничных водных отношений только при рассмотрении бассейнов трансграничных рек как единой экологической системы.

Достаточно распространённым является мнение, которое рассматривает размещение предприятий и инвестирование в новые производства, прежде всего с точки зрения минимизации затрат. При этом не принимается во внимание сопутствующие затраты на экологическое восстановление окружающей среды.

Подтверждением данной мысли служат слова американского учёного Мелани Харта: «Китай прекрасно подходит для размещения производств с целью повышения размеров прибыли, особенно на производствах с низкой добавленной стоимостью в обрабатывающей промышленности, где доходы не слишком велики. Но следует помнить, что загрязнение окружающей среды несет прямую угрозу и экономике Китая» [11].

Следовательно, межрегиональная конкуренция за приграничные экологические ресурсы затрагивает не только интересы граничащих между собой стран, но и инвесторов, которые могут представлять интересы третьей стороны.

Обобщённый взгляд на межрегиональное конкурентное взаимодействие в сфере потребления экологических ресурсов приграничных регионов РФ может быть представлен в виде табл.1.

Как наглядно показывает данная таблица, в РФ практически не существует приграничных регионов, которые бы не подвергались активному конкурентному взаимодействию с приграничными странами по использованию экологических ресурсов.

В этой связи, необходимо подчеркнуть значимость разработки и реализации региональной экологической политики, которая продиктована насущной необходимостью отказа от традиционных макроэкономических показателей, как основного ориентира регионального социально-экономического развития.

Дальнейшая доминирующая ориентация на безудержное потребление и рост макроэкономических показателей территории любой ценой приведёт не только к резкому ухудшению качества жизни большинства стран и регионов мира, но и к прямым потерям человеческого потенциала.

Ведущей и основной целью региональной экологической политики становится создание условий для развития благоприятной социальной среды, сопряжённое с совершенствованием природопользования в регионах РФ и ориентированное на переход к «зелёной» экономике.

При этом под «зелёной» экономикой понимается такая экономика, которая способствует повышению благосостояния населения и обеспечивает социальную справедливость с одновременным снижением рисков и деградации окружающей среды.

Реализация региональной политики в РФ осуществляется в соответствии с «Основами государственной политики в области экологического развития Российской Федерации на период до 2030 года», где детализируются её базовые принципы.

Ведущие принципы региональной экологической политики приграничных регионов включают: защищённость, научную обоснованность, комплексность, приоритетность, ответственность и др.

Таблица 1. Потери межрегионального конкурентного взаимодействия в сфере потребления экологических ресурсов приграничных регионов РФ

Объект конкуренции	Основные приграничные страны-конкуренты	Приграничные регионы РФ, участвующие в конкуренции за экологические ресурсы
Выброс парниковых газов	КНР	Все регионы РФ
Водозабор из рек	КНР	Амурский край
Переброска водных ресурсов рек, снижающая водоснабжение	КНР	Амурский край
Увеличение производства гидроэлектро-энергии и орошения сельскохозяйственных угодий в пограничных областях	КНР	Амурский край, Читинская область, Еврейская АО
Нелегальная вырубка леса	КНР	Дальний Восток, Сибирь (Хабаровский край, Приморский край, Еврейская АО, Читинская область, Амурский край и др.)
Незаконно вывозимые дериваты редких животных - это струя кабарги, желчь медведя, клыки медведя, кости амурского тигра и др.	КНР, Республика Корея и КНДР	Дальний Восток, Сибирь (Хабаровский край, Приморский край, Еврейская АО, Читинская область, Амурский край и др.)
Незаконный вывоз образцов дикой природы: корней женьшеня, грибов и др.	КНР, Республика Корея, Япония, КНДР	Дальний Восток, Сибирь (Хабаровский край, Приморский край, Еврейская АО, Читинская область, Амурский край и др.)
Загрязнение акваторий морей и рек	КНР	Амурский край
Вырубка и заготовка леса	Финляндия	Карельская республика
Вывоз торфа	Финляндия	Карельская республика
Незаконный отлов рыбы и морепродуктов	Япония, КНР	Приморский край, Камчатский край, Курильские острова, Сахалинская область, Амурская область, Мурманская область
Незаконный отлов рыбы и морепродуктов	Норвегия	Калининградская область, Ленинградская область
Незаконный отлов рыбы	Азербайджан, Республика Корея	Республика Калмыкия, Краснодарский край, Астраханская, Волгоградская область, Ростовская область
Незаконная добыча и вывоз янтаря	Польша, Литва	Калининградская область
Незаконный вывоз мёда, пиломатериалов, вырубка и заготовка леса	Республика Казахстан	Алтайский край, республика Алтай, Новосибирская область
Вырубка и заготовка леса	Республика Казахстан	Новосибирская область

Реализация вышеперечисленных принципов позволяет сформулировать возможные выгоды от межрегиональной конкуренции за приграничные экологические ресурсы.

Прежде всего, речь может идти о привлечении инвестиций в удалённые, слабо освоенные и заселённые регионы страны.

Чаще всего такие регионы обладают низкой инвестиционной привлекательностью для отечественного бизнеса и возможность использовать их стратегическое преимущество (приграничное положение) выступает весомым импульсом экономического развития данных территорий.

Анализируя выгоды приграничного использования экологических ресурсов, нельзя забывать о двойственном восприятии инвестиций инвестором и инвестируемым объектом. Разница целей инвестора и инвестируемой территории может превратить выгоды от совместного использования экологических ресурсов в потерю экологического потенциала приграничного региона [11].

Так, подписанное соглашение о сотрудничестве на 2009-2018 г. между регионами Дальнего Востока, Восточной Сибири РФ и северо-востока КНР предполагает совместную разработку российских месторождений, но перерабатывающие и производящие предприятия будут строиться на китайской территории [5].

Приграничная конкуренция может развиваться в рамках различных сценариев и не должна выходить за пределы стратегических государственных интересов и ориентиров, связанных с социально-экономическим развитием конкретных регионов.

За последнее время наибольшее распространение получили следующие сценарии приграничного развития регионов РФ:

- вахтовый сценарий – характерен для северных регионов РФ (Чукотка);
- концессионный сценарий – реализуется преимущественно в южной части Дальнего Востока, Сахалинской обл. и др.;
- транзитный сценарий – наиболее востребован для регионов РФ, граничащих с более развитыми территориями (Смоленская область, Республика Карелия и др.).

В наибольшей степени усилению конкуренции за экологические ресурсы в приграничных регионах РФ содействует концессионный сценарий, который позволяет иностранным предпринимателям на основе концессионных соглашений получать право на эксплуатацию природных ресурсов.

В этой связи особо актуальными становятся расчёты по оценке упущенной выгоды из-за конкурентных потерь в результате утраты региональных (национальных) экологических ресурсов. Так, Грибова С.Н. в своём исследовании приводит расчёт подобных потерь на примере лесопромышленного комплекса Забайкальского края [2].

Преимущества приграничного взаимодействия должны строиться в направлении от формирования цепочек совместной добавленной стоимости до создания совместных высокотехнологичных кластеров. В этом случае все взаимодействующие стороны могут получить ряд позитивных эффектов. Эти эффекты будут объединять как социально-экономические результаты деятельности, так и улучшение экологической среды.

Реализация государственной политики в области экологического развития в приграничных регионах может быть отражена в виде следующей системы механизмов, отражённых в табл. 2.

Таблица 2. Механизмы реализации региональной экологической политики в приграничных регионах

№	Направления реализации механизмов	Виды механизмов
1.	Эффективная система управления экологической средой	- чёткое разграничение полномочий органов государственной власти в области экологии; - выработка критериев, позволяющих оценить эффективность управляющего воздействия деятельности органов государственной власти на состояние окружающей среды и экологическую безопасность; - повышение результативности экологического надзора на всех уровнях власти; - оценка экологических рисков.
2.	Совершенствование нормативно-правового обеспечения	- совершенствование законодательства в области экологии; - разработка нормативно-правового обеспечения и стратегических экологических планов и программ, направленных на долговременное управление окружающей средой; - усиление ответственности за нарушение законов РФ об охране окружающей среды.
3.	Экологически ориентированный на переход к «зелёной» экономике	- создание конкурентоспособной «зелёной» экономики; - внедрение ресурсосберегающих и экологически безопасных технологий; - применение абсолютных и удельных показателей эффективности использования ресурсов в регионах.
4.	Предотвращение и снижение текущего негативного воздействия на окружающую среду	- развитие экологического нормирования для формирования приемлемого риска для окружающей среды и здоровья населения; - снижение и сокращение сверхнормативных выбросов и сбросов в окружающую среду; - ориентир на уменьшение удельных показателей выбросов и сбросов загрязняющих веществ в окружающую среду и образования отходов до уровня экономически развитых стран; - введение обязательной государственной экологической экспертизы проектной документации экологически опасных объектов; - совершенствование методологии оценки воздействия на экологическую среду и приведение её в соответствие с международными договорами РФ; - увеличение объектов недвижимости сертифицированных в системе добровольной экологической сертификации; - реализация мер, предусмотренных Климатической доктриной Российской Федерации и документами, направленными на её реализацию.
5.	Восстановление нарушенных естественных экологических систем	- выявление территорий с неблагоприятной экологической ситуацией для реализации программ, связанных с ликвидацией экологического ущерба, включая оценку и возмещение этого ущерба; - сохранение и восстановление естественных экологических систем.
6.	Обеспечение экологически безопасного обращения с отходами	- предупреждение и сокращение образования отходов; - использование малоотходных и ресурсосберегающих технологий; - строительство и совершенствование инфраструктуры экологически безопасного использования и утилизации отходов; - обеспечение запрета на захоронение отходов, не подвергшихся сортировке, а также отходов, которые можно подвергнуть дальнейшей переработке; - введение обязательной ответственности производителей, за утилизацию или удаление продукции и упаковки, утратившей свои потребительские свойства; - обеспечение экологической безопасности хранения отходов и экологическое восстановление территорий.
7.	Сохранение природной среды	- охрана особо охраняемых природных территорий РФ любого уровня подчинения; - сохранение редких и исчезающих объектов животного и растительного мира; - сохранение биологического и ландшафтного разнообразия; - недопущение бесконтрольного распространения в РФ чужеродных видов животных и растительных организмов; - сохранение диких животных; - решение региональных экологических проблем.

№	Направления реализации механизмов	Виды механизмов
8.	Развитие экономического регулирования охраны окружающей среды	- введение платы за негативное воздействие на окружающую среду; - расширение практики возмещения вреда окружающей среде; - создание стимулов для предприятий, реализующих экологическую модернизацию производства и осуществляющих восстановление территорий; - расширение выпуска экологически безопасной продукции, технологий и оборудования; - уменьшение антропогенной нагрузки на окружающую среду, рачительное использование возобновляемых и невозобновляемых природных ресурсов; - совершенствование рыночных инструментов экологического регулирования; - приоритет размещения государственных заказов для предприятий, работающих в соответствии с экологическими требованиями; - формирование инвестиционной привлекательности эффективного использования природных ресурсов, снижения антропогенного воздействия на окружающую среду, производства экологически чистой продукции; - реализация экологического аудита; - регулирование на федеральном уровне ввоза в РФ техники и технологий, не отвечающих экологическим требованиям.
9.	Создание системы государственного экологического мониторинга	- формирование и совершенствование системы экологического мониторинга; - разработка и применение разнообразных методов учёта негативного воздействия на окружающую среду; - реализация наблюдений и введение специализированных программ обработки данных, предоставляющих полную информацию об экологическом состоянии; - применение экологического мониторинга для решений о экономической или другой деятельности.
10.	Научное и информационно-аналитическое обеспечение экологической среды и безопасности	- развитие системных исследований по прогнозированию угроз экологического характера; - совершенствование показателей, позволяющих оценивать техногенное воздействие на окружающую среду; - осуществление НИОКР в экологической сфере.
11.	Формирование экологической культуры	- формирование у всех слоев населения, экологически ориентированного мировоззрения; - распространение и тиражирование информации с экологической и ресурсосберегающей тематикой; - введение экологической проблематики в образовательные стандарты; - воспитание экологически ориентированного поведения учащихся на всех ступенях образования; - обеспечение поддержки обучения в области экологозащитной тематики.
12.	Участие граждан и других общественных сообществ в решении экологических вопросов	- участие населения в сфере охраны окружающей среды и обеспечения экологической безопасности; - соблюдение интересов всех сторон в процессе проведения оценки воздействия какой-либо экономической (или иной) деятельности на окружающую среду; - соблюдение принципов гласности и доступности информации о состоянии экологической среды; - соблюдение прозрачности информации о деятельности предприятий по негативному воздействию на окружающую среду.
13.	Международное сотрудничество в области охраны окружающей среды	- активизация международного сотрудничества в природоохранной сфере; - стимулирование международного обмена опытом в области охраны окружающей среды; - реализация международных экологических стандартов; - синхронизация законов РФ об охране окружающей среды с международным законодательством.

По мнению ряда учёных [7], [10] выгоды межрегионального сотрудничества необходимо увязывать с точками экономического роста конкретных территорий. Так, Раевский С.В. считает, что эффективное управление развитием региона должно вызывать финансовые, социальные и мультипликативные эффекты.

К сожалению, охрана окружающей среды до сих пор так и не вошла в число национальных приоритетов Российской Федерации. Этот факт явно противоречит усиливающему вниманию к вопросам устойчивого развития, использования трансграничных природных ресурсов и повышению эффективности природоохранной деятельности.

В условиях обостряющейся глобальной конкуренции за природные ресурсы, необходима система общественно-политических, информационных и научно-технических мероприятий направленных на повышение реального участия России в процессе международного природоохранного сотрудничества и обсуждения проблемы использования природных ресурсов на различных международных форумах.

Использование высокого транзитного потенциала приграничных регионов по мнению Савельевой М.В. [8] может стать основанием для превращения этих регионов в «локомотивы роста» РФ, однако препятствием такого развития может стать непродуманная экологическая политика.

Требуется осуществление национальной экологической политики, совершенствование системы управления окружающей средой и международно-правового оформления прав России на ее национальное достояние, находящееся в зонах международного права. Необходимо разработать доктрину межгосударственного взаимодействия и долгосрочную программу деятельности Российской Федерации в области эксплуатации приграничных природных ресурсов на длительную перспективу.

В отношениях с приграничными государствами важно инициировать шаги по созданию системы интегрированного управления природными ресурсами и проведения согласованной региональной и национальной политики природопользования.

Список использованных источников

1. Государственный доклад о состоянии и использовании водных ресурсов РФ в 2014г. <http://mnr.gov.ru/regulatory/list>.
2. Грибова С.Н. Развитие приграничных регионов России: методология и практика. Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора экономических наук. Улан-Удэ. 2011. С.41. <http://job.esstu.ru/dissertation/download.htm?dissertationId=265>
3. Пётр Аркадьевич Столыпин: <http://citaty.info/man/petr-arkadevich-stolypin>
4. Проблема пресной воды. Глобальный контекст политики России. / А.А.Орлов, А.Л.Чечевешников, С.И.Чернявский. - об. и ред., Е.С.Алексеевкова, К.П.Боришполец, А.В.Крылов. - Москва: МГИМО-Университет, 2011. - 87 С.
5. Программа сотрудничества между регионами Дальнего Востока и Восточной Сибири РФ и Северо-Востока КНР (2009 - 2018 годы). <http://www.lawinrussia.ru/kabinet-yurista/zakoni-i-normativnie-akti/2010-07-18/programma-sotrudnichestva-mezhdu-regionami-dalnego-vostoka-i-vostochnoy-sib>
6. Раевский С.В. Формирование и развитие точек роста в промышленном районе: Монография. - Москва: Экономическое образование, 2015. - 177 с.
7. Рогожина Н.Г. Проблема экологической безопасности во внешней политике Китая и перспективы регионального сотрудничества с Россией. Новое Восточное Обозрение. <http://journal-neo.com>
8. Савельева М.В. Управление развитием конкурентных преимуществ регионов - «локомотивов роста»: Монография. - М.:МАКС Пресс, 2013. - 320 с.
9. Угрюмова, А.А. Оценка экономического благосостояния региона и возможностей его увеличения по ведущим точкам экономического роста / А.А. Угрюмова // Финансы и кредит, №13, 2005, С.82-88.
10. Угрюмова, А.А. Региональная безопасность инвестиционных процессов: угрозы и последствия / А.А. Угрюмова // Устойчивое развитие экономики: национальный и региональный аспекты. Сборник тезисов докладов и статей научно-практической конференции. 8 ноября 2012 г. - М.: ФГБОУ ВПО «РЭУ им. Г.В.Плеханова», 2012. - 178 с.
11. Melanie Hart. Environmental Standards Give the United States an Edge Over China // Center for American Progress 20.04.2012. <http://www.americanprogress.org/issues/green/news/2012/04/20/11503/environmental-standards-give-the-united-states-an-edge-over-china/>

References

1. National report on the status and use of water resources of the Russian Federation in 2014. <http://mnr.gov.ru/regulatory/list>.
2. SN Gribova The development of the border regions of Russia: methodology and practice. Abstract of dissertation for the degree of Doctor of Economic Sciences. Ulan-Ude. 2011. P.41. <http://job.esstu.ru/dissertation/download.htm?dissertationId=265>
3. Pyotr Stolypin <http://citaty.info/man/petr-arkadevich-stolypin>
4. The problem of fresh water. The global context of Russia's policy. / A.A.Orlov, A.L.Chechevishnikov, SI Chernyavskiy.- about. and ed., ES Alekseyenkova, KP Borishpolets, A.V.Krylov. - Moscow: MGIMO-University, 2011. - 87 S.
5. The program of cooperation between the regions of the Far East and Eastern Siberia, Russia and Northeast China (2009 - 2018). <http://www.lawinrussia.ru/kabinet-yurista/zakoni-i-normativnie-akti/2010-07-18/programma-sotrudnichestva-mezhdu-regionami-dalnego-vostoka-i-vostochnoy-sib>
6. S. Rajewski Formation and development of points of growth in the industrial area: Monograph. - Moscow: Economic Education, 2015. - 177 p.
7. Rogozhina N.G. The problem of environmental safety in China's foreign policy and the prospects for regional cooperation with Russia. New Eastern Outlook. <http://journal-neo.com>
8. Saveliev MV Managing the development of competitive advantages of the regions - «engines of growth»: Monograph. - Moscow: MAKS Press, 2013. - 320 p.
9. Ugryumova, AA Assessment of the economic welfare of the region and opportunities to increase it to the leading points of economic growth // Finances and Credit, №13, 2005 S.82-88.
10. Ugryumova, AA Regional security investment processes: the threat and consequences // Sustainable economic development: national and regional aspects. Abstracts of the articles and scientific-practical conference. November 8, 2012 - M.: VPO «REU them. GV Plekhanov », 2012. - 178 p.
11. Melanie Hart. Environmental Standards Give the United States an Edge Over China // Center for American Progress 20.04.2012. <http://www.americanprogress.org/issues/green/news/2012/04/20/11503/environmental-standards-give-the-united-states-an-edge-over-china/>

ДАНИ ПРО АВТОРІВ:

Угрюмова Олександра Анатоліївна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри економіки та менеджменту

email: feminaa@mail.ru

Капустіна Тетяна Олексіївна, доцент, кандидат технічних наук, доцент кафедри товарознавства, ГОУ ВО МО Державний соціально-гуманітарний університет

140410, РФ, Московська обл., Коломна, вул. Зелена, д.30

email: kapustina_tat@inbox.ru

ДАННЫЕ ОБ АВТОРАХ:

Угрюмова Александра Анатольевна, доктор экономических наук, профессор, профессор кафедры экономики и менеджмента

email: feminaa@mail.ru

Капустина Татьяна Алексеевна, доцент, кандидат технических наук, доцент кафедры товароведения ГОУ ВО МО Государственный социально-гуманитарный университет.

140410, РФ, Московская обл., г. Коломна, ул. Зелёная, д.30

email: kapustina_tat@inbox.ru

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS:

Ugryumova Alexandra., Doctor of Economics, Professor, Department of Economics and Management

email: feminaa@mail.ru

Kapustina Tatyana, Associate Professor, Ph.D., Associate Professor, Department of Commodity SEI IN MO State Socio-Humanitarian University.

140410, Russia, Moscow region, Kolomna, st. Green, 30

email: kapustina_tat@inbox.ru

УДК 339

СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ КНР

Харина У.Я.

У статті досліджується становлення і розвиток інвестиційної діяльності Китайської Народної Республіки. Значна увага приділяється основним факторам, які сприяли швидкій та ефективній реалізації інвестиційного потенціалу країни.

Предметом статті є інвестиційна діяльність КНР, зокрема заходи, пов'язані із підвищенням привабливості економіки Китаю у галузі залучення та зростання інвестиційної могутності країни.

Метою статті визначено дослідження становлення та розвитку інвестиційної діяльності КНР. Для досягнення мети використано теоретичні методи наукового дослідження, зокрема аналізу, класифікації та узагальнення, за допомогою яких вирішено основні завдання: аналіз сучасного стану інвестиційної діяльності КНР; вивчення способів залучення іноземного капіталу в економіку Китаю та його витоку з КНР; виокремлення факторів, які сприяють бурхливому і, головне, ефективному розвитку інвестиційної діяльності Китаю.

У статті проаналізовано сучасний стан та характерні риси інвестиційної діяльності Китаю, вивчено основні способи та шляхи залучення іноземного капіталу в економіку КНР та його витоку, визначено фактори, які сприяють бурхливому і, головне, ефективному розвитку інвестиційної діяльності Китаю. Зокрема, встановлено, що обсяги притоку та витоку капіталу постійно зростають, незважаючи на недавню світову економічну кризу та сповільнення темпів глобального економічного зростання. Зроблено наголос на тому, що інвестиційній привабливості та могутності КНР сприяє ряд факторів таких як, наприклад, зважена політика Центрального банку, сприятливий режим оподаткування для інвесторів, створення та функціонування спеціальних економічних зон, високий рівень розвитку інфраструктури, наявність ресурсів, включаючи дешеву робочу силу, відкритість китайської економіки та багато інших. У КНР на законодавчому рівні виділено низку галузей, у які необхідне вливання іноземного капіталу, і такі, у які обмежено чи взагалі заборонено. Державою визначено кілька основних характеристик сучасної інвестиційної політики Китаю, таких як постійний перегляд та зміна списку галузей, у які бажане, обмежене та заборонене вливання іноземного капіталу, що свідчить про перехід від кількісного приросту залучених інвестицій до якісного; зміщення акценту з преференційної інвестиційної політики до справедливої; створення та функціонування різноманітних спеціальних економічних зон.

Результати дослідження можуть бути застосовані як у теоретичному, так і у практичному розрізі, оскільки позитивний досвід Китаю може бути корисним не тільки для України, але і для будь-якої іншої країни, що розвивається.

Ключові слова: інвестиційна діяльність, прямі іноземні інвестиції, іноземний капітал, інвестиційний потенціал, інвестиційна привабливість.

СТАНОВЛЕНИЕ И РАЗВИТИЕ ИНВЕСТИЦИОННОЙ ПРИВЛЕКАТЕЛЬНОСТИ КНР

Харина У.Я.

В статье исследуется становление и развитие инвестиционной деятельности Китайской Народной Республики. Значительное внимание уделяется основным факторам, которые способствовали быстрой и эффективной реализации инвестиционного потенциала страны.

Предметом статьи является инвестиционная деятельность КНР, в том числе меры, связанные с повышением привлекательности экономики Китая в области привлечения и роста инвестиционного могущества страны.

Целью статьи определено исследование становления и развития инвестиционной деятельности КНР. Для достижения цели использованы теоретические методы научного исследования, в частности анализа, классификации и обобщения, с помощью которых решены основные задачи: анализ современного состояния инвестиционной деятельности КНР; изучение способов привлечения иностранного капитала в экономику Китая и его оттока из КНР; выделение факторов, способствующих бурному и, главное, эффективному развитию инвестиционной деятельности Китая.

В статье проанализировано современное состояние и характерные черты инвестиционной деятельности Китая, изучены основные способы и пути привлечения иностранного капитала в экономику КНР и его оттока, определены факторы, которые способствуют бурному и, главное, эффективному развитию инвестиционной деятельности Китая. В частности, установлено, что объемы притока и оттока капитала постоянно растут, несмотря на недавний мировой экономический кризис и замедление темпов глобального экономического роста. Сделан упор на то, что инвестиционной привлекательности и могуществу КНР способствует ряд факторов таких как, например, взвешенная политика Центрального банка, благоприятный режим налогообложения для инвесторов, создание и функционирование специальных экономических зон, высокий уровень развития инфраструктуры, наличие ресурсов, включая дешевую рабочую силу, открытость китайской экономики и многие другие. В КНР на законодательном уровне выделен ряд отраслей, в которые необходимо вливание иностранного капитала, и такие, в которые ограничено или вообще запрещено. Государством определены несколько основных характеристик современной инвестиционной политики Китая, таких как постоянный пересмотр и изменение списка отраслей, в которые желательно, ограничено и запрещено вливание иностранного капитала, что свидетельствует о переходе от количественного прироста привлеченных инвестиций к качественному; смещение акцента с преференциальной инвестиционной политики к справедливой; создание и функционирование различных специальных экономических зон.

Результаты исследования могут быть применены как в теоретическом, так и в практическом разрезе, поскольку положительный опыт Китая может быть полезным не только для Украины, но и для любой другой развивающейся страны.

Ключевые слова: инвестиционная деятельность, прямые иностранные инвестиции, иностранный капитал, инвестиционный потенциал, инвестиционная привлекательность.

SOURCES AND EVOLUTION OF CHINA'S INVESTMENT ATTRACTIVENESS

Kharyna U.Y.

This article aims at studying the sources and evolution of the investment activities of the People's Republic of China. Considerable attention is paid to major factors that contributed to the rapid and effective development of the investment potential of the country.

The subject of the article is the investment activities of the PRC, including measures related to improving the attractiveness of the Chinese economy in the region in the sphere of the country's investment attraction and power.

The aim of the article is defined as the study of the sources and evolution of the investment activities of China. To achieve the objective of the article, theoretical methods of scientific research, in particular analysis, classification and synthesis are used. The Article aims at solving such research questions as: conducting an analysis of the current state of Investments activities of the PRC; exploring ways of attracting foreign capital in China's economy and its outflow from China; determining the factors contributing to the rapid and, above all, effective development of investment activities in China.

The article analyzes the current status and the characteristics of China's investment activities, studies the basic methods and ways of attracting foreign capital in the economy of China and its outflow, the factors that contribute to the rapid and, above all, effective development of investment activities in China. In particular, it was found that the capital inflow and outflow volumes are constantly increasing, in spite of the recent global economic crisis and slow pace of global economic growth. The focus is made on the fact that the investment attractiveness and power of China contributes to a number of factors such as, for example, the balanced policy of the Central Bank, favorable taxation regime for investors, formation and functioning of special economic zones, the high level of infrastructure development, the availability of resources including cheap labor, the openness of the Chinese economy, etc. In China, a number of industries that allow an infusion of foreign capital, and those in which it is limited or even prohibited are determined. The state identifies several key characteristics of modern investment policy in China, such as the constant revision and change of the list of industries to which investment infusion is desirable, limited and prohibited that indicates the transition from quantitative growth of

attracted investments to qualitative; a shift from preferential investment policy to the equitable one; establishment and operation of a variety of special economic zones.

The results of the research can be applied in both the theoretical and practical sections because the positive experience of China may be useful not only for Ukraine but also for any other developing country.

Keywords: investment activities, foreign direct investments, foreign capital, investment potential, investment attractiveness.

Актуальність. Актуальність теми дослідження пов'язана зі зростанням могутності економіки Китайської Народної Республіки, становленням та розвитком великої інвестора, економіка країни не лише є привабливою для залучення іноземного капіталу, але відзначається і активною інвестиційною діяльністю

Ступінь дослідження даної проблеми вченими. Питання інвестиційної діяльності КНР та привабливості китайської економіки у галузі залучення інвестицій було предметом студіювання багатьох вчених як вітчизняних, так і зарубіжних. Зокрема, його вивченням займалися М. Ковальов, Т. Фролова, А. Ал-Сейдіг, Є. Панченко, К. Шалвеім, А. Островський, А. Селіщев, Т. Фішмен, К. Девіс, Н. Саліджанова, Чжай Дуншен та інші. Окрім цього, дана проблема знайшла відображення у дослідженнях багатьох міжнародних організацій, включаючи Міжнародний валютний фонд, Організацію економічного співробітництва та розвитку.

Предмет дослідження. Предметом даної статті є інвестиційна діяльність КНР, зокрема заходи, пов'язані із підвищенням привабливості економіки Китаю у галузі залучення та зростання інвестиційної могутності країни.

Мета дослідження. Метою статті визначено дослідження становлення та розвитку інвестиційної діяльності КНР.

Завдання дослідження. Для досягнення мети визначено необхідним вирішення таких завдань:

- аналіз сучасного стану та основних характерних рис інвестиційної діяльності КНР;
- вивчення способів залучення іноземного капіталу в економіку Китаю та його витоку з КНР;
- виокремлення факторів, які сприяють бурхливому і, головне, ефективному розвитку інвестиційної діяльності Китаю.

Методи. Вирішення поставлених завдань буде здійснено за допомогою використання теоретичних методів наукового дослідження, зокрема аналізу, класифікації та узагальнення.

Постановка проблеми. Зниження темпів економічного розвитку та виведення іноземного капіталу залишаються найбільш суттєвими проблемами на шляху до економічного процвітання будь-якої країни. Як відомо, ефективне залучення іноземних інвестицій може стати тим важелем, який може вплинути на прискорення темпів економічного зростання, реалізацій промислового потенціалу та подальшої глобалізації економік.

За таких обставин корисним може стати позитивний досвід становлення та розвитку інвестиційної діяльності Китайської Народної Республіки, яка свого часу досягла значних успіхів у цьому питанні та вийшла на лідируючі позиції у сфері залучення інвестицій.

Результати дослідження. У статті проаналізовано сучасний стан інвестиційної діяльності Китаю, вивчено основні способи та шляхи залучення іноземного капіталу в економіку КНР та його витоку та визначено фактори, які сприяють бурхливому і, головне, ефективному розвитку інвестиційної діяльності Китаю. Зокрема, встановлено, що обсяги притоку та витоку капіталу постійно зростають, незважаючи на недавню світову економічну кризу та сповільнення темпів глобального економічного зростання. Закцентовано, що інвестиційній привабливості та могутності КНР сприяє ряд факторів таких як, наприклад, зважена політика Центрального банку, сприятливий режим оподаткування для інвесторів, створення та функціонування спеціальних економічних зон, високий рівень розвитку інфраструктури, наявність ресурсів, включаючи дешеву робочу силу, відкритість китайської економіки та багато інших. Більше того, зазначено, що в КНР виділено ряд галузей, в які дозволене та бажане вливання іноземного капіталу, і таких, в які обмежене чи взагалі заборонене.

Виклад основного матеріалу. Залучення іноземного капіталу та ефективна інвестиційна політика є необхідними передумовами якісного економічного розвитку та забезпечення сталих темпів зростання. Особливо важливого значення вони набувають в еру глобалізації національних економік, не поступаючись у важливості міжнародній торгівлі товарами та послугами, і під час модернізації. На сьогодні практично не залишилося країни, яка б не стала учасником міжнародних інвестиційних відносин, а залучення інвестицій перетворилося на один з важелів економічного впливу та зміцнення позицій на світовій арені.

Одним з яскравих прикладів проведення ефективної інвестиційної політики є Китайська Народна Республіка – країна, яка навіть під час світової фінансової кризи могла досягти досить високих темпів економічного розвитку. Так, у Китаї саме інвестиційну політику вважають однією з підвалин економічного зростання, модернізації та посилення впливу на міжнародній арені. Економіка КНР понад 30 років вважається привабливою для залучення іноземного капіталу – з нею співпрацюють більшість транснаціональних компаній та країн світу. Країна сама є могутнім інвестором, адже нині не залишилось континенту, на який КНР не залучала б свій капітал. Основна мотивація такого підходу до розвитку співробітництва з іншими країнами зводиться до бажання посилити свої позиції у світовій економіці, особливо у сировинному, паливному та інноваційному секторах.

Створення сприятливого інвестиційного клімату та підвищення рівня інвестиційної привабливості стали основною метою китайського уряду. Так, починаючи з 80-х років минулого століття всі людські, матеріальні та фінансові ресурси КНР зосереджено на досягненні цієї стратегічної мети, яка стала ключем до економічного успіху

та процвітання країни. Однак, цей процес був довготривалим і на його шляху було чимало перешкод. Схематично його можна розділити на кілька етапів. Перший, котрий тривав з 1979 до 1983 року, характеризувався здійсненням окремих кроків у залученні іноземного капіталу. Більш швидкий і активний приплив інвестицій був неможливим у зв'язку з відсутністю договірно-правової бази та довіри між потенційними інвесторами, які в основному вкладали свої кошти в проекти з невеликим капіталом. Позиція ж КНР була направлена на створення сприятливих умов для стимулювання притоку іноземного капіталу [2]. У цей період було прийнято більше 500 положень, які надавали інвесторам юридичні гарантії в галузях економіки. Влада відмінила обмеження в бюрократичних процедурах зі створення спільних підприємств, ввела пільгові податки на підприємствах зі 100-відсотковим іноземним капіталом [3]. Наприкінці 1997 року було опубліковано документ під назвою «Перелік інвестиційних галузей для іноземних інвесторів», у якому визначали наступні галузі: комплексне освоєння сільського господарства, розвиток енергоносіїв і видобуток сировини, розвиток інфраструктури, комплексне використання ресурсів, охорона навколишнього середовища, освоєння новітніх технологій. Після вступу до СОТ у 2001 році, було переглянуто більше двох тисяч документів, чинність 830 з яких було скасовано і до 325 внесено поправки. У 2013 році в рамках стратегії відкритості економіки було прийнято низку нових нормативно-правових актів у сфері регулювання залучення іноземного капіталу. Так було розпочато новий етап інвестиційної діяльності КНР і створено потужну юридичну базу, яка регулює відносини Китаю з іноземними інвесторами.

Щодо нормативно-правового регулювання інвестиційної діяльності та залучення іноземного капіталу, то в КНР виділено ряд галузей, в які дозволене та бажане вливання інвестицій, і таких, в які обмежене чи взагалі заборонене, адже саме таким чином можна контролювати присутність інвесторів в економіці і не давати їм можливості впливати на стратегічно важливі галузі. Ці документи знають як рекомендації та інструкції для іноземних інвесторів. До першої групи відносять більше 260 галузей: сільськогосподарський та лісгосподарський сектори, тваринництво, текстильну промисловість, енергетику, металургію, машинобудування, медичне обладнання, захист навколишнього середовища, електронну промисловість та ін.; до другої – окремі галузі сільського та лісового господарства (наприклад, вирощування та переробка бавовни), харчову, тютюнову, текстильну промисловості, поліграфію, переробку нафти та коксу, надання освітніх послуг та ін.; залучення іноземних інвестицій у військову сферу, транспорт, ЗМІ, фінансовий сектор, будівництво та експлуатація вілл, виробництво батарейок, які містять ртуть та деякі інші нині заборонене [3].

Проте, у 2013 році цей список дещо змінився. Відтоді держава почала заохочувати залучення іноземного капіталу до таких галузей як енергозбереження та нові види енергії, високі технології та сучасні методи виробництва в сільському господарстві, тобто до секторів, у які дозволене вливання іноземного капіталу додали екологічні проекти та проекти з підвищення енергоефективності. Крім того, зі списку дозволених було вилучено деякі галузі хімічної та фармацевтичної промисловості. Це означає, що акцент зроблено на регулюванні негативного впливу на навколишнє середовище та вирішенні проблеми його забруднення.

Окрім вищезгаданого, що значно підвищує інвестиційну привабливість КНР, так це створення особливих адміністративно-економічних районів, у яких функціонують пільгові режими, спрямовані на стимулювання притоку іноземних інвестицій. Сюди відносять спеціальні економічні зони (Шеньчжень, Чжухай, Шаньтоу, Сямень, Хайнань, Шанхай), зони економічного та політичного розвитку (Пекін, Шанхай, Гуаньчжоу, Тяньцзинь, Далянь, Харбін, Урумчі, Ухань, Чуньцин, Ханьчжоу, Шеньян, Чаньчунь, Інкоу та інших великих містах), зони вільної торгівлі (Шанхай, Тяньцзинь, Далянь, Гуаньчжоу, Нінбо, Чжанцзяган, Хайкоу, Сямень, Фучжоу, Циньдао, Шаньтоу, Чжухай, Шеньчжень) та зони покордонного економічного співробітництва (Дандун, Хейхе, Суйфеньхе, Маньчжоулі, Ерлань, Хуейчунь, Інін, Боле, Тачень, Пінсян, Дунсін, Жуйлі, Вантін, Хекоу) [4]. У 2013 році Шанхай було перетворено із зони економічного та політичного розвитку на експериментальну зону вільної торгівлі, основними характеристиками якої стали ринкові відсоткові ставки, відкритість фінансового сектора економіки, інноваційні продукти та надання офшорних фінансових послуг, а також спрощення процедури реєстрації підприємств [6].

Особливо важливим фактором у підвищенні інвестиційної привабливості КНР є сприятлива податкова політика уряду та регулювання пільгового режиму на території спеціальних економічних зон (СЕЗ). Так, адміністрації СЕЗ наділені правами управління зонами у галузі економічного розвитку та розробки відповідної нормативно-правової бази, зокрема у питаннях міжнародного кредитування, залучення іноземного капіталу та його регулювання. Це означає, що, окрім пільгового режиму оподаткування, місцеві адміністрації можуть надавати іноземним інвесторам у галузі новітніх технологій та експортоорієнтованих секторах неподаткові пільги [7], наприклад, надання можливості безкоштовно користуватись водою, газом, землею, електроенергією, не сплачувати за оренду приміщень.

Усі ці заходи призвели до того, що Китай досить активно залучає іноземний капітал. Варто зазначити, що у 2014 році країна вийшла на перше місце в світі за обсягом притоку інвестицій, обійшовши Сполучені Штати Америки [8]. Крім цього, КНР є беззаперечним лідером серед країн, що розвиваються. Так, обсяг прямих іноземних інвестицій в економіку КНР постійно зростає: починаючи з 45,3 млрд. дол. у 1995 році і до 126,3 млрд. дол. у 2015 (не приймаємо до уваги незначний спад обсягу інвестицій у 2012 році, пов'язаний зі зміною влади і необхідністю проведення реформ). Такий темп надходження іноземного капіталу демонструє, що навіть світова фінансова криза та сповільнення темпів економічного зростання багатьох країн не мали впливу на подальший бурхливий розвиток інвестиційного потенціалу країни та зростання її інвестиційної привабливості (таблиця 1).

Таблиця 1. Обсяг прямих іноземних інвестицій, залучених в економіку КНР, в період з 1995 по 2016 рік (млрд. дол. США)

Рік	Прямі іноземні інвестиції
1995	37,7
1996	1,8
1997	45,3
1998	45,5
1999	40,3
2000	40,7
2001	48,8
2002	53,5
2003	65,6
2004	72,4
2005	60,3
2006	63
2007	71,1
2008	92,4
2009	90,3
2010	105,74
2011	116
2012	111,7
2013	117,6
2014	119,56
2015	126,3
2016	36,6 (січень-лютий)

Джерело: Розроблено автором за даними [1], [5]

Висновки. Завдяки зміні розстановки сил на міжнародній арені та вдосконалення інвестиційної політики у КНР з'явилась можливість застосовувати залучення іноземного капіталу в якості важеля економічного зростання та зміцнення впливу на інші економіки. Так, країні вдалося стати невід'ємним гравцем глобальної виробничої мережі, займаючи лідируючі позиції за рівнем інтернаціоналізації робочої сили, особливо у сфері НДДКР.

Підсумовуючи вищесказане, можна виділити кілька характеристик сучасної інвестиційної політики Китаю. Перш за все, постійний перегляд та зміна списку галузей, у які бажане, обмежене та заборонене вливання іноземного капіталу свідчить про перехід від кількісного приросту залучених інвестицій до якісного, оскільки це демонструє, що країна зацікавлена у реалізації найбільш актуальних проєктів та не відстає від останніх тенденцій у економічному розвитку. По-друге, відбулося зміщення акценту з преференційної інвестиційної політики до справедливої. Якщо на перших етапах розвитку інвестиційної діяльності КНР прагнула до залучення капіталу шляхом надання пільг усім інвесторам, то зараз це право залишилося за адміністраціями спеціальних економічних зон, які вповноважені або розширювати спектр запропонованих пільг, або звужувати його відповідно до вимог ринку. По-третє, створення та функціонування різноманітних спеціальних економічних зон сприяє не лише зростанню обсягів залученого капіталу, але і подальшій відкритості економіки КНР і підвищенню загального рівня економічного розвитку країни, оскільки тепер їх організовують по всій території Китаю, що є запорукою розвитку та підйому центральних регіонів країни і відродженню старих промислових, розташованих на північному заході КНР.

Загалом, ключовими факторами, які визначають високий рівень інвестиційної привабливості КНР є наступні: стратегічно вигідне розташування країни у Азійсько-Тихоокеанському регіоні, наявність значної кількості ресурсів як природних, так і матеріальних та людських, швидкі темпи розвитку інфраструктури, створення та функціонування спеціальних економічних зон по всій країні, а не лише у найбільш розвинених регіонах, подальше відкриття економіки Китаю та сприятливий інвестиційний клімат та продумана політика Центрального банку.

Список використаних джерел

1. International Monetary Fund, World Economic Outlook Database, April 2014 [Електронний ресурс]. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.imf.org/external/data.htm>
2. Курманова А. Б. Миром будет править Китай? / Б. А. Курманова // Экономические стратегии – Центральная Азия. – №5 – 2007. – С. 32-41.
3. Любомудров А. В. Прямые иностранные инвестиции в экономику Китая [Електронний ресурс] / А. В. Любомудров. – 2010. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.finanal.ru/002/pryamye-inostrannye-investitsii-v-ekonomiku-kitaya?page=0,2>.
4. Инвестиционные зоны и районы Китая [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.uglc.ru/china-investment/zone.htm>
5. China Foreign Direct Investment [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.tradingeconomics.com/china/foreign-direct-investment>

6. *China (Shanghai) Pilot Free Trade Zone: Introduction* [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://en.china-shftz.gov.cn/About-FTZ/Introduction/>
7. Сюй Люмэй. Стратегия привлечения иностранных инвестиций в экономику Китая / Сюй Люмэй, Сунь Гоцзе // Банковский вестник. – 2015. – № 6. – С. 29-35.
8. *China Overtakes US for Foreign Direct Investment* [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.bbc.com/news/business-31052566>

References

1. International Monetary Fund, *World Economic Outlook Database*, April 2014 [Electronic source]. – 2014. – Available at: <http://www.imf.org/external/data.htm>
2. Kurmanova A. B. *Mirom budet pravit' Kitay? [Will China Rule the World?]* / A. B. Kurmanov // *Economic Strategies – Central Asia*. – №5 – 2007. – P. 32-41.
3. Lyubomudrov A. V. *Pryamyne inostrannyye investitsii v ekonomiku Kitaya [Foreign Direct Investments into the Chinese Economy]* [Electronic Source] / A. V. Lyubomudrov. – 2010. – Available at: <http://www.finanal.ru/002/pryamyne-inostrannyye-investitsii-v-ekonomiku-kitaya?page=0,2>.
4. *Investitsionnyye zony i rayony Kitaya [Investment Zones and Regions in China]* [Electronic source]. – Available at: <http://www.uglc.ru/china-investment/zone.htm>
5. *China Foreign Direct Investment* [Electronic source]. – Available at: <http://www.tradingeconomics.com/china/foreign-direct-investment>
6. *China (Shanghai) Pilot Free Trade Zone: Introduction* [Electronic source]. – Available at: <http://en.china-shftz.gov.cn/About-FTZ/Introduction/>
7. Sui Liumei. *Strategiya privlecheniya inostrannykh investitsiy v ekonomiku Kitaya [Strategy of attracting foreign direct investment into the Chinese economy]* / Sui Liumei, Sun Guoze // *Bankovskiy vestnik*. – 2015. – № 6. – P. 29-35.
8. *China Overtakes US for Foreign Direct Investment* [Electronic source]. – Available at: <http://www.bbc.com/news/business-31052566>

ДАНИ ПРО АВТОРА:

Харина Ульяна Ярославівна, молодший науковий співробітник відділу економічного зростання та структурних змін в економіці
ДУ «Інститут економіки та прогнозування Національної академії наук України»
e-mail: uliana.kharyna@gmail.com

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Харина Ульяна Ярославовна, младший научный сотрудник отдела экономического роста и структурных изменений в экономике
ГУ «Институт экономики и прогнозирования Национальной Академии Наук Украины»
e-mail: uliana.kharyna@gmail.com

DATA ABOUT THE AUTHOR

Kharyna U.Y., Junior scientific officer, Department of economic growth and structural changes in the economy
Organization «Institute for Economics and Forecasting NAS of Ukraine»
e-mail: uliana.kharyna@gmail.com

УДК 338.24/332.05

ПІДХОДИ ТА ПРИНЦИПИ РЕГУЛЮВАННЯ ДИСПРОПОРЦІЙ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Шевченко О.В.

Предметом дослідження є теоретичні підходи до структуризації інструментів регулювання регіональних диспропорцій, які склалися в нормативній економічній науці. Метою дослідження є опрацювання та оцінка підходів до регулювання регіональних диспропорцій і формулювання або удосконалення принципів регулювання регіональних диспропорцій. Завданнями дослідження є окреслення теоретичних підходів до регулювання регіональної диспропорційності, формулювання принципів регулювання диспропорційності, надання рекомендації щодо використання цих принципів при виробленні політики впливу на регіональну нерівномірність. Використано методи теоретичного узагальнення та класифікації, групувань, абстрактно-логічний. Показано, що подолання кризового стану регіонів неможливе без послідовного державного регулювання соціально-економічної сфери, тому узгодження державного та регіонального інтересів у теоретичному плані реалізується через опрацювання принципів регулювання розвитку регіонів і регіональної диспропорційності. Охарактеризовано поняття «регіональна згода», яка означає вирішення конфлікту інтересів: у площині просторового розвитку – економічних, соціальних та екологічних інтересів, а також між державою та регіонами і між органами влади й громадянськістю. Результати роботи можуть бути застосовано при розробці теорії регулювання

регіонального розвитку та формуванні державної регіональної політики. Принципами регулювання регіональної диспропорційності визначено наступні: врахування та узгодження інтересів зацікавлених сторін, самостійності та незалежності, досягнення паритетності методів регулювання, партнерства, самозабезпечення, оптимальності, здатності сприймати управлінський вплив та обопільності регулювання, відповідальності, винятковості, логічної послідовності. Показано практичні можливості застосування принципів регулювання диспропорцій. Доведено, що принципи не мають ієрархічності, а вибір принципу залежить від мети державної регіональної політики.

Ключові слова: регіональна нерівномірність, принципи регулювання диспропорцій, державна регіональна політика.

ПОДХОДЫ И ПРИНЦИПЫ РЕГУЛИРОВАНИЯ ДИСПРОПОРЦИЙ РЕГИОНАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ

Шевченко О.В.

Предмет исследования составляют теоретические подходы к структурированию инструментов регулирования региональных диспропорций, сложившиеся в нормативной экономической науке. Цель исследования – разработка и оценка подходов к регулированию региональных диспропорций и формулировка или усовершенствование принципов регулирования региональных диспропорций. Задачами исследования являются определение теоретических подходов к регулированию региональных диспропорций, формулировка принципов регулирования диспропорций, выдвигание рекомендаций по использованию этих принципов при выработке политики влияния на региональную неравномерность. Использованы методы теоретического обобщения и классификации, группировки, абстрактно-логический. Показано, что преодоление кризисного состояния регионов невозможно без последовательного государственного регулирования социально-экономической сферы, поэтому согласование государственного и регионального интересов в теоретическом плане реализуется через разработку принципов регулирования развития регионов и региональных диспропорций. Охарактеризовано понятие «региональное согласие», означающее разрешение конфликта интересов: в плоскости пространственного развития – экономических, социальных и экологических интересов, а также между государством и регионами и между органами власти и общественностью. Результаты работы могут быть применены при разработке теории регулирования регионального развития и формировании государственной региональной политики. Принципами регулирования региональных диспропорций были определены следующие: учета и согласования интересов заинтересованных сторон, самостоятельности и независимости, достижения паритетности методов регулирования, партнерства, самообеспечения, оптимальности, способности воспринимать управляющее воздействие и взаимного управления, ответственности, исключительности, логической последовательности. Показаны практические возможности применения принципов регулирования диспропорций. Доказано, что принципы не имеют иерархичности, а выбор принципа зависит от цели государственной региональной политики.

Ключевые слова: региональная неравномерность, принципы регулирования диспропорций, государственная региональная политика.

APPROACHES AND PRINCIPLES OF THE REGIONAL DEVELOPMENT DISPARITIES' REGULATION

Shevchenko O.V.

The subject of research is theoretical approaches to the structuring of instruments regulating regional disparities which prevail in normative economics. The goal of the research is to elaborate and evaluate the approaches to regulation of regional disparities and formation or improving of the principles of regional disparities' regulation. The tasks of the study is to outline the theoretical approaches to the regulation of regional disparities, the formulation of principles of disparities regulation, the recommendations of using these principles during the working out the policy which impacts onto the regional unevenness. Methods of theoretical generalization and classifications, groupings, as well as abstract and logical methods are used in the article. It is shown that overcoming of the crisis in regions is impossible without gradual state regulation of the socio-economic sphere, thus the coordination of the state and regional interests in theoretical terms is realized through the elaboration of principles of regional development and disparities' regulation. The term «regional agreement» is characterized and it means the solving of the conflict of interests as follows: in plane spatial development – economic, social and environmental interests, also between the state and regions, and between the authorities and civil society. The results of the research can be used in the working out of the theory of regional development regulation and the forming of the state regional policy. The principles regulating regional disparities are the following: consideration and coordination of stakeholders interests, of self-reliance and independence, achieving the parity of regulative methods partnership, self-sufficiency, optimality, capability to perceive the management influence and bilateralism of management, responsibility, exclusivity, logic sequence. The practical possibilities of the implementation of the regional regulation' principles are shown. It is proved that the principles have no hierarchic view and the choice of a principle depends on the goal of the state regional policy.

Key words: regional unevenness, principles of disparities regulation, the state regional policy.

Актуальність. У сучасних умовах загострення соціально-економічних протиріч у регіонах постає питання, наскільки нерівномірність соціально-економічного розвитку впливає на здатність регіональної господарської

системи до самовідтворення, поступального розвитку і структурних зрушень. Регіональна нерівномірність спроможна як сприяти вільному переливу ресурсів і тим самим активізувати окремі точки зростання, так і спричинювати вимивання ресурсів із окремих територій та прискорювати їх перетворення на зони стагнації і занепаду. В обох випадках перебіг процесів диспропорційності вимагає цілеспрямованого впливу, який потребує розробки теоретичного підґрунтя для такого впливу. Необхідністю вироблення засадничих принципів регулювання регіональної диспропорційності і обумовлена актуальність даного дослідження.

Ступінь дослідження даної проблеми. Питанням оцінки та регулювання диспропорційності присвячені роботи таких дослідників, як Березька К.М., Березький О.М., Маслій В.В. [1, с.106-114], Грига В.Ю. [2, с.134-139], Завадських Г.М. [3, с.76-79] Науменко Ж.Г. [4, с.271-275], Ніколенко Г.О. [5], Романюк С.А. [6, с.132-141], Тищенко О.П. [7, с.55-64] та ін.

У їх роботах оцінено соціально-економічну нерівномірність в Україні, сформульовано математичний апарат для дослідження регіональної нерівномірності, показано тенденції поширення диспропорційності. Однак у роботах дослідників недостатня увага приділена формулюванню теоретичних засад до регулювання диспропорційності.

Предмет, мета і завдання дослідження. Предметом даного дослідження є теоретичні підходи до систематизації та структуризації інструментів регулювання регіональних диспропорцій, які склалися в нормативній економічній науці. Метою даного дослідження є опрацювання та оцінка підходів до регулювання регіональних диспропорцій і на цій основі – формулювання або удосконалення принципів регулювання регіональних диспропорцій, які можна застосовувати у сучасний період в Україні. Досягнення мети базується на виконанні завдань: окреслити теоретичні підходи до регулювання регіональної диспропорційності, сформулювати принципи регулювання диспропорційності, надати рекомендації щодо використання принципів регулювання диспропорційності при виробленні політики впливу на регіональну нерівномірність у сучасних умовах.

Методи. У роботі використовуються методи теоретичного узагальнення та класифікації (при аналізі підходів до визначення теоретичних основ регулювання диспропорційності), групувань (при визначення механізмів впливу на регіональну диспропорційність) та абстрактно-логічний (при формулювання принципів регулювання диспропорційності).

Постановка проблеми. Регіональна диспропорційність за відсутності належного регулювання та свідомого впливу здатна перетворитися на важіль прискореного розвитку одних регіонів та причину стагнації інших. З метою протидії такій загрозі доцільно сформувати теоретичну систему (зокрема, основоположні принципи) впливу на регіональну диспропорційність та її рамкове регулювання у заданих параметрах.

Результати дослідження. Сучасні макроекономічні та регіональні тенденції, такі як децентралізація і деконцентрація влади, становлення інституту місцевого самоврядування, як зазначають дослідники, не відбуваються стихійно, а вимагають постійної уваги і цілеспрямованого впливу з боку держави. Для державного регулювання актуальним залишаються питання про сутність такого впливу, його цілі, методи, правове та інституційне забезпечення. Для розуміння взаємовідносин і взаємодоповнюваності державного регулювання розвитку регіону і регіонального управління як частини державного управління важливим є концептуальне положення про необхідність поєднання лінійно-функціонального корпоративного управління з методами і засобами державного регулювання. Багато авторів розглядають сучасне регіональне управління як близьке до корпоративного. Управління і регулювання регіонального розвитку – напрямки однієї системи впливу на регіональний розвиток [8, с. 275-279], у тому числі і на його диспропорційність.

Комплексний розвиток регіональних господарських систем є метою стратегії регіонального розвитку. В її основу покладається вирівнювання умов економічної діяльності з раціональним використанням виробничо-ресурсного потенціалу регіонів. Стратегія управління регіональною суспільною системою має на меті забезпечення механізмів повного та ефективного використання регіонального потенціалу. Ключовими орієнтирами стратегії розвитку регіональної суспільної системи є формування на рівні регіону ефективної економіки, основою якої є збалансування використання внутрішнього потенціалу і надходження ресурсів із зовнішніх джерел [9, с.7-17]. Звідси випливає, що основне теоретичне підґрунтя для розробки системи управління регіональною диспропорційністю – це вирівнювання саме умов. Тим не менш, вирівнювання кінцевих результатів також є вагомим чинником при регулюванні диспропорційності, особливо коли йдеться про соціальні умови.

Державне регулювання економічного розвитку регіонів реалізується через систему взаємоузгоджених елементів, таких як нормативно-правова база, бюджетно-фінансове регулювання та вибіркова підтримка окремих регіонів, пряме державне інвестування, державні регіональні програми соціально-економічного розвитку, функціонування спеціальних (вільних) економічних зон, розвиток міжрегіонального та прикордонного співробітництва. Комплексне управління регіоном передбачає активізацію внутрішніх зусиль кожного регіону для досягнення власних цілей розвитку [10, с. 79-88]. Система регулювання соціально-економічного розвитку регіонів полягає у взаємному узгодженні державних та регіональних інтересів на основі регулювання міжрегіональної диспропорційності та ефективного використання внутрішнього потенціалу розвитку регіонів.

Розробляючи питання побудови інституційних основ для державного регулювання розвитку регіонів, слід звернути увагу на необхідність формування методології, на якій можливо обґрунтувати модель державного регулювання розвитку регіонів. Державне регулювання розвитку регіонів важко здійснювати на монетаристській основі, оскільки вона передбачає залучення заходів, якими можливо регулювати ситуацію у короткостроковому періоді, і використання важелів, можливості впливу яких на мезорівні (рівні регіонів) є обмеженими. Серед

важелів державної політики, побудованої на кейнсіанській методології, варто розглянути інструменти впливу на сукупний попит. На рівні регіонів такими інструментами розширення сукупного попиту є збільшення платоспроможного попиту населення, зростання виробничих потужностей підприємств та обсягів інвестиційних ресурсів, а також посилення експортної орієнтації підприємств (за умови насичення внутрішнього ринку).

Вироблення основ регулювання регіональної диспропорційності передбачає висвітлення підходів до питання, що собою являє процес регіоналізації і які його прояви. Існування регіонального рівня господарювання та управління змінює існуючу структуру влади, що проявляється у наступному: регіоналізація означає введення в економічну політику і ринкове регулювання декількох центрів прийняття рішень і концентрації ресурсів (органи державної влади, центральні та місцеві органи виконавчої влади). Виникає проблема поліцентризму, тобто розвитку взаємозв'язків органів влади, побудови ієрархії управління, дотримання самостійності центрів влади [11, с.111-112].

Регіоналізація як явище, яке постійно триває, як процес, що має різну інтенсивність, вимагає вироблення і висвітлення різних підходів і принципів до аналізу своєї сутності. Саме через поняття регіоналізації окреслюються принципи впливу диспропорцій на параметри соціально-економічного розвитку і виникає необхідність у регулюванні цієї диспропорційності.

Стратегічне регулювання диспропорційності регіонального розвитку є реальним лише при опрацюванні методологічних підходів до оцінки та вимірювання цієї диспропорційності і розробки системи заходів та інструментів по застосуванню управлінського впливу на неї. Опрацювання методологічних підходів передбачає вироблення низки основоположних принципів, на яких буде конструюватися система регулювання диспропорцій.

Основоположні принципи регулювання диспропорційності регіонального розвитку формувалися і викристалізовувалися упродовж всієї історії розвитку регіональної науки та реалізації регіональної політики і навіть раніше – у регіональній практиці, при формуванні регіонального рівня господарювання і місцевих органів влади та органів місцевого самоврядування.

Принципами регулювання диспропорційності можуть бути принцип максимізації результату (за П. Самуельсоном), максимізації прибутку, мінімізації витрат. З метою розширення основ для побудови системи регулювання диспропорційності до цих принципів варто додати інші.

При регулюванні регіональної диспропорційності необхідним є вироблення такого інструментарію регулювання диспропорцій, за якого інтереси окремих регіонів та громад і держави щонайменше не перебувають у конфлікті одне з одним; він означає оцінку ступеня задоволення інтересів сторін і висвітлюється у досягненні ними намірів, сформованих до початку реалізації політики регулювання диспропорцій. Такий принцип можна назвати *«принцип врахування та узгодження інтересів сторін»*. Тобто, згідно цього принципу, інтереси сторін щонайменше не перебувають у конфлікті одне з одним; необхідною є оцінка ступеня задоволення інтересів сторін; необхідною є ступінь досягнення намірів, які були зазначені сторонами до початку регулювання диспропорцій.

Конфлікт інтересів у процесі регулювання диспропорційності може появлятися: у небажанні перераховувати понадпланові надходження від податків і зборів до державного бюджету, закритті внутрішніх ринків для окремих виробників і відповідній монополізації ринків, позбавленні впливу на структурні зміни в економіці, промислове виробництво, розподіл ресурсів.

Конфлікт інтересів може відбутися: по-перше, у площині просторового розвитку (конфлікт економічних, соціальних та екологічних інтересів); по-друге, між державою та регіонами; по-третє, між органами влади й громадськістю. Вирішення конфлікту можемо назвати *«регіональною згодою»*.

Допустимі показники регіональної згоди можна зобразити на основі використання моделі Парето. Згідно цієї моделі, на кривій знаходяться точки, у яких досягається регіональна згода. Якщо відбувається зсув від кривої вліво/вниз, це означатиме конфлікт інтересів, а якщо вправо/вверх – це означатиме задоволення інтересу якогось одного суб'єкту – у даному випадку регіону. Обидва зсуви означають порушення регіональної згоди, однак зона справа/вгорі означає слабку взаємодію або її відсутність, зона зліва/внизу – наявність конфлікту. Відповідно, для цілей регулювання диспропорційності підходять управлінські рішення, які гіпотетично/орієнтовно знаходяться на кривій, а також окремі з тих точок-рішень, що перебувають у зоні «справа/вверх». Прикладами таких рішень ми можемо назвати: рішення щодо фінансового вирівнювання податкової спроможності громад (у результаті якого обсяги доходів місцевих бюджетів з урахуванням трансфертів у розрахунку на одну особу стають рівномірними), надання пільг і субсидій на сплату житлово-комунальних послуг. Ці рішення можна назвати *«вирівнювання результату»*. Прикладами протилежних рішень, тобто тих, що ведуть до збільшення диспропорційності, є невтручання держави у розподіл капітальних інвестицій, формування норми прибутку, концентрацію ресурсів (основних фондів, нематеріальних активів, людського капіталу) в якомусь одному місці, найшвидше – в столичному регіоні, інвестування якихось одних проектів у регіонах, що дає лише слабкий стимул для розвитку всієї країни.

На цій же кривій знаходяться точки, які характеризують найменше задоволення інтересів сторін, які тією чи іншою мірою зазнають впливу системи регулювання диспропорційності, і також найменший ступінь досягнення намірів сторін.

Так, до збільшення диспропорційності призводить невтручання держави у розподіл капітальних інвестицій та прямих іноземних інвестицій; внаслідок такого невтручання диспропорції за вказаними показниками, за даними Держстату України, становили 43,9 раз (з урахуванням м. Києва) та 13,3 раз (без урахування м. Києва) за

показником капітальних інвестицій у 2015 році, і 451,1 раз (з урахуванням м. Києва) та 143,4 раз (без урахування м. Києва) за показником прямих іноземних інвестицій станом на 31 грудня 2015 року. Господарська система окремих регіонів залишається непривабливою для інвесторів, про що можуть свідчити обсяги інвестиційних ресурсів (як внутрішніх, так і прямих іноземних інвестицій), залучених у регіони. Так, у 2015 р. 59,6 % обсягу капітальних інвестицій було освоєно у 5 регіонах України: у м. Києві (31,9%), Дніпропетровській (9,7%), Київській (9,1%), Львівській (4,7%), Харківській (4,2%) областях. Станом на 31 грудня 2015 р. 80,3% прямих іноземних інвестицій було сконцентровано у п'яти регіонах – м. Києві (52,1%), Дніпропетровській (16,6%), Донецькій (4,2%), Київській (3,8%) та Харківській (3,6%) областях [12]. Такий стан зумовлений недостатньою кількістю об'єктів капіталовкладень та несприятливим інвестиційним кліматом у регіонах.

Показовим є приклад інвестування у точкові проекти окремих регіонів, що не надає стимулу для зростання в інших регіонах. Зокрема, як зазначають дослідники [13, с.80-92], «криза (2008-2009 рр.) заохотила інвестиційний попит, посиливши надії регіональної влади реалізувати значні інвестиційні проекти, залучаючи значні кошти державного бюджету, однак криза також і зменшила готовність державної влади передавати інвестиційні кошти на нижчі щаблі бюджетної вертикалі. Скорочений обсяг ресурсів доводиться передавати на ініційовані самою владою іміджеві суперпроекти, регіони охопила «лихоманка інвестиційних форумів». Участь у таких проектах держави призводить до економії на масштабах, але потрібно також коректно оцінювати вплив великих проектів на розвиток національної та регіональної економіки, оскільки у загальному випадку такі проекти здатні генерувати значне економічне зростання, але воно не обов'язково буде вигідне країні або регіону, тому що саме по собі не забезпечує збалансованого розвитку».

Звідси, місцева влада має довести важливість формування і реалізації власних інвестиційних стратегій з метою досягнення економічної ефективності від їх впровадження, і завдяки цьому зберегти тенденції економічного зростання в регіонах [14, с.175-181]. В Україні те саме можна сказати про побудову стадіонів, готелів і транспортної інфраструктури до спортивної мега-події – Євро-2012. Вкладені кошти у реалізацію цих проектів не надали достатнього стимулу для розвитку сусідніх регіонів.

Забезпечення ресурсної та організаційної спроможності органів державної влади і місцевих органів регулювати диспропорційність означає володіння необхідною кількістю фінансових, організаційних та кадрових ресурсів для забезпечення регулювання диспропорційності. Такий принцип можна назвати *«принцип самостійності та незалежності»*.

Організаційна спроможність регулювати диспропорційність втілюється у наявності нормативно-правового забезпечення цього процесу. В Україні нормативно-правовим актом, який врегульовує диспропорційність, є Закон України «Про стимулювання розвитку регіонів» (2005 р.). Про необхідність регіонального вирівнювання йдеться і в Державній стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року (ДСРР). Також, існує низка фінансових інструментів, які можна застосовувати до регулювання регіональної диспропорційності – зокрема, це міжбюджетні трансферти та Державний фонд регіонального розвитку, дія яких унормована Бюджетним кодексом України (редакція 2014 року). Так само, необхідність впливу на регіональні диспропорції означена у Законі України «Про засади державної регіональної політики» (2015 р.).

Ресурсна спроможність регулювати диспропорції полягає у наявності коштів у держави для проведення регулювання; кошти на регулювання виділяються на виконання згаданих вище нормативно-правових актів і зі згаданих бюджетних джерел (міжбюджетних трансфертів та коштів Державного фонду регіонального розвитку). Ресурсна спроможність – це обсяг доходів місцевих бюджетів і його достатність для виконання покладених повноважень, а також можливість залучати кошти з інших джерел. Такими фінансовими ресурсами підтримки регіонів є наступні: кошти Державного фонду регіонального розвитку, інвестиції, трансферти з державного бюджету (дотація вирівнювання), субвенції на соціально-економічний розвиток, кредитні ресурси (у т.ч. запозичення міських рад) та кошти міжнародних фінансових організацій, надані у рамках реалізації різних проектів. За допомогою фінансових ресурсів підтримки держава регулює диспропорційність прямо, а за допомогою визначення обсягів місцевих бюджетів – опосередковано.

Ресурсне забезпечення розвитку регіонів та громад в Україні є проблемою, яка з різним успіхом, проте лише частково вирішувалася упродовж тривалого часу. Система надання фінансової підтримки територіям завжди перебувала у значній залежності від рішень вищих органів влади, що не залишало місцевим органам влади та органам місцевого самоврядування простору для дій та прояву ініціативності у пошуку ресурсів. Поєднання дозвоільних та рестриктивних інструментів при формуванні політики фінансової підтримки регіонів призводить до подальшого розростання масштабів залежності місцевих органів влади та самоврядування від рішень центральних органів влади. А пошук місцевою владою ресурсів для розвитку полягає на даний час у намаганнях балансувати між необхідністю фінансового забезпечення захищених статей видатків і акумулюванням коштів для розбудови господарства та інфраструктури [15].

Недостатність фінансових ресурсів для розвитку регіонів зумовлена низкою чинників: більшість регіонів не мають достатньої податкової бази, є непривабливими для інвесторів, мають недостатньо потенційних можливостей та об'єктів для залучення коштів міжнародних організацій на реалізацію різних проектів. Відповідно, такі регіони більше за інших потерпають від нестачі ресурсів і тому потребують використання різноманітних механізмів та інструментів фінансової підтримки свого розвитку.

Принцип самостійності та незалежності напряду пов'язаний із децентралізацією влади та управління регіональним розвитком. Необхідна кількість матеріально-фінансових ресурсів, достатня кількість правових

важелів, повноважень, функцій та відповідальності, а також високий рівень кадрового потенціалу фахівців із питань управління територіями – це є складові регулювання регіонального розвитку і диспропорційності регіонального розвитку. Питання досягнення відповідного рівня децентралізації означає передання на низовий рівень – рівень громад – повноважень щодо самоврядного розвитку території і, відповідно, закріплення за ним певного обсягу ресурсів. Питання кадрового забезпечення реформ на регіональному та місцевому рівні є дотичним до питання зміни системи регулювання регіонального та місцевого розвитку, появи об'єднаних громад, формування виконавчих органів у районних та обласних рад, створення інституту префектів як виразників влади держави на рівні регіонів та районів. На практиці, в аспекті кадрового питання, це означає зміну підходів до управління територіями, формування почуття відповідальності за розвиток підпорядкованої території, господарності. Такі риси мають втілюватися в систему здійснення регіональної політики на місцях.

Здатність використання місцевих ресурсів повною мірою, так само як і здатність використання небюджетних коштів, залучення кредитів, міжнародної технічної та дослідницької допомоги, можна назвати «*принцип самозабезпечення*». Самозабезпечення як основа розвитку регіону означає реальну здатність місцевої влади вишукувати й мобілізувати ресурси для власного самоврядного розвитку. Самозабезпечення має три складові: використання ресурсів, переданих з державного бюджету, використання інших залучених ресурсів – кредитів, грантів, міжнародної технічної та дослідницької допомоги, розкриття внутрішнього потенціалу. Детально розглянемо їх далі.

Нині спостерігається скорочення частки коштів, переданих з Державного бюджету (субвенцій на соціально-економічний розвиток) у доходах місцевих бюджетів, та їх обсягу. Зокрема, у січні-вересні 2015 року частка міжбюджетних трансфертів у структурі доходів місцевих бюджетів зросла до 57,4 %, однак при цьому усі трансферти спрямовувалися переважно на соціально-культурну сферу (субвенції із соціального захисту населення – 42,0 %, інші субвенції – 8,1 %). Проблемою у сфері субвенцій було те, що механізм їх розподілу на соціально-економічний розвиток засновувався на суб'єктивних рішеннях вищих органів влади, що ускладнює реалізацію принципу самостійності місцевих бюджетів у частині мобілізації доходів та їх витрачання. Із 2015 року Бюджетним кодексом України запроваджено нові види субвенцій: освітня, медична, субвенція на підготовку робітничих кадрів, субвенція на забезпечення медичних заходів окремих державних програм та комплексних заходів програмного характеру, базова дотація і реверсна дотація. Очікується, що у такий спосіб відбудеться зменшення ступеня суб'єктивного впливу на систему субвенцій та їх розподіл.

Додатковим джерелом видатків на капітальні цілі є бюджет розвитку, оскільки саме з цієї частини бюджету здійснюються капітальні видатки, тривалість яких перевищує один бюджетний (згідно законодавства – календарний) рік. Проте його обсяги і частка у доходах місцевих бюджетів є незначними (у січні-вересні 2014 р. – 4,5 млрд. грн. і 10,2% від доходів місцевих бюджетів без урахування міжбюджетних трансфертів, у січні-вересні 2015 р. – 12,1 млрд. грн. і 14,2% відповідно) [16, С.52-53, 59-62], що не дозволяє фінансувати масштабні капітальні видатки. Крім того, новація Бюджетного кодексу України – відсутність норм про необхідність формування бюджету розвитку – ще більше ставить під загрозу саму систему бюджетів розвитку.

Низьким є і рівень залучення регіонів до міжнародних фінансових проектів. На рівні регіонів в Україні реалізуються різні проекти за рахунок фінансових інструментів ЄС. У 2007-2013 рр. допомога надавалася з декількох джерел, найперше – з коштів Національної індикативної програми для України Європейського інструменту сусідства та партнерства (бюджет на період 2011 – 2013 рр. становив 470,1 млн. євро) [17]. У цій програмі брали участь Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Одеська, Львівська, Рівненська, Тернопільська та Чернівецька області. Інші регіони незначною мірою охоплені проектами міжнародної технічної та фінансової допомоги і тому позбавлені великого обсягу ресурсів. Нині реалізується низка інших проектів.

Участь місцевої влади у проектах, які фінансуються за кошти фондів та програм різних країн, зокрема країн ЄС, могла б стати вагомим фінансовим додатком до вирішення місцевих питань. Проте на заваді цьому стоять відсутність доступної інформації щодо проектів: часто місцеві ради не володіють інформацією про існування проектів взагалі, або не знають, де потрібно знаходити інформацію про них. Спостерігається технічна складність подання заявки на участь у проекті, необхідність у стислий строк підготувати великий за обсягом, розгорнутий, економічно обґрунтований та достовірний бізнес-план проекту, економічна потреба у якому ще має бути підтверджена фахівцями і який має бути представлений однією з мов країн ЄС [18].

На даному етапі можна говорити про недосконалість інструментів розкриття внутрішнього потенціалу регіонів. Інституційним інструментом розкриття внутрішнього потенціалу регіону є регіональні стратегії. У чинних стратегіях регіонального розвитку відсутні системний і всебічний аналіз внутрішнього потенціалу регіону та визначення способів його використання. У регіональних стратегіях присутній аналіз окремих галузей та сфер діяльності, які становлять господарську основу для даного регіону, проте він не має стратегічної спрямованості як загалом, так і в контексті підвищення інвестиційної привабливості регіонів зокрема. З тексту стратегії інвестору важко дійти висновків про можливість здійснення капіталовкладень. Відповідно, проведений у такий спосіб аналіз стану розвитку окремих галузей та сфер діяльності не сприяє розкриттю внутрішнього потенціалу регіону [19].

Використання зовнішніх ресурсів у загальнодержавному контексті дозволить досягти більш ефективного регулювання диспропорцій. Однак, лише за умов розкриття внутрішнього потенціалу можливе «підтягнення» соціально-економічного й екологічного стану регіону до більш високого рівня розвитку; тим самим можна зменшити необхідність у виділенні додаткових коштів на соціально-економічне забезпечення

регіону, а звідси знизиться потреба у коштах на проведення вирівнювання у рамках регулювання диспропорційності – на виділення коштів на соціальні й екологічні потреби.

Регулювання диспропорційності можливе на основі дії відповідної нормативно-правової бази, а також задіяння достатньої кількості ринкових регуляторів. За відсутності норм, які регулюють розподіл ресурсів за окремими адміністративно-територіальними одиницями та територій, ринкові регулятори чинять надмірний вплив на диспропорційність, провокуючи її розростання. Адміністративні регулятори повинні забезпечити рівномірність ресурсів та вихідних умов. У цьому аспекті Закон України «Про стимулювання розвитку регіонів» спрямований на регулювання диспропорційності пост-фактум. Натомість, більшої ваги повинні мати нормативно-правові акти, які спрямовані на регулювання вихідних умов. Це може бути ДСРР, заходи щодо проведення структурних реформ, вирівнювання податкового потенціалу, сприяння ефективній та рівномірній зайнятості. Такий принцип регулювання регіональної диспропорційності можна назвати *«принцип досягнення паритетності методів регулювання»*. Усі методи регулювання диспропорційності, що випливають із цього принципу, можна поділити на стимулюючі та рестиктивні (обмежуючі). Від того, як досягається баланс у їх застосуванні, залежить успішність регулювання диспропорційності.

Здійснюючи регіональну політику на місцях, місцева влада та органи місцевого самоврядування повинні всебічно взаємодіяти із іншими сторонами, які мають вплив на регіональний розвиток та зацікавлені у ньому. Такий принцип можна назвати *«принцип партнерства»*. Він полягає у взаємодії всіх зацікавлених сторін та тих, хто відповідальний за регіональний розвиток і регулювання регіональної диспропорційності.

На практиці це реалізується в участі усіх сторін в ухваленні основних параметрів бюджетної політики на місцях, стратегій регіонального розвитку, інвестиційних стратегій та інших інституційних документів розвитку регіону. Також, цей принцип означає активну участь громадян у здійсненні регіональної політики. З метою сприяння участі громадян у реалізації вказаного принципу вже ухвалено низку нормативно-правових актів та розроблено проекти інших. Серед них слід назвати: Закони України «Про місцеве самоврядування в Україні», «Про асоціації органів місцевого самоврядування», «Про співробітництво територіальних громад», «Про органи самоорганізації населення», «Про добровільне об'єднання територіальних громад». Суспільний консенсус у реалізації державної регіональної політики, досягнутий у межах однієї території, сприяє її узгодженості й ефективному розвитку, і якщо цей принцип буде застосовуватися у всіх регіонах, то можливо досягнути загальної ефективності та справедливості у межах країни при здійсненні регулювання диспропорцій.

Регулювання регіональної диспропорційності повинне здійснюватися з метою досягнення результату, встановленого у чинних нормативно-правових документах – у тому ж Законі України «Про стимулювання регіонального розвитку», ДСРР, регіональних стратегіях, планах заходів з їх реалізації і щорічних програмах соціально-економічного та культурного розвитку регіонів. Якщо у третьому за переліком документі параметри досягнення рівномірності у диспропорційності можуть бути вказані абстрактно, лише загальними фразами – «досягнути рівномірності», «усунути надмірну диспропорційність», «вирівняти показники», то у двох останніх оптимальність у регулюванні диспропорційності має бути визначена конкретно, із зазначенням межових показників рівномірності або й конкретних цифр. Тут мова йде про внутрішню регіональну диспропорційність. Тому наступний принцип – *«принцип оптимальності»* – реалізовується у забезпеченні результату, визначеного регулятивними документами по регіональній політиці як найкращий (оптимальний). У Законі України «Про стимулювання розвитку регіонів» та ДСРР під оптимальністю мається на увазі перелік конкретних механізмів і дій, які призведуть до досягнення бажаних показників у регулюванні диспропорційності.

За основу досягнення оптимальності можна взяти згадане положення про максимізацію результату, вказане П. Самуельсоном, коли пропонується одночасно досягати максимального результату при витраті мінімальних ресурсів. Це положення використовується при формуванні Державного фонду регіонального розвитку як основи фінансового забезпечення регіонального розвитку та при формуванні місцевих бюджетів (унормовано у Бюджетному та Податковому кодексах України). Більшою мірою це положення стосується регулювання економічних показників, аніж соціальних. Іноді допускається вживання мікроекономічних моделей досягнення ефективності окремо (або мінімізація витрат, або ж максимізація прибутку). Наприклад, при втручанні держави у розподіл капітальних вкладень за основу береться принцип максимізації прибутку, а при використанні механізму державно-приватного партнерства у реалізації окремих проектів – принцип мінімізації витрат. При наданні населенню субсидій та здійсненні фінансового вирівнювання із державного бюджету на соціальні цілі використовується принцип мінімізації витрат на найнеобхідніші цілі, які (витрати) могли б бути у добробуті громадян, якщо б така фінансова допомога не надавалася. При розподілі інвестиційних ресурсів (здійснення прямого державного інвестування) використовується принцип максимізації результату – або в межах одного регіону, або ж у межах групи регіонів чи країни.

Регулювання регіональних диспропорцій – це управлінська діяльність, результативність та ефективність якої залежить від якості проходження управлінського сигналу. Результативність залежить від того, як чітко й зрозуміло будуть сформульовані основи регулювання диспропорцій. Трансформуючись в засоби управлінського впливу, механізми регулювання диспропорцій мають бути зрозумілими й реалістичними для виконання. Наявність зворотнього зв'язку між тими, хто приймає рішення, та тими, хто їх реалізовує, і наявність каналів такого зв'язку, втілюється у *«принципі здатності сприймати управлінський вплив та обопільності (двосторонності) регулювання»*.

Також, канали проходження управлінського сигналу повинні бути постійними й діючими. Зокрема, реалістичності й реалізованості управлінського впливу по регулюванню диспропорцій може допомогти чітка

ієрархія документів, які стосуються питань регулювання диспропорцій – тобто підпорядкованість усіх нормативно-правових актів цій темі, напрямку і одне одному. Так, ДСРР повинна бути підпорядкована Закону України «Про стимулювання розвитку регіонів» та Закону України «Про засади державної регіональної політики». На основі ДСРР формуються регіональні стратегії. Нормативно-правові документи центрального рівня, які стосуються питань регіонального розвитку, повинні бути імплементовані у систему документів стосовно реалізації всієї соціально-економічної, а також і гуманітарної, політики. Зокрема, це стосується відповідності ДСРР Програмам діяльності Уряду України.

У свою чергу, плани заходів з реалізації ДСРР мають корелюватися з планами заходів з реалізації регіональних стратегій, а щорічні програми розвитку регіонів – формуватися на основі регіональної стратегії та плану заходів з реалізації регіональної стратегії. У такий спосіб механізми регулювання диспропорційності, сформовані у ДСРР та згаданих законах, матимуть конкретні вираження для регіонів в аспекті надання регіонами відповіді на питання, «до яких значень мають бути доведені зазначені показники». Тим самим відбудеться регулювання регіональних показників і «знизу», на основі розкриття внутрішнього потенціалу розвитку регіону. Також, з метою надання відповіді на питання, наскільки ефективними та успішними є дії центральних органів щодо регулювання диспропорційності, доцільно апробувати та надалі використовувати механізми моніторингу й контролю за реалізацією заходів, використовувати механізми громадської участі у виконанні тих чи інших рішень, програм і т.п., що і забезпечить встановлення механізму зворотнього зв'язку між тими, хто приймає рішення та тими, хто їх реалізовує.

Такі заходи призведуть до посилення ефективності від здійснення регулювання регіональних диспропорцій, дозволять сформувати струнку й гнучку систему регулювання показників соціально-економічного й екологічного розвитку регіонів з метою недопущення появи надмірних диспропорцій [20, с.130-138].

Усі дії по регулюванню регіональної диспропорційності мають здійснюватися свідомо, з урахуванням майбутньої відповідальності за їх наслідки. При ухваленні рішень щодо введення в систему регулювання диспропорційності тих чи інших інструментів варто наперед прораховувати їх соціальну сприйнятливість, економічну ефективність та, не в останню чергу, екологічну безпеку. Розбудова механізму забезпечення невідворотності настання відповідальності за ухвалені рішення щодо регулювання регіонального розвитку і також забезпечення соціальної прийнятності, економічної ефективності та екологічної безпеки при використанні механізмів та інструментів регулювання диспропорційності означатиме дію «*принципу відповідальності*». Так, рішення про реалізацію інвестиційних проектів в якомусь окремому регіоні і надання фінансування з державного бюджету буде вигідним для даного регіону, однак не обов'язково для інших, навіть сусідніх, як зазначалось вище. Тому на фінансування окремих точкових проектів не можуть виділятися кошти з програм по регулюванню соціально-економічного розвитку регіонів. Такі інструменти, як державне замовлення та державно-приватне партнерство, є більш вигідними, оскільки вони впливають на міжрегіональні зв'язки і через них можна впливати на показники диспропорційності. Надання субсидій є вигідним у плані подолання нерівномірності у доходах. Виділення трансфертів із Державного бюджету місцевим на вирівнювання фінансової спроможності є вигідним й ефективним у плані регулювання диспропорційності. Кошти, виділені з Державного бюджету на регулювання диспропорційності, повинні витратитися ефективно і за цільовим призначенням. Контроль за ефективністю державної регіональної політики у сфері регулювання диспропорційності повинен бути як державним, так і громадським. Задіяння кожного із зазначених інструментів має відбуватися за дотримання параметрів екологічної безпеки, з урахуванням екологічних норм та стандартів. Лише в такому випадку можна говорити про ефективність і стратегічний характер регулювання регіональних диспропорцій.

Формування сучасної системи регулювання регіонального розвитку, здатної бути адаптивною до змін соціально-економічної та суспільно-політичної ситуації, передбачає проведення структурної перебудови в економіці регіонів, зменшення асиметрії регіонального розвитку. Така система має будуватися на принципах винятковості і логічної послідовності. «*Принцип винятковості*» означає, що держава впливає лише на ті процеси (явища), які не можуть перебувати під впливом приватного сектора або громадських організацій внаслідок важливості таких процесів (явищ) для забезпечення функціонування всієї системи або внаслідок неможливості отримати прибутків від цих процесів (явищ). «*Принцип логічної послідовності*» полягає у поступовій заміні адміністративних та прямих методів регулювання економіки регіону на економічні, пропагандистські та непрямі методи регулювання, а також у заміні директивного планування на переважно індикативне чи регулятивне в результаті створення для цього відповідних соціально-економічних передумов (формування виробничої, фінансової та соціальної інфраструктури, існування різноманітних форм власності господарюючих суб'єктів) та відповідного врегулювання ситуації у правовому полі.

Варто додати, що усі принципи взаємодіють в єдиному полі, є рівнозначними, і на їх основі має реалізуватися державна політика регіонального розвитку. Спільним підходом до визначення основного на даному етапі принципу може бути необхідність дотримання параметрів сталого розвитку – тобто кожен принцип має певною мірою дотримуватися балансу економічних, соціальних та екологічних інтересів.

Висновки. Таким чином, нами було показано, що в умовах нестабільності господарського розвитку держава набуває ролі вагомому суб'єкта регіональної політики, вплив якого простягається за межі суто внутрішніх регіональних питань і торкається міжрегіональних оцінок соціально-економічного розвитку. Подолання кризового стану розвитку регіонів неможливе без послідовного державного регулювання соціально-економічної сфери регіонів, а надання регіонам більше прав у рамках децентралізації повинне супроводжуватися контролем над загрозами появи відцентрових тенденцій. Тому конструкт узгодження державного та регіонального інтересів у

теоретичному плані реалізується через опрацювання принципів регулювання розвитку регіонів, і в першу чергу для регулювання регіональної диспропорційності. Було охарактеризовано поняття «регіональна згода», яка означає вирішення конфлікту інтересів: конфлікту економічних, соціальних та екологічних інтересів; між державою та регіонами; між органами влади й громадськістю. Методологія регулювання диспропорційності полягає, зокрема, в опрацюванні принципів регулювання диспропорцій. До принципів регулювання регіональної диспропорційності автором пропонується віднести десять наступних: врахування та узгодження інтересів зацікавлених сторін, самостійності та незалежності, досягнення паритетності методів регулювання, партнерства, самозабезпечення, оптимальності, здатності сприймати управлінський вплив та обопільності регулювання, відповідальності, винятковості, логічної послідовності. У загальному теоретичному плані принципи не мають ієрархічності, вони взаємодіють в єдиному полі і на їх основі має реалізуватися державна політика регіонального розвитку. Однак від того, якими є цілі державної регіональної політики на даному етапі розвитку країни, залежатиме те, який принцип покладається в основу регулювання диспропорцій.

Список використаних джерел

1. Березька К.М. Оцінювання диспропорцій регіонального розподілу іноземних інвестицій в Україні / К.М. Березька, О.М. Березький, В.В. Маслій // *Актуальні проблеми економіки*.-2013.-№ 12 (150).
2. Грига В.Ю. Економічна динаміка регіонального розвитку в Україні /В.Ю. Грига // *Науковий Вісник Ужгородського університету*.-2013.-Серія Економіка.-Випуск 4 (41).
3. Завадських Г.М. Диспропорції соціально-економічного розвитку регіонів України та шляхи їх зниження /Г.М. Завадських // *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки)*.-2014.-№2(26).
4. Науменко Ж.Г. Методичні основи оцінки диспропорцій регіонального розвитку /Ж.Г. Науменко // *Вісник соціально-економічних досліджень*.-2013.- Випуск 1 (48).
5. Ніколенко Г.О. Диспропорції соціально-економічного розвитку регіонів України та шляхи їх зниження /Г. Ніколенко / *Доповідь: Modern problems and ways of their solution in science, transport, production and education [Електронний ресурс]* – Режим доступу: <http://www.sworld.com.ua/konfer31/973.pdf>, <http://www.sworld.com.ua/index.php/ru/conference/the-content-of-conferences/archives-of-individual-conferences/June-2013>, 18 - 29 June 2013.
6. Романюк С.А. Аналіз міжрегіональних диспропорцій в умовах економічної концентрації / С.А. Романюк // *Науковий вісник Академії муніципального управління*. Серія: Економіка. - 2012. - Вип. 12 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvami_ekon_2012_12_18.
7. Тищенко О.П. Регіональні диспропорції: сутність, методологія, оцінка /О.П. Тищенко // *Економічна теорія*. – 2011. – №4.
8. Нижник Н. Співвідношення державного регулювання регіонального розвитку та регіонального управління / Н.Нижник, В. Керецман, В. Сасенко // *Вісник НАДУ*.-2004.-№1.
9. Долішній М.І, Мошенець О.С. Ринкові механізми регіонального управління /М.І. Долішній, О.С. Мошенець // *Регіональна економіка*.-2001.-№1.
10. Шевченко О.В., Жук В.І. Економіка регіонів як об'єкт державної регіональної політики (інструменти, механізми, завдання) / О.В. Шевченко, В.І. Жук / *Державне управління регіональним розвитком України: монографія*. П.2.1 / за заг. ред. В.Є.Вороти́на, Я.А. Жалі́ла. – К.: НІСД, 2010.
11. Olga Shevchenko. Optimization of Authority Coordination Among Administration Tiers (Оптимізація співвідношень владних повноважень між рівнями управління) /О. Shevchenko // *Reinvention Regions in the Global Economy. Conference Abstract Volume*.- Pisa (Italy).-April 2003.
12. Капітальні інвестиції в Україні у січні-грудні 2015 року. Експрес-випуск Держстату України від 24.02.2016 № 71/0/03.4вн-16 [Електронний ресурс].- Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua; Інвестиції зовнішньоекономічної діяльності України у 2015 році. Експрес-випуск Держстату України від 17.02.2016 № 59/0/03.5вн-16 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua.
13. Лившиц В., Швецов А. Каких ошибок следует избегать при оценке инвестиционных проектов с участием государства /В. Лившиц, А. Швецов // *Вопросы экономики*.-2011.-№9.
14. Шевченко О.В. Інвестиційна активність регіонів України: вплив на економічне зростання / О.В. Шевченко // *Стратегічні пріоритети*.-2009.-№1(10).-С.175-181.
15. Шевченко О.В. Напрями оптимізації фінансових механізмів підтримки регіонів України. Аналітична записка.-2014.-Березень [Електронний ресурс].-Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1499/>.
16. Бюджетний моніторинг: Аналіз виконання бюджету за січень-вересень 2015 року / [Зубенко В.В., Самчинська І.В., Рудик А.Ю. та ін.]; ІБСЕД, Проект «Зміцнення місцевої фінансової ініціативи (ЗМФІ-II) впровадження», USAID.- К., 2015.-72 с.
17. Шевченко О.В. Напрями оптимізації фінансових механізмів підтримки регіонів України. Аналітична записка.-2014.-Березень [Електронний ресурс].-Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1499/>.
18. Дані з офіційного сайту Кабінету Міністрів України: www.kmu.gov.ua.
19. Шевченко О.В. Інструменти підвищення інвестиційної спроможності регіонів в контексті розкриття внутрішнього потенціалу розвитку. Аналітична записка №20, Серія «Регіональний розвиток».-2014.-Листопад [Електронний ресурс].-Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1658/>.

20. Шевченко О.В. Формалізація критеріїв розробки та оцінки стратегій регіонального розвитку / О.В. Шевченко // Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки. Випуск 36: У 4-х частинах / МОН України, ЧДТУ. – Черкаси: ЧДТУ, 2014. – Частина III.

References

1. Berezska K.M., Berezsky O.M., Masliy V.V. Otsinyuvannya dysproportsiy regional'nogo rozpodilu inozemnykh investytsiy v Ukraini [Assessment of regional disparities of foreign investments' allocation in Ukraine] // Aktual'ni problemy ekonomiky.-2013.-№ 12 (150).
2. Gryga V.Yu. Ekonomichna dynamika regional'nogo rozvytku v Ukraini [Economic dynamic of regional development in Ukraine] // Naukovy Visnyk Uzhgorod'skogo natsional'nogo universytetu.-2013.-Seriya Ekonomika.-Vypusk 4 (41).
3. Zavads'kykh G.M. Dysproportsii sotsial'no-ekonomichnogo rozvytku regioniv Ukrainy ta shlyakhy yikh znyzhennya [Disparities of socio-economic development of Ukrainian regions and ways of their reducing] // Zbirnyk naukovykh prats' Tavriiskoho derzhavnogo agrotekhnologichnogo universytetu (ekonomichni nauky).-2014.-№2(26).
4. Naumenko Zh.G. Metodichni osnovy otsinky dysproportsiy regional'nogo rozvytku [Methodic bases for estimation of regional development disparities] // Visnyk social'no-ekonomichnykh doslidzhen'.-2013. - Vypusk 1 (48).
5. Nikolenko G.O. Dysproportsii sotsial'no-ekonomichnogo rozvytku regioniv Ukrainy ta shlyakhy yikh znyzhennya [Disparities of socio-economic development of Ukrainian regions and ways of their reducing] / Dopovis: Modern problems and ways of their solution in science, transport, production and education.: <http://www.sworld.com.ua/konfer31/973.pdf>, <http://www.sworld.com.ua/index.php/ru/conference/the-content-of-conferences/archives-of-individual-conferences/June-2013>, 18 - 29 June 2013.
6. Tyshchenko O.P. Regionalni dysproportsii: sutnist', metodologiya vyznachennya ta otsinka [Regional disparities: essence, methodology of definition and estimation] // Ekonomichna teoriya.-2011.-№4.
7. Romanyuk S.A. Analiz mizhregional'nykh dysproportsiy v umovakh ekonomichnoyi constentratsii [Analysis of interregional disparities during in economic concentration] // Naukovyi visnyk Akademii munitsypal'nogo upravlinnya. Seriya: Ekonomika. - 2012. - Vyp. 12. - S. 132-141.- Dostupne na: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvamu_ekon_2012_12_18.
8. Nyzhnyk N., Keretsman V., Sayenko V. Spivvidnoshennya derzhavnogo reguluvannya regional'nogo rozvytku ta regional'nogo upravlinnya [Correspondence between the state regulation of regional development and regional management] // Visnyk NADU.-2004.-№1.
9. Dolishniy M.I., Moshenets O.S. Rynkovi mekhanizmy regional'nogo upravlinnya [Market mechanisms of regional management] // Regional'na ekonomika.-2001.-№1.-S.7-17.
10. Shevchenko O.V., Zhuk V.I. Ekonomika regioniv yak ob'ekt derzhavnoyi regional'noyi polityky (instrumenty, mekhanizmy, zavdannya) [Regional economy as the object of the state regional policy (instruments, mechanisms, tasks)] / Derzhavne upravlinnya regioal'nym rozvytkom Ukrainy: monografiya. P.2.1 / za zag. red. V.Ye. Vorotina, Ya.A. Zhalila. – K.: NISD, 2010.
11. O. Shevchenko. Optimization of Authority Coordination Among Administration Tiers [Optymizatsiya spivvidnoshen' vladnykh povnovazhen' mizh rivnyamy upravlinnya] // Reinvention Regions in the Global Economy. Conference Abstract Volume.-Pisa (Italy).-April 2003.
12. Kapital'ni investytsiyi v Ukraini u sichni-grudni 2015 roku [Capital investments in Ukraine in January-December 2015]. Ekspres-vypusk Derzhstatu Ukrainy vid 24.02.2016 № 71/0/03.4vn-16.-Dostupne na: www.ukrstat.gov.ua; Investytsiyi zovnishnyoekonomichnoyi diyal'nosti Ukrainy u 2015 rotsy [Investments of foreign ekonomik activity of Ukraine in 2015]. Ekspres-vypusk Derzhstatu Ukrainy vid 17.02.2016 № 59/0/03.5vn-16.-Dostupne na: www.ukrstat.gov.ua
13. Livshyts V., Shvetsov A. Kakikh oshibok sleduyet izbegat' pri otsenke investitsionnykh proyektov s uchastiem gosudarstva [What mistakes should be avoided during the estimation of investment projects with the state participation] // Voprosy ekonomiki.-2011.-№ 9.
14. Shevchenko O.V. Investytsiyna aktyvnist regioniv Ukrainy: vplyv na ekonomichne zrostannya [Investment activity of Ukrainian region: influence on economic growth] // Strategichni priorytety.-2009.-№1(10).
15. Shevchenko O.V. Napryamy optymizatsiyi finansovykh mekhanizmiv pidtrymky regioniv Ukrainy [Ways of optimization of financial mechanisms of support for Ukrainian regions]. Analitichna zapyska.-2014.-Beresen': <http://www.niss.gov.ua/articles/1499/>.
16. Byudzhethuy monitoryng: Analis vykonannya byudgetu za sichen-veresen 2015 roku [Budget monitoring: Analysis of Budget Execution in January-September 2015]/ [Zubenko V.V., Samchynska I.V., Rudyk A.Yu. ta in.]; IBSED, Proect «Zmitsnennya mistsevoyi finansovoyi initsiatyvy (ZMFI-II) vprovadhennya», USAID.- K., 2015.-72 s.
17. Shevchenko O.V. Napryamy optymizatsiyi finansovykh mekhanizmiv pidtrymky regioniv Ukrainy [Ways of optimization of financial mechanisms of support for Ukrainian regions]. Analitichna zapyska.-2014.-Beresen': <http://www.niss.gov.ua/articles/1499/>.
18. Data from the official web-site of the Cabinet of Ministers of Ukraine: www.kmu.gov.ua.
19. Shevchenko O.V. Instrumenty pidvyshchennya investytsiynoyi spromozhnosti regioniv u konteksti rozkryttya vnutrishnyogo potentsialu rozvytku [Instruments of the increasing of regional investment capability in

recovering of internal potential of development]. Analitichna zapyska №20, Seriya «Regiona'nyi rozvytok».-2014.- Lystopad.: <http://www.niss.gov.ua/articles/1658/>.

20. Shevchenko O.V. *Formalizatsiya cryteriyiv rozrobky ta otsinky strategiy regional'nogo rozvytku [Formalization of criteria for elaboration and estimation of regional development strategies] // Zbirnyk naukovykh prats Cherkas'kogo derzhavnogo tekhnologichnogo universytetu. Seriya: Ekonomichni nauky. Vypusk 36: U 4-h chastynakh / MON Ukrainy, ChDTU. – Cherkasy: ChDTU, 2014. – Chastyna III.*

ДАНИ ПРО АВТОРА

Шевченко Ольга Валеріївна, завідувач сектору вирівнювання регіонального розвитку відділу регіональної політики Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат економічних наук, старший науковий співробітник;

e-mail: olganiss@ukr.net

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Шевченко Ольга Валериевна, заведующая сектором выравнивания регионального развития отдела региональной политики Национального института стратегических исследований, кандидат экономических наук, старший научный сотрудник;

e-mail: olganiss@ukr.net

DATA ABOUT THE AUTHOR

Shevchenko Olga Valeriyivna, Head of Sector of Regional Development Alignment in Regional Policy Department of the National Institute for Strategic Studies, Ph D in economic sciences, Senior researcher;

e-mail: olganiss@ukr.net

УДК 336.5

ЗУБОЖІННЯ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ: ВИКЛИКИ ТА ЗАГРОЗИ ДЛЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Гордей О.Д.,
Пацай Б.Д.

Предмет дослідження. Відносини, які виникають в процесі фінансового забезпечення збіднілих верств суспільства під час кризових проявів економіки та недопущення погіршення їх фінансового стану в майбутньому.

Мета роботи – виділення в Україні особливої суспільної категорії населення «зубожілих», які потребують негайного підвищення фінансового забезпечення для запобігання депопуляції населення та можливих суспільних збурень, що негативно вплине на можливість проведення реформ в усіх сферах життєдіяльності індивіда.

Методи та методологія дослідження. Методологія дослідження включає вивчення основних наукових концепцій і течій щодо розгляду особливостей соціальної стратифікації та диференціації суспільства. Основні методи, які використанні в дослідженні – це загальні теоретичні (аналізу, синтезу, індукції та дедукції) для вивчення таких явищ як бідність та зубожіння, а також емпіричний метод (опису) для кількісного вираження основних показників мінімального соціального забезпечення населення України.

Результати роботи. Акцентуючи увагу на важливості економічних, соціальних та психологічних аспектів соціальної диференціації населення, розуміємо, що бідність формується у сфері фінансових відносин. А зубожіння – розглянуто як крайню нижню точку бідності більшості населення, яке не спроможне задовільнити мінімально необхідні суспільні потреби за рахунок власних фінансових ресурсів. Використовуючи методику Світового банку визначено, що населення України, яке отримує мінімальні соціальні гарантії на день витрачає менше 2 амер. дол. Це свідчить про те, що за рівнем фінансового забезпечення працездатних верств населення та населення пенсійного віку наша держава позиціонується на рівні країн так званого «третього світу» – країн з вкрай низькими показниками не тільки соціально-економічного розвитку, але й недотриманням прав і свобод громадян. Тобто основні соціальні наслідки такого різкого зубожіння українського суспільства спостерігатимемо в наступні роки (погіршення криміногенної ситуації, збільшення захворюваності населення, депопуляція тощо).

Галузь застосування результатів. Результати дослідження можуть бути використані в таких галузях наукових знань як фінанси, гроші та кредит, соціологія, галузь соціальної сфери, що дозволяє не тільки виокремити специфічну категорію «зубожілих», але й дає можливість проводити ефективну соціально-економічну політику в Україні.

Висновки. В Україні виникла проблема, яка потребує негайного вирішення – подолання процесу поглиблення бідності та фінансова підтримка стрімко зубожілого населення. Акцентуючи увагу на досягненні основних вимог ЄС щодо можливості безвізового перетину кордонів політика уряду не враховує споживчі потреби громадян нашої країни. Падіння доходів громадян призведе не тільки до подальшого зубожіння, але й до неможливості повноцінного членства України в ЄС. Для зупинення

подальшого зuboжіння населення України необхідно: переглянути вміст споживчого кошика, підвищити мінімальні соціальні гарантії, підвищити оплату праці працівникам соціальної сфери (лікарям, освітянам, науковцям), зрівняти прожитковий та неоподаткований мінімум та ін. Реалізація зазначених заходів дозволить дотримуватися основних проєвропейських стандартів розвитку суспільства, враховуючи основні пріоритети ЄС для України.

Ключові слова: соціальна сфера, фінансування, рівень життя населення, соціальна нерівність, бідність, зuboжіння, мінімальні соціальні гарантії, споживчий кошик.

ОБНИЩАНИЕ НАСЕЛЕНИЯ УКРАИНЫ: ВЫЗОВЫ И УГРОЗЫ ДЛЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ

Гордей О.Д.,
Пацай Б.Д.

Предмет исследования. Предметом исследования выступают отношения, возникающие в процессе финансового обеспечения обедневших слоев общества во время кризисных проявлений экономики и недопущения ухудшения их финансового состояния в будущем.

Цель работы – выделение в Украине особой общественной категории населения «обнищавших», которые требуют немедленного повышения финансового обеспечения для предотвращения депопуляции населения и возможных общественных восстаний, что негативно повлияет на возможность проведения реформ во всех сферах жизнедеятельности индивида.

Методы и методология исследования. Методология исследования включает изучение основных научных концепций и течений по рассмотрению особенностей социальной стратификации и дифференциации общества. Основные методы, которые использованы в исследовании – это общие теоретические (анализа, синтеза, индукции и дедукции) для изучения таких явлений как бедность и нищета, а также эмпирический метод (описания) для количественного выражения основных показателей минимального социального обеспечения населения Украины.

Результаты работы. Акцентируя внимание на важности экономических, социальных и психологических аспектов социальной дифференциации населения, доказано, что бедность формируется в сфере финансовых отношений. А обнищание рассмотрено как крайнюю нижнюю точку бедности большинства населения, которое не в состоянии удовлетворить минимально необходимые общественные потребности за счет собственных финансовых ресурсов. Используя методику Всемирного банка определено, что население Украины, которое получает минимальные социальные гарантии в день тратит менее 2 амер. долл. Это свидетельствует о том, что по уровню финансового обеспечения трудоспособных слоев населения и населения пенсионного возраста наше государство позиционируется на уровне стран так называемого «третьего мира» – стран с крайне низкими показателями не только социально-экономического развития, но и несоблюдением прав и свобод граждан. То есть основные социальные последствия такого резкого обнищания украинского общества будут наблюдаться в последующие годы (ухудшение криминальной ситуации, увеличение заболеваемости населения, депопуляция и т.д.).

Область применения результатов. Результаты исследования могут быть использованы в таких отраслях научных знаний как финансы, деньги и кредит, социология, отрасль социальной сферы, что позволяет не только выделить специфическую категорию «обнищавших», но и дает возможность проводить эффективную социально-экономическую политику в Украине.

Выводы. В Украине возникла проблема, требующая немедленного решения – преодоление процесса углубления бедности и финансовая поддержка стремительно обнищавшего населения. Акцентируя внимание на достижении основных требований ЕС о возможности безвизового пересечения границ политика правительства не учитывает потребительские нужды граждан нашей страны. Падение доходов приведет не только к дальнейшему обнищанию, но и к невозможности полноценного членства Украины в ЕС. Для остановки дальнейшего обнищания населения Украины необходимо: пересмотреть содержимое потребительской корзины, повысить минимальные социальные гарантии, повысить оплату труда работникам социальной сферы (врачам, учителям, ученым), уравнивать прожиточный и необлагаемый минимум и др. Реализация указанных мероприятий позволит соблюдать основные проєвропейские стандарты развития общества, учитывая основные приоритеты ЕС для Украины.

Ключевые слова: социальная сфера, финансирование, уровень жизни населения, социальное неравенство, бедность, обнищание, минимальные социальные гарантии, потребительская корзина.

THE IMPOVERISHMENT OF THE POPULATION OF UKRAINE: CHALLENGES AND THREATS TO THE NATIONAL ECONOMY

Hordei O.D.,
Patsaj B.D.

Purpose. The subject of the study are relations that arise in the process of financial support impoverished sectors of society during the crisis manifestations of the economy and prevention of deterioration of their financial situation in the future. Objective was a special social categories of the population in Ukraine –

«impoverished». This requires an immediate increase of financial support for impoverished to prevent depopulation and possible public uprisings. Doing so will negatively affect the possibility of carrying out reforms in all spheres of life of the individual.

Methodology. The methodology of research includes the study of basic scientific concepts and trends to consider features of social stratification and differentiation of society. The basic methods used by in the study – a general theoretical (analysis, synthesis, induction and deduction) for the study of such phenomena as poverty and misery. The empirical method (description) also used to quantify the main indicators of the minimum social security of the population of Ukraine.

Results. The article focuses on the importance of economic, social and psychological aspects of social differentiation. It was shown that poverty is formed in the financial relations. The impoverishment was regarded as the extreme lower point of the poverty of the majority of the population that is unable to meet the minimum necessary public needs from its own financial resources. The population of Ukraine, which receives income in the amount of the minimum social guarantees, spent less than 2 USD on the day. This demonstrates that the level of financial support employable sectors of the population and pension age of the population of our country is positioned at the country level, the so-called «third world» – countries with very low indices not only the social and economic development, but also the failure to comply with human rights and freedoms individuals. That's evident, the major social consequences of such a sharp impoverishment of the Ukrainian society will be observed in the following years (the rise in crime, increased morbidity, depopulation, etc.).

Practical implications. Results of the study can be used in industries such scientific knowledge as finance, money and credit, sociology, social sector, which allows not only to allocate a specific category of «impoverished», but also makes it possible to carry out effective economic and social policy in Ukraine.

Conclusions. There was a problem that requires immediate solutions – to overcome the process of deepening poverty and financial support for the rapidly impoverished population in Ukraine. Attention focusing on the achievement of the main EU requirements for visa-free border crossing policy of the government does not take into account the consumer needs of our citizens. The process of further reducing the income results not only in critical poverty, but also to the impossibility of full membership of Ukraine in the EU. To stop the process of impoverishment of the population of Ukraine should: review the contents of the consumer basket, increase the minimum social guarantees, increase the salaries to workers of social sphere (doctors, teachers, scientists), to equalize the cost of living and non-taxable minimum and etc. The implementation of these measures allows to observe the main pro-European standards of social development, considering the main priorities of the EU for Ukraine.

Key words: social sphere, funding, living standard of population, social inequality, poverty, impoverishment, the minimum social guarantees, the consumer basket.

Вступ. Бідність можна вважати важливим показником рівня життя населення. Кожного разу, коли матеріальне становище не дозволяє задовольняти коло потреб, що забезпечують фізичне існування, збереження працездатності на рівні прийнятих у суспільстві мінімальних стандартів, виникає поняття бідності. Бідність властива будь-якому суспільству, проте її причини, масштаби, конкретні прояви і наслідки істотно відрізняються на різних етапах його розвитку. У кризові періоди розвитку суспільства з'являється особливий його прощарок – зuboжілі, які потребують впровадження додаткових соціальних регуляторів в державі.

Ступінь дослідження даної проблеми вченими. Історія вивчення питань щодо соціальної диференціації населення налічує майже півтора століття. Проблеми нерівності і класової диференціації розглядали у своїх працях багато вчених-економістів, філософів, істориків (шотландський економіст і філософ Адам Сміт (1723–1790) [1], американський вчений, лауреат Нобелівської премії з економіки 1978 року Герберт А. Саймон (1916–2001) [2], бельгійський вчений Адольф Кетле (1796–1874) [3] та ін.).

У XIX столітті проблеми соціально-економічної нерівності особливо актуалізувалися, що знайшло віддзеркалення у працях німецьких філософів-економістів К. Маркса (1818–1883), Ф. Енгельса (1820–1895) [4, с. 293], соціолога-економіста М. Вебера (1864–1920), які досліджували найбільш загальні основи існування соціальної стратифікації, економічної нерівності, бідності, які розглядалися через відношення людини до власності та суспільного розподілу праці. Під причиною бідності М. Вебер розумів відсутність засобів виробництва у тих, хто своєю працею сприяє накопиченню багатства у власників засобів виробництва [5]. Нині проблемам зuboжіння населення та можливостям його подолання не приділяється достатня увага, що потребує нагального вирішення.

Предмет дослідження. Відносини, які виникають в процесі фінансового забезпечення збіднілих верств суспільства під час кризових проявів економіки та недопущення погіршення їх фінансового стану в майбутньому.

Мета дослідження. Виділити в Україні особливу суспільну категорію населення «зuboжілих», які потребують негайного підвищення фінансового забезпечення для запобігання депопуляції населення та можливих суспільних збурень, що негативно вплине на можливість проведення реформ в усіх сферах життєдіяльності індивіда. Виходячи з мети дослідження необхідно виділити першочергові завдання, які необхідні для вирішення основних соціально-економічних викликів сьогодення.

Завдання дослідження. Мета дослідження зумовила постановку і вирішення наступних завдань:

- визначити сутність категорії «зuboжіння»;
- виокремити значні причини поглиблення бідності в Україні;

- виділити основні характерні риси зuboжілого населення;
- охарактеризувати недосконалість політики мінімальних соціальних гарантій;
- запропонувати напрями боротьби із зuboжінням та бідністю у стратегічній перспективі українських реалій.

Методи та методологія дослідження. Методологія дослідження включає вивчення основних наукових концепцій і течій щодо розгляду особливостей соціальної стратифікації та диференціації суспільства. Основні методи, які використанні в дослідженні – це загальні теоретичні (аналізу, синтезу, індукції та дедукції) для вивчення таких явищ як бідність та зuboжіння, а також емпіричний метод (опису) для кількісного вираження основних показників мінімального соціального забезпечення населення України.

Постановка проблеми. Економісти, в основному, зводять бідність до браку майнових цінностей і грошових коштів, звужують її зміст сферою матеріального добробуту, не враховуючи духовні й соціальні аспекти, пов'язані з виробництвом нематеріальних благ і нематеріальних відносин, але також мають фінансовий характер. На думку багатьох вчених, бідність – характеристика економічного стану індивіду або соціальної групи, при якому вони не можуть самостійно забезпечувати себе необхідними благами [6].

Однак, не завжди в суспільстві існують тільки бідні верстви населення – є також зuboжілі. На нашу думку, з фінансової точки зору бідність необхідно розглядати як відносну характеристику економічного стану індивіду або групи, при якому вони не можуть самостійно сплатити вартість необхідних благ. Такий стан зумовлений, в першу чергу, макроекономічною ситуацією в країні, рівнем життя населення в даному суспільстві, характером розподілу суспільного багатства, системою соціальних очікувань та інше. Дане визначення бідності включає рівень забезпеченості не тільки матеріальними благами, але й духовними. А зuboжіння – розглянемо як крайня нижня точка бідності більшості населення, яке не спроможне задовольнити мінімально необхідні суспільні потреби за рахунок власних фінансових ресурсів.

Результати дослідження. Англійський вчений С. Роунтрі (1871–1954), французький соціолог-економіст Ф. Ле Пле (1806–1882) вважали бідність соціальною хворобою суспільства, яку можна усунути шляхом реформ. Запропоновані ними ідеї та методи стали кроком вперед у дослідженні такого явища, як бідність, вплинули на дослідників даної проблематики. Перший етап оцінки бідності можна віднести до кінця XIX століття, коли Ле Пле [7] звернув увагу на те, що саме у бідних переважну частину сімейного бюджету займають витрати на харчування. Тоді мінімально необхідні витрати отримали назву «прожитковий мінімум». Чим більша частка споживчих витрат, тим менше витрат на освіту і відповідно нижчі можливості соціального просування. Зрозуміло, що це відповідає дійсності у сучасних умовах розвитку суспільства.

На другому етапі, в 60-х роках XX ст., концепцію прожиткового мінімуму було піддано різкій критиці. На зміну поняття «фізична дієздатність» (здатність індивіду самостійно своїми усвідомленими діями підтримувати свій фізичний стан) прийшло інше – «соціальна дієздатність».

Необхідно зазначити, що існує відповідальність за соціальну нерівність не тільки з боку держави, але і особистості. Якщо говорити про категорію бідних під час вивчення соціальної диференціації населення, то деякими дослідниками пропонується поділяти бідність на вимушену, коли людина, володіючи необхідним рівнем професійної кваліфікації, не може продати на ринку робочої сили свої трудові послуги за тією ціною, яка б дозволила йому підтримувати прийнятний для нього рівень життя, і добровільну, в основі якої лежить відсутність мотивації до праці і небажання змінити свій фінансовий стан. Ще перший дослідник, який систематично досліджував проблеми бідності, англійський вчений Бенджамін Сіб Роунтрі (1871–1954) у своїй роботі, опублікованій у 1901 році під назвою «Бідність: дослідження життя у місті» [8, р. 355-364], розділив тих, хто бідний дійсно, і тих, хто просто марнотратний. Досліджуючи сім'ї, він прийшов до висновку, що існують два види бідності – первинна і вторинна. Первинна – у сім'ях з недостатніми засобами для задоволення основних потреб при оптимальному, економічному використанні засобів. Вторинна бідність характеризує ті сім'ї, у яких основні потреби не задовольняються за рахунок неефективної витрати грошових ресурсів [9]. Дія групи чинників, залежних від самої особи, на які ми вказували як на загальні причини бідності, значно посилюють в Україні соціальну диференціацію також за рахунок особливостей історичного розвитку і стану економіки.

Якщо С. Роунтрі розглядав питання фізичного виживання як особливості «первинної бідності», то пізніше проблема стала обговорюватися ширше в контексті можливості повноцінно брати участь у житті суспільства, маючи у своєму розпорядженні достатню кількість фінансових ресурсів [8]. У даному випадку з'являється поняття «вторинна бідність» – людину вважають бідною навіть тоді, коли їй вистачає засобів для фізичного виживання, але недостатньо для підтримки загальноприйнятих стандартів життя. До причин соціальної диференціації С. Роунтрі насамперед відносив структурні особливості суспільства, такі як нерівний розподіл доходів та багатства, а тільки потім – спосіб життя людини.

Наведений аналіз досліджень присвячених питанням соціальної диференціації, показує, що в основному звертається увага на проблеми бідності, оскільки вона є основою диспропорцій у економічному розвитку суспільства та зменшує рівень життя населення.

З початку 60-х років межа бідності в США розраховувалася на основі формули, яку вивела та застосувала американська економістка Моллі Оршанські (Molly Orchansky) (1915–2006). Щоб з'ясувати, скільки грошей середня американська сім'я витрачає на їжу, вона обґрунтувала свої розрахунки на даних Міністерства сільського господарства США (Department of Agriculture (USDA)). У 1955 році на харчування американці витрачали одну третину сімейного доходу після вирахування податків. Цей факт привів Оршанські до думки, що якщо помножити «харчування», тобто 1/3 сімейного доходу, на 3, то отримана сума

покриватиме всі інші потреби її членів, оскільки дорівнюватиме 100 %. Так було виведено формулу розрахунку «межі бідності» [10]. Ми вважаємо, що таке обчислення необхідно здійснювати і для українських громадян у процесі визначення бідних та зубожілих верств населення.

Необхідно зазначити, що кожен з розглянутих методів вивчення бідності в сучасному суспільстві направлений на вирішення різних завдань, і різні методологічні підходи швидше доповнюють, ніж заперечують один одного. Жоден з наявних методів оцінки бідності та підходів до її розуміння і вимірювання з усіма перевагами і недоліками не може заперечуватися або прийматися повністю. Слід підкреслити, що всі названі концепції мають певну обмеженість. Доводиться констатувати, що жодна не позбавлена недоліків, оскільки в них не розглядаються основні шляхи подолання соціальної диференціації населення.

Сьогодні економісти розглядають ряд альтернативних характеристик бідності, найпоширенішим є: нездатність придбати або мати доступ до базового (споживчого) кошика товарів і послуг. Їх склад у кошику є різним, наприклад, для США він включає медичну страховку, банківський рахунок на відміну від Великобританії, де медичне обслуговування покривається державою. Говорячи про причини соціальної нерівності, слід також враховувати факт спадковості, тобто стиль життя передається з покоління в покоління, при цьому відбувається або накопичення багатства, або виникає так звана «пастка» бідності.

Акцентуючи увагу на важливості економічних, соціальних та психологічних аспектів соціальної диференціації населення, необхідно, як згадувалося вище, розуміти, що бідність формується у сфері фінансових відносин. До того ж вважаємо, що бідність як соціально-історичну категорію – в різних державах по-різному визначають її зміст, критерії віднесення до неї, джерела фінансування бідних верств населення, шляхів її подолання. У зв'язку з цим слід визнати багатоваріантність і відносність категорії «бідність», оскільки кожна держава відповідно до рівня свого соціально-економічного розвитку, визначає масштаби цього явища і необхідні обсяги фінансування для боротьби з ним. Отже, і його критерії конкретизуються та модифікуються в ході економічного розвитку країни. Поняття бідності є дискусійним за самою своєю природою, оскільки, маніпулюючи визначенням і її обчисленням, можна істотно змінювати масштаби її фінансування і розповсюдження, зменшувати розміри соціальної диференціації населення.

Соціальна політика будь-якої держави кардинально видозмінює зміст поняття «бідність». Значними можуть виявитися і відмінності між розумінням явища бідності, наприклад, п'ятдесят років тому і сьогодні в одній і тій самій країні. Тобто у процесі цивілізаційного розвитку країн трансформувалися не тільки визначення поняття «бідність», «зубожіння», але й погляди на формування соціальної диференціації населення.

Зубожіння залежить від багатьох чинників, зокрема від:

1) рівня соціальної нерівності в суспільстві, виходячи з соціально-економічної політики, яка реалізується в державі в контексті можливого доступу до благ і послуг, необхідних в процесі життєдіяльності індивіда;

2) політики класової диференціації, яка зумовлює недостатнє фінансове забезпечення інтелектуальної та фізичної праці працездатних громадян, а також неможливість забезпечення мінімальних потреб осіб пенсійного віку тощо.

Досі не знайдено уніфікований, об'єктивний і безперечний критерій виокремлення частини суспільства, яка найбільше потребує державної допомоги та зменшить соціальну диференціацію населення. У міжнародних дослідженнях, що проводить ООН, також застосовується комбінована методика дослідження, заснована на поєднанні всіх концепцій бідності. Статус зубожілих отримують сім'ї, доходи яких становлять нижче прожиткового мінімуму, що відчують позбавлення у сфері споживання і сприймають себе дуже бідними.

На сучасному етапі розуміння бідності продовжує розвиватися. У Програмі ООН про розвиток людського потенціалу бідність розглядається в її концепції [6]. На нашу думку, бідність – це глобальне явище, якого не вдавалося уникнути жодній країні, ні в один з періодів розвитку. Слід зазначити, що не має загальноприйнятого в спеціальній літературі поняття не тільки «бідність», «зубожіння» але й «бідна або зубожіла людина». У розвинених країнах бідною вважається людина, чий дохід не перевищує половини середнього по країні. Так, виходячи із щорічного видання Світового банку Human Development Report, на межі виживання (крайній показник зубожіння) є індивід, який витрачає в день від 1 до 2 амер. дол. на день. Виходячи з того, що бідність властива всім країнам – розвиненим, тим, що розвиваються, і відстаючим – стає зрозумілим відносний характер цього явища (рис. 1.).

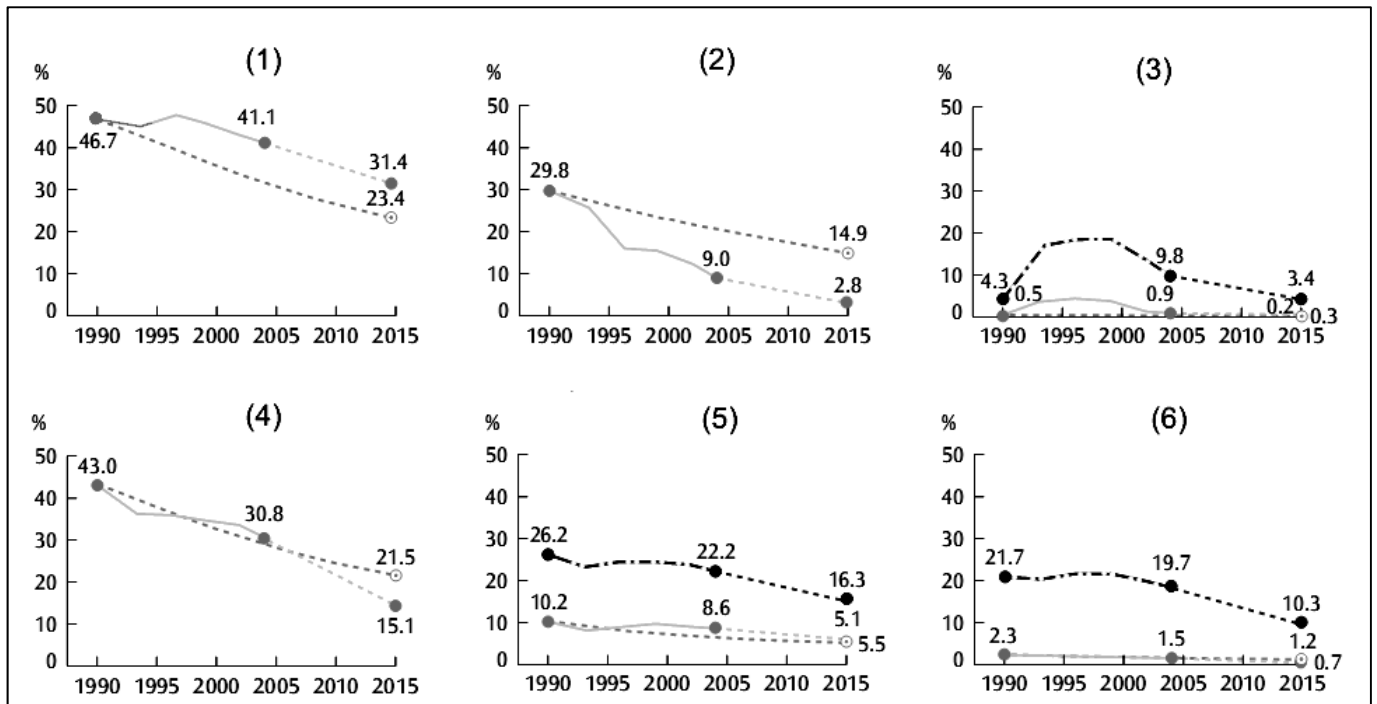
Необхідно зазначити, що бідність і зубожіння досі у світовій літературі, міжнародними організаціями та суспільствами поки що ототожнюються і розглядаються як крайні точки відносної або абсолютної бідності [11]. Ця практика є великою похибкою, оскільки зубожіння спонукає прояв більших загроз і негативних наслідків для систем як національних так і світових економік (проблеми біженців, зростання кримінальних злочинів, зростання суспільних збурень тощо).

В Україні, враховуючи показники мінімальних соціальних стандартів з 1 січня по 30 квітня 2016 року, у розмірі:

1) прожитковий мінімум на одну особу 1 330 гривень на місяць [12, ст. 7] або приблизно 51 амер. дол (станом на 14.03.2016 р);

2) мінімальна заробітна плата 1378 гривень на місяць [12, ст. 8] або приблизно 53 амер. дол (станом на 14.03.2016 р);

3) мінімальна пенсія за віком 1074 гривень на місяць [12, ст. 11] або приблизно 41 амер. дол (станом на 14.03.2016 р)

— 1 дол. США на день;
 - - - - 2 дол. США на день;
 - - - - прогнозовані величини

Рисунок 1. Частка населення, що живе менше ніж на 1 або 2 дол. США на добу, і прогноз до 2015 року, у відсотках: (1) Південна Африка (2) Східна Азія та Океанія, (3) Європа і Центральна Азія, (4) Південна Азія, (5) Латинська Америка та Кариби, (6) Центральна та Північна Африка*

*Джерело: Global Monitoring Report 2008 – MDGs and the Environment [Електронний ресурс] / Agenda for Inclusive and Sustainable Development. – Режим доступу: <http://go.worldbank.org/RQBDCTUXW0> – останні дані.

Можемо стверджувати, що більше третини населення України знаходиться на межі виживання. Таке різке скорочення доходів українців можна спостерігати за останні два роки. Тобто основні соціальні наслідки такого різкого зубожіння українського суспільства спостерігатимемо в наступні роки (погіршення криміногенного середовища, збільшення захворюваності населення, депопуляція тощо).

Якщо використати вищерозглянуту методику Світового банку ми отримаємо, що населення України, яке отримує мінімальні соціальні гарантії на день витрачає менше 2 амер. дол. Це свідчить про те, що за рівнем фінансового забезпечення працездатних верств населення та населення пенсійного віку наша держава позиціонується на рівні країн так званого «третього світу» – країн з вкрай низькими показниками не тільки соціально-економічного розвитку, але й недотриманням прав і свобод громадян.

Важливо підкреслити, що розширена уява про зубожіння має не тільки теоретичне, але і практичне значення. Особливий інтерес в цьому контексті має розгляд взаємозв'язку між різними аспектами зубожіння та їх вплив на рівень життя населення. Різноманітні параметри рівня життя (дохід, освіта, здоров'я тощо) тісно взаємодіють між собою, посилюючи або послаблюючи показник зубожіння.

Отже, зубожіння розглядаємо як похідне від недостатності доходів або можливостей, як особливу субкультуру. При такому розумінні зубожілі є нижчим прошарком стратифікованого суспільства, представники якого володіють найменшою кількістю економічних благ, відсутністю мінімального набору базових людських потреб і є найбільш знедоленими.

У найбільш розвинених країнах реалізація соціально-економічної політики та її частини, що стосується допомоги бідним верствам населення та недопущення їх переходу до зубожілих верств, привели до практично повної ліквідації абсолютної бідності, тому в центрі досліджень є відносна бідність. Але і в цих країнах грошові доходи населення є основною, а іноді і єдиною ознакою ідентифікації бідності, оскільки даний параметр матеріального стану найповніше відображає рівень поточного споживання. Для розвинених країн на сьогодні актуальним завданням є неухильне підвищення рівня життя населення, подолання бідності та зменшення соціальної диференціації суспільства. В Україні підвищення рівня життя населення має досягатися не тільки за допомогою зменшення кількості бідного та зубожілого (населення, яке перебуває за межею бідності) населення, але й за рахунок збільшення грошових доходів (видатків) інших верств суспільства.

Скорочення робочих місць унаслідок тривалого спаду промислового і сільськогосподарського виробництва (під час фінансових криз) і, як наслідок, різке збільшення рівня безробіття. Враховуючи, що зубожілих серед безробітних у 1,5-2 рази вище, ніж у середньому в суспільстві. Процеси, пов'язані з українською незадовільною ситуацією на ринку праці, низькою якістю робочих місць, є домінуючими серед причин

диференціації сімей зі статусом зuboжіння. У зв'язку з цим українське зuboжіння можна визначити перш за все термінами «фінансового» або «ринкового зuboжіння» – зuboжіння, пов'язане з фінансовим станом певних категорій економічно активного населення на ринку праці та неможливість задовільнити власні мінімальні потреби в процесі життєдіяльності.

Змінився і склад зuboжілого населення в Україні. Крім постійно уразливих груп, до яких належать багатодітні сім'ї, інваліди, неповні сім'ї, пенсіонери, особи, що навчаються, та інші, в категорію зuboжілих потрапляють працюючі особи, тобто категорії економічно активного населення, здатні своєю працею самостійно забезпечувати собі необхідний рівень життя. За 2014 по теперішній час відбулося значне погіршення життєвого рівня людей, і в цілому переважна більшість населення не змогла пристосуватися до нових умов. Процеси соціальної диференціації населення, що одночасно прискорилися, привели до того, що в країні з'явився досить численний прошарок населення, який зазнає сьогодні великих труднощів у матеріальному забезпеченні, тому соціальна політика держави повинна бути направлена на підвищення рівня життя населення, але, у першу чергу, на державну підтримку зuboжілих категорій населення, що опинилися на межі виживання.

Останнім часом фактична структура сімейного бюджету зазнала істотних змін (у зв'язку із зростанням цін збільшилася частка витрат на послуги, особливо на комунальні). Тому, на нашу думку, необхідно удосконалювати саму структуру прожиткового мінімуму та переоцінку необхідних доходів тих верств населення, що відносяться до категорії бідних, визнати існування такої верстви населення як зuboжілі.

Висновки. Асоційоване членство України в Європейському союзі (ЄС) – це нинішнє вираження політики ЄС щодо України. Однак ні в політичній (підписаній 21.03.2014 р.), ні в економічній (підписаній 27.06.2014 р.) угоді не передбачено дієвого механізму сприяння реалізації порядку денного ЄС у сфері соціального захисту (щодо боротьби з бідністю та зuboжінням населення України). У підписаних документах не обумовлено чіткого плану дій щодо зайнятості та соціальної політики, здійснення ефективних заходів для створення робочих місць і скорочення бідності, посилення соціальної єдності, зокрема створення сталих систем освіти, охорони здоров'я та інших соціальних послуг для кожного громадянина. Однак чітко передбачено зростання цін на комунальні послуги та досягнення середньоєвропейських цін у інших сферах життєдіяльності індивіда в Україні, виключаючи мінімальні соціальні гарантії. Це зумовлено тим, що процес соціального захисту вимагає чималих фінансових витрат і за своєю природою потребує багато часу. Враховуючи великий розрив у економічному розвитку та життєвому рівні між новими країнами-членами ЄС і країнами-кандидатами, а також потенційними кандидатами, навряд чи ЄС буде ефективніше сприяти реалізації цих процесів у найближчому майбутньому щодо України.

Сьогодні ЄС схильний до реалізації стратегії співпраці, яка передбачає співробітництво з країнами-членами Союзу, неурядовими організаціями та соціальними партнерами. На рівні ЄС ця стратегія налічує сім основних пріоритетів для України:

- 1) збільшити участь у ринку праці шляхом розширення активної політики й забезпечення кращого зв'язку між соціальним захистом, освітою та навчанням впродовж життя;
- 2) модернізувати систему соціального захисту, забезпечивши їх стабільність, адекватність і доступність для всіх;
- 3) усунути перешкоди в освіті та підготовці кадрів, інвестуючи додаткові кошти у людський капітал на всіх вікових етапах, особливо зосереджуючись на найбільш знедолених групах;
- 4) викоринити дитячу бідність, гарантуючи освіту дітей, збільшуючи допомогу їх сім'ям, забезпечуючи захист їх прав;
- 5) забезпечити гідне житло для вразливих груп і розробити комплексні підходи до боротьби з безпритульністю;
- 6) покращити доступ до якісних послуг у таких сферах, як охорона здоров'я, соціальні послуги, транспорт, нові інформаційно-комунікаційні технології;
- 7) дотримуватися гендерної рівності та підвищити соціальну інтеграцію осіб із вадами, етнічних меншин та іммігрантів.

Однак, у цих основних положеннях соціально-економічного розвитку України не передбачено жодного перспективного напрямку щодо забезпечення фінансової незалежності кожного громадянина України, підвищення дохідної частини бюджетів домогосподарств, недопущення зuboжіння населення, отримання середньоєвропейських стандартів мінімальних соціальних гарантій та ін.

Для зупинення подальшого зuboжіння населення України необхідно:

- переглянути споживчий кошик і розробити його вміст, виходячи з об'єктивних передумов існування індивіда;
- підвищити мінімальні соціальні гарантії, шляхом індексації, враховуючи індекс споживчих цін у 2015 році (48,2 %);
- підвищити оплату праці працівникам соціальної сфери (лікарям, освітянам, науковцям);
- скоротити кількість державних службовців (на 30 %);
- зрівняти прожитковий та неоподаткований мінімум.

Якщо негайно не почати реагувати на швидкі темпи зuboжіння, то населення України чекає не тільки поглиблення внутрішньої економічних диспропорцій, але й не можливість отримати безвізовий режим перетину кордону з країнами ЄС, оскільки ЄС не потрібні українські біженці.

Список використаних джерел

1. Смит А. Исследования о природе и причинах богатства народов / Адам Смит. – М.: Эксмо, 2007. – 960 с.
2. Herbert A. Simon Administrative behaviour: a study of decision-making processes in administrative organization / Simon Herbert Alexander. – New York: A Division of Simon&Schuster Inc. – 1997. – 368 p. – [4th ed.].
3. Кетле А. Социальная система и законы, ею управ ляющие / А. Кетле ; [пер. с франц. Л. Н. Шаховской]. – СПб.: Издание Н.Поляков и Ко, 1866. – 313, [5] с.
4. Маркс К. Сочинения / К. Маркс, Ф. Энгельс ; [2-е изд.]. – Москва: Политиздат, 1964. – (Сочинения в 50-ти томах). Т. 26: Ч. 3 – 674 с.
5. Вебер М. Избранные произведения / М. Вебер ; сост., общ. ред. и послесл. Ю.Н. Давыдова; предисл. П.П. Гайдено; коммент. А.Ф. Филиппова ; [пер. с нем.] – М.: Прогресс, 1990. – 601 с.
6. Global Monitoring Report 2008 – MDGs and the Environment [Електронний ресурс] / Agenda for Inclusive and Sustainable Development. – Режим доступу: <http://go.worldbank.org/RQBDCTUXW0>.
7. F. Le Play La reforme sociale en France deduite de l'observation comparee des peuples europeens / Frederic Le Play. – Tours: Maison Alfred Mame et fils, 1901. – (3 vol). (530, 503, 663 p.)
8. Rowntree B.S. Poverty: A Study of town life / B. S. Rowntree. – London: Macmillan, 1901. – 452 p.
9. Маккоули А. Определение и намерение бедности / А. Маккоули // Бедность: взгляд учёных на проблему. – М., 1994. – С. 7-10.
10. Molly Orchansky [Електронний ресурс] / Офіційна Інтернет-сторінка Міністерства сільського господарства США. – Режим доступу: <http://www.usda.gov/>
11. Гордей О.Д. Залежність рівня життя населення від мінімальних соціальних стандартів / О.Д. Гордей // Економічний вісник університету. – Державний вищий навчальний заклад «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди». – Випуск 16/1. – 2010. – С. 359-363.
12. Про Державний бюджет на 2016 рік: Закон України № 928-VIII від 25.12.2015 [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/928-19>

References

1. Smit A. Issledovaniya o prirode i prichinah bogatstva narodov. – M.: Eksmo, 2007. – 960 s.
2. Herbert A. Simon Administrative behaviour: a study of decision-making processes in administrative organization. – New York: A Division of Simon&Schuster Inc. – 1997. – 368 p. – [4th ed.].
3. Kettle A. Sotsialnaya sistema i zakonyi, eyu uprav lyayushchie ; [per. s frants. L.N. Shahovskoy]. – SPb.: Izdanie N.Polyakov i Ko, 1866. – 313, [5] s.
4. Marks K., Engels F. Sochineniya [2-e izd.]. – Moskva: Politizdat, 1964. – (Sochineniya v 50-ti tomah). T. 26: Ch. 3 – 674 s.
5. Veber M. Izbrannyye proizvedeniya. ; sost., obsch. red. i poslesl. Yu.N. Davydova; predisl. P.P. Gaydenko; komment. A.F. Filippova ; [per. s nem.] – M.: Pro-gress, 1990. – 601 s.
6. Global Monitoring Report 2008 – MDGs and the Environment / Agenda for Inclusive and Sustainable Development.: <http://go.worldbank.org/RQBDCTUXW0>.
7. F. Le Play La reforme sociale en France deduite de l'observation comparee des peuples europeens. – Tours: Maison Alfred Mame et fils, 1901. – (3 vol). (530, 503, 663 p.)
8. Rowntree B.S. Poverty: A Study of town life. – London: Macmillan, 1901. – 452 p.
9. Makkouli A. Opredelenie i namerenie bednosti. // Bednost: vzglyad uchYonyih na problemu. – M., 1994. – S. 7-10.
10. Molly Orchansky / Ofitsiina Internet-storinka Ministerstva silskoho hospodarstva SShA.: <http://www.usda.gov/>
11. Hordei O.D. Zalezhnist rinvia zhyttia naselennia vid minimalnykh sotsialnykh standartiv. // Ekonomichnyi visnyk universytetu. – DVNZ «Pereiaslav-Khmelnytskyi DPU imeni Hryhoriia Skovorody». – Vyp. 16/1. – 2010. – S. 359-363.
12. Pro Derzhavnyi biudzheth na 2016 rik: Zakon Ukrainy № 928-VIII vid 25.12.2015 // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy.: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/928-19>.

ДАНИ ПРО АВТОРІВ

Гордей Оксана Дмитрівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів

e-mail: oksana_@ukr.net

Пацай Богдан Дмитрович, кандидат фізико-математичних наук, доцент, доцент кафедри економічної кібернетики

e-mail: pacaj@ukr.net

Університет державної фіскальної служби України

вул. Університетська, 31, м. Ірпінь Київська обл., 08201, Україна

ДАННЫЕ ОБ АВТОРАХ

Гордей Оксана Дмитриевна, доктор экономических наук, профессор, профессор кафедры финансов

Пацай Богдан Дмитриевич, кандидат физико-математических наук, доцент, доцент кафедры экономической кибернетики

Университет государственной фискальной службы Украины

ул. Университетская, 31, м. Ирпень Киевская обл., 08201, Украина

DATA ABOUT THE AUTHORS

Hordei Oksana, Doctor of Economics, Professor, Professor Department of the Finance

Patsai Bogdan, Candidate of Physical and Mathematical Sciences, Associate Professor, Department of Economic Cybernetics

University State Fiscal Service of Ukraine

University's street, 31, Irpin, Kyiv region, 08201, Ukraine

УДК 336.2

ДЕРЖАВНИЙ БОРГ: СУТНІСТЬ, НАСЛІДКИ І МОЖЛИВІСТЬ ПОГАШЕННЯ

Гуляєва О.С.,
Уманська В.Г.

Ключові слова: державний борг, валовий внутрішній продукт, дефіцит бюджету, соціально-економічні наслідки державного боргу.

ГОСУДАРСТВЕННЫЙ ДОЛГ: СУЩНОСТЬ, ПОСЛЕДСТВИЯ И ВОЗМОЖНОСТЬ ПОГАШЕНИЯ

Гуляева О.С.,
Уманская В.Г.

В статье изучена сущность государственного долга, рассмотрены положительные и отрицательные социально-экономические последствия долговых заимствований для стран заемщиков. Проанализирована динамика основных показателей государственного долга отдельных экономически развитых и развивающихся странах мира. Рассмотрена возможность его погашения.

В целях удовлетворения разнообразных потребностей общества, для покрытия своих расходов государство вынуждено привлекать свободные финансовые ресурсы хозяйствующих субъектов и населения. Государственный долг является, наравне с налоговыми поступлениями и эмиссией денежных средств, основным источником покрытия дефицита бюджета. Финансовый климат любого государства, перспективы его развития определяются, прежде всего, состоянием таких показателей как величина государственного бюджета, дефицита, и конечно, государственного долга, который является – агрегированной характеристикой как бюджета, так и дефицита. В настоящее время в условиях продолжающегося мирового финансового кризиса проблема состояния государственного долга и управления им становится все более актуальной.

Целью исследования является определение сущности, последствий государственного долга и поиск возможностей его погашения.

Для достижения цели были поставлены следующие задачи: уточнить экономическую сущность государственного долга; раскрыть положительное и отрицательное влияние государственной задолженности на социально-экономические процессы; проанализировать динамику государственного долга отдельных стран мира; рассмотреть возможность его погашения.

С экономической точки зрения: «Государственный долг - это система денежно-кредитных отношений, в результате которых происходит перераспределение временно свободных денежных средств резидентов и нерезидентов, иностранных государств и международных финансовых организаций в процессе которых образуются долговые обязательства для удовлетворения государственных потребностей».

В настоящее время рост государственной задолженности рассматривается как условие экономического развития. С помощью государственного долга обеспечивается способность государства решать поставленные социально-экономические задачи, осуществляется государственное регулирование экономики. Государственный долг может иметь как положительное значение для страны, так и отрицательное.

Величину государственного долга следует рассматривать в сравнении с другими макроэкономическими показателями состояния экономического развития страны, такими, к примеру, как ВВП. Этот показатель показывает возможность обслуживания долга за счет произведенного в стране продукта за год. Причем, если наблюдается рост ВВП, то и долг может увеличиваться, главное, чтобы темпы роста ВВП превышали темп роста долга.

Анализ мировой практики государственных заимствований свидетельствует, что государственный долг – это нормальное явление в финансовом хозяйстве цивилизованной страны. Однако, он свидетельствует о разрыве между экономическими возможностями и социальными потребностями страны.

Объем государственного долга большинства стран мира ежегодно увеличивается и полное погашение этих долговых заимствований в настоящее время становится все более нереальным из-за их размера, и государственный долг превращается в виртуальную величину.

Поэтому, многие страны-должники стараются принять все возможные меры, чтобы не попасть в список безнадежных заемщиков. Главным путем решения проблемы роста государственного долга

стран-заемщиков является мобилизация собственных усилий по подъему экономики своей страны, а именно: реализации политики, направленной на сокращение расходов государственного долга, рационализацию импорта, расширение и диверсификацию экспортного потенциала, повышение эффективности использования внешних кредитов и ряд иных мероприятий.

В то же время, необходимо отметить, что взаимные долговые обязательства разных стран мира являются фактором стимулирующим экономическое развитие страны и укрепляющим международное сотрудничество.

Ключевые слова: государственный долг, валовой внутренний продукт, дефицит бюджета, социально-экономические последствия государственного долга.

A PUBLIC DEBT: ITS ESSENCE, IMPACT ON ECONOMY AND REDEMPTION POSSIBILITIES

Gulyaeva O.S.,
Umanska V.G.

An essence of public debt is reviewed in this article along with its impacts (good and bad) on economy and society of borrowing countries. Evolution of main indicators of public debt in certain countries is analyzed in this article. Authors also review public loan's redemption possibilities.

Governments had to attract free capital of other business entities and citizens to satisfy various public needs and to cover its expenditures. Public debt together with taxes Financial climate of any country, its development possibilities are defined by such indicators as public budget, deficit and, of course public debt, which is an aggregate indicator of both budget and deficit. Nowadays this problem becomes more and more important in the view of global economic crisis.

A purpose of this research is to define essence and economic impacts of public debt and its redemption possibilities.

The following tasks were set to reach these goals: to specify economic essence of public debt, to show pros and cons of public debt for social and economic activities; to analyze certain countries' public debt's evolution; to review its redemption possibilities.

The economic point of view is that «A public debt is a system of monetary relations that cause redistribution of free capital of residents, non-residents, foreign countries and international monetary funds that transfer to debts aiming at public needs' satisfaction».

Nowadays public debt's increase is reviewed as a condition of economic growth. A public debt provides government's ability to solve social-economic problems. A public debt can have positive or negative impact on the country.

The amount of the public debt can be analyzed together with the other indicators, such as GDP, for example. This indicator show an ability to cover the debt with the output produced in the country for a period. The main point is that a growth rate of the GDP should be higher than a growth rate of GDP.

A public debt is a normal thing for modern countries according to world public borrowing practice. Nevertheless it shows a difference between country's economic potential and society's needs.

The amount of a public debt of modern countries increases annually, and nowadays full redemption of this debt is unreal grace to its size, so it becomes virtual.

That's why many country-borrowers try not to become bad debtors. Their main method is to mobilize their efforts to internal economic growth, namely to cut budgetary expenditures, to rationalize import, to diverse economic potential, to improve efficiency of external borrowing, etc.

At the same time we must admit that mutual obligations of different countries are stimulating economic growth and enlarge international cooperation.

Key words: public debt, GNP, budget deficit, social-economic impact of public debt.

Вступление. Государственный долг обеспечивает возможность органам государственной власти оказывать влияние и на денежное обращение, и на финансовый рынок, и на рынок инвестиции, и на объемы национального производства, а значит и на занятость и структуру потребления, и на многие другие экономические процессы. Именно это влияние объясняет многогранную роль государственного долга в развитии любой страны.

Актуальность. В целях удовлетворения разнообразных потребностей общества, для покрытия своих расходов государство вынуждено привлекать свободные финансовые ресурсы хозяйствующих субъектов и населения. Государственный долг, наравне с налоговыми поступлениями и эмиссией денежных средств, является основным источником покрытия дефицита бюджета. Финансовый климат любого государства, перспективы его развития определяются, прежде всего, состоянием таких показателей как величина государственного бюджета, дефицита, и конечно, государственного долга, который является агрегированной характеристикой как бюджета, так и дефицита. В настоящее время в условиях продолжающегося мирового финансового кризиса проблема состояния государственного долга и управления им становится все более актуальной.

Анализ основных исследований и публикаций. Проблемам исследования государственного долга посвящали свои работы многие ученые, среди которых: А.Э. Дж. Долан, К.Д. Кэмпбелл, Р.Дж. Кэмпбелл, и другие.

Целью исследования является определение экономической сущности государственного долга, его последствий и поиск возможностей его погашения.

Для достижения цели были поставлены следующие **задачи:**

- уточнить экономическую сущность государственного долга;

- раскрыть положительное и отрицательное влияние государственной задолженности на социально-экономические процессы;
- проанализировать динамику государственного долга отдельных стран мира;
- рассмотреть возможность его погашения.

Постановка проблемы. С экономической точки зрения: «Государственный долг – это система денежно-кредитных отношений, в результате которых происходит перераспределение временно свободных денежных средств резидентов и нерезидентов, иностранных государств и международных финансовых организаций в процессе которых образуются долговые обязательства для удовлетворения государственных потребностей» [1, С.10]. В определении А.Э. Дж. Долан, К.Д. Кэмпбелл и Р.Дж. Кэмпбелл четко выделена причина возникновения государственного долга: «государственный долг - это аккумулированная сумма бюджетных дефицитов прошлых лет» [2, С. 402]. В 97 статье Бюджетного кодекса РФ сказано, что «К государственному долгу Российской Федерации относятся долговые обязательства Российской Федерации перед физическими и юридическими лицами Российской Федерации, субъектами Российской Федерации, муниципальными образованиями, иностранными государствами, международными финансовыми организациями, иными субъектами международного права, иностранными физическими и юридическими лицами, возникшие в результате государственных заимствований Российской Федерации, а также долговые обязательства по государственным гарантиям, предоставленным Российской Федерацией, и долговые обязательства, возникшие в результате принятия законодательных актов Российской Федерации об отнесении на государственный долг долговых обязательств третьих лиц, возникших до введения в действие настоящего Кодекса» [3, Ст. 97]. В статье 2 Бюджетного кодекса Украины определено, что «государственный долг - общая сумма долговых обязательств государства по возврату полученных и непогашенных кредитов (займов) состоянием на отчетную дату, которые возникают в результате государственного заимствования» [4, Ст. 2].

Исходя из вышесказанного, можно выделить общие положения понятия «государственный долг»:

- это долговые обязательства государства;
- они появляются вследствие бюджетного дефицита;
- имеют возвратную и возмездную основу;
- возникают перед физическими и юридическими лицами отечественного или иностранного государства, международными финансовыми организациями и иными субъектами международного права;
- в результате заимствований происходит перераспределение временно свободных денежных средств для удовлетворения государственных потребностей.

В настоящее время рост государственной задолженности рассматривается как условие экономического развития. С помощью государственного долга обеспечивается способность государства решать поставленные социально-экономические задачи, с его помощью осуществляется государственное регулирование экономики. Причем, государственный долг может иметь как положительное значение для страны, так и отрицательное.

Положительное значение государственных заимствований состоит в том, что:

- эмитируя долговые обязательства, государство воздействует на процессы сбережения, накопления населения и хозяйствующих субъектов, и тем самым, с одной стороны, позволяет иметь инвесторам ликвидный и доходный инструмент в активах, а с другой способствует нормализации денежного обращения в стране, уменьшая денежную массу в процессе выпуска очередного транша и увеличивая ее в периоды погашения;
- предоставляя государственные гарантии по кредитам перспективным предприятиям и малому и среднему бизнесу решаются проблемы стимулирования производства, строительства, в результате чего снижается уровень безработицы, а значит, ускоряются процессы социально-экономического развития страны.
- государственные заимствования не увеличивают совокупный спрос, а только меняют его структуру, то есть государственные заимствования относятся к нефляционным источникам финансирования дефицита бюджетов;

- долговые заимствования относятся к неналоговым методам финансового регулирования экономики, и если заимствования направляются не на погашение дефицита бюджета, а на реализацию каких либо инвестиционных проектов в строительстве, промышленности долгосрочного характера, приносящие доход в последующем, то они позволяют исполнительным органам власти перераспределять налоговое бремя во времени между поколениями населения страны, в отличие от бюджетного финансирования за счет налоговых поступлений;

- межправительственные займы и иные заимствования у международных финансовых организаций являются фактором укрепления международного сотрудничества.

Однако, государственный долг имеет и отрицательное влияние на социально-экономические процессы, которое проявляется в том, что:

- в случае, если значительную часть государственного долга составляют внешние заимствования, то при ухудшении состояния отечественной экономики и проведении девальвации национальной денежной единицы государственный долг, выраженный в национальной валюте возрастает;
- увеличение государственной задолженности темпами превышающими рост ВВП, приводит к ухудшению показателей характеризующих страну как заемщика, и суверенный кредитный рейтинг страны может быть снижен, что в свою очередь является фактором на который ориентируются инвесторы при размещении средств в ценные бумаги государства;

- значительное увеличение внешнего долга, превалирование его над внутренним, делает страну зависимой не только от отечественной экономики, но от состояния мировой экономики и доступности для нее международных рынков капитала;

- часто получение ресурсов на международных рынках, у международных финансово-кредитных организаций таких как МВФ, Всемирный Банк связано с выполнением ряда условий, что делает страну и ее правительство экономически зависимыми от других стран и организаций, иногда такая зависимость ведет и к потере политической независимости;

- государственные долговые обязательства считаются самыми низко рискованными, и инвесторы безусловно предпочитают вложения в государственные ценные бумаги, в результате чего при чрезмерном увеличении государственного долга ограничиваются инвестиционные возможности в реальный сектор экономики, эти негативные тенденции усиливаются при высокой доходности государственных бумаг.

- высокая доходность государственных бумаг увеличивает их привлекательность, что в совокупности с другими факторами ведет к уменьшению свободных ресурсов на рынке и увеличению ставки банковского процента по кредитным ресурсам;

- увеличение заимствований, высокие процентные ставки ведут к необоснованному росту бюджетных средств на обслуживание государственного долга, а значит, отвлекает бюджетные ресурсы для инвестирования, что в итоге негативно сказывается на хозяйственном и социальном развитии страны;

- государственный долг в итоге должен быть погашен за счет средств бюджета, основным источником пополнения которого являются налоговые и неналоговые доходы, таким образом, средства полученные от заимствований это взятые в долг налоги, особенно если используется на погашение бюджетного дефицита, следовательно, государственная задолженность перекладывается на плечи будущего поколения.

Таким образом, наращивание государственного долга может быть направленно на положительные сдвиги в структуре общественного производства, а с другой стороны может являться отражением кризисных процессов в экономике. В настоящее время в мире есть только 5 государств или территорий с особым статусом, который дает право на ведение самостоятельной экономической политики, не имеющих долгов: это Макао-автономия в составе КНР, Палау, Британские Виргинские острова, входящие в состав Соединенного Королевства, Бруней и Лихтенштейн. [5] Остальные страны проводят политику долгосрочного бюджетного дефицита, требующую наращивания заимствований. При этом основная часть задолженности, возникла в последние два – три десятилетия.

Проанализируем динамику государственного долга отдельных стран мира. Абсолютную величину государственного долга никогда не следует рассматривать как обособленную категорию, его рост не может быть свидетельством только негативных тенденций в экономике или причиной дефолта. Величину государственного долга всегда следует рассматривать в сравнении с другими макроэкономическими показателями состояния экономического развития страны.

Важнейшим показателем, характеризующим состояние государственного долга, является отношение долга к валовому внутреннему продукту. ВВП - это показатель, отражающий рыночную стоимость всех произведенных за год товаров и услуг во всех отраслях экономики в стране для потребления, экспорта и накопления. Поэтому, показатель государственного долга к ВВП показывает возможность обслуживания долга за счет произведенного в стране продукта за год. Причем, если наблюдается рост ВВП, то и долг может увеличиваться, главное, чтобы темпы роста ВВП превышали темп роста долга. Превышение темпов роста государственного долга свидетельствует о том, что заимствования идут не на воспроизводство, не на вложения в перспективные отрасли народного хозяйства, а значит не на стимулирование экономического роста, а на погашения дефицита государственного бюджета. А если темп роста госдолга систематически превосходит темпы роста ВВП, то это говорит о изменении структуры инвестиций из реального сектора в государственные долговые обязательства, что отражается снижением объема производственного капитала в экономике в целом. Динамика государственного долга к валовому внутреннему продукту отдельных стран мира приведена в таблице 1.

Анализ данных таблицы 1 свидетельствует о том, что на начало 2015 года государственный долг стран с индустриальной экономикой примерно равен их ВВП. Так соотношение государственного долга Японии составлял 246% к ВВП, Греции - 177,1%, Италии почти 132,1%, США - 104,8%, Сингапура почти 99%, Франции - 95,6%. Почти у всех этих стран, за исключением Канады и Швейцарии, за последние 20 лет государственный долг по отношению к ВВП удвоился, а у Японии он вырос в 3 раза. Но вероятность отказа от обслуживания долга этих стран является низкой, это не может говорить о наступлении дефолта, более того они имеют высокие кредитные рейтинги, за исключением Греции. Япония, имеющая наихудшее соотношение государственного долга к ВВП при этом стоит на втором месте по величине международных резервов. Следует так же отметить, что у таких стран как Германия, Саудовская Аравия, ОАЭ, Швейцария темпы прироста ВВП опережают темпы роста государственного долга - данная тенденция действительно является положительной. У стран с развивающимися экономиками таких как России, Саудовской Аравии, Бразилии, Индии государственный долг за последние 20 лет снизился, однако это то же не может говорить о благополучии в экономике страны, более того, это может являться сдерживающим фактором экономического развития страны. Так же следует обратить внимание на негативные тенденции в экономике России и Украины которые привели в 2014 году к приросту государственного долга над ВВП на 27% и 77% соответственно.

Таблица 1. Динамика государственного долга к ВВП отдельных стран, %

Страна	1992	2002	На декабрь 2012	На декабрь 2013	На декабрь 2014
Великобритания	41,3	35,9	85,8	87,3	89,4
Германия	40,9	59,6	79,3	77,0	74,6
Греция	94,2	98,1	156,5	175,0	177,1
Испания	45,4	51,3	84,4	92,1	97,7
Италия	104,7	101,9	123,1	128,5	132,1
ОАЭ	-	3,6	17,0	15,9	15,7
Индия	77,3	82,9	67,5	65,8	66,1
Китай	21,6 ¹	37,7	37,1	39,4	41,1
Канада	89,5	80,5	87,9	87,7	87,9
Россия		40,3	12,7	14,0	17,8
США	56,7	58,3	102,5	104,8	104,8
Саудовская Аравия	47,8	96,4	3,6	2,2	1,6
Сингапур	76,3	94,4	105,5	102,1	98,6
Украина		32,3	37,5	40,7	71,2
Финляндия	22,3	40,2	52,9	55,6	59,0
Франция	39,8	59,8	89,4	92,3	95,6
Швейцария	47,1	63,1	48,2	47,1	46,3
Япония	71,2	164,0	236,6	242,6	246,2
Бразилия		78,7	63,5	62,2	65,2

Источник: [6]

Вторым важным параметром для рассмотрения возможности погашения долговых обязательств является объем долга в расчете на душу населения (табл.2., рис.1).

Таблица 2. Показатели государственного долга на душу населения на конец декабря 2014 г.

Страна	Госдолг млрд. дол. США	Население, млн. чел	На душу населения, тыс. дол. США
Великобритания	2672,06766	64,77	41,25
Германия	2897,34921	81,17	35,65
Греция	417,72	10,81	38,64
Испания	1339,91	46,44	28,85
Италия	2828,5252	60,80	46,52
ОАЭ	62,71365	9,45	6,63
Индия	1366,2209	1254,02	1,09
Китай	4255,8228	1374,62	3,09
Канада	1569,015	35,99	35,99
Россия	331,258	146,27	2,26
США	18255,112	321,57	56,76
Саудовская Аравия	1,08916	30,77	0,035
Сингапур	303,688	5,54	54,82
Украина	93,984	42,96	2,19
Финляндия	160,48	5,47	29,33
Франция	793,3844	66,09	12
Швейцария	324,58152	8,24	39,39
Япония	11328,79452	126,82	89,331
Бразилия	1529,592	204,45	7,48

Источник: рассчитано авторами по данным [6].

Данный показатель отражает сколько государственного долга приходится на каждого жителя страны. Наименьший показатель 35 долларов США на душу населения имеет Саудовская Аравия, наибольший более 89000 у Японии. Как правило, у стран с развивающейся экономикой данный показатель небольшой, по сравнению со странами с развитой экономикой. Так у Канады, Германии, Швейцарии, Великобритании и Греции этот показатель составляет порядка 35-40 тысяч долларов США. Несмотря на кажущуюся разность при анализе предыдущих показателей государственного долга Украины и России величина задолженности на душу населения примерно равна. У Индии, Китая, России и Украины этот показатель составляет от 1 до 3 тысяч долларов США.

¹ данные за 1995 год

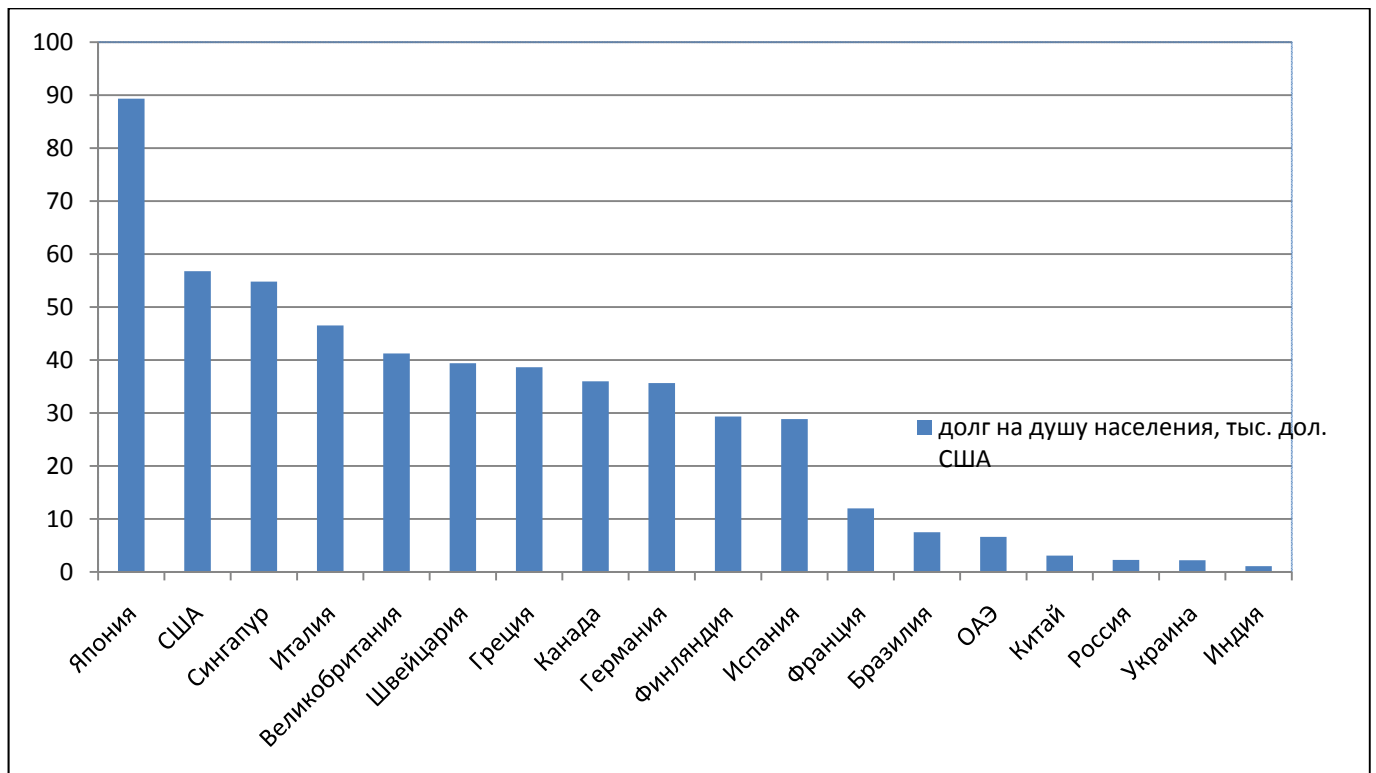

Рисунок 1. Величина государственного долга на душу населения по данным на декабрь 2014 г, тыс. дол. США

Источник: рассчитано авторами по данным [6]

Таким образом, анализ основных показателей государственных заимствований ведущих стран мира показал, что объем государственного долга большинства стран мира ежегодно увеличивается, что вызвано в основном ростом дефицита государственного бюджета. Государственный долг – это нормальное явление в финансовом хозяйстве цивилизованной страны.

Однако не следует забывать, что государственный долг свидетельствует о разрыве между экономическими возможностями и социальными потребностями страны, а значит, с ростом государственного долга социальные потребности превалируют над реальными возможностями страны. В свою очередь, рост государственного долга неизбежно приводит к увеличению дефицита бюджета, что в свою очередь приводит к ограничению социальных выплат, а это оказывает существенное влияние на благосостоянии граждан государства.

Стоимость текущего обслуживания долга для некоторых стран может привести к ограничению возможностей по управлению долгом, или даже к дестабилизирующему воздействию на экономику в целом, особенно при любых финансовых кризисах, порожденных хоть внутренними проблемами страны, хоть мировыми процессами. Рост государственного долга вызывает рост процентных платежей, и увеличение стоимости заимствований даже на 0,5 процентных пункта может привести к увеличению стоимости текущего обслуживания долга на миллионы долларов.

Конечно, правительства всех стран, особенно развивающихся, принимают различные меры, чтобы не попасть в положение безнадежных должников, так как это может не только ограничить доступ к мировым финансовым ресурсам, но и увеличить стоимость заимствований.

Полное погашение государственного долга большинства стран мира в настоящее время становится нереальным из-за его размера, и государственный долг начинает напоминать «долговой пузырь». Для предотвращения его раздувания необходимо:

- четко координировать долговую политику государства с финансовой и экономической политикой;
- обеспечивать эффективное целевое использование привлеченных средств;
- улучшать контроль за использованием заемных средств, с целью оптимизации расходов и дополнительных способов экономии;
- сохранять темпы прироста госдолга на уровне прироста ВВП, путем направления заемных средств на развитие экономики страны,
- расширять и диверсифицировать экспортный потенциал;
- проводить системные институциональные изменения, создающие благоприятный инвестиционный климат в стране, укреплять доверие к экономике страны;
- облегчать бремя внешнего долга путем увеличения объемов привлечения иностранных инвестиций;
- создавать условия для предотвращения оттока капитала за пределы страны;

- предпринимать административные меры против нелегального вывоза капитала;
- оптимизировать структуру государственных займов так, чтобы дефицит бюджета не угрожал безопасности страны;
- осуществлять мониторинг динамики долговых выплат, в целях минимизация стоимости долга за счет увеличения срока заимствований и снижения доходности по долговым обязательствам;
- создавать оптимальную структуру государственных займов, с целью снижения затрат на обслуживание долга;
- регулировать график погашения долга таким образом, чтобы основные выплаты приходились на моменты ожидаемого роста экономики, в целях минимизации риска для экономики страны;
- своевременно и полно выполнять обязательства с целью недопущения начисления штрафов за просрочку и обеспечения стране репутации первоклассного заемщика.

Однако, несмотря на меры принимаемые мировыми правительствами размеры государственных долгов продолжают неуклонно расти. В 2014 году общий государственный долг всех стран мира составил около 56 трлн. долларов США. Создаются новые международные кредитные организации для кредитования и поддержания экономик определенных стран объединенных по различным национальным и экономическим интересам. Например, Арабский Валютный Фонд или Банка Развития БРИКС.

Выводы. Таким образом, анализ мировой практики государственных заимствований свидетельствует о широком использовании заемных средств для финансирования расходов бюджета большинством стран мира. Государственный долг – это уже естественное явление в мировом финансовом хозяйстве.

Однако не следует забывать, что государственный долг свидетельствует о разрыве между экономическими возможностями и социальными потребностями страны, а значит, с ростом государственного долга социальные потребности превалируют над реальными возможностями страны. Стоимость текущего обслуживания долга для некоторых стран может привести к ограничению возможностей по управлению долгом, или даже к дестабилизирующему воздействию на экономику в целом, особенно при любых финансовых кризисах, порожденных хоть внутренними проблемами страны, хоть мировыми процессами.

Объем государственного долга большинства стран мира ежегодно увеличивается, что вызвано в основном ростом дефицита государственного бюджета. Полное погашение этих долговых заимствований в настоящее время становится все более нереальным из-за их размера, и государственный долг превращается виртуальную величину.

Поэтому, многие страны-должники стараются принять все возможные меры, чтобы не попасть в список безнадёжных заемщиков, так как это неизбежно ограничит доступ к иностранным финансовым ресурсам. Главным путем решения проблемы роста государственного долга стран-заемщиков является мобилизация собственных усилий по подъему экономики своей страны, а именно: реализации политики, направленной на сокращение расходов государственного долга, рационализацию импорта, расширение и диверсификацию экспортного потенциала, повышение эффективности использования внешних кредитов и ряд иных мероприятий.

В то же время, необходимо отметить, что взаимные долговые обязательства разных стран мира являются фактором стимулирующим экономическое развитие страны и укрепляющим международное сотрудничество.

Список источников литературы

1. Гуляева О.С. Дискуссионные вопросы экономической сущности государственного долга //Факторы развития экономики России, VIII Международная научно-практическая конференция. Тверь, 2016.
2. Долан, Э.Дж. Деньги, банковское дело и денежно-кредитная политика / Э.Дж. Долан, К.Д. Кэмпбелл, Р.Дж. Кэмпбелл; пер. с англ. В.В. Лукашевич и др. СПб.: Санкт-Петербург оркестр, 1994.
3. «Бюджетный кодекс Российской Федерации» от 31.07.1998 N 145-ФЗ (ред. от 15.02.2016) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.consultant.ru>
4. «Бюджетный кодекс Украины» от 08.07.2010 №2456-VI (ред. от 13.02.2016) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>
5. Единственные страны в мире, которые не имеют долгов [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.fin-eco.ru/2014/06/strany-kotorye-ne-imeyut-dolgov.html>
6. Государственный долг к ВВП – список стран [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ru.tradingeconomics.com/country-list/government-debt-to-gdp>

References

1. Gulyaeva O.S. Discussionnye voprosy ekonomicheskoi sushchnosti godsdarstvennogo dolga // Faktory razvitiya ekonomiki Rossii, VIII Mezhduradnaya nauchno-practicheskaya konferentsiya. Tver, 2016
2. Dolan E.G., Campbell K.D., Campbell R.G. Dengi, bankovskoe delo I denezhno-kreditnaya politika. per. S angliyskogo V.V. Lukashevich. Spb.: 1994
3. «Budgetnyi kodeks RF» 31.07.1998 N 145-FZ (red. 15.02.2016): <http://www.consultant.ru>
4. «Budgetnyi kodeks Ukrainy» 08.07.2010 N2456-VI (red. 13/02/2016): <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>
5. Edinstvennye strany v mire, kotorye ne imeiut dolgov: <http://www.fin-eco.ru/2014/06/strany-kotorye-ne-imeyut-dolgov.html>
6. Gosudarstvennyi dolg k VVP – spisok stran: <http://ru.tradingeconomics.com/country-list/government-debt-to-gdp>

ДАНИ ПРО АВТОРІВ:

Гуляєва Ольга Станіславівна, к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів
Тверський державний університет,
e-mail: gos_69@mail.ru

Уманська Вікторія Григорівна, к.е.н., доцент, доцент кафедри економіки підприємництва, обліку та аудиту
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького,
e-mail: viktoric@ukr.net

ДАНИЕ О АВТОРАХ:

Гуляева Ольга Станиславовна, к.э.н., доцент, доцент кафедры финансов
Тверской государственной университет,
e-mail: gos_69@mail.ru

Уманская Виктория Григорьевна, к.э.н., доцент, доцент кафедры экономики предпринимательства,
учета и аудита
Черкасский национальный университет имени Богдана Хмельницкого,
e-mail: viktoric@ukr.net

ABOUT AUTHORS:

Gulyaeva Olga, PhD in Economics, Associate Professor, Department of finance The Tver State University,
e-mail: gos_69@mail.ru

Umanska Viktoriia, PhD in Economics, Associate Professor, Department of finance, business, accounting and audit,
The Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy,
e-mail: viktoric@ukr.net

336.711(477)

НАЦІОНАЛЬНИЙ БАНК УКРАЇНИ ТА СУЧАСНІ РЕАЛІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ КРИЗИ

Дибя Л.М.

***Предметом статті** є аналіз перешкод зовнішнього та внутрішнього характеру на шляху інтеграції вітчизняної банківської системи в європейський фінансовий простір та проблем регулювання Національним банком України економічних процесів у державі в умовах сучасних кризових явищ.*

***Мета статті** полягає у дослідження дій Національного банку, факторів та чинників впливу на стійкість банківської системи в період фінансово-економічної кризи в Україні у цілому та забезпечення стабільного функціонування банківської системи на українському валютному ринку зокрема.*

***Методи дослідження.** При вивченні проблематики та для досягнення мети використані такі загальнонаукові методи: системний підхід, методи абстракції, аналізу і синтезу та порівняння щодо вивчення процесів стану і тенденцій розвитку.*

***Результати дослідження.** На підставі вивчення та аналізу світового і вітчизняного досвіду, сформульовані рекомендації для забезпечення покращення ситуації в банківській системі України, недопущення погіршення фінансового стану банків та відновлення довіри громадян.*

***Галузь застосування результатів дослідження.** Подані в роботі теоретичні положення, висновки і рекомендації, можуть бути використані для формування політики забезпечення повноцінного функціонування банківської системи України.*

***Висновки.** Полягають у тому, що Національний банк України в системі органів держави, грає роль важливого регулятивного центру, який скеровує банківську і кредитну систему і виступає сьогодні важливим фактором формування і розвитку всієї грошово-кредитної політики в країні.*

***Ключові слова.** Банківська система, Національний банк, глобалізація, світова економічна криза, фінансова система, фінансовий ринок, валютний ринок.*

**НАЦИОНАЛЬНЫЙ БАНК УКРАИНЫ И СОВРЕМЕННЫЕ РЕАЛИИ
УКРАИНСКОГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО КРИЗИСА**

Дыба Л.Н.

***Предметом статьи** является анализ препятствий внешнего и внутреннего характера на пути интеграции отечественной банковской системы в европейское финансовое пространство и проблем регулирования Национальным банком Украины экономических процессов в государстве в условиях современных кризисных явлений.*

***Цель статьи** заключается в исследовании действий Национального банка, факторов влияния на устойчивость банковской системы в период финансово - экономического кризиса в Украине в целом и обеспечения стабильного функционирования банковской системы на украинском валютном рынке в частности.*

Методи дослідження. При изучении проблематики и для достижения цели использованы следующие общенаучные методы: системный подход, методы абстракции, анализа и синтеза, метод сравнения по изучению процессов состояния и тенденций развития.

Результаты исследования. На основании изучения и анализа мирового и отечественного опыта, сформулированы рекомендации для обеспечения улучшения ситуации в банковской системе Украины, недопущения ухудшения финансового состояния банков и восстановления доверия граждан.

Область применения результатов исследования. Представленные в работе теоретические положения, выводы и рекомендации, могут быть использованы для формирования политики обеспечения полноценного функционирования банковской системы Украины.

Выводы. Заключаются в том, что Национальный банк Украины в системе органов государства, играет роль важного регулятивного центра, который направляет банковскую и кредитную систему и выступает сегодня важным фактором формирования и развития всей денежно-кредитной политики в стране.

Ключевые слова: банковская система, Национальный банк, глобализация, мировой экономический кризис, финансовая система, финансовый рынок, рефинансирование.

THE NATIONAL BANK OF UKRAINE AND MODERN UKRAINIAN REALITIES OF THE ECONOMIC CRISIS

Dyba L.M.

The subject of research is the problem of regulation macroeconomic processes by the National Bank of Ukraine in the conditions of globalization of the world economy.

The purpose of scientific problems is to study the actions of the National Bank of Ukraine, to detect the factors of its impact on the stability of the banking system during the financial and economical crisis in Ukraine that minimize the negative consequences of the crisis and ensure the stable functioning of the banking establishments.

Methods of research. In the study of problem and consummation are used general scientific methods: a systematic approach, methods of abstraction, analysis and synthesis and comparison to study processes the status and trends.

Results of work. Based on the study and analysis of international and domestic experience are formulated the recommendations to improving the situation in the Ukrainian banking system and non-admission deterioration of the financial condition of banks and restoring public trust.

Practical implications. The theoretical statements, conclusions and recommendations can be used for the formation policy of the normal functioning of the Ukrainian banking system.

Conclusions. The National Bank of Ukraine is an important regulatory center that directs of the banking and credit systems, and also is an important factor in the formation and development of the monetary policy in the state.

Key words. Banking system, the National Bank, globalization, world economical crisis, financial system, financial market, refinancing.

Актуальність теми. Сучасні євроінтеграційні наміри України вносять зміни до розвитку її економіки. Україна, як і інші країни світу, зазнає впливу сучасних тенденцій глобалізації та змушена враховувати світові чинники в процесі розробки власної економічної стратегії, зокрема стратегії розвитку вітчизняної банківської системи, яка є системоутворюючою ланкою фінансово-кредитного ринку. Важливими напрямками розвитку банківської сфери в більшості розвинутих країн є уніфікація діяльності зі збереженням національних традицій, поєднання державного нагляду та регулювання ринку банківських послуг з поетапною лібералізацією та дерегуляцією, поширення та вдосконалення інформаційних технологій, загострення конкуренції, а також зростання ризиковості, що, за недосконалості системи управління ризиками, призводить до кризових явищ у банківському секторі. Усе це зумовлює актуальність пошуку шляхів підвищення ефективності розвитку банківської системи України та Національного банку України зокрема.

Ступень дослідження. Пошуку ефективних методів та механізмів забезпечення стійкості банківської системи держави присвячено значну кількість наукових праць таких вчених, як: Адамик Б., Барановський О., Галіцейська Ю., Горячек І., Дзюблюк О., Другов О., Коваленко В., Козьменко С., Кучеренко С., Міщенко В., Оленюк Р., Стукало Н., Чуб О., Швець Н. та інші. Водночас, незважаючи на значні здобутки в дослідженні проблем забезпечення стійкості банківської системи, ще не знайдено єдиного погляду в теорії і практиці щодо ефективних шляхів забезпечення стійкості банківської системи в сучасних реаліях української економічної кризи.

Мета статті полягає у дослідженні дій Національного банку, факторів та чинників впливу на стійкість банківської системи в період фінансово-економічної кризи в Україні у цілому та забезпечення стабільного функціонування банківської системи на українському валютному ринку зокрема.

Викладення основного матеріалу. Відзначимо, що банківській системі України притаманні ті ж загальні принципи, які характеризують діяльність банківських систем країн ЄС і безпосередньо Центральної та Східної Європи (дворівнева побудова, розділення функцій центрального банку та всіх інших банків, контроль за діяльністю банківських установ). Однак вони здійснили реформування своїх банківських систем значно швидшими темпами, ніж Україна, що зумовило вищий рівень конкурентоздатності їхніх банків, якщо порівнювати з українськими, та вищу ефективність їх розвитку.

Значення глобалізації для урядів країн, особливо країн з ринками, що формуються полягає у можливості виходу держави на світовий фінансовий ринок, розміщення державних боргових зобов'язань і залучення грошових коштів для здійснення державних витрат. При цьому національні фінансові інститути та ринки розвиваються відповідно до світових стандартів, покращується якість фінансового менеджменту. Проте інтеграція у глобалізовані фінансові ринки перетворює державу в звичайного учасника світового фінансового ринку, чиї зобов'язання (зокрема, національна грошова одиниця країни та зовнішні державні запозичення) котируються на ринку на рівні із зобов'язаннями приватних компаній.

При ефективній діяльності уряду і забезпеченні основних макроекономічних показників розвитку країни суттєво збільшується обсяг інвестицій в економіку держави, що в подальшому сприяє розвитку національної економіки, стабільності національних грошей і можливості підвищувати соціальні стандарти нації. Виходячи з того, що в Україні найбільш розвинутим сектором фінансової системи є банківська система, фондові ринки залишаються недостатньо розвиненими, ми поділяємо точку зору, щодо розвитку фінансової системи України як банківсько-орієнтованої, на протипагу розвитку світової фінансової системи, яка «... дедалі більше стає окремим, розвинутим і незалежним сектором економіки» [1, с. 110].

Враховуючи вищесказане, необхідно наголосити, що в умовах розвитку кризових явищ на світових фінансових ринках, у період рецесії в економіці багатьох держав та спаду виробництва в більшості галузей народного господарства банківська система країни повинна відігравати чи не найважливіший стабілізаційний вплив щодо запобігання негативним явищам і процесам в економіці. Такий вплив повинен передбачати, з однієї сторони, «безперервність платежів суб'єктів господарювання та їх впевненість щодо стабільної діяльності банків, а з іншої, - можливість вільного доступу до кредитних ресурсів банківської системи» [3, с.80].

Можна з впевненістю сказати, що практично у кожній країні світу органи державної влади суттєво втручаються у діяльність банківського сектору економіки. Виділяють два основні компоненти впливу держави на функціонування банківських установ. З однієї сторони, держава намагається забезпечити стабільність банківської системи та безпеку діяльності банків, що проявляється у створення державної системи гарантування вкладів громадян, підтримці ліквідності, безперервності роботи банківської системи через належне виконання функції «кредитора останньої інстанції» центральним банком. З іншої, держава здійснює вплив як на окремі банки, так і «на банківську систему у цілому через механізм пруденційного регулювання діяльності банків, встановлюючи вимоги щодо підтримки необхідного рівня банківського капіталу, показників ліквідності, максимальних розмірів ризиків у діяльності банку» [1, с.120], а також надаючи органам банківського нагляду повноваження щодо застосування заходів впливу до банків, діяльність яких є надто ризиковою.

Основний вплив держави на банківську систему здійснюється через центральний банк, який виступає головним органом державного регулювання макроекономічних процесів за допомогою грошово-кредитних методів. Діяльність центрального банку має вирішальний вплив на стабільність національної валюти, надійність банківських установ, дієвість платіжно-розрахункового механізму, активізацію ринкової кон'юнктури, вирівнювання платіжного балансу, що загалом визначає ефективність функціонування всієї економіки країни. Центральному банку відведено важливу роль у регулюванні економіки. Таке його значення визначається статусом центрального банку як монопольного органу щодо постачання суспільства грошовими коштами. Це пов'язано з тим, що у порівнянні з казначействами, діяльність яких обмежена рівнем дохідної частини бюджету і бюджетного дефіциту, центральні банки володіють більшим ступенем свободи, оскільки можуть випускати в обіг необхідну кількість грошей.

Отже, при виникненні кризових ситуацій вони у змозі надати дієву підтримку суб'єктам господарювання та уряду шляхом створення резервного фонду платіжних засобів для попередження їх банкрутств. У більшості країн надання такої підтримки суворо регламентоване законами про центральний банк і проводиться згідно з рішенням державних органів управління економікою [2, с.9]. Проте емісійна функція є далеко не основною, що визначає роль і значення центрального банку в сучасній економіці. Важливими сферами діяльності більшості центральних банків промислово розвинутих країн є: регулювання цінності національної валюти; проведення грошово-кредитної політики всередині країни; забезпечення кредитними ресурсами комерційних кредитних організацій; підтримка курсу національної валюти на міжнародному фінансовому ринку; виконання фінансових доручень уряду.

Важливість дискусії про роль та місце Національного банку України в системі органів влади актуалізувалася наприкінці 2009 року - в період розгортання світової фінансової кризи. Виникло багато запитань і проблем навколо діяльності НБУ, шляхи розв'язку яких знайти було доволі складно [3, с.79]. Основні питання стосувалися вибору моделі поведінки Національного банку в період розгортання кризових явищ в економіці, зокрема щодо: належного виконання НБУ своєї основної функції - підтримки стабільності національних грошей (внутрішньої і зовнішньої), спрямування емісійних коштів на підтримку банківського сектору, поведінки регулятора на валютному ринку, чіткої позиції щодо діяльності проблемних банків, механізмів взаємодії з урядом в сфері запобігання кризовим явищам в банківському секторі та економіці держави загалом.

На протязі 2009-2011 років ми спостерігали вкрай негативну ситуацію для фінансової системи держави - практично не було забезпечено партнерських відносин між Національним банком України та урядом держави, внаслідок чого не було забезпечено не лише координацію грошово-кредитної і бюджетно-податкової політики, а й проявлялися в монетарному режимі риси суттєвого фіскального домінування. Основним проявом такого явища було законодавчо закріплене у статті 84 Закону України «Про державний бюджет на 2009 рік» [6] зобов'язання

НБУ щодо обов'язкового викупу облігацій внутрішньої державної позики за їх номінальною вартістю упродовж трьох днів з дня надходження пропозиції від банків. Стаття 85 вищезгаданого Закону дозволяла уряду при недотриманні доходів бюджету здійснювати державні запозичення понад гранично встановлені обсяги для забезпечення виконання видатків захищених статей державного бюджету. Такі положення Закону фактично обмежують незалежність НБУ в сфері грошово-кредитного регулювання економіки і допускають можливість прямого емісійного фінансування видатків державного бюджету. У 2012-2013 рр. ситуація суттєво в цьому питанні не покращилась, оскільки НБУ доволі часто «завуальовано» сприяє безпосередньому розміщенню державних цінних паперів на первинному ринку.

Недооцінка важливості стабільної та безперебійної діяльності банків у період кризових процесів у економіці може призвести до катастрофічних наслідків, позаяк банки приймають участь практично в усіх грошових потоках в економіці, характеризуються багатоманітністю інституційних та ділових стосунків з усіма суб'єктами економіки, включаючи населення. Тому забезпечення стійкості банківської системи повинно бути пріоритетом в комплексі антикризових заходів НБУ та уряду. З метою виявлення можливостей покращення ситуації в банківській системі України та розробки ефективних заходів НБУ щодо мінімізації негативного впливу кризових явищ на банківський сектор України необхідно здійснити аналіз факторів та основних чинників впливу на банківську систему держави в період розгортання сучасної фінансово-економічної кризи.

Центральним банкам належить ключова роль у фінансовій та економічній політиці різних країн світу. Такою ж мірою це стосується й України. Тому вибір моделі побудови, ролі та місця Національного банку також має відбуватися з урахуванням світового досвіду. Тут особливу роль відіграє раціональне співвідношення економічних реформ, стратегії і тактики розвитку економіки та наявності приватних інтересів, що при цьому враховуються [4, с.132]. Саме від вибору ступеня самостійності НБУ та можливостей його впливу на розвиток економічних процесів значно залежить соціально-економічне становище держави, її економічний і політичний суверенітет.

Той факт, що найбільший у світі фінансовий інститут, що характеризується своїми прагматичними і консервативними підходами, а саме Міжнародний валютний фонд, змінивши правила кредитування країн, що мають суверенну заборгованість, тим самим продовжив кредитувати Україну, продемонстрував не просто віру в нашу країну, а й позитивну оцінку роботи її фінансового сектора. Багато в чому це стосується також і врегулювання ситуації на валютному ринку. Адже за рік міжнародні резерви України були збільшені на 75%, а гривня вже півроку, навіть незважаючи на невеликі коливання, утримує цілком рівні позиції, і, судячи з усього, таких стрибків, які ми пережили на початку 2015 року, остерігатися вже не слід. Національна валюта продовжує свою природну і прогнозовану динаміку у відповідності з економічними показниками та інфляцією, і її зростання протягом наступного року навряд чи вийде за рамки 1,5-2 грн.

Багато економістів вважають, що український валютний ринок ще не готовий до повної самостійності і багато в чому залежить від дій Нацбанку. Принаймні, якби не дії регулятора, що формують курс (валютні аукціони з купівлі та продажу, валютні інтервенції на міжбанку) [4, с.133], на ринку почалися б серйозні перекося, курсові «гойдалки» і сьогодні ми спостеріали б ще більшу паніку. А обсягів валюти на внутрішніх ринках недостатньо для того, щоб обслуговувати себе самостійно.

Рівень ліквідності українських банків після кризи 2014-2015 рр. ще не дозволяє повною мірою забезпечувати українців валютою безлімітно. Банки тільки зараз почали скорочувати збитки і де в чому виходити на прибуткову діяльність, зміцнюючи подушки ліквідності. Отже, якими би не жорсткими були обмеження, вони ефективно спрацювали, стабілізувавши курс і тим самим заспокоївши населення. Насправді небезпека панічних настроїв у суспільстві, які призводять до найсумніших наслідків, все ще присутня і буде існувати до моменту, поки не вирішиться ситуація на Донбасі, поки не стабілізується економіка країни в цілому.

Та значна кількість економістів та експертів вважає дії Національного банку на валютному ринку України неефективними та часто шкідливими для національної економіки. Це зумовлено низкою причин без вирішення яких неможливо вийти з нинішньої валютної кризи. Варто пригадати, що фундаментом національного валютного законодавства став Декрет «Про систему валютного регулювання і валютного контролю» прийнятий у 1993 р. [6] Тоді цей документ розглядався як тимчасовий захід, який дасть змогу без поспіху створити справжній закон про державне валютне регулювання. Утім, за 22 роки цього не вдалося зробити. Протягом цих років на валютних ринках відбулися масштабні зміни – технічні, інформаційні, економічні, тощо. Натомість основний правовий документ з регулювання валютного ринку України змінювався лише косметично. Через це постійно зростала невідповідність діючого законодавства реальному стану справ у валютній сфері, що призвело до тих дисбалансів, які ми зараз і спостерігаємо. Існуючі «структурні перекося» є настільки вмонтованими в економіку, що їх вирішення у короткостроковій перспективі є неможливим. Ситуація на валютному ринку України є типово кризовою. Причин для цього більш ніж достатньо, а серед найважливіших варто виділити:

- недовіра до дій Національного банку України, що зумовлена відсутністю реальної прозорості його роботи;
- відсутність довгострокової стратегії розвитку валютного ринку, що дозволяє Нацбанку хаотично регулювати процеси і, головне, не нести за це відповідальність;
- неналежна координація валютної та грошово-кредитної політик в межах єдиної монетарної політики держави. (Найкраще це видно на прикладі рефінансування, коли з однієї сторони Нацбанк всіляко стримує попит на іноземну валюту, а з іншої забезпечує банки ресурсами для її придбання);

• залежність Нацбанку, адже вітчизняний регулятор монетарної сфери залежний від уряду (закладено в бюджеті на 2015 р.), від Президента, від Міжнародного валютного фонду, тощо.

Досить «дивним» виглядає справжнє чи вдаване нерозуміння реальних процесів на українському валютному ринку. Адже більшість товарів широкого вжитку мають імпорتنу природу. Через це імпортери мають сталу потребу у регулярному придбанні іноземної валюти. Однак придбати можна лише те, що продають. А оскільки на легальному сегменті валютного ринку валютний курс є заниженим, то продавці валюти не вмотивовані її продавати. Відтак імпортери змушені переходити на «чорний ринок». Отже, перед Національним банком дійсно стоять серйозні завдання, не всі з яких можна розв'язати відразу. Йому, насамперед, слід вирішити першочерговість своїх завдань, сформулювати свої тактичні та стратегічні цілі. Які ж заходи можна вважати першочерговими:

- розробити концепцію державного регулювання валютного ринку України;
- підвищити реальну транспарентність (корупція у центральному банку підриває фундаментальну основу доцільності існування такої інституції);
- здійснити координацію грошово-кредитної та валютної політик;
- продемонструвати учасникам валютного ринку незалежність у прийнятті рішень;
- проініціювати розроблення пільгових програм рефінансування тим банкам, які надаватимуть кредити на розвиток експорту або імпортозамінних товарів з запровадженням одночасно суворого контролю за цільовим використанням наданих коштів.

Наведене дозволить гармонізувати реальний ринковий та офіційний курси. Крім того, варто буде саме зараз лібералізувати порядок відкриття рахунків за кордоном резидентами та дозволити громадянам України без будь-яких перешкод відкривати за кордоном рахунки в іноземній валюті. На наш погляд, частина з таких грошей легально перейде на вітчизняний валютний ринок та збільшить пропозицію на ньому. Лібералізація валютного ринку в будь-якому випадку неминуча, тепер все залежить від того, наскільки скоро ми зможемо реалізувати необхідні програми для повноцінного входження в сім'ю держав європейської співдружності з їх економічно вільними ринками і м'яким кліматом для бізнесу.

Отже, коло з заходів з оптимізації державного регулювання валютного ринку України є вкрай широким, а тому Національний банк має діяти системно та розуміти рівень відповідальності, що стоїть перед ним.

Оскільки специфіка діяльності банків полягає у тому, що левову частину ресурсів (80-90%) банки формують не з власних, а із залучених і запозичених джерел, розподіляючи їх в основному для кредитування суб'єктів господарювання і населення, забезпечення стійкості банківської системи можливе лише в умовах, коли в державі забезпечено наступні основні макроекономічні показники та дії:

- банки мають взаємну довіру один до одного і забезпечують безперебійне функціонування міжбанківського ринку;
- існує довіра суб'єктів господарювання та населення до діяльності банків, і здійснюваних основних фінансових операцій в економіці;
- рівень безробіття в економіці не має тенденції до стрімкого збільшення, що може відчутно вплинути на доходи, і, відповідно, платоспроможність громадян;
- відсутній негативний вплив руху цін на основні реальні активи в економіці, що зазвичай є об'єктами застави за кредитами банків (земля, нерухомість та ін.);
- в державі забезпечується цінова стабільність та стабільність валютного курсу національних грошей.

Без дотримання згаданих макроекономічних показників та дій в Україні забезпечити фінансову стійкість банківської системи може виявитися вкрай проблематичним. Для дотримання вищезгаданих показників необхідно не лише своєчасні та ефективні дії основного регулятора фінансових ринків - Національного банку України, але й виважена та скоординована діяльність різних гілок влади, в першу чергу виконавчої.

Висновок. Зволікання Національного банку України щодо запровадження заходів, спрямованих на відновлення довіри суспільства до діяльності банків, може мати катастрофічні наслідки, оскільки банкрутство навіть одного-двох великих банків може призвести до кризи неплатежів у банківській системі України.

Узагальнюючи дослідження особливостей діяльності НБУ як центрального банку нашої держави слід зазначити, що сьогодні як ніколи Національному банку необхідно відновлювати довіру до своєї діяльності. На наш погляд, існує значний потенціал покращення ситуації у сфері грошово-кредитного регулювання, а також потенціал власне банківської системи для покращення ситуації в економіці держави. Однак згадані заходи виявляться обмеженими без належної співпраці між гілками влади і ефективного реформування інших сфер економіки: бюджетно-податкової, реального сектора тощо. Лише швидке реформування економіки на основі виваженої загальнодержавної політики здатне привести до покращення стану справ у нашій державі загалом. При цьому основною умовою такого покращення є незмінність незалежного статусу Національного банку та курсу грошово-кредитного регулювання економіки, метою якого повинна бути стабільність цін в Україні як запорука довгострокового економічного зростання і покращення життєвого рівня населення.

Список використаних джерел

1. Адамик Б.П. Національний банк і грошово-кредитна політика. – Монографія. – К.: КНЕУ, 2010. – 276с.
2. Барановський О. Антикризові заходи урядів і центральних банків зарубіжних країн /Барановський О.// Вісник НБУ. – 2012. - №5. – С.6-11.

3. Галицька Ю.М. Капіталізація банківської системи України: проблеми та перспективи. / Галицька Ю.М. // Вісник ТНЕУ. – 2009. – №4. – С.76-82.
4. Діба Л.М. Національний банк України як регулятор макроекономічних процесів в умовах глобалізації світової економіки. / Діба Л.М. // Економічний вісник ПХДПУ імені Г.Сковороди. – 2014. Вип. 22/3. – С. 131-135.
5. Кучеренко С.Ю. Основные тенденции развития банковской системы Украины / С.Ю. Кучеренко // Современные научные исследования и инновации. – 2014. – №3 [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://web.snauka.ru/issues/2014/03/31643>.
6. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>

References

1. Adamyk B.P. Natsionalnyi bank i hroshovo-kredytna polityka [The National bank and monetary policy]: monography. Kyiv: KNEU. 2008. 276 p.
2. Baranovskyi O. Antykryzovi zahody uriadiv i tsentralnykh bankiv zarubizhnykh krain [Anti-crisis measures governments and central banks of foreign countries]. Visnyk Natsionalnoho Banku Ukrainy [Bulletin of National Bank of Ukraine]. No. 5. (2010). 6-11.
3. Halitseiska Y.M. Kapitalizatsiia bankivskoi systemy Ukrainy: problemy ta perspektvy [The capitalization of the Ukrainian banking system: problems and prospects]. Visnyk TNEU [Bulletin of TNEU]. No. 4. (2009). 76-82.
4. Dyba L.M. Ways to improve the efficiency of the banking system Ukraine in terms of European integration processes. // University Economic Bulletin PHDPU G. Skovoroda. No. 24/1 (2015). 118-123
5. Kucherenko S.Yu. Osnovnye tendentsii razvitiya bankovskoy sistemy Ukrainy [The main tendencies of development of the banking system of Ukraine]. // Sovremennye nauchnye issledovaniya i innovatsii. – 2014. – No3: <http://web.snauka.ru/issues/2014/03/31643>.
6. Ofitsiyni sait Natsionalnogo banku Ukrainy [The official site of the National Bank of Ukraine]. <http://www.bank.gov.ua>

ДАНІ ПРО АВТОРА

Діба Лариса Миколаївна, старший викладач кафедри політичної економії ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ ім. Григорія Сковороди»
вул. Покровська 44, кв.18, м. Переяслав-Хмельницький, 08400, Україна.
e-mail: chita_dog@mail.ru

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Дыба Лариса Николаевна, старший преподаватель кафедры политической экономики ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий ГПУ им. Григория Сковороды»
ул. Покровская 44, кв.18, г. Переяслав-Хмельницкий, 08400, Украина
e-mail: chita_dog@mail.ru

DATA ABOUT THE AUTHOR

Dyba Larysa Mykolaivna – senior teacher of the Department of Political Economy SHEE «Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University»
Pokrovska St 44|18 street Pereiaslav-Khmelnytskyi, Kyiv region, 08400, Ukraine
e-mail: chita_dog@mail.ru

УДК 330.34:338.2

МАКРОЕКОНОМІЧНИЙ АНАЛІЗ ТА ОЦІНКА РЕЗУЛЬТАТІВ ІННОВАЦІЙНОЇ ДИНАМІКИ (ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ)

Завгородня О.О.

Метою статті є виявлення, розкриття змісту та систематизація мікро- та макроекономічних результатів економічних інновацій. Досягнення мети передбачає застосування методів причинно-наслідкового, функціонального, системного, компаративістичного та кореляційного аналізу у межах синергетичного підходу й еволюційної парадигми.

Розглянуто актуальні підходи до дослідження соціально-економічних наслідків інноваційної макродинаміки. Відзначено, що інноваційна макродинаміка, як і будь-який відкритий складний процес, породжує та емерджентно синтезує чисельні зовнішні ефекти (екстерналії). Проведено аналіз спектру можливих метаморфоз системи - реципієнта інновацій, пов'язаних із різними сенсами якісної мінливості економічних акторів. Розкрито зміст конструктивної, адаптивної, компенсаційної, протекціоністської, диференційної та когерентної функцій інновацій, а також обумовлених ними різномірних ефектів (продуктивного, вартісно-редукційного, комунікаційного, атрактивного, метаболічного та ін.).

Отримані результати відкривають перспективи удосконалення методик прогнозування та комплексної оцінки наслідків інноваційного капіталотворення.

Ключові слова: інновації, інноваційна динаміка, функції інновацій, синергетичні ефекти, національна економіка, макроекономічні екстерналиї

МАКРОЕКОНОМІЧЕСКИЙ АНАЛИЗ И ОЦЕНКА РЕЗУЛЬТАТОВ ИННОВАЦИОННОЙ ДИНАМИКИ (ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ)

Завгородняя Е.А.

Цель статьи – выявление, раскрытие и систематизация микро- и макроэкономических последствий экономических инноваций. Достижение цели предполагает применение методов причинно-следственной, функционального, системного, компаративистического и корреляционного анализа в рамках синергетического подхода и эволюционной парадигмы.

Обосновано, что инновационная динамика, как и любой открытый сложный процесс, порождает и синтезирует многочисленные внешние эффекты (экстерналии). Проведен анализ спектра возможных метаморфоз системы-реципиента инноваций, связанных с различными смыслами инновационной изменчивости экономических субъектов. Раскрыто содержание конструктивной, адаптивной, компенсационной, протекционистской, дифференцирующей и когерентной функций инноваций, а также обусловленных ими внешних эффектов (продуктивного, стоимостно-редукционного, коммуникационного, аттрактивного, метаболического и др.). Полученные результаты открывают перспективы дальнейшего совершенствования методик оценки последствий инновационных процессов.

Ключевые слова: инновации, инновационная динамика, функции инноваций, синергетические эффекты, макроэкономические экстерналии

MACROECONOMIC ANALYSIS AND AN EVALUATION INNOVATIVE DYNAMICS (THEORETICAL AND METHODOLOGICAL ASPECTS)

Zavhorodnia O.O.

The article's goal is the identification, discovering the content and systematization of micro- and macroeconomic externalities of economic innovation. Methodological background includes the methods of causal, functional, system, correlation and comparative analysis within a synergistic approach and the evolutionary paradigm.

Actual approach to the study of the social and economic consequences of the innovative dynamics are under consideration. It is proved that the innovative dynamics, like any open complex process, generates and synthesizes numerous varied external effects (externalities). There is carried out the analysis of the spectrum of possible metamorphosis of system-recipient associated with the various meanings of innovative changes of economic actors. Such functions of innovation as adaptation, protection, differentiation, compensation and coherence are revealed. The content of related external effects (productive, cost-reducing, communications, attractive, metabolic etc) is explained.

The presented results offer the prospect of developing and improving methods of forecasting and integrated assessment of the consequences of innovation processes. At the same time detected empirical correctness are confirming the of innovation imperative vector for regulatory activities of the government.

Key words: innovation, innovation dynamics, function innovation, synergies, macroeconomic externalities

Актуальність теми та постановка проблеми. Успішна інтеграція України в глобальний та глокальний європейський економічний простір вимагає довготривалих консолідованих зусиль українського суспільства у пошуку адекватних відповідей на виклики сьогодення та подоланні регресивних тенденцій у всіх сферах суспільного життя. Потужність та хронічний характер останніх унаочнює той факт, що за даними міжнародних рейтингових кваліметричних досліджень (2013-2015 рр.) Україна, що займає 44 місце в світі та територією, 31 місце – за населенням та за найскромнішими оцінками входить до ТОП-30 найбільш ресурсозабезпечених країн, посідає 104 місце в світі за рівнем економічного добробуту (ВВП на душу населення за ПКС), 113 – за рівнем технологічного розвитку, 79 – за рівнем конкурентоспроможності (табл. 1) та 70 – за комбінованою оцінкою рівня процвітання країни й якості життя населення [1-7].

Поточна кризова ситуація – це наслідок довгострокової, переважно екзогенної детермінованості національної моделі соціально-економічної динаміки, недооцінки значення її ендогенних інноваційних чинників, ігнорування органічної убудованості інновацій у сучасні механізми розширеного відтворення економічних систем, їх провідної ролі у визначенні статусних позицій країни у світовому таблиці про ранги.

Зміна вектору макроекономічної динаміки та наповнення її принципово новим якісним змістом тісно корелює із активізацією та підвищенням ефективності інноваційних процесів. Відтак, проблеми ініціації та актуалізації зв'язку «знання (ресурс) → інновації, як первісні носії та каталізатори якісної мінливості (інструмент) → удосконалення національного економічного геному, авангардизація та модернізація його технологічної складової → сталий соціально-економічний розвиток → підвищення добробуту та покращення якості життя (ціль)», прогнозування коротко- та довгострокових наслідків інноваційних впливів, комплексної оцінки результатів інноваційного капіталотворення набувають особливого значення й привертають до себе підвищену увагу з боку наукового співтовариства.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У широкій панорамі відповідних досліджень знаходять відображення глобальні тенденції, закономірності та прогностика інноваційних процесів, різноманітні наслідки упровадження та дифузії технологічних та інституціональних інновацій тощо. Знаковими у цьому плані є роботи Ю. Бажала, В. Гейця, П. Дракера, Р. Нельсона, К. Переса, М. Портера, Е. Роджерса, В. Савчука, Л. Федулової, К. Фрімена, Й. Шумпетера, Ю. Яковця та ін. Втім, при суттєвих досягненнях світової та вітчизняної науки в царині аналізу результатів інноваційної діяльності певні питання дотепер залишаються дискусійними і невирішеними. Насамперед, йдеться про комплексне бачення перетворювального потенціалу та множини ефектів (результатів, наслідків) економічних інновацій, пов'язаних із індукованими, інноваційно обумовленими зовнішньо проявленими метаморфозами системи – реципієнта.

Таблиця 1. Україна у світових рейтингах

Показники	Максимальний (країна-лідер)	Середньо- зважений світовий	Україна-2015		Співставлення	
			бали	Ранг/ кількість обстежених країн	із середнім	із макси- мальним
1	2	3	4	5	(4)/(3)	(4)/(2)
Територія, км ²	17075400 (Російська Федерація)		603 549	44		
Населення країни, млн. мешканців	1368,92 (КНР)		45,4	31		
Забезпеченість природними ресурсами, експертна оцінка вартості ресурсів у трлн. дол.	75,7 (Російська Федерація)		6,4 (на 01.01.2008)	Дані відсутні		
Індекс людського розвитку (HDI)	0.944 (Норвегія)	0.673	0.747	81/ 188	1.11	0.79
ВВП на душу населення, тис. дол., з ПКС	96992.90 (Катар)	16971.99	7552.40	104/ 185	0.44	0.08
Глобальний індекс інновацій,	68.30 (Швейцарія)	36.92	36.45	64/ 141	0.98	0.53
- інноваційний потенціал;	72.20	42.24	39.1	84	0.93	0.54
- інноваційні результати	68.63	34.78	33.9	47	0.97	0.49
Індекс технологічного розвитку	6.6 (Фінляндія)	4.18	4.1	113/ 148	0.98	0.62
Індекс економіки знань	9.43 (Швеція)	5.92	5.73	54/ 146	0.97	0.61
Індекс глобальної конкуренто- спроможності)	5.70 (Швейцарія)	4.24	4.14	76/ 144	0.97	0.72
Індекс людського капіталу	85.88 (Фінляндія)	65.68	76.21	31/ 124	1.16	0.89
Індекс соціального прогресу	88.24 (Нова Зеландія)	61.17	64.91	62/ 132	1.06	0.74

Складено автором із використанням: [1-8]

Предметом дослідження є інноваційні процеси у національній економіці.

Мета даної статті - виявлення, розкриття змісту та систематизація мікро- та макроекономічних екстерналій економічних інновацій, а також емпіричне обґрунтування впливу інноваційної детермінанти на досягнення стратегічних цілей розвитку національної економіки. Отримання конкретних наукових результатів передбачає застосування методів причинно-наслідкового, функціонального, системного, компаративістичного та факторно-кореляційного аналізу у межах синергетичного підходу й еволюційної парадигми.

Результати дослідження. Інноваційна динаміка, як і будь-який відкритий складний процес, породжує та синтезує з огляду на взаємопов'язаність та взаємозалежність внутрішніх та зовнішніх елементів системи чисельні екстерналії. За тотальної присутності інноваційного чинника в економічному сьогоденні цілком зрозумілим є інтерес науковців до дослідження результатів інноваційної діяльності та співдіяльності економічних акторів.

Найбільш активні й плідні пошуки локалізовані на мега- та мікрорівнях перебігу інноваційних процесів. Глобальний ракурс інноваційної динаміки й, насамперед, припущення про сталість циклічної траєкторії руху (К-хвилі) світ-системи обумовлюють основні напрямки, спосіб та інструментарій досліджень наслідків інноваційних впливів на соціальну еволюцію [9-10]. Науковий дискурс фокусується навколо соціальних та технологічних інновацій, що розглядаються як:

- *рушії* – *каталізатори* розвитку людства,
- *прототипи* майбутнього світового порядку та його актуальних мегатрендів;
- *демпфери* потенційних глобальних проблем та *компенсатори* глобальних асиметрій і водночас як *дестабілізатори* рівноваги глобальної системи «природа - соціум - людина»;
- «*ключ-перемикач*», що на біфуркаційних роздоріжжях історії відкриває для людства нові колії руху та уможлиблює їх торування [11-13].

Розробка варіантів майбутнього спирається на довгострокову екстраполяцію актуальних мегатрендів, нелінійне сценарне моделювання, що коливається між оптимістичною і песимістичною крайнощами, технологічне та цивілізаційне прогнозування на підставі циклічно-генетичної парадигми, пошукове прогнозування ключових фундаментальних наукових відкриттів, критичних винаходів та стратегічних пріоритетів технологічного розвитку глобальної економіки (так званих макротехнологій).

Позитивізму й узагальненості висновків глобальної футурології протиставляють нормативний аналіз, конкретика і поміркований прагматизм досліджень, орієнтованих на проблематику інноваційного розвитку акторів мікрорівня. Незважаючи на чисельні труднощі, на сьогодні за результатами тривалої роботи і активного міжнародного співробітництва під патронатом ОЕСР, Евростату, Міжнародного та Європейського банків реконструкції й розвитку фахівцями з питань управління інноваційною діяльністю суб'єктів господарювання вже сформовано уніфіковану критеріальну та методичну базу для оцінювання варіантів інноваційних рішень (проектів, програм)[14]. Також ними розроблено систему («родину») показників, що відображають як цільову функцію продуктивних та процесових технологічних інновацій, так і дозволяють провести їх ранжування щодо пріоритетності впровадження й визначити їх вплив на поточний стан підприємства та його подальші перспективи в конкурентно-ринковому середовищі.

Основна складність у тому, що аналіз має бути контекстуальним, а інтегральний результат повинний оцінюватися крізь призму його адекватності місії та стратегії розвитку актора й альтернативних витрат. Зрозуміло, що залежно від ситуації ідеї та задуми інноваційних рішень розрізнятимуться. Інноваційні менеджмент і маркетинг пропонують чисельні варіації методик і алгоритмів пошуку конкретних сенсів інноваційної активності, засновані на самореференції, моніторингу та діагностиці середовища. Самі ж сенси, зазвичай, зводяться до тріади:

- «*протекціонізм*» (посилення конкурентних переваг і компенсація виявлених слабкостей, захист ареалу життєдіяльності - ринкової ніші);
- «*експансія*» (розширення зони економічного впливу через створення нового сегменту ринку з монопольним впливом, диверсифікацію діяльності і проникнення на нові ринки, захоплення частки ринку у конкурентів);
- «*адаптація*» (зміни у відповідь на наявні чи прогнозовані флуктуації середовища).

У дослідженнях макрорівневої спрямованості диференціація, кваліметрія та кількісна оцінка наслідків інноваційної динаміки здебільше залишається остронь наукового аналізу. Чи не єдиним винятком є державна експертиза інноваційно-інвестиційних проектів (програм), що претендують на статус суспільно значимих і державну фінансову підтримку. Її теоретико-методологічні засади та інструментарій утворені синтезом відповідних розробок мега- та мікроекономічного характеру. Внесок перших - мегатренди, зокрема прогнозовані тенденції НТП та розвитку міжнародної спеціалізації у науково-виробничій сфері, рамкові умови для вибору національних технологічних пріоритетів розвитку. Других - критерії, показники та методики обліку сукупних витрат і вигод, а також вимірювання альтернативних витрат, оцінювання поточних результатів та відтермінованих наслідків інноваційних рішень, зокрема соціальних та екологічних. Звісно, що з огляду на чисельні явні та неявні екстерналиї калькуляція останніх поступатиметься коректністю і достовірністю розрахункам потенційного економічного (комерційного) ефекту.

Для підвищення рівня обґрунтованості та об'єктивності експертного вибору перелік відомих критеріальних показників відбору (термін окупності, чиста теперішня вартість, індекс прибутковості, внутрішня норма рентабельності) доповнюється за рахунок функціональних і організаційних критеріїв, а до потенційних наслідків додаються бюджетні та рентогенераційні, пов'язані із перспективами отримання державою та іншими власниками природної та технологічної квазіренти [15].

На цьому макроекономічний аналіз функціональних можливостей і багатограних форм прояву інновацій зазвичай вичерпується. Між тим, більш широкий погляд на спектр спричинених інноваціями можливих метаморфоз дозволяє виявити поліфункціональність нового, пов'язану із змістовно різними сенсами якісної мінливості акторів безвідносно до того, який рівень світ-системи вони представляють (рис. 1).

Насамперед, на увагу заслуговує *рушійний потенціал* інновацій, що може реалізуватися за кількома напрямками. Йдеться про те, що в інноваційний спосіб актори еволюції:

- частково знімають наявні обмеження саморухності, вибірково нарощують конкурентні переваги, завдяки появі нових потреб та удосконаленню технологічних способів їх задоволення розширюють власний простір економічної активності;
- проектують та конструюють власне майбутнє (актуально для актора - суб'єкта економічної динаміки);
- адаптуючись до критичних флуктуацій середовища, захищають своє право на майбутнє, отримують шанс уникнути загибелі й продовжити свій історичний шлях (актуально для актора - об'єкта мінливості).

Рушійна функція із її активною (конструктивною) та умовно пасивною (адаптивною) варіаціями в концентрованій формі відбивають найважливіші сутнісні ознаки, властивості та призначення інновацій. Вони

об'єктивно перебувають в діалектичній єдності, обумовлюючи і взаємодоповнюючи одна одну. З одного боку, щоб мати шанс на майбутнє, треба спромогтися вижити у сьогоденні, і саме від того, як відбудеться процес пристосування до нових умов існування, залежать перспективи (стимули і ресурси) подальшого розвитку. А з іншого, – просування вперед означає становлення іншої реальності, що генерує нові виклики, шоки та суперечності, до яких теж у подальшому необхідно буде адаптуватися.

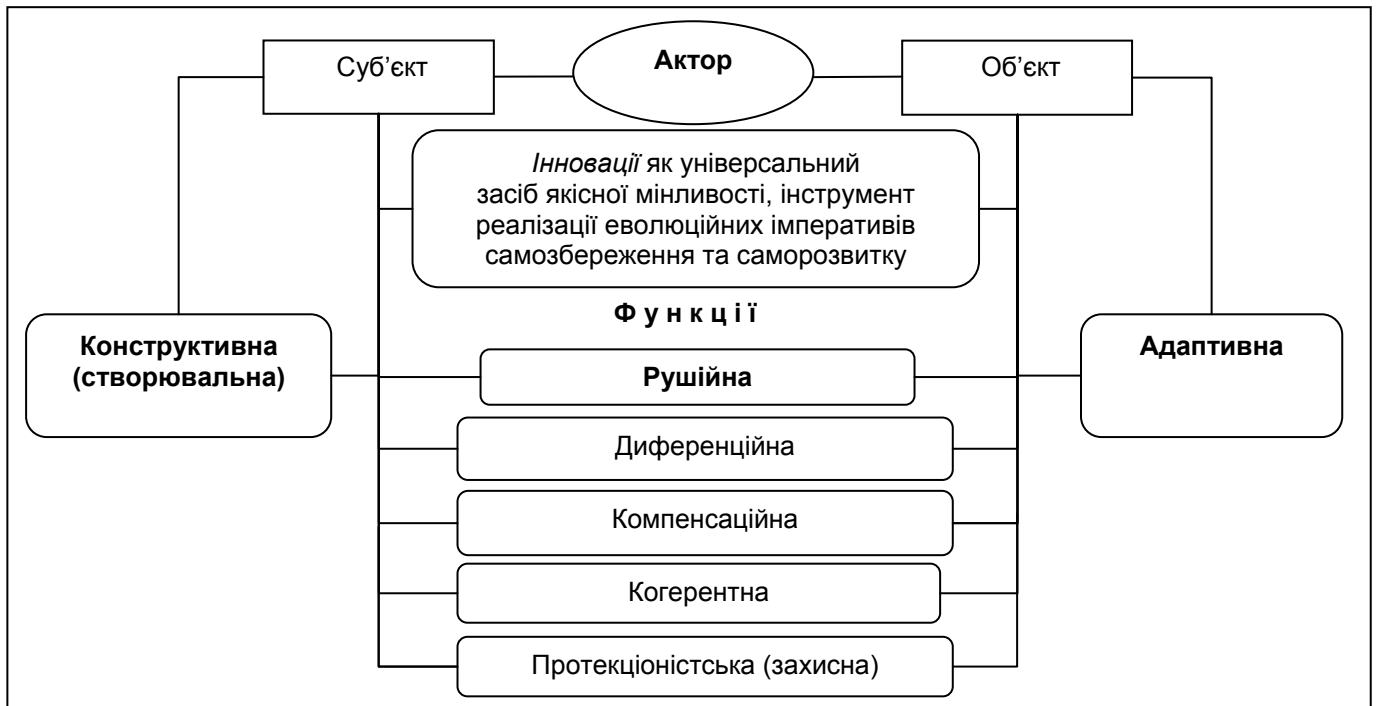

Рисунок 1. Функціональні потенції економічних інновацій [складено автором]

Найбільш відомими є два макроваріанти дії технологічних інновацій, як вбудованих дестабілізаторів.

Неокласична, *технологічно-продуктивна*, версія розглядає вплив інноваційного чинника через зміну масштабу трансформації сукупних ресурсних витрат у відповідний випуск кінцевої продукції. Таким чином, основними макронаслідками інноваційних процесів визнаються або виведення національної економіки на нову межу виробничих потужностей, збільшення потенціального ВВП, або зміна технологічних коефіцієнтів макроекономічної виробничої функції, похідне підвищення мультифакторної продуктивності та ефективності виробництва, загальне зниження факторної ресурсомісткості одиниці ВВП. При цьому економічне зростання базується на застосуванні капіталоозаощаджуючих технологій, а інновації розглядаються в якості компенсаторів зниження рівня капіталоозброєності. Водночас за інших рівних умов економія капіталу обертається для економічних акторів на додаткові можливості, пов'язані із формуванням ресурсів розвитку, реалізацією експансіоністських стратегій та отримання переваг, обумовлених дією ефекту масштабу [16, с. 261-263].

Другий, *інноваційно-інвестиційний*, варіант знайшов відображення у неокейнсіанських моделях економічного зростання. Неокейнсіанці вводять інновації як мінливий фактор продуктивності (капіталовіддачі) інвестицій і передбачають мультиплікативно-акселераційне посилення та поширення теренами національної економіки інвестиційної хвилі, породженої технологічними нововведеннями мікрорівня. Це порушує відносну стабільність макроекономічної системи, ініціює її перехід до нового стану макроекономічної рівноваги, найсуттєвішою відмінністю якого може бути зростання фактичного рівноважного ВВП.

Сукупний дохід, отриманий суб'єктами господарювання, є величиною, значною мірою залежною від структури інноваційного капіталотворення, яке формуючи структуру економіки, впливає на розподіл економічно активного населення по сферах та галузях економіки, визначає структуру зайнятості. Остання ж, зважаючи на об'єктивну диференціацію середньої заробітної плати робітників та середнього підприємницького прибутку за галузями промисловості і видами економічної діяльності, є одним з найвагоміших чинників формування сукупного доходу. Похідний від сукупного доходу сукупний попит дозволяє підприємцям реалізувати продукцію й відшкодувати понесені витрати, створює стимули для подальшого розширення виробництва та здійснення інвестиційних витрат, зокрема інноваційної спрямованості, виявляє структуру суспільних потреб, орієнтує інвесторів та інноваторів в економічному просторі.

Висхідний траєкторії рівня життя і культурно-освітнього цензу населення відповідає сходження на вищий рівень піраміди потреб і модифікація функції споживання, зокрема, збільшення різноманіття індивідуальних та суспільних запитів. Як наслідок – зростання обсягів та (або) підвищення якості сукупної пропозиції і диверсифікація наявної номенклатури, зокрема розширення обов'язкового мінімуму новостворених виробів і послуг.

Зрозуміло, що спираючись на новаційні сенси та нестандартні рішення при русі вперед та захисті статус-кво, кожний із економічних акторів *селективно* посилює свою індивідуальність, опановує мистецтво максимізувати вигоди від своєї унікальності з її абсолютними та відносними, природними та штучно розвинутими конкурентними перевагами. Відповідно закладаються передумови для *диференціації учасників інноваційних процесів* за відтворювальним, продуктивним та доходотворчим потенціалами (табл. 2).

Таблиця 2. Поділ країн світу за рівнем економічного добробуту та рівнем конкурентоспроможності як наслідок реалізації диференційної функції економічних інновацій (2014 – 2015 рр.)

Показники	Одиниця вимірювання	Світ*	Групи країн за рівнем доходу			
			НІ-країни	УМ-країни	ЛМ-країни	ЛІ-країни
Індекс економіки знань**	бали	5,07	7,90	4,99	3,19	1,86
Глобальний індекс інновацій**	бали	37,01	51,64	38,57	29,31	25,40
Населення	млн.	6934,5	1306,9	2400,3	2743,2	880,1
	%	100	18,85	34,61	33,85	12,69
ВВП, за поточним курсом	трлн. дол.	76774,2	51505,7	19251,9	4827,2	1189,4
	%	100	67,09	25,08	6,29	1,55
Середній ВВП на душу населення	дол. за ПКС	16971,99	36296,29	13243,46	4856,95	1576,80
Середня продуктивність праці	дол. ВВП на 1 зайнятого	113054,9	329917,7	19710,08	6769,45	2209,96
Індекс людського розвитку	бали	0,68	0,87	0,75	0,62	0,50
Глобальний індекс конкурентоспроможності**	бали	4,24	5,28	4,18	3,91	3,55
Умовний добуток 1 пункту інноваційного розвитку +1827,25\$ на душу населення						
Умовний добуток 0,1 пункту розвитку економіки знань +1563,68 \$ на душу населення						

* Обстежені країни. ** - показник, середньозважений за часткою ВВП країн у групі.

НІ-країни - країни з високим рівнем доходу (ВВП на душу населення за ПКС ≥ 18000 дол. США); УМ-країни – країни з доходу вище середнього рівня ($8000 \text{ дол. США} \leq \text{ВВП на душу населення за ПКС} < 18000 \text{ дол. США}$); ЛМ-країни - країни з доходом нижче середнього рівня ($2750 \leq \text{ВВП на душу населення за ПКС} < 8000 \text{ дол. США}$); ЛІ – країни – країни з низьким рівнем доходу (ВВП на душу населення $< 2750 \text{ дол. США}$.)

Складено автором за [1-4; 7]

На інноваціях також ґрунтується дія механізму об'єднання відносно автономних економічних систем, підвищення рівня їх організаційної складності. При частковому чи повному зникненні кордонів, що відокремлювали індивідуальні економічні простори від середовища, починається їх взаємопроникнення, формування параметрів порядку, засад співбуття та співрушності, відмінних по відношенню до попередніх станів акторів, задіяних в інтеграційних процесах. Запорукою успіху є інновації, що забезпечують когерентність мікросвітів - певну погодженість векторів руху, гармонізацію й резонансну синхронізацію їх внутрішнього часу, темпів і рівнів розвитку[17].

Зміст і функціональне призначення інновацій можуть виявляти себе через низку ефектів, умовно поділених нами на чотири групи та умовно об'єднаних в ієрархію.

До групи найнижчого рівня «Ефекти I порядку» віднесемо наслідки, породжені на мікрорівні і безпосередньо пов'язані із конкретним об'єктом видом інновацій чи їх певною комбінацією. У цій об'єктній групі до вже попередньо відзначених продуктивного і виробничо-технологічного ефектів долучаються *організаційно-технологічний* (удосконалення моделей організації та координації економічних процесів, підвищення ефективності їх інфраструктурної підтримки) та *знаннєво-інформаційний* (оновлення інформації про сенси, зміст, форму наслідки інноваційної мінливості, розширення наявної бази техніко-економічних знань, створення інформаційно-інтелектуального продукту (ІІПр) тощо).

Група «Ефекти II порядку» містить похідні синергетичні наслідки ефектів I порядку (кумулятивні складно адитивні наслідки наслідків), які, з одного боку, поширюючись про каналах коопераційно-дистрибутивних зв'язків та через дифузію інновацій, емерджентно проявляються на вищих рівнях економічної системи. А з іншого, - модифікуючи ціле, починають діяти і в зворотному напрямку, підштовхуючи мікроакторів до впровадження інновацій когерентного та адаптивного характеру.

До ефектів II порядку належать наступні.

2.1. *Вартісно-редукційний*, що проявляє себе через зменшення відносної вартості одиниці корисного ефекту (результату) внаслідок дії ефекту масштабу, упровадження більш продуктивних, ресурсозаощадливих технологій й відносного здешевлення морально застарілих факторів виробництва.

2.2. *Просвітницький (у широкому сенсі)* – формування мотивації для самоудосконалення людського капіталу й підвищення міри його адекватності потребам суспільного виробництва, пов'язаної із експлуатацією та обслуговуванням нової техніки та технологій; підвищення продуктивного та доходотворчого потенціалу сутнісних сил людини (ССЛ); зростання вартості та ціни пропозиції праці, яка додатково стимулює до економічної творчості та продуктивної зайнятості тощо. Зворотним боком розвитку

людського капіталу є зміцнення ресурсного потенціалу макроекономічної динаміки та, насамперед, її знання та інноваційної складових[18].

2.3. *Комунікаційний* ефект пов'язаний із змінами, що мали місце в сфері обміну та передачі інформації, зокрема новаційної, й спричинили: а) формування мережових телекомунікаційних on-line технологій роботи із просторово розподіленими даними; б) розширення та реорганізацію контактного поля акторів, створивши плацдарм для розгортання чисельних мережових ефектів і, зокрема, ефекту спіллову; в) прискорення дії контурів зворотного зв'язку, збільшення можливостей оперативного задоволення інноваційних потреб економічних акторів, підвищення якості управлінських рішень тощо.

2.4. *Атрактивний* - «втягування» в похідні та комплементарні метаморфози пов'язаних акторів та акторів, зацікавлених у дифузії, модифікації та адаптації нововведень до власних потреб і, як наслідок, формування кластеру споріднених інновацій із протоконами ресурсного забезпечення, дистрибутивної мережі та інфраструктурної підтримки.

Ефекти III порядку являють собою синергетичний результат взаємодії ефектів другої групи та є порівняно із ними більш суспільно вагомими. Серед них:

3.1. *Структуроформувальний* - оновлення та переупорядкування складу елементів системи, інтенсифікація *структурних зрушень*, що корелюють із динамікою суспільних потреб. І, як наслідок, набуття макросистемою нових атрибутивних ознак, властивостей, функціональних потенцій і конкурентних переваг, переформатування під новий стандарт відтворювальних програм та паттернів поведінки акторів.

3.2. *Метаболічний* – підвищення результатів функціонування економічної системи, зокрема: а) зростання продуктивності та зменшення ресурсоемності *анаболічних* механізмів, що забезпечують освоєння ресурсів, синтезують новостворені споживчі вартості і визначають витрати технологічної трансформації; б) підвищення ефективності *катаболізму* – розподілу, споживання та утилізації результатів анаболізму.

Для того щоб ефекти II групи набули масовості та переродилися в ефекти групи III *критично важливою* є сумісна актуалізація комунікаційного та атрактивного ефектів. Так, міжсуб'єктні комунікації, поширення з плином часу інноваційних ідей та обмін враженнями щодо різноманітних інновацій є необхідною передумовою їх розповсюдження. Лише тоді, коли буде сформована достатня кількість споживачів / користувачів інноваційного блага, його відтворювальний цикл «виробництво ↔ споживання» буде необоротно інтегрований у національне відтворення, а сама інновація через взаємовпливи «частка ↔ ціле» отримає реальні можливості реалізувати в макроекономічному просторі свій перетворювальний потенціал.

Слід відзначити, що атрактивний ефект може бути активований з різних рівнів макросистеми. Випадок «знизу» відповідає логіці самоорганізаційних процесів і природного відбору, коли долю носія новизни визначатимуть його індивідуальні якості як-от: конкурентні переваги, сумісність із середовищем, актуальність та адекватність потребам споживачів, складність використання та утилізації, доступність для апробації та демонстраційний ефект [19]. Випадок атракції «згори» передбачає, що система вищого організаційного рівня вважає доцільним підтримати певний варіант удосконалення національного економічного геному. Тож задля цього вдається до різних форм посилення схильності до інновацій акторів мікрорівня й спрямованої корекції їх вибору на користь більш суспільно бажаної альтернативи.

Верхівка ієрархії ефектів, її четвертий рівень цілком очікувано представлений тріадою *економічного, соціального та екологічного*.

Екологічний ефект засновується на збільшенні знань про закони і закономірності гармонійної коеволюції природи і суспільства, технології їх гармонійного (неантагоністичного) існування, на екологічнобезпечному техніко-технологічному переозброєнні виробництва, зменшенні антропогенного навантаження на навколишнє природне середовище і розширено-компенсаційному відтворенні навколишнього середовища.

«Повноважний» представник економічного, відповідальний за економічний добробут - *доходоутворювальний ефект* проявляється через опосередкований вплив інноваційних процесів як на динаміку первинних доходів економічних акторів, так і на величину фінансової бази бюджетного податково-трансфертного перерозподілу. Так, щодо *заробітної плати* інновації:

- визначають комплементарне співвідношення між працею і капіталом у галузевому розрізах і відповідну кількість залученої до продуктивної діяльності робочої сили, її розподіл між галузями і секторами економіки;

- потребують певної кваліфікаційної якості працівників і службовців, адекватної експлуатаційної складності засобів виробництва, впроваджених унаслідок інвестиційно-інноваційної діяльності, та нових інформаційно-управлінських технологій, а отже, зумовлюють розмір еквівалентної їй заробітної платні;

- збільшують реальні доходи населення і його купівельну спроможність унаслідок підвищення продуктивності праці, зниження собівартості (вартісно-редукційний ефект) та ціни реалізації продукції.

На *підприємницький прибуток* найбільший тиск справляють інноваційне ресурсозаощадження, зниження собівартості продукції, прискорення обігу капіталу, зростання обсягів реалізації за рахунок розширення номенклатури випуску продукції, повнішого задоволення потреб споживачів і відповідного збільшення попиту, вдосконалення технологій збуту, монополія рента тощо.

Факторний дохід капіталу – *ставка відсотку* – також залежить від продуктивності наявних технологій і виробничих потужностей. Поліпшуючі та базові інновації, спрямовані на її підвищення, апріорно коригують динаміку граничного продукту, виштовхують фірму на нову точку рівноваги, якій відповідає інший оптимальний

рівень інвестицій. Зміна попиту на інвестиції, що ініціюється на мікрорівні, поступово охоплюючи макрорівень, відбивається на порушенні рівноваги ринку інвестиційних ресурсів і встановленні нової ціни капіталу.

Динаміка первинних доходів безпосередньо відбивається на розмірах бази оподаткування і податкових бюджетних доходів – суспільного ресурсу фінансування фундаментальної науки і соціально-культурної сфери.

Соціальність інновацій (в звуженому сенсі) передбачає:

- сприяння повноцінній самореалізації людини, як суб'єкта соціально-економічної творчості та співтворчості;
- мотивацію до всебічного саморозвитку особистості, зокрема для диференціації та нівелювання ризиків морального старіння сутнісних сил;
- створення передумов для підвищення рівня задоволення потреб та реалізації інтересів.

Ефекти інновацій, наведені у четвертій групі, є стратегічно значимими для удосконалення технологічного генотипу національної економіки, підвищення її екологічної безпеки, створення підойм для стабільного зростання добробуту та підвищення якості життя. А останнє, у свою чергу, є надзвичайно важливим для формування матеріальних передумов розвитку людини, посилення інноваційно спрямованої мотивації економічної діяльності, підвищення суспільної зацікавленості у зміцненні та нарощуванні креативного та інтелектуального потенціалів людського капіталу. Також слід зазначити, що на протидію ефектам об'єктної групи, для яких типовою є відносно жорстка залежність «причина (тип інновації) → наслідок», ефекти вищих порядків мають імовірнісний характер.

Імовірність зумовлюється, насамперед, ускладненням кожного наступного за ступенем агрегування рівня системи з адекватним підвищенням стохастичності процесів його функціонування і розвитку. До дедалі більшої невизначеності результатів інноваційної діяльності призводять: зростання кількості можливих альтернативних маршрутів проходження інноваційного сигналу в системі з мережевою топологією; збільшення кількості ітерацій, в яких він може бути нейтралізованим, посиленням чи послабленням, модифікованим тощо.

Зазначимо, що наведений перелік ефектів не претендує на повноту відображення усіх потенційно можливих тактико-стратегічних наслідків інноваційної динаміки. Проте, усі присутні в ньому ефекти, є значимими для визначення в довгостроковій перспективі відтворювальних макроконтурів та реалізації цільової функції національної економіки. Проведені розрахунки коефіцієнтів кореляції показників, що кількісно й якісно характеризують значимі сфери та результати функціонування національної економіки (табл. 3) підтверджують їх істотну детермінацію інноваційним чинником.

Таблиця 3. Кореляційний взаємозв'язок між цільовими показниками функціонування національних економіки та глобальним індексом інновацій

Показники	Коефіцієнти кореляції
ВВП на душу населення, дол. за ПКС	0.8811
Індекс людського розвитку (Human Development Index)	0.9468
Індекс глобальної конкурентоспроможності (Global Competitiveness Index)	0.6129
Індекс технологічного розвитку (Technological Readiness Index)	0.9355
Індекс екологічної ефективності (Environmental Performance Index)	0.9113

Складено автором із використання [1; 4; 7; 20]/

Висновки. Узагальнюючи вищевикладене, доцільно акцентувати увагу щонайменше на двох моментах, які набувають додаткового практичного значення в контексті розроблення і реалізації стратегій інноваційного розвитку економічних суб'єктів:

- багатогранність наслідків інноваційної діяльності за результатами, масштабами і формами прояву, що робить інновації універсальним каталізатором розвитку економічної системи-реципієнта будь-якого рівня складності та структурної організації;
- поліфункціональність інновацій дозволяє економічним акторам фокусувати їх креативний та оновлюючий потенціал на розв'язанні конкретних соціальних, економічних і екологічних проблем.

Щодо перспектив подальших досліджень, то вони, насамперед, пов'язані із визначенням мікро- та макроекономічних передумов, сприятливих для повноцінної реалізації функціонального потенціалу інновацій. А також із розробкою та удосконаленням методик комплексної оцінки наслідків інноваційної макродинаміки, прогнозуванням та вимірюванням результатів інноваційно-інвестиційних рішень.

Список використаних джерел

1. *Global Competitiveness Report* [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2014-15.pdf- 01.03.2016. – Загол. з екрану.
2. *KEI* [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://info.worldbank.org/etools/kam2/KAM_page5.asp - 01.08.2015.- Загол. з екрану.
3. *The Global Innovation Index* [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.globalinnovationindex.org>. – 11.02.2016. – Загол. з екрану.

4. The World Bank data [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://data.worldbank.org> – 17.03.16. – Загол. з екрану.
5. The Legatum Prosperity Index [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.prosperity.com/#/> – 21.03.2016. – Загол. з екрану.
6. The Social Progressive Imperative [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.socialprogressimperative.org/data/spi#map/countries/spi/dim1,dim2,dim3> – 05.10.15. – Загол. з екрану.
7. UNDP. Human Development Report 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr15_standalone_overview_en.pdf – 14.03.2016. – Загол. з екрану.
8. World Economic Forum. The Human Capital Report [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reports.weforum.org/human-capital-report-2015/rankings/> – 10.03.16. – Загол. з екрану.
9. Нейсбит Д. Мегаатренди [Текст] / Д. Нейсбит. – М.: ООО «Издательство АСТ»: ЗАО НПП «Ермак», 2003. – 384 с.
10. Форрестер Д. Мировая динамика: пер. с англ. [Текст] / Д. Форрестер. – М.: АСТ, 2006. – 384 с.
11. Яковец Ю. Эпохальные инновации XXI века [Текст] / Ю. Яковец. – М.: ЗАО «Издательство «Экономика», 2004. – 444 с.
12. Друкер П. Ф. Эпоха разрыва: ориентиры для нашего меняющегося общества: пер. с англ. [Текст] / П. Ф. Друкер. – М.: Вильямс, 2007. – 336 с.
13. Фрімен К. Як час спливає: Від епохи промислових революцій до інформаційної революції: пер. з англ. [Текст] / К. Фрімен, Ф. Лука. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – 510 с.
14. OECD Proposed Guidelines for Collecting and Interpreting Technological Innovation Data – Oslo Manual, third edition. – OECD/EU/Eurostat, 2005. – 382 p.
15. Методика проведення державної експертизи інвестиційних проектів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/RE22969.html – 12.06.2015 – Загол. з екрана.
16. Білоцерківець В.В. Нова економіка: зміст та еволюція: монографія [Текст] / В.В. Білоцерківець. – Дніпропетровськ: Січ, 2013. – 366 с.
17. Князева Е.Н. Природа и некоторые проблемы инноваций [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://narod.ru/knzva.htm/> – 04.08.11. – Загол. з екрану.
18. Лебедева В.К. Экономическая синергетика и перемена деятельности [Текст] / В.К. Лебедева, В.Н. Тарасевич, - Днепропетровск: Січ, 2004 – 96 с.
19. Роджерс Е. М. Дифузія інновацій: Пер. з англ. В. Старка [Текст] / Е. М. Роджерс. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2009. – 591 с.
20. Global metrics for the environments [Електронний ресурс] – Режим доступу: // <http://epi.yale.edu> – 11.02.2016 – Загол. з екрану.

References

1. Global Competitiveness Report. http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2014-15.pdf
2. KEI. http://info.worldbank.org/etools/kam2/KAM_page5.asp
3. The Global Innovation Index // <http://www.globalinnovationindex.org>
4. The World Bank data // <http://data.worldbank.org>
5. The Legatum Prosperity Index // <http://www.prosperity.com/#/>
6. The Social Progressive Imperative// <http://www.socialprogressimperative.org/data/spi#map/countries/spi/dim1,dim2,dim3>
7. UNDP. Human Development Report 2015// http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr15_standalone_overview_en.pdf
8. World Economic Forum. The Human Capital Report: <http://reports.weforum.org/human-capital-report-2015/rankings/>
9. Neysbit D. Megatrendy [Megatrends] – М.: ООО «Izdatel'stvo ACT»: ZAO NPP «Yermak», 2003. 384 p.
10. Forrester D. Mirovaya dinamika [World dynamics]. – М.: AST, 2006. 384 p.
11. Yakovets Yu. Epokhal'nyye innovatsii XXI veka [Epochal innovations of the XXI century] – М.: ZAO «Izdatel'stvo «Ekonomika», 2004. 444 p.
12. Druker P.F. Epokha razryva: oriyentiry dlya nashego menyayushchegosya obshchestva: Per. s angl. [The era of discontinuity: guidelines for our changing society]. – М.: Vil'yams, 2007. 336 p.
13. Frimen K., Luka F. Yak chas splyvaye: Vid epokhy promyslovykh revolyutsiy do informatsiynoyi revolyutsiyi [As time is running out: From the era of industrial revolution to the information revolution] – К.: Vyd. dim «Kyvevo-Mohylyans'ka akademiya», 2008. 510 p.
14. OECD Proposed Guidelines for Collecting and Interpreting Technological Innovation Data – Oslo Manual, third edition. – OECD/EU/Eurostat, 2005. 382 p.
15. Metodyka provedennya derzhavnoyi ekspertyzy investytsiynykh proektiv [Methods of governmental examination of investment projects]. // http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/RE22969.html
16. Bilotserkivets V.V. Nova ekonomika: zmist ta evolyutsiya: monohrafiya [The new Economy: content and evolution]. – Dnipropetrovs'k: Sich, 2013. 366 p.
17. Knyazeva Ye.N. Priroda i nekotoryye problemy innovatsiy [Nature and some of the problems of innovation]. <http://narod.ru/knzva.htm>

18. Lebedeva V.K., Tarasevich V.N. *Ekonomicheskaya sinergetika i peremena deyatelnosti* [Economic synergy and change of activity]. - Dnepropetrovs'k: Sich, 2004. 96 p.

19. Rodzhers E.M. *Dyfuziya innovatsiy* [Diffusion of innovations] – K.: Vyd. dim «Kyievo-Mohylyans'ka akademiya», 2009. 591p.

20. *Global metrics for the environments*. <http://epi.yale.edu>.

ДАНІ ПРО АВТОРА

Завгородня Олена Олександрівна, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри політичної економії та менеджменту,

Національна металургійна академія України

пр. Гагаріна, 4, м. Дніпропетровськ, 49005, Україна

e-mail: elenzavg@gmail.com

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Завгородняя Елена Александровна, доктор экономических наук, доцент, профессор кафедры политической экономики и менеджмента

Национальная металлургическая академия Украины

пр. Гагарина, 4, г. Днепропетровск, 49005, Украина

e-mail: elenzavg@gmail.com

DATA ABOUT THE AUTHOR

Zavhorodnia Olena Oleksandrivna, Doctor in Economical Science, Associate Professor, Professor at the Department of Political Economy and Management

National Metallurgical Academy of Ukraine

4, Gagarin avenue, Dnipropetrovs'k, 49005, Ukraine

e-mail: elenzavg@gmail.com

УДК 314.17

МЕХАНІЗМ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РИНКУ ПРАЦІ

Коваль С.П.

Предметом статті є дослідження політики зайнятості населення в Україні, спрямованої на формування механізму державного регулювання в сучасних умовах розвитку ринку праці.

У дослідженні використовувались загальнонаукові та спеціальні методи: аналізу та синтезу, аналогії та порівняння, експертних оцінок тощо.

Результати роботи. Проведено аналіз теоретичних підходів до ринкових засад розвитку сфери зайнятості населення в Україні. Надано пропозиції щодо формування механізму та інструментів державного регулювання ринку праці в сучасних умовах.

Результати дослідження можуть бути використані всіма зацікавленими сторонами, у тому числі органами державної виконавчої влади при вдосконаленні механізмів реалізації соціально-економічної політики зайнятості та державного регулювання ринку праці України.

Висновки. 1. На сьогодні система державного управління процесами на ринку праці потребує використання комплексного підходу у вигляді формування дієвого механізму регулювання.

2. Розв'язання цього та багатьох інших завдань полягає, зокрема, у розробці дієвих інструментів механізму державного регулювання ринку праці.

Ключові слова: державне управління, механізм регулювання, зайнятість населення, ринок праці, законодавчо-правова база, інструменти регулювання, політика зайнятості.

МЕХАНИЗМ ГОСУДАРСТВЕННОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ РЫНКА ТРУДА

Коваль С.П.

Предметом статьи является исследование политики занятости населения в Украине, направленной на формирование механизма государственного регулирования в современных условиях развития рынка труда.

В исследовании использовались общенаучные и специальные методы: анализа и синтеза, аналогии и сопоставления, экспертных оценок и др.

Результаты работы. Проведен анализ теоретических подходов к рыночным основам развития сферы занятости населения в Украине. Предоставлены предложения относительно формирования механизма и инструментов государственного регулирования рынка труда в современных условиях.

Результаты исследования могут быть использованы всеми заинтересованными сторонами, в том числе органами государственной исполнительной власти при совершенствовании механизмов

реализации социально-экономической политики занятости и государственного регулирования рынка труда Украины.

Выводы. 1. На сегодня система государственного управления процессами на рынке труда требует использования комплексного подхода в виде формирования действенного механизма регулирования.

2. Решение этой и многих других задач состоит, в частности, в разработке действенных инструментов механизма государственного регулирования рынка труда.

Ключевые слова: государственное регулирование, механизм регулирования, занятость населения, рынок труда, законодательно-правовая база, инструменты регулирования, политика занятости.

THE MECHANISM OF STATE REGULATION OF THE LABOR MARKET

Koval' S.P.

The subject of article is a research of employment policy of population in Ukraine, aimed at the formation of the mechanism of State regulation in the modern conditions of the development of labor market.

In the research were used to general scientific and special methods: analysis and synthesis, analogies and comparisons, expert assessments, etc.

The results of work. The analysis of theoretical approaches to market principles the development of employment in Ukraine was conducted. A proposes on forming mechanism and tools of State regulation of the labor market in the modern conditions were given.

Results of the research may be used by all interesting parties, including organs of State executive power in improving the mechanisms for the implementation of socio-economic policy employment and State regulation of the labor market of Ukraine.

The conclusions. 1. At present, the system of State regulation processes at the labor market requires the use of an integrated approach in the form of forming an effective mechanism of regulation.

2. Solve this and many other tasks stay, in particular, in the formation of effective tools of the mechanism of State regulation of the labor market.

Key words: state governance, mechanism of regulation, employment, labor market, legal framework, the tools of regulation, the policy of employment.

Постановка проблеми. На сьогодні теоретичне обґрунтування і прикладне розв'язання проблем ефективного та збалансованого функціонування ринку праці України ускладнюється рядом обставин, серед яких, у першу чергу, слід зазначити методологічну невизначеність його соціально-економічної сутності, ознак і критеріїв та недостатнє опрацювання теоретично-прикладних аспектів державного регулювання його основних параметрів. Тому, дане дослідження є актуальним, особливо з точки зору пошуку ефективної системи комплексного управління процесами на ринку праці.

Сучасна модель ринку праці в умовах трансформації суспільства є досить складною, оскільки поєднує систему заходів державного регулювання та ринковий механізм саморегулювання процесів, що відбуваються на ринку праці. Ринкове саморегулювання означає балансування розвитку основних складових ринку праці – попиту та пропозиції робочої сили – шляхом ринкових важелів впливу.

Але в умовах ринкових трансформацій з метою більш ефективного управління цими процесами необхідно надавати вагомішого значення формуванню державного механізму регулювання ринку праці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання функціонування ринку праці та принципів його регулювання знайшли висвітлення в численних працях науковців, дослідженнях вчених-економістів, соціологів, фахівців з державного управління: З.П.Бараник, Д.П. Богині, О.В. Бокова, В.С. Васильченка, М.І. Долішнього, Т.М. Кір'ян, Г.І. Купалової, Е.М. Лібанової, В.В. Онікієнка, Л.Г. Рождественської, В.А. Савченка, Г.Г. Трофімової, О.М. Уманського, В.М. Шамоти, Л.С. Шевченко та ін.

Але на даний час в Україні бракує фундаментальних наукових праць, в яких би був присутній комплексний підхід до вивчення проблем державного регулювання в сучасних умовах розвитку ринку праці.

Метою статті є дослідження формування механізму та основних інструментів державного регулювання процесів на ринку праці України.

Виклад основного матеріалу. За класичними теоретичними уявленнями ринок праці вже є механізмом погодження інтересів осіб, які працюють за наймом, і роботодавців. Крім того, на ринку праці виявляються інтереси держави, що зумовлені необхідністю управління соціально-трудовими відносинами. Звідси випливає, що ринок праці – складний соціальний інститут, де наймані працівники вступають у специфічні відносини зі споживачами робочої сили – роботодавцями, з приводу оціненого використання людської праці у процесі трудової діяльності. Спрощено це можна викласти так: ринок праці – це купівля-продаж товару – робочої сили. Іншими словами, ринок праці – це підсистема ринкової економічної системи, яка функціонально пов'язана з іншими типами ринків за економічним призначенням і в якій здійснюється купівля-продаж за критеріями ринкової вартості специфічного товару – робочої сили – та її відтворення і використання [1, с. 49-50].

Проте, ефективне функціонування ринку праці можливе лише за умов:

- повної самостійності і незалежності покупця (роботодавця) та продавця (працівника), їх взаємовідповідальності;

- коли відносини агентів на ринку праці мають здійснюватися через письмові угоди як між рівноправними партнерами;
- функціонування ринку праці є тим ефективнішим, чим активнішою є конкуренція між власниками здібностей до праці за право зайняти робочі місця та роботодавцями за залучення найбільш кваліфікованої робочої сили;

- намагання досягти балансу між пропозицією робочих місць, сукупною робочою силою, товарною і грошовою масою;

- стратегічного, оперативного та своєчасного державного регулювання цими процесами у вигляді створення сприятливих умов для ринкового середовища і використання різноманітних ефективних методів впливу.

З'ясувавши умови ефективного функціонування ринку праці, слід назвати головні елементи чи компоненти, за допомогою яких функціонує сукупний ринок праці, їх чотири:

- товар, який виступає у формі робочої сили;
- ціна у вигляді заробітної плати;
- попит, який визначає потребу країни, галузі, регіону, фірми, підприємства в робочій силі;
- пропозиція, тобто чисельність і структура наявного економічно активного населення.

При цьому ефективність ринку праці має формуватися внаслідок добровільної економічної діяльності окремих суб'єктів ринку, підтримка якої потребує лише обмежених державних регулятивних дій. Проте, завжди виникають певні порушення рівноваги ринку або так звані «неспроможності ринку», до яких серед багатьох інших відносять різного роду потрясіння, економічні кризи, війни тощо. Крім цього, не викликає заперечення твердження про те, що процеси на ринку праці необхідно досліджувати, з одного боку, як прояв загальних і глобальних закономірностей, властивих ринковій економіці, а з іншого – з обов'язковим врахуванням національної специфіки формування ринкового середовища [2, с. 23].

Доцільно погодитися із зазначеним, хоча б у тому аспекті, що форми прояву ефективності, збалансованості ринку праці чи, навпаки, їх порушення можуть бути різноманітними, проте забезпечення внутрішньої узгодженості і пропорційності його основних параметрів має здійснюватися у межах завдань щодо стабілізації та надання усталеності його ринковій кон'юктурі. Враховуючи те, що національна економічна система характеризується як принципово невірноважена внаслідок різних проявів диспропорцій, необхідно опрацювати та сформувати механізм досягнення ефективної збалансованості ринку праці, спираючись на критичну оцінку як теоретичних питань, так і реальних проблем трансформаційних перетворень сучасного суспільства.

Досліджуючи теоретико-методологічні аспекти формування ефективного ринку праці, необхідно спиратися на такі вихідні положення:

- реальний ринок праці являє собою складну та суперечливу систему, яка не завжди відповідає абстрактним теоретичним положенням і вимогам базової моделі ринку;

- якісні характеристики суб'єктів ринку праці не є повністю сформованими і завершеними, вони змінюються на кожній з фаз відтворення робочої сили, що надає специфічних ознак якісним параметрам ринку праці;

- різноспрямованість інтересів агентів ринку праці, розгортання конкуренції між ними та посилення суперечностей є основними перешкодами на шляху забезпечення збалансованого стану та ефективного розвитку;

- економічна поведінка суб'єктів ринку праці не завжди є прогнозованою і такою, що логічно вписується у ринковий механізм;

- існування значної сфери дії неринкових відносин і різних форм їх прояву (наприклад, низька, неринкова вартість або ціна робочої сили; приховане безробіття; недостатня мобільність робочої сили; нерозвинутість інституційних засад та інфраструктури ринку праці) посилюють розбалансованість і неефективність ринку праці тощо.

Трактування ефективності ринку праці акумулює в собі найістотніші риси збалансованості як об'єктивної властивості та як безперервного процесу узгодження його кількісних і якісних параметрів, їх оптимального поєднання з метою забезпечення сприятливих умов для руху та розвитку робочої сили, повного задоволення платоспроможного попиту на неї з боку роботодавців, прискорення трансформаційних процесів у соціально-економічній сфері. На відміну від існуючих підходів таке розуміння соціально-економічної сутності збалансованості ринку праці відображає двоїсту природу цього явища, яке може досліджуватися як в динаміці, так і в статичності часового простору.

Як відомо, для виконання своїх функцій і завдань держава може використовувати різноманітні засоби, важелі та інструменти державного регулювання, які в сукупності утворюють дієвий механізм, в тому числі й у сфері зайнятості населення. Однак, сучасна теорія державного управління не дає чіткого визначення зазначених вище категорій та не розмежовує їх, що позначається на існуванні численних недоліків і проблем формування механізму державного регулювання ринку праці. Так, вважається, що у загальному значенні під механізмом можна розуміти сукупність процесів, прийомів, методів, підходів, за допомогою яких відбувається рух всієї системи і здійснюється досягнення певної мети [3, с. 25].

У науковій літературі зустрічаються твердження, що механізм державного регулювання необхідно розглядати як сукупність організаційно-економічних методів та інструментів, за допомогою яких виконуються взаємопов'язані функції для забезпечення безперервної, ефективної дії державної системи з метою підвищення функціонування економіки. Проте, сьогодні стає очевидно, що держава регулює не лише

економічні процеси, а виконує і соціальні функції за допомогою сукупності засобів, важелів, методів та інструментів, у результаті чого забезпечується реалізація поставлених державою перед органами державної влади цілей, які трансформуються в їх основні завдання та функції [4, с. 7].

Удосконалення державної системи управління зайнятістю населення має на меті сприяти наближенню основних складових ринку праці: попиту та пропозиції робочої сили до відносної рівноваги шляхом застосування певних інструментів, що гармонізують розвиток цих складових, запобігаючи тим самим появі екстремальних ситуацій [5, с. 264].

Тобто, державне управління зайнятістю населення потребує створення відповідних інфраструктурних елементів, здійснення комплексу заходів, певної послідовності та узгодженості дій з використанням спеціальних інструментів, засобів і методів, що в сукупності визначають комплексний механізм державного регулювання ринку праці.

В цілому державний механізм регулювання ринку праці – це спосіб розв'язання суперечностей у цій сфері, що охоплює широкий спектр різноманітних соціальних і економічних проблем, які базуються на основоположних принципах цільової орієнтації сукупності елементів ринку, відповідних інструментах державного втручання в економічні і соціальні процеси за допомогою необхідних регулюючих дій влади, форм і методів регулювання, і які направлені на вирішення проблем у сфері ринку праці та зайнятості населення. Серед індикаторів успішності виконання поставлених цілей у стратегії розвитку України визначено п'ять ключових показників, основним з яких є коефіцієнт працевлаштування населення віком від 20 до 64 років у розмірі 75% [6].

Слід також зауважити, що потреба в регулюванні ринку праці особливо актуалізується у період зростання тенденцій його розбалансованості, що мають місце внаслідок впливу різноманітних дестабілізуючих факторів розвитку національної економіки. Наразі в Україні ця обставина є значущим чинником розбалансованості ринку праці, що відповідно відобразилось на необхідності підвищеної уваги до питань формування механізму його регулювання [7, с. 112].

Тому, механізм державного регулювання ринку праці є більш широким і комплексним поняттям порівняно з системою управління, і включає в себе сукупність методів, засобів та інструментів, за допомогою яких відбувається регуляторний вплив держави на сферу зайнятості населення з метою удосконалення її структури, розширеного відтворення робочої сили, досягнення ефективного використання результатів праці та підвищення рівня життя населення.

На сьогодні одним з основних проблемних питань є склад або структура зазначеного механізму державного регулювання, виходячи з його методів, засобів, важелів та інструментів, причому проблема полягає не лише в їх недостатньому науково-теоретичному обґрунтуванні, а й у практичному застосуванні. Методами державного регулювання є способи впливу держави на сферу зайнятості населення та в цілому на інфраструктуру ринку праці з метою створення сприятливих умов його ефективного функціонування та сприяння продуктивній зайнятості. У свою чергу, методи ґрунтуються на використанні низки засобів та інструментів (важелів або регуляторів) державного регулювання. Різниця між ними, на думку автора, полягає у тому, що засіб є сукупністю способів дій, які є неодмінною умовою для реалізації мети щодо сприяння продуктивній зайнятості населення, а інструмент є знаряддям для досягнення поставленої мети. Наприклад, правовим інструментом або формами правового державного регулювання є законодавчі та нормативно-правові акти органів державної влади України. До економічних інструментів можна віднести інструменти бюджетної, податкової, інвестиційної політики, що проводиться з метою активізації населення до продуктивної зайнятості. Тобто, механізм державного регулювання ринку праці включає різноманітні інструменти впливу на збалансування обсягів сукупного попиту і сукупної пропозиції робочої сили. Кожен інструмент ґрунтується на використанні сукупності методів (регуляторів, важелів), за допомогою яких реалізується політика зайнятості населення.

Враховуючи зазначене, можна визначити основні інструменти механізму державного регулювання ринку праці (рис. 1).

Отже, у складі механізму державного регулювання ринку праці виділяють такі основні інструменти:

- законодавчо-правові (закони, норми та правила законодавчих актів і нормативно-правових документів), що регулюють сферу зайнятості населення;

- адміністративні – орієнтовані на розвиток таких мотивів поведінки працівника, як усвідомлена необхідність дотримання трудової дисципліни, почуття обов'язку і намагання працювати ефективно з дотриманням культури трудової діяльності. Їх використання ґрунтується на правових нормах, затверджених державними органами для обов'язкового виконання працівниками в трудовому процесі, а також методах організаційного впливу (регламентування, нормування трудового процесу, інструктивні положення з координації діяльності працівників відповідних підрозділів тощо);

- економічні – орієнтовані на матеріальне стимулювання працівників управлінських ланок, колективів, окремих працівників на виконання відповідних адміністративних рішень і розпоряджень з метою забезпечення оптимальної зайнятості населення країни на загальнонаціональному і регіональному рівнях та на рівні окремих господарських одиниць. При цьому використовуються методи та засоби державних, адміністративних і господарських органів на макро- і мікрорівнях: податкова політика, фінансово-кредитні важелі, відповідні економічні рекомендації з питань використання трудових ресурсів; методи, що

використовуються службами зайнятості працевлаштування та господарськими органами з метою оптимізації зайнятості, перерозподілу економічно активного населення, підвищення кваліфікації зайнятих працівників, профорієнтації і перекваліфікації безробітних;

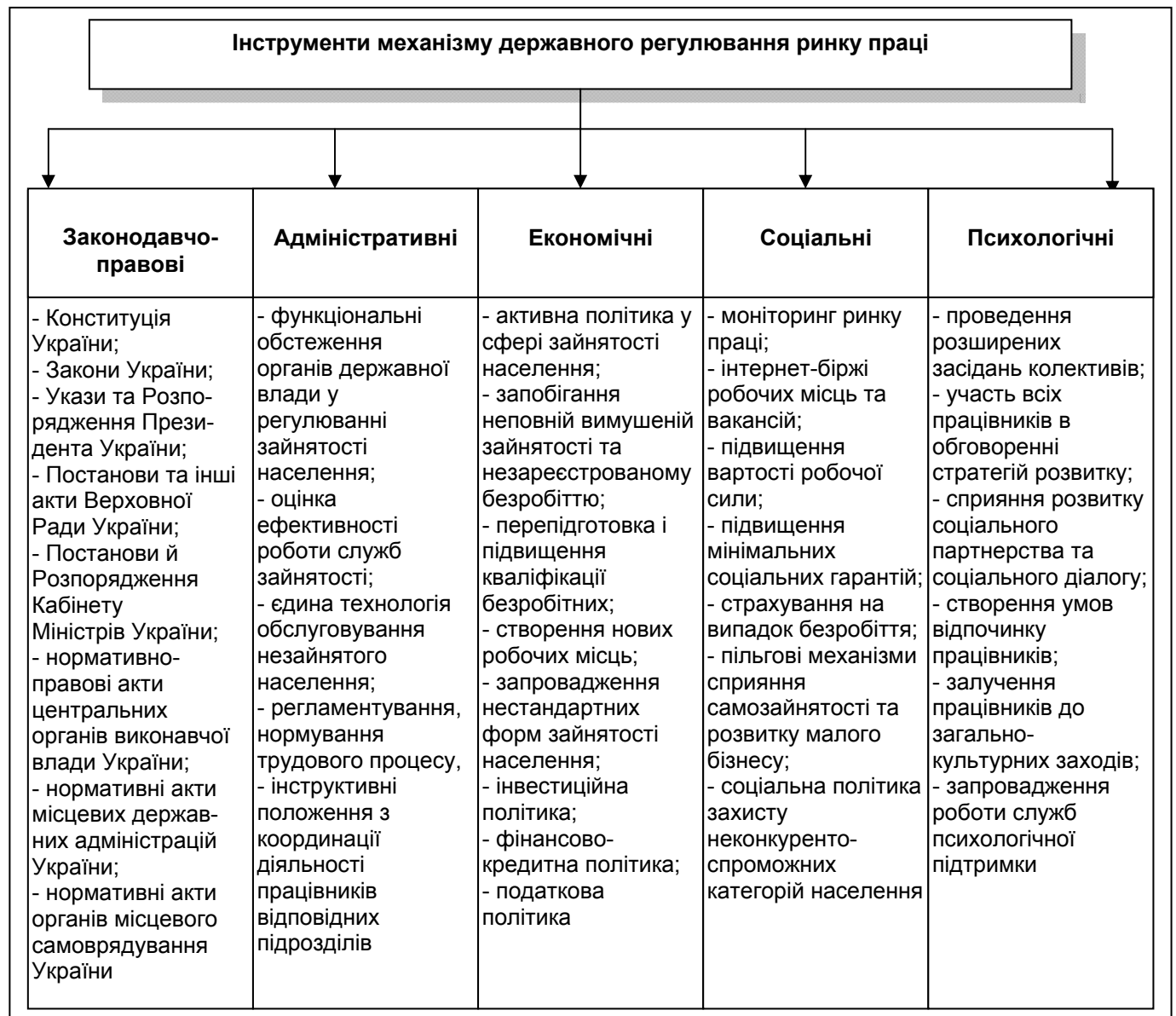

Рисунок 1. Основні інструменти механізму державного регулювання ринку праці

- соціальні інструменти передбачають впровадження соціальної профілактики та соціального захисту працівників, застосування соціальних норм поведінки;

- психологічні інструменти орієнтовані на використанні переважно моральних чинників мотивації до праці як свідомого виконання поставлених завдань, а не як методів адміністративного впливу. Їх формування ґрунтується на використанні демократичних методів формування колективів шляхом створення нормального психологічного мікроклімату, творчої атмосфери, задоволення матеріально-культурних і духовних потреб працівників, запровадженні моральних санкцій та заохочень, розширенні участі працівників в управлінні тощо.

Важливо підкреслити, що відповідно до загальнонаукового розуміння ефективного функціонування ринку праці і, у першу чергу, щодо збалансованості його пропорцій у вигляді співвідношення між пропозицією і попитом, яке розглядається як один з аспектів проблеми розширеного процесу суспільного відтворення, збалансованість або урівноваженість ринку праці, у широкому розумінні, відображає рівновагу й інших факторів відтворення – демографічних, виробничих, споживчих, екологічних тощо. Виходячи з цього, можна зробити методологічно важливий висновок про те, що дослідження урівноваженості, у тому числі й ринку праці, не повинно обмежуватися лише оцінкою відповідності попиту і пропозиції на ньому, а й збалансованості ринку як безпосереднього наслідку дії закону пропорційного розвитку, в інтерпретації якого передбачається і певна пропорційність ринку праці. При цьому, головною метою такого розвитку має стати використання людського потенціалу шляхом забезпечення зайнятості населення через функцію розподілу,

перерозподілу та використання робочої сили, а також забезпечення її якісного відтворення, що має досить важливе значення для ефективного державного регулювання розвитку ринку праці.

Висновки. Таким чином, формування ефективного механізму державного регулювання відкриває нові можливості і перспективи для збалансування розвитку ринку праці, і насамперед, в плані покращання його структурних пропорцій і характеристик. Збалансований, ефективний розвиток ринку праці – це безперервний, динамічний процес узгодженого відтворення його основних кількісних і якісних пропорцій між попитом і пропозицією, зареєстрованим і незареєстрованим оборотом робочої сили, працюючими за наймом і самозайнятими, обсягами працевлаштування і вивільнення, кількістю новостворених робочих місць і ліквідованих внаслідок різних причин тощо.

Пошук збалансованості ринку праці повинен мати динамічну спрямованість, тобто адекватно реагувати на можливі зміни в базових пропорціях його основних параметрів. Отже, узагальнюючи викладене вище, можна зробити такі методологічно важливі висновки:

- ефективність, збалансованість ринку праці – важлива соціально-економічна категорія, яка відображає сутнісні риси відтворення основних кількісних характеристик ринку праці у взаємозв'язку з якісними процесами його розвитку;
- державне регулювання ринку праці має досліджуватися в різних площинах, враховуючи складність і поліструктурність всієї системи соціально-економічних відносин, що вимагає застосування дієвого комплексного механізму такого регулювання;
- державне управління зайнятістю населення потребує використання спеціальних інструментів, що в сукупності формують ефективний механізм державного регулювання ринку праці в сучасних умовах.

Список використаних джерел

1. Васильченко В.С. Ринок праці та зайнятість: Навч. посібник. /В.С. Васильченко. – К.: НЦЗРП, 1996. – 137 с.
2. Міненко В.Л. Державне регулювання ринку праці та зайнятості населення: теоретичний аспект / В.Л. Міненко // Актуальні проблеми державного управління. – 2009. – № 2. – С. 23-32.
3. Соціально-економічний механізм регулювання ринку праці та заробітної плати: Кол. моногр. / Д.П. Богиня, Г.Т. Куликов, В.М. Шамота та ін. – К.: Вид. полігр. дільниці ІЕ НАН України, 2001. – 300 с.
4. Нижник Н.Р. Системний підхід в організації державного управління /Н.Р.Нижник, О.А. Машков. – К.: Вид-во УАДУ, 1998. – 160 с.
5. Кравченко І.С. Трудозберігаюча функція зайнятості: Монографія /І.С.Кравченко. – К.: Ін Юре, 1998. – 360 с.
6. Сенчук А. Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020» – шлях до кращого майбутнього / А. Сенчук// Зовнішні справи. – 2014. – №8 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uaforeignaffairs.com/ua/zs/anglomovna-versija/view/article/strategija-stalogo-rozvitku-ukrajina-2020-shljakh-do-kr/>.
7. Коваль С.П. Державне регулювання зайнятості та безробіття на ринку праці /С.П.Коваль //Економічний вісник університету: Збірник наукових праць учених та аспірантів. – Вип. 28/1. – 2016. – С. 107-114.

References

1. Vasyli'chenko V.S. Rynok praci ta zajnjatist': Navch. posibnyk. [The Labor Market and Employment: Textbook]. – K.: NCZRP, 1996. – 137 p.
2. Minenko V.L. Derzhavne reguluvannya rynku praci ta zajnjatosti naselennya: teoretychnyi aspekt [State Regulation of the Labor Market and Employment: the Theoretical Aspect]. //Actual'ni problemy derzhavnogo upravlinnja [Actual Problems of Public Administration].. – 2009. – № 2. – P. 23-32.
3. Social'no-economichnyi mehanizm reguljuvannja rynku praci ta zarobitnoji platy: Kol. monogr. [Socio-Economic Mechanism of Regulation of the Labor Market and Wage: Former monograph]. / D.P. Bogynja, G.T. Kulykov, V.M. Shamota etc. – K.: Ed. poligr. section IE NAS of Ukraine, 2001. – 300 p.
4. Nyzhnyk N.R., Mashkov O.A. Systemnyi pidhid v organizaciji derzhavnogo upravlinnja [System Approach in the Organization of Public Administration]. – K.: Ed. UADU, 1998. – 160 p.
5. Kravchenko I.S. Trudozberigajucha funkcija zajnjatosti: Monografija [Work-reserve Function of Employment: Monograph]. – K.: In Yure, 1998. – 360p.
6. Senchuk A. Strategija stalogo rozvytku «Ukrajina – 2020» – shljakh do krashchogo majbutnjogo [Strategy of Sustainable Development «Ukraine-2020» – the path to a better future]. // External Affairs. – 2014. – №8: <http://uaforeignaffairs.com/ua/zs/anglomovna-versija/view/article/strategija-stalogo-rozvitku-ukrajina-2020-shljakh-do-kr/>.
7. Koval' S.P. Derzhavne reguljuvannja zajnjatosti ta bezrobitnja na rynku praci [State Regulation of Employment and Unemployment at the Labor Market]. //Economichnyj visnyk universytetu: Zbirnyk naukovykh prac' uchenykh ta aspirantiv [Economic Bulletin of the University: A collection of scientific works of scientists and graduate students].. – Issue 28/1. – 2016. – P. 107-114.

ДАНІ ПРО АВТОРА

Коваль Світлана Петрівна, кандидат економічних наук, доцент кафедри політичної економії ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» вул. Сухомлинського, 30 ауд.108, м.Переяслав-Хмельницький, 08401, Україна

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Коваль Светлана Петровна, кандидат экономических наук, доцент кафедры политической экономии ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды» ул. Сухомлинского, 30 ауд.108, м.Переяслав-Хмельницкий, 08401, Украина

DATA ABOUT THE AUTHOR

Koval' Svitlana Petrivna, Ph.D. in Economical Sciences, Docent of Chair of Political Economy SHEE «Pereyaslav-Khmel'nyts'kyi State Pedagogic University named Grygoriy Skovoroda» 30, Sukhomlynskyi st., 108 flat, Pereiaslav-Khmelnytskyi, Kyiv region, 08401, Ukraine

УДК 339.92

ТЕНДЕНЦІЇ В СВІТОВІЙ ЕКОНОМІЦІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Полоник С.С.,
Хоробрих Е.В.,
Литвинчук А.А.

Ключові слова: світова економіка, тенденції, фактори, темпи зростання ВВП, оцінка, прогноз, криза, ризики, реформи, експорт, рівень доходів, рейтинг країн.

ТЕНДЕНЦИИ В МИРОВОЙ ЭКОНОМИКЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ

Полоник С.С.,
Хоробрых Э.В.,
Литвинчук А.А.

В статье рассматриваются современные тенденции мировой экономики в разрезе следующих групп стран: промышленно развитые страны с рыночной экономикой, образующие как бы каркас мирового хозяйства; развивающиеся страны Азии, Африки, Латинской Америки и Океании (или страны третьего мира); страны с переходной экономикой, представленные в основном государствами Центральной и Восточной Европы, а также Россией и Республикой Беларусь. Предмет исследования – мировая экономика в условиях рыночных отношений. Цель исследования – анализ тенденций современной мировой экономики по группам стран и перспективы их экономического роста. Методы исследования – диалектический подход, системный, метод сравнительного анализа. Определены критерии классификации стран по определенным группам, выделены влияющие факторы и основные тенденции развития мировой экономики с учетом структурных изменений. Представлен анализ перспектив экономического роста стран связанный с доходами на душу населения. Представлен прогнозный рейтинг стран по размеру ВВП по ППС до 2050 г. и детально освещены для Республики Беларусь задачи социально-экономического развития республики до 2030 г. и ожидаемые результаты, которые могут быть использованы при разработке государственными органами плана социально-экономического развития Республики Беларусь на долгосрочную перспективу, а также для обоснования отраслевых программ.

Ключевые слова: мировая экономика, тенденции, факторы, темпы роста ВВП, оценка, прогноз, кризис, риски, реформы, экспорт, уровень доходов, рейтинг стран.

TRENDS IN THE WORLD ECONOMY AND PROSPECTS

Polonik S.S.,
Khorobrikh E.V.,
Lytvynchuk A.A.

The article deals with the current trends of the global economy in the context of the following groups of countries: industrialized countries with a market economy, forming as it were the frame of the world economy; the developing countries of Asia, Africa, Latin America and Oceania (or third world countries); countries with economies in transition, represented mainly by the countries of Central and Eastern Europe as well as Russia and Belarus. Subject of research – the world economy in the conditions of market relations. The purpose of research – analysis of trends in the modern world economy by groups of countries and their prospects for economic growth. Research methods – dialectical approach, system, method of comparative analysis. The criteria for the classification of specific groups singled influencing factors and development trends in the world economy, taking into account the structural changes. The analysis of the prospects for economic growth of the countries associated with the per capita income. Presented forecasted ranking of countries in terms of GDP in PPP to 2050 and covered in detail the Republic of Belarus for the socio-economic development up to 2030 and the expected results, which can be used in the development of public authorities plan of socio-economic development of Belarus for the long-term perspective, as well as to support industry programs.

Key words: global economy, trends, factors, GDP growth estimates, forecasts, the crisis risks reforms, exports, income, ranking countries.

Современная мировая экономика развивается колоссальными темпами, стремительное развитие которой связано с совершенствованием технологий, развитием процессов интеграции и глобализации, углублением интернационализации и разделением труда, оперативным и безграничным распространением информационных потоков.

Система современного мирового хозяйства находится в процессе бесконечного развития и совершенствования, и существуют различные подходы к классификации стран и определения их роли в мировом воспроизводственном процессе. В настоящее время общепризнанной в мировом масштабе является классификация, в основу которой положены следующие критерии: во-первых, это характер экономики – рыночная или переходная экономика, во-вторых, это уровень социально-экономического развития страны, который определяется в первую очередь производством ВВП/ВНД на душу населения по ППС, отраслевой структурой ВВП, уровнем и качеством жизни. Согласно этим критериям выделяются три группы стран: промышленно развитые страны с рыночной экономикой, образующие как бы каркас мирового хозяйства; развивающиеся страны Азии, Африки, Латинской Америки и Океании (или страны третьего мира); страны с переходной экономикой, представленные в основном государствами Центральной и Восточной Европы, а также Россией и Республикой Беларусь, находящимися на пути развития новых форм хозяйствования. Однако, следует отметить, что появляются новые организационные структуры, старые экономические образования адаптируются к текущим условиям рыночной среды и трансформируются в более устойчивые и жизнеспособные организации. Экономические отношения становятся более комплексными и разнообразными, увеличивается роль компаний, внедряющих инновационные решения.

В качестве всеобъемлющей и основополагающей тенденцией развития мировой экономики в настоящее время, по признанию ученых и специалистов, выступает интернационализация хозяйственной жизни как процесс развития устойчивых взаимосвязей между странами (прежде всего на основе международного разделения труда) и выхода воспроизводства за рамки национального хозяйства. Интернационализация хозяйственной жизни проявляется в двух основных формах: интеграции (сближения взаимоприспособления национальных хозяйств) и транснационализации (создания межнациональных производственных комплексов). При этом следует отметить, что современная мировая экономика находится в состоянии более глубоких перемен, чем даже в период промышленной революции XVIII – XIX вв. Это связано с одновременным воздействием 4-х фундаментальных факторов, определяющих четыре главные тенденции:

1. Кардинальный сдвиг центра экономической активности в сторону развивающихся стран и рынка, таких как Китай.

2. Ускоренное распространение и экономическое влияние технологий.

3. Стремительное старение Земли.

4. Рост взаимозависимости мира благодаря потокам торговли, капитала, людей и информации.

Эти тенденции развития мировой экономики определяются следующими структурными изменениями:

- изменения отраслевой структуры мирового ВВП и изменения в связи с этим структуры занятости, доля сферы услуг и занятых в этой сфере постоянно растет;

- стремление многих развивающихся стран к структурным преобразованиям на основе индустриализации и превращения их в новые индустриальные страны;

- рост расходов на НИР и ОКР и увеличение удельного веса высокотехнологичных производств, что ведет к усилению конкуренции на мировом рынке.

Согласно выводам международных организаций Конференции ООН по торговле и развитию (ЮНКТАД) – органу Генеральной Ассамблеи Организации Объединенных Наций, Всемирной торговой организации (ВТО) и оценкам экспертов и Международного валютного фонда, мировая экономика в 2013 г. не вышла на путь уверенного и устойчивого роста. Темпы роста мировой торговли товарами и услугами не вернулись к высоким докризисным показателям. После резкого падения торговли в 2008 – 2009 гг. и быстрого восстановления в 2010 г., темпы роста торговли товарами снизились до 5% в 2011 г. и до менее чем 2% в 2012 г. Это снижение затронуло все страны – и развитые, и развивающиеся, и страны с переходной экономикой. Замедление темпов роста мировой торговли объясняется низким уровнем экономической активности в развитых странах.

По прогнозам экспертов, темпы роста мирового ВВП, составившие в 2012 г. 2,2%, остались примерно на том же уровне и в 2013 г. Как и в предыдущие годы, самые низкие показатели роста были у развитых стран (около 1%), а в развивающихся странах и странах с переходной экономикой они составляли почти 5% и 3% соответственно [1].

Многие *промышленно-развитые страны*, а также ряд стран с формирующейся рыночной экономикой все еще ощущают на себе последствия финансового и экономического кризиса, начавшегося в 2008 г., а также последствия тех неустойчивых финансовых процессов и внутренних и международных дисбалансов, которые стали его причиной.

Международные эксперты прогнозировали дальнейшее сокращение ВВП в Европейском союзе (ЕС), которое наблюдается уже не первый год. Ожидалось, что в еврозоне спад будет более сильным, чем в других странах ЕС. Высокая безработица, снижение заработной платы, низкий уровень потребительского доверия и незавершенный процесс консолидации бюджетов не способствовал росту частного спроса, а в совокупности с усилившейся тенденцией к ужесточению бюджетной политики возвращение на траекторию быстрого роста было

не совсем реальным, так как жесткая экономия вызывала меньший спрос на продукцию других стран, и в конечном итоге подобная политика привела к ухудшению экономических показателей соседних государств.

Более того, основные страны с промышленно-развитой экономикой, например США, Япония и Германия, столкнулись с долгосрочными фискальными проблемами в виде старения населения, которое ограничивает их способность вносить вклад в управление спросом.

Весьма показателен пример Японии, которая вопреки общей тенденции к сокращению бюджетных расходов провела активную налогово-бюджетную и денежно-кредитную политику, направленную на стимулирование экономического роста и борьбу с дефляционными тенденциями. В 2013 г. такая политика, по мнению международных экспертов, способствовала сохранению темпов роста ВВП страны на уровне, близком к 2%.

Такие же темпы роста были и в США, но основой для роста послужил другой набор факторов. Благодаря, в частности, значительному прогрессу, достигнутому в деле консолидации национального банковского сектора, в стране наметилась тенденция к восстановлению частного внутреннего спроса. С другой стороны, сдерживающее влияние на рост американской экономики оказывало сокращение бюджетных расходов, в том числе ресурсов на развитие инфраструктуры.

В 2013 г. темпы экономического роста *развивающихся стран* остались на уровне 2012 г. (примерно 4,5 – 5%). Во многих из этих стран экономический рост стимулировался не столько ростом экспорта, сколько увеличением внутреннего спроса, поскольку внешний спрос со стороны развитых стран оставался низким.

Одним из наиболее значительных изменений в мировой экономике в последние годы явилось увеличение доли развивающихся стран в мировом ВВП. С началом мирового экономического и финансового кризиса эта тенденция усилилась, поскольку темпы роста в развивающихся странах в 2008 – 2009 гг. замедлились не так сильно и восстановились затем быстрее, чем в развитых странах. Тем не менее, тенденции и процессы в экономике промышленно-развитых стран по-прежнему оказывают большое влияние на экономический рост в развивающихся странах.

Одной из ключевых проблем для развивающихся стран и стран с переходной экономикой, в экспорте которых велика доля продукции обрабатывающей промышленности, является то, что в ближайшие несколько лет на объемы их экспорта и доходы от него будет, по всей видимости, неблагоприятно влиять медленный рост объемов конечного потребления в развитых странах. В некоторых из них производство готовой продукции на внешний рынок стимулировало развитие современных организованных секторов экономики, однако темпы роста внутреннего спроса в большинстве из них оставались низкими.

В странах с *переходной экономикой* наблюдалась тенденция к замедлению экономического роста. Под влиянием продолжающегося кризиса в значительной части Западной Европы большинство стран с переходной экономикой Юго-Восточной Европы вступили в 2012 г. в период рецессии. Что касается стран – членов Содружества Независимых Государств, то, благодаря устойчивому внутреннему спросу, им удалось в 2012 г. сохранить темпы роста на уровне выше 3%, однако в 2013 г. они несколько снизились [1].

Мировой экономике в 2014 – 2015 гг. предстоит постепенное наверстывание упущенного в 2011 – 2013 гг. К числу факторов роста мировой экономики в 2014 – 2015 гг. относятся следующие [2]:

- «фискальный импульс» (увеличение дефицита государственного бюджета) роста в результате замедления консолидации, составившей в 2014 г., по оценке МВФ, 2,9 % ВВП;
- первые эффекты структурных реформ для зоны евро (рынок труда, бюджетная устойчивость, предложение кредита);
- снятие ряда важных структурных неопределенностей на 2014 г. (потолок долга в США, «открытый стресс-тест» в зоне евро).

Сохраняются и значительные риски для дальнейшего замедления роста:

- замедление роста азиатских экономик может сохраниться и после восстановления объемов торговли, так как по сравнению с уровнем развития 2000-х гг. размеры этих экономик гораздо больше;
- среднесрочные параметры бюджета США до сих пор не определены, что не исключает возможности повторения бюджетного кризиса в начале 2015 г.;

- существует значительный риск неудачного завершения структурных реформ в экономических зонах евро и в Японии, что будет негативно воспринято инвесторами уже в ближайшее время. И уже в 2014 г. наблюдался незначительный рост мировой экономики, однако, скорее всего, эти показатели будут значительно ниже докризисного пика, что объясняется главным образом увеличением показателей роста в промышленно-развитых странах с 1,3% в 2013 г. до примерно 1,8% в 2014 г. В развивающихся странах показатели роста остались на уровне предыдущих лет и составили 4,5 – 5%, а в странах с переходной экономикой наблюдалось дальнейшее замедление уже и без того слабого в 2013 г. роста до порядка 1% [4].

При этом следует отметить, что умеренное увеличение темпов роста в промышленно-развитых странах определенным образом явилось следствием некоторого оживления в *Европейском союзе* (ЕС), где временное ослабление мер жесткой бюджетной экономии и проведения более либеральной денежно-кредитной политики, в частности Европейским центральным банком (ЕЦБ), позволили вернуть прежнюю положительную динамику спроса начиная с 2014 г. К числу важных факторов роста может быть отнесен и экспорт – ожидаемое финансовым рынком ослабление евро в 2014 г. и рост общего оборота мировой торговли стимулировал экономики стран-экспортеров, в первую очередь, Германию. Отмечено, что основной риск для региона Евро был связан с очень медленным осуществлением заложенных в планы

2011 – 2012 гг. структурных реформ. Этот риск преимущественно характерен для «стран ядра» – Франции и Германии. В периферийных экономиках под давлением внешних кредиторов было проведено множество способствующих росту структурных преобразований [5].

В более долгосрочной перспективе дополнительное ограничение для большинства крупных европейских экономик (в частности, Германии, Франции, Италии) будет связано с износом инфраструктуры, инвестиции в которую существенно снизились еще с 2007 г. и сохраняются на низком уровне уже несколько лет.

Показатели роста в основных развивающихся регионах, скорее всего, в большей или меньшей степени будут воспроизводить их показатели 2012 – 2013 гг. Прогнозируется, что Азия по-прежнему будет наиболее динамичным регионом при показателях роста примерно 5,5%. Среди крупных стран этого региона в роли лидера по-прежнему выступает *Китай*, темпы роста которого в 2014 г., по оценкам, составили около 7,5%, а опорой для этого являлся внутренний спрос с некоторыми появляющимися признаками возрастания роли частного и государственного потребления. В *Индии* в 2014 г. отмечалось ускорение темпов роста, которые, согласно оценкам, достигли 5,5% в результате увеличения частного потребления и чистого экспорта; с другой стороны, динамика инвестиций осталась на низком уровне. Рост в большинстве стран Юго-Восточной Азии должен сохраниться на уровне примерно 5% или выше за счет частного потребления и инвестиций в основной капитал при минимальном или нулевом влиянии чистого экспорта. Экономические показатели больше разнятся в Западной Азии, где несколько стран прямо или косвенно пострадали от вооруженных конфликтов. Турция переживает период финансовой нестабильности и может оказаться не в состоянии поддерживать свои темпы роста, сильно зависящие от внутренней кредитной экспансии.

Рост в *Африке* также демонстрирует резкие контрасты. Он остается слабым в Северной Африке из-за сохраняющейся политической неопределенности и перебоев в производстве нефти. В Южной Африке также по-прежнему наблюдается небольшой рост на уровне примерно 2% из-за снижения внутреннего спроса и забастовок в горнодобывающем секторе. Напротив, в некоторых крупных странах к югу от Сахары отмечаются высокие темпы роста, что позволило в 2014 г. достичь прогнозируемых показателей роста в этом регионе на уровне почти 6%. В некоторых случаях эти темпы роста, которые сохраняются уже более десяти лет, поддерживаются благодаря исторически высоким ценам на сырьевые товары [4].

После мощного подъема в 2010 г. экономический рост в *Латинской Америке и Карибском бассейне* замедлился и, согласно оценкам, составил в 2014 г. 2%. Эти низкие показатели отражают главным образом медленный рост в трех основных странах, таких как Аргентина, Бразилия и Мексика, где внутренний спрос (их основной двигатель роста после глобального кризиса) утратил свою динамику. Эти страны пострадали также от внешних финансовых потрясений середины 2013 года и начала 2014 г., которые привели к ужесточению макроэкономической политики. Дальнейшая финансовая нестабильность может стать результатом правовых препятствий, мешающих нормальному обслуживанию суверенного долга Аргентины. Вместе с тем платежеспособность Аргентины и устойчивые фундаментальные макроэкономические параметры в большинстве стран региона не должны допустить того, чтобы это потрясение переросло в региональный финансовый кризис.

Темпы роста мировой экономики в 2015 г., по данным экспертов Международного валютного фонда (МВФ), не особенно отличаются от показателей 2014 г. (3,5% против 3,4%). Несмотря на устойчивый рост ВВП в США (в 2015 г. он составляет 3,2%), в Еврозоне и Японии этот показатель не превышает 1%. Самой быстрорастущей экономикой 2015 г., согласно исследованию Bloomberg станет Китай, экономика которого вырастет на 7%, 2-и 3-е место принадлежат Филиппинам и Кении, рост ВВП этих стран в 2016 г. превысит 6%. В первую пятерку также входят Индия и Индонезия с ростом ВВП более 5-ти %. Страны первой пятерки рейтинга в 2015 г. обеспечат 16% роста мирового ВВП.

Во многих странах с переходной экономикой, например, в Содружестве независимых государств (СНГ) и, особенно в России и Беларуси, в 2015 г. наблюдалось сокращение темпов роста ВВП. По версии Международного валютного фонда в 2015 г. объем ВВП России снизился на 3,8%, а в 2016 г. прогнозируется снижение на 0,6% из-за падения цен на нефть и проблем, связанных с Украинским кризисом и введением против России международных санкций.

Не является исключением и Республика Беларусь, так как положение России отражается на экономике Беларуси, хотя она и не является крупным экспортером нефти, но во многом зависит от цены на этот товар. В настоящее время темпы экономического роста в Беларуси упали до критически низкого уровня: ВВП составил 96,3% за январь-сентябрь 2015 г. по сравнению с аналогичным периодом 2014 г. Этому способствовала и подавленность экономик большинства европейских стран и соседних государств – торговых партнеров, в первую очередь, России, а также существенное обострение конкуренции на основных экспортных рынках страны. Значительное ухудшение внешней экономической конъюнктуры и снижение внешнего спроса обусловили замедление макроэкономической динамики в республике, и в результате темпы экономического развития Беларуси оказались недостаточными для достижения прогнозных параметров. Так, за 9 месяцев 2015 г. были выполнены только 4 из 9-ти прогнозных показателей: индекс потребительских цен на уровне 109,2% при прогнозе не более 112% за год; положительное сальдо внешней торговли товарами и услугами составило 2,9% ВВП при прогнозе (-3,5)-(-3,3)%; рентабельность продаж за январь-август 2015 г. достигла 9,5% при прогнозе 7 – 7,5%; энергоемкость ВВП в январе-августе 2015 г. снизилась по сравнению с аналогичным периодом предыдущего года на 5,6%.

Со спадом производства сталкиваются также некоторые страны Латинской Америки, в частности Аргентина и Бразилия. Согласно прогнозам Всемирного банка, рост глобальной экономики в 2016 г. составит 3,3% и 3,2% в 2017 г., в развивающихся странах, соответственно, 5,3% и 5,4%.

При этом следует отметить, что в текущих экономических условиях, которые характеризуются неопределенностью, развивающиеся страны должны благоразумно использовать свои ресурсы для поддержки социальных программ. При этом следует отметить, что в текущих экономических условиях, которые характеризуются неопределенностью, развивающиеся страны должны эффективно использовать свои ресурсы для поддержки социальных программ. Однако в основе наблюдаемого нестабильного экономического подъема лежат все более разнонаправленные тенденции, имеющие важные последствия для глобального роста. Экономическая активность в Соединенных Штатах и Соединенном Королевстве набирает силу по мере восстановления рынка рабочей силы и сохранения высоко адаптивной денежно-кредитной политики. Но экономический подъем происходит частично в еврозоне и Японии, где по-прежнему не удается преодолеть последствия финансового кризиса. Китай тем временем переживал тщательно регулируемое замедление роста до высоких темпов на уровне 7,1% в 2015 г., (7,4% в 2014 г.), 7% в 2016 г. и 6,9% в 2017 г.

По-прежнему преобладают опасные риски перспектив экономического развития, которые связаны с четырьмя факторами. Во-первых – это устойчивая слабость глобальной торговли. Во-вторых – это возможная волатильность финансовых рынков, вызванная тем, что процентные ставки в странах с крупной экономикой повышаются в разные сроки. В третьих – это то, в какой степени низкие цены на нефть могут вызвать напряженность балансов нефтедобывающих стран. В-четвертых – это риск продолжительного периода стагнации или дефляции в еврозоне или Японии.

Перспективы экономического роста рассматриваемых групп стран тесно связаны с анализом такого показателя как уровня ВВП по паритету покупательской способности (ППС) на душу населения, с учетом которого разработана новая классификация стран. По состоянию на 1 июля 2013 г. устанавливаемые Всемирным банком категории доходов по уровню ВВП/ВНД на душу населения выглядят следующим образом [6]:

- страны с низким уровнем доходов: 1 035 долл. USD и ниже;
- страны с доходами ниже среднего уровня: 1 036 – 4 085 долл. USD;
- страны с доходами выше среднего уровня: 4 086 – 12 615 долл. USD;
- страны с высоким уровнем доходов: 12 616 долл. USD и выше.

В соответствии с этой классификацией составлены таблицы 1 – 4.

Таблица 1. Основные макроэкономические показатели стран мира с высоким уровнем дохода (12 616 долл. USD и выше) за 2013 г.

Страны	ВВП по ППС на душу населения, долл. USD	ВВП по текущему ср. годовому курсу на душу населения, долл. USD
1	2	3
Макао	142 599,2	91 376,02
Катар	136 727,3	93 714,06
Люксембург	90 410,14	110 697,03
Кувейт	88 259,27	52 197,34
Сингапур	78 763,4	55 182,48
Норвегия	65 461,17	100 818,5
ОАЭ	59 845,26	43 048,85
Швейцария	56 564,9	84 815,41
Саудовская Аравия	53 644,1	25 961,81
Гонконг	53 215,9	38 123,52
США	53 042,0	53 041,98
Нидерланды	46 298,44	50 793,14
Ирландия	46 139,62	50 503,42
Австрия	45 492,82	50 546,70
Швеция	45 148,1	60 430,22
Германия	44 469,44	46 268,64
Бахрейн	43 715,0	24 689,11
Австралия	43 543,8	67 458,36
Дания	43 444,63	59 831,7
Канада	43 247,04	51 958,38
Исландия	41 938,93	47 461,19
Бельгия	41 663,11	46 877,99
Испания	39 925,46	29 863,18
Финляндия	39 812,38	49 146,65
Великобритания	38 451,66	41 787,47
Франция	37 871,86	42 503,3

Продовж. табл. 1

1	2	3
Японія	36 449,06	38 633,71
Італія	35 597,32	35 925,88
Нова Зеландія	34 825,71	41 555,83
Південна Корея	33 139,6	25 976,95
Ізраїль	32 760,4	36 051,15
Мальта	29 133,1	22 779,91
Словенія	28 995,6	23 289,34
Чехія	28 769,9	19 844,76
Кіпр	28 244,5	25 248,98
Португалія	26 759,03	21 733,07
Словаччина	26 642,7	18 046,84
Греція	25 705,04	21 956,41
Литва	25 467,0	15 537,92
Естонія	25 461,9	18 783,06
Росія	24 114,1	14 611,7
Польща	23 649,1	13 647,96
Венгрія	23 482,1	13 480,91
Казахстан	23 211,3	13 609,75
Латвія	22 560,2	15 375,45
Чилі	21 911,3	15 732,31
Хорватія	21 365,6	13 607,51
Лівія	21 046,3	11 964,73
Уругвай	19 594,4	16 350,73
Турція	19 020,07	10 971,6
Румунія	18 991,3	9 499,21
Венесуела	18 198,4	14 414,75
Білорусь	17 619,8	7 575,48
Азербайджан	17 143,5	7 811,79
Мексика	16 463,4	10 307,28
Болгарія	15 731,7	7 498,83
Бразилія	15 037,50	11 208,08
Ірак	14 951,1	6 862,5
Таїланд	14 393,5	5 778,98
Чорногорія	14 131,6	7 106,86
Туркменістан	14 004,2	7 986,7
Сербія	13 020,1	6 353,96

Розробка авторів.

Таблиця 2. Основні макроекономічні показники країн світу з доходами вище середнього рівня (4 086 – 12 615 долл. USD) за 2013 г.

Страны	ВВП по ППС на душу населения, долл. USD	ВВП по текущему ср. годовому курсу на душу населения, долл. USD
Колумбія	12 423,9	7 831,22
Китай	11 906,5	6 807,43
Перу	11 774,2	6 661,59
Македонія	11 612,0	4 838,46
Туніс	11 124,5	4 316,69
Еквадор	10 890,0	6 002,89
Індонезія	9 561,10	3 471,25
Україна	8 790,0	8 790,0
Парагвай	8 092,7	4 264,65
Арменія	7 776,3	7 776,3
Гватемала	7 296,6	3 477,89
Грузія	7 176,4	7 176,4
Філіппіни	6 535,9	2 765,08
Болівія	6 131,1	2 867,64
Індія	5 411,6	1 498,87
Узбекистан	5 168,3	5 168,3
Молдова	4 670,4	4 670,4
Пакистан	4 601,7	1 275,3

Розробка авторів.

Таблица 3. Основные макроэкономические показатели стран мира с доходами ниже среднего уровня (1 035 – 4 085 долл. USD) за 2013 г.

Страны	ВВП по ППС на душу населения, долл. USD	ВВП по текущему ср. годовому курсу на душу населения, долл. USD
Киргизия	3 212,9	3 212,9
Бангладеш	2 948,0	957,82
Таджикистан	2 512,2	2 512,2
Чад	2 088,6	1053,66
Афганистан	1 946,2	664,76
Куба	1 8520	–
Бенин	1 790,8	804,69
Эфиопия	1 380,0	505,05

Разработка авторов.

Таблица 4. Основные макроэкономические показатели стран мира с низким уровнем дохода (1 035 долл. USD) и ниже) за 2013 г.

Страны	ВВП по ППС на душу населения, долл. USD	ВВП по текущему ср. годовому курсу на душу населения, долл. USD
Нигер	916,2	415,42
Либерия	878,0	454,34
Демократическая Республика Конго	809,2	484,21
Малави	780,0	226,46
Бурунди	771,7	267,11
Центральная Африканская Республика	603,7	333,20

Разработка авторов.

В результате анализа выявлено, что ожидается небольшой экономический рост в группе стран с *высоким уровнем дохода*, до 2,2% в 2015 г. (против 1,8% в 2014 г.) и приблизительно на 2,3% в 2016 – 2017 г. Ожидается, что рост в Соединенных Штатах увеличится до 3,2% в 2015 г. (против 2,4% в прошлом году), после чего он замедлится до умеренных темпов на уровне 3% в 2016 г. и 2,4% в 2017 г. В еврозоне период нежелательно низкой инфляции может оказаться длительным. Согласно прогнозам, экономический рост в еврозоне будет замедленным и составит 1,1% в 2015 г. (против 0,8% в 2014 г.) и повысится до 1,6% в 2016 – 2017 г. В Японии экономический рост увеличится до 1,2% в 2015 г. (против 0,2% в 2014 г.) и 1,6% в 2016 г. [6].

Среди крупных стран со *средним уровнем дохода*, ожидается ускорение экономического роста до 6,4% (против 5,6% в 2014 г.) и до 7% в 2016 – 2017 гг. за счет снижения цен на нефть, к ним относится, в первую очередь, Индия. А в Бразилии, Индонезии, Турции и Южной Африке падение цен на нефть поможет снизить инфляцию и уменьшить дефицит счета текущих операций, что является важным фактором уязвимости многих из этих стран.

Однако устойчиво низкие цены на нефть ослабят экономическую активность в странах-экспортерах. Например, согласно прогнозам, рост российской экономики снизится в 2015 г. на 2,9% и с трудом вернется к положительным показателям в 2016 г., когда рост ожидается на уровне 0,1%.

В отличие от стран со *средним уровнем дохода*, в странах с *низким уровнем дохода* экономическая активность укрепилась в 2014 г. в результате роста государственных инвестиций, значительного расширения сферы услуг, хороших урожаев и существенного притока капитала. Темпы роста в странах с *низким уровнем дохода*, как ожидается, будут оставаться высокими и составят 6% в 2015 – 2017 гг., хотя снижение цен на нефть и другие биржевые товары будет сдерживать рост в странах с *низким уровнем дохода*, являющихся экспортерами биржевых товаров.

Согласно данным Международной аудиторской компании PricewaterhouseCoopers (PwC) в прогнозе развития мировой экономики в 2015 г. и экономическом росте ведущих стран мира до 2050 г., отмечено, что центр тяжести глобальной экономики перемещается в сторону государств с развивающейся экономикой и ВВП по 32-м крупнейшим странам мира составит 84% мирового ВВП [7].

Основные выводы данного исследования следующие:

- Китай станет крупнейшей экономикой мира к 2030 г., однако в долгосрочной перспективе темпы роста китайской экономики, скорее всего, окажутся на уровне общемирового среднего показателя.
- к 2050 г. Индия может поспорить с США за второе место.
- Индонезия, Мексика и Нигерия, возможно, вытеснят Великобританию и Францию из первой десятки.
- по сравнению с Бразилией, Россией и Республикой Беларусь экономика Колумбии и Польши будет расти более быстрыми темпами за рассматриваемый период до 2050 г.

В течение последующих 35-ти лет в мировой экономике продолжится перестановка сил – промышленно развитые страны Северной Америки, Западной Европы и Япония постепенно утратят роли лидеров, даже несмотря на прогнозируемое замедление темпов роста Китая (ориентировочно после 2020 г.). Средние темпы роста мировой экономики прогнозируются на уровне чуть выше 3% в год. В

результате к 2037 г. мировой ВВП удвоится, а к 2050 г. увеличится почти в три раза. Однако после 2020 г. темпы роста мировой экономики, вероятно, начнут замедляться под воздействием двух факторов:

- снижения темпов экономического роста Китая и некоторых других крупных стран с формирующимся рынком и сохранения умеренных темпов роста этих стран в долгосрочной перспективе;
- замедления темпов роста численности населения трудоспособного возраста.

Анализируя различные методы сравнения размера экономик исследуемых стран, эксперты Международной аудиторской компании PricewaterhouseCoopers (PwC) пришли к следующему выводу: Китай станет крупнейшей экономикой к 2030 г., однако темпы роста китайской экономики значительно замедлятся где-то после 2020 г. в результате действия следующих факторов: старения населения страны, снижения доходности инвестиций (в настоящее время Китай демонстрирует высокие темпы роста капиталовложений) и необходимости более активно разрабатывать инновационные решения для повышения производительности труда, а не копировать существующие технологии производства. Предполагается, что Китай будет следовать общей тенденции, наблюдавшейся в прошлом в быстрорастущих странах, таких как Япония и Южная Корея, где высокие темпы роста с течением времени снизились до среднемирового уровня.

У Индии имеется потенциал для того, чтобы сохранить более высокие темпы роста своей экономики в течение более длительного периода и довести размер своего ВВП до 10 трилл. долл. USD по паритету покупательной способности (ППС) примерно к 2020 г., а по рыночному обменному курсу – к 2035 г. Однако реализация этого потенциала зависит от последовательного осуществления институциональных реформ и программы инвестиций в развитие инфраструктуры, а также от того, сумеет ли Индия поднять уровень образования среди всех групп населения.

Согласно прогнозу Международной аудиторской компании PricewaterhouseCoopers (PwC) динамика рейтинга стран мира по ВВП по ППС представлена в таблице 5 [7].

Таблица 5. Прогнозный рейтинг стран по размеру ВВП, рассчитанного по паритету покупательной способности (ППС), в постоянных ценах 2014 г., выраженных в долл. USD

Место по ППС	2030 г.		2050 г.	
	Страна	Прогноз ВВП по ППС, долл. USD в ценах 2014 г	Страна	Прогноз ВВП по ППС, долл. USD в ценах 2014 г
1	Китай	36 112	Китай	61 079
2	Соединённые Штаты Америки	25 451	Индия	42 205
3	Индия	17 138	Соединённые Штаты Америки	41 384
4	Япония	6 006	Индонезия	12 210
5	Индонезия	5 486	Бразилия	9 164
6	Бразилия	4 996	Мексика	8 014
7	Россия	4 854	Япония	7 914
8	Германия	4 590	Россия	7 575
9	Мексика	3 985	Нигерия	7 345
10	Великобритания	3 586	Германия	6 338
11	Франция	3 418	Великобритания	5 744
12	Саудовская Аравия	3 212	Саудовская Аравия	5 488
13	Южная Корея	2 818	Франция	5 207
14	Турция	2 714	Турция	5 102
15	Италия	2 591	Пакистан	4 253
16	Нигерия	2 566	Египет	4 239
17	Канада	2 219	Южная Корея	4 142
18	Испания	2 175	Италия	3 617
19	Иран	1 914	Канада	3 583
20	Египет	1 854	Филиппины	3 516
21	Таиланд	1 847	Таиланд	3 510
22	Пакистан	1 832	Вьетнам	3 430
23	Австралия	1 707	Бангладеш	3 367
24	Малайзия	1 554	Малайзия	3 327
25	Польша	1 515	Иран	3 224
26	Филиппины	1 508	Испания	3 099
27	Аргентина	1 362	Южная Африка	3 026
28	Вьетнам	1 313	Австралия	2 903
29	Бангладеш	1 291	Колумбия	2 785
30	Колумбия	1 255	Аргентина	2 455
31	Южная Африка	1 249	Польша	2 422
32	Нидерланды	1 066	Нидерланды	1 581

Источник: База данных МВФ «Перспективы развития мировой экономики» (по состоянию на октябрь 2014 г.) для расчета показателей за 2014 г.; прогнозные оценки PwC на 2030 г. и 2050 г.

В таблице 6 представлены среднегодовые темпы роста реального ВВП, на основании которых составлен прогнозируемый рейтинг стран с выделением двух составляющих: роста численности населения и роста среднего дохода на душу населения.

Таблица 6. Прогнозируемые средние темпы роста реального ВВП, %-тов в год, 2015 – 2050 гг.

Страна	Средние темпы роста численности населения	Средние темпы роста реального ВВП на душу населения	Средние темпы роста реального ВВП
Нигерия	2,5%	2,9%	5,4%
Вьетнам	0,3%	5,0%	5,3%
Бангладеш	0,7%	4,4%	5,1%
Индия	0,7%	4,2%	4,9%
Филиппины	1,3%	3,2%	4,5%
Индонезия	0,7%	3,7%	4,3%
Пакистан	1,1%	3,3%	4,3%
Южная Африка	0,5%	3,7%	4,2%
Египет	1,1%	3,1%	4,1%
Малайзия	0,9%	3,2%	4,1%
Колумбия	0,7%	3,4%	4,1%
Мексика	0,6%	3,0%	3,6%
Таиланд	-0,2%	3,7%	3,5%
Китай	0,0%	3,4%	3,4%
Турция	0,6%	2,7%	3,3%
Саудовская Аравия	0,9%	2,4%	3,2%
Бразилия	0,4%	2,6%	3,0%
Аргентина	0,6%	2,1%	2,7%
Австралия	1,0%	1,7%	2,7%
Польша	-0,3%	2,9%	2,6%
Иран	0,7%	1,8%	2,5%
Соединённые Штаты Америки	0,6%	1,8%	2,4%
Великобритания	0,4%	2,0%	2,4%
Южная Корея	0,1%	2,2%	2,3%
Канада	0,7%	1,6%	2,2%
Россия	-0,5%	2,6%	2,1%
Франция	0,3%	1,6%	1,9%
Испания	0,1%	1,9%	1,9%
Нидерланды	0,0%	1,9%	1,9%
Италия	-0,1%	1,6%	1,5%
Германия	-0,4%	1,9%	1,5%
Япония	-0,5%	1,8%	1,4%

Источник: Анализ PwC с учетом прогнозов численности населения, сделанных специалистами ООН.

Представленные в таблице 5 и 6 прогнозные оценки позволяют выявить прогнозный рейтинг стран по размеру ВВП по ППС, с учетом средних темпов роста численности населения в отношении не только Китая и Индии, но и других стран:

- страны с формирующейся рыночной экономикой, такие как Индонезия, Бразилия и Мексика имеют потенциал для того, чтобы к 2030 г. обойти Великобританию и Францию по размеру ВВП, причем Индонезия к 2050 г. может подняться на четвертое место в мировом рейтинге, если она продолжит осуществлять политику, направленную на создание условий для экономического роста в стране;
- в долгосрочной перспективе Нигерия, Вьетнам и Филиппины займут гораздо более высокие места в мировом рейтинге стран по размеру ВВП, что отражает их относительно высокие среднегодовые темпы роста (по прогнозам они составят 4,5 – 5,5% в год) до 2050 г.;
- экономика Колумбии, согласно прогнозам PwC, тоже будет расти темпами на уровне 4% в год до 2050 года, что значительно выше темпов роста более крупных соседних стран Южной Америки, таких как Бразилия и Аргентина.
- согласно прогнозам, самые медленные темпы роста среди всех 32 стран будут у Японии, что частично вызвано устойчивым снижением численности населения. В результате прогнозируется, что к 2050 г. Япония опустится в мировом рейтинге стран по размеру ВВП с четвертого на седьмое место;
- тенденция ухудшения позиций европейских стран в рейтинге. В течение рассматриваемого периода до 2050 г. средние темпы роста крупнейших стран еврозоны прогнозируются на уровне 1,5 – 2% в год;

• из крупных стран-членов Европейского Союза самые высокие темпы роста будут у Польши, которая обойдет Россию с точки зрения долгосрочного роста.

Рассматривая перспективы роста экономики Республики Беларусь на период до 2030 г., можно констатировать, что стратегической целью устойчивого развития республики является обеспечение высоких жизненных стандартов населения на основе перехода к постиндустриальной экономике, основанной на знаниях и инновациях, при сохранении благоприятной окружающей среды для будущих поколений.

Предполагается решение следующих задач [8]:

- улучшение воспроизводства населения и обеспечения демографической безопасности;
- рациональная занятость и эффективное использование человеческого потенциала;
- обеспечение достойных доходов и высоких стандартов благосостояния населения;
- повышение качества и обеспечение непрерывного образования в течение всей жизни;
- качественное здравоохранение и поощрение здорового образа жизни.

Ожидаемые результаты реализации поставленных задач включают:

- рост ВВП за 2016 – 2030 гг. в 1,5 – 2 раза;
- сокращение к 2030 г. в 2 раза разрыва по производительности труда от среднеевропейского уровня (в настоящее время производительность труда в ЕС-28 в четыре раза выше белорусской);
- увеличение ожидаемой продолжительности жизни при рождении до 75-ти лет;
- улучшение технологической структуры промышленного производства – доля высокотехнологичного сектора возрастет с 2,5% в 2015 г. до 8 – 10% в 2030 г.;
- повышение затрат на научные исследования и разработки до 2 – 2,5% от ВВП в 2030 г.;
- увеличение доли сферы услуг в ВВП страны до 55% против 48% в 2015 г.
- повышение вклада малого и среднего предпринимательства в ВВП до 50% к 2030 г.
- уменьшение доли импортной составляющей в общем объеме используемых сырьевых ресурсов в промышленности с 41,3% до 30,6%;
- повышение доли местных видов топлива и возобновляемых источников энергии в общем объеме потребляемых энергоресурсов с 8,4% до 19%, атомной энергии – до 32% при сокращении доли природного газа с 91,6% до 49%;
- ежегодное снижение выбросов загрязняющих веществ в атмосферу – не менее чем на 0,1%.

Выше приведенные результаты исследований в условиях рыночной экономики могут быть учтены при разработке государственными органами плана социально-экономического развития Республики Беларусь на долгосрочную перспективу, а также для обоснования отраслевых программ.

При решении стратегической цели исследования и вытекающих задач согласно прогнозу ведущих ученых и специалистов страны планируется, что Республика Беларусь должна к 2030 г. войти в первые 40 – 45 стран с очень высоким уровнем человеческого развития и в число 30-ти лидеров по индексу экономики знаний.

Список использованных источников

1. Тенденции в мировой экономике (апрель, 2014) // Материал подготовлен Постпредством Беларуси в Женеве МИД [Электронный ресурс]. – Режим доступа: mfa.gov.by/http://mfa.gov.by/international_agenda/fe547a1feae80.html
2. Развитие мировой экономики в 2013 г. и перспективы 2014 – 2015 гг. Итоги 2013 г. и прогноз экономического развития на среднесрочную перспективу. Центр макроэкономического анализа и краткосрочного прогнозирования [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.forecast.ru/_ARCHIVE/Monitoring/2014/2014WorldEco.pdf
3. Ежегодное собрание ЕБРР: перспективы экономического развития стран региона. Аналитика и новости о торговле и устойчивом развитии. Источники: ЕБРР, «Regional Economic Prospects in EBRD Countries of Operations: May 2015», 14 мая 2015 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.ictsd.org/bridges-news/мосты/news/ежегодное-собрание-ебрр-перспективы-экономического-развития-стран-региона>
4. Доклад о торговле и развитии 2014 год. Конференция ООН по торговле и развитию. ЮНКТАД [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://unctad.org/en/PublicationsLibrary/tdr2014overview_ru.pdf
5. Тенденции мировой экономики в 2015 году от МВФ [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://thequote.ru/2015/04/imf-global-economy-trends/>
6. Глобальные экономические перспективы улучшатся в 2015 году. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.worldbank.org/ru/news/press-release/2015/01/13/global-economic-prospects-improve-2015-divergent-trends-pose-downside-risks>
7. PricewaterhouseCoopers: Прогноз развития мировой экономики с 2015 до 2050 года / [Электронный ресурс]. – Режим доступа: // Центр гуманитарных технологий. - 11.02.2015. URL: <http://gtmarket.ru/news/2015/02/11/7089>
8. Червяков, А.В. Приоритеты Национальной стратегии устойчивого развития Республики Беларусь на период до 2030 г. / А.В. Червяков, Л.С. Боровик // Экономический бюллетень НИЭИ Минэкономики Республики Беларусь. - № 11. – 2014 г.

References

1. *Tendencii v mirovoj jekonomike (aprel', 2014) // Material podgotovlen Postpredstvom Belarusi v Zheneve* MID: mfa.gov.by/http://mfa.gov.by/international_agenda/efec547a1feae80.html
2. *Razvitie mirovoj jekonomiki v 2013 g. i perspektivy 2014 – 2015 gg. Itogi 2013 g. i prognoz jekonomicheskogo razvitija na srednesrochnuju perspektivu. Centr makrojekonomicheskogo analiza i kratkosrochnogo prognozirovaniya: http://www.forecast.ru/_ARCHIVE/Monitoring/2014/2014WorldEco.pdf*
3. *Ezhegodnoe sobranie EBRR: perspektivy jekonomicheskogo razvitija stran regiona. Analitika i novosti o trgovle i ustojchivom razvitii. Istochniki: EBRR, «Regional Economic Prospects in EBRD Countries of Operations: May 2015», 14 maja 2015: http://www.ictsd.org/bridges-news/mosty/news/ezhegodnoe-sobranie-ebrr-perspektivy-jekonomicheskogo-razvitija-stran-regiona*
4. *Doklad o trgovle i razvitii 2014 god. Konferencija OON po trgovle i razvitii. JuNKTAD: http://unctad.org/en/PublicationsLibrary/tdr2014overview_ru.pdf*
5. *Tendencii mirovoj jekonomiki v 2015 godu ot MVF: http://thequote.ru/2015/04/imf-global-economy-trends/*
6. *Global'nye jekonomicheskie perspektivy uluchshatsja v 2015 godu.: http://www.worldbank.org/ru/news/press-release/2015/01/13/global-economic-prospects-improve-2015-divergent-trends-pose-downside-risks*
7. *PricewaterhouseCoopers: Prognoz razvitija mirovoj jekonomiki s 2015 do 2050 goda // Centr gumanitarnyh tehnologij. - 11.02.2015.: http://gtmarket.ru/news/2015/02/11/7089*
8. *Chervjakov, A.V., Borovik L.S. Prioritety Nacional'noj strategii ustojchivogo razvitija Respubliki Belarus' na period do 2030 g. // Jekonomicheskij bjulleten' NIJeI Minjekonomiki Respubliki Belarus'. - № 11. – 2014 g.*

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ:

Полоник Степан Степанович - заступник декана економічного факультету, доктор економічних наук, професор,

Білоруський державний університет,

220050, Республіка Білорусь, м.Мінськ, вул. К. Маркса 31,

Хоробрих Елеонора Вікторівна - провідний науковий співробітник, кандидат економічних наук, доцент,

220072, Республіка Білорусь, м.Мінськ, вул. Сурганова ½,

Інститут економіки Національної Академії Наук Білорусі,

Литвинчук Анна Анатоліївна - аспірантка Білоруського державного університету, науковий співробітник,

220072, Республіка Білорусь, м.Мінськ, вул. Сурганова ½,

Інститут економіки Національної Академії Наук Білорусі,

e-mail: litva-1986@yandex.ru

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ:

Полоник Степан Степанович – заместитель декана экономического факультета, доктор экономических наук, профессор,

Белорусский государственный университет,

220050, Республика Беларусь, г. Минск, ул. К. Маркса 31,

Хоробрых Элеонора Викторовна – ведущий научный сотрудник, кандидат экономических наук, доцент,

220072, Республика Беларусь, г. Минск, ул. Сурганова ½,

Институт экономики Национальной Академии Наук Беларуси,

Литвинчук Анна Анатольевна – аспирантка Белорусского государственного университета, научный сотрудник,

220072, Республика Беларусь, г. Минск, ул. Сурганова ½,

Институт экономики Национальной Академии Наук Беларуси,

e-mail: litva-1986@yandex.ru

DATA ABOUT THE AUTHORS

Polonik Stepan – Deputy Dean of Economic Department,

Doctor of Economics, Professor,

Belarusian State University

220050, the Republic of Belarus, Minsk, K. Marksa Str, 31.

Khorobrikh Eleonora – Leading Researcher, Candidate of Economics, Associate Professor,

Lytvynchuk Anna - Postgraduate Student of Belarusian State University, Research Officer

220072, the Republic of Belarus, Minsk, Sarganova Str, ½

The Institute of Economics of the National Academy of Sciences of Belarus,

e-mail: litva-1986@yandex.ru

ЕВОЛЮЦІЯ ТЕОРЕТИЧНИХ ПІДХОДІВ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ПРИРОДИ ВАРТОСТІ

Уманців Г.В.

У статті наведено результати дослідження еволюції теоретичних підходів до визначення ролі та місця вартості у процесі зростання рівня інтелектуалізації господарської діяльності. Розкрито основні теоретичні концепції формування постіндустріального суспільства. Проаналізовано вектори підвищення ролі знань та інформаційних ресурсів у процесах формування вартості. Досліджено вплив на вартісні відносини чинників, пов'язаних з формуванням інформаційного суспільства. Висвітлено сучасний стан наукової інтерпретації теорій вартості та їх відповідності викликам глобалізації.

Предметом дослідження є теоретико-методологічні засади аналізу еволюції наукових підходів до трактування економічної природи вартості.

Метою статті є аналіз основних підходів до визначення економічної природи вартості, систематизація наукових поглядів на її еволюцію та визначення напрямів трансформації вартості у процесі інтелектуалізації господарської діяльності.

При написанні статті використано широкий спектр загальнонаукових та спеціальних методів, зокрема, історичний та логічний, абстрагування, узагальнення, індукції та дедукції, аналізу та синтезу.

Результати роботи полягають перш за все у здійсненні аналізу основних підходів до визначення ролі економічної сутності вартості, систематизації наукових поглядів на її еволюцію та визначенні на цій основі напрямів подальшої трансформації вартості під впливом посилення тенденцій до інтелектуалізації господарської діяльності.

Висновки роботи полягають у тому, що постіндустріальне суспільство характеризується формуванням нової структури економіки. Саме соціально-економічні трансформації, що зумовлені процесом переходу світового господарства до інформаційної стадії розвитку потребують дослідження глибинних перетворень, які відбуваються в економічній природі вартості.

Отримані результати можуть бути використані як при вдосконаленні проведення економічної політики держави, так й у навчальному процесі при викладанні ряду дисциплін.

Ключові слова: вартість, теорії вартості, постіндустріальне суспільство, інформаційна економіка, інформація, знання, інтелектуальний продукт.

ЕВОЛЮЦИЯ ТЕОРЕТИЧЕСКИХ ПОДХОДОВ К ОПРЕДЕЛЕНИЮ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ПРИРОДЫ СТОИМОСТИ

Уманцев Г.В.

В статье приведены результаты исследования эволюция теоретических подходов к определению роли и места стоимости в процессе роста уровня интеллектуализации хозяйственной деятельности. Раскрыты основные теоретические концепции формирования постиндустриального общества. Проанализированы векторы роли знаний и информационных ресурсов в процессах формирования стоимости. Исследовано влияние на стоимостные отношения факторов, связанных с формированием информационного общества. Освещено современное состояние научной интерпретации теорий стоимости и их соответствия вызовам глобализации.

Предметом исследования является теоретико-методологические основы анализа эволюции научных подходов к трактовке экономической природы стоимости.

Целью статьи является анализ основных подходов к определению экономической природы стоимости, систематизация научных взглядов на ее эволюцию и определение направлений трансформации стоимости в процессе интеллектуализации хозяйственной деятельности.

При написании статьи использован широкий спектр общенаучных и специальных методов, в частности, исторический и логический, абстрагирования, обобщения, индукции и дедукции, анализа и синтеза.

Результаты работы заключаются прежде всего в осуществлении анализа основных подходов к определению роли экономической сущности стоимости, систематизации научных взглядов на ее эволюцию и определении на этой основе направлений дальнейшей трансформации стоимости под влиянием усиления тенденций к интеллектуализации хозяйственной деятельности.

Выводы работы состоят в том, что постиндустриальное общество характеризуется формированием новой структуры экономики. Именно социально-экономические трансформации, обусловленные процессом перехода мирового хозяйства к информационной стадии развития требуют исследования глубинных преобразований, происходящих в экономических отношениях.

Полученные результаты могут быть использованы как при совершенствовании проведения экономической политики государства, так и в учебном процессе при преподавании ряда дисциплин.

Ключевые слова: стоимость, теории стоимости, постиндустриальное общество, информационная экономика, информация, знания, интеллектуальный продукт.

THE EVOLUTION OF THEORETICAL APPROACHES TO DEFINING THE ECONOMIC NATURE OF THE VALUE

Umantsiv H.V.

The article contains the results of the research of evolution of theoretical approaches to defining the role and place of the value in the process of the level growth of intellectualization of economic activity. The basic theoretical concepts of formation of postindustrial society are revealed. Analyzed the vectors of enhance of the role of knowledge and information resources in the process of the value formation. Investigated the influence on the value relations factors associated with the formation of information society. The modern condition of scientific interpretation of the value theories and its compliance to the challenges of globalization are showed.

The subject of the research is the theoretical and methodological basis of analysis of the evolution of scientific approaches to the interpretation of the economic nature of the value.

The aim of the article is an analysis of the main approaches to defining the economic nature of the value, systematization of scientific views on its evolution and definition of directions of the value transformation in the process of intellectualization of economic activity.

In the process of writing the article is used a wide range of general scientific and special methods, including historical and logical, abstraction, generalization, induction and deduction, analysis and synthesis.

The results of the research are primarily in the analysis of the main approaches to defining the role of the economic nature of the value, systematization of scientific views on its evolution and definition, on this base, the directions of the further value transformation under the influence of the trends growing towards intellectualization of economic activity.

The conclusions the work is in the fact that postindustrial society is characterized by the formation of a new economic structure. Exactly social and economic transformations which are caused by the process of transition of the world economy to the informational stage of development are requiring the research of deep changes taking place in the economic nature of the value.

The obtained results can be used as in the improvement of realization of national economic policy, and in the educational process in teaching a series of different subjects.

Key words: value, value theory, post-industrial society, information economy, information, knowledge, intellectual product.

Постановка проблеми. Докорінні трансформації, які відбуваються у світовій економіці, позначені радикальними змінами у визначенні новітніх трендів її розвитку, ґрунтуються використанні досягнень науки, технологій, культури та передбачають залучення результатів творчої інтелектуальної діяльності у виробництво конкурентоспроможних товарів та послуг. Найважливішою особливістю розвитку національного господарства України у найближчій перспективі є поступове перетворення індустріальної економічної моделі у постіндустріальну, яка передбачає трансформацію економіки товарів в економіку людини та подальше наповнення економічного простору нематеріальними компонентами. Саме в контексті зазначених трансформацій виникла потреба у дослідженні чинників формування вартості благ у постіндустріальній економіці, враховуючи, що вартість є однією з найбільш фундаментальних категорій економічної теорії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останні дослідження з питань трансформації вартісних відносин показали, що учені звертають увагу на такий аспект актуалізації концепції постіндустріального суспільства як питання дематеріалізації вартості, перетворення формалізованого знання у фактор виробництва, що ставить під сумнів постулати класичних економічних вартісних теорій та свідчить про «підриг» закону вартості.

Серед найбільш вагомих досліджень у царині аналізу проблем вартості в економічній теорії на сучасному етапі слід назвати праці О. Антипіної, В. Базиловича, Д. Белла, А. Гальчинського, В. Гейця, Л. Горкіної, А. Гриценка, П. Друкера, В. Євтуха, М. Єрмошенка, С. Злупка, В. Ільїна, В. Іноземцева, М. Кастельса, А. Колота, Л. Корнійчук, В. Логачова, О. Ляшенко, А. Малюка, Ф. Махлупа, А. Чухна, В. Шевчука, Д. Ядранського та інших.

Метою статті є дослідження еволюції теоретичних підходів щодо модифікації вартості благ у постіндустріальній економіці.

Матеріали та методи. У статті застосовано сукупність методів та підходів, які дозволили реалізувати системно-концептуальну єдність дослідження, а саме діалектичний метод наукового пізнання, методи синтезу та порівняльний метод, системний та інституційний підходи.

Результати дослідження. З другої половини XX століття в індустріально розвинених країнах, у тому числі США, Японії, країнах Європейського Союзу, виразно проявляється структурна трансформація економіки, яка полягає в розвитку галузей, пов'язаних зі створенням послуг та інформаційних товарів. Інтелектуальні продукти, які створюються в інформаційній сфері та впроваджуються у процес матеріального виробництва, дозволяють знизити трудомісткість матеріальних товарів і формують об'єктивні передумови для переміщення зайнятості у сферу послуг [2, с. 10].

Намагаючись досягнути масштабні трансформації, філософи, соціологи та економісти створили ряд концепцій, які пояснювали б логіку суспільного прогресу. Однією із них є теорія постіндустріального суспільства. В 1959 році професор Гарвардського університету Д. Белл, вперше використав поняття постіндустріального суспільства в сучасному значенні – для визначення соціуму, в якому індустріальний сектор втрачає провідну роль внаслідок зростаючої технологізації, а основною продуктивною силою стає наука. Потенціал розвитку такого

суспільства, в значній мірі, масштабами інформації і знань. Глобальне обґрунтування методологічної парадигми цієї теорії було викладене в книзі «The coming of post-industrial society: A venture of social forecasting» і підхоплене представниками різних наукових шкіл [22]. Серед основних ознак постіндустріального суспільства виділено такі, як радикальне прискорення технічного прогресу; зниження ролі матеріального виробництва; розвиток сектору послуг та інформації; зміна мотивів та характеру людської діяльності; поява нового типу ресурсів, що залучаються у виробництво; віртуалізація економіки; суттєва модифікація усієї соціальної структури; людина постає як мета і стратегічний ресурс соціально-економічного розвитку [4, с. 25-39].

Із середини 70-х років XX ст. акценти змінились на пошук більш чітких термінів, що підкреслювали б одну чи декілька важливих тенденцій в соціальному розвитку. Найбільш широке визнання отримало поняття інформаційного суспільства. Формування концепції інформаційного суспільства можна вважати еволюцією постіндустріалізму. Сучасні прихильники постіндустріалізму неоднозначно трактують співвідношення постіндустріального та інформаційного суспільств. Зокрема, виділяють такі підходи до його визначення:

- інформаційне суспільство та його концепція – це специфічна гілка постіндустріалізму (В. Іноземцев та ін.);
- постіндустріальне та інформаційне суспільства – це взаємозамінні терміни, по суті, різновиди постіндустріалізму в широкому розумінні (М. Коннорз та ін.);
- інформаційне суспільство та його концепції – це наступниці постіндустріального суспільства, закономірний наслідок його об'єктивного розвитку (Д. Белл, Дж. Несбіт, У. Дж. Мартін та ін.) [5; 6; 8].

Використання інформації та знань спричинило зростання ролі та значення розумової праці. Наслідком такого процесу стала інтелектуалізація економіки, проникнення інтелектуальної праці в увесь спектр виробничих відносин, автоматизації виробництва та зростання частки працівників, для яких знання у роботі відіграють практичну роль. Сьогодні в основі формування доданої вартості перебуває процес використання творчої праці, інформації та знань для виробництва продукції у вигляді винаходів, інновацій, ноу-хау, технологічних способів та технологій організації виробництва [7, с.192].

Теорія інформаційного суспільства істотно збагатила уявлення про сучасному етапі суспільного прогресу. Результатом аналізу ролі інформації в господарському розвитку західних країн стала трактування інформації як специфічного ресурсу, що не володіє більшістю характеристик, властивих традиційним факторам виробництва. Ще у 1962 році Ф. Махлуп у праці «Виробництво і розподіл знань у США» відзначив, що дослідники проблем інформаційного суспільства звертають увагу на модифікацію механізму ринкового ціноутворення та специфіку визначення цінності інформації, що впливає із самої природи цього феномену [23]. При цьому наголошується на тому, що цінність інформації визначається можливістю підвищити обізнаність її отримувача; не має відносно стійкої об'єктивної основи у вигляді витрат виробництва і теоретично може коливатись у дуже широкому діапазоні, що визначається індивідуальними відмінностями творчих можливостей та оцінок індивідів. Наслідком цього є отримання неоднакового ефекту різними споживачами; є швидкоплинною, скороминущою, внаслідок зміни смаків та уподобань споживачів, нових наукових відкриттів тощо. Створена знаннями вартість є не лише змінною величиною, підвладною різким коливанням, кожне з її конкретних втілень відрізняється скороминучим, майже одноманітним характером [8, с. 517].

Інформаційна революція радикальним чином змінює технологічний базис суспільного виробництва. Економіка умовно розділилась на дві частини. Сектори економіки, що ґрунтуються на застосуванні або розробці ресурсів (сільське господарство, виробництво продуктів, що швидко псуються, гірничодобувна промисловість), як і раніше, перебувають під дією закону спадної дохідності. У них, як правило, діє традиційна економічна теорія. Діяльність наукомістких виробництв, в котрих в значній мірі концентруються знання, а не матеріальні ресурси, порушує важливий закон економіки – закон спадної дохідності [9, с. 326]. Саме тут спостерігається підрив вартості. Такий умовний поділ економіки на дві частини проходить не завжди строго в межах тих чи інших галузей, а й за окремими виробництвами, відокремленими видами Вона проходить між виробництвом за переважною участю відчутних чинників – землі і капіталу – і створенням багатства на основі невлесного фактора – знань.

Теоретичні передумови для дослідження проблем вартості благ в постіндустріальному суспільстві містяться у спадщині класичної та неокласичної теорій вартості, в історії яких відбулася боротьба об'єктивізму (А. Сміт, Д. Рікардо, Д. Мілль, Д. Мак-Куллох, К. Маркс) та суб'єктивізму (Е. Кондільяк, Н. Сеніор, К. Менгер, Е. Бем-Баверк, Ф. Візер, Г. Госсен, У. Джевонс). За А. Смітом вартість визначається витраченою на його виробництво середньою необхідною для даного рівня розвитку продуктивних сил. Вартість і ціна складаються із затрат праці, прибутку, відсотка на капітал, земельної ренти, тобто визначаються витратами виробництва. Д. Рікардо обґрунтував, що у вартості товарів слід враховувати не тільки працю, витрачену безпосередньо на їх виробництво, а й працю уречевлену, тобто витрачену на виробництво засобів праці, потрібних для того виду праці, при якій вони застосовані. Вартість товарів визначається «кількістю праці, втіленої в них», а не тим, яку кількість продукту можна купити на ринку [9, с. 158-1196].

К. Маркс розробив учення про двоїстий характер праці, втіленої в товарі, розкрив суперечність між приватною і суспільною, конкретною і абстрактною працею, споживною вартістю і вартістю товару. «Як творець споживної вартості, – зазначав К. Маркс, – праця виробників завжди конкретна (має певну мету, тип організації, відрізняється професійними навичками). Але як творець вартості, праця є абстрактною, тобто в розумінні абстрагованою від конкретної праці, праця, яка виявляється при обміні товарів, їх співставленні, при досягненні еквівалентності цього обміну» [2, с. 48].

Наприкінці XIX ст. набув поширення принципово новий підхід до аналізу вартості – з позиції теорії граничної корисності. Прихильники цієї теорії (К. Менгер, Е. Бем-Баверк, Ф. Візер, Г. Госсен, У. Джевонс та ін.) вважали неприйнятним зведення вартості до витрат праці або трьох факторів виробництва (праці, капіталу і землі). На їх думку, вартість (цінність) визначається мірою корисності результату. Вартість як об'єктивна категорія не існує. Цінність є суб'єктивною і виступає як засіб задоволення бажань.

Розвиток об'єктивістських і суб'єктивістських теорій вартості і цінності змінився їх синтезом в кінці XIX століття в теорію ціни А. Маршалла, який не тільки відмовився від виділення єдиної вартісної субстанції, але й саму вартість визначив лише як мінову пропорцію. Так А. Маршалл розірвав зв'язок між вартісною субстанцією, вартістю і ціною, звівши вартість до ціни і не надавши вартості особливого значення. За А. Маршалом, ціна товару визначається співвідношенням попиту і пропозиції. Величина попиту залежить від споживчих уявлень про корисність товару; масштаби і структура пропозиції визначаються рівнем витрат або сумою цін використаних факторів виробництва [9, с. 20-28].

Шукав компромісу між двома антагоністичними підходами до проблематики вартості та ціноутворення і М. Туган-Барановський. Вчений запровадив у науковий обіг поняття «вартість» (як витрати засобів виробництва і праці) і «трудова вартість» (витрати живої праці), розмежував категорії «вартість» і «цінність». Остання має суб'єктивний (психологічна оцінка корисності товару окремим споживачем) та об'єктивний (оцінка такої корисності з боку суспільства) аспекти. З об'єктивного боку цінність виступає як ціна. Тому при правильному розумінні концепції граничної корисності, ціна, на думку вченого, не заперечує теорію трудової вартості [12, с. 75].

Слід зауважити, що теорії вартості були закладені у період індустріального суспільства, тому вони більшою мірою відповідають продуктам матеріального виробництва та не відповідають викликам, які постали перед сучасною економічною теорією та практикою. Докази, які вчені наводять з приводу цього будуються на властивостях, притаманних інформаційним продуктам.

Українські дослідники В. Базилевич та В. Ільїн цілком слушно зазначають, що вартісне оцінювання інтелектуальних благ не можна здійснити в межах теорії витрат виробництва, оскільки немає прямої залежності між затратами на отримання інформації, знань та корисним ефектом від них. Інформаційна економіка надає якісно нові риси товарам і послугам, які за обсягом і структурою витрат відрізняються від традиційних благ (наприклад, у структурі витрат на виробництво програмного забезпечення 70% складають затрати інтелектуальної праці). Крім цього, процес тиражування інтелектуальних продуктів зовсім випадає з логіки традиційного відтворювального процесу, оскільки затрати праці на відтворення цих благ перетворюються на ірраціональне поняття [8, с. 516-518].

Теорія граничної корисності також є неприйнятною для визначення вартості інтелектуальних продуктів, оскільки джерелом цінності, створеної знаннями, є інформація, що робить товари неповторними і наділяє блага особливою якістю. В інформаційному суспільстві зростають обсяги виробництва індивідуалізованої продукції, якій надає додаткову цінність той конкретний споживач, для кого призначена ця продукція. Корисність інформації для конкретного її споживача оцінюється за фактом її отримання. Споживач або поінформований, або непоінформований. Інформація має одиничну корисність. Цінність інформації для споживача єдина і не має «граничної» своєї оцінки [8, с. 520-525].

М. Єрмошенко зазначає, що наведені вище основні теорії вартості та чинники утворення вартості, які передбачені ними, не можуть слугувати надійною основою сучасного ціноутворення, аргументуючи, також, що у них не враховується інформація як основа економіки знань та дія основних законів природи і суспільства – закону збереження та перетворення енергії, а також закону динамічного, комплексного забезпечення інформацією відповідності виробничих відносин суспільства рівню і характеру розвитку продуктивних сил. Автор пропонує і обґрунтовує методологічні засади формування інформаційно-енергетичної теорії вартості [13, с. 16-17], яка базується на дослідженнях енергетичних засад економіки, які відображені у працях Л. Ларуша, українських вчених С. Подолинського, М. Руденка, Л. Корнійчук, В. Шевчука, В. Зінченка та ін. [6, с. 16-25]. Згідно цієї теорії до основних чинників формування вартості належать: природа та енергія, інформація, час, минула та жива праця. Природа та енергія в інформаційно-енергетичній теорії вартості вперше будуть виступати в ролі не витратного, пасивного чинника, а активним творчим фактором формування вартості.

Особлива роль належить енергетичним ресурсам і сонячній енергії – джерелу життя на Землі, учаснику всіх виробничих процесів. Інформація не є матерією, але вона формує матеріальні сутності – об'єктивні реальності (предмети і явища природи) і здійснює управлінський вплив на них. Час є невід'ємною супровідною субстанцією усіх джерел утворення вартості. У формуванні вартості час відіграє суттєву роль і враховується через термін використання виробу. Від строку служби виробу і циклу його виробництва залежить величина доданої вартості. У створенні вартості велике значення відіграють «жива» та «минула» праця.

В інформаційно-енергетичній теорії вартості «живу» працю слід розглядати як працю працюючих людей, яка у виробничому процесі матеріалізується у товарі, перетворюючись у «минулу» працю, у потенційну енергію виробу. У наступних циклах виробництва потенційна енергія «минулої» праці під впливом «живої» праці перетворюється в кінетичну енергію, здійснюючи цілеспрямовану роботу і тим самим створюючи інші вироби (споживні вартості). На думку вченого, запропонована теорія вартості передбачає перехід на принципово нові засади економіки, які впливають із основних законів природи і суспільства – закону збереження і перетворення

енергії, та встановлює надійний орієнтир суспільного розвитку, відкриває простір для застосування величезного інтелектуального потенціалу суспільства та кожної людини [13, с. 21-22].

Перетворення системи знань людини на основний виробничий ресурс означає, що створення вартості й додаткової вартості за сучасних умов забезпечується не стільки на основі психофізичних зусиль працівника, скільки завдяки його інтелектуальному потенціалу, застосуванню його знань. З огляду на це, західні вчені запропонували принципово нову версію теорії вартості, ще достатнім чином не осмислену в економічній літературі. Йдеться про інформаційну теорію вартості, згідно якої фізична праця людини як мірило вартості поступово втрачає своє значення. «Коли знання у своїй систематизованій формі застосовується у практичній переробці наявних виробничих ресурсів (у вигляді винаходів чи організаційних удосконалень), то можна сказати, що саме вони (знання), а не праця є джерелом вартості» [14, с. 349].

На працівника розумової праці потрібно дивитися не як на «витрати», а як на «капітал». У новій економіці, базованій переважно на розумовій праці, працівники – носії цієї праці володіють особливими засобами виробництва, що репрезентовані сучасними знаннями, компетенціями, мотиваціями, що є в їхній голові [15, с. 29-45]. Однак погляди учених щодо цього питання не є однозначними.

Прихильники класичної економічної теорії вважають, що з легкої руки західних авторів думка про знання як самостійного фактора виробництва поряд із землею і реальним капіталом почала превалювати у вітчизняній літературі. Не поділяючи цю точку зору, вони зазначають, що значний запас знань, здібності, які визначаються високим інтелектуальним потенціалом, є ознаками, притаманними сучасній людині, а не капіталу. Знання та інформація не є факторами виробництва, а лише підвищують рівень «розумового складника» праці. Знання є невід'ємним складником людського, суб'єктивного фактора виробництва – робочої сили. Для підтримки своїх якостей знання потребує постійного оновлення. Тому дохід носія інтелектуальної робочої сили повинен бути вищим на величину затрат на підтримку цих знань. Тобто витрати на відшкодування і збереження інтелектуальної робочої сили – це не інвестиції в кваліфікованого працівника, а споживання, нехай і більш високої якості, ніж у звичайного працівника.

Що ж стосується підвищеного порівняно з іншими прибутку підприємця, який використовує інтелектуальну працю, то це лише різновид монопольного прибутку, а не новий вид капіталу, а саме інтелектуального. Знання є суть інтелектуальної робочої сили, тому безпідставним є виділення як самостійного фактора виробництва того, що називають інтелектуальним капіталом. За змістом живе знання відповідає людському потенціалу, а втілене – структурному капіталу. Ті елементи структурного капіталу, які беруть безпосередню участь у створенні продукту (наприклад, комп'ютерні системи та програмне забезпечення, бази даних) є сучасними засобами виробництва. Ті ж елементи, які не беруть участі у створенні вартості (організаційна структура, патенти, торговельні марки, відносини з клієнтами), не є засобами виробництва, оскільки вони не мають власної вартості і не можуть переносити її на готовий продукт. Вони дістаються підприємцю безоплатно як певні блага, сприяють збільшенню ціни товару на величину інтелектуальної ренти, що не рівноцінно створенню вартості [16, с. 37-41].

Виступаючи з критичним аналізом теорій глобалізації та постіндустріального/інформаційного суспільства, А. Малюк констатує, що обидві групи теорій не мають теоретичного і методологічного потенціалу, необхідного для пояснення сучасних економічних трансформацій. У новому столітті немає нічого такого, що б вимагало радикального розриву із класичною соціальною думкою і теорією, адже метою виробництва, як і раніше, є привласнення додаткової вартості через експлуатацію живої праці, що з'єднується у той чи інший спосіб із мертвою, накопиченою працею, втіленою у засобах виробництва, що виступають елементом функціонування капіталу [17, с. 34].

Систему поглядів прихильників думки, що вартість, ґрунтована на продуктивній праці, заміщується вартістю, створювану знаннями та інформацією і, таким чином, вона втрачає властиву їй функцію і закон вартості припиняє діяти, А. Малюк об'єднав у концепцію когнітивного капіталізму. Дослідник при цьому зазначає, що знання від самого початку є елементом Марксової теорії вартості [17, с. 35-39]. Діалектика знання і його «опредмечування» вже вмонтовані в трудову теорію вартості як її невіддільна частина. Без перетворення продуктів нематеріальної праці (ідей) на матеріальні сили (засоби виробництва) праця не зможе стати продуктивною силою. Стверджуючи, що робочий час більше не є визначальним чинником виробництва продуктів інтелектуальної праці, теоретики когнітивного капіталізму ігнорують той факт, що теза про звільнення вартості від детермінованості робочим часом не пояснює, чому мільярди людей щодня працюють під наглядом своїх босів, котрі «життєво стурбовані тим, скільки часу працівники перебувають на своєму робочому місці і наскільки добре вони знову і знову роблять свою роботу» [25].

Досліджуючи проблеми методологічного оновлення економічної теорії, А. Гальчинський виділяє позицію Дж. Ромера, який вважає, що Марксова теорія вартості і додаткової вартості має сприйматися лише як спроба економіста XIX ст. проаналізувати суспільні процеси, що здійснювалися у період його наукової діяльності, а, отже ми не можемо ставити перед собою завдання безпосереднього застосування марксизму до умов XX ст. [14, с. 435].

За нових умов праця здатна таким самим чином відігравати роль наймача капіталу, як і капітал – наймача праці. Такі відносини «праця – капітал» передбачають докорінні зміни і в системі управління. Відбувається інтеграція безпосереднього виробника (особисто або через своє представництво) у структуру управління виробничим процесом, обміном та розподілом виробленого продукту. На практиці це

виявляється в найрізноманітніших системах, що сприяють подоланню відчуження виробника від особистої участі в управлінні. Йдеться про якісно нові стимули результативності виробництва з акцентами не лише на розмірі заробітної плати, а й на високому рівні довіри, престижності праці, її інтелектуалізації, творчому пошуку, на оцінці кожного працюючого як найціннішого капіталу та найдефіцитнішого, незамінного виробничого ресурсу [18, с. 258-259].

Поділяючи ці погляди та аналізуючи місце людини в новій економіці, А. Колот, О. Кравчук акцентують увагу на тому, що у ролі провідної складової глобальних змін у «світі праці» слід розглядати тренд поєднання в одній людині і працівника, і власника, і носія інноваційних, інтелектуальних компетенцій. Упродовж багатьох століть економічний розвиток здійснювався в умовах відокремлення праці від засобів виробництва, протистояння між працею і капіталом. Натомість постіндустріальне суспільство, нова економіка, притаманні їм відносини, дедалі більше поєднують в одній особі як власника засобів виробництва (знань, інформації), так і носія здатностей до праці (вмінь, навичок, компетенцій). Йдеться про утвердження суспільства та економіки, де праця і капітал поєднуються в людині, а розвиток упродовж життя її фізичних, розумових, інтелектуальних здібностей та здатностей є запорукою накопичення інтелектуального капіталу, підвищення продуктивності праці та якості життя [19, с. 5-10]. Інноваційне середовище має унікальну здатність створювати синергетичний підхід, так, що додана вартість отримується не завдяки кумулятивному ефекту присутніх в середовищі елементів, а шляхом їх взаємодії [24].

Наведена вище полеміка дає можливість стверджувати, що перехід від економічного (індустріального) до постекономічного (постіндустріального) суспільства піднімає проблеми модифікації вартісних відносин. Виникла, за словами В. Іноземцева, деструкція вартісних відносин, пов'язана з відривом грошових оцінок благ від витраченої на їх виробництво праці. Деструкцію вартісних відносин слід розглядати як з боку виробництва, так і з боку споживання [4, с. 169-185].

Необхідними умовами, що роблять можливою вартісну оцінку тих чи інших товарів і послуг є повторюваність виробничого процесу і відтворюваність виробничих ресурсів. Першим з них виступає *повторюваність виробничого процесу* і, відповідно, можливість відтворення продукту, що і визначає можливість квантифікації витрат на його виробництво. Другою умовою є можливість застосування вартісних оцінок і до чинників виробництва, тобто, кажучи іншими словами, їх *відтворюваність*. Таким чином, повною мірою піддаються вартісним оцінкам лише відтворювані блага, створені при посередництві відтворюваних факторів виробництва [20, с. 52].

Виробничі ресурси індустріального суспільства були обмеженими і вся система господарювання була спрямована на облік їх вартості та забезпечення ефективного господарювання. Інформація не має властивості бути спожитою у традиційному розумінні цього поняття. Якщо матеріальні блага процесі споживання зменшуються, то знання повністю використати неможливо, вони не обмежені простором, використовуються у різних місцях, у необмеженій кількості виробничих циклів, здатні до швидкого знецінення.

Проте зміни у самому виробництві не дають повного уявлення про трансформацію вартості, оскільки не враховано другий важливий аспект – корисність, яка відіграє важливу роль у формуванні вартості, особливо на сучасному етапі, оскільки є одним із чинників, які визначають соціальні процеси. Суспільство переходить до інноваційної та символічної цінності, коли люди самі визначають певну цінність певного блага, виникають ірраціональні оцінки, які швидко поширюються на матеріальні і нематеріальні блага й усі складові економіки. Інноваційна цінність – поєднання у створеному благові корисності та новизни. Інноваційна цінність створюється за допомогою знання, нової ідеї, які втілюються за допомогою інших факторів виробництва. Символічна вартість в інформаційній економіці не є внутрішньою властивістю товарів, а формується на основі своєрідного відношення між споживачем і благом, в результаті якого у споживача складається уява про «адекватну» ціну. Вона проявляється у готовності споживача платити за товар, що володіє знаковими характеристиками, наявність яких підвищує корисність, яку отримує споживач із функціональних властивостей блага [9, с. 330-332].

Розглядаючи деструкцію вартості з боку споживання, необхідно насамперед звернути увагу на модифікацію структури потреб. Серед них починають домінувати потреби та цінності нематеріального змісту, які пов'язані з нагромадженням і реалізацією інтелектуального та творчого потенціалу людини, її всебічним розвитком. Зрештою вся відтворювальна система постіндустріального суспільства спрямовується на задоволення не стільки фізіологічних потреб людини (це завдання спроможна вирішити індустріальна система виробництва), скільки потреб вищого порядку – тих, що зумовлюють всебічний розвиток особи. На противагу масовій стандартизації виробничого процесу продукт індивідуальної праці набуває ознак «одиночного товару», а отже – стає – «монопольним товаром». Такий процес підриває засади конкуренції і, як зазначалося раніше, перестає підпорядковуватися принципам граничної корисності [14, с. 348].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проведений аналіз дає змогу дійти висновку про те, що постіндустріальне суспільство характеризується формуванням нової структури економіки. Саме соціально-економічні трансформації, що зумовлені процесом переходу світового співтовариства до інформаційної стадії розвитку, потребують дослідження якісних і кількісних перетворень, які відбуваються в економіці під впливом інформації. Зокрема, сучасна економічна теорія і практика зіштовхнулися з викликами, які поставили завдання розробки адекватних запитам часу підходів до ціноутворення благ, що мають інформаційну природу. Адже вартість, що створена знаннями, не пов'язана лише з витратами

виробництва. Вона є грошовою формою, що використовується з метою встановлення ціни на продукт, в якому втілено нові знання відповідно до його корисності, спроможності задовольняти потреби на основі використання новітніх технологій, матеріалів, а також інших сучасних знань. У зв'язку з цим, нові реалії суспільно-економічного розвитку потребують нової парадигми економічної теорії та оновлення методологічних основ наукового аналізу.

Список використаних джерел

1. Євтух О.Т. Концептуально про вартість // О.Т. Євтух // Актуальні проблеми економіки. – 2005. – №3. – с. 3-16.
2. Маркс К. Капитал. Критика политической экономии / К. Маркс. – М.: Эксмо, 2011. – Т. I. – 1200 с.
3. Чайка Ю.М. Галузеві трансформації економіки / Ю.М. Чайка // Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. – 2013. – №4. – с. 21-25.
4. Иноземцев В.Л. Современное постиндустриальное общество: природа, противоречия, перспективы / В. Л. Иноземцев. – М.: Логос, 2000. – 302 с.
5. Чухно А.А. Сучасні економічні теорії / А.А. Чухно, П.І. Юхименко, П.М. Леоненко. – К.: Знання. – 2007. – 799 с.
6. Корнійчук Л.Я. Футурологія і прогностичні ідеї фізичної економії / Л.Я. Корнійчук, В.О. Шевчук. – К.: КНЕУ, НАСОН, – 2012. – 72 с.
7. Ляшенко О.І. Моделювання впливу інтелектуального капіталу на формування та функціонування технологічного укладу / О.І. Ляшенко, С.В. Хомич // Регіональна економіка. – 2011. – №4. – с. 192-199.
8. Базилевич В. Інтелектуальна власність: креативи метафізичного пошуку / В. Базилевич, В. Ільїн. – К.: Знання, 2008. – 678 с.
9. Чухно А.А. Інформаційна постіндустріальна економіка: теорія і практика / А.А. Чухно. – К.: Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Н.-д. фін. ін-т при М-ві фінансів України, 2006. – 512 с.
10. Ретроспектива ринкових перетворень в Україні: сучасний дискурс: монографія / за ред. Л.П. Горкіної. – К.: Ін-т екон. та прогнозув., 2010. – 760 с.
11. Насікан Н.І. Теорія вартості: ретроспективний аналіз і сучасні погляди / Н. І. Насікан, І. С. Біла // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – №4. – с. 45-53.
12. Злупко С. Новаторські теорії українських економістів: роль у розвитку світової економічної науки / С. Злупко // Економіка України. – 2002. – №10. – с. 71-78.
13. Єрмошенко М. Наукові підходи до формування інформаційно-енергетичної теорії вартості / М. Єрмошенко // Актуальні проблеми економіки. – 2014. – № 8. – с. 15-23.
14. Гальчинський А.С. Економічна методологія. Логіка оновлення / А.С. Гальчинський. – К.: АДЕФ-Україна. – 2010. – 572 с.
15. Друкер П. Менеджмент. Вызовы XXI века / П. Друкер: пер с англ. – М.: Манн, Иванов и Фербер, 2012. – 256 с.
16. Логачев В. Интеллектуальный капитал с позиции трудовой стоимости / В. Логачев, Е. Жернов // Экономист. – 2006. – №9. – с. 36-41.
17. Малюк А. Глобалізація як процес виникнення інформаційного суспільства / А. Малюк // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2015. – №4. – с. 20-39.
18. Гальчинський А.С. Лібералізм: уроки для України / А.С. Гальчинський. – К.: Либідь, 2011. – 288 с.
19. Колот А.М. Людина і нова економіка: теоретико-методологічний аналіз взаємодії та домінант розвитку / А.М. Колот, О.І. Кравчук // Економічна теорія. – 2015. – №1. – с. 5-25.
20. Антипина О.Н. Диалектика стоимости в постиндустриальном обществе. Статья первая. Технологические и социопсихологические факторы преодоления стоимости / О.Н. Антипина, В.Л. Иноземцев // Мировая экономика и международные отношения. – 1998. – № 5. – с. 48-59.
21. Ядранський Д. Аналіз можливостей застосування вартісних теорій для оцінки інформаційної праці / Д. Ядранський // Соціально-економічні проблеми і держава. – 2013. – Вип.1. – с. 307-314.
22. Bell D. The coming of post-industrial society: A venture of social forecasting. – N.Y.: Basic Books, 1973.
23. Machlup F. The Production and Distribution of Knowledge in the United States. – Princeton. – 1962.
24. Castells M. The Power of Identity, The Information Age: Economy, Society and Culture, Vol. II. Cambridge, MA; Oxford, UK: Blackwell (second edition, 2004). Електронний ресурс. Режим доступу: http://academia.edu/2215687/The_power_of_identity_The_information_age_Economy_society_and_culture
25. Caffentzis G. Immeasurable value? An essay on Marx's legacy // The Commoner. – 2005. – Vol.10, Spring-Summer. – P. 87-114.

References

1. Yevtukh A.T. Kontseptual'no o stoimosti // Aktual'nyye problemy ekonomiki. – 2005. – №3. – с. 3-16.
2. Marx Karl. Capital. Criticism polytycheskoy ekonomyy. M.: Eksmo, 2011. – Т. I – 1200 s.
3. Chayka Y.U. Otrasleyvye transformatsii ekonomiki // Nauchnyy vestnik Poltavskogo universiteta ekonomiki i trgovli. – 2013. – №4. – с. 21-25.
4. Inozemtsev V.L. Sovremennoye postindustrial'noye obshchestvo: priroda, protivorechiya, perspektivy. – M.: Logos, 2000. – 302 s.

5. Chukhno A.A., Yukhimenko P.I., Leonenko P.M. *Sovremennyye ekonomicheskiye teorii* – K.: Znaniye. – 2007. – 799 s.
6. Korniychuk L.Ya., Shevchuk V.A. *Futurologiya i prognosticheskiye idei fizicheskoy ekonomii*. – K.: KNEU, NASOA, – 2012. – 72 s.
7. Lyashenko A.I., Khomich S.V. *Modelirovaniye vliyaniya intellektual'nogo kapitala na formirovaniye i funktsionirovaniye tekhnologicheskogo uklada // Regional'naya ekonomika*. – 2011. – №4. – s. 192-199.
8. Bazilevich V. *Intellektual'naya sobstvennost': kreativnyy metafizicheskogo poiska*. – K.: Znaniye, 2008. – 678 s.
9. Chukhno A.A. *Informatsionnaya postindustrial'naya ekonomika: teoriya i praktika* – K.: Kyiv. nats. un-t im. T.Shevchenka, N.-d. fin. in-t pry M-vi finansiv Ukrayiny – 2006. – 512 s.
10. *Retrospektyva rynkovykh peretvoren' v Ukrayini: suchasnyy dyskurs: monohrafiya / za red. L.P. Horkinoyi*. – K.: In-t ekon. ta prohnosuv., 2010. – 760 s.
11. Nasikan N.I., Belaya I.S. *Teoriya stoimosti: retrospektivnyy analiz i sovremennyye vzglyady // Aktual'nyye problemy ekonomiki*. – 2012. – №4. – s. 45-53.
12. Zlupko S. *Novatorskiye teorii ukrainskikh ekonomistov: rol' v razvitii mirovoy ekonomicheskoy nauki // Ekonomika Ukrainy*. – 2002. – №10. – s. 71-78.
13. Yermoshenko M. *Nauchnyye podkhody k formirovaniyu informatsionno-energeticheskoy teorii stoimosti // Aktual'nyye problemy ekonomiki*. – 2014. – № 8. – s. 15-23.
14. Gal'chinskiy A.S. *Ekonomicheskaya metodologiya. Logika obnoveniya* – K.: ADEF-Ukraina. – 2010. – 572 s.
15. Druker P. *Menedzhment. Vyzovy KHKH veka: per s angl.* – M.: Mann, Ivanov i Ferber, 2012. – 256 s.
16. Logachev V., Zhernov Ye. *Intellektual'nyy kapital s pozitsii trudovoy stoimosti // Ekonomist*. – 2006. – №9. – s. 36-41.
17. Malysh A. *Globalizatsiya kak protsess vozniknoveniya informatsionnogo obshchestva // Sotsiologiya: teoriya, metody, marketing*. – 2015. – №4. – s. 20-39.
18. Gal'chinskiy A.S. *Liberalizm: uroki dlya Ukrainy* – K.: lybid', 2011. – 288 s.
19. Kolot A.M., Kravchuk A.I. *Chelovek i novaya ekonomika: teoretiko-metodologicheskyy analiz vzaimodeystviya i dominant razvitiya // Ekonomicheskaya teoriya*. – 2015. – №1. – s. 5-25.
20. Antipina O.N., Inozemtsev V.L. *Dialektika stoimosti v postindustrial'nom obshchestve. Stat'ya pervaya. Tekhnologicheskyye i sotsiopsikhologicheskyye faktory preodoleniya stoimosti // Mirovaya ekonomika i mezhdunarodnyye otnosheniya*. – 1998. – № 5. – s. 48-59.
21. Yadranskiy D. *Analiz vozmozhnostey primeneniya stoimostnykh teoriy dlya otsenki informatsionnoy raboty // Sotsial'no-ekonomicheskyye problemy i gosudarstvo*. – 2013. – Vyp.1. – s. 307-314.
22. Bell D. *The coming of post-industrial society: A venture of social forecasting*. – N.Y.: Basic Books, 1973.
23. Machlup F. *The Production and Distribution of Knowledge in the United States*. – Princeton. – 1962.
24. Castells M. *The Power of Identity, The Information Age: Economy, Society and Culture, Vol. II*. Cambridge, MA; Oxford, UK: Blackwell (second edition, 2004). http://academia.edu/2215687/The_power_of_identity_The_information_age_Economy_society_and_culture
25. Caffentzis G. *Immeasurable value? An essay on Marx's legacy // The Commoner*. – 2005. – Vol.10, Spring-Summer. – P. 87-114.

ДАНІ ПРО АВТОРА

Уманців Галина Вікторівна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри бухгалтерського обліку Київського національного торговельно-економічного університету,
e-mail: guman27@ukr.net

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Уманцев Галина Викторовна, кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры бухгалтерского учета Киевского национального торгового-экономического университета,
e-mail: guman27@ukr.net

DATA ABOUT THE AUTHOR

Umantsiv Halyna Vikyrovna, candidate of economic sciences, associate professor, associate Professor of department accounting of Kyiv National University of Trade and Economic,
e-mail: guman27@ukr.net

ФІНАНСИ, ГРОШОВИЙ ОБІГ, КРЕДИТ

УДК: 339.5

АНАЛІЗ ТЕОРЕТИЧНИХ ПІДХОДІВ ДО ОДНОБІЧНОГО СКОРОЧЕННЯ МИТНИХ ЗБОРІВ

Соколовська О.В.

Предметом дослідження є теоретичні та прикладні питання зовнішньої торгівлі України і ЄС в контексті сучасних теорій торгівлі.

Метою дослідження є аналіз основних теоретичних і практичних підходів щодо односторонньої лібералізації зовнішньої торгівлі.

Методи дослідження. В роботі використані методи порівняльного аналізу, синтезу, логічного узагальнення результатів.

Результати роботи. У статті представлений аналіз сучасних теоретичних і практичних підходів до односторонньої лібералізації зовнішньої торгівлі; досліджено поточний стан тарифного регулювання в торгівлі товарами між Україною та ЄС.

Галуззю застосування результатів дослідження є процес зовнішньої торгівлі виробами.

Висновки. Проведений аналіз дозволив обґрунтувати, що скорочення або ліквідація митних зборів в односторонньому порядку може призвести або до розвитку торгівлі, або до її згорання, в залежності від наявності ринкової влади у країни-бенефіціара. Отримані результати можуть бути використані в процесі подальшої оцінки впливу одностороннього скорочення митних зборів в торгівлі України і ЄС.

Ключові слова: тарифної пільги, зовнішньоторговельна політика, однобічна лібералізація зовнішньої торгівлі

АНАЛИЗ ТЕОРЕТИЧЕСКИХ ПОДХОДОВ К ОДНОСТОРОННЕМУ СОКРАЩЕНИЮ ТАМОЖЕННЫХ ПОШЛИН

Соколовская Е.В.

Предметом исследования являются теоретические и прикладные вопросы внешней торговли Украины и ЕС в контексте современных теорий торговли.

Целью исследования является анализ основных теоретических и практических подходов к односторонней либерализации внешней торговли.

Методы исследования. В работе использованы методы сравнительного анализа, синтеза, логического обобщения результатов.

Результаты работы. В статье представлен анализ современных теоретических и практических подходов к односторонней либерализации внешней торговли; исследовано текущее состояние тарифного регулирования в торговле товарами между Украиной и ЕС.

Областью применения результатов исследования является процесс внешней торговли товарами.

Выводы. Проведенный анализ позволил обосновать, что сокращение либо ликвидация таможенных пошлин в одностороннем порядке может привести либо к развитию торговли, либо к ее сворачиванию, в зависимости от наличия рыночной власти у страны-бенефициара. Полученные результаты могут быть использованы в процессе дальнейшей оценки влияния одностороннего сокращения таможенных пошлин в торговле Украины и ЕС.

Ключевые слова: тарифные льготы, внешнеторговая политика, односторонняя либерализация внешней торговли

UNILATERAL TARIFF CUTS: A THEORY

Sokolovska O.V.

The research question consists of theoretical and practical implications of the Ukraine-EU trade in the context of modern trade theory.

The purpose of study is to analyze both theoretical approaches and practical implications of unilateral tariff preference schemes.

Research methods. In our study we used both comparative analysis and synthesis methods, and also a logical generalization of obtained results.

Results. The article analyses modern theoretical and practical approaches to the non-reciprocal trade liberalization; also we examined current situation with tariff regulation in Ukraine-EU commodity trade.

Scope of application. The obtained results could be applied in the process of external trade in goods.

Conclusion. *The provided analysis allowed us to substantiate that unilateral tariff reduction or elimination under these schemes could lead either to trade creation or trade diversion, depending firstly from the presence of market power of beneficiary country. The obtained results could be used for further estimation of impact of non-reciprocal reduction of tariffs by EU governments on Ukrainian export flows.*

Keywords: tariff preferences, trade policy, unilateral trade liberalization

1. Introduction. Trade liberalization in countries worldwide is provided in the form of gradual abolition of tariff and non-tariff barriers in foreign trade. Nowadays the developed countries often grant unilateral tariff preferences to the developing and transition economies in order to promote their exports and their industrialization (by diversifying their export structure), and also to accelerate their economic growth. This is intended to attract more investment, create more jobs etc. in order to achieve a sustainable development. It is based on the most favored nation (MFN) principle of the General Agreement on Tariffs and Trade (hereafter GATT) and its successor, the World Trade Organization (hereafter WTO).

Now Ukrainian government set a course for Ukraine's joining to European Union (hereafter EU); notably, it elaborated the EU-Ukraine Association Agenda to prepare and facilitate the implementation of the Association Agreement for 2014-2017, main directions of sectoral coordination are agreed, new conditions of Ukraine-EU commodity trade are defined, particularly the unilateral reduction or elimination of the EU customs duties for commodities originating in Ukraine in the framework of Autonomous Preferential Trade Regime (hereafter APTR). At the moment Ukraine also enjoys Generalized System of Preferences (hereafter GSP), granted by EU, for all products covered by the system except railway and tramway vehicles and products

According to the trade theory the reduction of a tariff *ceteris paribus* leads to the increase of commodity flows. Taking into account that now raw materials and intermediate products consist a large part of Ukrainian export to the EU, the reduction or elimination of import tariffs could lead to the increase of their exports, therefore favoring to recognizing Ukraine as net exporter of raw materials and semi-finished goods. This is the case firstly for agricultural goods (which, however, are regulated by EU by non-tariff measures, notably, quotas), and also for output of mining and processing industries and metallurgy. Notably, a considerable part of Ukrainian metallurgical export to the EU, consists of raw materials and unfinished goods, which are processed later on European plants in order to create high value added production. But in current economic environment government's behavior should be focused on departure from the image of raw materials exporting country since such economic policy is no longer effective.

But in real economic conditions when commodity flows are influenced along with tariff by other factors, tariffs (as distorting element) could not be the main reason of changes of commodity flows. In this context tariffs could be eliminated in order to reduce their distorting effects in international trade.

So, the main purpose of this paper is to analyze the APTR, granted by EU to Ukraine, in the context of modern theory of non-reciprocal trade agreements. To do this we structured paper as follows. Section 2 reviews theoretical and empirical research on the non-reciprocal trade liberalization. Section 3 provides brief examination of some theoretical approaches and practical implications of GSP arrangements in the world. Section 4 analyses current situation with tariff regulation in Ukraine-EU commodity trade. Finally, Section 5 presents some concluding remarks.

2. Literature review. The largest part of research studies the impact of trade freedom on economic growth (e.g., Krueger [14], Rivera & Romer [21], Akin et al. [1] etc.). These papers usually use a panel data in order to investigate such impact. They concluded that trade freedom is highly significant and is positively related to economic growth.

Onguglo analyzed the relevance of GPS schemes for developing countries in the 1990's. He concluded that the existing trade preferences should be maintained, improved and effectively utilized and should be combined with other policy measures in order to improve the productivity, quality of products, and horizontal and vertical diversification in exports [17]. Herz & Wagner analyzed the efficiency of GSP. They concluded that the GATT/WTO approach is a much better way to foster exports of low-income countries [9].

Another set of papers studies impact of non-reciprocal tariff arrangements on concrete regions, countries and industries (e.g. Candau & Jean [3], Low et al. [16], Jones et al. [12] etc.).

The investigations providing quantitative evaluation of consequences of granting of tariff preferences, using statistical and econometric analysis, deserve a special mention.

Ozden and Reinhardt developed and tested theoretical model of a small country's trade policy choice, using a dataset of 154 developing countries for 1976-2000. They find that countries removed from the GSP adopt more liberal trade policies than those remaining eligible. Thus, their results suggest that developing countries may be best served by full integration into the reciprocity-based world trade regime rather than continued GSP schemes [18].

Following their analysis, Grossman & Sykes considered the law and economics of discrimination within GSP schemes for developing countries. They concluded that the case against discriminatory preferences is at best an uneasy one, both in legal and in economic terms. Moreover, the ostensible justification for GSP schemes— to promote growth and development – is unlikely to be served well by existing GSP policy [8].

François et al. examined the scope for preference erosion, using an econometric analysis, and modeling full elimination of OECD tariffs. They conclude that tariff preferences are underutilized due to administrative burden. And for those products where preferences are used, the primary negative impact follows from erosion of EU preferences [4]. Gamberoni analyzed the impact of the EU unilateral trade preferences on both the intensive and the extensive margin of trade. She found that the impact of non-reciprocal trade preferences on both margins is linked to the sector under analysis and to the type of preferences a country benefits from. Also she confirmed that the GSP schemes for least developing countries did not change their export pattern, while the traditional GSP and the regime to combat drug production tend to promote export diversification [6].

Hoekman et al. analyzed potential losses of erosion of tariff preferences. They concluded that such preferences are being eroded by liberalization at all levels, but at the same time the Doha Round is likely to lead to relatively limited preference erosion. Consequently, a re-orientation of trade policies away from procedures that tend to hollow out the multilateral trade system would enhance the global welfare [10]. Fugazza&Nicità investigated to what extent preferential market access affects bilateral trade, using an appropriate gravity model for two indices of market access conditions which take into account the structure of tariff preferences and reflect both direct and indirect market conditions. Their results indicated that both of these two market access conditions affect bilateral trade [5].

Laird analyzed the implementation of GSP schemes of seven major markets (Canada, China, European Union, India, Korea, Japan, and the United States) and simulated the impact on LDCs' exports of extending full duty-free and quota-free market access. He concluded that the Doha Round might not have a significant impact on LDCs' trade, but, however, a possible Doha Round scenario combined with duty-free and quota-free market access could bring significant benefits to these countries [15]. Snyder analyzed nonreciprocal preference programs (upon the examples of the EU and U.S.). He concluded that preference-granting countries could improve the effectiveness of their programs through increasing the stability of preference programs, developing more defined eligibility criteria, expanding product coverage, and making rules of origin simpler and more flexible [22]. Ketterer et al. using detailed product-level tariff and trade data, analyzed Japanese external tariff adjustments in the presence of trade preferences. As a result they suggested that trade preferences may have hindered further Japanese external tariff liberalization during the last successfully concluded multilateral trade round [13].

The mentioned research does not consider the non-reciprocal tariff preferences, which now Ukraine enjoys in the trade with EU, so it makes sense to analyze them in the context of modern theory of non-reciprocal trade arrangements.

3. Theoretical background. Let's briefly examine some theoretical approaches and practical implications of GSP arrangements in the world.

Firstly the program concept was adopted internationally in 1968 by the United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD) at the UNCTAD II Conference, which recommended the creation of a Generalized System of Preferences under which industrialized countries would grant trade preferences to all developing countries.

According to the UNCTAD resolution, the objectives of the GSP system for developing countries should concentrate in promoting both of their exports and their industrialization, and also to accelerate their rates of economic growth.

Two types of trade agreements should be distinguished: reciprocal (contractual) preferential trade agreement such as European Free Trade association (EFTA), and autonomous (unilateral, non-reciprocal) preferential trade agreements such as GSP.

Under GSP schemes, selected products originating in developing countries, are granted reduced or zero tariff rates. At the same time, the least developed countries (LDCs) receive special and preferential treatment for a wider coverage of products and deeper tariff cuts.

According Borrmann et al. the developing countries hoped the introduction of GSP schemes would both increase their earnings from exports of semi-finished and finished products and widen the domestic market by creation of additional foreign demand and by providing incentives in order to extent export capacities [2].

In 1971 the European Community implemented its first GSP scheme in the framework of 10-year programs through different regulations for industrialized, textile products and agricultural products and also those covered by the European Coal and Steel Community (ECSC) Treaty. In 1979 was adopted the «Enabling Clause», which both created the legal framework for the GSP and authorized developed countries to establish individual GSP schemes.

Generally, the GSP is regarded as an autonomous trade arrangement through which the EU provides unilateral preferential access to the EU internal market to developing countries. The general arrangements cover both non-sensitive and sensitive products. Their sensitivity is determined by the situation of the sector producing the same products in the EU. Sensitive products require a higher border protection, while for non-sensitive goods tariffs could be

reduced or eliminated. In other words, non-sensitive products have duty free access to the EU internal market, while sensitive products could enjoy a tariff reduction. The EU GSP scheme has been revised several times in order to reflect evolutions in international trade and development. The latest revision was applied from 2014. The new scheme focuses 90 countries (beneficiaries) in order to ensure more impact on countries most in need.

There are three main variants of this Scheme:

the standard (general) GSP arrangement, offering generous tariff reductions to developing countries. This means partial or entire elimination of tariffs on two thirds of all product categories.

the «GSP+» enhance preferences mean full removal of tariffs on essentially the same product categories as those covered by the general arrangement. This arrangement is granted to countries both ratified and implemented main international conventions relating to human and labour rights, environment and good governance;

«Everything but Arms» (EBA) arrangement for least developed countries (hereafter LDCs), granting both duty-free and quota-free access to all products, except for arms and ammunitions.

According to EU regulations, the main key objectives for the GSP reform are the following: to concentrate GSP preferences on developing countries most in need, to reinforce the trade incentives in order to respect main human and labour rights, environmental and good governance standards by implementation of the GSP+ arrangement, to strengthen the effectiveness of the trade concessions for LDCs, and to increase predictability, transparency and stability of the GSP. At the same time, a number of countries, which do not require GSP preferences in order to be competitive on the EU markets, no longer benefit from the GSP, notably, countries that have another preferential access to the EU (for example, under a Free Trade Agreement or a special autonomous trade regime); countries, achieved a high or upper-middle income per capita; overseas countries and territories, which are either attached to the EU or are linked to another developed country. Their exports enter into EU internal market with a normal tariff applicable to all other developed countries. Current GSP preference-granting countries (as of February 2015): Australia, Belarus, Canada, EU countries, Japan, Iceland, Kazakhstan, New Zealand, Norway, the Russian Federation, and Switzerland, Turkey, U.S.

According to Wall [25] and Jones [11], the GSP schemes were established based on an economic theory that preferential tariff rates in developed country are able to promote export-driven industry growth in developing countries. This, in turn, would help to GSP beneficiaries both to diversify their economies in order to promote sustainable development and to withdraw from dependence on trade in primary products and raw materials. Differences in tariff regulation and economic structures between developed and developing countries conditioned difficulties of creation of unified system of tariff incentives. And the GSP was an attempt to build a system of individual national schemes based on common principles and purposes. As a result, the preference-granting countries implemented various individual schemes of preferences under which tariffs on imports originating certain developing countries were reduced or eliminated.

Grossman & Sykes in analyzing of economic effects of tariff preferences considered both small and large countries. When small country, which has no market power on the world markets, receives tariff preferences, its exporters can sell their output at higher price and remain competitive in the foreign market. This leads to export growth. So, the tariff preferences under GSP schemes provide a «terms of trade» benefit to the exporting country, reflecting the trade creation. When tariff preferences are granted to a large country, having market power, this also raises the internal price in the preference-receiving country (Fig. 1), as for the small economy.

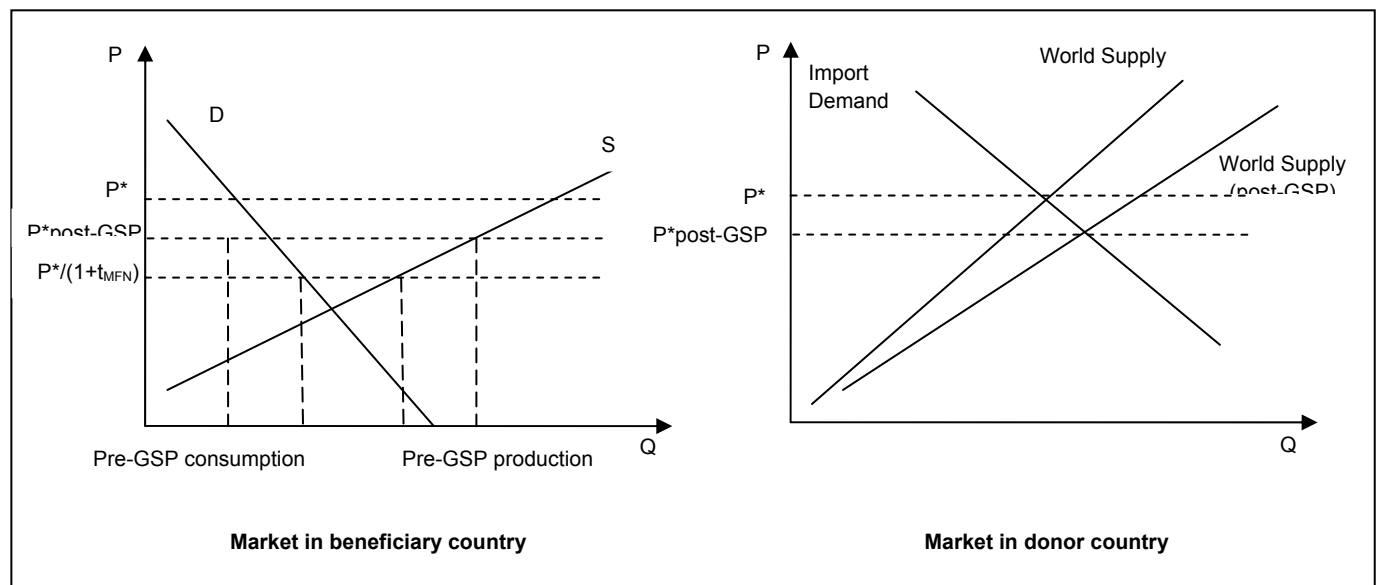

Fig. 1. Impact of non-reciprocal tariff preferences on welfare both donor and beneficiary countries

But in this case there is a significant impact of the export growth on the world price(p^*). The total world supply to the preference-granting country expands, which means that the market price falls from p^* to $p^*_{post-GSP}$. The

beneficiary country still enjoys by a terms of trade gain, but not as great as before. Welfare rises by the area bounded by the demand and supply curves and by the price lines $p^*/(1 + t_{MFN})$ and $p_{post-GSP}^*$, where t_{MFN} is an MFN advalorem tariff rate. In this case, the export growth in the preference-receiving country reflects both trade creation, since tariff preferences reduce the internal price in the beneficiary country, expanding its consumption and contracting its home production and trade diversion, since the fall in the world price leads to a terms of trade loss for other countries that export to the beneficiary country, imposing the negative externality on the exporting countries that do not enjoy GSP schemes [8].

The analysis of existing schemes of granting unilateral tariff preferences allowed us to summarize them in the Fig. 2.

Some possible conclusions derived from analysis above are the following.

1. The granting of tariff preferences could serve to promote trade volume and export earnings in the beneficiary countries.

2. Granting of tariff preferences faces both opportunity and compliance costs, which in practice diminish the benefits of GSP arrangements.

3. The macroeconomic benefits from tariff preferences in the long-run will be further diminished (or even become negative) if they lead to over-investment in the sectors that are eligible for GSP schemes. Such arrangements could distort investment decisions, rather than encouraging investment where long-term growth opportunities are present.

Preferential tariff arrangements may retard trade liberalization in preference-receiving countries, since applying the GSP schemes could reduce the incentive that export industries in developing countries have to lobby for trade liberalization at home in order to obtain access for foreign markets [8; 18].

4. Ukraine and APTR with EU

Let's briefly investigate current situation with tariff regulation in Ukraine-EU commodity trade.

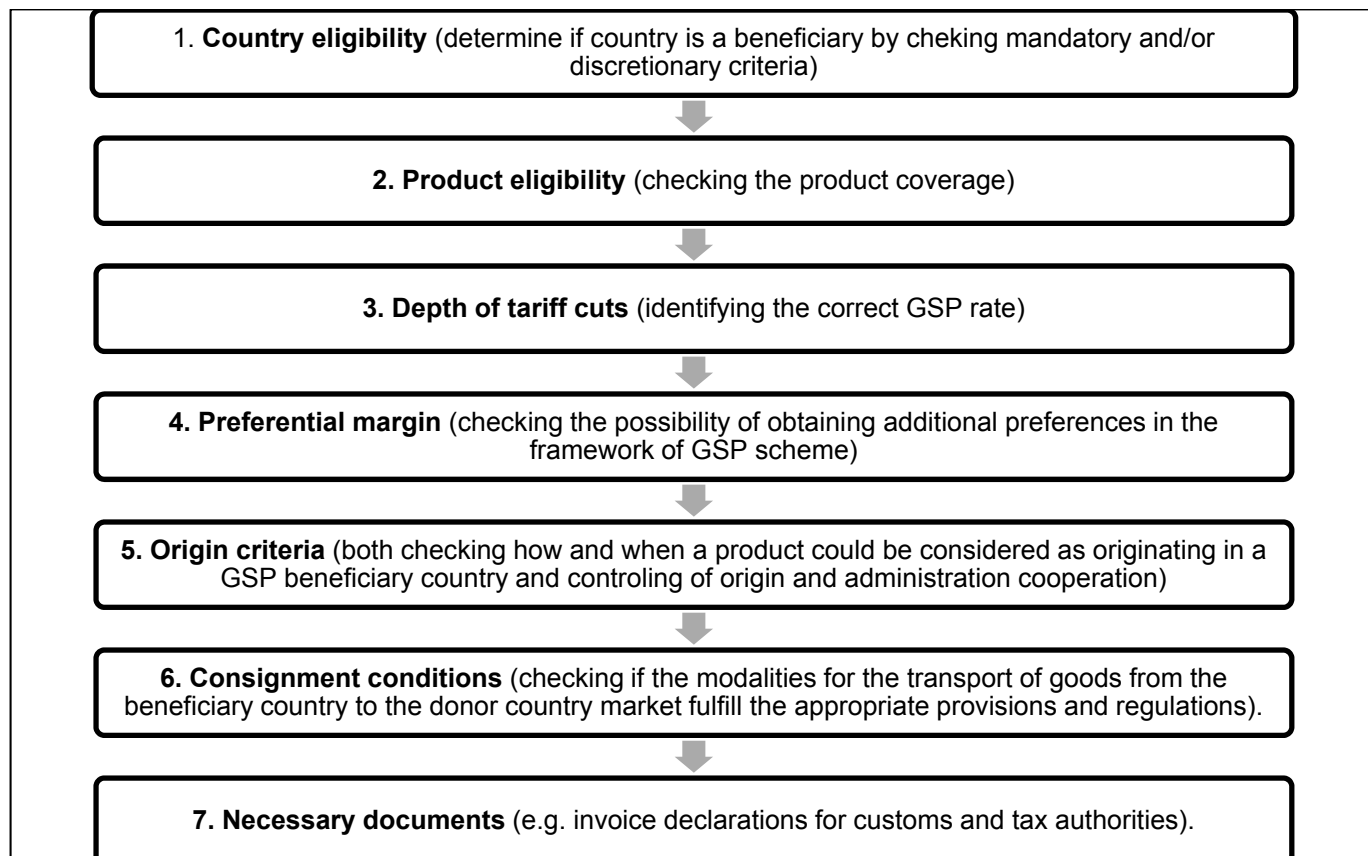

Fig. 2. General sequence of steps needed to beneficiary country in order to obtain non-reciprocal tariff preferences

Now Ukraine applies import duties (general, reduced and preferential) for products originating in EU.

According to GSP provisions, Ukraine benefit from GSP for all products covered by the system except railway and tramway vehicles and products. Also Ukraine is eligible for the GSP+. If in the future it applies for and is granted GSP+ treatment, the above limitation will not apply.

Starting from May 2014 EU provided Ukraine the autonomous trade preferences in view of the security, political and economic challenges faced by Ukraine, and in order to support country's economy. Previously, EU governments applied import duties according Council Regulation (EC) №1186/2009 at rates common for all third countries.

Late in April 2014 EU provided Ukraine the APTR, involving the unilateral reduction or elimination of EU customs duties on goods originating in Ukraine: on April 16, 2014 the EU Council adopted an appropriate decision and on April 22, 2014 an appropriate Regulation of European Parliament and of the Council was published in the Official Journal of the European Union.

This Regulation provides that the appliance of the autonomous trade preferences will start from May 2014 and last until November 2014. Effective as of introduction of APTR, EU governments set import duties at the level of the first year after coming in force the Agreement of Deep and Comprehensive Free Trade Area (hereafter DCFTA) between Ukraine and EU.

In the framework of tariff and non-tariff regulation this proposal concerned the following commodities.

1. Industrial Products. Existing EU tariffs for industrial goods exported from Ukraine will be removed immediately for 94,7% of commodities. For the remaining handful of products (some chemical products, etc.) the tariffs will be reduced.

2. Agricultural Products. For agricultural goods, the EU has taken important but more limited action to open up its market to Ukrainian agriculture in order to ensure the European agricultural sector is not harmed by this unilateral trade action. Notably, the EU will grant immediate and unlimited preferences to 82,2% of Ukraine's exports. For the other products (cereals, pork, beef, poultry and a handful of additional products) a partial liberalization will be achieved by the granting of duty-free tariff rate quotas (TRQs), which limit the amount of certain goods able to benefit from the trade preference.

3. Processed food products. The EU will grant immediate preferences to 83,4% of Ukraine's exports. The remaining 15,9% will be partially liberalized through TRQs.

According to the Fitch's estimations, the approval of favorable tariffs and quotas would support long-term growth of Ukrainian exports to EU. Almost all Fitch-rated Ukrainian agricultural companies have substantial export sales. Most of them are focused on exports to Middle East, Asia and CIS countries, but at the same time they see the European Union as an attractive market for further export growth and diversification. Notably, greater opportunities may arise in southern and eastern European countries that are easier to service from Ukraine.

On September, 2014 the implementation of statements of Ukraine-EU Association Agreement, related to the DCFTA was postponed to the beginning of 2016. At the same time the APTR was unilaterally extended to the December 31, 2015. This means that after January 1, 2016 the import duty rates applied by EU governments to products originating in Ukraine, remained unchanged. Ukrainian government, in return, will start the gradual reduction of import duties for goods originating in EU in order to allow domestic economic agents to adjust to the new competitive conditions. The transition period will be 3-10 years, for automotive industry – 15 years.

In the period of APTR the EU leaves the possibility to use the conditions of GSP regime currently applied for Ukraine. This means that Ukrainian exporters could decide by themselves whichever regime they could use in order to export to the EU market.

5. Conclusion. Preferential trade regimes (GSP, GSP+, APTR) are established in order to increase reciprocal trade and to provide access to the internal markets of developed countries for commodities originating from developing countries by reducing or eliminating tariffs.

The unilateral tariff reduction or elimination under these schemes could lead either to trade creation or trade diversion, depending firstly from the presence of market power of beneficiary country. Ukraine now has no market power on the world commodity markets, and current situation with implementing of APTR arrangement involve further econometrical and statistical analysis in order to estimate the impact of non-reciprocal reduction of tariffs by EU governments on Ukrainian export flows.

References

1. Akin C., Cengiz A., Basak A. *The impact of economic freedom upon economic growth: an application on different income groups*. // *Asian Economic and Financial Review*. – 2014. – Vol. 4(8). – 1024-1039.
2. Borrmann A., Borrmann C., Stegger M. *The EC's Generalized System of Preferences*. – BRILL, 1981.
3. Candau F., Sébastien J. *What Are EU Trade Preferences Worth for Sub-Saharan Africa and Other Developing Countries?* // *CEPII*. – No 2005–19 (December).
4. François J., Hoekman B., Manchin M. *Preference Erosion and Multilateral Trade Liberalization* // *The World Bank Policy Research Working Papers*. – 2005.–dx.doi.org/10.1596/1813-9450-3730.
5. Fugazza M., Nicita A. *Measuring preferential market access* // *MPRA Paper No. 38565*. – 2011.
6. Gamberoni E. *Do unilateral trade preferences help export diversification?* // *HEI Working Paper No.17/2007*. – 2007. – *HEI Graduate Institute of International Studies*.
7. *Generalized System of Preferences. List of Beneficiaries* / UNCTAD/ITCD/TSB/Misc.62/Rev.6 UNCTAD, 2015.
8. Grossman G., Sykes A. *A preference for development: the law and economics of GSP* // *World Trade Review*. – 2005. – 4:1. – pp. 41-67.
9. Herz B., Wagner M. *The Dark Side of the Generalized System of Preferences* // *Review of International Economics*. – 2011. – Vol. 19. – No 4.–pp. 763-775.
10. Hoekman B., William M., Braga P. *Quantifying the Value of Preferences and Potential Erosion Losses*. – Ch. 1, In: *Trade Preferences Erosion Measurement and Policy Responses*. The World Bank, 2008.
11. Jones V. *Generalized System of Preferences: Background and Renewal Debate* // *Congressional Research Service*. – 2015. – RL33663.

12. Jones V., Hornbeck J., Villarreal A. *Trade Preferences: Economic Issues and Policy Options* // Congressional Research Service. – 2013. – R41429.
13. Ketterer T., Bernhofen D., Chris M. *Trade Preferences and Multilateral Tariff Cuts: Evidence for Japan* // *Journal of Japanese and International Economies*. 2015. – Vol. 38. – pp. 31-51.
14. Krueger A. *The political economy of the rent-seeking society* // *The American Economic Review*. – 1974. – Vol. 64(3). – pp. 291-303.
15. Laird S. *A Review of Trade Preference Schemes for the World's Poorest Countries* // *International Centre for Trade and Sustainable Development (ICTSD)*. – 2012. – Issue Paper 25.
16. Low P., Piernartini R., Richter J. *Non-Reciprocal Preference Erosion Arising From MFN Liberalization in Agriculture: What Are the Risks?* // *Economic Research and Statistics Division*. – World Trade Organization, 2006.
17. Onguglo B. *Developing countries and unilateral trade preferences in the new international trading system* – Ch. 4. In: *Trade Rules in the Making: Challenges in Regional and Multilateral Negotiations* (ed. by M. Mendoza, P. Low and B. Kotschwar. Washington, D.C.: The Brookings Institution Press/Organization of American States, 1999.
18. Ozden C., Reinhardt E. *The Perversity of Preferences: GSP and Developing Country Trade Policies, 1976–2000* // *Journal of Development Economics*. – 2005. – Vol. 78. – No. 1. – pp. 1-21.
19. *Practical guide to the new GSP trade regimes for developing countries* / European Commission, 2013.
20. *Revised EU trade scheme to help developing countries applies on 1 January 2014* / European Commission, 2013.
21. Rivera L., Romer P. *Economic integration and endogenous growth* // *The Quarterly Journal of Economics*. – 1999. – Vol. 106(2). – pp. 531-555.
22. Snyder, Matthew (2012). *GSP and Development: Increasing the Effectiveness of Nonreciprocal Preferences* // *Michigan Journal of International Law*. – 2012. – Vol. 33. – No. 4. – pp. 821-861.
23. *The EU's Generalized Scheme of Preferences (GSP)* / European Commission, 2015.
24. *The European Union's Generalised System of Preferences (GSP)* / European Commission, 2004, p.5
25. Wall D. *Problems with Preferences*. // *International Affairs*. – 1971. – Vol. 47. – pp. 87-99.

ДАНИ ПРО АВТОРА

Соколовська Олена Василівна, к.е.н., с.н.с., провідний науковий співробітник відділу економіко-математичного моделювання в оподаткуванні Науково-дослідного центру проблем оподаткування та фінансового права НДІ фіскальної політики Державної фіскальної служби України
вул. Університетська, 31, м. Ірпінь, Київська обл., Україна, 08201
e-mail: elena.lukyanenko@gmail.com

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Соколовская Елена Васильевна, к.э.н., с.н.с., ведущий научный сотрудник отдела экономико-математического моделирования в налогообложении Научно-исследовательского центра проблем налогообложения и финансового права НИИ фискальной политики Государственной фискальной службы Украины
ул. Университетская, 31, г. Ирпень, Киевская обл., Украина, 08201
email: elena.lukyanenko@gmail.com

DATA ABOUT THE AUTHOR

Olena Sokolovska, Cand. Sci. (Econ.), Senior Researcher, Leading Researcher, Department of economic and mathematical modeling in taxation, Research Institute of Fiscal Policy, State Fiscal Service of Ukraine
Universytetska str., 31, Irpin, Ukraine, 08201
email: elena.lukyanenko@gmail.com

УДК 336:741.23

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО СТАБІЛІЗАЦІЇ ГРОШОВОГО ОБІГУ В УМОВАХ КРИЗИ

**Белінська Я.В.,
Козій Н.С.**

Предметом дослідження є теоретичні та практичні аспекти стабілізації грошового обігу в Україні в умовах кризи.

Метою статті є розробка концептуальних підходів до стабілізації грошового обігу в умовах кризи.

Методи дослідження. У роботі використано загальнонаукові і спеціальні методи дослідження, а саме: методи аналізу й синтезу – з метою дослідження тенденцій грошового обігу в Україні та обґрунтування необхідності стабілізації грошового обігу; систематизації та класифікації – для виділення методів та інструментів регулювання грошового обігу з метою його стабілізації; методи узагальнення результатів при формуванні висновків.

Результати роботи. У статті розроблено підходи до стабілізації грошового обігу з метою забезпечення відповідності динаміки, структури і обсягу грошової маси потребам економічного розвитку країни. Обґрунтовано, що необхідною умовою стабілізації грошового обігу є підвищення його керованості шляхом вдосконалення структури грошової маси (дедоларизації й стимулювання безготівкових платежів за розвитку методів контролю за поширенням платіжних інновацій). Методологічною основою стабілізації грошового обігу має бути взято пруденційний підхід, згідно з яким необхідно концентрувати зусилля на упередженні дисбалансів грошового обігу шляхом моніторингу найменш контрольованого фактору – швидкості грошей, що залежить від частки високоліквідних активів (насамперед, готівки та іноземної валюти) у грошовому обігу.

Висновки. Запропоновані концептуальні підходи до стабілізації грошового обігу враховують розвиток механізмів грошового-кредитного ринку України, а тому орієнтовані на забезпечення повноцінного виконання гривнею своїх функцій, підвищення керованості грошового обігу. Їх практична реалізація дозволить НБУ стабілізувати грошовий обіг і на цій основі ефективно проводити монетарну політику в Україні.

Ключові слова. Грошовий обіг, стабілізація, монетарна політика, інфляція, валютна криза.

КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ПОДХОДЫ К СТАБИЛИЗАЦИИ ДЕНЕЖНОГО ОБРАЩЕНИЯ В УСЛОВИЯХ КРИЗИСА

Белинская Я.В.,
Козий Н.С.

Предметом исследования являются теоретические и практические аспекты стабилизации денежного обращения в Украине в условиях кризиса.

Целью статьи является разработка концептуальных подходов к стабилизации денежного обращения в условиях кризиса.

Методы исследования. В работе использованы общенаучные и специальные методы исследования, а именно: методы анализа и синтеза - с целью исследования тенденций денежного обращения в Украине и обоснование необходимости стабилизации денежного обращения; систематизации и классификации - для выделения методов и инструментов регулирования денежного обращения с целью его стабилизации; методы обобщения результатов при формировании выводов.

Результаты работы. В статье разработаны подходы к стабилизации денежного обращения с целью обеспечения соответствия динамики, структуры и объема денежной массы потребностям экономического развития страны. Обосновано, что необходимым условием стабилизации денежного обращения является повышение его управляемости путем совершенствования структуры денежной массы (дедолларизации и стимулирования безналичных платежей при развитии методов контроля за распространением платежных инноваций). Методологической основой стабилизации денежного обращения должно быть взято пруденциальный подход, согласно которому необходимо концентрировать усилия на предупреждении дисбалансов денежного обращения путем мониторинга наименее контролируемого фактора - скорости денег, зависит от доли высоколиквидных активов (прежде всего, наличности и иностранной валюты) в денежном обращении.

Выводы. Предложенные концептуальные подходы к стабилизации денежного обращения учитывают развитие механизмов денежно-кредитного рынка Украины, а потому ориентированы на обеспечение полноценного выполнения гривней своих функций, повышение управляемости денежного обращения. Их практическая реализация позволит НБУ стабилизировать денежное обращение и на этой основе эффективно проводить монетарную политику в Украине.

Ключевые слова. Денежное обращение, стабилизация, монетарная политика, инфляция, валютный кризис.

CONCEPTUAL APPROACHES TO STABILIZATION OF MONEY CIRCULATION IN THE CRISIS PERIOD

Belinskaya Y.V.,
Koziy N.S.

The subject of the research is theoretical and practical aspects of monetary stabilization in Ukraine in the crisis period.

The goal of the article is to develop conceptual approaches to monetary stabilization in the crisis period.

Research methods. General scientific and special methods were used in the work, namely analysis and synthesis - to study trends in money circulation in Ukraine and the substantiation of the need for monetary stabilization; systematization and classification - to highlight the methods and instruments of monetary regulation for its stabilization; synthesis of results to make the conclusions.

Results of the work. The article describes approaches to monetary stabilization, ensuring that the dynamics, structure and supply of the money meet the needs of economic development. The article proves that the increase of money circulation manageability by improving the structure of money supply (de-dollarization and stimulation of cashless payment methods for controlling the spread of payment innovation) is a necessary condition for stabilization of money circulation. Prudential approach should be taken as a methodological basis

for monetary stabilization. According to this approach, it is crucial to concentrate all the efforts on forestalling of monetary imbalances by monitoring the least controllable factor - the velocity of cash flow, which depends on the share of liquid assets (primarily cash and foreign currency) in cash flow.

Conclusions. Provided conceptual approaches to monetary stabilization include the development of monetary market mechanisms in Ukraine, and therefore are focused on ensuring full implementation of hryvna's functions and increased manageability of money circulation. Their implementation will allow the National Bank to stabilize money circulation and effectively conduct monetary policy in Ukraine on this basis.

Key words. Money circulation, stabilization, monetary policy, inflation, monetary crisis.

Актуальність теми. Поточна валютна криза є вкрай глибокою за рівнем девальвації національної валюти та механізмами її виникнення (на першому етапі – внаслідок воєнно-політичних ризиків і хронічної не рівноваги платіжного балансу; на другому – внаслідок помилкових дій у сфері регулювання грошового обігу, за масштабами розвитку тіньових валютних ринків і за інтенсивністю розвитку девальваційно-інфляційної спіралі галопуючої інфляції та обвальної девальвації, що веде до зростання собівартості, насамперед, імпортованих енергоносіїв. На початку 2015 р. розбалансування грошового обігу набуло безпрецедентного з часів введення гривні у 1996 році масштабу. Галопуюча інфляція і різкі «девальваційні провали» стали складовими стагфляційної кризи, коли зростання цін відбувається на фоні глибокого падіння виробництва, зниження обсягів зростання грошових агрегатів, кардинальної зміни природи емісії – від випуску грошей під викуп валюти до емісії під викуп НБУ ОВДП – та прихованого емісійного фінансування дефіциту бюджету. Зважаючи на суттєві дисбаланси грошового обігу України, що не сприяють стабілізації економічної діяльності формування системи дієвих інструментів його стабілізації є невідкладним завданням.

Ступінь дослідження даної проблематики вченими. Вивченню проблем стабілізації грошового обігу присвячено праці вітчизняних вчених О. Барановського, А. Гальчинського, О. Дзюблюка, Б. Івасіва, В. Міняйло, В. Міщенко, С. Міщенко, С. Науменкової, Л. Рябіної, М. Савлука, Т. Смовженко, А. Сомик, Т. Унковської, О. Шарова, та інших відомих вчених. За високої наукової цінності праць зазначених науковців, разом з тим слід відзначити відсутність комплексного підходу до стабілізації грошового обігу в умовах системної кризи, що обумовлює необхідність подальших наукових досліджень цієї проблеми.

Предметом дослідження є теоретичні та практичні аспекти стабілізації грошового обігу в Україні в умовах кризи.

Метою статті є розробка концептуальних підходів до стабілізації грошового обігу в умовах кризи.

Завдання дослідження. Реалізація мети дослідження передбачає постановку та вирішення таких завдань: проведення аналізу напрямів стабілізації грошового обігу; розробку концептуальних підходів до стабілізації грошового обігу в Україні.

Методи дослідження. У роботі використано загальнонаукові і спеціальні методи дослідження, а саме: методи аналізу й синтезу – з метою дослідження тенденцій грошового обігу в Україні та обґрунтування необхідності стабілізації грошового обігу; систематизації та класифікації – для виділення методів та інструментів регулювання грошового обігу з метою його стабілізації; методи узагальнення результатів при формуванні висновків.

Постановка проблеми. Системна соціально-економічно-політична криза, що розгорнулася в Україні в 2014-2015 рр., мала своїм наслідком глибоке розбалансування грошового обігу та падіння вартості вітчизняної валюти, стагнацію кредитування та масове вилучення депозитів з банківської системи, що зумовило хвилю банкрутств банків. В свою чергу, дисбаланси грошового обігу вкрай негативно позначаються на стані фінансового і реального сектора економіки, тому стабілізація грошового обігу є ключовою умовою виходу з кризи. Для вирішення цього завдання мають бути переглянуті концептуальні підходи до регулювання грошового обігу відповідно до поточних умов розвитку України, системних ризиків та загроз.

Результати дослідження. Методичним підґрунтям регулювання грошового обігу на найближчі три роки має стати реалізація переходу від фіксованого до гнучкого режиму курсу з відповідною зміною монетарного інструментарію. У сфері стабілізації грошового обігу це означає продуманий та обережний перехід від політики регулювання грошового обігу у спосіб коригування ліквідності в банківській системі (проведення операцій рефінансування та мобілізації) до дискреційної монетарної політики на ринкових засадах функціонування міжбанківського ресурсного ринку, стабілізації курсової та інфляційної динаміки в умовах кризи. Розробка концептуальних підходів до стабілізації грошового обігу має базуватися на врахуванні: особливостей стагфляційної кризи, поточної динаміки інфляційних процесів і специфіки сформованої системи монетарного регулювання в Україні;

- проблем і перешкод на шляху реалізації монетарної політики;
- досвіду зарубіжних країн, що успішно вирішили завдання переходу до режиму гнучкого курсоутворення та інфляційного таргетування в умовах кризи;
- інституційних особливостей монетарної сфери України, а також фактичної ситуації військового стану, що обумовлює ситуацію жорсткого дефіциту ресурсів, а тому вимагає короткострокових дій в найбільш ефективних напрямках;
- структурних обмежень вітчизняної економічної системи;
- необхідності забезпечення фінансової і валютної безпеки з урахуванням перспектив приєднання до ЄС;
- впровадження міжнародних стандартів банківської діяльності (МСФЗ, норм Базель-2 і Базель-3);

- реалізації міждержавних угод в рамках європейського економічного простору і викладених у цих документах підходів до розвитку фінансових ринків (включаючи грошовий ринок, ринок капіталів, валютний ринок і ринок цінних паперів).

Крім того в основі стабілізації грошового обігу мають лежати сучасні підходи до:

1) управління;

2) менеджменту системних ризиків, що має пруденційний характер;

3) нетрадиційної монетарної політики, що орієнтує монетарні важелі на стимулювання реального сектора економіки як основу стабільності грошового обігу.

Ключовою проблемою розробки підходів до стабілізації грошового обігу як складової концепції монетарної політики є правильний вибір стратегічних і середньострокових цілей, а також проміжних орієнтирів. Стабілізація грошового обігу має виходити з першочерговості завдання відновлення довіри до національної грошової одиниці як основи підвищення ефективності дій НБУ. Тому, якщо стратегічною метою грошово-кредитної політики НБУ на 2015 р. взято забезпечення стабільності грошової одиниці України за декларування переходу до режиму інфляційного таргетування, то стабілізація грошового обігу орієнтована на забезпечення ефективного виконання гривнею своїх функцій і підтримання її купівельну спроможність.

На жаль, нині зберігається невідповідність характеру та набору інструментів чинної монетарної політики поточній кризовій ситуації та режиму гнучкого валютного курсу. Так, в умовах кризи за першочергової необхідності вирішення завдання забезпечення доступу банків до ліквідності (standing facilities) НБУ зосередив свої зусилля на отриманні рефінансування або розміщення коштів на депозитних сертифікатах НБУ через надкороткострокові операції (овернайт) для банків, відібраних за певними критеріями. Протягом 2014 – початку 2015 року в умовах гнучкого курсу та завищених процентних ставок це призводило, з одного боку, до зростання спекулятивних валютних операцій і розвитку девальваційно-інфляційної спіралі, а з іншого - до формування циклу структурного профіциту ліквідності. Результатом стала неефективність впливу процентних ставок на інфляцію і економічний розвиток (Т. Унковська називає її пасткою аккомодативної монетарної політики (trap of accommodative monetary policy [1]):

- якщо ставки низькі, банки активно використовують операції рефінансування для операцій на валютному ринку, то обсяги операції рефінансування овернайт є надмірними і посилюють девальваційний тиск, що загрожує розгортанням девальваційно-інфляційної спіралі;

- якщо ставки високі, то це призупиняє непродуктивне рефінансування, але сприяє розкручуванню спіралі профіциту ліквідності, підвищує вартість її стерилізації і збільшує непродуктивну емісію за каналом виплати процентних доходів [2].

Внаслідок загострилася проблема фрагментації міжбанківського ринку і була зруйнована мотивація банків до кредитування реального сектору. У цілому регулятивні заходи НБУ щодо стабілізації грошового обігу у період 2014 -2015 рр. мали дещо безсистемний характер і не забезпечували повноцінного виконання грошима усіх їх функцій, а тому були недостатньо ефективними. Якщо функції засобу обігу і платежу гривня відносно ефективно виконувала, то функції міри вартості і засіб нагромадження – практично ні. Підтримка банківської системи шляхом рефінансування і перехід до ринкових засад курсоутворення були вимушеним кроком, а тому не достатньою мірою підготовленим. До того ж стабілізація грошового обігу за гнучкого режиму курсоутворення потребує системних заходів щодо адаптації механізму ціноутворення до курсових змін, запобігання накопиченню спекулятивних тенденцій на грошовому ринку, захисту від курсових, цінових і процентних ризиків, вдосконалення ринкового механізму встановлення вартісних характеристик національної валюти. По суті в Україні склалася ситуація, коли вирішити нагромаджені проблеми можливо лише на основі запровадження нової моделі монетарної політики. Це передбачає розробку довгострокової концепції регулювання грошового обігу з чітким визначенням монетарного режиму, цільовим орієнтиром вартості гривні, оновленими підходами до валютного і банківського регулювання.

Особливе значення для забезпечення ефективності заходів щодо стабілізації грошового обігу має зниження рівня доларизації та частки готівки у структурі грошової маси, тому що валютна та готівкова складові грошової маси є найбільш ліквідною її частиною. А тому можуть швидко змінювати швидкість свого обігу, що веде до розбалансування грошового обігу в цілому. Тому стабілізація грошового обігу суттєво полегшиться за рахунок підвищення його керованості, що лежить в площині де доларизації і зростання безготівкових платежів й вдосконалення регулювання платіжних систем.

Впровадження режиму інфляційного таргетування на поточному етапі розвитку України неможливе без контролю за курсовою динамікою, а стимулювання реального сектору економіки потребує зниження процентних ставок за постійного контролю за обсягами грошової маси. Ці завдання певною мірою суперечать один одному, хоча є взаємозалежними.

Складність стабілізації грошового обігу обумовлена суперечливістю поточних завдань і цілей грошово-кредитної політики, що вимагає залучення широкого кола фахівців та науковців і виважене застосування рекомендацій міжнародних фінансових організацій. Провідну роль у формуванні концептуальних підходів до стабілізації грошового обігу, вочевидь, має відігравати Рада Національного банку України, конституційним завданням якої є розробка і контроль виконання Національним банком «Основних засад грошово-кредитної політики».

Вітчизняні науковці пропонують взяти в якості орієнтиру грошово-кредитної політики у середньостроковій перспективі зниження темпів інфляції до $(5 \pm 1)\%$ на рік [3, С. 115-118]. Очевидно, що на

сучасному етапі глибокої кризи етапі така мета виглядає надскладною і дуже амбітною. Проте у стратегічному вимірі вона є адекватною за умови розробки і послідовної реалізації виваженої «Стратегії монетарної політики Національного банку України на 2015-2018 роки», тобто здійснення цілісної системи короткострокових та середньострокових заходів, докладання інтелектуальних та організаційних зусиль Ради і Правління Національного банку, скоординованих з діями Уряду та Президента України. На початку 2015 року в надскладних умовах галопуючої інфляції і нестійкості гнучкого валютного курсу (на тлі високих девальваційних очікувань та низького рівня чистих валютних резервів) першочерговим завданням НБУ є створення якоря стабільності для динаміки цін через оприлюднення концептуального підходу до стабілізації грошового обігу і розвиток на якісно новому рівні операційної системи.

Стабільність грошового обігу є умовою та результатом стабільності та розвитку як фінансової системи, так і реального сектора економіки. Тому стабілізації грошового обігу на поточному етапі неможлива без:

- 1) відновлення позитивних темпів розвитку реального сектору економіки;
- 2) збалансованості платіжного балансу;
- 3) узгоджених дій державних органів регулювання у сфері нагляду і контролю за станом фінансової системи.

Перші дві умови виходять за коло функцій НБУ і перелік завдань нашого дослідження, проте підвищення рівня координації дій органів державного регулювання знаходиться у сфері відповідальності НБУ. Адже грошовий обіг зачіпає усі сегменти фінансового і реального сектору, тому без узгодженості дій зазначених регуляторів, а також органів державного регулювання, що впливають на стан реального сектору економіки (насамперед, міністерства економіки та міністерства фінансів) його стабілізація вкрай утруднена, і може бути досягнута лише часткова і /або тимчасово. Нині в Україні діє секторна модель регулювання та нагляду за фінансовим сектором економіки. За банківським сектором здійснює нагляд НБУ, за небанківськими установами – Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, ринок цінних паперів – Національна комісія з цінних паперів і фондового ринку. Незалежність НБУ є беззаперечною умовою, проте не достатньою. Має бути певні норми, що захищають НБУ від обмеження свободи його дій. Водночас при проведенні хибної монетарної політики має бути група незалежних експертів, що оцінюватиме дії НБУ та пропонуватиме заходи щодо її покращання.

Концептуальні підходи до стабілізації грошового обігу представлені на рис 1.

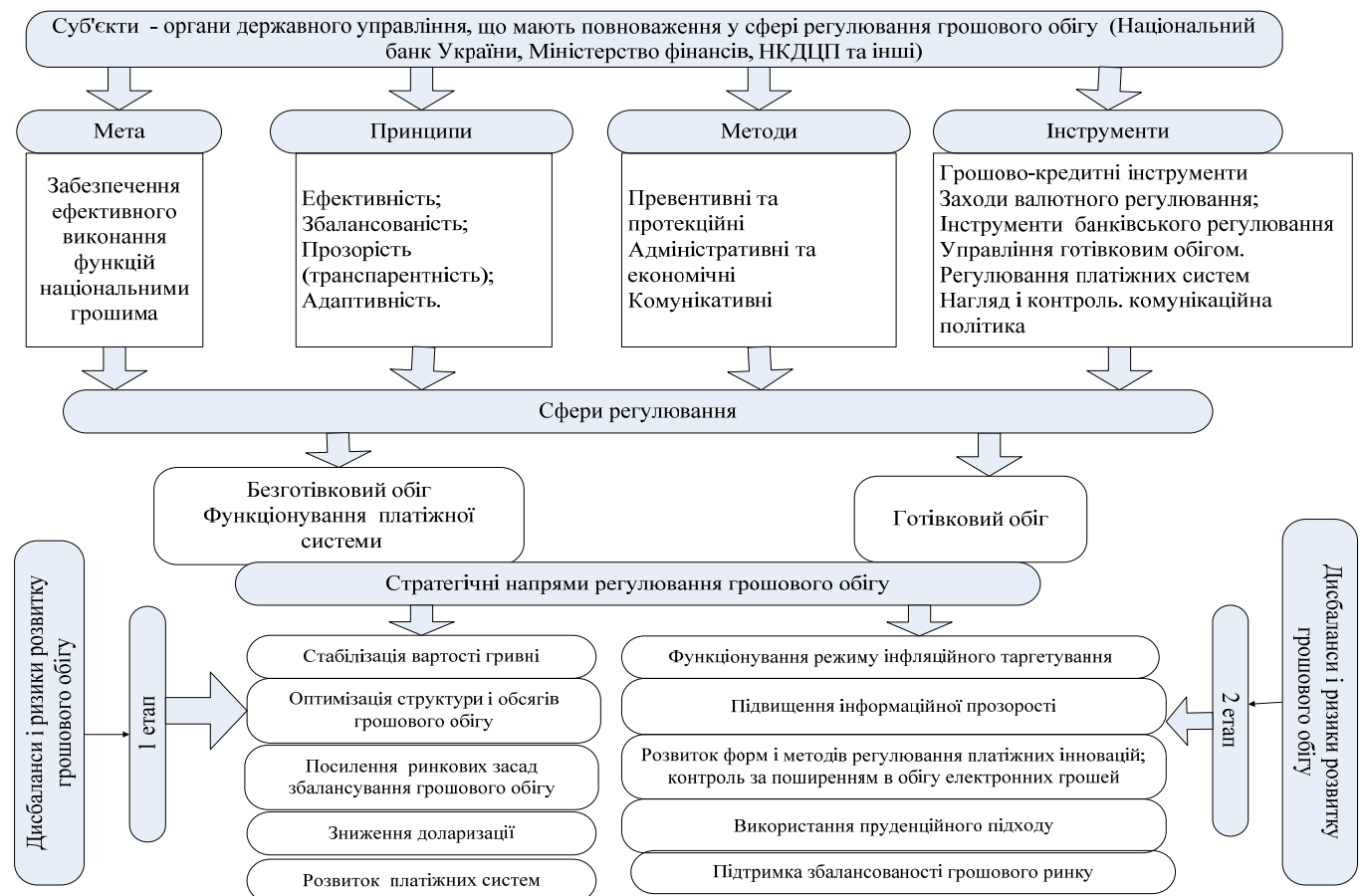

Рисунок 1. Концептуальні підходи до стабілізації грошового обігу

Джерело: Складено автором

Відповідно до необхідності активної ролі НБУ у стабілізації грошового обігу доцільно уточнити окремі його функції. Зокрема у Законі про Національний банк України функцію під номером 31 «здійснює аналіз стану

фінансової системи щодо фінансової стабільності» [4] доцільно доповнити тестом такого змісту: «та організовує і розробляє заходи щодо її підтримання в межах своєї компетенції». Крім того, Законом «Про Національний банк України» визначені такі функції НБУ як організація готівкового обігу та регулювання платіжних систем і безготівкових розрахунків, проте функції регулювання грошового обігу у переліку функцій немає. Відтак доцільно викласти зазначені функції у такій редакції: «стабілізація грошового обігу у спосіб організації готівкового обігу та регулювання платіжних систем і безготівкових розрахунків». Виконання НБУ такої функції забезпечить непрямий позитивний вплив монетарних заходів НБУ і на товарно-грошові ринки, і на реальний сектор економіки.

Специфіка державного регулювання грошового обігу може проявлятися в різних аспектах: особливостях монетарної і валютної політики НБУ; статусі і структурі органів нагляду за діяльністю банківських установ; процедурних питаннях допуску до діяльності на міжбанківському ресурсному ринку, та регулювання платіжних систем; методах і формах регулювання банківської діяльності; рівня поширення в обігу окремих платіжних інструментів, регулювання електронних грошей. Узгодженість усіх вищезазначених аспектів має ґрунтуватися на використанні певних принципів.

Принципами регулювання грошового обігу України з метою його стабілізації є: ефективність; збалансованість; прозорість; адаптаційність. Схематично ці принципи зображені на рис 2.

Рисунок 2. Основні принципи регулювання грошового обігу в Україні

Джерело: Складено автором

На основі використання зазначених принципів заходи щодо стабілізації грошового обігу мають застосовуватися за такими ключовими напрямками:

- стабілізація вартості національної грошової одиниці шляхом узгодженого застосування антиінфляційних заходів і регулювання валютного ринку, здійснення процентної політики;
- оптимізація структури і обсягів готівкового обігу;
- вдосконалення форм та методів регулювання НБУ грошового безготівкового обороту в частині функціонування платіжних систем та формування єдиного інституту такого регулювання;
- підтримка збалансованості грошового ринку та структури грошової маси (грошових агрегатів), за термінами і рівнем ліквідності активів для забезпечення відповідності обсягів і структури грошової пропозиції реальним потребам економічних суб'єктів;
- підвищення інформаційної прозорості проведення монетарної політики НБУ; популяризація безготівкових платежів;
- використання пруденційного підходу в монетарній політиці, що орієнтований на упередження нагромадження системних ризиків;
- розвиток форм і методів регулювання платіжних інновацій; контроль за поширенням в обігу електронних грошей.

Відповідно до цих напрямів основними завданнями стабілізації грошового обігу є:

- підтримка стабільної вартості грошової одиниці та довіри до неї;
- забезпечення оптимальних обсягів і структури грошової пропозиції,
- регулювання діяльності платіжних систем,
- попередження нагромадження системних ризиків в банківській системі;
- захист інтересів учасників платіжно-розрахункових систем, вкладників банків та інших суб'єктів грошового обігу від ризиків, що виникають внаслідок тінізації грошового обігу;
- стимулювання розвитку і поширення в обігу інструментів страхування ризиків використання новітніх платіжних інструментів;
- забезпечення функціонування міжбанківського ресурсного ринку на конкурентних засадах, що сприятиме оптимізації розміщення грошових ресурсів;
- посилення контролю за діяльністю недержавних платіжних систем.
- вдосконалення структури готівкового обігу у напрямі зменшення частки готівки в обігу та зниження рівня доларизації;
- вдосконалення режиму курсоутворення і валютного регулювання з метою створення сприятливих умов для припливу іноземних інвестицій.

Ефективне виконання поставлених завдань у сучасних умовах переманеної фінансової кризи передбачає умовний поділ методів регулювання грошового обігу на дві групи: превентивні, що запобігатимуть появі кризових явищ та підвищуватимуть керованість грошового обігу, та протекційні, що захищатимуть грошову сферу від впливу шоків.

До превентивних заходів, можна віднести:

а) у сфері банківського регулювання:

- вимоги до розміру й структури власного капіталу фінансових установ;
- вимоги до ліквідності;
- нормативи щодо диверсифікації ризиків;
- обмеження списку дозволених високо ризикованих операцій.

б) у сфері валютного регулювання:

- контроль за зовнішніми запозиченнями фінансових та не фінансових корпорацій;
- лімітування обсягів кредитів, виданих в іноземній валюті, зокрема продовження заборони валютного кредитування на споживчі цілі;
- виважена державна торгова політика, зокрема вкрай обережний випуск державних цінних паперів у валюті.

в) у сфері грошово-кредитного регулювання:

- контроль за структурою та обсягами емісії грошової маси;
- забезпеченість грошової маси товарами та послугами, або валютою, за недопущення монетизації бюджету;
- напрацювання механізмів спрямування випущеної грошової маси у пріоритетні види економічної діяльності, що матиме найбільший соціально-економічний ефект.

До протекційних заходів належать:

- створення системи гарантування депозитних вкладів, зокрема гарантування міжбанківських операцій на разі банкрутства банку;
- нормативи формування резервів на покриття ризиків.
- нарощування міжнародних резервів НБУ
- проведення валютних інтервенцій ;
- управління процентними ставками;
- контроль за припливом іноземних інвестицій, насамперед, портфельних інвестицій, виявлення і блокування тіньових схем виводу дивідендів.

Стабілізація грошового обігу на поточному етапі має відбуватися в руслі пруденційного підходу, згідно яким необхідно концентрувати зусилля на упередженні ризиків. У сфері стабілізації грошового обігу мова має йти про недопущення його дисбалансів шляхом моніторингу обсягу і формування виваженої структури адекватно до потреб розвитку економічної системи. Найменш контрольованим параметром грошового обігу, що може спричинити його суттєві розбалансування, є – швидкість грошей. Її залежність від частки високоліквідних активів означає необхідність збалансованої структури грошової емісії, що відповідає потребам економіки, коли випуск грошей здійснюється переважно через канал кредитування, з обмеженням дії валютного каналу та каналу фондового ринку (особливо, емісія під випуск ОВДП).

Важливою складовою пруденційного підходу є зосередження на контролі за діяльністю системних установ, що виводить на перший план ефективну реалізацію таких функцій управління як нагляд і контроль за діяльністю фінансових організацій – учасників валютного і грошово-кредитного ринку. Органи нагляду впливатимуть на поведінку фінансових інститутів та інших учасників ринків для забезпечення їх безпеки та прозорості.

Перешкодами на шляху стабілізації грошового обігу в Україні є обмеження, а саме:

- відсутність довіри до політики органів державної влади, що накладає суттєві обмеження на дії НБУ по підтримці вартості гривні,
- структурна криза, коли з виробничих ланцюжків виключені низка експортних виробництв Донецького регіону,

- міграційні процеси робочої сили, зниження платоспроможного внутрішнього попиту, валютна та банківська кризи, структурні деформації ринкових механізмів у грошово-кредитній системі;

- обмеження в роботі каналів монетарного трансмісійного механізму, що вимагає вкрай виваженого і обережного застосування досвіду зарубіжних країн, що подолали стагфляцію (насамперед, східноєвропейські), і рекомендацій МВФ щодо подолання інфляції шляхом стиснення грошової маси в обігу;

- соціальна криза в умовах безпрецедентного зростання вартості життя за падіння доходів населення і відсутності позитивних реформ та військових дій.

Враховуючи необхідність поступового подолання вищенаведених обмежень стабілізація грошового обігу має відбуватися щонайменше у два етапи.

1 етап – забезпечення керованості грошового обігу, у першу чергу, за рахунок припинення кризових процесів: гальмування інфляції й девальвації, формування механізмів реалізації монетарної політики на ринкових засадах, адаптаційної структурної перебудови економіки та підготовки передумов до модернізації економіки; основні операційні цілі цього етапу – це відновлення однозначних темпів інфляції та девальвації, зниження доларизації, розвиток безготівкового обігу, та у підсумку – відновлення позитивних темпів економічної динаміки.

2 етап – перехід до стабілізації грошового обігу в контексті повноцінного функціонування режиму інфляційного таргетування / гнучкого курсоутворення з метою стимулювання позитивних темпів економічного зростання. Операційні цілі цього етапу – підтримка встановленого НБУ середньострокового таргету інфляції, шляхом використання короткострокових процентних ставок і темпів приросту грошової пропозиції.

Перехід від першого до другого етапу має здійснюватися тільки після досягнення операційних орієнтирів, напрацювання необхідного інструментарію монетарної політики та формування відповідної інституційної структури монетарного регулювання, забезпечення таких темпів монетарної динаміки, що відповідають потребам розвитку реального сектора економіки, та створення умов для керованості грошового обігу.

Висновки. Запропоновані концептуальні підходи до стабілізації грошового обігу враховують розвиток механізмів грошового-кредитного ринку України, а тому орієнтовані на забезпечення повноцінного виконання гривнею своїх функцій, підвищення керованості грошового обігу. Їх практична реалізація дозволить НБУ стабілізувати грошовий обіг і на цій основі ефективно проводити монетарну політику в Україні.

Список використаних джерел

1. Унковська Т.Є. Валютна криза і галопуюча інфляція: що необхідно зробити для їх подолання і відродження економіки // Офіційна сторінка «Асоціації Українських Банків». [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://aub.org.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=10666&menu=119&Itemid=113
2. Буковинський С.А., Унковська Т.Є., Джус М.О. Проект пропозиції до розробки проекту стратегії монетарної політики Національного банку України на 2015-2018 роки // Офіційна сторінка «Асоціації Українських Банків». [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://aub.org.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=10676&menu=119&Itemid=113
3. Мінйайло В.Ф. Пропозиції до розробки проекту стратегії монетарної політики Національного банку України на 2015-2018 роки // Криза банківської системи: причини і шляхи виходу // матеріали науково-практичної конференції, м. Київ, 10 червня 2015 року / Асоціація українських банків ; Університет банківської справи НБУ (м.Київ) ; відп. Ред.: С.М. Аржевітин. – К.: УБС НБУ, 2015. – 143 с.
4. Про Національний банк України: Закон України від 20.05.1999р. № 679-XIV. Ст.6. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/679-14>

References

1. Unkovska T. Currency crisis and galloping inflation: what should be done to overcome them for economic recovery // Official website of the «Association of Ukrainian Banks.»:http://aub.org.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=10666&menu=119&Itemid=113
2. Bukovinskiy S., Unkovska T., Jus M. The draft proposal to the draft strategy for the monetary policy of the National Bank of Ukraine for 2015-2018 years // Official website of the «Association of Ukrainian Banks.»:http://aub.org.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=10676&menu=119&Itemid=113
3. Minyaylo V. Proposals to draft strategy for the monetary policy of the National Bank of Ukraine for 2015-2018 years // banking crisis: causes and ways out // Proceedings of the conference, m. Kyiv, June 10, 2015 / Association of Ukrainian Banks; University of Banking of National Bank of Ukraine (Kyiv); ed. Arzhevitin S. - K: UBS NBU, 2015. - 143 p.
4. The Law of Ukraine On the National Bank of Ukraine Article 6 (Supreme Council of Ukraine (SCU), 1999, № 29, st.238

ДАНИ ПРО АВТОРІВ

Белінська Яніна Василівна, доктор економічних наук, професор кафедри міжнародної економіки
Козій Наталія Сергіївна, аспірантка кафедри фінансів, асистент кафедри фінансових ринків
Університет Державної фіскальної служби України
вул. Університетська, 31, м.Ірпінь, 08201, Україна
e-mail: 071065@ukr.net, Globa.nataliya@ukr.net

ДАНИЕ ОБ АВТОРАХ

Белинская Янина Васильевна, доктор экономических наук, профессор кафедры международной экономики

Козий Наталья Сергеевна, аспирантка кафедры финансов, ассистент кафедры финансовых рынков
Университет Государственной фискальной службы Украины
ул. Университетская, 31, г. Ирпень, 08201, Украина
e-mail: 071065@ukr.net, Globa.nataliya@ukr.net

DATA ABOUT THE AUTHORS

Belinskaya Yanina Vasulivna, Doctor of Science (Economics), Professor
Koziy Nataliya Sergeevna, Postgraduate of Department of Finance, Assistant of Department of Financial Markets
University of State Fiscal Service of Ukraine
31, Universitetska street, Irpin, 08201, Ukraine
e-mail: 071065@ukr.net, Globa.nataliya@ukr.net

ДОТАЦІЇ МІСЦЕВИМ БЮДЖЕТАМ ЯК ІНСТРУМЕНТ ФІНАНСОВОГО ВИРІВНЮВАННЯ**Боголіб Т.М.**

У статті досліджено дотації місцевим бюджетам як інструмент фінансового вирівнювання, розкрито значення дотацій для забезпечення життєдіяльності територіальних громад, обґрунтовано поняття базова та реверсна дотація.

Метою написання статті є розробка теоретико-методологічних підходів до проблеми дотацій як інструменту фінансового вирівнювання.

Об'єктом дослідження виступає дотація як інструмент фінансового вирівнювання.

Предметом дослідження є теоретичні та практичні засади формування поняття дотація.

Методи дослідження. Теоретичні основи поняття дотацій як інструменту фінансового вирівнювання досліджено за допомогою діалектичного методу, узагальнення та наукової абстракції. Використовувалися також системний, структурно-функціональний та факторний аналіз, статистичний метод.

Результати дослідження. Досліджено нову парадигму щодо дотацій як інструменту фінансового вирівнювання, обґрунтовано поняття реверсної дотації, показано роль базової і реверсної дотацій у системі міжбюджетних відносин в умовах децентралізації органів місцевого самоврядування. Запропоновано модель реверсної дотації для високорозвинутих регіонів України.

Пропозиції. Доведено, що в умовах децентралізації органів місцевого самоврядування потребує удосконалення методологія розрахунку рівня дотацій для високо розвинутих регіонів України: рівень податкоспроможності, фактичні доходи місцевих бюджетів, видаткові потреби, соціальна спроможність територіальної громади, що забезпечить об'єктивність дотацій.

Ключові слова: дотація, інструмент вирівнювання, базова дотація, реверсна дотація, міжбюджетні трансферти, територіальні громади, податкоспроможність, фактичні доходи.

ДОТАЦИИ МЕСТНЫМ БЮДЖЕТАМ КАК ИНСТРУМЕНТ ФИНАНСОВОГО ВЫРАВНИВАНИЯ**Боголиб Т.М.**

В статье исследовано дотации местным бюджетам как инструмент финансового выравнивания, раскрыто значение дотаций для обеспечения жизнедеятельности территориальных общин, обосновано понятие базовая и реверсная дотации.

Целью написания статьи является разработка теоретико-методологических подходов к проблеме дотации как инструмента финансового выравнивания.

Объектом исследования выступает дотация как инструмент финансового выравнивания.

Предметом исследования являются теоретические и практические основы формирования понятия дотация.

Методы исследования. Теоретические основы понятие дотаций как инструмента финансового выравнивания исследованы с помощью диалектического метода, обобщения и научной абстракции. Использовались также системный, структурно-функциональный и факторный анализ, статистический метод.

Результаты исследования. Исследовано новую парадигму относительно дотации как инструмента финансового выравнивания, обосновано понятие реверсной дотации, показана роль базовой и реверсной дотаций в системе межбюджетных отношений в условиях децентрализации органов местного самоуправления. Предложена модель реверсной дотации для высокоразвитых регионов Украины.

Предложения. Доказано, что в условиях децентрализации органов местного самоуправления требует совершенствования методология расчета уровня дотаций для высокоразвитых регионов Украины: уровень налогоспособности, фактические доходы местных бюджетов, расходные потребности, социальная способность территориальной общины, что обеспечит объективность дотаций.

Ключевые слова: дотация, инструмент выравнивания, базовая дотация, реверсная дотация, межбюджетные трансферты, территориальные общины, налогоспособность, фактические доходы.

SUBSIDIES TO LOCAL BUDGETS AS AN INSTRUMENT OF FINANCIAL EQUALISATION**Bogolib T.M.**

In the article, the subsidies to local budgets as an instrument of financial equalisation, reveal the importance of subsidies to support the vital functions of territorial communities, the notion of reverse subsidy.

The goal of the article is development of theoretical and methodological approaches to the problem of subsidies as an instrument of financial equalisation.

The object of research is the grant-in-aid as an instrument of financial equalisation.

The subject of research are theoretical and practical bases of formation concepts of the grant.

Research methods. Theoretical foundations of the concept of subsidies as an instrument of fiscal equalization has been studied by means of the dialectical method, generalizations and scientific abstraction. We also used systemic, structural-functional and factor analysis, a statistical method.

The results of the study. Investigated a new paradigm regarding subsidies as an instrument of fiscal equalization, the notion of reverse subsidies, the reverse shows the role of subsidies in the system of inter-

budgetary relations in the conditions of decentralization of local governments. The proposed model of reverse subsidies to highly developed regions of Ukraine.

Suggestions. It is proved that in conditions of decentralization of local governments requires improved methodology for calculating the level of subsidies for highly developed regions of Ukraine: the level of nalogoplatel, the actual revenues of local budgets, the expenditure needs and social ability of the territorial community, which will ensure the objectivity of subsidies.

Keywords: *subsidy, alignment tool, basic grant, reverse the grant-in-aid, intergovernmental grants, territorial communities, algoplast, actual income.*

Актуальність проблеми. В сучасних умовах пріоритетним напрямком розвитку бюджетної системи України є розвиток її інструментів. Ухвалення у 2001 році Бюджетного Кодексу забезпечило розвиток прогресивних підходів до організації бюджетного процесу та розвитку міжбюджетних відносин в тому числі і дотацій як інструменту фінансового вирівнювання. Бюджетний Кодекс забезпечив правові основи розвитку інститутів та інструментів вітчизняної бюджетної системи. Важливе значення Бюджетний Кодекс має для розвитку місцевих бюджетів, зміцнення бюджетної системи органів місцевого самоврядування. Важливими є зміни до Бюджетного Кодексу 2010 та 2014 років [2]. Ці зміни є кроком, щодо запровадження нових фінансових інструментів та ефективного розвитку фінансової системи України. В нових умовах нового значення та нових підходів набуває поняття дотації як інструменту фінансового вирівнювання. В умовах децентралізації органів місцевого самоврядування важливим є визначення оптимального розподілу податкових джерел між видами бюджетів та їх спрямування до доходів місцевого бюджету, визначення обсягів дотацій. В умовах структурних реформ застосовуються нові підходи до фінансового вирівнювання. Першочергового вирішення вимагають питання щодо упорядкування дохідних та видаткових повноважень органів місцевого самоврядування з метою забезпечення збалансування доходів і видатків місцевих бюджетів, стабілізації бюджетної системи, що сприятиме сталому економічному розвитку України.

Ступінь дослідження проблеми. Значну увагу зарубіжних науковців приділено проблематиці фінансового вирівнювання в рамках теорій: суспільного вибору – Дж. Б'юкенен, Ч. Т'єбу, суспільних фінансів – В. Уотс, Р. Масгрейв, П. Мієшковскі, суспільних видатків, Г. Самуельсон. Сучасні наукові розробки стосуються досліджень теорії фіскального федералізму, фіскальної децентралізації, окремих видів фінансового вирівнювання – Е. Ахмад, Р. Берд, Р. Бодвей, Дж. Боекс, Р. Бол, А. Бретон, Б. Далбі, М. Смарт, Х. Ціммерманн, А. Шах.

Серед вітчизняних науковців слід відзначити праці з теорії державних фінансів – Д. Василика, В. Опаріна, місцевих фінансів – Т. Боголіб, В. Кравченко, О. Кириленко, І. Луніної.

Разом з тим в умовах змін бюджетного законодавства, адміністративно-територіальної реформи виникає потреба наукового обґрунтування ефективних інструментів фінансового вирівнювання.

Виклад основного матеріалу. Бюджетний Кодекс України стаття 96 визначає види міжбюджетних трансфертів; а саме: базову дотацію, реверсну дотацію, стабілізаційну дотацію; субвенцію; кошти, що передаються до державного бюджету та місцевих бюджетів з інших місцевих бюджетів [2].

Ми проаналізуємо базову дотацію та реверсну дотацію як інструмент фінансового вирівнювання.

Базова дотація вирівнювання є одним з видів міжбюджетних трансфертів, зрозумілості, прозорості, неупередженості бюджетних процедур, підтримки фіскальної ініціативи органів місцевого самоврядування [1].

Становлення системи фінансового вирівнювання в Україні та удосконалення її складових та елементів відбувалося відповідно до розвитку інституту місцевого самоврядування, системи місцевих органів виконавчої влади, правового врегулювання проблем щодо розподілу видаткових та дохідних повноважень між рівнями державного управління, використання інструментів фінансового вирівнювання (трансфертів вирівнювання, формули розподілу обсягу трансфертів вирівнювання, доходів та видатків місцевих бюджетів).

Важливим є реформування системи міжбюджетних відносин, яке бере свій початок у грудні 2014 року, коли до Бюджетного Кодексу України було внесено рід змін, які спрямовані на:

1. Забезпечення бюджетної автономії і фінансової самостійності місцевих бюджетів.

Місцеві бюджети можуть самі розпочати формування своїх бюджетів, не очікуючи показників державного бюджету, маючи достатню стабільну дохідну базу місцевих бюджетів, а також прогнозні показники дотації та субвенції, які будуть надаватися із державного бюджету, місцеві бюджети можуть формуватися без втручання держави.

Якщо при прийнятті державного бюджету будуть суттєво змінені базові показники, місцеві бюджети будуть проводити корекцію своїх бюджетів.

2. Стимулювання громад до об'єднання і формування здатних територіальних громад.

Реформа міжбюджетних відносин має забезпечити дворівневу систему міжбюджетних відносин: «Перший рівень – це області, другий рівень – це міста обласного значення, райони, об'єднання громади».

3. Закріплення за місцевими бюджетами стабільних джерел доходів і розширення дохідної бази місцевих бюджетів.

Місцеві громади отримали право встановлювати і забезпечувати збір податків на нерухомість, нерухоме майно.

4. Децентралізація витратних повноважень і чіткий розподіл компетенції згідно принципу субсидіарності.

5. Запровадження нових видів трансфертів і посилення відповідальності профільних міністерств за реалізацію державної політики у відповідних галузях.

6. Визначення нового механізму бюджетного регулювання і вирівнювання [6].

Система вирівнювання має три групи. Категорія 1 – це ті, в кого на сьогодні індекс здатності, тобто об'єм надходжень на 1 мешканця, в середньому по Україні більший 1. Це в основному великі міста, великі суб'єкти – 6 обласних бюджетів, 70 міст обласного значення, 26 районних бюджетів. Таким чином, буде проведена реверсна дотація, тобто вилучення зайвих коштів, які є в таких бюджетах, але тільки на 50%, а не на 100%, як раніше [3].

Для категорії від 0,9 до 1,1 – нічого не змінилося. Для них дотація базова вирівнювання рівняється дотації вирівнювання, як було раніше. Для третьої категорії – це 3 обласні бюджети, 39 міст обласного значення і 25 районних бюджетів – ресурс складає 80% [10].

Відповідно до статті 2 Бюджетного Кодексу України дотація (від лат. *dotatio* – дар, пожертва) – доплати з державного бюджету задля збалансування бюджетів нижчих рівнів; різновид субсидії. Дотація – це безвідплатна, безповоротна допомога з бюджету вищого рівня бюджету нижчому, яка не має цільового характеру та надається у випадку перевищення видатків над доходами [2].

У бюджетній діяльності застосовується базова дотація, що являє собою міжбюджетний трансферт на вирівнювання доходної спроможності бюджету, який його отримує. Надається на безоплатній і безповоротній основі без встановлення напрямів і умов їх використання.

Дотація являється головним інструментом фінансового вирівнювання. Базова дотація – міжбюджетний трансферт на вирівнювання доходної спроможності бюджету, який його отримує. Базова дотація є міжбюджетним трансфертом, який зазвичай вважають коштами, що безоплатно передаються з одного бюджету до іншого.

В державному бюджеті можуть передбачатися такі міжбюджетні трансферти місцевим бюджетам: базова дотація обласним бюджетам, бюджету міста Київ, районним бюджетам та бюджетам міст обласного значення. Базова дотація розподіляється на основі формули вирівнювання, яка враховує податковий потенціал громад та використовується з метою зближення фінансових можливостей територіальних колективів [4]. Обсяг базової дотації з державного бюджету місцевим бюджетам, або коштів, що передаються до державного бюджету з місцевих, визначається як різниця між розрахунковим показником обсягу видатків, прогнозним показником обсягу доходів (кошика доходів), що акумулюються на адміністративно-територіальній одиниці, помножена на коефіцієнт вирівнювання. Базова дотація не має цільового призначення та використовується в бюджеті нижчого рівня для збалансування доходів і видатків. Міські (міста Києва, міст обласного значення) й районні ради можуть передбачати у відповідних бюджетах базові дотації бюджетам районів у містах, бюджетам сіл, селищ, міст районного значення та їх об'єднань, а також кошти, що передаються з цих бюджетів.

Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 15 грудня 2015 року №1132 «Про затвердження Порядку перерахування міжбюджетних трансфертів визначено порядок перерахування міжбюджетних трансфертів», 23 січня 2015 року ця Постанова набула нової редакції. У Постанові визначено механізм перерахування міжбюджетних трансфертів з державного бюджету місцевим бюджетам (базова дотація, субвенції, стабілізаційна дотація та додаткові дотації), реверсної дотації та міжбюджетних трансфертів між місцевими бюджетами [9].

Реверсна дотація – це кошти, що передаються до державного бюджету місцевим бюджетам для горизонтального вирівнювання податкоспроможності територій. Базова дотація – це трансферт, що надається з державного бюджету місцевим бюджетам для горизонтального вирівнювання податкоспроможності територій.

Додаткова дотація надається на компенсацію втрат доходів місцевих бюджетів, внаслідок надання пільг встановлених державною [9].

Види дотацій визначено змінами внесеними до редакції Бюджетного Кодексу з 1 січня 2015 року [2].

До 31 грудня 2014 року діяла дотація вирівнювання, а з 1 січня 2015 року – базова дотація, до 31 грудня 2014 року визначалися кошти, що передаються до державного та місцевих бюджетів з інших бюджетів, з 1 січня 2015 року – реверсна дотація, інші положення, щодо дотацій практично не змінилися.

Новим моментом є те, що базова дотація міст районного значення, селищним, сільським бюджетам надається лише у разі їх об'єднання та створення об'єднаних територіальних громад.

Важливою є розробка та затвердження плану заходів щодо наповнення місцевих бюджетів, вишування додаткових джерел надходжень до бюджетів, у тому числі за рахунок деталізації економіки (не менш як 25 доходів загального фонду), дотриманням жорсткого режиму економії бюджетних коштів (не менш як 15 обсягу видатків на бюджетну сферу) та посилення фінансово-бюджетної дисципліни [3].

Дотації в умовах децентралізації органів місцевого самоврядування являються одним із головних інструментів фінансового вирівнювання, різновидом міжбюджетних трансфертів. Фінансові ресурси територіальних громад формуються відповідно до змін до Податкового та Бюджетного Кодексів, інших законодавчих актів, які стосуються місцевих бюджетів та міжбюджетних відносин.

Відповідно до змін до Бюджетного та Податкового Кодексу систему балансування замінено на систему бюджетного вирівнювання, яка передбачає горизонтальне вирівнювання податкоспроможності територій у залежності від рівня надходжень на одного мешканця [2; 8].

При цьому, вирівнювання для бюджетів міст, районів і обласних бюджетів здійснюється тільки за податком на доходи фізичних осіб.

За іншими платежами вирівнювання не здійснюється, їх надходження в повному обсязі залишаються у розпорядженні місцевих органів влади.

Механізм вирівнювання передбачає, що місцеві бюджети з рівнем надходжень нижче 0,9 середнього показника по Україні отримують базову дотацію (80% суми, необхідної для досягнення показника 0,9) для підвищення рівня їх забезпеченості [10].

Для бюджетів із значним рівнем надходжень на одного мешканця передбачена реверсна дотація до державного бюджету в об'ємі 50% перевищення рівня податкоспроможності 1,1 до середнього значення по Україні. Для розрахунку об'єму реверсної дотації на 2015 рік використовувалися дані кількості населення станом на 01.01.2014 і фактичні надходження податку на доходи фізичних осіб за 2013 рік, при розрахунку об'єму реверсної дотації на 2016 рік використовувалися дані кількості населення станом на 01.01.2015 і фактичні надходження податку на доходи фізичних осіб за 2014 рік. Враховуючи рівень інфляції 2014-2015 років, рівень девальвації гривні і зростання рівня безробіття 2014 і 2015 роках, можна однозначно зазначити, що обсяги реверсної дотації визначено не об'єктивно [5].

Наведемо приклад розрахунку обсягу реверсної дотації в м. Краматорськ Донецької обл.

Чисельність населення складає 196,2 тис. осіб; надходження податку на доходи фізичних осіб у 2013 році склали – 304349,6 тис. грн.; 60% від яких складає 182609,7 тис. грн.

Середній рівень надходжень податку на доходи фізичних осіб на 1 мешканця складають 930,5 грн. Реверсна дотація складає 182609,7 грн.

Реверсна дотація для бюджетів міст і районів передбачає, коли надходження ПДФО на 1 жителя міста складають більше 885,3 грн. надходжень ПДФО на 1 мешканця з урахуванням індексу податкоспроможності (804,4 грн. x 1,1) [7].

Індекс податкоспроможності на 1 мешканця Краматорська від середнього по Україні складає 1,156, який розрахований як відношення середнього рівня надходжень ПДФО на 1 жителя Краматорська до середнього рівня надходжень на 1 мешканця по Україні (930,5/804,8 грн.).

У результаті чого для міста Краматорська передбачена реверсна дотація (індекс податкоспроможності 1,156>1,1) і загальний об'єм її складає 4445,4 тис. грн. (930,5 – 804,8 x 1,1) x 0,5) x 196242)) [7].

Система вирівнювання податкоспроможності є більш прогресивною чим система балансування і має за мету здатність зацікавленості місцевих органів влади залучати додаткові надходження і розширювати наявну базу оподаткування.

Постановою від 25 лютого 2015 року №68 Кабінет міністрів визначив Порядок перерахувань міжбюджетних трансфертів місцевим бюджетам населених пунктів Донецької та Луганської областей, які розміщені на території проведення АТО. Мається на увазі такі перерахування із державного бюджету місцевим бюджетам як базова дотація, додаткові дотації, субвенції, реверсні дотації.

Державна казначейська служба України здійснює облік об'єму реверсної дотації, не перерахованої до державного бюджету із місцевих бюджетів на тимчасово неконтрольованій території. При цьому перерахунок реверсної дотації із обласних бюджетів Донецької і Луганської областей у державному бюджеті у період проведення АТО державною казначейською службою України не здійснюється [1].

Про об'єми перерахованих коштів і недотриманої реверсної дотації у розрізі місцевих бюджетів в населених пунктах на тимчасово неконтрольованій території державна казначейська служба України щодавно станом на 1 число кожного місяця звітується перед міністерством фінансів України.

Додаток №6 Закону України «Про Державний бюджет України на 2016 рік» визначає міжбюджетні трансферти територіальним громадам, в тому числі обсяги базової та реверсної дотацій. Обсяг базової дотації адміністративно-територіальним громадам складає 4840266,7 тис. грн., обсяг реверсної дотації складає 3114876,5 тис. грн. [5].

Аналіз показав, що обласні бюджети Дніпропетровської, Донецької, Запорізької, Київської, Полтавської, Харківської областей та м. Київ не мають базової дотації. Проте, для Дніпропетровської обл., обсяг реверсної дотації складає 392048,9 тис. грн., для Донецької обл. обсяг реверсної дотації складає 65816 тис. грн., для Запорізької обл. обсяг реверсної дотації складає 40872,9 тис. грн., для Київської обл. обсяг реверсної дотації складає 45023,7 тис. грн., для Полтавської обл., обсяг реверсної дотації складає 19351,8 тис. грн., для Харківської обл. обсяг реверсної дотації складає 12237,0 тис. грн. Місто Київ не має реверсної дотації [5].

Базова дотація не передбачена високорозвинутим територіальним громадам, наприклад Бориспільському р-н Київської обл. в той же час передбачена реверсна дотація 35633,1 тис. грн., Вишгородському р-ну Київської обл. базова дотація не передбачена, а реверсна визначена в обсязі 18203,2 тис. грн., місто Іллічівськ базова дотація не передбачена, реверсна дотація складає 22764,2 тис. грн., місто Ірпінь Київської області базова дотація не передбачена, реверсна дотація складає 12616,2 тис. грн.

Області, які є депресивними, мають вагомні показники базової дотації:

1. Вінницька – 46095,6 тис. грн.
2. Волинська – 69437,7 тис. грн.
3. Житомирська – 39994,7 тис. грн.
4. Закарпатська – 99510,7 тис. грн.
5. Івано-Франківська – 101005,0 тис. грн.
6. Кіровоградська – 23950,4 тис. грн.

7. Луганська – 15132,0 тис. грн.
8. Львівська – 15859,0 тис. грн.
9. Миколаївська – 34823,3 тис. грн.
10. Одеська – 13012,0 тис. грн.
11. Сумська – 13019,5 тис. грн.
12. Рівненська – 58492,3 тис. грн.
13. Тернопільська – 54096,9 тис. грн.
14. Херсонська – 61244,4 тис. грн.
15. Хмельницька – 45044,5 тис. грн.
16. Черкаська – 26135,9 тис. грн.
17. Чернівецька – 77942,7 тис. грн.
18. Чернігівська – 31854,2 тис. грн. [5].

Аналіз показав, що найбільший потенціал податкоспроможності мають Дніпропетровська, Донецька, Київська, Запорізька, Полтавська, Харківська області, вони найбільш передають коштів до державного бюджету у вигляді реверсної дотації, найнижчий потенціал податкоспроможності мають Івано-Франківська область, Закарпатська, Чернівецька області. Взагалі враховуючи, що ці три області є прикордонними є незрозумілим чому вони мають малопотужний потенціал податкоспроможності.

Висновки. Аналіз показників базової та реверсної дотацій показав, що в умовах децентралізації органів місцевого самоврядування успішно зможуть розвиватися лише високо розвинуті регіони – 6 областей і місто Київ, депресивні регіони і середньорозвинуті регіони систематично потребуватимуть базової дотації із державного бюджету. За даних умов важливою є фінансова конкуренція муніципалітетів як об'єктивного вияву їх фінансової автономії та фінансової рівності адміністративно-територіальних одиниць як необхідної умови можливості надання органами місцевого самоврядування місцевих суспільних послуг, визначених конституційними нормами. З погляду суспільних фінансів дотації місцевим бюджетам являються інструментом фінансового вирівнювання, особливо після запровадження реверсної та стабілізаційної дотації, вони спрямовані на забезпечення відповідності рівня оподаткування рівнем забезпеченості місцевими суспільними благами; суспільних видатків – реалізації принципів справедливого розподілу суспільних благ з метою забезпечення суспільного добробуту та оптимальних умов функціонування інститутів державного управління; фінансового федералізму – компенсацій за рахунок базової, реверсної та стабілізаційної дотацій недостатньої фінансової спроможності органів місцевого самоврядування які знаходяться в однакових фінансових умовах фінансової децентралізації як необхідної умови ефективної фінансової децентралізації.

Ми запропонували модель реверсної дотації, яка базується на підвищенні податкоспроможності регіону і збільшенні обсягу його фінансового потенціалу.

Список використаних джерел

1. Боголиб Т.М. Социально-экономическое развитие сельских регионов Украины в условиях административно-территориальной реформы / Т.М. Боголиб / *Promising problems of economics and management: collection monodrafiya* – Monreal, Canada, 2015. – p. 101-108.
2. Бюджетний Кодекс України – К.: Верховна Рада, 2016 – 134 с.
3. Децентралізація влади. Реформа місцевого самоврядування – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://decentralization.gov.ua/>.
4. Закон України «Про Державний бюджет України на 2015 рік» – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/80-19>.
5. Закон України «Про Державний бюджет України на 2016 рік» – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/928-19>.
6. Закон України «Про внесення змін до Бюджетного Кодексу України» – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/914-19>.
7. Інформація про міський бюджет міста Краматорська – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.krm.gov.ua/news/view/14920>.
8. Податковий Кодекс України – К.: Верховна Рада, 2016 – 376 с.
9. Постанова Кабінету Міністрів України від 15 грудня 2010 року №1132 (у редакції Постанови Кабінету міністрів України від 23 січня 2015 року №12 «Порядок перерахування міжбюджетних трансфертів» – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1132-2010-%D0%BF>.
10. Субвенції: гра за новими правилами – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://buhgalter.com.ua/articles/byudzhetniy-proces/subventsiyi-gra-za-novimi-pravilami/>.

References

1. Bogolib, T.M. (2015). Socio-economic development of rural areas of Ukraine in the conditions of administrative-territorial reform [Socialno-ekonomicheskoe razvitie selskih regionov Ukrainy v usloviyah administrativno-territorialnoy reformy]. Monreal, Canada (in Ukr.).
2. Byudzhetnyy Kodeks Ukrainy [The budget Code of Ukraine], (2016). Kyiv, Verkhovna Rada (in Ukr.).
3. Decentralizaciya vlady. Reforma miscevogo samovryaduvannya [The decentralization of power. The reform of local self – government]: <http://decentralization.gov.ua/> (in Ukr.).

4. *Zakon Ukrainy «Pro Derzhavnyy byudzhet Ukrainy na 2015 rik» [The law of Ukraine «On State budget of Ukraine for 2015»]:* <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/80-19> (in Ukr.).
5. *Zakon Ukrainy «Pro Derzhavnyy byudzhet Ukrainy na 2016 rik» [The law of Ukraine «On State budget of Ukraine for 2016»]:* <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/928-19> (in Ukr.).
6. *Zakon Ukrainy «Pro vnesennya zmin do Byudzhethnogo Kodeksu Ukrainy» [The law of Ukraine «On amendments to the Budget Code of Ukraine»]:* <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/914-19> (in Ukr.).
7. *Informaciya pro miskiy byudzhet mista Kramatorska [Information about the city budget of the city of Kramatorsk]:* <http://www.krm.gov.ua/news/view/14920> (in Ukr.).
8. *Podatkovyy Kodeks Ukrainy [Tax Code of Ukraine], (2016). Kyiv, Verkhovna Rada (in Ukr.).*
9. *Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 15 grudnya 2010 roku №1132 (u redakcii Postanovy Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 23 sichnya 2015 roku №12 «Poryadok pererakhuvannya mizhbyudzhethnykh transfertiv» [The resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of 15 December 2010 №1132 (in edition resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine from January 23, 2015 №. 12 «The Order of transfer of interbudgetary transfers»):* <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1132-2010-%D0%BF> (in Ukr.).
10. *Subvenciyi: gra za novymy pravylamy [Subventions: playing by the new rules]:* <https://buhgalter.com.ua/articles/byudzhethnyy-proces/subventsiiyi-gra-za-novimi-pravilami/> (in Ukr.).

ДАНИ ПРО АВТОРА

Боголіб Тетяна Максимівна, доктор економічних наук, професор, декан фінансово-гуманітарного факультету ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди», заслужений працівник народної освіти України

вул. Сухомлинського, 30, м. Переяслав-Хмельницький, Київська обл., Україна.

e-mail: bogolib60@mail.ru

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Боголиб Татьяна Максимовна, доктор экономических наук, профессор, декан финансово-гуманитарного факультета ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий ГПУ имени Григория Сковороды», заслуженный работник народного образования Украины

ул. Сухомлинского, 30, г. Переяслав-Хмельницкий, Киевская обл., Украина

e-mail: bogolib60@mail.ru

DATA ABOUT THE AUTHOR

Bogolib Tetiana Maksymivna, Doctor of Science, Economics, Professor, Dean of Finance and Humanitarian Faculty SHEE «Pereyaslav-Khmelnytskyi SPU after Grygoriy Skovoroda», honored worker of education of Ukraine

Sukhomlynsky Str., 30, Pereyaslav-Khmelnytsky, Kyiv region, 08401, Ukraine

e-mail: bogolib60@mail.ru

УДК 336.6

ФІНАНСОВА СТІЙКІСТЬ СТРАХОВИХ КОМПАНІЙ В УМОВАХ ДИНАМІЧНОГО ЗОВНІШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

**Кужелєв М.О.,
Житар М.О.**

Предмет роботи – теоретичні аспекти фінансової стійкості страхових компаній в умовах динамічного зовнішнього середовища.

Метою статті є розгляд та обґрунтування теоретичних та методичних аспектів фінансової стійкості страхових компаній в умовах динамічного зовнішнього середовища.

Метод і методологія проведення роботи – використані загальнонаукові та спеціальні методи, зокрема порівняння, наукової абстракції, індукції та дедукції, аналізу та синтезу.

Результати роботи – з'ясована економічна природа й уточнена сутність поняття «фінансова стійкість страхової компанії»; досліджено значення фінансової стійкості страхових компаній у забезпеченні виконання страховиками суспільно визнаної ролі в економіці; визначені елементи впливу на фінансову стійкість страхових компаній в умовах динамічного зовнішнього середовища; запропоновані етапи стратегічного управління фінансовою стійкістю страхових компаній.

Висновки – стійкість страхових компаній є не лише важливою передумовою їх виживання, але й запорукою успішної реалізації їх місії та стратегічних цілей. Фінансова стійкість страхових компаній є основним фактором, за допомогою якого інститут страхування може повноцінно виконувати свою багатопланову роль та зумовлюється зацікавленістю держави в соціальній стабільності в суспільстві, прагненням страхувальників до швидкої і достатньої нейтралізації наслідків негативних

випадкових подій, а страховиків – до зміцнення їх позицій на ринку, задоволення інтересів власників та подальшого поступового розвитку компаній.

Ключові слова: фінансова стійкість, страхові компанії, зовнішнє середовище, платоспроможність страхових компаній, андеррайтинг, перестраховування, страхувальники, ризик, системний підхід.

ФИНАНСОВАЯ УСТОЙЧИВОСТЬ СТРАХОВЫХ КОМПАНИЙ В УСЛОВИЯХ ДИНАМИЧНОЙ ВНЕШНЕЙ СРЕДЫ

Кузельев М.А.,
Житарь М.О.

Предмет работы - теоретические аспекты финансовой устойчивости страховых компаний в условиях динамичной внешней среды.

Целью статьи является рассмотрение и обоснование теоретических и методических аспектов финансовой устойчивости страховых компаний в условиях динамичной внешней среды.

Метод и методология проведения работы - использованы общенаучные и специальные методы, в частности сравнения, научной абстракции, индукции и дедукции, анализа и синтеза.

Результаты работы - выяснена экономическая природа и уточнена сущность понятия «финансовая устойчивость страховой компании»; исследовано значение финансовой устойчивости страховых компаний в обеспечении выполнения страховщиками общественно признанной роли в экономике; определены элементы влияния на финансовую устойчивость страховых компаний в условиях динамичной внешней среды; предложены этапы стратегического управления финансовой устойчивостью страховых компаний.

Выводы - устойчивость страховых компаний является не только важной предпосылкой их выживания, но и залогом успешной реализации их миссии и стратегических целей. Финансовая устойчивость страховых компаний является основным фактором, с помощью которого институт страхования может полноценно выполнять свою многоплановую роль и обусловлен заинтересованностью государства в социальной стабильности в обществе, стремлением страхователей к быстрой и достаточной нейтрализации негативных случайных событий, а страховщиков - к укреплению их позиций на рынке, удовлетворение интересов владельцев и дальнейшего постепенного развития компаний.

Ключевые слова: финансовая устойчивость, страховые компании, внешняя среда, платежеспособность страховых компаний, андеррайтинг, перестрахование, страховщики, риск, системный подход.

FINANCIAL STABILITY OF INSURANCE COMPANIES IN THE DYNAMIC ENVIRONMENT

Kuzheliev M.O.,
Zhytar M.O.

The subject of the work - theoretical aspects of financial stability of insurance companies in a dynamic environment.

Purpose - review and study of theoretical and methodological aspects of the financial stability of insurance companies in a dynamic environment.

Method and methodology of work - used general scientific and special methods, such as comparison of scientific abstraction, induction and deduction, analysis and synthesis.

Results – clarified the economic nature and refined essence of the concept of «financial stability of the insurance company»; studied the importance of financial stability of insurance companies in ensuring that insurers socially recognized role in the economy; Certain elements affect the financial stability of insurance companies in a dynamic external environment; proposed stages of strategic management of financial stability of insurance companies.

Conclusions - the stability of the insurance companies is not only an important prerequisite for their survival, but also the key to the success of their mission and strategic goals. The financial stability of insurance companies is a major factor, with which the insurance institution can properly carry out its multifaceted role and due to the interest of the state in social stability, the desire of insurers to quickly and adequately neutralize the negative random events, and insurers - to strengthen their position in the market, satisfaction of the interests of owners and further gradual development of companies.

Key words: financial stability, insurance companies, the external environment, the solvency of insurance companies, underwriting, reinsurance, insurers, risk, systemic approach.

Актуальність теми. Проблема забезпечення фінансової стійкості страхових компаній має важливе значення для ефективного функціонування сучасної економіки, оскільки від її рішення залежить спроможність страхового захисту суспільства, що може забезпечити економічну безпеку, стабільність економічного відтворення, особливо в умовах динамічного зовнішнього середовища. У зв'язку з цим особливого значення набуває аналіз фінансової стійкості страхових компаній. При цьому у вітчизняній літературі відсутній єдиний підхід до визначення поняття «фінансова стійкість страхових компаній» та існує ряд проблемних аспектів визначення і забезпечення фінансової стійкості страхових компаній, що свідчить про актуальність обраної теми дослідження.

Ступінь дослідження даної проблеми вченими. Теоретичні та практичні аспекти фінансової стійкості страхових компаній досліджували багато вітчизняних вчених, серед яких В. Базилевич, О. Барановський, О. Вовчак, Н. Внукова, О. Гаманкова, А. Єрмошенко, О. Козьменко, С. Науменкова, С. Осадець, Р. Пікус, Н. Ткаченко, та закордонних фахівців: А. Банасицький, Д. Бланд, А. Вагнер, Б. Денцер, О. Еверлінг, Р. Ейсен, Л. Игонина, Е. Кембелл-Харт, С. Луконин, А. Манес, А. Пфайффер, Ф. Ромейке, А. Сандстрем, К. Стівенсон, К. Хаген, та інші.

Метою статті є розгляд та обґрунтування сутності фінансової стійкості страхових компаній в умовах динамічного зовнішнього середовища.

Виклад основного матеріалу. У фінансовій системі України важливу роль на сьогодні відіграють страхові компанії. Правильна оцінка фінансової стійкості дасть змогу ефективно здійснювати управління їхніми ресурсами та забезпечить виконання зобов'язань перед клієнтами в повному обсязі за умов динамічного зовнішнього середовища, у тому числі фінансово-економічних криз, що періодично охоплюють всі сфери фінансового ринку.

Поняття «фінансова стійкість» походить від англійського «financial stability», що в перекладі з англійської мови означає - фінансова стійкість або стабільність. Сам термін «стійкість» більшість вчених трактує як здатність будь-якої системи підтримувати певні властивості та характеристики на незмінному рівні. В цьому сенсі слід погодитись з провідним вченим в сфері страхової діяльності, які розглядають стійкість як здатність системи підтримувати основні характеристики на стабільному рівні в умовах коливань ринку, адекватно протистояти впливу зовнішніх факторів і забезпечувати довгострокову динамічну рівновагу [1].

У широкому значенні стійкість свідчить про спроможність об'єкта, системи виконувати свої функції незважаючи на вплив ендегенних і екзогенних факторів. Таким чином, поняття «стійкість» є близьким за значенням до понять стабільності, постійності, сталості, надійності. Така етимологічна спорідненість зазначених понять призводить до їх ототожнення, що ускладнює розмежування таких економічних термінів, як «фінансова стійкість», «фінансова стабільність», «фінансова надійність», «фінансова платоспроможність».

Поняття фінансової стійкості та платоспроможності страхових компаній інтенсивно досліджуються в економічній літературі. Разом з тим, у визначенні економічної сутності цих категорій і їх відношення не досягнуто єдиного підходу [2]. деякі дослідники ототожнюють поняття фінансової стійкості і платоспроможності.

Так, Н. Рапніцька визначає фінансову стійкість страхової компанії як «такий стан (кількість і якість) її фінансових ресурсів, яке забезпечує виконання прийнятих страхових організацією, тобто платоспроможність в умовах несприятливих факторів і змін економічної кон'юнктури» [3]. Г. Чернова вважає, що фінансова стійкість страхової компанії - це «забезпечення гарантій виплат страхувальникам страховою компанією за договорами страхування» [4]. С. Луконін розуміє під фінансовою стійкістю страхової компанії «її здатність зберігати існуючий рівень платоспроможності протягом деякого часу при можливих зовнішніх і внутрішніх впливах на фінансові потоки» [5].

Таким чином, фінансова стійкість страхової організації пов'язується лише з тим, що в кожен момент часу вона може справити на цей момент обов'язкові платежі; при цьому не суттєво, чи вдається їй підтримання ліквідності, ефективності та ін.

Видається більш аргументованою позиція авторів, які не були тотожними зазначені категорії і розглядають платоспроможність як зовнішню форму прояву фінансової стійкості організації [6]. Фінансова стійкість відображає внутрішні аспекти фінансового стану, що характеризують збалансованість доходів і витрат, вкладених коштів і джерел їх формування, в той час як платоспроможність характеризує можливість за рахунок наявних грошових ресурсів своєчасно погашати свої платіжні зобов'язання. У той же час платоспроможність робить зворотний вплив на фінансову стійкість підприємства, оскільки повне і своєчасне виконання всіх видів зобов'язань, що впливають з проведених страховою організацією операцій, сприяє збереженню фінансової стійкості.

А. Шеремет визначає фінансову стійкість як певний стан рахунків підприємства, що гарантує його постійну платоспроможність. Сутністю фінансової стійкості він вважає забезпечення запасів і витрат джерелами коштів для їх фінансування [7]. І. Балабанов вважає фінансово-стійким такий господарюючий суб'єкт, який за рахунок власних коштів покриває кошти, вкладені в активи, не допускає невиправданої дебіторської та кредиторської заборгованості і своєчасно розраховується за своїми зобов'язаннями, тобто основою фінансової стійкості є раціональна організація та використання оборотних коштів [8].

У свою чергу, А. Палкін пропонує дещо розширений підхід до визначення поняття «фінансова стійкість страхової компанії». Він акцентує увагу не лише на виконанні зобов'язань за договорами страхування та перестрахування, а й на виконанні фінансових зобов'язань перед «працівниками і власниками організації» [9].

Ю. Тронін, трактує фінансову стійкість страхової компанії як «здатність своєчасно і в передбаченому обсязі виконувати взяті на себе фінансові зобов'язання щодо усіх суб'єктів (включаючи державу) впродовж усього строку дії укладених між ними договорів» [10]. Під цим самим кутом зору розглядає фінансову стійкість страхових компаній і А. Єрмошенко [11].

Наведена точка зору, звичайно, є цікавою і має право на існування, але водночас слід зазначити, що вона містить певні протиріччя. Адже специфіка надання страхових послуг, крім іншого, зумовлюється також наявністю часового інтервалу, впродовж якого страхова компанія готова виконувати взяті на себе зобов'язання. За певних обставин, договірні строки здійснення страховиком своїх зобов'язань можуть виходити за межі передбаченого договором кінцевого терміну їх дії.

Найбільш повним і послідовним дослідженням сутності фінансової стійкості страхових компаній є праця російського вченого Л. Орланюк-Малицької. Фінансова стійкість страхової компанії представлена як такий стан її фінансових ресурсів (кількість і якість), який забезпечує платоспроможність і подальший розвиток організації в умовах ризику, пов'язаного зі страховим захистом суб'єктів ринку. Дослідник відзначає, що зміна рівня фінансової стійкості страховика відбувається в певних критичних точках, у яких кількісні зміни у результатах діяльності та фінансових ресурсах компанії обумовлюють і їх якісну зміну [12].

Слід погодитись з докторами економічних наук, професорами С. Науменковою та О. Гаманковою, які вважають, що на фінансову стійкість страхової компанії впливають як зовнішні так і внутрішні фактори. До факторів макрорівня слід віднести такі, що впливають на всі суб'єкти господарювання і не підлягають диверсифікації (фактори системного ризику) та такі, що є специфічними для страхових компаній.

При формуванні стратегії діяльності страхової компанії і забезпечення певного рівня фінансової стійкості більш важливим є урахування специфічних для страхової компанії факторів макрорівня:

- динаміка циклічних коливань на страховому ринку;
- демографічні, економічні, національні чинники та рівень страхової культури;
- концентрація капіталу на ринку фінансових послуг та страховому ринку.

Така класифікація є найбільш доцільною для цілей управління фінансовою стійкістю страхової компанії, оскільки вона дозволяє передбачити у відповідь на зовнішні впливи певні внутрішні зміни, що забезпечують баланс зовнішнього і внутрішнього фінансового середовища господарюючого суб'єкта. Зовнішні фактори є результатом впливу на страхову компанію зовнішнього середовища. Вони не залежать від страхової організації і ефективності її роботи. До числа зовнішніх факторів економічного характеру, які суттєво впливають на фінансову стійкість страхової компанії, відносять динаміку банківського відсотка, рівень інфляції, стан фондового ринку і систему оподаткування; внутрішніх - андерайтерських, тарифну, інвестиційну політику організації, наявність страхових резервів в необхідних розмірах, використання системи перестрахування, достатність власного капіталу та ін.

На відміну від зовнішніх, внутрішні чинники залежать від діяльності конкретної страхової компанії. Найважливішими серед внутрішніх факторів, що визначають фінансову стійкість страхової компанії, є стійкість страхового портфеля і стійкість інвестиційного портфеля.

Кожен з цих факторів формується під впливом цілої низки факторів другого порядку. Так, серед факторів, що впливають на стійкість страхового портфеля, можна виділити: андерайтерську політику (політику, пов'язану з укладенням договорів страхування), політику в області встановлення тарифних ставок, наявність страхових резервів в необхідних розмірах, використання системи перестрахування, достатність власного капіталу.

Зовнішні та внутрішні фактори тісно взаємопов'язані. Зміна одних чинників може викликати зміну інших, і, отже, їх вплив на рівень фінансової стійкості страхової організації взаємообумовлений. Зокрема, тарифи на страхові послуги складаються під впливом, як зовнішніх (господарська кон'юнктура, рівень ризику і т.п.), так і внутрішніх факторів (збалансованість і величина страхового портфеля, стан інвестиційного портфеля, що склався, рівень витрат на ведення справи і т.п.).

Стан інвестиційного портфеля в істотному ступені визначається станом фінансового ринку, витрати на ведення справи залежать від темпів інфляції, величина страхового портфеля обумовлена обсягом страхового поля, яке, в свою чергу, визначається демографічними, соціальними, економічними та іншими факторами, зокрема такими значущими, як економічний цикл. Так, цикл поновлення основного капіталу значно розширює страхове поле і можливості для зростання страхового портфеля, як по підприємницьким ризикам, так і по страхування майна. Тим самим цикл економічної кон'юнктури виступає як один з важливих зовнішніх факторів, що визначають стійкість страхової компанії, оскільки він характеризує можливість формування досить великого і збалансованого страхового портфеля. Значення зовнішнього оточення страхової організації посилюється в умовах системних глобальних і макроекономічних зрушень, особливо в умовах динамічного зовнішнього середовища.

Аналіз фінансової стійкості страхової компанії здійснюється в розрізі таких елементів: власний капітал, помірний тарифна політика, збалансованість страхового портфеля та страхові резерви, здійснення операцій перестрахування. Вплив зазначених елементів на фінансову стійкість страхової компанії в умовах динамічного зовнішнього середовища подано на рис. 1.

Загалом капітал страхової компанії можна охарактеризувати як сукупність фінансових ресурсів, що перебувають у її розпорядженні. Законом України «Про страхування» [13] однією з умов забезпечення фінансової стійкості страхової компанії визначено наявність сплаченого статутного фонду та гарантійного фонду. У формуванні статутного капіталу страхової компанії визначальну роль відіграють вимоги національного законодавства: вимоги щодо мінімального розміру статутного капіталу та щодо представлення його лише у грошовій формі. Жорстка регламентація процесу формування власного капіталу з боку державних органів влади пояснюється тим, що на інститути страхування у суспільстві покладається функція страхового захисту та стабілізації економіки в моменти економічної нестабільності.

На початкових етапах розвитку страхової компанії фінансова стійкість забезпечується розмірами і якістю статутного капіталу, а в подальшому і іншими елементами власного капіталу, такими як резервний капітал, вільні резерви, нерозподілений прибуток. З розвитком страхової діяльності зростає роль таких

елементів, як збалансований страховий портфель, тарифна політика, достатність страхових резервів, перестрахування. Формування збалансованого страхового портфеля вживається для встановлення фактичної кількості застрахованих об'єктів або діючих договорів страхування на певній території. При цьому вся поточна й перспективна діяльність страхової компанії спирається на страховий портфель, структура якого визначає подальшу долю існування страхової організації як суб'єкта господарювання.

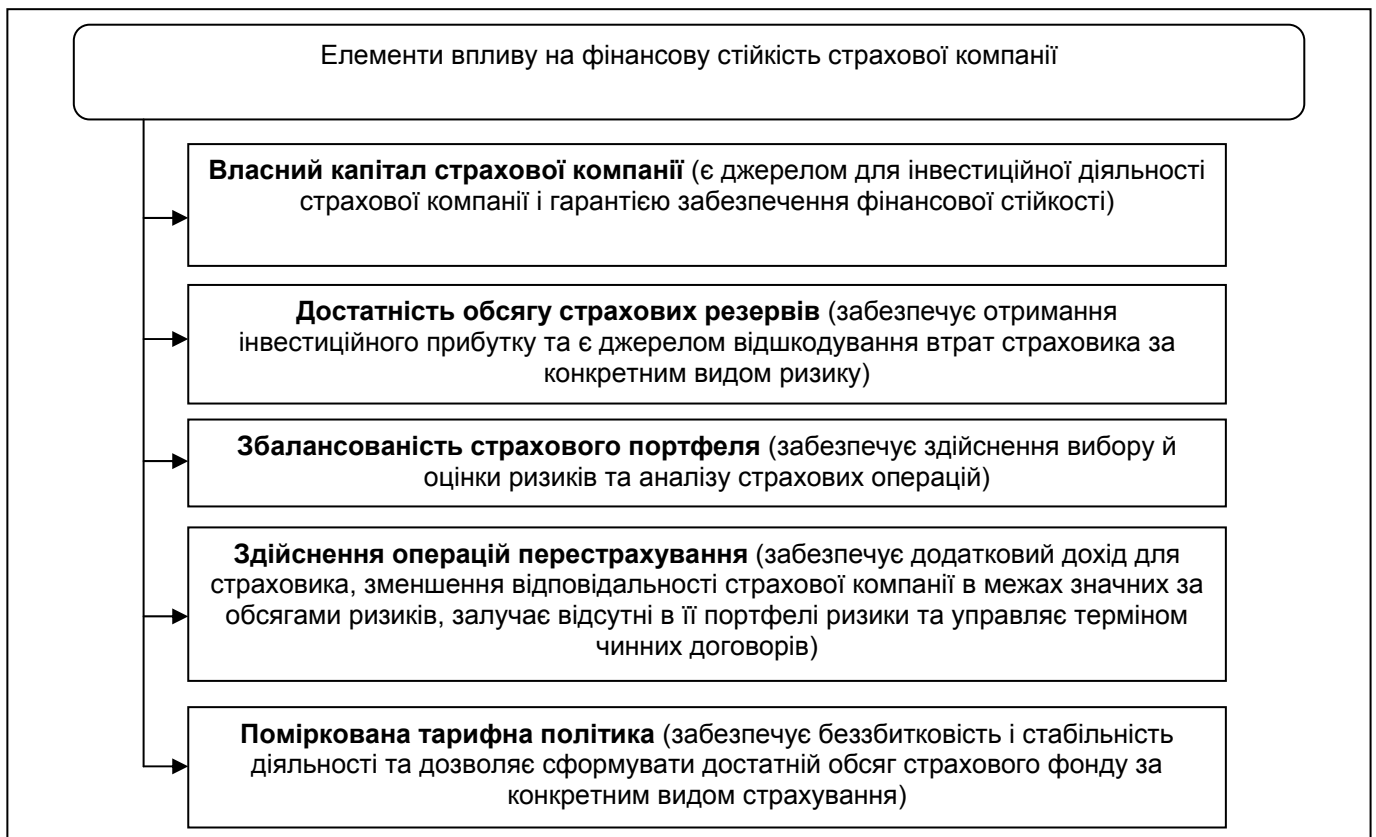

Рисунок 1. Елементи впливу на фінансову стійкість страхових компаній в умовах динамічного зовнішнього середовища

Під збалансованістю страхового портфеля розуміється його диверсифікованість, стабільність розвитку різних видів страхування, відповідність платежів і виплат компанії, укладених та припинених договорів, сформованих резервів та зобов'язань, договорів за якими відбуваються виплати, та беззбитковість договорів. Для збалансування страхового портфеля важливе значення має його величина, однорідність, рівновага та стабільність.

Найважливішим чинником фінансової стійкості страховика є страхові резерви. Склад страхових резервів і їх обсяги залежать від здійснюваних страхових видів страхування, строків дії договорів, рівномірності розподілу ризиків. Достатність страхових резервів залежить від обраних методів формування страхових резервів та від точності визначення страхової премії. Самі методи формування страхових резервів унормовані законодавчими та нормативними актами та є результатом досвіду світової страхової практики.

Процес розробки, обґрунтування та визначення порядку застосування страхового тарифу називається тарифною політикою. Цей процес є цілеспрямованою діяльністю страховика з визначенням, уточненням, впорядкуванням страхових тарифів з метою забезпечення інтересів учасників страхових відносин. З огляду на забезпечення фінансової стійкості страхових компаній слід зазначити, що страхові тарифи мають бути обчислені таким чином, щоб надходження страхових премій постійно покривали видатки страховика і забезпечували деяке перевищення доходів над витратами.

Специфічним елементом досягнення фінансової стабільності, який притаманний лише страховим компаніям є перестрахування. Зміст перестрахування полягає у передачі частини відповідальності страховика за певну плату іншому страховику. Перестрахування дає змогу брати на страхування дуже дорогі та унікальні ризики, сприяє запровадженню та поширенню нових видів страхування без додаткової загрози фінансової стійкості страховика.

Зауважимо, що діяльність страхових компаній пов'язана з великою кількістю різноманітних за походженням та інтенсивністю ризиків (стратегічний, ринковий, страховий, операційний, інформаційний ризики). В свою чергу, це зумовлює високий рівень ризикованості їх діяльності та необхідність забезпечення розробки адекватних превентивних заходів, а також заходів із належного реагування на реалізовані ризики. Звідси попередження негативного впливу ризиків і реагування на їх прояви вимагає складноорганізованої системної діяльності.

Враховуючи все вище наведене, можна стверджувати, що розгляд питань забезпечення та оцінки фінансової стійкості страхових компаній вимагає застосування методології системного підходу. При цьому, системність не означає простого вивчення системи з різних точок зору. Адже здатність до синтезу в одне ціле фактів, отриманих з різних джерел набагато складніша, ніж здатність до отримання інформації з різних ресурсів. Необхідний чіткий і ясний метод синтезу інакше процес пошуку істини на основі фрагментарної інформації з різних областей діяльності не буде успішним.

Сучасний етап розвитку вітчизняного страхового ринку вимагає стратегічного підходу до управління бізнесом. За допомогою стратегічного управління фінансовою стійкістю можливо досягти збалансованого задоволення вимог власників, страхувальників, партнерів, кредиторів і держави.

Стратегічне управління в страховій галузі характеризується низкою особливостей, що безпосередньо пов'язані зі специфікою страхової справи, а саме:

- важливим значенням управління ризиками;
- значними можливостями страхових компаній у розвитку фінансового ринку в порівнянні з розвиненими країнами;
- спеціальним режимом нормативно-правового забезпечення (у т. ч. і в питанні оподаткування страхової діяльності);
- системою вимог щодо забезпечення платоспроможності страхової компанії.

На наш погляд, стратегічне управління фінансовою стійкістю повинно складатися з наступних етапів:

1. Визначення поточного фінансового стану компанії, ліквідності її активів та платоспроможності. Передбачається оцінка діяльності компанії протягом останніх років і відповідність до економічних нормативів, установлених державним регулятором.

2. Визначення бажаного фінансового стану та терміну його досягнення. Під час реалізації цього етапу доцільно орієнтуватися на лідера ринку з урахуванням довгострокової перспективи, а в разі управління компанією-лідером рекомендуємо використати модель умовного ідеального страховика, що є абсолютним монополістом на ринку й має оптимально збалансований страховий та інвестиційний портфель, користується високим рівнем довіри на фінансовому ринку. Більш конкретні характеристики умовного ідеального страховика залежать від стану компанії-лідера на ринку.

3. Вибір методів і засобів досягнення зазначеного рівня фінансової стійкості. На нашу думку, найкращим варіантом для вітчизняного страхового ринку виступає залучення фінансових ресурсів за допомогою продажу частини корпоративних прав стратегічному інвесторові як елементу диверсифікації джерел фінансування бізнесу.

4. Створення системи підтримки досягнутого рівня. Зазначений етап передбачає формування інформаційної бази про стан справ компанії, інструментів оперативного впливу на ситуацію та індикаторів, що дають змогу оцінити вплив прийнятих рішень. Ефективність використання цієї системи залежить від рівня впровадження інформаційних технологій, кваліфікації менеджменту та поточного рівня фінансової стійкості страховика.

5. Локалізація відповідальності страховика за всіма напрямками його діяльності. Цього можна досягти шляхом створення страхової групи, що складається з керуючої компанії та страховиків, більшістю корпоративних прав яких вона володіє.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, питанням сутності фінансової стійкості страхових компаній в умовах динамічного зовнішнього середовища приділяється все більше уваги, що пов'язано насамперед з особливостями страхової діяльності, до яких відноситься: соціальний характер страхової діяльності; складність, а часто і неможливість, точної оцінки витрат в момент продажу страхового продукту, непрозорість страхових витрат; наявність значних негативних зовнішніх ефектів у випадку визнання страхової компанії фінансово нестійкою; багаточисельність та різноманітність страхових продуктів; велика кількість страхових компаній. Життєздатна страхова система, характеризується специфічністю, єдністю множини складових, що утворюють єдине ціле, динамічністю, самоорганізацією, упорядкованістю, керованістю та урегульованістю, інваріантністю, інформаційною відкритістю, комплексністю, що забезпечує їй стійку тенденцію до зростання, а розгляд питань забезпечення й оцінки фінансової стійкості страхової компанії є складним комплексним поняттям, дослідження якого вимагає застосування методології системного підходу.

Список використаних джерел

1. Kozmenko O. *Modeling the stability dynamics of Ukrainian banking system* / O. Kozmenko, O. Kuzmenko // *Banks and Bank Systems*. – 2013. – Volume 8, Issue 2. –P. 55.
2. Старчак Ю.Н. *Сборник определенных, понятий и терминов по курсу «Страхование»: учебное пособие* / Ю.Н. Старчак, О.М. Шупило, А.С. Молчан. Краснодар, 2010.
3. Рапницкая Н.М. *Факторы финансовой устойчивости страховых компаний в современных условиях* / Н.М. Рапницкая // *Вестник МГТУ*. – 2010. - Т. 13. - №1.
4. Чернова Г.В. *Основы экономики страховой организации по рисковым видам страхования* / Г.В. Чернова. - СПб.: Питер, 2005.
5. Игонина Л.Л. *Управление финансовой устойчивостью страховых организаций* / Л.Л. Игонина, Е.Ф. Базык. – Краснодар: «Атрии», 2010.

6. Луконин С.В. Финансовая устойчивость страховых компаний и пути ее повышения / С.В. Луконин // *Страховое дело*. – 2003. – № 5.
7. Шеремет А.Д. Методика финансового анализа: Учебное пособие / А.Д. Шеремет. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: ИНФРА-М, 2001 – 536 с.
8. Балабанов И.Т. Основы финансового менеджмента / И.Т. Балабанов. – М.: Финансы и статистика, 2000. – 528 с.
9. Палкин А.В. Функциональная взаимосвязь показателей и факторов финансовой устойчивости страховой организации / А.В. Палкин. – Финансы. – 2008. – №12. – С. 45–48.
10. Тронин Ю.Н. Основы страхового бизнеса / Ю.Н. Тронин. – М.: Издательство «Альфа-Пресс», 2006. – 472 с.
11. Ермошенко А.М. Нова політика у сфері платоспроможності страхових компаній Європейського співтовариства / А.М. Ермошенко, В.В. Поплавська // *Фінанси України*. – 2007. – №11. – С. 103–109.
12. Орланюк-Малицкая Л.А. О понятиях и факторах финансовой устойчивости страховых компаний / Л.А. Орланюк-Малицкая // *Вестник финансовой академии*. – 1998. – № 1. – С. 33–38.
13. Про страхування [Електронний ресурс]: Закон України від 07.03.96 № 85/96-ВР. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/85/96-%D0%B2%D1%80>. – Назва з екрана.
14. Житар М.О. Методичні аспекти управління ризиками страхових компаній / М.О. Житар // *Аналітично-інформаційний журнал «Схід»*. – 2016. – Вип. № 1(141).
15. Гаманкова А. Страховий ринок України в глобальному страховому просторі / А.Гаманкова // *Страхова справа*. – 2012. – № 2 (46) – С. 8-12.
16. Кужелев М. А. Предпосылки формирования механизма государственного регулирования системы коммерческого страхования / М.А. Кужелев, О.А. Шакура, Л.М. Вайсеро // *Бізнес Інформ*. – 2014. – № 1. – С. 32-37.
17. Cummins J. David Convergence of Insurance and Financial Markets: Hybrid and Securitized Risk-Transfer Solutions / J. David Cummins, Mary A. Weiss // *The Journal of Risk and Insurance*. – 2009. – № 3. – p. 493–545.

References

1. Kozmenko O., Kozmenko O. Modeling the stability dynamics of Ukrainian banking system. // *Banks and Bank Systems*. – 2013. – Volume 8, Issue 2. –P. 55.
2. Starchak Y.N., Shupilo O.M., Molchan A.S. The collection of definitions, terms and concepts of the course «Insurance»: a manual. Krasnodar, 2010.
3. Rapnitskaya N.M. Factors financial stability of insurance companies in modern conditions // *Vestnik MSTU*. – 2010. – V. 13. – №1.
4. Chernova G.V. Basic economics of the insurance organization in risky types of insurance. – SPb.: Peter, 2005.
5. Igonina L.L., Bazyka E.F. Financial stability of the insurance companies. – Krasnodar «Atria», 2010.
6. Lukonin S.V. The financial stability of insurance companies and the ways of its improvement // *Insurance business*. – 2003. – № 5.
7. Sheremet AD Methods of financial analysis: Textbook / AD Sheremet. – 3rd ed., Revised. and ext. – M.: INFRA-M, 2001 – 536 p.
8. Balabanov I.T. Fundamentals of financial management. – M.: Finance and Statistics, 2000. – 528 p.
9. Palkin A.V. The functional relationship metrics and factors of financial stability of the insurance company. – Finance. – 2008. – №12. – S. 45-48.
10. Tronin Y.N. Fundamentals of Insurance Business. – M.: «Alfa-Press» Publishing House, 2006. – 472 p.
11. Ermoshenko A.M., Poplavskaya V.V. Nova politika in sferi platospromozhnosti INSURANCE kompaniy Evropeyskogo spivtovaristva // *Finansi Ukraine*. – 2007. – №11. – S. 103-109.
12. Orlanyuk-Malitskaya L.A. The concepts and factors of financial stability of insurance companies // *Bulletin of Financial Academy*. – 1998. – № 1. – S. 33-38.
13. About strahuvannya: the Law of Ukraine od 07/03/96 number 85/96-BP.: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/85/96-%D0%B2%D1%80>.
14. Jitaru M.O. Metodichni aspects upravlinnya rizikami insurance kompaniy // *Analitichno-informatsiyny magazine «Skhid»*. – 2016. – Vip. Number 1 (141).
15. Gamankova A. Rinok Ukraine in the global insurance prostori // *Strahova right*. – 2012. – number 2 (46) – P. 8-12.
16. Kuzhelev M.A., Shakur O.A., Vaysero L.M. Prerequisites formation mechanism of state regulation of commercial insurance // *BIZNES Inform*. – 2014. – № 1. – S. 32-37.
17. Cummins, J.D., Weiss, M.A. (2009), Convergence of Insurance and Financial Markets: Hybrid and Securitized Risk-Transfer Solutions. *The Journal of Risk and Insurance*, 3, 493-545. (engl).

ДАНІ ПРО АВТОРІВ

Кужелєв Михайло Олександрович, доктор економічних наук, професор, директор навчально-наукового інституту фінансів, банківської справи

e-mail: m-kristo@yandex.ua

Житар Максим Олегович, кандидат економічних наук, доцент кафедри банківської справи та фінансового моніторингу, заступник директора навчально-наукового інституту фінансів, банківської справи

e-mail: zhytarmaksym@gmail.com

Університет Державної фіскальної служби України

вул. Університетська, 31, м. Ірпінь, 08201, Україна

ДАННЫЕ ОБ АВТОРАХ

Кужелев Михаил Александрович, доктор экономических наук, профессор, директор учебно-научного института финансов, банковского дела

e-mail: m-kristo@yandex.ua

Житар Максим Олегович, кандидат экономических наук, доцент кафедры банковского дела и финансового мониторинга, заместитель директора учебно-научного института финансов, банковского дела

e-mail: zhytarmaksym@gmail.com

Университет Государственной фискальной службы Украины

ул. Университетская, 31, г. Ирпень, 08201, Украина

DATA ABOUT THE AUTHORS

Kuzheliev Mykhailo Olexandrovich, Doktor of Economic Science, professor, Director of Training and Research Institute of Finance, Banking

e-mail: m-kristo@yandex.ua

Zhytar Maksym Olegovich, Candidate of Sciences, associate Professor at the Department of banking and financial monitoring, Deputy Director of the Training and Research Institute of Finance, Banking

e-mail: zhytarmaksym@gmail.com

University of the State Fiscal Service of Ukraine

31, Universitetska street, Irpin, 08201, Ukraine

УДК 336.733/734

ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ ВИНИКНЕННЯ І СТАНОВЛЕННЯ ЛОМБАРДНИХ УСТАНОВ

Леваєва Л.Ю.

Предметом дослідження є теоретичні та практичні питання регулювання ломбардної діяльності як інструменту впливу на економічний розвиток країни.

Метою статті є дослідження історичних аспектів виникнення і становлення ломбардів як небанківського сектора кредитних установ.

Методи дослідження. У процесі розкриття економічної сутності ломбардної діяльності було використано діалектичний, системний та структурний методи. Історичний та логічний підходи застосовано при визначенні етапів становлення та розвитку ломбардної діяльності.

Результати роботи. Стаття присвячена дослідженню діяльності ломбардів, які є досить новим видом кредитних установ в Україні. В статті розкрито історичні аспекти зародження, становлення та розвитку ломбардних установ в Україні та світі. Запропоновані підходи до класифікації етапів становлення та розвитку ломбардної діяльності, що дозволило визначити особливості регулювання відповідних фінансових послуг, що надаються ломбардами.

Висновки. Ломбарди залишаються одним із найбільш консервативних і стабільних фінансових інститутів для фізичних осіб: вони орієнтовані на видачу дрібних та короткострокових кредитів, виконують своєрідну функцію соціально-економічних стабілізаторів в умовах будь-яких економічних змін.

Ключові слова: ломбард, кредитна установа, позика, застава, позичальник, ломбардні відсотки.

ИСТОРИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ВОЗНИКНОВЕНИЯ И СТАНОВЛЕНИЯ ЛОМБАРДНЫХ УЧРЕЖДЕНИЙ

Леваева Л.Ю.

Предметом исследования являются теоретические и практические вопросы регулирования ломбардной деятельности как инструмента влияния на экономическое развитие страны.

Целью статьи является исследование исторических аспектов возникновения и становления ломбардов как небанковского сектора кредитных учреждений.

Методы исследования. В процессе раскрытия экономической сущности ломбардной деятельности были использованы диалектический, системный и структурный методы. Исторический и логический подходы применены при определении этапов становления и развития ломбардной деятельности.

Результаты работы. Статья посвящена исследованию деятельности ломбардов, которые являются достаточно новым видом кредитных учреждений в Украине. В статье раскрыты исторические аспекты

зарождения, становления и развития ломбардных учреждений в Украине и мире. Предложенные подходы к классификации этапов становления и развития ломбардной деятельности, что позволило определить особенности регулирования соответствующих финансовых услуг ломбардами.

Выводы. Ломбарды остаются одним из самых консервативных и стабильных финансовых институтов для физических лиц: они ориентированы на выдачу мелких и краткосрочных кредитов, выполняют своеобразную функцию социально-экономических стабилизаторов в условиях любых экономических изменений.

Ключевые слова: ломбард, кредитное учреждение, заем, залог, заемщик, ломбардные проценты.

THE HISTORICAL ASPECTS OF THE ORIGIN AND DEVELOPMENT OF PAWNSHOPS

Levaieva L.Yu.

The subject of research is the theoretical and practical problems of pawnshop regulation activities as an instrument to have influence on economic development of a country.

The purpose of research is to study the historical aspects of the origin and development of pawnshops as non-bank credit institutions.

Methods of research. In the process of analysis the economic essence of pawnshop activities was used: dialectical, system and structural methods. The historical and logical approaches were used to determine the stages of formation and development of pawnshop activities.

The results of work. The article dedicates the pawnshop activities, which are quite a new kind of credit institutions in Ukraine. The historical aspects of the origin, formation and development of pawnshop institutions in Ukraine and World are considered in the article. The propounded approaches for the classification of the stages of pawnshop formation and development were allowed to define the features of the financial regulation services, which are provided by pawnshops.

Conclusions. Pawnshops are one of the most conservative and stable financial institutions for persons, and are oriented to give small and short-term loans and perform the function of social and economic stabilizers in the conditions of any economic changes.

Key words: pawnshop, lending institution, loan, mortgage, the borrower, pawn interest.

Актуальність дослідження. Останнім часом в Україні значно збільшився попит на послуги ломбардів. Адже фінансове становище пересічних громадян у зв'язку з економічною кризою значно погіршилося, при цьому кредити в банках отримати з недавнього часу дуже складно, а у кредитних спілок – надто високі відсотки. Ломбард став для багатьох єдиним прийнятним виходом із ситуації. Дехто віддає під заставу коштовні речі, аби придбати якусь техніку, комусь потрібні гроші на лікування або навчання дитини. Побільшало в ломбардів й інших клієнтів, які, навпаки, хочуть не закласти, а придбати якусь річ, нехай і вже вживану, зате дешевшу, ніж у магазині.

Ступінь дослідження проблеми: У науковій літературі проблемі вивчення діяльності ломбардних установ приділяється незначна увага. З вітчизняних науковців її досліджують С. Балабан, Ф. Бутинець, Р. Дяків, К. Єфремова, М. Казьмирчук, А. Мазорук, О. Обушна, М. Ормоцадзе, О. Поліщук, М. Савлук, З. Сороківська, В. Ходаківська, С. Шпильовий, О. Юр'єв. Що ж стосується історії виникнення та становлення ломбардних установ, то дана проблема залишається мало дослідженою.

Виклад основного матеріалу. Ломбард – кредитна установа, що дає гроші в борг під заставу рухомого майна. Батьківщиною ломбарду вважається Ломбардія - область Північної Італії, де в XIII ст. виникли банківські контори, що видавали позички під заставу майнових цінностей.

У XV сторіччі французький король Людовик XI надав монополію на лихварство підприємцям, які зобов'язувалися стягувати відсотки в строго визначених межах. Вийшло так, що утримувачами королівського привілею стали переважно вихідці з історичної області Ломбардія в Північній Італії, із столицею в Мілані, де цей бізнес вже давно був відомий. З тих пір і виникло поняття «Будинок ломбардця», або просто «ломбард», що позначає узаконений заклад по видачі позик під заставу ліквідного рухомого майна. Так в Європі була знайдена альтернатива лихварському свавіллю [1].

У XV ст. з'являється потреба та бажання відкривати кредитні установи для надання безвідсоткових позичок бідним або з невеликим відсотком, але під заставу речей. Ломбарди (monte de piete) починають з'являтися у всіх містах Італії. Викликана лихварями агітація проти цих установ закінчилася благословенням ломбардів папами на латеранському соборі (1512–1517 рр.), але за умов, щоб позички з них видавалися під малі відсотки [2].

Лихварі були родом з Ломбардії, тому їхнього закладу в народі почали швидко називати – ломбард. Насправді, ломбард, просто під іншою назвою, існував ще в древньому Римі, де були міняйли, які завжди готові були купити золото або виручити когось, що попали в скрутний стан, тим, що давали позичку під заставу майна. На сьогоднішній день, ломбард - це кредитна установа, яка видає позички, найчастіше короткострокові, під заставу певного особистого майна, коштовностей, золотих речей, картин і т.п. позичальника. Укладається договір між ломбардом і позичальником, також позичальникові видається ломбардний іменний квиток. Ломбард стягує відсотки за надання позички під майно й за його зберігання. Процентна ставка містить у собі: суму зберігання, суму страхування майна, суму користування позичкою. Хоча в різних ломбардах процентна ставка може обчислюватися по-своєму. Якщо після закінчення певного

часу позичальник не викупує закладене майно, воно надходить у розпорядження ломбарду. Саме із цієї причини, у багатьох ломбардах є й магазин, у якому продають не викуплене майно позичальників. У таких магазинах можна купити: ювелірні вироби, антикваріат, коштовні годинники й ін. майно [3].

Історію ломбардів у сучасному розумінні цього слова, писав найбільший російський знавець питання І.А. Кирилов, - можна починати з 1462 року, коли в Італії, у місті Перуджі, виникла і усталилася кредитна установа з видачею позик під заставу. Засновником цієї установи був французький монах Барнабо де Терні. Для протидії хабарництву лихварів він запропонував провести збір на користь банку благодійного характеру. Пропозиція Барнабо де Терні мала успіх, і на зібрані кошти виникла банкірська контора для видачі невеликих позик без відсотків. Конторі дали назву «Монт ді Пієта». Незабаром після цього у Савойї, Мантуї та Флоренції завдяки старанням монастирів відкрилися аналогічні контори для видачі дрібних безвідсоткових позичок. Через 30 років, в 1493 році, францисканськими монахами були засновані «монт ді пієта» у різних місцях Італії, але вже на більш широкі засадах, і так як існування цих контор вимагало витрат, то видача позичок проводилася зі стягуванням відсотків (розмірів близько 6% річних) «.

У німецьких державах аналогічні установи виникли в 1492 році. Але у Франції та інших європейських країнах виникли серйозні проблеми [4].

У Німеччині перший ломбард засновано в Нюрнберзі в 1498 р. У Франції на початку XVII ст. Hugues Delestre представив проект установи *mont-de-piete*, з ентузіазмом рекомендує переваги цієї установи. У 1626 р. було наказано в кожному місті відкрити *mont-de-piete*, що має видавати позички під 6%; але в наступному році вийшов наказ зупинити подальше відкриття. Лише в 1777 р. Неккер заснував паризький *mont-de-piete*, що має нині 24 відділення. В Англії на початку XVIII ст. було вирішено відкрити ломбард, з огляду на те, що лихварі беруть до 80%. У 1708 р. уряд дозволив створити такий банк, але в 1730 р. його мали ліквідувати через скоєну касиром крадіжку [2].

Трохи раніше, в 1708 році, з'явився ломбард в Англії, де його визнали корисним засобом для боротьби з лихварями, які брали до 80% річних. Але досвід виявився не дуже вдалим. У 1730 році ломбард обікрав його ж власний касир, і установу доступного кредиту довелося закрити [4].

У Великій Британії і США відкриття ломбардів сьогодні надано приватним особам. Ломбарди набувають поширення у XX столітті, особливо в Бельгії, Голландії, Італії (583 од.), Франції. Вони відкриваються під контролем уряду. У Франції в 1851 р. прийнято закон, згідно з яким, нагляд за діяльністю ломбардів у департаментах довірено особливим радам - *conseils de surveillance*.

Сьогодні у Франції діють понад 40 ломбардів з оборотами близько 450 млн. франків. У Бельгії близько 30 ломбардів, що утримуються громадами, під контролем провінційних рад; їхні обороти досягають 350 млн. франків. В Іспанії в 1702 р. засновано Мадридський *monte de piedad*, що має нині 12 відділень і за його зразком відкрито ломбарди у деяких великих містах. В Австрії та Німеччині разом з урядовими й громадськими ломбардами діють приватні (віденський ломбард існує з 1713 р.). У Німеччині 4 урядові і понад 60 великих суспільних ломбардів (у містах з населенням понад 50 тисяч осіб) [2].

У Китаї ломбарди з'явилися 1500 років тому. Існує легенда про виникнення ломбарду: під час якоїсь династії при феодальному суспільстві злочинець на ім'я Ван знаходився в довічному ув'язненні. Він жив у в'язниці багато років і став серед ув'язнених найголовнішим. Цей Ван почав вимагати гроші в інших злочинців, грав в азартні ігри. Якщо хтось програвав, то він міг дати під заставу що-небудь із речей. Тому у Вана зібралось багато грошей і предметів. Коли його звільнили від покарання, він відкрив невеличкий ломбард, над дверима якого була вивіска з тарифами. Якщо предмет, наприклад, коштував десять юанів, то можна було закласти його за 5 юанів. Термін застави тривав кілька місяців. Якщо до вказаного часу річ не викупувалася, ломбард мав право продати її. Так, бізнес, пов'язаний з ломбардом, швидко розвивався і став особливою галуззю заробляння грошей.

До 1900 року в Пекіні існувало близько 200 ломбардів, серед них 4 найбільші – Чан, Лю, Дун, Мен. Фактично власниками цих ломбардів були чиновники, які відповідали за внутрішні справи династії Цин і євнухи. Фахівець з вивчення звичаїв Китаю Лю Цзяньмін зазначив: «Ломбард був одним з важливих джерел доходів держави, тому уряд жорстко його контролював. Закриття ломбардів могло істотно вплинути на життя народу і спричинити багато соціальних проблем» [2].

Система ломбардів мала свої традиції. Так, працівники ломбардів славилися своєю впертістю, прилавки були високими, на стіні було написано великий ієрогліф «застава». Працівники і хазяїн ломбарду працювали душа в душу, легко ошукували клієнтів. Фахівець з вивчення звичаїв Китаю Лі Цзиньлун зазначає: «Старі ломбарди мали свої правила. Наприклад, вони не брали крадені речі. Звичайно господарками ломбарду були євнухи, які добре знали предмети, що знаходилися в імператорському палаці».

В Китаї було поширене повір'я, серед користувачів ломбардів - якщо навесні додаєш гроші, то восени вони повертаються з прибутком. У 1939 році в місті Бейпін (так у 1928-1949 роках Називався Пекін) було 87 ломбардів. Їхній прибуток склав 35% загальної суми капіталу, тобто близько 500 тис. юанів [2].

Останнім часом ломбарди «Цзиньбао», «Хуася», «Фучан» і «Міншен», що працюють у столиці Китаю, брали в заставу речі від громадян закордонних країн, у тому числі Ліберії, Йорданії, Нігерії, Лесото, Камеруну, США, Філіппін, Республіки Корея і Японії. Більшість з них - студенти, які навчаються в Китаї. Усе більше і більше іноземних студентів відвідували китайські ломбарди, коли їм терміново були потрібні гроші.

За словами директора найбільшого пекінського ломбарду «Цзіньбао», тільки в 2005 році 70 іноземців заклали в ломбард свої речі. Сума грошей, що видаються під заставу речей у ломбарді, зазвичай не перевищує 10 тисяч юанів. Клієнти викуповують речі протягом двох тижнів. Крім іноземних студентів, деякі туристи, комерсанти і дипломати теж звертаються за терміновою фінансовою допомогою до ломбардів.

Іноземці звертаються до ломбарду, а не до банку, тому що в ломбарді усе робиться дуже просто і швидко, на формальності витрачається близько 10 хвилин. Ломбарди в Аомені, що була португальською колонією на півдні Китаю, мають давню історію і багатий досвід, що варто вивчити. В Аомені є три види ломбардів, заставний термін яких складає відповідно: три роки, від одного до двох років, від чотирьох місяців до одного року. Чим довший термін, тим нижчі відсотки. Ломбардів з коротким заставним терміном і великим відсотком більше, і вони стрімко розвиваються в Аомені. До них звертаються часто аматори карткових ігор і особи, яким терміново потрібна готівка [2].

У Росії про забезпечення кредиту почали піклуватися з часів Ганни Іоанівни. Для боротьби з лихварями, які стягували величезні відсотки, було наказано монетній конторі видавати бажаним позички під заставу золотих і срібних речей, у розмірі 1/4 їхньої вартості, з 8% у рік. У заснованому в 1754 р. державному кредитному банку видавали позички під заставу коштовностей і нерухомого майна. За часів Катерини II в 1772 р. були відкриті позичкові скарбниці. При загальній реформі кредитних установ виникла можливість заснування нових сільських і міських банків, для забезпечення потреби населення у кредиті. Однак діяльність таких установ не може замінити європейських *mont-de-piete*. При всій жорсткості існуючого за позичковими касами нагляду, вони стягують значно вищі відсотки, ніж дозволено. Цим пояснюється бажання Імператриці Марії заснувати позичкові каси, в яких планувалося брати під заставу рухоме майно з 16%, з яких 10% мають надходити на добродійність, церковні і навчальні заклади, а 6% - на витрати з управління касами. Проте ці плани не здійснилися. З 1838 р. в Санкт-Петербурзі існує компанія для збереження і застави рухомого майна і товарів, що видає позички терміном на 12 місяців, у розмірі 1/2 зробленої нею оцінки, за 1% на місяць і 1% за збереження.

У 1868 р. утворилося нове товариство для застави рухомого майна, а згодом затверджено статuti Санкт-Петербурзького столичного і приватного ломбардів. У Москві в 1869 р. засновано товариство, що надає позички під заставу рухомого майна на термін не більше 4 місяців, а в 1870 р. затверджено статут акціонерного товариства для відкриття комерційного позичкового банку в Москві, що видає позички терміном на 6 місяців [2].

Росія не стояла осторонь від загальноєвропейського процесу завдяки імператриці Ганні Іоанівні, яка до сходження на російський престол в 1730 році правила в Курляндії. Вона повеліла Монетній конторі видавати кредити з 8% річних під заставу золотих та срібних речей. Інша російська самодержиця Єлизавета Петрівна в 1754 році поклала функції ломбарду на Державний позичковий банк. Проте як і раніше в заставу приймалися тільки дорогоцінні предмети і речі, і для більшості представників дворянства й купецтва кредит під заставу залишався, як і колись, недоступним.

Все змінилося за Катерини II, яка хотіла виглядати в очах освіченої Європи не предводителькою варварів, а мудрою цивілізованою правителькою. Катерина II переклала тягар благодійності на тих, хто в благодійності потребував. В «Історичній довідці про позикову скарбницю» говорилося: «Імператриця Катерина II, зроблений 1 вересня 1763 генеральний план Московського Виховного будинку, височайше повеліла опікунській раді заснувати, між іншим, і позикову скарбницю. Складання положення про позикову скарбницю було покладено на відомого підлеглого Катерини II у справі про добродійність почесного опікуна І.І. Бецкого, який 31 березня 1767 заявив про це в особливій доповіді. У доповіді Бецко вказував, що позичкова скарбниця буде служити «на допомогу всім, потребу в грошах що має і в тій самій нужді що лихварями утискається», бо «всякому досить відомо, коли багатокористно лихварі дають на заклад гроші і бідних своїх співгромадян утискають під чужим покривом чесноти, проводячи самі час у неробстві і чекаючи відробітку».

У грудні того ж 1767 Опікунська рада, пояснивши, що «позичкова скарбниця, що засновується в Москві і в С.-Петербурзі, не для збагачення Виховного будинку винаходиться, але людинолюбства заради». Потім цей план надійшов на розгляд Опікунської ради, який, визнаючи, «що користолюбство лихварів, до загального нажалі, не викоренилося», висловив надію, що «засновується ця скарбниця при неупередженому управлінні цю невтомну жадібність користі без порушення правосуддя не тільки мало-помалу приводить буде в розумних межах, але з часом і зовсім знищить, коли установа це у непохитності своєї на майбутні віки залишиться» [4].

Проте позикові казни в обох столицях були засновані тільки в 1772 році.

«У числі інших речей, — повідомляла Історична довідка, — допущені були до прийому в заставу плаття, білизну, всякі тканини і всякий мотлох, але лише» з крайньою обачністю не тільки в міркуванні тлінності, але і заради обережності, щоб казни не потерпіли будь-якого збитку або нарікання позичальників «. Позики видавалися на 3, 6, 9 і 12 місяців з платежем по 6% на рік, або по 0,5% на місяць, й зі стягненням їх при самої видачі позики, причому взяті вперед відсотки у випадку викупу застави до терміну не поверталися. Понад 6% позичальники платили за кожен квиток на три місяці для грошу з рубля, а при заставі алмазних речей-вдвічі, що становило в цілому для одних застав по 8%, а для інших—10% на рік «.

Ніяких коштів Позикові скарбниці імператриця не виділила, але дозволила запозичувати гроші із сум, призначених на благодійності, під 5% річних. Катерина II вважала за доцільне перекласти витрати з утримання виховних установ на тих, хто терпів нужду.

«Згідно з іменним указом опікунській раді від 15 грудня 1797 року, - говорилося в тому ж джерелі, – позичкові скарбниці понад встановлені за позику і на витрати 8% стали стягувати з позичальників особливу подання до 4% на користь Виховного будинку, і, отже, з цього часу з позичальників справлялося при отриманні позики до 12% річних». Побувавши безправними клієнтами ломбарду, студенти легше засвоювали тонкощі права.

Позикові скарбниці настільки успішно вели свою комерцію, що, почавши з нуля в 1772 році, до 1801 року вони мали величезний для того часу капітал 445 тис. рублів. Так що нова покровителька благодійних установ дружина Павла І імператриця Марія Федорівна вирішила вилучити ці гроші і зменшити ставку до 10% річних.

120 років тому, в 1888 році, в Російській імперії були відкриті перші міські ломбарди. Проте позикові казни, де позичали гроші під заставу речей і цінностей, існували в Росії при благодійних установах ще з кінця XVIII століття. З 1840 року в них перестали приймати в заставу що-небудь, крім золота, срібла і коштовностей, і у великих містах з'явилися приватні позичкові каси з грабіжницькими умовами. Позику їх клієнти отримували під 60% річних, застава оцінювалася в багато разів нижче реальної вартості, а всі більш-менш цінні речі ніколи власникові не поверталися. Після появи міських ломбардів, ціна кредиту під заставу впала, але найчастіше перевищувала 20% річних [4].

У другій половині XIX – на початку XX ст. у Росії виникла велика кількість ломбардів на акціонерних засадах, однак їх діяльність була переважно лихварською. Пізніше, враховуючи потребу в здешевленні позичок, розпочалося створення муніципальних ломбардів. На кінець 1917 р. у Росії функціонувало 20 акціонерних і 109 муніципальних ломбардів, які надали позики на суму понад 13 млн. рублів [5].

У 1922-23 роках в СРСР були створені державні ломбарди – госпрозрахункові підприємства, що перебували під наглядом місцевих Рад в системі установ побутового обслуговування. Вони зобов'язувалися надавати населенню за невелику плату можливість збереження предметів особистого користування і домашнього споживання, а також одержання позичок під заставу цих предметів. Прийняте майно страхується за рахунок заставника. Розмір позички може досягати 75% оцінки речей, що закладаються, а по дорогоцінних металах і коштовностях – 90%. Установлено граничний розмір позички, що може бути видана одній особі, величина відсотків за позичками, термін позичок. Обсяг виданих кредитів за 1972 рік склав близько 40 млн. рублів. Ломбардам надано право використовувати для розвитку своїх операцій банківський кредит.

В Україні ломбардними і позичковими операціями вперше почали займатися ще в 1800 році в Одесі, коли місту було надано 25 тис. рублів на продовження робіт з будівлі гавані. За гроші треба було платити відсотки, а витрачати їх доводилося вроздріб. Утворений містом комітет із провадження робіт у порту почав видавати гроші під заставу цінних речей і товарів. Першу позичку видали якомусь італійцю, потім кілька позичок по 1000 рублів під заставу 1000 пудів сірки, кілька позичок по 1000 і 500 рублів під заставу 80 і 40 пудів воску, бочки олії, хутряних товарів, будинку. За більшістю застав давалися відстрочки. Серед них є два зобов'язання від 17 грудня 1800 року Фелікса Дерібаса, який взяв 1000 рублів під заставу коштовностей зі срібла, і його дружини Октавії, яка взяла 1200 рублів під заставу великої срібної таці, двох підносів, ложок та іншого.

Приватний ломбард був відкритий наприкінці 1886 року з капіталом 500 тисяч рублів. Згодом капітал було збільшено до 700 тисяч рублів. Знаходився ломбард у спеціально побудованому будинку на вулиці Польській, 10. Тут були спеціальні каси, комори, склади, аукціонний зал для продажу прострочених застав. У перший рік існування ломбард видав позичок на 435,8 тис. рублів, а в 1893 році – на 2226,5 тис. рублів. Потім розпочався прийом на збереження громіздких речей – меблі, рояль, фісгармонія, екіпаж, молотарка тощо, для чого найняли спеціальне приміщення під склад. Ця будівля сьогодні є пам'ятником архітектури [2].

Розвиток інституційних засад ломбардної діяльності, визначення основних принципів її функціонування взаємопов'язані із структурними перетвореннями системи фінансових послуг. Із становленням незалежності України відбувалось удосконалення фінансової системи, ринку фінансових послуг, що було спрямовано на підвищення темпів економічного зростання країни. При розкритті особливостей ломбардної діяльності у нашій країні виділено наступні етапи її розвитку:

- початковий етап становлення (з 1991 р. по 1998 р.), який характеризується негативною макроекономічною динамікою внаслідок розриву сталих економічних зв'язків, розбалансованістю складових фінансової системи країни, недостатнім рівнем розвитку інституційних механізмів регулювання ринку фінансових послуг та ломбардної діяльності зокрема, що не сприяло розвитку кредитно-фінансових інститутів;

- етап подальшого розвитку (з 1999 р. по 2008 р.) характеризувався стабілізацією економічної ситуації, зростанням обсягів кредитування вітчизняної економіки, створенням спеціалізованого уповноваженого регуляторного органу за діяльністю небанківських фінансових посередників, становленням інституційних засад розвитку ломбардної діяльності;

- етап трансформації та посткризового відновлення (з 2009 р. по теперішній час), характеризуються динамічним розвитком фінансового кредитування ломбардами, структурними змінами їх кредитного портфелю, посилення рівня фінансової стійкості даних установ у порівнянні з іншими небанківськими кредитно-фінансовими інститутами [6, с.8].

Станом на 31 грудня 2015 до Державного реєстру фінансових установ внесено інформацію про 477 ломбардів, що на 2 установи (або на 0,4%) менше порівняно з відповідною датою 2013 року (станом на 31 грудня 2013 року – 479 ломбардів).

Ломбарди обирають для застави найбільш ліквідне майно. В обсязі наданих фінансових кредитів за видами застави найбільшу питому вагу займають фінансові кредити під заставу виробів із дорогоцінних

металів та дорогоцінного каміння - 85,9% (8 378,9 млн. грн.). Порівняно з 2014 роком даний показник збільшився на 1,5 % від загального обсягу виданих кредитів.

Ломбарди залишаються одним із найбільш консервативних і стабільних фінансових інститутів для фізичних осіб - вони орієнтовані на видачу дрібних та короткострокових кредитів, виконують своєрідну функцію соціально-економічних стабілізаторів в умовах будь-яких економічних змін. Ломбарди в порівнянні з банками та кредитними спілками надають малі за розмірами кредити, середній розмір яких, за 2015 року становить 1 143,8 грн. [7].

Висновки. Темпи розвитку ринку ломбардів без перебільшення можна назвати вражаючими. І це незважаючи на недостатню стабільність економічної ситуації в Україні.

Кризові явища, які негативно позначилися на банківській сфері та на ринку кредитних спілок, натомість створили сприятливі умови для розвитку ломбардного бізнесу: в минулі роки, коли банки зазнавали збитків, а кредитні спілки поступово згортали свою діяльність, цей сегмент фінансового ринку набирав обертів.

Сьогодні, коли банки поступово відновлюють програми роздрібних позик, проблемою залишається істотне посилення вимог до позичальників: ті, хто не в змозі пройти крізь сито прискіпливих банківських кредитних відділів, звертаються до ломбарду.

Водночас ломбарди залишаються одними із найбільш консервативних і стабільних фінансових інститутів для фізичних осіб: вони виконують своєрідну функцію соціально-економічних стабілізаторів в умовах соціально-економічних змін.

Список використаних джерел

1. Історія виникнення терміну «ломбард» [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://www.uk.wikipedia.org/wiki/Ломбард>
2. Офіційний сайт «Україна фінансова». Інформаційно-аналітичний портал Українського агентства фінансового розвитку. [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.ufin.com.ua/analit_mat/strah_rynok/027.htm
3. Історія виникнення ломбарду [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://www.mestectvo.com/zvnovost/544-lombarhist.htm>
4. Історія ломбардів від найдавнішого. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: onix.ck.ua/pro_nas.htm
5. Науменкова С.В. Ринок фінансових послуг: навч. посіб. / С.В. Науменкова, С.В. Міщенко. – К.: Знання, 2010. – 532 с.
6. Леваєва Л.Ю. Ломбардна діяльність у системі фінансових послуг: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.08 «Гроші, фінанси та кредит» / Л.Ю. Леваєва ; Київський національний торговельно-економічний університет. – Київ, 2013. – 22 с.
7. Офіційний сайт Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України. – Режим доступу: <http://www.dfp.gov.ua>.

References

1. Istorija vynyknennja terminu «lombard» [History of the origin of term «a pawnshop»]: <http://www.uk.wikipedia.org/wiki/Lombard>
2. Oficijnyj sajт «Ukrai'na finansova» [Financial Ukraine]. Informacijno-analitychnyj portal Ukrai'ns'kogo agentstva finansovogo rozvytku.: www.ufin.com.ua/analit_mat/strah_rynok/027.htm
3. Istorija vynyknennja lombardu [The history of the pawnshops]: <http://www.mestectvo.com/zvnovost/544-lombarhist.htm>
4. Istorija lombardiv vid najdavnishogo. [The history of the oldest pawnshops] – Rezhym dostupu do resursu: onix.ck.ua/pro_nas.htm
5. Naumenkova S.V., Mishhenko S.V. Rynok finansovyh poslug: navch. posib. [Financial Services Market: Manual]. – K.: Znannja, 2010. – 532 s.
6. Levajeva L.Ju. Lombardna dijal'nist' u systemi finansovyh poslug [Pawn activities in the system of financial services]: avtoref. dys. na zdobuttja nauk. stupenja kand. ekon. nauk: spec. 08.00.08 «Groshi, finansy ta kredyt»; Kyi'vs'kyj nacional'nyj tovgovel'no-ekonomichnyj universytet. – Kyi'v, 2013. – 22 s.
7. Oficijnyj sajт Derzhavnoi' komisii' z reguljuvannja ryнкiv finansovyh poslug Ukrai'ny. [The State Commission for Regulation of Financial Services Markets in Ukraine]: <http://www.dfp.gov.ua>.

ДАНИ ПРО АВТОРА

Леваєва Людмила Юріївна, кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки підприємства ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди»
вул. Сухомлинського 30, м. Переяслав-Хмельницький, 08401, Україна

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Леваева Людмила Юрьевна, кандидат экономических наук, доцент кафедры экономики предприятия ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий ГПУ имени Григория Сковороды»
ул. Сухомлинского, 30, г. Переяслав-Хмельницкий, 08401, Украина

DATA ABOUT THE AUTHOR

Levaieva Ludmila Yrievna, PhD, associate professor of business economics department
SHEE «Pereyaslav-Khmelnytskyi state pedagogical university named after Hryhoriy Skovoroda»
Str. Sukhomlinsky 30, Pereyaslav-Khmelnytsky, 08401, Ukraine

УДК 336.14

АНАЛІЗ ВИДАТКІВ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ**Малишко В.В.**

Предметом дослідження є видатки державного бюджету України.

Метою дослідження є аналіз видатків державного бюджету України.

Методи, що були використані в процесі дослідження: узагальнення, метод порівняльного аналізу, статистичний та інші методи дослідження.

Результати роботи. Охарактеризовано та проаналізовано видатки державного бюджету України.

Галузь застосування результатів: Міністерство фінансів України, Верховна Рада України.

Висновки. На наш погляд, доцільно було б розробляти та приймати Державний бюджет на 2015 рік на чинній законодавчій базі. А потім, по мірі запровадження в дію запропонованих змін, доцільно вносити відповідні зміни в додаткову та видаткову частини Державного бюджету на відповідний рік. Також з метою зменшення навантаження на державний бюджет доцільним було б запроваджувати реформи поступово.

Ключові слова: видатки, Державний бюджет, державний борг, міжбюджетні трансферти, бюджетні програми, дефіцит.

АНАЛИЗ РАСХОДОВ ГОСУДАРСТВЕННОГО БЮДЖЕТА УКРАИНЫ**Малишко В.В.**

Предметом исследования являются расходы государственного бюджета Украины.

Целью исследования является анализ расходов государственного бюджета Украины.

Методы, использованные в процессе исследования: обобщение, метод сравнительного анализа, статистический и другие методы исследования.

Результаты работы. Охарактеризовано и проанализировано расходы государственного бюджета Украины.

Область применения результатов: Министерство финансов Украины, Верховная Рада Украины.

Выводы. На наш взгляд, целесообразно было бы разрабатывать и принимать Государственный бюджет на 2015 год на действующей законодательной базе. А потом, по мере введения в действие предложенных изменений, целесообразно вносить соответствующие изменения в дополнительную и расходную части Государственного бюджета на соответствующий год. Также с целью уменьшения нагрузки на государственный бюджет целесообразно было бы вводить реформы постепенно.

Ключевые слова: расходы, Государственный бюджет, государственный долг, межбюджетные трансферты, бюджетные программы, дефицит.

ANALYSIS OF THE EXPENDITURES OF THE STATE BUDGET OF UKRAINE**Malyshko V.V.**

Subject of research is expenditures of the state budget of Ukraine.

The goal of this research paper is to analyze the expenditures of the state budget of Ukraine.

Methods which were used in course of research: generalization, comparative analysis method, statistical method and other methods.

Study results. Characterized and analyzed the expenditures of the state budget of Ukraine.

Application of results: Ministry of Finance of Ukraine, the Verkhovna Rada of Ukraine.

Conclusions. In our view, it would be appropriate to develop and adopt the State budget for 2015 on the established legal framework. And then, as the introduction of the proposed changes, it is expedient to amend the additional and expenditure of the State budget for the respective year. Also to reduce the burden on the state budget, it would be appropriate to introduce the reforms gradually.

Keywords: expenditures, State budget, public debt, intergovernmental transfers, fiscal program deficit.

Актуальність. Бюджетна система є провідною ланкою державних фінансів. Держава використовує бюджет як інструмент реалізації своєї соціально-економічної політики, адже він відображає складну систему перерозподільних відносин у суспільстві, охоплює практично кожну юридичну та фізичну особу. Тому питанням, що стосуються видаткової частини державного бюджету України приділяється дедалі більше уваги.

Аналіз останніх досліджень. Значний вклад в дослідження проблем виконання видаткової частини державного бюджету внесли такі зарубіжні вчені, як Е. Вогель, Р. Ербе, Д. Кісін, П. Кругман, М. Познер,

М. Портер, Дж. Стренд, Е. Хекшер та інші, серед вітчизняних – М.М. Артус, Т.М. Боголіб, С.В. Ковальчук, Н.В. Кузьминчук, Ю.В. Пасічник, П.В. Проноза, Л.В. Фещенко, І.В. Форкун, Н.М. Хижа та інші.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до статті 2 Бюджетного Кодексу України, видатки бюджету – кошти, спрямовані на здійснення програм та заходів, передбачених відповідним бюджетом [1].

У 2014 році видатки державного бюджету затверджено було законом про державний бюджет на 2014 рік у сумі 462 млрд. 211,7 млн. гривень. Внесеними впродовж року змінами бюджетні призначення зменшені були на 1 млрд. 50,5 млн. грн., або 0,2 відс., – до 461 млрд. 161,2 млн. грн., при цьому в частині загального фонду – зменшені на 23 млрд. 476,3 млн. грн., або 5,8 відс., – до 384 млрд. 597,4 млн. грн., а спеціального фонду – збільшені на 22 млрд. 425,8 млн. грн., або 41,4 відс., – до 76 млрд. 563,8 млн. гривень. Видатки державного бюджету проведені в сумі 430 млрд. 217,8 млн. грн., або 97,4 відс. річних призначень і 93,3 відс. плану, що на 26 млрд. 761,7 млн. грн., або 6,6 відс., більше, порівняно з попереднім роком. Таким чином, у 2014 році планові показники не виконані на 30 млрд. 943,4 млн. грн., або 6,7 відсотка.

За функціональною класифікацією використано більше, порівняно з попереднім роком, коштів на:

- загальнодержавні функції – на 15 млрд. 724,7 млн. грн., або 31,4 відс., при цьому на обслуговування боргу – на 16 млрд. 299,6 млн. грн., або 51,5 відс.;

- надання міжбюджетних трансфертів – на 14 млрд. 752,6 млн. грн., або 12,7 відс., при цьому на погашення заборгованості з різниці в тарифах на теплову енергію, послуги з централізованого водопостачання і водовідведення, що вироблялися, транспортувалися та постачалися населенню, – на 10 млрд. 370,6 млн. грн., або в 6,1 раза, на дотації вирівнювання місцевим бюджетам – на 4 млрд. 785,4 млн. грн., або 8,6 відс.;

- оборону, а також громадський порядок, безпеку і судову владу – відповідно на 12 млрд. 520,4 млн. грн., або 84,4 відс., та 5 млрд. 428,1 млн. грн., або 13,8 відс., що зумовлено проведенням у 2014 році невідкладних заходів із забезпечення національної безпеки, антитерористичної операції, інших спеціальних заходів і забезпечення правопорядку на державному кордоні.

Менше, порівняно з попереднім роком, використано коштів, зокрема, на:

- соціальний захист і соціальне забезпечення – на 7 млрд. 989,1 млн. грн., або 9,0 відс., з яких видатки на дотацію для виплати пенсій, надбавок та підвищень до пенсій, призначених за різними пенсійними програмами, і покриття дефіциту коштів Пенсійного фонду для виплати пенсій, у тому числі покриття витрат, пов'язаних з обслуговуванням боргових зобов'язань, – на 7 млрд. 419,7 млн. грн., або 8,9 відс., – зменшилися за рахунок скорочення пенсійних виплат в Автономній Республіці Крим, м. Севастополі, Донецькій та Луганській областях;

- економічну діяльність – на 6 млрд. 888,5 млн. грн., або 16,7 відс., з яких на державну підтримку вугледобувних підприємств на часткове покриття витрат із собівартості готової товарної вугільної продукції – на 4 млрд. 596,4 млн. грн., або 34,6 відс., – зменшилися у зв'язку із запланованим скороченням видатків на утримання державних вугледобувних підприємств.

Видатки загального фонду державного бюджету проведені в сумі 371 млрд. 139,4 млн. грн., або 96,5 відс. плану (384 млрд. 597,4 млн. гривень). Планові призначення не виконані на 13 млрд. 458,0 млн. грн., або 3,5 відсотка. Порівняно з відповідним періодом попереднього року, обсяг видатків збільшився на 10 млрд. 287,5 млн. грн., або 2,9 відсотка.

Захищені видатки бюджету, перелік яких встановлено статтею 55 Бюджетного кодексу України і сума яких, відповідно до закону про державний бюджет на 2014 рік, становила 344 млрд. 112,6 млн. грн., або 89,4 відс. загального обсягу, проведено в сумі 335 млрд. 727,3 млн. грн., або 97,6 відс. плану і 90,5 відс. видатків загального фонду. Зокрема, видатки на поточні трансферти органам державного управління інших рівнів проведені у сумі 116 млрд. 553,1 млн. грн., або 97,4 відс. плану, на соціальне забезпечення – 74 млрд. 798,9 млн. грн., або 95,0 відс., на оплату праці і нарахування на заробітну плату – 66 млрд. 482,2 млн. грн., або 99,6 відс., на обслуговування боргових зобов'язань – 47 млрд. 935,2 млн. грн., або 99,2 відсотка.

Найбільше коштів загального фонду використано за бюджетними програмами:

Міністерства фінансів України (загальнодержавні витрати) – 163 млрд. 982,8 млн. грн., або 44,2 відс. видатків загального фонду, з яких дотації вирівнювання з державного бюджету місцевим бюджетам – 60 млрд. 480,8 млн. грн., обслуговування державного боргу – 47 млрд. 976,7 млн. грн. і субвенція на виплату допомоги сім'ям з дітьми, малозабезпеченим сім'ям, інвалідам з дитинства, дітям-інвалідам та тимчасової державної допомоги дітям – 40 млрд. 837,8 млн. грн.;

Міністерства соціальної політики – 73 млрд. 859,7 млн. грн., або 19,9 відс., з яких видатки Пенсійному фонду на виплату пенсій, надбавок і підвищень до пенсій, призначених за різними пенсійними програмами, та покриття дефіциту коштів Пенсійного фонду для виплати пенсій, у тому числі покриття витрат, пов'язаних з обслуговуванням боргових зобов'язань, – 69 млрд. 156,3 млн. грн.;

Міністерства оборони – 25 млрд. 149,8 млн. грн., або 6,8 відс., з яких видатки на забезпечення діяльності Збройних Сил, підготовку військ і проведення невідкладних заходів із забезпечення національної безпеки – 21 млрд. 519,1 млн. грн.;

Міністерства внутрішніх справ – 21 млрд. 750,7 млн. грн., або 5,9 відсотка [2].

Видатки державного бюджету в січні-червні 2015 року загалом проведені в сумі 245 млрд. 674,9 млн. грн., або 43,3 відс. затверджених законом про державний бюджет на 2015 рік обсягів (566 млрд. 869,7 млн. грн.) і 42,8 відс. річного плану (573 млрд. 528,4 млн. гривень). Видатки загального фонду проведені в сумі

234 млрд. 18,5 млн. грн., або 43,5 відс. річного плану (537 млрд. 566,7 млн. грн.) та 91,9 відс. планових обсягів звітного періоду (254 млрд. 518,0 млн. гривень).

Законом України від 28.12.2014 № 80-VIII «Про Державний бюджет України на 2015 рік» обсяг видатків визначено в сумі 527 млрд. 893,7 млн. грн., у тому числі загального фонду – 502 млрд. 47,3 млн. грн., спеціального фонду – 25 млрд. 846,4 млн. гривень. Внаслідок перегляду прогнозу економічного та соціального розвитку України на 2015 рік і необхідності забезпечення своєчасної виплати заробітної плати працівникам державних вугледобувних підприємств законами України від 02.03.2015 № 217-VIII та від 07.04.2015 № 278-VIII «Про внесення змін до Закону України «Про Державний бюджет України на 2015 рік» обсяг видатків державного бюджету загалом збільшено на 38 млрд. 976,0 млн. грн., або 7,4 відс., у тому числі загального фонду – на 35 млрд. 519,4 млн. грн., або 7,1 відс., і спеціального фонду – на 3 млрд. 456,6 млн. грн., або 13,3 відсотка. Зокрема, збільшено видатки:

- Міністерству фінансів України (загальнодержавні витрати) – на 29 млрд. 571,1 млн. грн., або 19,8 відс., з яких на обслуговування державного боргу – на 18 млрд. 12,5 млн. грн., субвенцію місцевим бюджетам на надання пільг і житлових субсидій населенню на оплату електроенергії, природного газу, послуг тепло-, водопостачання та водовідведення, квартирної плати (утримання будинків і споруд та прибудинкових територій), вивезення побутового сміття і рідких нечистот – на 12 млрд. 473,3 млн. грн.;

- Міністерству регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України (загальнодержавні витрати) – на 3 млрд. 200,0 млн. грн., або в 29,5 раза, в тому числі затверджено нову бюджетну програму з погашення заборгованості з різниці в тарифах на теплову енергію, опалення і постачання гарячої води, послуги з централізованого водопостачання, водовідведення, що вироблялися, транспортувалися та постачалися населенню та/або іншим підприємствам централізованого питного водопостачання і водовідведення, які надають населенню послуги з централізованого водопостачання та водовідведення, яка виникла у зв'язку з невідповідністю фактичної вартості теплової енергії і послуг з централізованого водопостачання, водовідведення, опалення та постачання гарячої води тарифам, що затверджувалися та/або погоджувалися органами державної влади чи місцевого самоврядування, – 2 млрд. 900,0 млн. грн.;

- Державному агентству автомобільних доріг України – на 2 млрд. 403,6 млн. грн., або 11,5 відс., з яких на виконання боргових зобов'язань за запозиченнями, залученими державою або під державні гарантії на розвиток мережі автомобільних доріг загального користування, – на 1 млрд. 703,6 млн. гривень.

Видатки державного бюджету спрямовувалися переважно на поточні видатки, які проведені в сумі 242 млрд. 929,0 млн. грн., або 98,9 відс. загального обсягу, з них видатки загального фонду – 96,1 відс.; на капітальні видатки спрямовано 2 млрд. 745,9 млн. грн., або 1,1 відс., з яких за рахунок коштів спеціального фонду – 76,7 відсотка.

На захищені видатки загального фонду, визначені статтею 55 Бюджетного кодексу України [1], спрямовано 212 млрд. 404,1 млн. грн., їх частка в загальному обсязі видатків становить 86,5 відс., а у видатках загального фонду – 90,8 відсотка. Враховуючи, що перелік захищених видатків бюджету з року в рік розширюється, а їх частка у державному бюджеті зростає, то виокремлення таких видатків втрачає свою актуальність.

Видатки державного бюджету у січні-червні 2015 року, порівняно з відповідним періодом 2014 року, зросли на 48 млрд. 115,5 млн. грн., або 24,4 відсотка. При цьому видатки загального фонду збільшилися на 57 млрд. 785,4 млн. грн., або 32,8 відс., спеціального – зменшилися на 9 млрд. 669,9 млн. грн., або 45,3 відсотка.

Збільшення видатків на обслуговування державного боргу і на виконання боргових зобов'язань за кредитами, залученими державою або під державні гарантії, у зв'язку із девальвацією гривні, на проведення невідкладних заходів із забезпечення національної безпеки, антитерористичної операції й інших спеціальних заходів, а також запровадження, замість деяких наявних торік, нових видів трансфертів з державного бюджету місцевим бюджетам призвело до зростання видатків на:

- загальнодержавні функції – на 19 млрд. 442,1 млн. грн., або 66,3 відс., зокрема на обслуговування боргу – на 20 млрд. 167,5 млн. грн., або 96,7 відс.;

- міжбюджетні трансферти – на 15 млрд. 237,9 млн. грн., або 24,4 відс.;

- оборону – на 12 млрд. 732,1 млн. грн., або в 2,7 раза, зокрема на забезпечення діяльності Збройних Сил України та підготовку військ – на 10 млрд. 358,1 млн. грн., або в 3,0 раза;

- громадський порядок, безпеку і судову владу – на 3 млрд. 482,0 млн. грн., або 20,2 відс., зокрема на забезпечення виконання завдань і функцій Національної гвардії України – на 1 млрд. 742,4 млн. грн., або в 18,9 раза, матеріально-технічне забезпечення Державної прикордонної служби України й утримання її особового складу – на 1 млрд. 97,6 млн. грн., або в 2,1 раза, забезпечення захисту прав та свобод громадян, суспільства і держави від протиправних посягань, охорону громадського порядку та протидію незаконній міграції – на 994,0 млн. грн., або 20,1 відс.;

- духовний і фізичний розвиток – на 883,0 млн. грн., або 39,0 відс., зокрема на виконання боргових зобов'язань за кредитами, залученими під державні гарантії, що використовувалися для реалізації завдань та здійснення заходів, передбачених Державною цільовою програмою підготовки та проведення в Україні фінальної частини чемпіонату Європи 2012 з футболу, – на 756,2 млн. грн., або 88,7 відсотка.

Водночас зменшилися видатки на економічну діяльність – на 2 млрд. 557,2 млн. грн., або 16,9 відсотка. При цьому на дорожнє господарство видатки зросли на 3 млрд. 680,5 млн. грн., або 74,1 відс., що насамперед пов'язане із збільшенням видатків на виконання боргових зобов'язань за запозиченнями,

залученими державою або під державні гарантії, на 3 млрд. 22,4 млн. грн., або 77,8 відс., а видатки на паливно-енергетичний комплекс зменшилися на 5 млрд. 739,5 млн. грн., або 89,2 відс., у зв'язку із зменшенням видатків на державну підтримку вугледобувних підприємств на часткове покриття витрат із собівартості готової товарної вугільної продукції на 5 млрд. 730,0 млн. грн., або в 15,3 раза.

Також скоротилися видатки на соціальний захист і соціальне забезпечення – на 427,2 млн. грн., або 1,0 відсотка. При цьому видатки на соціальний захист пенсіонерів скоротилися на 2 млрд. 46,4 млн. грн., або 4,9 відс., у зв'язку зі зменшенням видатків на дотації для виплати пенсій, надбавок і підвищень до пенсій, призначених за різними пенсійними програмами, та покриття дефіциту коштів Пенсійного фонду України за рахунок того, що пенсійні виплати в Автономній Республіці Крим і м. Севастополі не проводилися, а фінансування пенсійних виплат у Донецькій та Луганській областях здійснювалося з урахуванням постанови Національного банку України від 06.08.2014 № 466, якою призупинено здійснення усіх видів фінансових операцій, операцій з приймання/виплати переказу коштів у населених пунктах, які не контролюються українською владою, а також затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 07.11.2014 № 595 тимчасового порядку, яким визначено, зокрема, що видатки державного бюджету на тимчасово неконтрольованих територіях Донецької і Луганської областей здійснюються лише після повернення таких територій під контроль органів державної влади. Водночас видатки на соціальний захист інших категорій населення збільшилися на 1 млрд. 370,5 млн. грн., або в 2,4 раза, що спричинено зростанням обсягів надання щомісячної адресної допомоги особам, які переміщуються з тимчасово окупованої території України і районів проведення антитерористичної операції, для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг.

Висновки. Реалізація проекту бюджету фактично позбавила національну економіку у 2015 році майже всіх потенційних джерел підтримки економічного розвитку (особливо споживчого та інвестиційного). Це, у свою чергу, закладає на наступні роки основу для посилення негативних тенденцій в економічній системі та різке поглиблення фінансово-економічних проблем.

Список використаних джерел

1. Бюджетний Кодекс України // [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>.
2. Висновки щодо виконання Державного бюджету України за 2014 рік підготовлено департаментом з питань бюджетної політики і затверджено постановою Колегії Рахункової палати / Рахункова палата України, 2015 – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.ac-rada.gov.ua/doccatalog/document/16745880/Bulet_vykon_DBU_2014.pdf.
3. Висновки щодо виконання Державного бюджету України за перше півріччя 2015 року / Рахункова палата України, Київ, 2015 – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.ac-rada.gov.ua/doccatalog/document/16746278/Bul_1_pivr_2015.pdf.

References

1. The Verkhovna Rada of Ukraine (2016), Budgetary kodeks of Ukraine available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>.
2. Conclusions about execution of State budget of Ukraine for 2014, prepared by the Department of budget policy and approved by resolution of the audit chamber / The accounting chamber of Ukraine, 2015: http://www.ac-rada.gov.ua/doccatalog/document/16745880/Bulet_vykon_DBU_2014.pdf.
3. Conclusions about execution of State budget of Ukraine for the first half of 2015 / The accounting chamber of Ukraine, Kyiv, 2015: http://www.ac-rada.gov.ua/doccatalog/document/16746278/Bul_1_pivr_2015.pdf.

ДАНИ ПРО АВТОРА

Малишко Віталіна Валеріївна, кандидат економічних наук кафедри фінансів, грошового обігу та кредиту ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди»
вул. Комунарська, буд. 6, м. Переяслав-Хмельницький, 08400, Україна
e-mail: dinis_2207@mail.ru

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Малышко Виталина Валериевна, кандидат экономических наук кафедры финансов, денежного обращения и кредита ДВНЗ «Переяслав-Хмельницкий ДПУ имени Григория Сковороды»
ул. Комунарская, дом 6, г. Переяслав-Хмельницкий, 08400, Украина
e-mail: dinis_2207@mail.ru

DATA ABOUT THE AUTHOR

Malyshko Vitalina Valeriivna, Candidate of Economic Sciences,
Teacher of Board of Finance, Money Turnover and Credit
SHEE «Pereyaslav-Khmelnyskiy SPU after Grygoriy Skovoroda»
Komunarska Str., 6, Pereyaslav-Khmelnyskiy, 08400, Ukraine
e-mail: dinis_2207@mail.ru

УДК 368.01

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ФІНАНСОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СТРАХОВОГО РИНКУ В ЧАСТИНІ РЕГУЛЮВАННЯ ПЛАТОСПРОМОЖНОСТІ

Терещенко Т.Є.,
Моїсеєнко І.В.

Предметом роботи є сутність європейських вимог до забезпечення платоспроможності страховиків.

Мета роботи полягає в аналізі європейських вимог до платоспроможності страхових компаній та європейського досвіду фінансового регулювання діяльності страховиків, у формулюванні пропозицій щодо можливості його застосування в Україні.

Методи проведення роботи. Робота виконана з використанням аналітичного та системного методів досліджень.

Результати роботи. Проаналізовано переваги та недоліки Директиви 2009/138/ЄС («Solvency II») для застосування вітчизняними страховими компаніями. Здійснено порівняння чинних вимог до платоспроможності страхових компаній України з вимогами Директиви.

Галузь застосування результатів. Отримані результати сприяють розробці та прийнятті рішень у сфері управління діяльністю страхових компаній, державних органів регулювання і нагляду за страховою діяльністю.

Висновки. Сформульовано рекомендації щодо імплементації основних вимог Директиви ЄС («Solvency II») у вітчизняну практику державного фінансового регулювання страхування.

Ключові слова: страховий ринок, платоспроможність страховика, фінансові інструменти, Директива «Solvency II», маржа платоспроможності, мінімальний капітал, ризики.

ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ ФИНАНСОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ СТРАХОВОГО РЫНКА В ЧАСТИ РЕГУЛИРОВАНИЯ ПЛАТЕЖЕСПОСОБНОСТИ

Терещенко Т.Е.,
Моисеенко И.В.

Предметом работы являются европейские требования к обеспечению платежеспособности страховщиков.

Цель работы заключается в анализе европейских требований к платежеспособности страховых компаний и европейского опыта финансового регулирования деятельности страховщиков, в формулировании предложений по возможности его применения в Украине.

Методы проведения работы. Работа выполнена с использованием аналитического и системного методов исследований.

Результаты работы. Проанализированы преимущества и недостатки Директивы 2009/138/ЕС («Solvency II») для применения отечественными страховыми компаниями. Проведено сравнение действующих требований к платежеспособности страховых компаний Украины с требованиями Директивы.

Область применения результатов. Полученные результаты способствуют разработке и принятию решений в сфере управления деятельностью страховых компаний, государственных органов регулирования и надзора за страховой деятельностью.

Выводы. Сформулированы рекомендации по имплементации основных требований Директивы ЕС («Solvency II») в отечественной практике государственного финансового регулирования страхования.

Ключевые слова: страховой рынок, платежеспособность страховщика, финансовые инструменты, Директива «Solvency II», маржа платежеспособности, минимальный капитал, риски.

FOREIGN EXPERIENCE OF THE FINANCIAL REGULATION OF INSURANCE MARKET IS IN PART OF REGULATION OF THE SOLVENCY

Tereshchenko T.E.,
Moiseenko I.V.

The subject of the research is the essence of European requirements to providing solvency of insurers.

The goal of this work lies in the analysis of European wants to the paying capacity of insurance companies as well as european experience with financial regulation activity insurers and formulate proposals on the possibility of its application in Ukraine

The research methods. The work is done with the use of analytical and systematic methods of research.

Work results. The pros and cons of Guidelines 2009/138/EU («Solvency II») were analyzed for the application to the domestic insurance companies. The comparison of operating requirements to solvency of Ukraine's insurance companies with the wants of Guidelines was conducted.

Results application region. The received results are contributing to the design and making decisions in the control sphere of regulation and surveillance of insurance activity.

Conclusions. The recommendations were formulated for the implementation of the main demands Guideline EU («Solvency II») in domestic practice of state regulation of the financial security.

Keywords: Insurance market, paying capacity of insurer, financial instruments, Guideline «Solvency II», margin of paying capacity, minimal capital, risks.

Постановка проблеми. Страхування є однією з основних галузей економіки кожної країни Європейського союзу, яка забезпечує захист майнових інтересів суб'єктів (фізичних та юридичних осіб) при настанні страхових випадків за рахунок грошових фондів, утворених шляхом сплати суб'єктами страхових внесків. Разом з тим нестабільність економічного розвитку, а також кризи, які викають, піддають страховиків тим же ризикам, від яких вони покликані захищати страхувальників. Тому проблема оптимізації дії страхових компаній в контексті управління ризиками лежить в полі зору установ, які здійснюють нагляд і регулюють їх діяльність на національному і світовому ринках.

Страхову діяльність від усіх інших відрізняє специфічний рух грошових потоків, які внаслідок інфляції можуть втратити свою вартість і призвести до банкрутства страхових компаній як фінансових інститутів і втрати страхувальниками страхового захисту. Тому дуже важливе значення має державне фінансове регулювання страхової діяльності, яке в усіх країнах відрізняється жорсткими фінансовими інструментами, оскільки це пов'язано із забезпеченням стабільності соціально-економічного розвитку країни. Нинішні ринкові умови підтверджують необхідність не тільки удосконалення чинних, а й пошуку нових інструментів для регулюючих систем. Відкритість страхових ринків обумовлює розвиток співпраці й інформаційної взаємодії між страховими регуляторами з метою забезпечення фінансової стабільності і підвищення захисту інтересів страхувальників.

Тому, залишається актуальним питання упровадження дієвих фінансових інструментів, які дали б змогу вітчизняним державним органам регулювання ефективно впливати на розвиток страхового ринку. Досягти такої мети можна тільки використовуючи важелі фінансового впливу на зазначену сферу діяльності. Одним з найважливіших фінансових інструментів державного регулювання страхової діяльності є встановлення вимог до платоспроможності страхових компаній.

Вперше концепція маржі платоспроможності, яка стала основою сучасного підходу в Європі, з'явилася у 1946 р. у Великобританії [1]. На сьогодні платоспроможність в Європі визначається двома системами вимог – «Solvency I» і «Solvency II».

Сучасна концепція нагляду за платоспроможністю страховиків «Solvency II» була прийнята 25.11.2009 р. Директивою 2009/138/ЄС.

Головною метою Директиви «Solvency II» є встановлення економічно обґрунтованих вимог з точки зору платоспроможності в частині управління ризиками для поліпшення платоспроможності кожної страхової та перестрахової компанії, розташованої на території Європейського союзу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні основи сутності та значення платоспроможності, а також державного нагляду за її забезпеченням досліджували у своїх працях українські вчені: Базилевич В.Д., Василик О.Д., Гаманкова О.О., Грушко В.Д., Залетов О.М., Заруба О.Д., Ротова Т.А., Осадець С.С., Шірінян Л.В., Шумелда Я.П., а також зарубіжні вчені – Алтинікова І., Коломін Є.В., Рейтман Л.І., Сухов В.О. та інші. Проте виникає необхідність аналізу сучасних зарубіжних методик визначення платоспроможності страхових компаній, урахування необхідності уніфікації вітчизняного страхового законодавства з міжнародними стандартами.

Мета дослідження полягає в аналізі європейських вимог до платоспроможності страхових компаній та європейського досвіду фінансового регулювання діяльності страховиків, у формулюванні пропозицій щодо можливості його застосування в Україні.

Виклад основного матеріалу. У розвинених країнах страхування прийнято розглядати як основний інструмент, який зменшує наслідки негативних впливів випадкових подій на фізичних осіб і компанії шляхом створення грошового фонду для відшкодування збитків окремих учасників при настанні, у останніх, різних страхових випадків. Таким чином, для страхових компаній вкрай важливо бути фінансово стійкими і забезпечувати платоспроможність, бути здатними відповідати за всіма своїми зобов'язаннями в разі потреби. Ось чому вони є об'єктами підвищеної уваги з боку держави.

З огляду на ймовірні наслідки вступу до ЄС, для страхового ринку України існують можливості й загрози. З метою ефективного входження в ЄС потрібно в першу чергу привести нормативно-правову базу у відповідність із європейськими нормами, тобто адаптувати законодавство України до законодавства ЄС та гармонізувати вітчизняні технічні стандарти зі світовими і європейськими.

Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, (далі Нацкомфінпослуг) розроблено проект Закону «Про страхування» з урахуванням того, що в додатках до Угоди про асоціацію між Україною та ЄС у переліку актів законодавства ЄС, які потребують адаптації у законодавство України, визначена Директива 2009/138/ЄС Європейського Парламенту та Ради стосовно започаткування та ведення діяльності зі страхування та перестрахування («Solvency II») з терміном її імплементації протягом 4 та 8 років після набуття чинності Угоди про асоціацію між Україною та ЄС [2]. Основна мета нових вимог до платоспроможності «Solvency II» [3] – усунення розбіжностей між системами регулювання страхової діяльності країн-членів ЄС та впровадження більш ефективного наглядового підходу.

Інтеграція України до глобальної фінансової системи вимагає поступового переходу до державного нагляду й регулювання за принципами, визначеними угодами та стандартами міжнародних організацій і асоціацій. Згідно з Концепцією запровадження пруденційного нагляду за небанківськими фінансовими установами [4], в Україні орієнтиром для вдосконалення державного нагляду за страховими організаціями є Директива 2009/138/ЄС («Solvency II»).

Розглянемо детальніше концепцію нагляду за платоспроможністю страховиків - «Solvency II».

Необхідність повнішого врахування ризиків у Європейській методиці розрахунку маржі платоспроможності була усвідомлена давно, саме тому з 2001 р. Єврокомісія розпочала проведення заходів з розробки та впровадження «Solvency II» - нової концепції нагляду за платоспроможністю страховиків, яка згодом була прийнята 25 листопада 2009 року (2009/138/ЄС). Під час цих заходів було проаналізовано досвід страхового регулювання різних розвинених країн (Нідерланди, Швейцарія, Велика Британія, США, Сінгапур, Канада) [5].

Директива 2009/138/ЄС про затвердження системи «Solvency II», яка заснована на оцінці ризиків, набула чинності з 1 листопада 2012 року. «Solvency II» концентрує увагу на активах страхової компанії. Страховики будуть зобов'язані враховувати ринковий ризик (ризик зниження вартості інвестованих активів страховиків), кредитний ризик (ризик неплатоспроможності третьої особи), операційний ризик (системний ризик) та ризик неплатоспроможності перестраховика (ризик дефолту контрагента). Можна стверджувати, що «Solvency II» - це фундаментальний перегляд режиму достатності капіталу в галузі страхування Європейського Союзу.

«Solvency II» має на меті вирішення таких завдань:

- створити загальноєвропейські вимоги до капіталу та стандартів управління ризиками, які будуть застосовуватись замість вимог «Solvency I»;

- поліпшити захист власників страхових полісів;
- поліпшити міжнародну конкурентоспроможність страховиків і перестраховиків ЄС;
- поліпшити ризик-менеджмент страховиків і перестраховиків ЄС;
- забезпечити прозорість ринку [6].

Під дію «Solvency II» будуть підпадати всі страхові та перестрахові компанії, які відповідають усім таким умовам:

- 1) прибуток від щорічного загального обсягу підписаних премій підприємства перевищує 5 млн. євро;
- 2) загальний обсяг технічних резервів, включно з доходом від повернення сум, які підлягають відшкодуванню, відповідно до договорів про перестраховування та зобов'язань спеціальних юридичних осіб, перевищує 25 млн. євро;

- 3) загальний обсяг технічних резервів страхової організації, що входить до групи (яка визначається як дохід від повернення сум, що підлягають відшкодуванню, відповідно до договорів про перестраховування та зобов'язань спеціальних юридичних осіб) перевищує 25 млн. євро;

- 4) діяльність страхових організацій включає в себе надання послуг зі страхування чи перестраховування, які охоплюють страхування ризиків відповідальності, некредитоздатності та фінансових втрат, за винятком випадків, коли вони становлять собою додаткові ризики іншого класу;

- 5) діяльність страхових організацій включає в себе операції з перестраховування, фінансова вартість яких перевищує 0,5 млн. євро від загального обсягу підписаних премій або 2,5 млн. євро від доходу від повернення сум технічних резервів, які підлягають відшкодуванню, відповідно до договорів про перестраховування та зобов'язань спеціальних юридичних осіб, або понад 10% від загального обсягу підписаних премій чи понад 10% доходу від повернення сум технічних резервів, які підлягають відшкодуванню, відповідно до договорів про перестраховування та зобов'язань спеціальних юридичних осіб.

Якщо будь-які із зазначених сум перевищувались упродовж трьох послідовних років, то умови «Solvency II» застосовуються, починаючи з четвертого року.

Можна стверджувати, що «Solvency II» враховує розмірний ефект у діяльності страховиків або принцип пропорційності розмірам і обсягу відповідальності: чим менше розмір організації, тим менші витрати з розрахунку ризиків і складання звітності вони повинні нести. Встановлення жорсткіших вимог достатності капіталу та ризик-менеджменту для великих страховиків сприятиме зменшенню ризиків їх неплатоспроможності, збитків споживачів та дестабілізації ринку.

Структура «Solvency II» складається з трьох компонентів (табл. 1), що охоплюють кількісні та якісні вимоги платоспроможності і ринкову дисципліну. Серед кількісних вимог найсуттєвішими залишаються вимоги до обсягів мінімального необхідного капіталу (MCR) і необхідного платоспроможного капіталу (SCR), серед якісних - наявність у страховика власної системи оцінки ризиків та платоспроможності, дотримання ринкової дисципліни передбачає розкриття інформації. Розглянемо ці важливі вимоги.

Компонент 1 - кількісні вимоги. «Solvency II» встановлює два методи для оцінки маржі платоспроможності: стандартна європейська формула та внутрішня модель, що самостійно розроблена компанією й узгоджена з регулятором країни.

Вимоги до формування розміру нормативного капіталу складаються з двох рівнів, що є подібним до умов «Solvency I»:

- мінімальні вимоги до капіталу - (Minimum Capital Requirements - MCR). При їх недотриманні орган страхового нагляду має право негайно відкликати ліцензію на здійснення страхової діяльності;

- вимоги достатності капіталу для забезпечення платоспроможності (або так званий необхідний платоспроможний капітал - the Solvency Capital Requirements - SCR). Наявність необхідного платоспроможного капіталу - це ключова вимога до платоспроможності, що ґрунтується на оцінці ризиків. При їх недотриманні орган страхового нагляду може вимагати надання плану фінансового оздоровлення, призначити своїх представників у керівні органи компанії, обмежити використання активів і застосувати інші санкції до компанії.

Таблиця 1. Структура основних вимог «Solvency II» згідно з Директивою 2009/138/ЄС

Кількісні вимоги платоспроможності (компонент 1)	Вимога до розміру мінімального необхідного капіталу (MCR)
	Вимоги до розрахунку достатності капіталу - необхідного платоспроможного капіталу (SCR)
	Вимоги до перестраховування та інших процедур з метою зниження ризиків
	Вимоги до розрахунку власного капіталу
	Норми розрахунку технічних резервів.
	Принцип «розумної поведінки» у вимогах до інвестицій, свобода інвестицій
Якісні вимоги платоспроможності (компонент 2)	Реалізація ефективного ризик-менеджменту, включно з внутрішнім контролем і внутрішнім аудитом у компанії
	Власна оцінка ризику і платоспроможності (ORSA) з метою визначення і вимірювання ризиків, пов'язаних з подіями в короткостроковому і довгостроковому періодах, які можуть вплинути на управління ризиками і платоспроможність
	Загальні вимоги до впровадження прозорої структури управління та ухвалення рішень і менеджменту компанії
	Реалізація актуарної функції в компанії щодо розрахунку капіталу з метою управління на основі оцінки ризиків і техніки моделювання.
	Відповідність активів і зобов'язань страховика
	Діяльність наглядових органів на рівні ЄС, прозорість, права й обов'язки регуляторів
Ринкова дисципліна (компонент 3)	Прозорість для зміцнення ринкових механізмів
	Вимоги до розкриття інформації для широкого загалу для зміцнення фінансової дисципліни
	Надання звітності для наглядових органів

Вимога щодо наявності мінімального необхідного капіталу (MCR) у «Solvency II» є подібною до вимоги щодо мінімального гарантійного фонду (MGF) у «Solvency I». Однак сам обсяг MCR згідно із «Solvency II» збільшується і становить:

1) 2,2 млн. євро для організацій, які займаються «non-life» страхуванням, включно з кептивними страховими організаціями, за винятком покриття усіх або деяких ризиків відповідальності і поруки, у випадку чого він повинен становити не менше 3,2 млн. євро;

2) 3,2 млн. євро для організацій, що займаються «life» страхуванням, включно з підконтрольними страховими організаціями;

3) 3,2 млн. євро для перестраховувальних організацій, окрім підконтрольних перестраховувальних організацій, у випадку яких мінімальний необхідний капітал повинен бути не меншим 1 млн. євро;

4) сума розмірів, встановлених у підпунктах 1) та 2) для страхових організацій у разі одночасного проведення страхування життя та страхування, не пов'язаного із життям.

Найбільша складність і трудомісткість виявляється у розрахунку необхідного платоспроможного капіталу (SCR), який повинен включати індивідуальні елементи ризику, зібрані в єдине ціле (рис. 1).

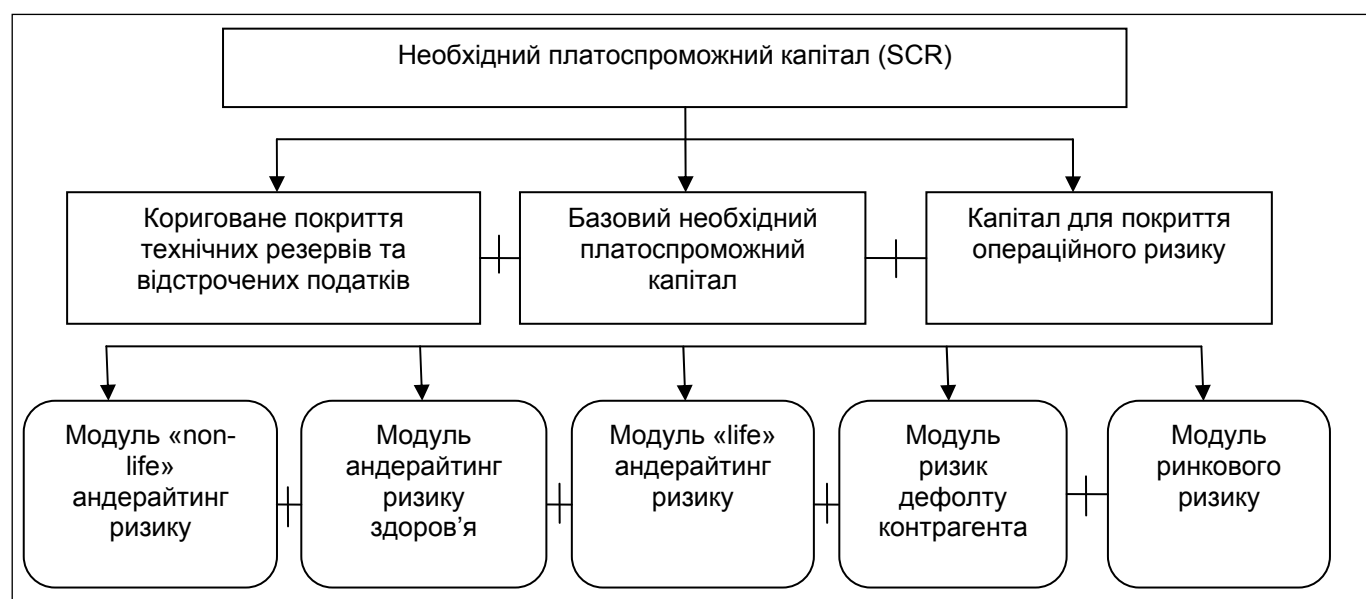

Рисунок 1. Схема розрахунку необхідного платоспроможного капіталу (SCR) на основі стандартної формули «Solvency II»*

* Складено на основі Європейських норм.

Значення показника SCR не є константою, а буде щоразу змінюватися залежно від ризиків, з якими має справу страхова компанія. Отже, SCR стає випадковою величиною і може описуватися за допомогою функції розподілу, що визначає ймовірності можливих значень SCR. Із цих позицій, щоб сприяти добросовісному управлінню ризиками й узгодити регуляторну вимогу до капіталу з особливостями галузі, SCR має бути визначений як економічний капітал, який повинен утримуватися страховими та перестраховальними організаціями для того, щоб гарантувати, що банкрутство буде виникати не частіше одного разу на 200 випадків, або, альтернативно, що дані організації все ще будуть мати змогу, з вірогідністю не менше 99,5 %, виконати свої зобов'язання перед власниками полісів і бенефіціаріями впродовж наступних 12 місяців.

Компонент 2 - якісні вимоги. Він передбачає процедуру інспекційного контролю. Наглядові органи оцінюють не тільки фінансові показники, але і стратегії, основні бізнес-процеси, ризики страховика. Якщо наглядові органи оцінять рівень капіталу, розрахований у повній відповідності із «Solvency II» як недостатній, то вони мають право вимагати його збільшення. При цьому вони мають право застосовувати санкції до менеджерів і власників компанії, а також проводити виїзні перевірки. Крім того, у кожного страховика повинна бути власна система оцінки ризиків та платоспроможності, яка, з одного боку, є інструментом для страхових компаній, що допомагають їм ухвалювати правильні рішення при проведенні страхової діяльності, та, з іншого боку, інструментом для наглядових органів, спрямованим на визначення ризиковості портфеля компанії.

Заслуговує на окрему увагу фінансове регулювання страхових компаній країн ЄС відповідними уповноваженими органами. Для цього розглянемо, із чого складається структура капіталу страховика та його власних коштів (рис. 2). З одного боку, власні кошти (БК) дорівнюють різниці ринкової вартості активів і ринкової вартості пасивів. З іншого боку, обсяг власних коштів дорівнює сумі нормативно необхідного платоспроможного капіталу (SCR) і надлишкового капіталу (НК). Причому, нормативно необхідний платоспроможний капітал (SCR) є більшим за мінімально необхідний капітал (MCR).

Як можна спостерігати на рис. 2 обсяг власних коштів дорівнює сумі SCR і надлишкового капіталу, величина SCR не входить до складу власних коштів, а є формально розрахунковим показником, за умов платоспроможності $SCR > MCR$, $BK > SCR$.

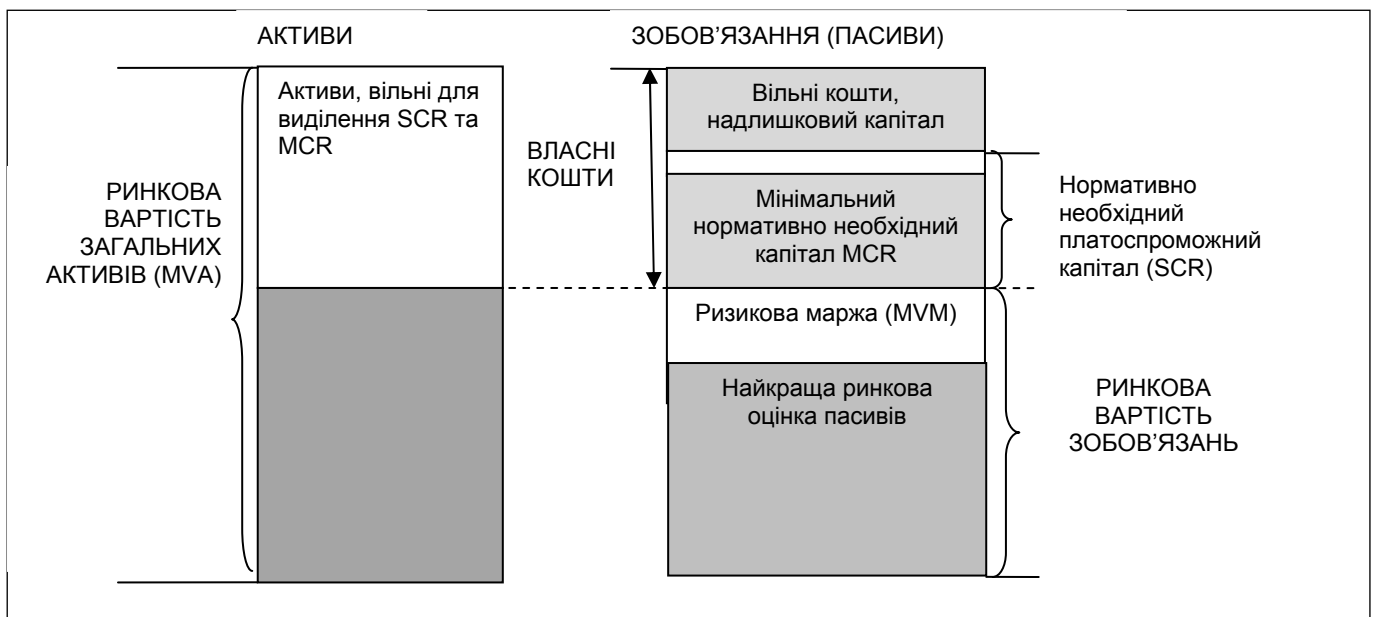

Рисунок 2. Принципова структура капіталу типової європейської страхової компанії та її власних коштів відповідно до сучасних ринкових принципів оцінки вартості [7]

Умовно, можна зазначити, що:

- видалення з ринку очікує страховика, якщо $HK < 0$ і $SCR < MCR$ або $BK < SCR$;
- до страховика застосовуються попередження і санкції, якщо $HK > 0$ і $SCR = MCR$ або $HK = 0$ і $SCR > MCR$ або $BK = SCR$;
- дозвіл на продовження діяльності, якщо $HK > 0$ і $SCR > MCR$ або $BK > SCR$.

Такий ступеневий і «м'який» метод втручання нагадує автоматичний світлофор і може бути застосований на будь-яку дату перевірки, а не тільки за результатами річного звіту. Тому, доцільним є впровадження подібного методу для фінансового регулювання страхової галузі в Україні.

Компонент 3 - ринкова дисципліна. Для того, щоб упевнитися в тому, що внутрішня модель страховика або перестраховика працює правильно, необхідним стає тісний контакт компанії із наглядовими органами з розкриття інформації. Страхові організації країн ЄС зобов'язані щорічно публікувати звіти про свій фінансовий стан, що включають, зокрема: опис бізнесу, системи корпоративного управління та оцінку його адекватності ризик-профілю страховика, схильності до ризиків, методів оцінки активів і зобов'язань,

структури і якості власного капіталу, розміри MCR і SCR, інформацію про будь-яку невідповідність MCR або SCR за звітний період. Більшість страховиків ЄС публікують повний фінансовий звіт за стандартними формами на своїх офіційних сайтах у мережі Інтернет.

Подібно до Першої Директиви ЄС Законом України «Про страхування» для забезпечення платоспроможності теж передбачено калькуляцію і порівняння «фактичного запасу (маржі) платоспроможності» (ФЗП або ФМП) та «нормативного запасу (маржі) платоспроможності» (НЗП або НМП) страховика, згідно з яким обов'язковою є умова $\text{ФМП} > \text{НМП}$. Для досягнення максимального рівня платоспроможності повинні мати місце тенденції: збільшення величини активів, зменшення нематеріальних активів, зменшення зобов'язань (рис. 3). Згідно рисунка 3 власні кошти дорівнюють різниці ринкових вартостей активів і зобов'язань, величина НМП не входить до складу власних коштів, а є розрахунковим показником. Можна констатувати, що чинна методика **визначення** платоспроможності страховика виконує контролюючу **функцію** щодо обсягів власних коштів на конкретну дату розрахунку ФМП і потребує додаткового дослідження в контексті співвідношень зобов'язань та ресурсів страхової компанії.

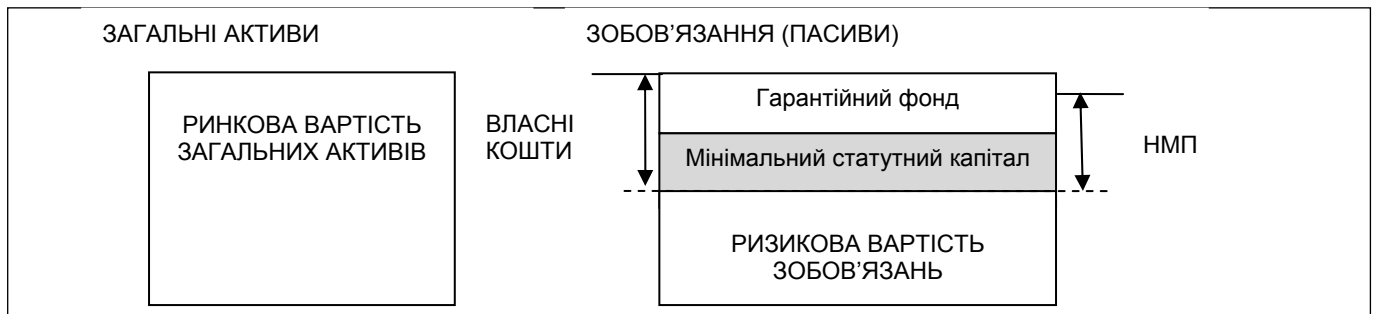

Рисунок 3. Структура капіталу вітчизняних страхових компаній згідно з чинним Законом України «Про страхування» *

* Складено на основі вітчизняного страхового законодавства.

Порівняльний аналіз нормативів забезпечення платоспроможності свідчить, що українська система базується на європейській моделі Першої Директиви. Це відображено у нормах Закону України «Про страхування». Водночас вітчизняні вимоги до платоспроможності є суттєво нижчими за відповідні у «Solvency I» та «Solvency II», що пояснюється швидкісними змінами європейських норм, розвитком економіки і процесами глобалізації. Крім того, у науковій літературі і законодавстві України існує розмитість у формулюванні термінів «фонд», «капітал», ФМП, НМП, MCR, MGF і нееквівалентність інструментів державного фінансового регулювання.

Відповідно до Закону України «Про страхування» вітчизняні страховики повинні мати не мінімальний гарантійний фонд (як це вимагається у «Solvency I») або мінімально необхідний капітал (за «Solvency II»), а так званий мінімальний статутний капітал (МСК). МСК для «life» компаній повинен становити 1,5 млн. євро, для «non-life» компаній 1 млн. євро. У вітчизняному законодавстві не визначено критеріїв для мінімального *необхідного* капіталу. Замість цього визначають нормативні розміри мінімального *статутного* капіталу. Після вступу України до СОТ вимоги до статутного капіталу стають суворішими для «life» компаній (збільшуються до 10 млн. євро) і залишаються без суттєвих змін для «non-life» страховиків.

Останнім часом обговорюється проект Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про страхування» (нова редакція), в якому однією з умов платоспроможності страховика є наявність, так званого, «регулятивного капіталу». Поняття «регулятивного капіталу» найчастіше використовують у законодавствах США і Канади для регулювання банківської і страхової діяльності. Уперше воно було застосовано в Україні для регулювання банківської діяльності шляхом визначення нормативів на величину капіталу. Під поняттям «регулятивний капітал» розуміють величину капіталу банку, страховика або іншої фінансової установи, який має задовольняти вимогам фінансового регулювання з боку держави. Основу регулятивного капіталу становлять власні кошти, тобто регулятивний капітал для страховика є частиною його коштів в активах, що залишається після вирахування зобов'язань з урахуванням установлених законодавством вимог до активів та зобов'язань. За таким критерієм до «регулятивного капіталу» страховика можна віднести:

- а) за страховим законодавством ЄС - необхідний платоспроможний капітал (SCR), мінімальний гарантійний фонд (MGF), мінімально необхідний капітал (MCR), передплатний (підписний капітал);
- б) за чинним вітчизняним страховим законодавством – мінімальний статутний капітал (МСК) і сплачений капітал.

Таким чином, аналіз фінансового регулювання виявляє, що при розрахунку показників НМП і ФМП для вітчизняних страховиків не враховуються ринковий, кредитний та інвестиційний ризики. Крім того, неузгодженість із міжнародними принципами і мінімальна гармонізація повноважень вітчизняного регулятора з повноваженнями регуляторів інших країн створюють нерівні умови щодо захисту українських власників полісів.

Функціонування систем страхування різних країн Європи характеризується постійним взаємозв'язком і взаємодією. Інтеграція України у сучасний європейський економічний та правовий простір передбачає адаптацію та гармонізацію національного законодавства з нормами й стандартами правової системи Європейського Союзу, що потребує формування розвинутого ринку страхування, сприяння економічній діяльності усіх без винятку суб'єктів ринку страхових послуг, вдосконалення правової бази тощо. Впровадження таких заходів забезпечить прискорення процесу перетворення національної економіки у таку, що заснована на прогресивних засадах.

Фінансове регулювання страхового ринку в країнах ЄС базується на концептуальних засадах Директив платоспроможності «Solvency I» і «Solvency II», згідно з якими оцінюються не тільки кількісні, але й якісні параметри діяльності страховиків. При цьому органам страхового нагляду надаються широкі права щодо застосування превентивних заходів на всіх стадіях виникнення проблем.

Водночас зазначені вище заходи мають передбачати і комплекс дій з метою подолання сучасних негативних тенденцій розвитку ринку страхування України, серед яких в експертному середовищі, зокрема, виокремлюють:

1. Прогалини державного регулювання та нагляду за страховою діяльністю в Україні.
2. Недостатні якість та спектр окремих страхових послуг.
3. Негативні економічні процеси, зниження попиту на страхові послуги в умовах недостатньої платоспроможності суб'єктів економічних відносин, відсутність джерел для довгострокового інвестування у страховий ринок України.
4. Військово-політична криза.

З огляду на перераховані вище несприятливі тренди розвитку страхового ринку виокремлюють відповідні напрями, які потребують вдосконалення правового регулювання у контексті євроінтеграційних прагнень України.

Підписання Україною Угоди про Асоціацію із Європейським Співтовариством створює передумови до поступового впровадження в Україні європейських принципів у галузі страхування. Відповідно й Україні потрібно готувати введення нових та більш суворих правил щодо страхових організацій, а також впроваджувати реформи у таких напрямках:

- по-перше, запровадження нових кількісних вимог до фінансових ресурсів страхових компаній (вимог до страхових резервів, мінімально необхідного капіталу, нормативної маржі платоспроможності, правил інвестування);

- по-друге, необхідно готуватися до встановлення якісно нових вимог щодо систем внутрішнього контролю та управління ризиками, принципів пруденційного нагляду. Зокрема втілення нових концептуальних засад пруденційного регулювання потребує уточнення стандартів оцінювання особливих ризиків страховика, змін у правилах обліку та звітності, наявності в органів нагляду за страховою діяльністю відповідних інструментів для відстеження «абсолютної платоспроможності» страхових компаній. Крім моніторингу виконання нормативної платоспроможності, розрахунку страхових резервів та інвестування, наглядовим органам необхідно більш ретельно перевіряти надійність систем управління, якість ведення бухгалтерського обліку та внутрішнього контролю;

- по-третє, слід забезпечити неухильне дотримання нормативно-правових вимог, зокрема Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг», до прозорості та публічного розкриття інформації страховими організаціями.

Висновки. Створення стійкого фінансового ринку і захист інтересів споживачів фінансових послуг є першочерговим завданням регулятивних органів, важливим напрямком діяльності яких є і регулювання страхової діяльності. Законодавство ЄС, що регулює страхову діяльність, спрямовано на створення єдиного загальноєвропейського ринку страхування і забезпечення захисту споживачів. Важливим чинником створення безпечного, стабільного ринку страхування є забезпечення платоспроможності страхових компаній, так як тільки платоспроможна страхова компанія може своєчасно виконувати свої зобов'язання.

Список використаних джерел

1. Outreville F.J. *Theory and Practice of Insurance* / F.J. Outreville. - L.: Kluwer Academic Publishers, 1997. - 340 p.
2. Про Концепцію адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: постанова Кабінету Міністрів України від 16.08.1999 № 1496 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1496-99-п>.
3. Розвиток ринків фінансових послуг в умовах європейської інтеграції: монографія / наук. ред. та кер. кол. авт. д-р екон. наук, проф. Н.М. Внукова. - Харків: ТО Ексклюзив, 2014. - 218 с.
4. *Potential impact of Solvency II on financial stability* [Electronic source]. - Режим доступу: <https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/other/potentialimpactsolvencyiionfinancialstability200707en.pdf?80a4d0bb03fc5c84f6b55b788f2a2275>.
5. Ермошенко А.М. Нова політика у сфері платоспроможності страхових компаній Європейського співтовариства [Текст] / А.М. Ермошенко, В.В. Поплавська // Фінанси України. - 2007. - №11. - С. 103-109.
6. Directive 2009/138/EC of the European Parliament and of the Council of 25 November 2009 on the taking-up and pursuit of the business of Insurance and Reinsurance (Solvency II) // Official Journal L 335. - 2009. - P. 1-155.

7. Chief Risk Officer. Solutions to major issues for Solvency II Forum CEIOPS. II January 2006. [Electronic source]. – Режим доступу: <https://www.genevaassociation.org/media/634808/2006-10-16-cea-contact-group.pdf>.

References

1. Outreville F.J. Theory and Practice of Insurance - L.: Kluwer Academic Publishers, 1997. - 340 p.
2. Pro Kontseptsiiu adaptatsii zakonodavstva Ukrainy do zakonodavstva Yevropejs'koho Soiuzu [On the Concept of Adaptation of Ukraine to the European Union]: postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 16.08.1999 № 1496: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1496-99-n>.
3. Rozvytok rynkiv finansovykh posluh v umovakh ievropejs'koi intehratsii [The development of financial services in terms of European integration]: monohrafiia / nauk. red. ta ker. kol. avt. d-r ekon. nauk, prof. N.M. Vnukova. - Kharkiv: TO Ekskliuzyv, 2014. - 218 s.
4. Potential impact of Solvency II on financial stability: <https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/other/potentialimpactsolvencyiionfinancialstability200707en.pdf?80a4d0bb03fc5c84f6b55b788f2a2275>.
5. Yermoshenko A.M., Poplavs'ka V.V. Nova polityka u sferi platospromozhnosti strakhovykh kompanij Yevropejs'koho spivtovarystva [The new policy in the solvency of insurance companies in the European Community] // Finansy Ukrainy. - 2007. - №11. - S. 103-109.
6. Directive 2009/138/EC of the European Parliament and of the Council of 25 November 2009 on the taking-up and pursuit of the business of Insurance and Reinsurance (Solvency II) // Official Journal L 335. - 2009. - P. 1-155.
7. Chief Risk Officer. Solutions to major issues for Solvency II Forum CEIOPS. II January 2006 t: <https://www.genevaassociation.org/media/634808/2006-10-16-cea-contact-group.pdf>.

ДАНИ ПРО АВТОРІВ:

Терещенко Тетяна Євгеніївна, кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансового та банківського менеджменту

e-mail: TereschenkoTE@gmail.com

Моїсєєнко Ірина Валеріївна, аспірант кафедри фінансового та банківського менеджменту

Університет митної справи та фінансів

вул. Аржанова, буд. 12, Дніпропетровськ, 49017, Україна

e-mail: MOYSEENKO@meta.ua

ДАННЫЕ ОБ АВТОРАХ:

Терещенко Татьяна Евгеньевна, кандидат экономических наук, доцент кафедры фінансового и банковского менеджмента

e-mail: TereschenkoTE@gmail.com

Моисееенко Ирина Валериевна, аспирант кафедры финансового и банковского менеджмента

Университет таможенного дела и финансов

ул. Аржанова, д. 12, г. Днепропетровск, 49017, Украина

e-mail: MOYSEENKO@meta.ua

DATA ABOUT THE AUTHORS

Tereshchenko Tatiana E., Ph.D. in Ekonomical Science, Associate Professor

e-mail: TereschenkoTE@gmail.com

Moiseenko Irina V., Ph.D. student

University of customs and finance

12, Arzhanova Street, Dnepropetrovsk, 49106, Ukraine

e-mail: MOYSEENKO@meta.ua

УДК 336.142.3(477)

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ПРОВЕДЕННЯ ФІСКАЛЬНОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ

**Чеберяко О.В.,
Рябоконт О.О.**

Дана стаття присвячена визначенню концептуальних засад проведення фінансової децентралізації. Проведено дослідження сутності децентралізації як однієї із складових процесу управління, спрямованого на зменшення залежності органів місцевого самоврядування від центрального уряду. Розглянуто теоретичні засади фінансової децентралізації та доведено її вплив на соціально-економічний розвиток. Досліджено стан та оцінку рівня децентралізації фінансової системи в Україні. Приділено увагу класифікації моделей фінансової децентралізації. Проаналізовано показники рівня фінансової децентралізації в Україні за 2005-2014 рр., переваги та позитивні наслідки децентралізації. Систематизовано особливості фінансової децентралізації в Україні. Сформовано вибір напрямів, орієнтованих як шляхи зростання економічної та фінансової незалежності регіонів України. Сформовано

рекомендації щодо проведення фінансової децентралізації в Україні. Метою статті є розгляд теоретичних засад фінансової децентралізації, систематизація особливостей фінансової децентралізації в Україні та сформування шляхів зростання економічної й фінансової незалежності регіонів України.

Ключові слова: фінансова децентралізація, місцевий бюджет, місцеві податки і збори, місцеве самоврядування.

КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ ПРОВЕДЕНИЯ ФИСКАЛЬНОЙ ДЕЦЕНТРАЛИЗАЦИИ В УКРАИНЕ

Чеберяко О.В.,
Рябоконе О.А.

Данная статья посвящена определению концептуальных основ проведения фискальной децентрализации. Проведено исследование сущности децентрализации как одной из составляющих процесса управления, направленного на уменьшение зависимости органов местного самоуправления от центрального правительства. Рассмотрены теоретические основы фискальной децентрализации и доказано ее влияние на социально-экономическое развитие. Исследовано состояние и оценку уровня децентрализации финансовой системы в Украине. Уделено внимание классификации моделей фискальной децентрализации. Проанализированы показатели уровня финансовой децентрализации в Украине за 2005-2014 гг., преимущества и положительные последствия децентрализации. Систематизированы особенности фискальной децентрализации в Украине. Сформирован выбор направлений, ориентированных как пути роста экономической и финансовой независимости регионов Украины. Сформированы рекомендации по проведению фискальной децентрализации в Украине. Целью статьи является рассмотрение теоретических основ фискальной децентрализации, систематизация особенностей фискальной децентрализации в Украине и создания путей роста экономической и финансовой независимости регионов Украины.

Ключевые слова: фискальная децентрализация, местный бюджет, местные налоги и сборы, местное самоуправление.

CONCEPTUAL FOUNDATIONS OF THE FISCAL DECENTRALIZATION IN UKRAINE

Cheberyako, O.V.
Ryabokon O.O.

This article focuses on the definition of the conceptual bases of the fiscal decentralization. It was investigated the essence of decentralization as one of the components of the management process aimed at the reducing the dependence of local authorities from the central government. The theoretical bases of fiscal decentralization were considered and its impact on the social and economic development was proved. The state and assessment of the level of decentralization of the financial system in Ukraine were investigated. We paid attention to the classification of the models of fiscal decentralization. It was analysed the indicators of the level of fiscal decentralization in Ukraine for 2005-2014 years, advantages and positive effects of decentralization. Are systematized the features of fiscal decentralization in Ukraine. Are formed selection of directions oriented as ways to increase the economic and financial independence of the regions of Ukraine. The recommendations for conducting the fiscal decentralization in Ukraine are formed. Purpose of the article is to examine the theoretical basis of fiscal decentralization, ordering features of fiscal decentralization in Ukraine and formation of the growth of economic and financial independence of the regions of Ukraine.

Key words: fiscal decentralization, local budget, local taxes and duties, local government.

Процеси реформування в Україні мають глобальний і необоротний характер. Вони спрямовані на докорінні зміни в усіх сферах життя. Велика кількість соціально-економічних проблем безпосередньо торкається повсякденного життя людей, і тому повинна вирішуватись насамперед у місцях їх проживання, за їх безпосередньої участі.

Сучасний етап розвитку економічної науки характеризується посиленням уваги до регіональних проблем. Зростає кількість публікацій, підготовлених кандидатських і докторських дисертацій за цією тематикою, розширюється предмет дослідження, що визначає й обґрунтовує механізми збалансованого соціально-економічного розвитку.

Передумовою розширення фінансового простору у сфері повноважень місцевого самоврядування є встановлення у сприятливому макроекономічному, інституційному середовищі чітко визначених, скоординованих для всіх рівнів управління цілей економічної політики. Актуальності набуває створення фінансового простору для збільшення тих бюджетних видатків, що сприяють факторам довгострокового економічного зростання (якість людського капіталу, наука, технології, інновації).

Аспекти ефективної реалізації положень фінансової децентралізації у сфері суспільних фінансів досліджуються в працях таких зарубіжних учених, як В. Оутс, Р. Масгрейв, Дж. Б'юкенен, Ч. Тібу, П. Самуельсон.

Серед вітчизняних дослідників цю проблематику вивчали О. Васирик, М. Деркач, В. Зайчикова, Т. Кваша, О. Кириленко, В. Кравченко, І. Луїна, З. Мацук, С. Слухай, В. Федосов та ін. Однак у своїх публікаціях ці науковці здебільшого розглядають окремі практичні аспекти реалізації фінансової децентралізації в контексті вирішення широкого комплексу питань упорядкування елементів бюджетного процесу.

Для ефективного функціонування місцевих бюджетів необхідно забезпечити стабільний і чіткий розподіл функцій і повноважень, включаючи визначення частки видатків місцевих бюджетів у зведеному бюджеті.

Разом із тим в умовах змін бюджетного законодавства, спрямованих на формування достатньої фінансової забезпеченості органів місцевого самоврядування, постає потреба в теоретичному обґрунтуванні положень фіскальної децентралізації для їх практичної імплементації в Україні. [5, с. 3]

На сучасному етапі бюджетного реформування найважливішим пріоритетом є прискорення розвитку регіонів шляхом використання інструментів бюджетної політики з урахуванням того, що місцеві бюджети України істотно диференційовані за рівнем ефективності управління бюджетними ресурсами і самозабезпеченістю трудовими, природними та фінансовими ресурсами.[3, с.20-21]

Сучасні дослідження фіскальної децентралізації зосереджуються на аналізі її особливостей та недоліків з метою визначення умов ефективного соціально-економічного розвитку як окремих регіонів, так і держави в цілому. Так, на думку вітчизняних дослідників фіскальна децентралізація визначається рівнем демократичності та компетентності державних органів влади й управління, а також рівнем довіри до органів місцевого самоврядування, сприйняття державною владою потреб суспільства в цілому і окремих громадян зокрема згідно з їхніми очікуваннями. [1]

Однією з ключових проблем теорії і практики суспільних фінансів є визначення ступеня децентралізації при виконанні різними рівнями державної влади їхніх завдань. За попередньою оцінкою, всі функції держави як суспільного інституту (алокаційна, розподільна, стабілізаційна) повинні розподілятися між цими рівнями з урахуванням можливості досягнення Парето-ефективності, що залежить від таких чинників:

- а) наявність технічних засобів та інформаційних ресурсів для розв'язання тієї чи іншої проблеми;
- б) можливість забезпечення економії на масштабі;
- в) імовірність інтернаціоналізації позитивних зовнішніх ефектів;
- г) здатність до адекватного формулювання завдання.

Якщо при теоретичному розподілі функцій питання вирішується доволі легко, то набагато складнішою є проблема оптимального розподілу ресурсів, що витрачаються на зазначені цілі. [5, с. 4]

Систематизувала існуючі моделі взаємозв'язку між фіскальною децентралізацією та економічним зростанням і запропонувала підхід до побудови моделі впливу фіскальної децентралізації на економічний розвиток регіонів України Т. Кваша. Нею здійснено аналіз та систематизацію існуючих моделей впливу фіскальної децентралізації на економічний розвиток. Визначено, що для побудови таких моделей використовується виробнича функція Кобба-Дугласа, в якій залежною змінною найчастіше є темп росту валового внутрішнього продукту на душу населення, обов'язковими незалежними змінними виступають функції капіталу та децентралізації. Крім того, Т. Кваша запропонувала перелік факторів для побудови відповідної моделі для регіонів України. [4, с.73]

Країни з федеративним державним устроєм проводять політику фіскального федералізму – вищої форми фінансової децентралізації. Він означає розподіл повноважень між федеральною владою й владою територіальних одиниць у фінансовій сфері, що ґрунтується на законодавче закріплених нормах. Принципи фіскального федералізму останнім часом дедалі ширше застосовують унітарні держави.

На досягнення оптимального розподілу функцій між різними еталонами влади, який би забезпечив ефективне використання обмежених фінансових ресурсів, спрямований бюджетний федералізм, його теорію розробляють зокрема російські вчені. Так, Л.І. Якобсон вважає, що «Бюджетный федерализм предполагает хотя бы некоторую долю самостоятельности не только в определении потребностей в общественных благах, но и в изыскании ресурсов для их удовлетворения. Лишь тогда можно говорить об относительной независимости бюджетной политики». [8]

Бюджетний федералізм передбачає проведення бюджетної децентралізації, основною метою якої є покращення якості суспільних послуг, що надаються громадянам за рахунок коштів державних і місцевих бюджетів.

Із основних моделей бюджетного федералізму (американської, німецької, радянської, китайської, канадської), які застосовуються в процесі децентралізації в бюджетних системах унітарних держав, для України видається доцільним адаптація окремих чинників цих моделей, що повинні передбачати:

- обов'язкове розмежування та законодавче закріплення повноважень між центральною та місцевою владою за видатками, при цьому розмежування повноважень необхідно здійснити таким чином, щоб виключити їх перетинання одне з одним на різних рівнях влади;
- надання відповідному рівню влади достатніх для виконання повноважень доходних джерел та можливості місцевим органам влади, які відповідають за виконання програм розвитку територіальних громад, установлювати місцеві податки та збори;
- вертикальне та горизонтальне бюджетне вирівнювання з використанням механізму бюджетних відносин;
- виключення ситуацій, які дозволяють перекладати відповідальність за прийняття рішень одне на одного та встановлення мінімальної взаємної відповідальності за виконання завдань.

Формування децентралізованої системи бюджетного регулювання в Україні через розвиток фіскального федералізму розглядає З. Мацук. Це пояснюється тим, що федералізм, чи як мінімум, делегування повноважень центрального уряду органам місцевого самоврядування, стає усе актуальнішим у різних частинах світу і має такі переваги [6, с.84-85]:

- процес децентралізації дозволяє делегувати фіскальні повноваження та обов'язки щодо надання суспільних благ на місцевий рівень;

- місцеві органи влади володіють більшою інформацією щодо місцевих потреб, аніж центральний уряд, тому приймають ефективніші рішення;
- фінансова децентралізація передбачає виникнення конкуренції між регіонами, що провокує оптимальний розподіл ресурсів;
- фінансовий федералізм при дотриманні певних умов створює ситуацію, за якої рівні державної влади взаємно виключають втручання один одного у функціонування ринкової економіки. При ефективному розподілі повноважень жоден з рівнів влади не володіє монополією регулювання економіки.

Систематизував і проаналізував існуючі моделі децентралізації фінансових функцій держави М. Деркач. Ним було проведено класифікацію моделей фінансової децентралізації на основі виділення таких класифікаційних ознак [2]:

- 1) обсяг і зміст повноважень місцевої влади:
 - конкурентна;
 - кооперативна;
- 2) ступінь концентрації доходів у центральній владі:
 - з високим ступенем;
 - з невисоким ступенем;
- 3) еволюційно-територіальні особливості бюджетної системи:
 - традиційні (американська, канадська, німецька, радянська, китайська);
 - нетрадиційні (юридична автономія з фінансовою залежністю та асиметрична);
 - інтеграційні;
- 4) підхід до регулювання міжбюджетних відносин:
 - з високим ступенем самостійності місцевої влади;
 - з високою часткою місцевої влади у фінансуванні соціальних видатків;
 - із суттєвим ступенем автономності бюджетів різного рівня у поєднанні з розвинутою системою їх співробітництва;
- 5) спосіб організації бюджетної системи:
 - централізована;
 - децентралізована;
 - комбінована;
- 6) підхід до розподілу допомоги місцевій владі:
 - консерваторська;
 - квазі-реформаторська;
 - радикальна.

В Україні вперше децентралізація згадується в Конституції Української Народної Республіки від 29 квітня 1918 року, у якій зазначалося, що, «не порушуючи єдиної своєї влади, УНР надає своїм землям, волостям і громадам права широкого самоврядування, дотримуючись принципу децентралізації».

Таблиця 1. Показники рівня фінансової децентралізації України за 2005–2014 рр.

Рік	Показник фінансової децентралізації за доходами, %	Показник фінансової децентралізації за витратами, %	Узагальнюючий показник фінансової децентралізації, %
2005	22,6	36,8	29,7
2006	23,2	41,1	32,2
2007	26,5	42,7	34,6
2008	24,8	41,0	32,9
2009	24,6	41,4	33,0
2010	25,6	40,2	32,9
2011	21,7	42,8	32,2
2012	22,8	44,4	33,6
2013	21,9	47,4	34,6
2014	21,7	49,0	35,35

Джерело: побудовано авторами за даними Міністерства фінансів України

У 1991 році, після проголошення незалежності, в Україні постали питання запровадження політики децентралізації, у тому числі й фінансової.

Україна проголосила курс на децентралізацію бюджетної системи, що закріплено у Конституції України та ратифіковано при підписанні Європейської Хартії про місцеве самоврядування. Проте, на практиці швидше можна спостерігати тенденцію до централізації управління бюджетом. Це проявляється навіть не у пропорціях між Державним і місцевими бюджетами, а у суттєвій невідповідності ресурсного потенціалу місцевих бюджетів обсягу їх видатків.

Для України характерною є надмірна централізація фінансових ресурсів, що призводить до неефективного управління бюджетною системою. Проблемою становлення ефективного децентралізованого управління бюджетними ресурсами держави є наявність багатьох перешкод, основні з них це: відсутність чіткого законодавчого розмежування повноважень між центральною владою і місцевим самоврядуванням та дублювання ними деяких функцій, наявність у місцевої влади повноважень, не забезпечених фінансовими ресурсами, відсутність механізму, який дозволив би захистити інтереси регіонів в процесі перерозподілу ВВП. Реалізація бюджетної політики, що ґрунтується на принципі децентралізації, може стати запорукою успішного соціально-економічного розвитку регіонів.

Суттєві недоліки фіскальної децентралізації вбачаються у [7, с.108]:

- зниженні рівня контролю над формуванням та ефективністю розподілу бюджетних коштів;
- обмеженні державних органів влади та управління в вирівнюванні дохідних та видаткових частин бюджетів місцевого самоуправління, регулюванні соціально-економічних диспропорцій розвитку регіонів;
- зниженні пріоритетів державних органів влади та управління в наданні інфраструктурних інвестицій;
- зростанні міжрегіональної диференціації чистих фіскальних вигід;
- зниженні ефективності реалізації бюджетної політики на місцевому рівні.

Ключовими проблемами, які потребують вирішення в ході фінансової реформи в Україні:

- відсутність необхідної фінансової бази, що могло б забезпечувати гарантії виконання органами місцевого самоврядування як делегованих так і власних повноважень;
- підпорядкованість і несамостійність органів місцевої влади;
- відсутність дієвих стимулів для місцевих органів влади до збільшення обсягу доходів місцевих бюджетів;
- недостатньо обґрунтовані принципи розподілу повноважень, функцій і бюджетних ресурсів між ланками фінансової системи, що призводить до дублювання та конкуренції повноважень і вимагає подальшого уточнення принципів їх розмежування.

Додатковим обмежувачем фіскальної децентралізації в Україні є високий рівень міжрегіональних відмінностей у бюджетному забезпеченні і це об'єктивно потребує значної централізації податкових доходів для подальшого перерозподілу.

Ефективна політика децентралізації дозволяє оптимально збалансувати потреби адміністративно-територіальних одиниць з їх фінансовими можливостями. Неправильно побудована політика децентралізації мінімізує стимули місцевих органів влади до економічного зростання і за наявності дефіциту фінансових ресурсів утворює поле для корупції. [4, с.90]

Процеси фіскальної децентралізації не повинні обмежуватись лише перерозподілом фінансових ресурсів між регіонами. Перш за все, вони повинні стимулювати органи місцевого самоврядування до фінансової автономії та нарощування фінансово-економічного потенціалу.

Список використаної літератури:

1. Булеца Н.В. Фіскальна децентралізація та соціально-економічний розвиток регіонів [Електронний ресурс] / Н.В. Булеца // Ефективна економіка. – 2015. - №12. – Режим доступу: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/12_2015/55.pdf.
2. Деркач М.І. Моделі фіскальної децентралізації країн світу [Електронний ресурс] / М.І. Деркач // Вісник Дніпропетровського університету. – Режим доступу: <http://www.vestnikdnu.com.ua/archive/201263/3-10.html>.
3. Єфіменко Т.І. Перспективи реформування фіскального простору місцевих бюджетів / Т.І. Єфіменко // Наукові праці НДФІ. – 2012. - №3(60). – С. 20-32
4. Кваша Т.К. Фіскальна децентралізація: моделі її впливу на економічний розвиток / Т.К. Кваша // Технологический аудит и резервы производства. – 2015. - №5(25). – С. 70-74
5. Кузькін Є. Ю. Теоретичні аспекти фіскальної децентралізації / Є. Ю. Кузькін // Наукові праці НДФІ. – 2014. - Вип. 4. – С. 3-12.
6. Мацук З.А. Фіскальний федералізм як децентралізована модель формування бюджетного регулювання в Україні / З.А. Мацук // Фінанси, облік і аудит. – 2014. - №1(23). – С. 81-94.
7. Усков И.В. Децентрализация как основа становления финансово самостоятельных местных органов власти / И.В. Усков // БизнесИнформ. – 2012. - №3. – С. 107-111.
8. Яковсон Л.И. Бюджетная реформа: федерализм или управление по результатам? [Электронный ресурс] / Л.И. Яковсон // Препринт WP8/2006/03. – М.: ГУ ВШЭ, 2006. – 20 с. – Режим доступа: https://www.hse.ru/data/2010/05/05/1216436430/WP8_2006_03.pdf

References

1. Buletsa N.V. Fiskal'na detsentralizatsiya ta sotsial'no-ekonomichnyy rozvytok rehioniv (Fiscal Decentralization and Socio-economic Development of Regions) // Efektyvna ekonomika. – 2015. - No12.: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/12_2015/55.pdf.
2. Derkach M.I. Modeli fiskal'noyi detsentralizatsiyi krayin svitu (Models of the Fiscal Decentralization of the World) // Visnyk Dnipropetrovs'koho universytetu: <http://www.vestnikdnu.com.ua/archive/201263/3-10.html>.
3. Yefimenko T.I. Perspektyvy reformuvannya fiskal'noho prostoru mistsevykh byudzhetiv (Prospects of Reforming the Local Budgets Fiscal Space) // Naukovi pratsi NDFI. – 2012. - No3(60). – S. 20-32

4. Kvasha T.K. *Fiskal'na detsentralizatsiya: modeli yiyi vplyvu na ekonomichnyy rozvytok (Fiscal Decentralization: Models of its Impact on the Economic Development)* // *Tekhnolohycheskyy audyt y rezervy proyzvodstva*. – 2015. - No5/5(25). – S. 70-74
5. Kuz'kin Ye. Yu. *Teoretychni aspekty fiskal'noyi detsentralizatsiyi (The Theoretical Aspects of the Fiscal Decentralization)* // *Naukovi pratsi NDFI*. - 2014. - Vyp. 4. - S. 3-12.
6. Matsuk Z.A. *Fiskal'nyy federalizm yak detsentralizovana model' formuvannya byudzhethnoho rehulyuvannya v Ukrayini (The Fiscal Federalism as a Decentralized Model of the Budget Management in Ukraine)* // *Finansy, oblik i audyt*. – 2014. - No1(23). – S. 81-94.
7. Uskov Y.V. *Detsentralyzatsyya kak osnova stanovlenyya fynansovo samostoyatel'nykh mestnykh orhanov vlasty (The Decentralization as the Basis of Becoming the Financially Independent Local Government)* // *ByznesYnform*. – 2012. - No3. – S. 107-111.
8. Yakobson L.Y. *Byudzhethnaya reforma: federalyzm yly upravlenye po rezul'tatam? (Budget Reform: Federalism or performance management?)* // *Prepynt WP8/2006/03*. – M.: HU VShЭ, 2006. – 20 s.: https://www.hse.ru/data/2010/05/05/1216436430/WP8_2006_03.pdf

ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРІВ

Чеберяко Оксана Вікторівна – доктор історичних наук, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів,
e-mail: cheberyako@ukr.net
Рябокоть Оксана Олександрівна – аспірант кафедри фінансів,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка.
e-mail: oksana_r@i.ua

ДАННЫЕ ОБ АВТОРАХ

Чеберяко Оксана Викторовна – доктор исторических наук, кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры финансов,
e-mail: cheberyako@ukr.net
Рябокоть Оксана Александровна – аспирант кафедры финансов,
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко
e-mail: oksana_r@i.ua

DATA ABOUT THE AUTHORS

Cheberyako Oksana Viktorivna – Doctor of Historical Science, Ph. D. in Economics, Associate Professor of Department of finances,
e-mail: cheberyako@ukr.net
Ryabokon Oksana Oleksandrivna - post graduate student,
Taras Shevchenko National University of Kyiv
e-mail: oksana_r@i.ua

ЗМІСТ

Економіка знань, інноваційна економіка

ШЕФЕР МІХАЕЛЬ Serike академія як сучасна освітня бізнес-установа на глобальному ринку освітніх послуг.....	7
ВОЛОСОВИЧ С.В. Інноваційні платіжні послуги як інструмент розвитку торгівлі	12
ГУДКОВА А.О., ОЛЬШЕВСЬКИЙ Д.В. Основні підходи до оцінки інноваційного розвитку суб'єктів Російської федерації.....	18
РУТКО Д.Ф. Бенчмаркінг у розвитку ринку інформаційно-комунікаційних технологій Республіки Білорусь.....	28
ЯРОВЕНКО Т.С. Складові інвестиційної системи сфери освіти в Україні	38
ЯШЕВА Г.А. Кластерний підхід в інноваційному розвитку економіки: концептуальні основи і напрямки реалізації	46

Економіка та управління

ІГНАТЕНКО М.В. Особливості процесу залучення іноземних інвестицій в економіку України.....	57
ГЕРАСЕНКО В.П. Регіональна інвестиційна політика	65
ГІЛЬОРМЕ Т.В. Людський капітал як особливий нематеріальний актив підприємства	73
ГОЛЯН В.А., САКАЛЬ О.В., КАЛЕНСЬКА О.В. Особливості процесу децентралізації в системі управління природними ресурсами та природокористуванням	81
ЗАХАРІН С.В., ДАНЧЕНКО Л.Г., УСЕНКО Ю.В. Державно-приватне партнерство як перспективний інструмент реалізації інтеграційної стратегії розвитку підприємства (на прикладі сфери туризму і курортів).....	89
КОВАЛЕНКО О.В., ГУК Л.О. Удосконалення системи оплати праці на будівельному підприємстві	97
КОСТИК Є.П. Теоретико-практичні засади управління природокористуванням в регіоні на сучасному етапі розвитку національної економіки	103
КУЧЕРЕНКО С.Ю. Тенденції розвитку сільськогосподарського виробництва в Київській області.....	116
ЛИСЕЦЬКИЙ А.С., ПАЛАМАРЧУК О.М., ЧАБАН Г.В. Балансовий облік, балансовий метод і ефектометрія господарських систем	123
МІНЯЙЛО О.І., КОСТЕНКО А.М. Сучасний стан та перспективи розвитку електронних державних закупівель в Україні	135
МОГИЛОВА А.А., БРЕНД-орієнтоване управління підприємством: особливості та перспективи на українському ринку.....	144
ПАВЛОВ К.В. Розвиток традиційних промислів в регіонах як фактор імпортозамінної моделі модернізації економіки Росії	152
СЕМЕНЕНКО О.Г. Національні тенденції та стратегії розвитку молочного виробництва	160
СТУДІНСЬКА Г.Я. Бренд як індикатор диспропорції регіонального розвитку.....	169
ТЕТЕРИНЕЦЬ Т.А., ЧИЖ Д.А. Структурна трансформація інвестиційної політики в контексті технологічної модернізації економіки.....	176
ТОКАРЧУК В.В. Модель оцінки вартості бренду на базі публічних даних компанії	184
УГРЮМОВА А.А., КАПУСТІНА Т.А. Вигоди і втрати від міжрегіональної конкуренції за екологічні ресурси	191
ХАРИНА У.Я. Становлення і розвиток інвестиційної привабливості КНР	198
ШЕВЧЕНКО О.В. Підходи та принципи регулювання диспропорцій регіонального розвитку.....	203

Економічна теорія

ГОРДЕЙ О.Д., ПАЦАЙ Б.Д. Зубожіння населення України: виклики та загрози для національної економіки	214
ГУЛЯЄВА О.С., УМАНСЬКА В.Г. Державний борг: сутність, наслідки і можливість погашення	222
ДИБА Л.М. Національний банк України та сучасні реалії української економічної кризи	229
ЗАВГОРОДНЯ О.О. Макроекономічний аналіз та оцінка результатів інноваційної динаміки (теоретико-методологічні аспекти).....	234
КОВАЛЬ С.П. Механізм державного регулювання ринку праці	243
ПОЛОНІК С.С., ХОРОБРИХ Е.В., ЛИТВИНЧУК А.А. Тенденції в світовій економіці та перспективи розвитку	249
УМАНЦІВ Г.В. Еволюція теоретичних підходів до визначення економічної природи вартості	260

Фінанси, грошовий обіг, кредит

СОКОЛОВСЬКА О.В. Аналіз теоретичних підходів до одностороннього скорочення митних зборів	268
БЕЛІНСЬКА Я.В., КОЗІЙ Н.С. Концептуальні підходи до стабілізації грошового обігу в умовах кризи	274
БОГОЛІБ Т.М. Дотації місцевим бюджетам як інструмент фінансового вирівнювання	282
КУЖЕЛЄВ М.О., ЖИТАР М.О. Фінансова стійкість страхових компаній в умовах динамічного зовнішнього середовища	287
ЛЕВАЄВА Л.Ю. Історичні аспекти виникнення і становлення ломбардних установ	294
МАЛИШКО В.В. Аналіз видатків державного бюджету України.....	300
ТЕРЕЩЕНКО Т.Є., МОЇСЕНКО І.В. Зарубіжний досвід фінансового регулювання страхового ринку в частині регулювання платоспроможності.....	304
ЧЕБЕРЯКО О.В., РЯБОКОНЬ О.О. Концептуальні засади проведення фіскальної децентралізації в Україні	311

СОДЕРЖАНИЕ

Экономика знаний, инновационная экономика

ШЕФЕР МИХАЭЛЬ Sepike академия как современное образовательное бизнес-учреждение на глобальном рынке образовательных услуг	7
ВОЛОСОВИЧ С.В. Инновационные платежные услуги как инструмент развития торговли	12
ГУДКОВА А.А., ОЛЬШЕВСКИЙ Д.В. Основные подходы к оценке инновационности развития субъектов Российской Федерации.....	18
РУТКО Д.Ф. Бенчмаркинг в развитии рынка информационно-коммуникационных технологий Республики Беларусь.....	28
ЯРОВЕНКО Т.С. Составляющие инвестиционной системы сферы образования в Украине.....	38
ЯШЕВА Г.А. Кластерный подход в инновационном развитии экономики: концептуальные основы и направления реализации	46

Экономика и управление

ИГНАТЕНКО Н.В. Особенности процесса привлечения иностранных инвестиций в экономику Украины	57
ГЕРАСЕНКО В.П. Региональная инвестиционная политика	65
ГИЛЬОРМЕ Т.В. Человеческий капитал как особый нематериальный актив предприятия	73
ГОЛЯН В.А., САКАЛЬ О.В., КАЛЕНСКАЯ О.В. Особенности процесса децентрализации в системе управления природными ресурсами и природопользования	81
ЗАХАРИН С.В., ДАНЧЕНКО Л.Г., УСЕНКО Ю.В. Государственно-частное партнерство как перспективный инструмент реализации интеграционной стратегии развития предприятия (на примере сферы туризма и курортов)	89
КОВАЛЕНКО Е.В., ГУК Л.А. Совершенствование системы оплаты труда на строительном предприятии	97
КОСТИК Е.П. Теоретико-практические основы управления природопользованием в регионе на современном этапе развития национальной экономики	103
КУЧЕРЕНКО С.Ю. Тенденции развития сельскохозяйственного производства в Киевской области	116
ЛИСЕЦЬКИЙ А.С., ПАЛАМАРЧУК О.М., ЧАБАН Г.В. Балансовий облік, балансовий метод і ефектометрія господарських систем	123
МИНЯЙЛО А.И., КОСТЕНКО А.М. Современное состояние и перспективы развития электронных государственных закупок в Украине	135
МОГИЛОВА А.Ю. Бренд-ориентированное управление предприятием: особенности и перспективы на украинском рынке.....	144
ПАВЛОВ К.В. Развитие традиционных промыслов в регионах как фактор импортозамещающей модели модернизации экономики России	152
СЕМЕНЕНКО Е.Г. Национальные тенденции и стратегии развития молочного производства	160
СТУДИНСКАЯ Г.Я. Бренд как индикатор диспропорции регионального развития	169
ТЕТЕРИНЕЦ Т.А., ЧИЖ Д.А. Структурная трансформация инвестиционной политики в контексте технологической модернизации экономики	176
ТОКАРЧУК В.В. Модель оценки стоимости брендов на основе публичных данных компаний	184
УГРЮМОВА А.А., КАПУСТИНА Т.А. Выгоды и потери от межрегиональной конкуренции за экологические ресурсы	191
ХАРИНА У.Я. Становление и развитие инвестиционной привлекательности КНР	198
ШЕВЧЕНКО О.В. Подходы и принципы регулирования диспропорций регионального развития.....	203

Экономическая теория

ГОРДЕЙ О.Д., ПАЦАЙ Б.Д. Обнищание населения Украины: вызовы и угрозы для национальной экономики	214
ГУЛЯЕВА О.С., УМАНСКАЯ В.Г. Государственный долг: сущность, последствия и возможность погашения	222
ДЫБА Л.Н. Национальный банк Украины и современные реалии украинского экономического кризиса	229
ЗАВГОРОДНЯЯ Е.А. Макроэкономический анализ и оценка результатов инновационной динамики (теоретико-методологические аспекты)	234
КОВАЛЬ С.П. Механизм государственного регулирования рынка труда.....	243
ПОЛОНИК С.С., ХОРОБРЫХ Э.В., ЛИТВИНЧУК А.А. Тенденции в мировой экономике и перспективы развития	249
УМАНЦИВ Г.В. Эволюция теоретических подходов к определению экономической природы стоимости	260

Финансы, денежное обращение, кредит

СОКОЛОВСКАЯ Е.В. Анализ теоретических подходов к одностороннему сокращению таможенных пошлин	268
БЕЛИНСКАЯ Я.В., КОЗИЙ Н.С. Концептуальные подходы к стабилизации денежного обращения в условиях кризиса.....	274
БОГОЛИБ Т.М. Дотации местным бюджетам как инструмент финансового выравнивания	282
КУЖЕЛЕВ М.А., ЖИТАРЬ М.О. Финансовая устойчивость страховых компаний в условиях динамичной внешней среды.....	287
ЛЕВАЕВА Л.Ю. Исторические аспекты возникновения и становления ломбардных учреждений	294
МАЛЫШКО В.В. Анализ расходов государственного бюджета Украины	300
ТЕРЕЩЕНКО Т.Е., МОИСЕЕНКО И.В. Зарубежный опыт финансового регулирования страхового рынка в части регулирования платежеспособности	304
ЧЕБЕРЯКО О.В., РЯБОКОНЬ О.А. Концептуальные основы проведения фискальной децентрализации в Украине	311

CONTENTS

Economy knowledge, Innovative economy

SCHAEFER MICHAEL The sepik academy as a modern educational business-institution in the global educational market	7
VOLOSOVICH S.V. Innovative payment services as a tool of trade development	12
GUDKOVA A.A., OLSHEVSKIY D.V. The main approaches to assessment of innovative development level of subjects of the Russian Federation.....	18
RUTKO D.F. Benchmarking in development of the ict-market in the Republic of Belarus	28
YAROVENKO T.S. Constituents of investment system in the educational sphere of Ukraine	38
YASHEVA G.A. Cluster approach in innovation development of economic: conceptual bases and directions of realization	46

Economy and Management

IGNATENKO M.V. Features attraction of foreign investments in Ukraine's economy	57
GERASENKO V.P. Regional investment policy.....	65
HILORME T.V. Human capital assets as a specific intangible asset of the enterprise	73
GOLYAN V.A., SAKAL O.V., KALENSKA O.V. Specifics of decentralization process in the administration system of natural resources and nature use	81
ZAKHARIN S.V., DANCHENKO L.G., USENKO Y.V. Public-private partnerships as a promising tool to implement integration development strategy (on the example of tourism and resorts)	89
KOVALENKO E.V., GUK L.A. Perfection of remuneration system in a construction company	97
KOSTYK YE.P. Theoretical and practical principles of nature management in the region at the present stage of the national development economy	103
KUCHERENKO S.YU. Trends of agricultural development production in Kyiv region	116
LYSETSKYI A.S., PALAMARCHUK O.M., CHABAN G.V. Balance account, balance method and efektometry of economic systems	123
MINIAILO O.I., KOSTENKO A.M. Current state and development prospects of the electronic public procurement in Ukraine.....	135
MOHYLOVA A.Y. Brand-oriented management: features and perspectives on ukrainian market.....	144
PAVLOV K.V. Traditional activities in the region as import-substitution model of modernization Russian economy	152
SEMENENKO O.G. National development strategies and trends milk production	160
STUDINSKA G.Y. Brand like a indicator of disparities of the region's development.....	169
TSETSIARNYNETS T.A., CHYZH D.A. Structural transformation of investment policy in the context of technological modernization of economy	176
TOKARCHUK V.V. Brand value assessment model based on the data of public companies.....	184
UGRYUMOVA A.A., KAPUSTINA T.A. Gains and losses on inter-regional competition for environmental resources	191
KHARYNA U.Y. Sources and evolution of China's investment attractiveness	198
SHEVCHENKO O.V. Approaches and principles of the regional development disparities' regulation	203

Economic theory

HORDEI O.D., PATSAJ B.D. The impoverishment of the population of Ukraine: challenges and threats to the national economy.....	214
GULYAEVA O.S., UMANSKA V.G. A public debt: its essence, impact on economy and redemption possibilities	222
DYBA L.M. The national bank of Ukraine and modern ukrainian realities of the economic crisis	229
ZAVHORODNIA O.O. Macroeconomic analysis and an evaluation innovative dynamics (theoretical and methodological aspects).....	234
KOVAL' S.P. The mechanism of state regulation of the labor market.....	243
POLONIK S.S., KHOROBRIKH E.V., LYTVYNCHUK A.A. Trends in the world economy and prospects	249
UMANTSIV H.V. The evolution of theoretical approaches to defining the economic nature of the value	260

Finance, Monetary circulation and Credit

SOKOLOVSKA O.V. Unilateral tariff cuts: a theory	268
BELINSKAYA Y.V., KOZIY N.S. Conceptual approaches to stabilization of money circulation in the crisis period	274
BOGOLIB T.M. Subsidies to local budgets as an instrument of financial equalisation	282
KUZHELIEV M.O., ZHYTAR M.O. Financial stability of insurance companies in the dynamic environment	287
LEVAIEVA L.YU. The historical aspects of the origin and development of pawnshops	294
MALYSHKO V.V. Analysis of the expenditures of the state budget of Ukraine.....	300
TERESHCHENKO T.E., MOISEENKO I.V. Foreign experience of the financial regulation of insurance market is in part of regulation of the solvency	304
CHEBERYAKO, O.V. RYABOKON O.O. Conceptual foundations of the fiscal decentralization in Ukraine	311

До авторів збірника

Шановні автори!

Державний вищий навчальний заклад «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди приймає до друку у науковому збірнику «Економічний вісник університету» статті з економічної тематики

1. Умови опублікування статті.

1.1. Подана до публікації стаття повинна актуальною, мати новизну, містити постановку завдань (проблем), опис основних результатів дослідження, отриманих автором, висновки.

1.2. Відповідати правилам оформлення.

2. Правила оформлення.

2.1. Рекомендований обсяг статті – 8-12 сторінок, формату А4 через інтервал 1. Поля: верхнє, нижнє, ліве, праве – 2 см. Абзац – 1 см. Шрифт: Arial. Розмір – 12. Вирівнювання тексту по ширині. Автоматична розстановка переносів включена. Нумерація сторінок не ведеться. Мова – українська, російська, англійська. Текстовий шрифт та шрифт формул повинні бути різними. Формули чіткі, із загальноприйнятим використанням символів. Таблиці компактні, з назвою та нумерацією. Ілюстративні матеріали повинні бути якісними, розміщуються в тексті.

2.2. Обов'язковим є список використаних джерел у кінці статті (не посилатися на підручники та застарілу літературу; роботи не тільки вітчизняних, а й зарубіжних авторів). Посилання на інших дослідників та на ту чи іншу роботу повинні позначатися в тексті у квадратних дужках порядковим номером.

2.3. Назва статті має бути коротка, але максимально точно відображати досліджувану проблему.

2.4. Текст статті повинен бути уважно вчитаним, зрозумілим і лаконічним.

2.5. Рубрикація тексту – необхідний елемент всіх статей. Стаття має містити вступ: актуальність, ступінь дослідження даної проблеми вченими, предмет дослідження, мету дослідження, завдання дослідження, методи, постановку проблеми, результати дослідження, висновки.

2.6. Стаття має обов'язково містити:

Блок 1 – українською мовою: УДК; назва статті, прізвище і ініціали автора; анотація; ключові слова.

Блок 2 – російською мовою: назва статті, прізвище і ініціали автора; анотація; ключові слова.

Блок 3 – англійською мовою: назва статті, прізвище і ініціали автора; анотація; ключові слова.

За умови, якщо стаття подається російською чи англійською мовою анотація українською мовою не подається.

Блок 4 – повний текст статті.

Блок 5 – бібліографічні дані.

Блок 6. – бібліографічні дані в романському алфавіті (References). Бібліографічне посилання містить: прізвище, ім'я, по-батькові (всіх авторів в транслітерації). Транслітерація назви статті [Назва статті англійською мовою]. Транслітерація назви журналу, том, випуск, рік видання, сторінки.

Блок 7. – дані про автора: прізвище, ім'я, посада, вчене звання, науковий ступінь, адресні дані, організація, де працює (навчається) автор, електронна пошта, (додатково: службовий та домашній телефони);

Блок 8 – дані про автора в тій же послідовності російською та англійською мовами.

Анотація має включати наступні аспекти:

- предмет, мету роботи;
- метод або методологію проведення роботи;
- результати роботи;
- галузь застосування результатів;
- висновки.

Обсяг анотації до 1 сторінки формату А4.

Анотація подається українською, російською та англійською мовами.

Англомовна анотація має бути написана якісною англійською мовою, без використання on-line – перекладачів. У разі використання on-line – перекладачів стаття до друку не приймається.

Цитовані посилання мають бути подані літерами латинського алфавіту.

3. Обов'язковими є рецензії фахівця у відповідній галузі науки, для аспірантів та здобувачів – віза наукового керівника.

4. Назви файлів повинні відповідати прізвищам авторів.

5. У разі невиконання вищевказаних вимог редакція не приймає статей до друку.

Постановою президії ВАК України від 10 лютого 2010 р. № 1-05/1 збірник наукових праць «Економічний вісник університету» внесено до нового переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт з економічних наук на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук.

Наказом Міністерства освіти і науки України № 1021 від 7 жовтня 2015 р. відповідно до рішення Державної атестаційної комісії Міністерства освіти і науки України від 29 вересня 2015 року збірник наукових праць «Економічний вісник університету» перереєстровано як фахове наукове видання України, в якому можуть публікуватися результати дисертаційних робіт з економічних наук на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук.

Довідки за телефонами: +38 (04567) 5-66-71, 5-37-92, (068)3558320

Сайт збірника наукових праць: www.economik.phdpu.edu.ua Електронна адреса: ekon.dek@mail.ru,
ekon.dek@ukr.net

Редакційна колегія

К авторам сборника

Уважаемые авторы!

Государственное высшее учебное заведение «Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды» принимает к печати в научном сборнике «Экономический вестник университета» статьи по экономической тематике

1. Условия опубликования статьи.

1.1. Представленная к публикации статья должна актуальной, обладать новизной, содержать постановку задач (проблем), описание основных результатов исследования, полученных автором, выводы.

1.2. Отвечать правилам оформления.

2. Правила оформления.

2.1. Рекомендуемый объем статьи - 8-12 страниц, формата А4 через интервал 1. Поля: верхнее, нижнее, левое, правое - 2 см. Абзац - 1 см. Шрифт: Arial. Размер - 12. Выравнивание текста по ширине. Автоматическая расстановка переносов включена. Нумерация страниц не ведется. Язык - украинский, русский, английский. Текстовый шрифт и шрифт формул должны быть разными. Формулы четкие, с общепринятым использованием символов. Таблицы компактные, с названием и нумерацией. Иллюстративные материалы должны быть качественными, размещаются в тексте.

2.2. В конце статьи помещается Список использованных источников (не ссылаться на учебники и устаревшую литературу; работы не только отечественных, но и зарубежных авторов). Ссылки на других исследователей и на ту или иную работу должны обозначаться в тексте в квадратных скобках порядковым номером.

2.3. Название статьи должно быть коротким, но максимально точно отражать исследуемую проблему.

2.4. Текст статьи должен быть внимательно вычитанным, понятным и лаконичным.

2.5. Рубрикация текста – необходимый элемент всех статей. Статья должна содержать введение: актуальность, степень исследования данной проблемы учеными, предмет исследования, цель исследования, задачи исследования, методы, постановку проблемы, результаты исследования, выводы.

2.6. Статья должна обязательно содержать:

Блок 1 - на украинском языке: УДК; название статьи, фамилия и инициалы автора; аннотация; ключевые слова.

Блок 2 - на русском языке: название статьи, фамилия и инициалы автора; аннотация; ключевые слова.

Блок 3 - на английском языке: название статьи, фамилия и инициалы автора; аннотация; ключевые слова.

При условии, если статья представляется на русском или английском языке аннотация на украинском языке не подается.

Блок 4 - полный текст статьи.

Блок 5 - библиографические данные.

Блок 6. - Библиографические данные в романском алфавите (References). Библиографическое ссылка содержит: фамилию, имя, отчество (всех авторов в транслитерации). Транслитерация названия статьи [Название статьи на английском языке]. Транслитерация названия журнала, том, выпуск, год издания, страницы.

Блок 7. - Данные об авторе: фамилия, имя, должность, ученое звание, ученая степень, адресные данные, организация, где работает (учится) автор, электронная почта, (дополнительно: служебный и домашний телефоны);

Блок 8 - данные об авторе в той же последовательности на русском и английском языках.

Аннотация должна включать следующие аспекты:

- предмет, цель работы;
- метод или методологию проведения работы;
- результаты работы;
- область применения результатов;
- выводы.

Объем аннотации к 1 страницы формата А4.

Аннотация подается на украинском, русском и английском языках.

Англоязычная аннотация должна быть написана качественной английским языком, без использования on-line - переводчиков. При использовании on-line - переводчиков статья в печать не принимается.

Цитируемые ссылки должны быть представлены буквами латинского алфавита.

3. Обязательными являются рецензия специалиста в соответствующей области науки, для аспирантов и соискателей - виза научного руководителя.

4. Названия файлов должны соответствовать фамилиям авторов.

5. В случае невыполнения вышеуказанных требований редакция не принимает статей в печать.

Постановлением президиума ВАК Украины от 10 февраля 2010 № 1-05/1 сборник научных трудов «Экономический вестник университета» внесен в новый перечень научных профессиональных изданий Украины, в которых могут публиковаться результаты диссертационных работ по экономическим наукам на соискание ученых степеней доктора и кандидата наук.

Приказом Министерства образования и науки Украины № 1021 от 7 октября 2015 г. в соответствии с решением Государственной аттестационной коллегии Министерства образования и науки Украины от 29 сентября 2015 сборник научных трудов «Экономический вестник университета» перерегистрирован как профессиональное научное издание Украины, в котором могут публиковаться результаты диссертационных работ по экономическим наукам на соискание ученых степеней доктора и кандидата наук.

Справки по телефонам: +38 (04567) 5-66-71, 5-37-92, (068) 3558320

Сайт сборника научных трудов: www.economik.phdpu.edu.ua. Электронный адрес: ekon.dek@mail.ru,
ekon.dek@ukr.net

Редакционная коллегия

To the authors of Bulletin

Dear authors!

State Higher Educational Establishment «Pereyaslav-Khmelnytskyi State Pedagogic University after Grygoriy Skovoroda» accepts economic articles for printing in the scientific collection «University Economic Bulletin»

1. Conditions of publishing the article.

1.1. Article for publication shall be up-to-date, have novelty and contain description of tasks (problems), the main results of research and conclusions.

1.2. The article shall comply with the designing rules.

2. Designing rules:

2.1. Recommended size of article is 8-12 pages of format A4 with interval 1. Fields: upper, lower, left, right – 2 sm. Indent – 1 sm. Font: Arial. Size – 12. Text justification is on width. Automatic hyphenation is on. Pages are not numbered. Languages are Ukrainian, Russian and English. Text font and formula font shall be different. Formulae shall be clear with generally accepted symbols. Tables are compact with name and numbering. Text shall contain qualitative illustrative materials.

2.2. Presence of list of references at the end of the article is obligatory (please do not refer to manuals and old sources; refer not only to the works of Ukrainian, but also to the works of foreign authors). References to other researchers or to other works shall be marked in the text by the sequence number in square brackets.

2.3. Name of the article shall be short and shall maximally reflect the object of research.

2.4. Text of the article shall be proof-read, understandable and concise.

2.5. Headings of the text constitute necessary element of all the articles. The article shall contain introduction: actuality, volumes of researches performed on the problem, subject of research, aim of research, tasks of research, methods, formulation of problem, results of research, conclusions.

2.6. The article shall contain:

Block 1 – in Ukrainian: UDK; name of article, surname and initials of author; annotation; key words.

Block 2 – in Russian: name of article, surname and initials of author; annotation; key words.

Block 3 – in English: name of article, surname and initials of author; annotation; key words.

On condition of submitting the article in Russian or English, annotation in Ukrainian is not necessary.

Block 4 – complete text of article.

Block 5 – bibliography.

Block 6. – bibliography in Latin letters (References). Bibliographic reference shall contain: surname, name, patronymic (all the authors in transliteration). Transliteration of the article name [Name of the article in English]. Transliteration of name of magazine, volume, issue, year of issue, pages.

Block 7. – information about the author: surname, name, position, science degree, address, employment (educational institution, e-mail, (additionally working and home phone numbers).

Block 8 – information about the author in the same sequence in Russian and English.

Annotation shall include the following aspects:

- subject and aim of research;
- method or methodology of research;
- results of research;
- application of results;
- conclusions.

Volume of annotation should not exceed 1 page of A4 format.

Annotation is provided in Ukrainian, Russian and English.

Annotation in English shall be written in good English, without using the on-line translators. In case of using on-line – translators, the article is not accepted for printing.

Citations shall be given in Latin letters.

3. Review of the specialist in the corresponding branch of science, for post-graduate students and doctoral candidates – visa of research advisor are obligatory.

4. Name of files shall correspond to the surnames of authors.

5. In case of incompliance with the above mentioned requirements, the Editorial Board does not accept the articles for printing.

By the decision of Presidium of Higher Attestation Committee of Ukraine dated February 10, 2010, No 1-05/1 Collection of Scientific Articles «University Economic Bulletin» was included to the new list of the professional publications of Ukraine, in which results of Dissertations in Economy for the Doctor and Candidate scientific degrees may be published.

By the order of the Ministry of Education and Science of Ukraine № 1021 from October 7, 2015 and according to the resolution of the State Attestation Board of the Ministry of Education and Science of Ukraine from September 29, 2015 the Collection of Scientific Articles of Scientists and Post-graduate Students «University Economic Bulletin» is re-registered as a professional scientific publication of Ukraine where the research results of doctoral and candidate theses in Economics can be published.

Tel.: +38 (04567) 5-66-71, 5-37-92, (068)3558320

Website of scientific bulletin: www.economik.phdpu.edu.ua E-mail: ekon.dek@mail.ru, ekon.dek@ukr.net

Editorial Board

Міністерство освіти і науки України

ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди»

Економічний вісник університету

Збірник наукових праць
учених та аспірантів

Випуск 29/1

Головний редактор Т. М. Боголіб

Переяслав-Хмельницький
2016

Підписано до друку 22 березня 2016 року. Формат 60х84/8.
Гарнітура тип Arial. Друк офсетний. Обл.–вид. арк. 31,92.
Ум. др. арк. 37,90. Наклад 300 примірників.

Министерство образования и науки Украины

ГВУЗ «Переяслав–Хмельницкий государственный педагогический
университет имени Григория Сковороды»

Экономический вестник университета

Сборник научных трудов
ученых и аспирантов

Выпуск 29/1

Главный редактор Т. М. Боголиб

Переяслав–Хмельницкий
2016

Подписан к печати 22 марта 2016. Формат 60x84/8.
Гарнитура тип Arial. Печать офсетная. Обл.–изд. л. 31,92.
Ус. п.л. 37,90. Тираж 300 экземпляров.

Ministry of Education and Science of Ukraine
SHEE «Pereyaslav–Khmelnyskiy State Pedagogical University after
Grygoriy Skovoroda»

University Economic Bulletin

Collection of scientific articles of scientists
and post–graduate students

ISSUE 29/1

Chief editor T. M. Bogolib

Pereyaslav–Khmelnyskiy
2016

Signed for print on March 22, 2016. Format 60x84/8.
Type Arial. Offset print. Conventional printed sheet 31,92.
Issued sheets 37,90. 300 copies.